

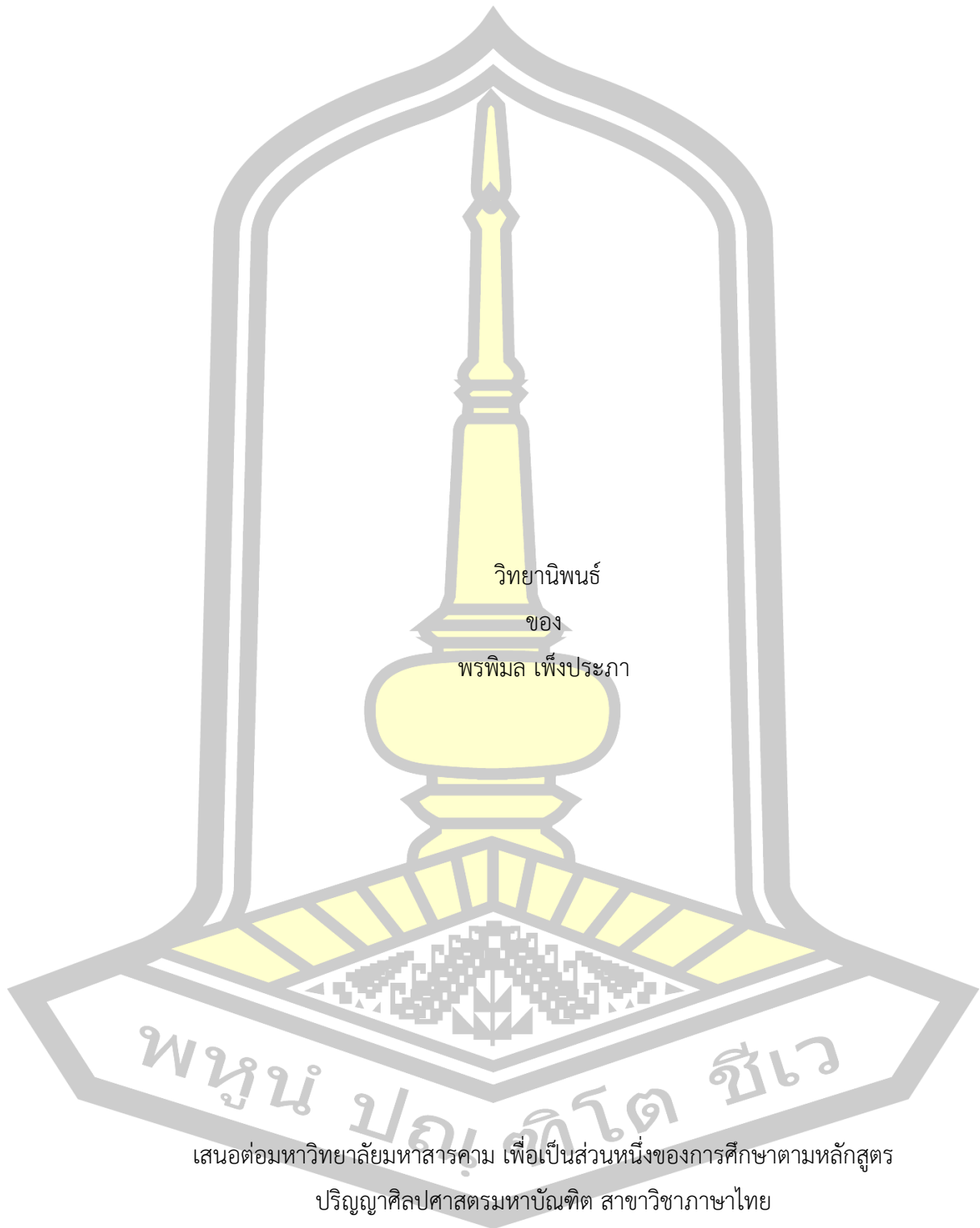
เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร: การผลิตซ้ำและการสืบทอดในสื่อร่วมสมัย

วิทยานิพนธ์
ของ
พรพิมล เพ็ญประภา

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
กุมภาพันธ์ 2562

สงวนลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร: การผลิตซ้ำและการสืบทอดในสื่อร่วมสมัย

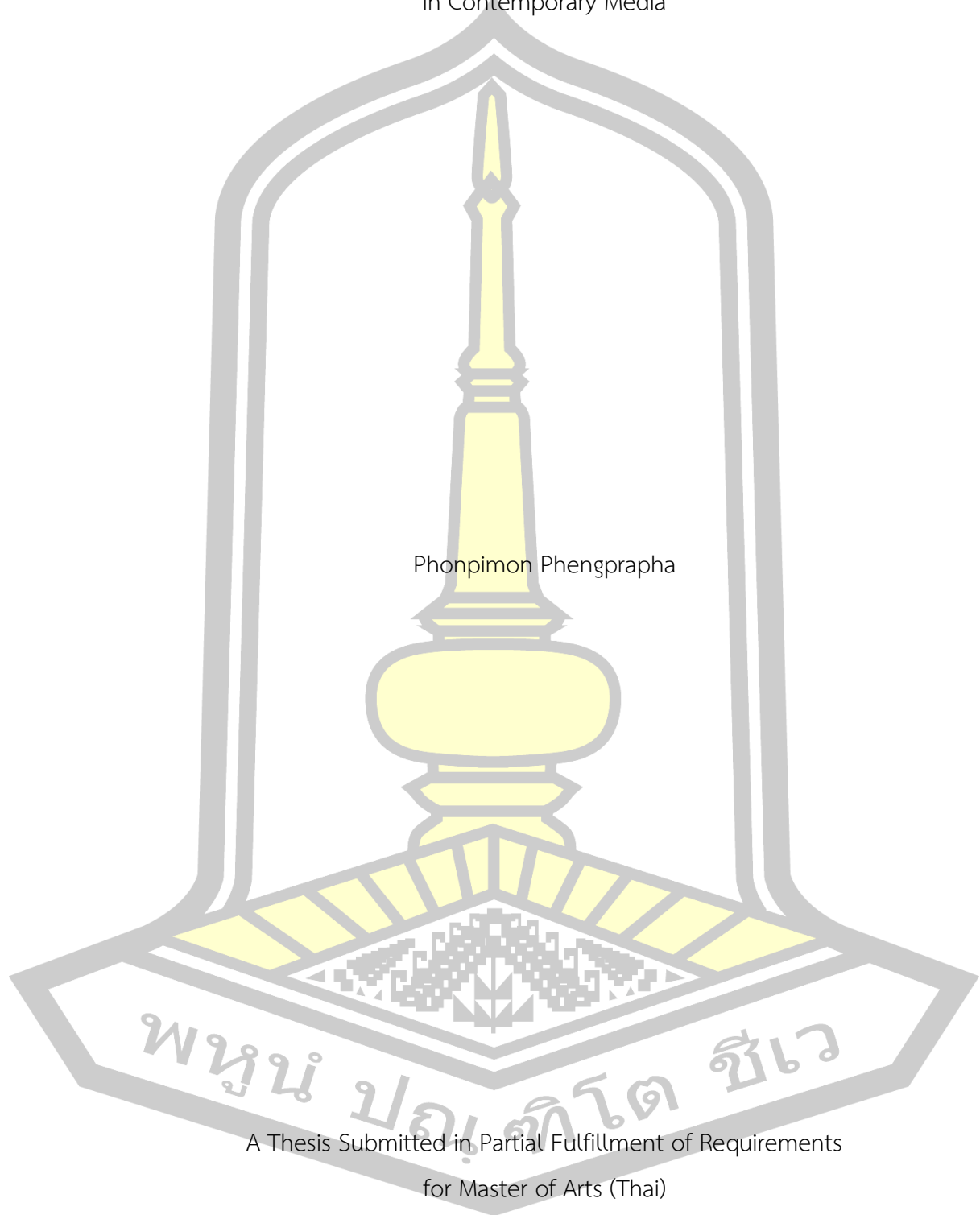
เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

กุมภาพันธ์ 2562

สงวนลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

The Narrative of the Buddha's Encounters with Mara: Reproduction and Transmission
in Contemporary Media

Phonpimon Phengrapha

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of Requirements
for Master of Arts (Thai)

February 2019

Copyright of Mahasarakham University

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ของนางสาวพรพิมล เพ็่งประภา แล้วเห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(รศ. ดร. ธัญญา สังขพันธานนท์)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(อ. ดร. กীরติ ธนะไชย)

กรรมการ

(ผศ. ดร. นิตยา วรณกิติร์)

กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

(อ. ดร. อุมารินทร์ ตูลารักษ์)

มหาวิทยาลัยอนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

(ผศ. ดร. กนกพร รัตนสุธีระกุล)

คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

(ผศ. ดร. กริสน์ ชัยมูล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ชื่อเรื่อง	เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร: การผลิตซ้ำและการสืบทอดในสื่อร่วมสมัย		
ผู้วิจัย	พรพิมล เพ็ญประภา		
อาจารย์ที่ปรึกษา	อาจารย์ ดร. กิรติ ธนะไชย		
ปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต	สาขาวิชา	ภาษาไทย
มหาวิทยาลัย	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม	ปีที่พิมพ์	2562

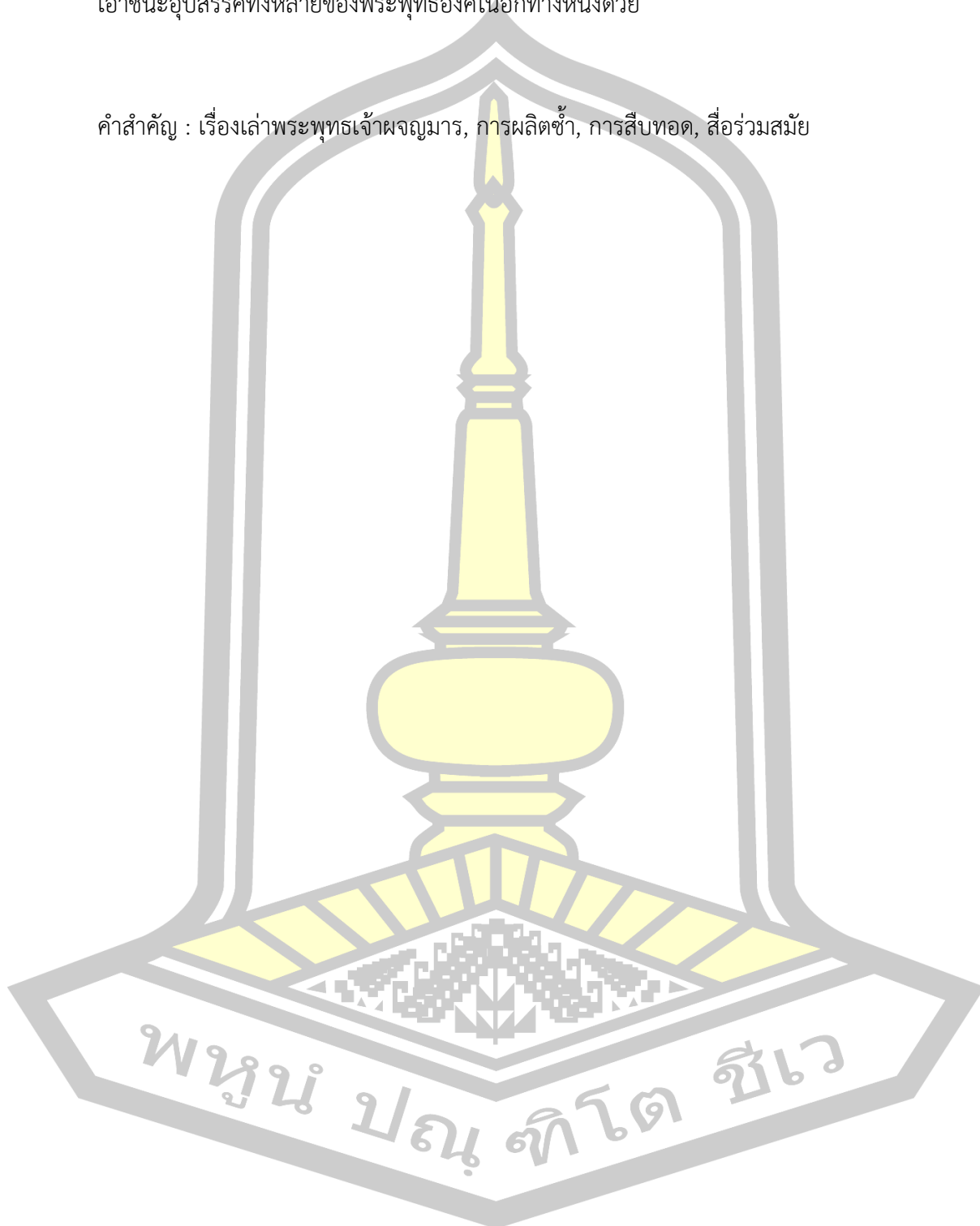
บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะการผลิตซ้ำและการสืบทอดเนื้อหาแนวคิดรวมถึง ขนบวรรณคดีของเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัย ทั้งนี้ผู้วิจัยเลือกศึกษาเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารทั้งประเภทสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์รวมทั้งสิ้น 23 สำนวน

ผลการศึกษาพบว่า เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัย ยังคงได้รับการผลิตซ้ำตามโครงเรื่องเดิม โดยนำเสนอผ่านรูปแบบที่หลากหลายมากกว่าในอดีตเป็นการแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของการผลิตซ้ำและการสืบทอดเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารอย่างต่อเนื่อง โดยในด้านเนื้อหานั้น ประเภทสื่อสิ่งพิมพ์ได้สะท้อนให้เห็นถึงการสืบทอดและสร้างสรรค์เรื่องเล่าในรูปแบบวรรณกรรมร้อยแก้ว ส่วนในสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ได้สะท้อนให้เห็นถึงพลวัตในการสืบทอดด้านเนื้อหาด้วยการแปรรูปเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารจากวรรณคดีลายลักษณ์สู่การเล่าเรื่องในรูปแบบอื่น ๆ อาทิ บทเพลง ภาพยนตร์และภาพยนตร์การ์ตูน มีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดของเนื้อเรื่อง/เหตุการณ์และตัวละครเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการสร้างสรรค์เรื่องเล่า ขณะเดียวกันก็เพื่อต้องการชี้ให้เห็นว่าความสำเร็จของพระพุทธองค์นั้นล้วนเป็นความสำเร็จที่วางอยู่บนรากฐานความเป็นมนุษย์ธรรมดา ๆ มนุษย์ผู้มีความเพียรพยายาม ด้านแนวคิด พบว่า ยังคงสืบทอดพุทธวิธีการเอาชนะมารที่ได้มาด้วยพุทธานุภาพและธรรมานุภาพอันเกิดจากบารมีน่านับการของพระพุทธองค์มิใช่ได้มาด้วยพลังกำลังหรือศาสตราวุธใด นอกจากนี้การผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารยังสืบทอดขนบวรรณคดีคำสอนที่สะท้อนให้เห็นถึงวิธีการสอนและเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธองค์ ชี้ให้เห็นรูปแบบการแก้ไขปัญหา รวมถึงวิธีการรับมือกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ยังคงสามารถนำมาเป็นแบบอย่างและปฏิบัติได้จริงทั้งในระดับตนเอง ครอบครัวและสังคม ส่วนการสืบทอดขนบการสร้างงานเพื่อสร้างกุศลนั้นสะท้อนให้เห็นว่าผู้คนและสังคมยังคงเชื่อในอานิสงส์การสร้างงานจากเรื่องราวในพุทธศาสนาอันนับเป็นการกระทำบุญกุศลที่ช่วยให้ผู้แต่งได้รับบุญจากกุศลกรรมทางปัญญานั้นเอง การผลิตซ้ำและการสืบทอดเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัยเหล่านี้จึงเป็นการชี้ให้เห็นว่าสังคมได้ให้คุณค่ากับเรื่องเล่าดังกล่าวและเลือกที่จะให้ดำรงอยู่สืบไป ซึ่งไม่เพียงแต่จะช่วยเผยแผ่พุทธประวัติ

ของพระพุทธองค์เท่านั้นยังมีบทบาทในการเผยแผ่และปลูกฝังหลักธรรมคำสอนและแนวคิดในการ
เอาชนะอุปสรรคทั้งหลายของพระพุทธองค์ในอีกทางหนึ่งด้วย

คำสำคัญ : เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร, การผลิตซ้ำ, การสืบทอด, สื่อร่วมสมัย

TITLE	The Narrative of the Buddha's Encounters with Mara: Reproduction and Transmission in Contemporary Media		
AUTHOR	Phonpimon Phenggrapha		
ADVISORS	Keerati Dhanachai , Ph.D.		
DEGREE	Master of Arts	MAJOR	Thai
UNIVERSITY	Maharakham University	YEAR	2019

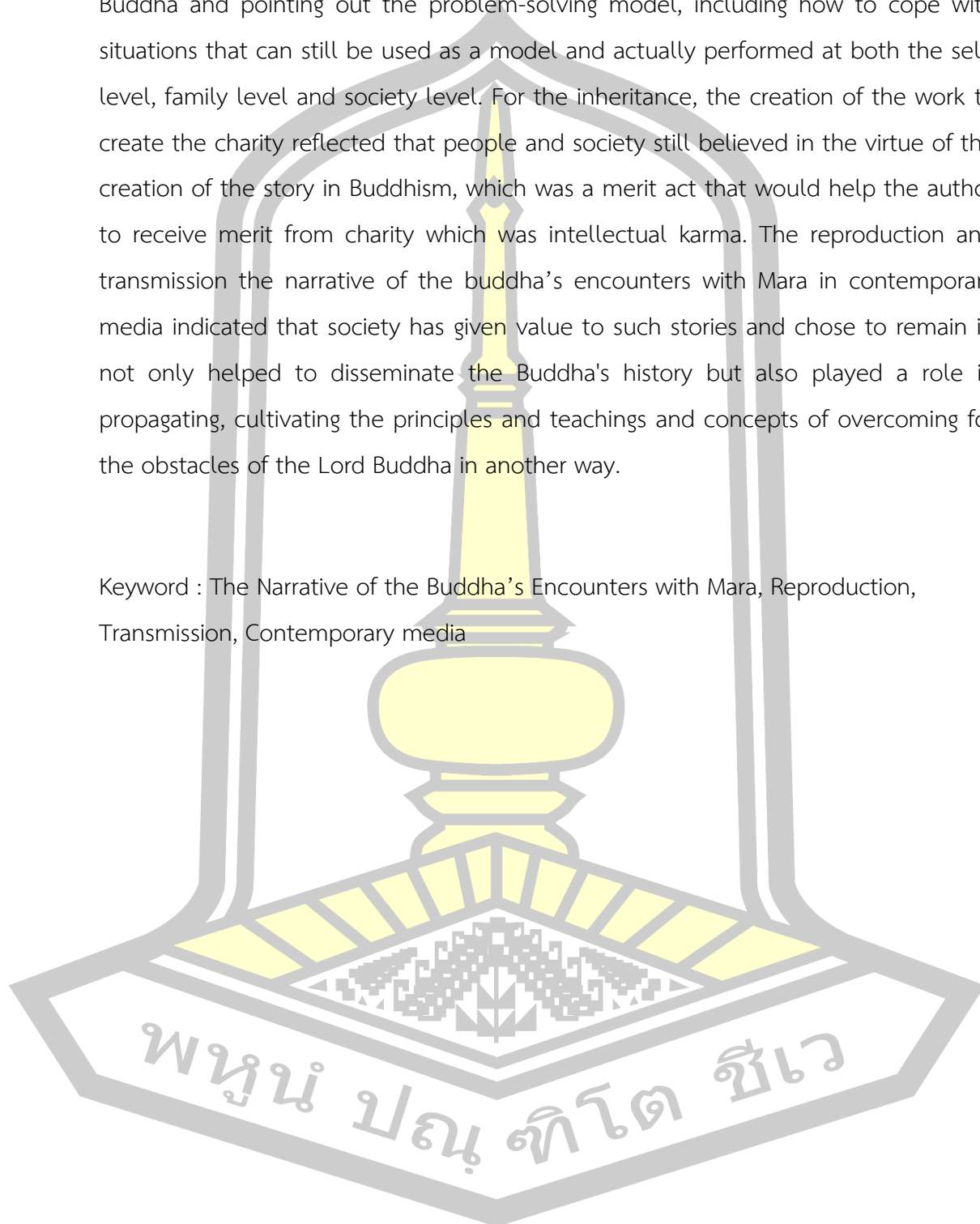
ABSTRACT

This study aimed to study reproduction, content transmission idea and literary convention the narrative of the buddha's encounters with Mara in contemporary media. In this regard, the researcher studied the narrative of the buddha's encounters with Mara in both print and electronic media, totaling 23 idioms.

The results indicated that the narrative of the buddha's encounters with Mara in contemporary media still being reproduced according to the original storyline by presenting it through various forms rather than in the past, showing the development of repeated production and the succession of the story. In content field, print media reflected the succession and creation of stories in the form of prose literature when electronic media reflected the dynamics of the succession of the content by transforming the story of the Buddha from the written literature to the storytelling in other forms such as music, movies and animated films. The details or event of the story and characters were improved in order to be consistent with the purpose of creating the story and pointing out that the success of the Lord Buddha being a success that based on normal humanity who was diligent. In the field of idea, it showed that he still inherited the Buddhist's ways of overcoming the Mara that had been acquired by the Buddha image and enlightenment caused by the various virtues of the Lord Buddha which was not any strength or saber. Moreover, the reproducing the story, the Buddha's adventures also inherited the

teachings that reflected the ways of teaching, propagating the principles of the Buddha and pointing out the problem-solving model, including how to cope with situations that can still be used as a model and actually performed at both the self-level, family level and society level. For the inheritance, the creation of the work to create the charity reflected that people and society still believed in the virtue of the creation of the story in Buddhism, which was a merit act that would help the author to receive merit from charity which was intellectual karma. The reproduction and transmission the narrative of the buddha's encounters with Mara in contemporary media indicated that society has given value to such stories and chose to remain it, not only helped to disseminate the Buddha's history but also played a role in propagating, cultivating the principles and teachings and concepts of overcoming for the obstacles of the Lord Buddha in another way.

Keyword : The Narrative of the Buddha's Encounters with Mara, Reproduction, Transmission, Contemporary media

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความสำเร็จของอาจารย์ ดร.กิริติ ธนะไชย อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์และ ‘ครู’ ผู้จุดประกายความรู้ทั้งด้านวรรณคดีพุทธศาสนาและกวีนิพนธ์ไทยแก่ผู้วิจัยนับตั้งแต่ระดับปริญญาตรีจนถึงปริญญาโทที่คอยให้คำปรึกษา คำแนะนำ คอยให้กำลังใจ อีกทั้งยังกรุณาอ่านและตรวจแก้วิทยานิพนธ์ด้วยความเอาใจใส่อย่างละเอียด รวมไปถึงคอยชี้แนะและเป็นแบบอย่างในการทำงานวิชาการอย่างเป็นระบบและประณีตเสมอมา ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณครูด้วยความเคารพอย่างยิ่ง

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.ธัญญา สังขพันธานนท์ ประธานกรรมการสอบ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิตยา วรรณกิติร์ กรรมการประจำบัณฑิตศึกษาและอาจารย์ ดร.อุมารินทร์ ตูลารักษ์ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก ที่ได้กรุณาอ่านและชี้แนะแนวทางทั้งยังให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์เพื่อให้วิทยานิพนธ์สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.ธัญญา สังขพันธานนท์ ‘ครู’ ผู้เปิดโลกทัศน์ในการเรียนวรรณกรรมทั้งในแง่ของมุมมองความคิดและทักษะการเขียน เหนือสิ่งอื่นใดครูคือผู้คอยผลักดันและเป็นแรงบันดาลใจให้ศิษย์ไม่ละทิ้งเส้นทางของการศึกษา ขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.ปฐม หงษ์สุวรรณ อาจารย์ ดร.โสภี อุ่นทะยา ที่คอยให้กำลังใจและติดตามถามไถ่ความก้าวหน้าของงานวิจัยตลอดจนให้คำแนะนำที่ดีด้วยความเมตตาเสมอ ขอขอบพระคุณคณาจารย์ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคามที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ทางวรรณคดีและวรรณกรรมให้แก่ผู้วิจัยทั้งในระดับปริญญาตรีและปริญญาโท

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณอาจารย์ธานี ชินชูศักดิ์ (จิต-ตระ-ธานี) ที่สนใจและกรุณาให้ความเห็นอันเป็นประโยชน์ต่องานวิจัยครั้งนี้ ขอกราบขอบพระคุณพระอาทิตย์ อธิคม (แวงโส) ที่ได้อนุเคราะห์ข้อมูลและเอกสารที่จำเป็นประกอบงานวิจัย

นอกจากนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณอาจารย์ปรเมศวร์ อุดระนิตย์ อาจารย์สมปอง มุลมณี อาจารย์กุนทีณี โคตรพัฒน์ ‘พี่’ ผู้คอยให้คำแนะนำ เตือนสติ เป็นกำลังใจและคอยแลกเปลี่ยนความคิด ความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมด้วยความเมตตาต่อน้องเสมอมา ขอขอบคุณเพื่อนนิสิตปริญญาโทร่วมรุ่นทั้ง 12 โรนิน ที่คอยร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมาตั้งแต่เริ่มต้นทำวิทยานิพนธ์จนกระทั่งสำเร็จจุลวง ขอขอบคุณ คุณบดินทร์ บุญสวัสดิ์ คุณสุพิศรา เดชบัว คุณสุพิศรา ศรีทะรัง กัลยาณมิตรผู้คอยอยู่เคียงข้าง คอยช่วยเหลือเกื้อกูลในด้านต่าง ๆ ด้วยจิตอันบริสุทธิ์ ตลอดจนเป็นกำลังใจที่ดีซึ่งกันและกันโดยไม่ทอดทิ้ง

ขอขอบคุณร้อยตรีประสิทธิ์ เพ็งประภา พี่ชายเพียงคนเดียวที่คอยเคียงข้าง เป็นกำลังใจและให้โอกาสน้องได้ดำเนินชีวิตในทางที่ชอบ ขอขอบคุณครอบครัว “เพ็งประภา” ที่คอยสนับสนุนและ

ส่งเสริมในด้านการศึกษาเสมอมา รวมทั้งป่าเวียน ลุงหลา พี่หนู และพี่ที่ผู้รอคอยและยินดีกับความสำเร็จของผู้วิจัยเสมอ

ท้ายที่สุดนี้ ผู้วิจัยขอรบกวนถึงพระคุณของ “พ่อและแม่” ผู้เป็นเสมือนโลกทั้งใบของลูก ที่คอยบำรุงดูแลด้วยรักและเมตตาแต่น้อยค้อมใหญ่ แม้วันนี้จะอยู่ไกลกันคนละภพแต่ความรักและพลังใจจะอยู่เคียงข้างลูกตลอดไป

คุณค่าและสารประโยชน์ทั้งปวงในวิทยานิพนธ์ที่เรียบเรียงขึ้นด้วยความรักและวิริยะฉบับนี้ ผู้วิจัยขอน้อมถวายเป็นพุทธบูชาแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ขอบารมีแห่งองค์พระผู้พิชิตมารบันดาลให้ท่านทั้งหลายที่กล่าวนามมาข้างต้นจงมีชีวิตที่สุขสงบและทรงพลังตลอดไป

อนึ่ง วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยสำหรับนิสิตระดับบัณฑิตศึกษา (ระดับปริญญาโท) ประจำปีงบประมาณ 2561 ของคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคามและได้รับพระราชทานทุนภูมิพล ระดับปริญญาโท ประจำปีการศึกษา 2561 ผู้วิจัยจึงใคร่ขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

พรพิมล เพ็ญประภา

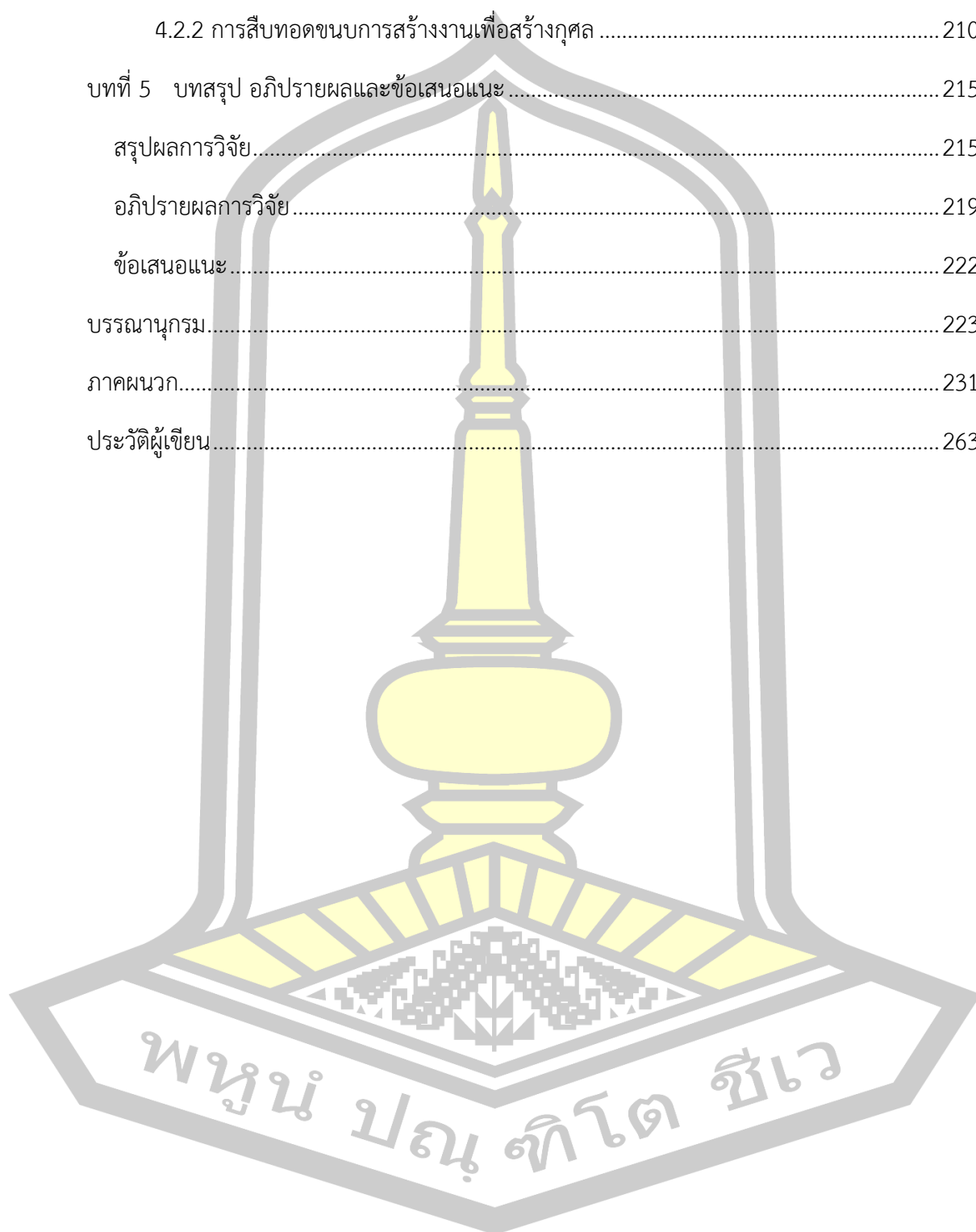
สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
กิตติกรรมประกาศ.....	ช
สารบัญ.....	ญ
สารบัญตาราง.....	ท
สารบัญรูปภาพ.....	ฒ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ภูมิหลัง.....	1
1.2 ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	4
1.3 คำถามการวิจัย.....	4
1.4 ขอบเขตของการวิจัย.....	4
1.5 วิธีการดำเนินการวิจัย.....	7
1.6 กรอบแนวคิดหลักในการวิจัย.....	8
1.6.1 กรอบแนวคิดเกี่ยวกับการสืบทอดและการผลิตซ้ำวัฒนธรรม.....	8
1.6.2. กรอบแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องเล่าและศาสตร์เรื่องเล่า.....	12
1.6.3. กรอบแนวคิดเกี่ยวกับการแปรรูปวรรณกรรม (Literary adaptation).....	16
1.7 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	18
1.7.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเล่าและความหลากหลายของเรื่องเล่า.....	18
1.7.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่องมาร.....	20
1.7.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการดัดแปลงวรรณกรรมหรือวรรณคดีไปเป็นตัวบท รูปแบบอื่น.....	23

1.7.4 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาการผลิตซ้ำและการสืบทอดวัฒนธรรม ..	26
1.8 นิยามศัพท์เฉพาะ	28
บทที่ 2 ภูมิหลังเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมาร	29
2.1 ความหมายและที่มาของบทสวดมนต์พุทธรชัยมงคลคาถา	29
2.1.1 ความหมายของบทสวดมนต์พุทธรชัยมงคลคาถา	29
2.1.2 ที่มาของบทสวดมนต์พุทธรชัยมงคลคาถา	31
2.2 ที่มาของโครงเรื่องที่นำมาแต่งเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมาร	34
2.2.1 ที่มาของโครงเรื่องที่นำมาแต่งบทสวดมนต์พุทธรชัยมงคลคาถา	34
2.2.2 ที่มาของฎีกาขมัยมงคลอัฐกเทศนา (พาหุง)	38
บทที่ 3 การผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัย	42
3.1 เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัย	42
3.1.1 เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารในสื่อสิ่งพิมพ์	43
3.1.1.1 เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารในวรรณคดีไทย	43
3.1.1.2 ลานเทียมนเทศนาสอนประชาชนชุด “ชัยชนะของพระพุทธรเจ้า 12 กัณฑ์”	44
3.1.1.3 เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารในหนังสือบทสวดและตำนาน	45
3.1.1.4 เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารในตำนานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ	46
3.1.1.5 เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารฉบับหนังสือการ์ตูน	48
3.1.1.6 เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารในหนังสือสมุดภาพประกอบเรื่องเล่า	49
3.1.1.7 เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารในหนังสือแบบเรียน	50
3.1.2 เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารในสื่ออิเล็กทรอนิกส์	51
3.1.2.1 เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารในรูปแบบบทเพลง	51
3.1.2.2 เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารในรูปแบบภาพยนตร์การ์ตูนพุทธประวัติ	52
3.1.2.3 เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารในภาพยนตร์	53
3.2 การผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัย	59

3.2.1 การผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร	59
3.2.1.1 การผลิตซ้ำเหตุการณ์พุทธเจ้าผจญพญามาร	59
3.2.1.2 การผลิตซ้ำเหตุการณ์พุทธเจ้าผจญอาฬวกยักษ์	61
3.2.1.3 การผลิตซ้ำเหตุการณ์พุทธเจ้าผจญข้านาฬาคีรี	63
3.2.1.4 การผลิตซ้ำเหตุการณ์พุทธเจ้าผจญองคูลิมาล	64
3.2.1.6 การผลิตซ้ำเหตุการณ์พุทธเจ้าผจญสังจกนิครนถ์	68
3.2.1.7 การผลิตซ้ำเหตุการณ์พุทธเจ้าผจญนนโทปนันทนาคราช	70
3.2.1.8 การผลิตซ้ำเหตุการณ์พุทธเจ้าผจญท้าวพกาพรหม	71
3.2.2 การปรับเปลี่ยนเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัย	73
3.2.2.1 การปรับเปลี่ยนด้านเนื้อเรื่อง/เหตุการณ์	73
3.2.2.2 การปรับเปลี่ยนด้านตัวละคร	121
บทที่ 4 การสืบทอดเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัย	153
4.1 การสืบทอดเนื้อหาและแนวคิดธรรมวิธีการเอาชนะมารในเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร ...	153
4.1.1 การสืบทอดเนื้อหาเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร	153
4.1.1.1 การสืบทอดเนื้อหาเรื่องเล่าผ่านตัวบท	154
4.1.1.2 การสืบทอดเนื้อหาเรื่องเล่าผ่านภาพประกอบ	159
4.1.2 การสืบทอดแนวคิดธรรมวิธีการเอาชนะมารในเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร	173
4.1.2.1 การสืบทอดธรรมวิธีผ่านตัวบท	175
4.1.2.2 การสืบทอดธรรมวิธีผ่านภาพประกอบ	183
4.2 การสืบทอดขนบวรรณคดีในเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร	186
4.2.1 การสืบทอดขนบวรรณคดีคำสอน	187
4.2.1.1 กลวิธีการสอนผ่านพฤติกรรมและคำพูดของตัวละคร	187
4.2.1.1 กลวิธีการสอนแบบตรงไปตรงมา	195
4.2.1.3 กลวิธีการสอนโดยการสอดแทรกทัศนคติหรือคำสอนของผู้เขียน	197

4.2.1.4 กลวิธีการสอนโดยการถามและตอบปัญหาธรรม.....	199
4.2.2 การสืบทอดขนบการสร้างงานเพื่อสร้างกุศล	210
บทที่ 5 บทสรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	215
สรุปผลการวิจัย.....	215
อภิปรายผลการวิจัย.....	219
ข้อเสนอแนะ.....	222
บรรณานุกรม.....	223
ภาคผนวก.....	231
ประวัติผู้เขียน.....	263

สารบัญตาราง

	หน้า
ตาราง 1 เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อสิ่งพิมพ์	4
ตาราง 2 เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่ออิเล็กทรอนิกส์	6
ตาราง 3 แสดงเหตุการณ์ผจญมารของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในแต่ละสำนวน	57
ตาราง 4 แสดงโครงเรื่องเหตุการณ์พระพุทธเจ้าผจญพญามาร	60
ตาราง 5 แสดงโครงเรื่องเหตุการณ์พระพุทธเจ้าผจญอาฬวกยักษ์	62
ตาราง 6 แสดงโครงเรื่องเหตุการณ์พระพุทธเจ้าผจญข่านาฬาคีรี	63
ตาราง 7 แสดงโครงเรื่องเหตุการณ์พระพุทธเจ้าผจญองคุลิมาล	65
ตาราง 8 แสดงโครงเรื่องเหตุการณ์พระพุทธเจ้าผจญนางจิญจมาณวิกา	67
ตาราง 9 แสดงโครงเรื่องเหตุการณ์พระพุทธเจ้าผจญสังกนิครนถ์	69
ตาราง 10 แสดงโครงเรื่องเหตุการณ์พระพุทธเจ้าผจญนนโทปนนทนาคราช	70
ตาราง 11 แสดงโครงเรื่องเหตุการณ์พระพุทธเจ้าผจญพกาพรหม	72
ตาราง 12 เปรียบเทียบเหตุการณ์พระพุทธเจ้าผจญนางจิญจมาณวิการะหว่างสำนวนเดิมและสำนวน ละครโทรทัศน์เรื่องพระพุทธเจ้ามหาศาสดาโลก	112
ตาราง 13 แสดงรายละเอียดความแตกต่างของเหตุการณ์ในเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญอาฬวกยักษ์	138

พหุบัน ปณฺ ทิโต ชีเว

สารบัญรูปภาพ

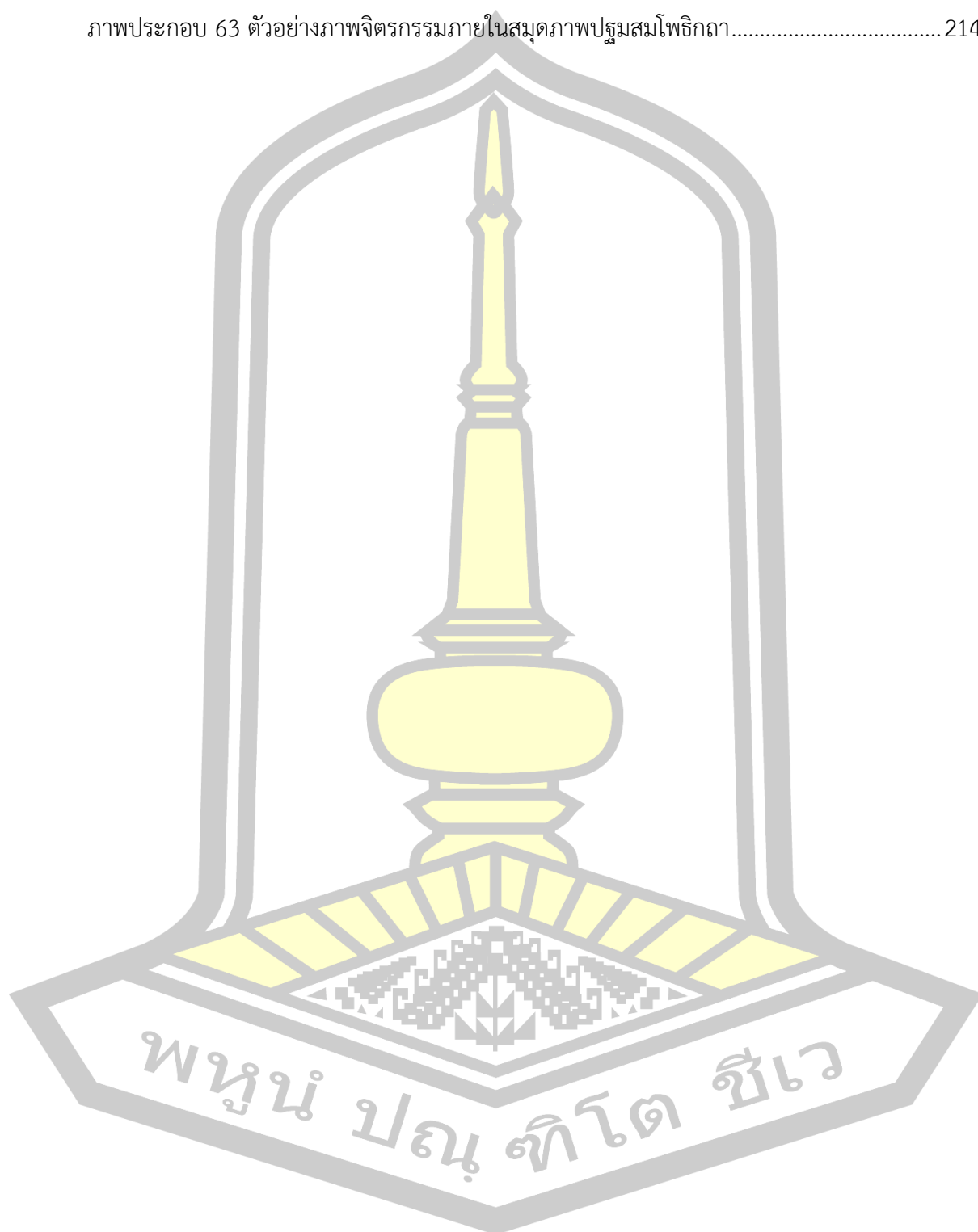
	หน้า
ภาพประกอบ 1 แสดงแนวคิดเรื่องประเพณีการเลือกสรร (Selective tradition).....	10
ภาพประกอบ 2 แสดงกระบวนการผลิตและการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (culture production and reproduction).....	11
ภาพประกอบ 3 แผนผังมโนทัศน์ความเป็นมาของเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร	41
ภาพประกอบ 4 ปฐมสมโพธิกถา พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส....	44
ภาพประกอบ 5 ลานเทียมเทศนาสอนประชาชนชุด ชัยชนะของพระพุทธเจ้า 12 กัณฑ์.....	45
ภาพประกอบ 6 หนังสือพาหุ ชัยชนะแห่งพุทธะ	46
ภาพประกอบ 7 ตำนานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ นิพนธ์ของพระพิมลธรรม ราชบัณฑิต	47
ภาพประกอบ 8 หนังสือการ์ตูนชุดการผจญภัยของพระพุทธเจ้า สำนักพิมพ์แฮปปี้คิดส์.....	49
ภาพประกอบ 9 สมุดภาพปฐมสมโพธิกถา	50
ภาพประกอบ 10 ภาพหนังสือแบบเรียนวิชาพระพุทธศาสนา.....	51
ภาพประกอบ 11 เพลงพาหุแปลด์ ขับร้องโดย คณาคำ อภริตี	52
ภาพประกอบ 12 การ์ตูนเรื่อง “พุทธศาสนา” (Buddha Thus Have I Heard).....	53
ภาพประกอบ 13 ภาพยนตร์เรื่อง Little Buddha พระพุทธเจ้ามหาศาสดาโลกไม่ลืม ปี 1993	54
ภาพประกอบ 14 ละครโทรทัศน์เรื่องพระพุทธเจ้ามหาศาสดาโลก ปี 2556	55
ภาพประกอบ 15 สุบินนิมิต 5 ประการของเจ้าชายสิทธัตถะ	77
ภาพประกอบ 16 ภาพองคฺุลิมาลโล่ตามพระพุทธเจ้า.....	81
ภาพประกอบ 17 ภาพพระพุทธเจ้าผจญองคฺุลิมาล.....	82
ภาพประกอบ 18 ภาพวาดสังจกนิครนถ์นำแผ่นเหล็กมารัดท้องไว้กันท้องแตก.....	84
ภาพประกอบ 19 ภาพยักษ์ (พระอินทร์จำแลงเป็นยักษ์) คอยข่มขู่กำกับให้สังจกจะตอบคำถามของพระพุทธองค์	87
ภาพประกอบ 20 ภาพนางสุชาดาถวายน้ำนมแด่พระสิทธัตถะ	100

ภาพประกอบ 21 หญิงชาวบ้าน (นางสุชาดา) ผ่านมาพบเจ้าชายสีหัตถะและมอบอาหารของตนให้กับพระองค์	101
ภาพประกอบ 22 นางสุชาดานำอาหารมาถวายหลังจากเจ้าชายสีหัตถะเลิกบำเพ็ญทุกรกิริยา.....	103
ภาพประกอบ 23 นางสุชาดาทวายข้าวมธุปายาสให้กับเจ้าชายสีหัตถะ.....	104
ภาพประกอบ 24 ภาพจิตรกรรมฝาผนังเหตุการณ์การเจ้าชายสีหัตถะผจญพญามาร	106
ภาพประกอบ 25 ภาพพระองค์ลิมากล่าวคำสัจจาอธิษฐานให้สองแม่ลูกปลอดภัย.....	111
ภาพประกอบ 26 ภาพพระเทวทัตมาพบนางจิญจมาณวิกาเพื่อวางแผนใส่ร้ายพระพุทธเจ้า.....	114
ภาพประกอบ 27 ภาพพระพุทธเจ้าทรงขับไล่ธิดาพญามาร	116
ภาพประกอบ 28 ภาพธิดาพญามารทั้ง 5 กำลังร่ำร่ำเพื่อยั่วเจ้าชายสีหัตถะ	118
ภาพประกอบ 29 ภาพธิดาพญามารกำลังร่ำร่ำเพื่อยั่วเจ้าชายสีหัตถะ	119
ภาพประกอบ 30 เจ้าชายสีหัตถะลอยถาดทองเสี่ยงทายและถาดทองจมลงกระทบกับถาดทองอีก 3 ใบเป็นเหตุให้พญากาฬนาคราชตื่นขึ้น	122
ภาพประกอบ 31 เจ้าชายสีหัตถะอ้างพระแม่ธรณีเป็นพยาน	127
ภาพประกอบ 32 ภาพนางจิญจมาณวิกาถูกหนูนับสิบตัวรุมกัดเสื้อผ้าจนท้องปลอมหลุดออกมา ...	130
ภาพประกอบ 33 ภาพเจ้าชายสีหัตถะพบเด็กชายถือหญ้า 8 กำ.....	136
ภาพประกอบ 34 ภาพเปรียบเทียบระหว่างหญ้ากุงะ (ข้าว) และหญ้าคา (ขวา).....	137
ภาพประกอบ 35 ภาพรูปปั้นท้าวเวสสุวรรณ.....	142
ภาพประกอบ 36 ภาพรูปปั้นพระศิวะ (พระอิศวร).....	144
ภาพประกอบ 37 ภาพพระพุทธรูปปางโปรดกภาพรหม	151
ภาพประกอบ 38 ภาพพระพุทธเจ้าทรงชนะมาร พญาวัสสวดีมาร ด้วยทานบารมี.....	160
ภาพประกอบ 39 ภาพพระพุทธเจ้าผจญองค์ลิมาล.....	162
ภาพประกอบ 40 ภาพวาดลายเส้น (ข้าว) พระพุทธรูปปางมารวิชัย (ขวา) พระพุทธรูปปางโปรดท้าว ภาพรหม.....	163
ภาพประกอบ 41 ภาพหน้ากระดาษที่บอกชื่อเหตุการณ์.....	165

ภาพประกอบ 42 (ซ้าย) ภาพประกอบฉากประจำเรื่อง (ขวา) ภาพบทสวดมนต์และคำอธิบายรูปภาพ	165
ภาพประกอบ 43 ภาพประกอบพระพุทธเจ้าผจญช้างนาฬาคีรี	167
ภาพประกอบ 44 ภาพประกอบพระพุทธเจ้าผจญนางจิญจมาณวิกา	167
ภาพประกอบ 45 ภาพประกอบพระพุทธเจ้าผจญสังกนิครนถ์	168
ภาพประกอบ 46 ภาพประกอบพระพุทธเจ้าผจญมารที่ใช้ภาพดอกบัวบานแทนพระพุทธเจ้า	169
ภาพประกอบ 47 ภาพวาดพระพุทธเจ้ามีพระเกศาดำสนิทและขดเป็นก้นหอย	171
ภาพประกอบ 48 ภาพการ์ตูนพระพุทธเจ้าที่มีดอกบัวรองรับทั้งขณะประทับนั่งหรือลอยอยู่บนอากาศ	171
ภาพประกอบ 49 ภาพการ์ตูนพระพุทธเจ้าที่ไม่มีดอกบัวรองรับทั้งขณะประทับนั่ง ยืนหรือลอยอยู่บนอากาศอีกทั้งพระเกศาไม่ได้ขดเป็นก้นหอยเป็นเพียงมวยผมธรรมดาเท่านั้น	172
ภาพประกอบ 50 ภาพการ์ตูนพระพุทธเจ้าที่พระเกศาไม่ได้ขดเป็นก้นหอยเป็นแต่เพียงมวยผมธรรมดาแม้ขณะประทับนั่งก็มีเพียงอาสนะธรรมไม่ได้มีดอกบัวรองรับแต่อย่างใด	172
ภาพประกอบ 51 ภาพพระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นไปยังวิมานของท้าวพกาพรหม	180
ภาพประกอบ 52 ภาพท้าวพกาพรหมกำลังใช้ญาณเพื่อค้นหาพระพุทธเจ้า	181
ภาพประกอบ 53 ภาพพระพุทธเจ้าเดินจงกรมเหนือเศียรท้าวพกาพรหม	182
ภาพประกอบ 54 ภาพท้าวพกาพรหมสดับพระธรรมเทศนาจากพระพุทธองค์และเกิดดวงตาเห็นธรรม	182
ภาพประกอบ 55 ภาพการ์ตูนพระพุทธเจ้าใช้กระแสพระเมตตาทำให้ช้างนาฬาคีรีสงบลง	184
ภาพประกอบ 56 ภาพการ์ตูนพระพุทธเจ้าทรงวางพระทัยให้นั่งสงบรับมือคำใส่ร้ายทั้งปวง	185
ภาพประกอบ 57 ภาพการ์ตูนองคุลิมาลกำลังพยายามวิ่งไล่ตามพระพุทธเจ้า	186
ภาพประกอบ 58 ภาพปกหลังของหนังสือตอนปราบพญานาคมากฤทธิ	189
ภาพประกอบ 59 ภาพตัวละครคุณตาเล่าเรื่องเหตุการณ์พุทธประวัติให้หลานฟัง	194
ภาพประกอบ 60 ภาพพุทธศาสนสุภาษิตซึ่งสอดคล้องกับเรื่องราวในวัยเด็กของอหิงสกะ	197
ภาพประกอบ 61 ภาพพุทธศาสนสุภาษิตซึ่งสอดคล้องกับเหตุการณ์การทำร้ายสุนัข	198

ภาพประกอบ 62 ภาพพุทธศาสนสุภาสิตซึ่งสอดคล้องกับเหตุการณ์การรับเงินสินบน 199

ภาพประกอบ 63 ตัวอย่างภาพจิตรกรรมภายในสมุดภาพปฐมสมโพธิกถา..... 214

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ภูมิหลัง

มาร ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง สิ่งที่ถูกปล่อยให้ตายจากคุณความดีหรือจากผลที่หมายอันประเสริฐ สิ่งทีล้าลงผลาญคุณความดี ตัวการกำจัดหรือขัดขวางบุคคลมิให้บรรลุผลสำเร็จอันงาม (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2532: 204) ในทางพระพุทธศาสนาจึงได้จัดแบ่งมารออกเป็น 5 ประเภท คือ ชั้นมาร กิเลสมาร อภิสังขารมาร มัจจุมารและเทวบุตรมาร (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2532: 204 - 205) ซึ่งมารแต่ละประเภทล้วนเป็นเหตุให้บุคคลข้องติด หลงใหล ประมาทมัวเมา เพลิดเพลิน หลงเข้าใจผิดคิดว่าสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ยั่งยืน เทียงแท้ หาสุขอื่นที่ยิ่งกว่านี้ไม่มี ทำให้ขาดสติปัญญาที่จะคิดค้นหาวิธีที่จะเปลื้องตนจากอำนาจของมารจนเป็นเหตุให้ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสารอย่างไม่มีที่สิ้นสุด (พระมหาวิชัย กิตติวัฒน์ (เสาพะเนา), 2555: 1)

“มาร” ปรากฏทั้งในคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนารวมไปถึงในวรรณคดีพระพุทธศาสนาของไทยอยู่หลายเรื่องโดยเฉพาะเรื่องราวที่เกี่ยวกับพุทธประวัติของพระพุทธเจ้าซึ่งจะพบเรื่องของมารที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์ตั้งแต่เริ่มเสด็จออกผนวช ตรัสรู้ เผยแพร่ธรรม จนกระทั่งการปลงมาสู่สังขารเข้าสู่ปรินิพพาน โดยมารมีบทบาทในฐานะผู้คอยขัดขวางหรือเป็นอุปสรรคต่อการทำความดีหรือการสร้างบารมีของพระพุทธองค์ไม่ให้เกิดสำเร็จ เหตุการณ์การผจญมารครั้งสำคัญในพุทธประวัติได้แก่ เหตุการณ์การผจญมารก่อนการตรัสรู้ของพระพุทธองค์ซึ่งเหตุการณ์ครั้งนั้นถือได้ว่าเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญที่เปลี่ยนสภาวะของเจ้าชายสิทธัตถะจากมนุษย์ปุถุชนไปสู่ความเป็นพุทธะและกลายเป็นศาสดาของศาสนาพุทธในเวลาต่อมาและภายหลังจากการตรัสรู้ระหว่างที่พระพุทธองค์ทรงปฏิบัติพุทธกิจในฐานะพระพุทธเจ้าอยู่นั้นก็มีเหตุการณ์ที่พระองค์ต้องผจญกับมนุษย์ อมนุษย์ เทวดา และสัตว์เดรัจฉานที่หมายเข้ามาทำลายพระองค์ซึ่งผู้วิจัยจะขอเรียกรวมกันว่ามาร

เหตุการณ์ผจญมารก่อนและหลังการตรัสรู้นั้นต่อมาได้กลายมาเป็นบทสวดมนต์พุทธอัฐฐขยมงคลคาถาหรือที่รู้จักกันในชื่อบทพระพุทธรชัยมงคลคาถาหรือมักเรียกว่า ‘พระคาถาพาหุง’ ตามวรรคแรกของพระคาถา ใช้สวดสรรเสริญชยันต์ประการที่พระพุทธองค์ทรงมีเหนือมนุษย์อมมนุษย์ เทวดาและสัตว์เดรัจฉานด้วยธรรมานุภาพ บทสวดมนต์พุทธอัฐฐขยมงคลคาถานี้ไม่ได้เป็นคาถาที่มีบรรจุไว้ในพระไตรปิฎกหรือไม่ใช่คาถาที่แต่งขึ้นในสมัยพุทธกาลเหมือนคาถาหรือบทสวดอื่น ๆ เช่น กรณียเมตตาสูตหรือบรรดาบทสวดมนต์ต่าง ๆ ที่เรียกว่าพระปริตรมีชัคคปริตร เป็นต้น ซึ่งบทสวดมนต์ดังกล่าวสามารถที่ค้นหาที่มาได้เนื่องจากเนื่องแม้จะมีอายุกว่า 2500 ปีแล้วก็ตาม แต่สำหรับบท

สวดมนต์พุทธอัญชยมงคลคาถานี้เป็นบทสวดที่ได้รับการแต่งขึ้นใหม่จัดว่าเป็นบทสวดมนต์หรือคาถาประเภทฎีกาเพราะเป็นคาถาที่นักปราชญ์ในยุคหลังแต่งขึ้นโดยนำเอาเหตุการณ์ในพระไตรปิฎกที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติในตอนที่พระพุทธองค์ทรงใช้พุทธวิธีเพื่อเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ ทั้ง 8 เหตุการณ์ มาแต่งเป็นคาถาร้อยกรองไว้เป็นหมวดหมู่ได้ 8 บทและนำไปสวดในพิธีต่าง ๆ จนเป็นที่นิยมกันในหมู่ประชาชนชาวพุทธในหลายประเทศ อาทิ ไทย พม่า ลังกา ลาว เป็นต้น (สวัสดี พัฒน์เกิดผล, 2509: 178)

การนำเสนอเหตุการณ์ผลบุญมารของพระพุทธองค์จึงนับเป็นเหตุการณ์สำคัญที่ได้รับการผลิตซ้ำและสืบทอดมาสู่ความรู้ของพุทธศาสนิกชนในฐานะตัวบทหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นผลของความเพียรในการบำเพ็ญบารมีของพระองค์ กล่าวคือหากทศชาติชาติคือเรื่องราวของการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ดังนั้นก็การผลบุญมารทั้ง 8 เหตุการณ์นี้ก็คือการแสดงผลของบารมีทั้งหลายที่พระพุทธองค์ทรงได้บำเพ็ญมายาวนานเพื่อใช้เอาชนะอุปสรรคทั้งปวง อีกทั้งยังแสดงให้เห็นการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธองค์ว่าพระองค์มิได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าโดยง่ายตายและเมื่อตรัสรู้แล้วก็มิใช่ว่าจะทรงดำรงอยู่โดยง่ายตาย เมื่อจะทรงประกาศพระพุทธศาสนาก็มีได้ง่ายตายเพราะมีสิ่งมาขัดขวางหรือผู้ขัดขวางมาโดยลำดับซึ่งก็คือ “มาร” มารที่ปรากฏในแต่ละเหตุการณ์นั้นมีทั้งมารที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม มารปรากฏได้ใน 2 ลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็นรูปธรรมซึ่งอาจมาในรูปสัตว์บุคคลที่พึงมองเห็นหรือกำหนดหมายรู้ได้โดยรูปร่าง ลักษณะ กิริยาอาการ ทำทางได้อย่างหนึ่งส่วนลักษณะที่เป็นนามธรรมคือไม่สามารถมองเห็นได้หรือกำหนดหมายรู้ได้ด้วยตัวตน รูปร่าง ลักษณะ กิริยาอาการทำทางเป็นเจตสิกฝ่ายอกุศลกรรมที่แอบแฝงอาศัยเกิดขึ้นโดยชื่อว่า “กิเลส” (กิเลสมาร) อันเป็นต้นมูลแห่งอกุศลทั้งหลาย มี ราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้น (พระมหาวิชัย กิตติวัฒน์ (เสภาพเนา), 2555: 1)

เหตุการณ์พระพุทธเจ้าผลบุญมารจึงนับเป็นเหตุการณ์สำคัญในวรรณกรรมพุทธประวัติที่ผู้คนในสังคมไทยรับรู้กันมานับตั้งแต่อดีตนิยมบอกเล่าผ่านภาพจิตรกรรมฝาผนังตามวัดวาอารามเนื่องด้วยจิตรกรรมไทยประเพณีส่วนใหญ่เกิดจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนาที่เรียกกันว่าสร้างขึ้นเป็น “พุทธบูชา” โดยมักเขียนบนฝาผนังเพื่อประดับสถาปัตยกรรมต่าง ๆ เรื่องราวที่เขียนมักเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ได้แก่ พุทธประวัติ ไตรภูมิ ชาดก เป็นต้น จุดประสงค์ในการเขียนภาพนอกจากจะใช้เพื่อประดับงานสถาปัตยกรรมให้เกิดความงามแล้วยังเป็นช่องทางในการบอกเล่าหรือสั่งสอนเรื่องราวทางศาสนาด้วยเหตุที่ว่าคนส่วนใหญ่ในสมัยนั้นไม่สามารถอ่านหนังสือได้ การสั่งสอนผ่านภาพจึงทำให้สามารถเข้าใจเรื่องราวได้ง่ายยิ่งขึ้น (เนื่ออ่อน ขวัญทองเขียว, 2556: 2 , 12)

ในเวลาต่อมาได้มีการนำเหตุการณ์ผลบุญมารทั้ง 8 เหตุการณ์ มาแต่งเป็นบทสวดมนต์ในชื่อ บทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถารวมไปถึงการนำบทสวดมนต์ไปแต่งเป็นบทสวดสรภัญญะให้พุทธศาสนิกชนได้ท่อง/สวดกันสืบมาจนถึงปัจจุบันได้มีการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผลบุญมารทั้ง 8

เหตุการณ์ในรูปแบบที่หลากหลายทั้งในรูปแบบ จิตรกรรม วรรณคดีทั้งมุขปาฐะและลายลักษณ์รวมทั้ง การแปรรูป (adaptation) วรรณกรรม ซึ่งหมายถึงกระบวนการปรับเปลี่ยนวรรณกรรมต้นเรื่องจาก สื่อประเภทหนึ่งไปอีกสื่อประเภทหนึ่งหรือหลาย ๆ ประเภท (Genre) (วิศปตย์ ชัยช่วย, 2557: 132) อาทิ ภาพจิตรกรรมฝาผนัง สมุดภาพประกอบเรื่องราว หนังสือการ์ตูน/นิทาน ภาพยนตร์การ์ตูน เคลื่อนไหว (Animation) เพลงและภาพยนตร์ โดยในการผลิตซ้ำในละคร้อาจมีวัตถุประสงค์ที่ แตกต่างกันไป เช่น เพื่อเผยแพร่พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระเจ้า แผ่นดิน เพื่อสนองนโยบายของบ้านเมือง เพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ เพื่อความบันเทิงหรือแม้แต่ เพื่อการค้า ซึ่งจากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นพบว่าเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารแม้จะเป็นเรื่องราวที่ เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาแต่ทว่าทุกครั้งที่มีการนำมาผลิตซ้ำก็ยังคงได้รับความนิยมจากผู้คนใน สังคมทุกยุคทุกสมัยไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารที่รวมอยู่ในพุทธประวัติและสร้างสรรค์ ขึ้นเป็นตอน/เฉพาะแต่ละเหตุการณ์

ปัจจุบันจะเห็นได้ว่าเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในภาพจิตรกรรมฝา ผนังหรือบทสวดมนต์ทางพระพุทธศาสนาเพียงเท่านั้นแต่กลับมีลักษณะที่ไร้พรมแดนทั้งในเรื่องของสื่อ และผู้เสพที่จากเดิมผู้เสพเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารมักจะเป็นพระสงฆ์หรือผู้สูงอายุที่ท่องบ่นบท สวดมนต์ที่ว่าด้วยชัยชนะของพระพุทธองค์ทว่าในปัจจุบันเรื่องราวของพระพุทธเจ้าผจญมารได้เข้ามา สู่ความรู้ของผู้คนทุกเพศทุกวัยด้วยความทันสมัยของเทคโนโลยีที่ทำให้ขีดจำกัดในการรับรู้เรื่องเล่า เหล่านี้หมดไป

ผู้วิจัยเห็นว่าการผลิตซ้ำและการสืบทอดเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารอันเป็นเหตุการณ์ สำคัญที่แสดงให้เห็นถึงพระบารมีของพระพุทธองค์นี้มีความน่าสนใจในแง่ของการผลิตซ้ำเพื่อการสื บทอดด้วยรูปแบบที่หลากหลายดังที่ เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ ได้อธิบายให้เห็นถึงความจำเป็นของ การศึกษากระบวนการทางวัฒนธรรมหรือกระบวนการผลิตและการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (อ้างอิงใน กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินวิมาน, 2551: 674 - 675) โดยเสนอแนวทางการตั้งคำถามที่มีต่อ กระบวนการผลิตและการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (cultural production and reproduction) ไว้ 4 ประเด็นหลักคือ ประเด็นแรก วัฒนธรรมหนึ่ง ถูกผลิตขึ้นมาอย่างไร/ทำไม ประเด็นต่อมา วัฒนธรรม ดังกล่าวมีการเผยแพร่ออกไปอย่างไร/ทำไม อีกประเด็นหนึ่ง วัฒนธรรมนั้นมีการบริโภคโดยผู้คนใน สังคมหรือท้องถิ่นอย่างไร/ทำไมและประเด็นสุดท้าย วัฒนธรรมนั้น ๆ ได้รับการผลิตซ้ำหรือสืบทอด ต่อไปอย่างไร/ทำไม

ดังนั้นงานวิจัยครั้งนี้จะศึกษาเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในฐานะตัววรรณคดีที่ได้รับการ ผลิตซ้ำและสืบทอดในสื่อร่วมสมัยด้วยรูปแบบที่หลากหลาย ทั้งนี้นอกเหนือจากแนวคิดเรื่องการผลิต ซ้ำและการสืบทอดแล้วเพื่อให้งานวิจัยครั้งนี้มีความบูรณยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจะได้นำแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องเล่า การแปรรูปวรรณกรรม ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการอธิบายการผลิตซ้ำและการสืบทอดมาอธิบาย

เพิ่มเติมในบางส่วนเพื่อแสดงให้เห็นถึงการผลิตซ้ำและการสืบทอดเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารที่ปรากฏในสื่อร่วมสมัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

1.2 ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัย
2. เพื่อศึกษาการสืบทอดเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัย

1.3 คำถามการวิจัย

1. เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารมีการผลิตซ้ำในสื่อร่วมสมัยในรูปแบบและลักษณะใดบ้าง
2. เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารมีการสืบทอดในสื่อร่วมสมัยอย่างไร

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาการผลิตซ้ำและการสืบทอดเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารที่ปรากฏในสื่อร่วมสมัยรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งงานวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มข้อมูลตามประเภทของสื่อ ได้แก่ สื่อสิ่งพิมพ์จำนวน 19 เล่ม 17 สำนัก และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ จำนวน 6 สำนัก รวมทั้งสิ้น 23 สำนัก มีรายชื่อดังตาราง ต่อไปนี้

ตาราง 1 เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อสิ่งพิมพ์

ประเภทสื่อสิ่งพิมพ์				
ลำดับ	ชื่อเรื่อง	ผู้แต่ง/ผู้เรียบเรียง/ ผู้จัดทำ	พิมพ์ครั้งแรก	ใช้ใน วิทยานิพนธ์
1	ปฐมสมโพธิกถา	กรมศิลปากร	2478	2537
2	พระพุทธชยมงคล (พาหุง)* ประกอบด้วย พระคาถา คำ แปล ภาพ และตำนานทั้ง 8	สำนักพิมพ์ธนสัมพันธ์ (โรงพิมพ์อักษรสมัย)	* ทั้ง 3 ฉบับ ไม่ปรากฏว่า พิมพ์ครั้งแรก เมื่อใด ทราบ	2529
3	พระพุทธชยมงคล (พาหุง)* ประกอบด้วย พระคาถา คำ แปล ภาพ และตำนานทั้ง 8	สำนักพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด	แต่เพียงว่า ต้นฉบับจาก วัดนรนาถ สุนทรภะ กรุงเทพฯ	2538

ตาราง 1 (ต่อ)

ประเภทสิ่งพิมพ์				
ลำดับ	ชื่อเรื่อง	ผู้แต่ง/ผู้เรียบเรียง/ ผู้จัดทำ	พิมพ์ครั้งแรก	ใช้ใน วิทยานิพนธ์
4	พระพุทธชยมงคล (พาทุง) * ประกอบด้วย พระคาถา คำ แปล ภาพ และตำนานทั้ง 8	-		2558
5	พุทธคัมภีร์ ชุด ชัยชนะของ พระพุทธเจ้า 12 กัณฑ์	ทวี เชื้อนแก้ว	2529	2546
6	ตำนานพระพุทธรูปปาง ต่าง ๆ	พระพิมลธรรม ราช บัณฑิต (ชอบ อนุจารี มหาเถระ)	2533	2533
7	ประวัติพระพุทธรูปปาง ต่าง ๆ พุทธประวัติสำหรับ เยาวชน	ธนาภิต	2540	2540
8	พาทุง ชัยชนะแห่งพุทธะ	จิต-ตระ-ธานี	2555	2556
9	พาทุง มนต์แห่งชัยชนะ	สำนักพิมพ์ธัชชัย รุ่งเรืองพัฒนา	2556	2556
10	พุทธประวัติฉบับการ์ตูน	โอม รัชเวทย์	2552	2552
11	องคุลิมาล ฉบับการ์ตูนสีสี่	โอม รัชเวทย์	2552	2554
12	ประวัติพระพุทธเจ้า	ลี บอมจี	2549	2554
13	หนังสือการ์ตูนวรรณกรรม ก่อนนอน : พระพุทธเจ้า	งานหนึ่ง	2556	2556
14	ประวัติพระพุทธเจ้า	ธัมม ศิริพรมรินทร์	2557	2557
15	หนังสือการ์ตูนชุด การผจญ ภัยของพระพุทธเจ้า (8 เล่ม)	น้านกฮูก	2549 - 2550	2556 - 2558
16	หนังสือสมุดภาพพระพุทธ ประวัติเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา	ทูนนิธิเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา	2550	2550

ตาราง 1 (ต่อ)

ประเภทสื่อสิ่งพิมพ์				
ลำดับ	ชื่อเรื่อง	ผู้แต่ง/ผู้เรียบเรียง/ ผู้จัดทำ	พิมพ์ครั้งแรก	ใช้ใน วิทยานิพนธ์
17	สมุดภาพปฐมสมโพธิกถา	ฉบับธรรมสภาและ สถาบันบันลือธรรม	2552	2554
18	หนังสือเรียนรายวิชา พระพุทธศาสนาระดับชั้น มัธยมศึกษาตอนปีที่ 2	พระมหาพนัส กิตติสาโร	2559	2559
19	หนังสือเรียนรายวิชา พระพุทธศาสนาระดับชั้น มัธยมศึกษาตอนปีที่ 4 – 6	พระมหาพนัส กิตติสาโร	2560	2560

ตาราง 2 เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่ออิเล็กทรอนิกส์

ประเภทสื่ออิเล็กทรอนิกส์			
ลำดับ	ชื่อเรื่อง	ผู้แต่ง/ผู้เรียบเรียง/ผู้จัดทำ	พ.ศ.
1	เพลงพระคาถาพาหุง	-	2554
2	เพลงพาหุงแปล	เสฐียรพงษ์ วรรณปก	2554
3	ภาพยนตร์เรื่อง พุทธศาสดา (Buddha Thus Have I Heard)	โครงการภาพยนตร์ “พุทธศาสดา” เฉลิมพระเกียรติ 84 พรรษา มหाराช	2554
4	พระพุทธเจ้า (The Life of Buddha)	บริษัทมีเดียสแตนด์การ์ด จำกัด ร่วมกับ กลุ่มธรรมะการ์ตูน 80 พรรษามหาราช	2558
5	Little Buddha พระพุทธเจ้า มหาศาสดาโลกไม่ลืม	Bernardo Bertolucci	2536
6	พระพุทธเจ้ามหาศาสดาโลก	B.K. Modi	2556

1.5 วิธีการดำเนินการวิจัย

ในการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมีแนวทางในการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับต่อไปนี้

1. ขั้นรวบรวมข้อมูล

1.1 รวบรวมข้อมูลเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1) ประเภทเอกสาร ได้แก่ วรรณคดีพุทธประวัติและหนังสือภาพพุทธประวัติ หนังสือพุทธชยมงคลคาถาที่ว่าบทสวดและตำนาน บทสวดสรภัญญะที่ว่าด้วยเรื่องพระพุทธเจ้าผจญมาร

2) เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเล่าและความหลากหลายของเรื่องเล่า

3) เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่องมาร

4) เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการดัดแปลงวรรณกรรมหรือวรรณคดีไปเป็น

ตัวบทรูปแบบอื่น

1.2 ประเภทสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ได้แก่ เพลง ภาพยนตร์การ์ตูน (Animation) และภาพยนตร์

2. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้มาศึกษาอย่างละเอียดและทำการวิเคราะห์ตามจุดมุ่งหมายของการศึกษาที่กำหนดไว้ โดยใช้แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับเรื่องเล่าและศาสตร์เรื่องเล่า แนวคิดเกี่ยวกับการสืบทอดและการผลิตซ้ำวัฒนธรรมและแนวคิดเกี่ยวกับการแปรรูปวรรณกรรม โดยมีขั้นตอนในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

2.1 นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เพื่อแสดงให้เห็นลักษณะการผลิตซ้ำของเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารที่ปรากฏในสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ทั้งในเชิงปริมาณของงานและความนิยมหรือความสนใจของผู้คน

2.2 นำข้อมูลเรื่องการผจญมารของพระพุทธเจ้าในสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ มานำเสนอให้เห็นถึงลักษณะการสืบทอดเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งจะแสดงให้เห็นว่าเรื่องราวดังกล่าวมีความสำคัญมากพอที่สังคมเลือกที่จะให้ดำรงรักษาต่อไปไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบใดก็ตาม ในยุคสมัยของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปเมื่อต้องการอยู่รอดจึงต้องมีการปรับตัวให้สอดคล้องเข้ากับได้กับยุคสมัย วัฒนธรรมจึงมีความเป็นพลวัต (dynamic) ยืดหยุ่นได้ มีความคงที่เพียงบางส่วน มีการเปลี่ยนแปลงได้ในบางส่วน ดังนั้นเราจึงเห็นว่าเพราะเหตุใดเรื่องเล่าการผจญมารของพระพุทธเจ้ายังคงดำรงอยู่มาจนถึงปัจจุบัน

3. ชี้แนะเสนอข้อมูล

ผู้วิจัยจะได้นำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description)

1.6 กรอบแนวคิดหลักในการวิจัย

ในการศึกษา “เรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมาร : การผลิตซ้ำและการสืบทอดในสื่อร่วมสมัย” ผู้วิจัยได้ประยุกต์แนวคิดต่าง ๆ มาใช้เป็นแนวทางในการวิจัย ดังนี้

- 1.6.1 กรอบแนวคิดเกี่ยวกับการสืบทอดและการผลิตซ้ำวัฒนธรรม
- 1.6.2 กรอบแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องเล่าและศาสตร์เรื่องเล่า
- 1.6.3 กรอบแนวคิดเกี่ยวกับการแปรรูปวรรณกรรม

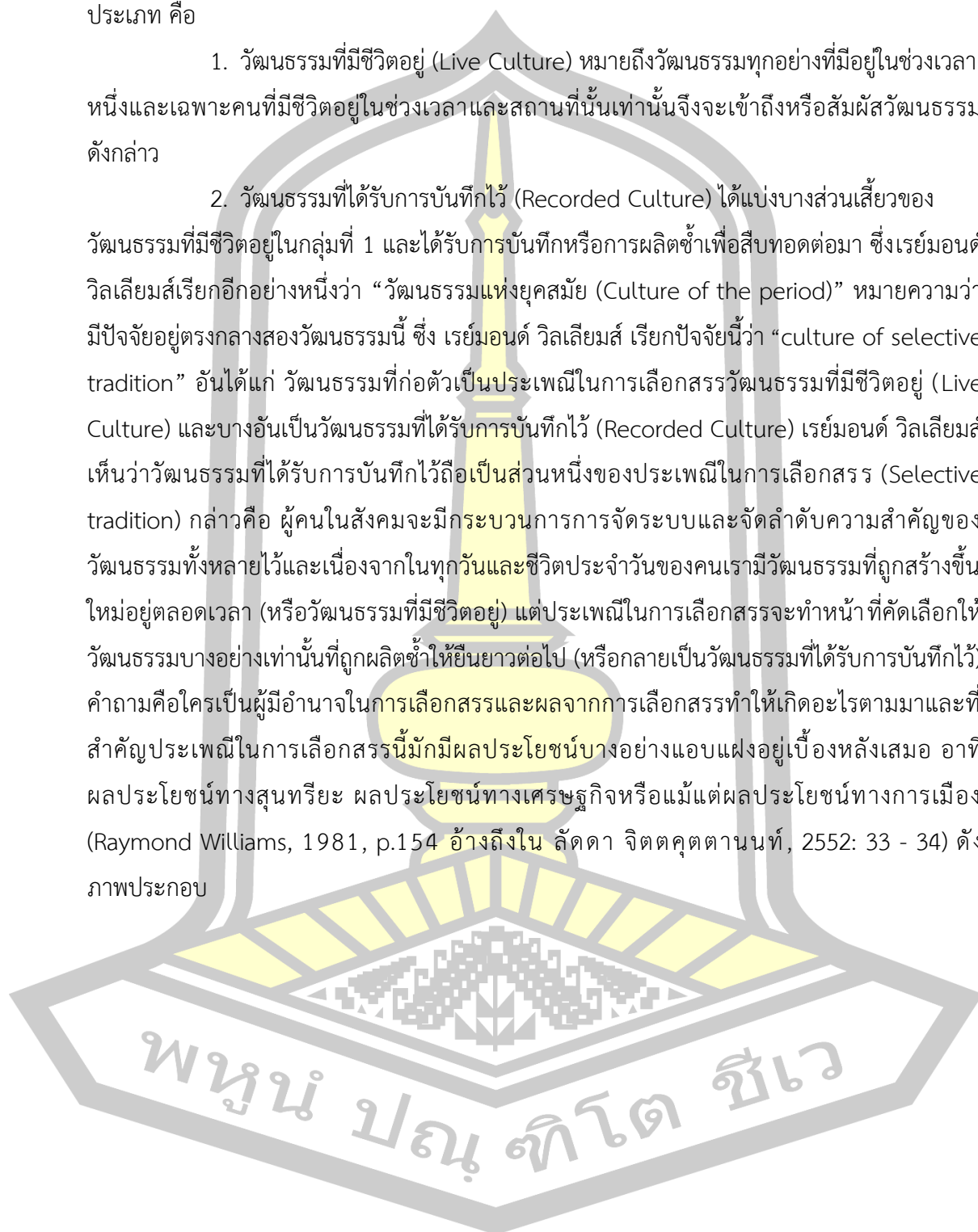
1.6.1 กรอบแนวคิดเกี่ยวกับการสืบทอดและการผลิตซ้ำวัฒนธรรม

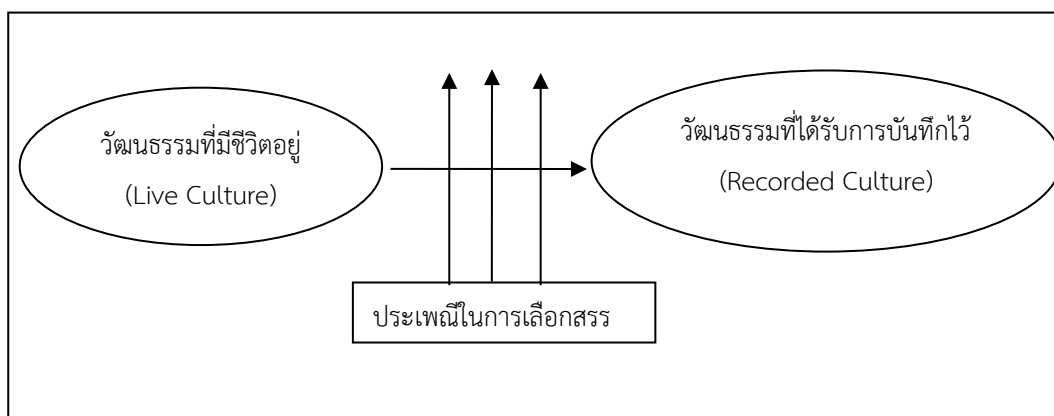
แนวคิดเรื่องการสืบทอดและการผลิตซ้ำวัฒนธรรมเป็นแนวคิดที่มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้คำอธิบายไว้ในหลายมุมมอง ซึ่งล้วนแล้วแต่ทำให้เห็นถึงความต่อเนื่องที่สังคมได้ให้คุณค่าและสร้างความหมายให้กับวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ ดังที่ นักวิชาการชาวอังกฤษคนสำคัญ เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ ผู้บุกเบิกและวางรากฐานการศึกษาสื่อวัฒนธรรมร่วมสมัยให้กับสำนักเบอร์มิงแฮม (Birmingham School) แนวคิดของวิลเลียมส์ว่าด้วยเรื่องวัฒนธรรมและวิธีการวิเคราะห์วัฒนธรรม ซึ่งแนวคิดของเขาได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยเริ่มจาก ในยุคแรกงานเขียนของเราได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดของ เอฟ อาร์ ลีอาวิส (F. R. Leavis) ที่สนใจวิเคราะห์วัฒนธรรมด้วยเกณฑ์สุนทรียะ ลีอาวิสได้ให้นิยามความหมายของวัฒนธรรมว่าเป็นจุดสูงสุดของอารยธรรมของมนุษยชาติ ซึ่งนิยามดังกล่าวทำให้ความสนใจในการศึกษาวัฒนธรรมของลีอาวิส จำกัดเฉพาะวัฒนธรรมหรือศิลปะของชนชั้นสูงเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ในภายหลัง เรย์มอนด์ วิลเลียมส์จึงเริ่มวิเคราะห์วัฒนธรรมด้วยแนวทางที่แตกต่างไปจากกระแสความคิดของลีอาวิส ในยุคหลังแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมของเรย์มอนด์ วิลเลียมส์ ได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดของมาร์กซิสต์สายวัฒนธรรมนิยม (Culturalism) ที่เน้นเรื่องส่วนรวมทั้งหมด (Totality) เขาเห็นว่าวัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตทั้งหมด (Whole way of life) ไม่ว่าจะ เป็นวิถีทางวัตถุทางปัญญาหรือทางจิตวิญญาณ จากคำนิยามนี้ เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ ได้ทำการสำรวจประวัติศาสตร์พัฒนาการของมนุษย์แล้วพบว่าวัฒนธรรมมีลักษณะ 2 ด้าน ด้านหนึ่งวัฒนธรรมจะบรรจุค่านิยมที่สนับสนุนให้ความชอบธรรมแก่โครงสร้างอุดมการณ์ที่มีอยู่ แต่ในอีกด้านหนึ่งวัฒนธรรมก็เป็นผลลัพธ์ของความพยายามร่วมกันของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ ดังนั้น เมื่อเรย์มอนด์ วิลเลียมส์ปฏิเสธแนวคิดของกลุ่มลีอาวิส ซึ่งเป็นแนวคิดกระแสหลักในยุคหนึ่งที่ได้แบ่งระดับของวัฒนธรรมออกเป็นลำดับ 3 ลำดับ ได้แก่ วัฒนธรรมชนชั้นสูง วัฒนธรรมชนชั้นกลางและวัฒนธรรมมวลชน ซึ่งเรย์มอนด์ วิลเลียมส์มองว่าในปัจจุบันวัฒนธรรมไม่ได้มีพื้นที่เฉพาะสำหรับคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งอีกต่อไปแล้ว วัฒนธรรมทุกชนิดมี

ความเสมอภาคกันทั้งสิ้น จากแนวคิดดังกล่าว เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ จึงได้แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. วัฒนธรรมที่มีชีวิตอยู่ (Live Culture) หมายถึงวัฒนธรรมทุกอย่างที่มีอยู่ในช่วงเวลาหนึ่งและเฉพาะคนที่มีชีวิตอยู่ในช่วงเวลาและสถานที่นั้นเท่านั้นจึงจะเข้าถึงหรือสัมผัสวัฒนธรรมดังกล่าว

2. วัฒนธรรมที่ได้รับการบันทึกไว้ (Recorded Culture) ได้แบ่งบางส่วนเสียของวัฒนธรรมที่มีชีวิตอยู่ในกลุ่มที่ 1 และได้รับการบันทึกหรือการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดต่อมา ซึ่งเรย์มอนด์ วิลเลียมส์ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “วัฒนธรรมแห่งยุคสมัย (Culture of the period)” หมายความว่า มีปัจจัยอยู่ตรงกลางสองวัฒนธรรมนี้ ซึ่ง เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ เรียกปัจจัยนี้ว่า “culture of selective tradition” อันได้แก่ วัฒนธรรมที่ก่อตัวเป็นประเพณีในการเลือกสรรวัฒนธรรมที่มีชีวิตอยู่ (Live Culture) และบางอันเป็นวัฒนธรรมที่ได้รับการบันทึกไว้ (Recorded Culture) เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ เห็นว่าวัฒนธรรมที่ได้รับการบันทึกไว้ถือเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีในการเลือกสรร (Selective tradition) กล่าวคือ ผู้คนในสังคมจะมีกระบวนการการจัดระบบและจัดลำดับความสำคัญของวัฒนธรรมทั้งหลายไว้และเนื่องจากในทุกวันและชีวิตประจำวันของคนเรามีวัฒนธรรมที่ถูกสร้างขึ้นใหม่อยู่ตลอดเวลา (หรือวัฒนธรรมที่มีชีวิตอยู่) แต่ประเพณีในการเลือกสรรจะทำหน้าที่คัดเลือกให้วัฒนธรรมบางอย่างเท่านั้นที่ถูกผลิตซ้ำให้ยืนยาวต่อไป (หรือกลายเป็นวัฒนธรรมที่ได้รับการบันทึกไว้) คำถามคือใครเป็นผู้มีอำนาจในการเลือกสรรและผลจากการเลือกสรรทำให้เกิดอะไรตามมาและที่สำคัญประเพณีในการเลือกสรรนี้มักมีผลประโยชน์บางอย่างแอบแฝงอยู่เบื้องหลังเสมอ อาทิ ผลประโยชน์ทางสุนทรียะ ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจหรือแม้แต่ผลประโยชน์ทางการเมือง (Raymond Williams, 1981, p.154 อ้างถึงใน ลัดดา จิตตคุตตานนท์, 2552: 33 - 34) ดังภาพประกอบ

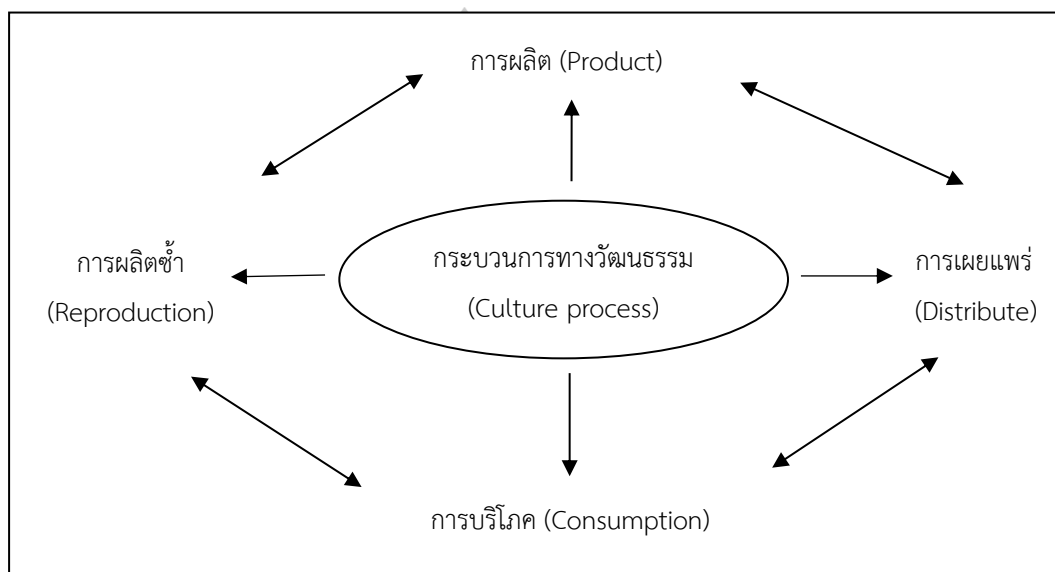
ภาพประกอบ 1 แสดงแนวคิดเรื่องประเพณีการเลือกสรร (Selective tradition)

ที่มา: “สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา”

โดย กาญจนา แก้วเทพและสมสุข หินวิมาน

สำหรับแนวคิดเรื่องการผลิตและการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ อธิบายว่า วัฒนธรรม ต่าง ๆ ล้วนถูกผลิตซ้ำอยู่ตลอดเวลาในทุกสถานที่ เช่น การเกิดความคิดใหม่ ๆ การสร้าง คำใหม่ ๆ อยู่ตลอดเวลาหรือมีเครื่องแต่งกายแปลก ๆ ปรากฏให้เห็นอยู่เสมอ อย่างไรก็ตามวัฒนธรรม ที่ถือกำเนิดขึ้นมาใหม่นี้ หากไม่ได้รับการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดในครั้งต่อไป วัฒนธรรมนั้นก็จะมีอายุ เพียงสั้น ๆ แล้วสูญหายไป แม้แต่วัฒนธรรมเก่าแก่ดั้งเดิมก็ต้องเป็นไปตามหลักการนี้เช่นกัน ดังนั้น กระบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมจึงนับเป็นกระบวนการที่รองรับความยั่งยืนของวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ นั้นเอง นอกจากนี้เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ ยังอธิบายอีกว่าในกระบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Culture Reproduction) ไม่ว่าจะเป็วัฒนธรรมแบบบูรพธรรมหรือวัฒนธรรมแบบนามธรรม ล้วน แล้วแต่ต้องมืองค์ประกอบหรือปัจจัยเช่นเดียวกับการผลิตโดยทั่วไป กล่าวคือ จำเป็นต้องมีวัตถุดิบ เครื่องมือการผลิต ระบบแบ่งงานกันทำ วิธีการและขั้นตอนการผลิต ผู้ผลิต สถานที่ เวลา เป้าหมาย ของการผลิตและผลผลิตทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น นอกจากนั้นสภาวะแวดล้อมในขณะนั้นก็เข้ามามีส่วน กำหนดกระบวนการผลิตดังกล่าวด้วย

เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ ได้เห็นถึงความจำเป็นของการศึกษากระบวนการทางวัฒนธรรมหรือ กระบวนการผลิตและผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพและสมสุข หินวิมาน, 2551: 674 - 675) โดยเสนอแนวทางการตั้งคำถามที่มีต่อกระบวนการผลิตและผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Culture production and reproduction) ไว้ 4 ประเด็นหลักคือ 1) วัฒนธรรมหนึ่ง ๆ ถูกผลิตซ้ำ ขึ้นมาอย่างไร/ทำไม 2) วัฒนธรรมดังกล่าวมีการเผยแพร่ออกไปอย่างไร/ทำไม 3) วัฒนธรรมนั้นมีการ บริโภคโดยผู้คนในสังคมหรือท้องถิ่นอย่างไร/ทำไม และ 4) วัฒนธรรมนั้น ๆ ได้รับการผลิตซ้ำหรือสื บทอดต่อไปอย่างไร/ทำไม โดยแสดงเป็นแผนภาพได้ดังนี้ (สมสุข หินวิมาน, 2548: 405)

ภาพประกอบ 2 แสดงกระบวนการผลิตและการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (culture production and reproduction)

ที่มา: “ทฤษฎีสำนึกวัฒนธรรมศึกษา” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาปรัชญาปริทัศน์และทฤษฎีการสื่อสาร หน่วยที่ 8 – 15 โดย สมสุข หินวิมาน

ขณะที่กาญจนา แก้วเทพ (2554: 214 - 219, 233 - 236) ได้กล่าวถึงกระบวนการผลิตวัฒนธรรมและการผลิตซ้ำเพื่อการสืบทอด (reproduction) ว่าการศึกษาวัฒนธรรมไม่ควรมองวัฒนธรรมเป็นเพียงผลผลิต (product) แต่ต้องศึกษาถึงกระบวนการผลิต (process) โดยวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ถูกผลิต บริโภคและผลิตซ้ำโดยคนในกลุ่มสังคมต่าง ๆ การผลิตซ้ำวัฒนธรรมจะทำให้วัฒนธรรมนั้นคงอยู่ ไม่สูญสลายไปจากสังคมนั้น สิ่งที่ถูกนำมาผลิตซ้ำคือสิ่งที่ถูกเลือกให้ดำรงอยู่ต่อไป ซึ่งแนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับที่วัชรภรณ์ ดิษฐปาน (2557: 14) กล่าวว่า การสืบทอดวัฒนธรรม (cultural transmission) และการผลิตซ้ำวัฒนธรรม (cultural reproduction) เป็นกระบวนการของพลวัตทางวัฒนธรรม เมื่อวัฒนธรรมบางอย่างมีการสืบทอดส่งต่อภายในสังคมนั้น ๆ จากรุ่นสู่รุ่น ทำให้วัฒนธรรมนั้นยังมีชีวิตอยู่หรือมีบทบาทในสังคม หรือวัฒนธรรมบางอย่างที่เคยมีอยู่ในอดีตถูกรื้อฟื้นเลือกสรรขึ้นมาผลิตซ้ำหรือนำมาปฏิบัติใหม่ โดยนำสิ่งที่มีอยู่แล้วในวัฒนธรรมหลักมาตีความใหม่ ทำให้เกิดการผลิตซ้ำวัฒนธรรมบางอย่างในบางพื้นที่ใหม่ที่ไม่เคยมีวิถีปฏิบัติเช่นนั้นมาก่อน

นอกจากนี้ วัชรภรณ์ยังได้กล่าวถึงแนวคิดของ Raymond Williams ที่ได้อธิบายถึงกระบวนการเลือกสรรวัฒนธรรมในการผลิตซ้ำวัฒนธรรมว่า ในกระบวนการของการผลิตซ้ำวัฒนธรรมนั้น ความหมายหรือวิถีปฏิบัติบางอย่างได้รับการสืบทอดหรือถูกหยิบยกขึ้นมาให้ความสำคัญ คือ สิ่งที่

ถูกเลือกให้ดำรงอยู่ผ่านกระบวนการการเลือกสรรของสังคมซึ่งจะได้รับการยอมรับให้เป็น “วัฒนธรรม” ของสังคม ความหมายหรือวิถีปฏิบัติที่สังคมให้คุณค่านั้น เป็นสิ่งที่สังคมเลือกสรรที่จะให้ดำรงอยู่ต่อไป โดยอาจมีการปรับเปลี่ยนลักษณะบางอย่าง เช่น การตีความหมาย การลดทอนลักษณะบางอย่างเพื่อให้สอดคล้องหรือไม่ขัดแย้งกับองค์ประกอบอื่น ๆ วัฒนธรรมหลัก (Williams, 1997: 39 อ้างถึงใน วัชรภรณ์ ดิษฐปาน, 2557) จึงมีเพียงวัฒนธรรมบางอย่างที่จะยังคงมีชีวิตยืนยาวเพราะได้รับการสืบทอดอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากสังคมเลือกสรรที่จะผลิตวัฒนธรรมนั้น ๆ ให้ดำรงอยู่ต่อไป

จากแนวคิดเรื่องการสืบทอดและการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ผู้วิจัยจะได้นำมาปรับประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์อันจะทำให้สามารถเข้าใจถึงลักษณะการผลิตซ้ำและการสืบทอดเรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัยต่อไป

1.6.2. กรอบแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องเล่าและศาสตร์เรื่องเล่า

เรื่องเล่าและศาสตร์เรื่องเล่าเป็นแนวคิดที่มีนักวิชาการตะวันตกได้ให้คำจำกัดความไว้หลายท่าน อาทิ โอนันท์และแลนดา ได้อธิบายถึงศาสตร์แห่งการเล่าเรื่อง ว่าที่แท้แล้วก็คือ ทฤษฎีของเรื่องเล่า เป็นการศึกษาธรรมชาติ ลักษณะและหน้าที่ซึ่งเป็นลักษณะร่วมของเรื่องเล่าแบบต่าง ๆ การหาลักษณะร่วมนี้ถือเป็นแก่นแท้ของศาสตร์นี้ ซึ่งเชื่อว่าเรื่องเล่าประเภทเดียวกัน (เช่น ประเภทพาฝัน ลึกลับ ผจญภัย เขย่าขวัญ ฯลฯ) ย่อมมีลักษณะร่วมกันที่อาจถือได้ว่าเป็น “กฎ” ของงานเขียนประเภทต่าง ๆ นั้นเอง ข้อที่พึงสังเกตอีกประการหนึ่งคือ ศาสตร์นี้ไม่ได้ศึกษาเฉพาะวรรณคดีเท่านั้น แต่เป็นการศึกษา “เรื่องเล่า” (Narrative) ทุกชนิด โดยคำว่าเรื่องเล่าหมายถึง เหตุการณ์สมมติที่ร้อยเรียงเป็นเรื่องราวซึ่งอาจสื่อได้ทั้งในแง่ตัวอักษร เสียงภาพ ดังนั้น คำว่าเรื่องเล่าจึงกินความไปถึงนิทานที่เล่าแบบมุขปาฐะ กวีนิพนธ์ บันเทิงคดี ภาพเขียน ภาพยนตร์ การ์ตูน ทราบไตที่สื่อเหล่านี้ยังแสดงเหตุการณ์ที่ร้อยเป็นเรื่องราว (Onega & Landa, 1996 อ้างถึงใน อีราวตี ไตลิ่งคะ, 2543)

วิลเลียม ฮาร์มอน (William Harmon) และ ฮิวจ์ ฮอลแมน (Harmon, William . and Holman, 2003) อธิบายคำว่า เรื่องเล่า (Narrative) ว่า “An account of events; anything that is narrated.” เรื่องเล่าคือเรื่องราวของเหตุการณ์ หรือ เรื่องเล่า หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ถูกลำ วิลเลียม ฮาร์มอน และ ฮิวจ์ ฮอลแมน อธิบายเพิ่มเติมว่า เรื่องเล่ามีอยู่ 2 แบบ ดังนี้

“There are two from; simple narrative, which recites events chronologically, as in a newspaper account; and narrative whit plot, which is less often chronological and more often arranged according to a principle determined by the nature of the plot and the type of story intend”

“เรื่องเล่าแบ่งเป็น 2 รูปแบบ คือเรื่องเล่าแบบง่ายที่เล่าเหตุการณ์เรียงลำดับของเวลา เช่น รายงานในหนังสือพิมพ์ และเรื่องเล่าที่มีโครงเรื่อง ซึ่งมักจะไม่ได้เรียงลำดับตามเหตุการณ์ตามลำดับเวลา แต่มักจะจัดเรียงเหตุการณ์ของโครงเรื่องและเหตุการณ์”

ส่วน คริส บัลดิค (Baldick, 2004) อธิบายคำว่าเรื่องเล่า (Narrative) ว่า “a telling of some true or fictitious events connected sequence of events, recounted by narrator to a narrate.” การเล่าเหตุจริงหรือเหตุการณ์ที่แท้จริง หรือการเล่าเหตุการณ์ที่เชื่อมร้อยเป็นลำดับ โดยเป็นการเล่าจากผู้เล่าสู่ผู้ฟัง เช่นเดียวกับ อลัน มันสโลว์ (Munslow, 2007) อธิบายคำว่า เรื่องเล่า (Narrative) ว่า “The communication (telling recounting) of a sequence of happening or events by establishing a meaningful connection between them.” การสื่อสารโดยการเล่าหรือบรรยายลำดับของสิ่งที่เกิดขึ้นหรือเหตุการณ์โดยการสร้างความหมายเชื่อมโยงระหว่างกัน

จากคำจำกัดความข้างต้น เรื่องเล่าจึงเป็นได้ทั้งเรื่องจริงและเรื่องสมมติ โดยมีลักษณะสำคัญคือ “การร้อยเรียง/การสร้างสัมพันธ์ภาพ” ภายในเรื่องนี้อาจกล่าวด้วยภาษาอีกอย่างหนึ่งว่าเป็น “การสร้างโครงเรื่อง” กล่าวคือ มีการจัดระบบด้วยลำดับชุดเหตุการณ์ในเรื่องด้วยตรรกะบางประการ และชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงคลี่คลายจากต้นเรื่องไปสู่จุดจบของเรื่อง (นันทนัย ประสานนาม, 2556: 2)

การเล่าเรื่องนั้นเป็นกลวิธีสำคัญที่ทำให้เราสามารถเข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ได้อย่างต่อเนื่อง เป็นการจัดระเบียบที่ทำให้เราเข้าใจต่อโลก และการก่อสร้างความคิดและค่านิยมในเรื่องราวต่าง ๆ สำหรับการศึกษาเกี่ยวกับการเล่าเรื่อง (Narratology) นั้น Andian Tilly (1991: 53) ได้อธิบายไว้ว่าเป็นการก้าวข้ามจากการศึกษาเนื้อหาไปสู่ความสนใจในโครงสร้างของการเล่าเรื่อง (Structure) และวิธีการเล่าเรื่อง (Process) ของสื่อแต่ละชนิด

สำหรับการศึกษาเกี่ยวกับการเล่าเรื่องนั้น ถือเป็นส่วนสำคัญในเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารเพราะการเล่าเรื่องเป็นส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดการสื่อสารระหว่างผู้ผลิตและผู้ชม โดยการเล่าเรื่องพระพุทธเจ้าผจญมารนั้นสามารถทำการศึกษาได้โดยวิเคราะห์ตามองค์ประกอบของเรื่องเล่าตามทีนพพร ประชากุลและชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช (2542) ได้อธิบายไว้ดังต่อไปนี้

1. โครงเรื่อง (Plot) คือ ลักษณะชุดของเหตุการณ์ทั้งหมดในเรื่องที่ร้อยเรียงกันและดำเนินไปตั้งแต่ต้นจนจบ โดยโครงเรื่องจะเป็นเนื้อเรื่องในลักษณะที่เป็นสาระสำคัญของเนื้อเรื่องซึ่งจะมีการลำดับเหตุการณ์ในการเล่าเรื่องไว้ 5 ขั้นตอน ได้แก่

1.1 การเริ่มเรื่อง (Exposition) การเริ่มเรื่องเป็นการชักจูงความสนใจให้ติดตามเรื่องราว มีการแนะนำตัวละคร แนะนำฉาก หรือสถานที่ อาจมีการเปิดประเด็นปัญหาหรือเผยปมขัดแย้งเพื่อให้เรื่องชวนติดตาม การเริ่มเรื่องไม่จำเป็นต้องเรียงตามลำดับเหตุการณ์ โดยอาจเริ่มเรื่องจากตอนกลางเรื่อง หรือเล่าย้อนจากตอนท้ายเรื่องไปหาต้นเรื่องก็ได้

1.2 การพัฒนาเหตุการณ์ (Rising Action) คือการที่เรื่องราวดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง และ สมเหตุสมผล ปมปัญหา หรือข้อขัดแย้งเริ่มทวีความเข้มข้นเรื่อย ๆ ตัวละครอาจมีสถานการณ์ที่อยู่ในช่วงยุ่งยากที่ต้องเผชิญ

1.3 ภาวะวิกฤติ (Climax) หรือจุดสุดยอด จะเกิดขึ้นเมื่อเรื่องราวกำลังถึงจุดแตกหัก และตัวละครอยู่ในสถานการณ์ที่ต้องตัดสินใจ

1.4 ภาวะคลี่คลาย (Falling Action) คือสภาพหลังจากที่จุดวิกฤติได้ผ่านพ้นไปแล้ว และประเด็นปัญหาได้รับการเปิดเผย หรือข้อขัดแย้งได้รับการขจัดออกไป

1.5 การยุติของเรื่องราว (Ending) คือการสิ้นสุดของเรื่องราวทั้งหมด การจบอาจหมายถึงความสูญเสีย อาจจบแบบมีความสุข หรือทิ้งท้ายไว้ให้ขบคิดก็ได้

2. แก่นความคิด (Theme) คือความคิดหลักในการดำเนินเรื่อง นับเป็นอีกหนึ่งองค์ประกอบที่มีความสำคัญต่อเรื่องเล่า โดยเฉพาะเมื่อต้องการวิเคราะห์ถึงใจความสำคัญของเรื่อง เราจำเป็นต้องจับใจความสำคัญของเรื่องไว้ให้ได้ มิเช่นนั้นแล้วจะไม่อาจรู้ถึงแนวคิดหลักที่ผู้เล่าต้องการถ่ายทอดให้ทราบ ซึ่งเราสามารถเข้าใจแก่นความคิดได้จากการสังเกตองค์ประกอบต่าง ๆ ในการเล่าเรื่อง อาทิ การสังเกตชื่อเรื่อง ชื่อตัวละคร สังเกตคำนิยม คำพูด หรือสัญลักษณ์พิเศษที่ปรากฏในเรื่อง

สำหรับแก่นความคิดที่ได้รับความนิยม และพบได้บ่อย ๆ มีอยู่ไม่มากนักโดยมากมักเป็นเรื่องเกี่ยวกับความดี - ความชั่ว และความรัก - ความเกลียดซึ่งแก่นความคิดยังสามารถแบ่งย่อยลงไป ในรายละเอียดในการสนับสนุนความคิดหลัก โดยความคิดย่อยทั้งหมดจะมีลักษณะร่วมกันบางประการ หรือเดินไปในทิศทางเดียวกันทั้งสิ้น ดังนั้นในการพิจารณาแก่นความคิดใด ๆ การแยกย่อยความคิดปลีกย่อยจะทำให้เราสามารถเข้าใจเรื่องราวได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

3. ตัวละคร (Character) คือบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับเรื่องราวในเรื่องเล่า องค์ประกอบซึ่งสำคัญอีกส่วนที่ขาดไม่ได้สำหรับการเล่าเรื่องทุกชนิด โดยส่วนประกอบของตัวละครจะต้องมีองค์ประกอบ 2 ส่วน ได้แก่ส่วนที่เป็นความคิด (Conception) และส่วนที่เป็นพฤติกรรม (Presentation) สำหรับความคิดของตัวละครนั้นโดยปกติจะเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงยากจนกว่าจะมี

เหตุผลที่สำคัญเพียงพอสำหรับการเปลี่ยนแปลง ตัวละครที่ดีจะมีความคิดเป็นของตัวเอง ซึ่งสิ่งที่จะมา กำหนดความคิด และจิตใจของตัวละครนั้นก็อยู่ที่ภูมิหลังของตัวละคร อย่างเช่น ชีวิตวัยเด็ก การศึกษา และสถานภาพทางสังคม เป็นต้น

4. ความขัดแย้ง (Conflict) เป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งของเรื่องที่สร้างปมปัญหาและ นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ในเรื่อง การศึกษาความขัดแย้งจะทำให้เข้าใจเรื่องราวได้อย่าง กระจำงัดยิ่งขึ้น เราสามารถบางความขัดแย้งออกได้ 3 ประเภทใหญ่ๆคือ

4.1 ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน คือการที่ตัวละครสองฝ่ายไม่ลง รอยกัน แต่ฝ่ายต่อต้านกัน หรือพยายามทำลายล้างกัน เช่นการต่อสู้ระหว่างสองตระกูล เป็นต้น

4.2 ความขัดแย้งภายในจิตใจ เป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในตัวละครเองที่มีความ สับสนหรือยุ่งยากลำบากใจในการตัดสินใจเพื่อจะกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นความขัดแย้ง ภายในจิตใจที่ต้องเลือกกระทำในสิ่งที่ถูกต้องศีลธรรมกับสิ่งที่ปรารถนา เป็นต้น

4.3 ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับภายนอก เช่น ความขัดแย้งระหว่างคนกับ ธรรมชาติหรือระหว่างคนกับสังคม

5. ฉาก (Setting) นับเป็นองค์ประกอบหนึ่งในเรื่องเล่าทุกประเภท ทั้งนี้เนื่องจากเรื่อง เล่าคือ การถ่ายทอดเหตุการณ์ที่ต่อเนื่องกัน และเพราะเหตุการณ์ต่าง ๆ จะเกิดขึ้นโดยมีสถานที่ รองรับ ดังนั้นเองฉากจึงมีความสำคัญเพราะทำให้มีสถานที่รองรับเหตุการณ์ต่าง ๆ นอกจากนี้ฉากยังมีความ สำคัญในแง่ที่สามารถบอกรายละเอียดความหมายบางอย่างของเรื่อง และมีความสัมพันธ์กับบุคลิกของตัว ละครด้วย ดังนั้นฉากจึงเป็นอีกองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งในภาพยนตร์ที่เป็นประโยชน์ต่อผู้ ทำการศึกษาที่จะได้รับรู้สาระสำคัญของเรื่อง

6. สัญลักษณ์พิเศษ (Symbol) ลักษณะการเล่าเรื่องในภาพยนตร์มักจะมีการใช้ สัญลักษณ์พิเศษ (Symbol) เพื่อสื่อความหมายอยู่เสมอ โดยเป็นสัญลักษณ์ที่มีความสำคัญใน ภาพยนตร์ ซึ่ง อาจเป็นวัตถุ สถานที่ สิ่งมีชีวิตก็ได้ อย่างเช่น การลำดับภาพในภาพยนตร์ก็สามารถใช้ ในการสื่อความหมายพิเศษได้เช่นเดียวกัน

7. มุมมองในการเล่าเรื่อง (Point of view) มุมมองในการเล่าเรื่องคือ การมอง เหตุการณ์ การเข้าใจพฤติกรรมของตัวละครในเรื่องผ่านสายตาของตัวละครตัวใดตัวหนึ่ง หรือ หมายถึงการที่ผู้เล่ามองเหตุการณ์จากวงใกล้ชิด หรือจากวงนอกในระยะห่างๆซึ่งแต่ละมุมมองก็จะมี ความน่าเชื่อถือต่างกัน มุมมองในการเล่าเรื่อง มีความสำคัญต่อการเล่าเรื่องอย่างยิ่งเพราะมันจะ ส่งผลต่อความรู้สึกของผู้ชม และมีผลต่อการชักจูงอารมณ์ของผู้เสพเรื่องเล่าซึ่งจุดยืนพื้นฐานในการ เล่าเรื่องของภาพยนตร์มี 4 ประเภท คือ

7.1 เล่าเรื่องจากมุมมองบุคคลที่หนึ่ง (The First-Person Narrator) คือการเล่าเรื่องที่ตัวละครที่เป็นตัวเอกของเรื่องเป็นผู้เล่าเรื่องเอง ข้อสังเกตก็คือภาพยนตร์ที่เล่าเรื่องด้วยมุมมองประเภทนี้คือจะปรากฏคำว่า “ฉัน” หรือ “ผม” อยู่เสมอ ข้อดีของการเล่าเรื่องชนิดนี้ความรู้สึกใกล้ชิดกับเหตุการณ์ ซึ่งจะพบการเล่าเรื่องชนิดนี้พบบ่อยในภาพยนตร์นักสืบ และภาพยนตร์อัตชีวประวัติ

7.2 เล่าเรื่องจากมุมมองบุคคลที่สาม (The Third-Person Narrator) คือการที่ผู้เล่ากล่าวถึงตัวละครตัวอื่น เหตุการณ์อื่น ที่ตัวผู้เล่าพบเห็น หรือเกี่ยวข้องด้วย

7.3 การเล่าเรื่องจากมุมมองที่เป็นกลาง (The Objective) เป็นมุมมองที่ผู้สร้างพยายามให้เกิดความเป็นกลาง ปราศจากอคติในการนำเสนอ ดังนั้นการเล่าเรื่องชนิดนี้ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงตัวละครได้อย่างลึกซึ้ง เพราะเป็นการเล่าจากภายนอก เป็นการสังเกต หรือรายงานเหตุการณ์ โดยให้ผู้ชมตัดสินใจเรื่องราวเอง

7.4 การเล่าเรื่องแบบรู้รอบด้าน (The Omniscient) หรือการเล่าเรื่องแบบพหุสูตร คือ การเล่าเรื่องที่ไม่มีข้อจำกัดสามารถหยั่งรู้จิตใจของตัวละครทุกตัว สามารถย้ายเหตุการณ์ สถานที่ และข้าม พันข้อจำกัดด้านเวลา สามารถย้อนอดีต ก้าวไปในอนาคต และสามารถสำรวจความคิดฝันของตัวละครได้อย่างไร้ขอบเขต

1.6.3. กรอบแนวคิดเกี่ยวกับการแปรรูปวรรณกรรม (Literary adaptation)

ทฤษฎีการแปรรูปวรรณกรรมของ Hutcheon (2006) ที่กล่าวว่า การแปรรูป คือการปรับเปลี่ยนงานวรรณกรรมต้นฉบับ เป็นต้นว่า นวนิยาย เรื่องสั้น บทกวี ไปสู่ประเภทหรือสื่ออื่น ๆ (Genre or Medium) เช่น ภาพยนตร์ ละครเวที กระทั่งวิดีโอเกม ตามแนวคิดของ Hutcheon (2006) การแปรรูปมีความหมายอยู่ 2 นัย คือ

1) เป็นผลผลิต (as a product) ครอบคลุมการปรับเปลี่ยนของงาน (Transposition) หรือสิ่งที่เกี่ยวกับงานชิ้นนั้น การแปรรูปตามนัยนี้ คือการเปลี่ยนสื่อ (Medium) หนึ่งไปสู่สื่อหนึ่ง เช่น จากบทกวีไปสู่ภาพยนตร์ หรือเปลี่ยนประเภท (Genre) เช่น จากมหากาพย์ไปสู่นวนิยายหรือการเปลี่ยนกรอบแนวคิดและบริบท เช่น การเล่าเรื่องในมุมมองที่แตกต่างออกไป นอกจากนี้ยังรวมถึงการเปลี่ยนจากเรื่องจริงไปสู่เรื่องแต่ง เช่น จากประวัติศาสตร์หรืออัตชีวประวัติแปรรูปมาเป็น นวนิยายเรื่องเล่าหรือละครจำพวกสร้างขึ้นมาจากเรื่องจริง (Based on true story)

2) เป็นกระบวนการ (as a process) ในการตีความหมายใหม่และการสร้างใหม่โดยขึ้นอยู่กับแต่ละมุมมองของผู้แปรรูปหรือการปรับให้เหมาะสมกับลักษณะทางประชากรศาสตร์หรือบริบทของผู้รับ เช่นการแปรรูปวรรณกรรมให้เหมาะกับเยาวชน เป็นต้น

ทฤษฎีการแปรรูปวรรณกรรมของ Dercksen (2010) (อ้างถึงใน วิศปัติย์ ชัยช่วย, 2557: 134 - 135) นั้นมีสาระสำคัญกล่าวว่า การแปรรูป คือ การเปลี่ยนจากงานศิลปะรูปแบบหนึ่งไปสู่รูปแบบหนึ่งหรือการปรับเปลี่ยนจากสื่อหนึ่งไปสู่สื่ออื่น ๆ ให้เหมาะสมกับบริบทหรือเงื่อนไข ด้วยการเปลี่ยนแปลง ปรับ ขยาย ลดทอนบางสิ่ง ทำให้มีโครงสร้าง หน้าที่และรูปแบบใหม่ที่ต่างจากเดิม Dercksen ยังกล่าวว่าในอดีตมักจะเป็นการนำเอานวนิยายมาแปรรูปให้เป็นภาพยนตร์ แต่ในปัจจุบันสามารถที่จะนำเอาทั้งเรื่องสั้น ความเรียง บทละครเวที บทกวี ลำนำ บทความจากนิยายสารและหนังสือพิมพ์ หรือแม้แต่การ์ตูนมาแปรรูปได้ทั้งสิ้น

ทฤษฎีการแปรรูปวรรณกรรม จักรกฤษณ์ ดวงพัตรา (2544) อธิบายว่า “การแปรรูป” เป็นศัพท์ที่คิดขึ้นมาใหม่เพื่อเลี่ยงการใช้คำว่า “ดัดแปลง” ซึ่งเป็นคำที่เกี่ยวข้องกับ “เนื้อหา” โดยตรง โดยคำว่าแปรรูปนี้ หมายถึงการเปลี่ยนรูปแบบวิธีการนำเสนอวรรณกรรมจากรูปแบบเดิมให้มีรูปแบบใหม่ด้วยวิธีการ เดิม ดัด ทวี ทอน ขยาย ยุบ หรือสลับลำดับฉากนาฏการ ตัวละคร ฉาก สถานที่และบท

จากแนวคิดหลักทั้ง 3 แนวคิดข้างต้น ผู้วิจัยจะได้ใช้แนวคิดดังกล่าวเป็นกรอบหรือแนวทางการศึกษาและทำความเข้าใจการผลิตซ้ำและการสืบทอดของเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัย ดังนี้

ประการที่แรก ผู้วิจัยจะอธิบายให้เห็นถึงการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร โดยใช้แนวคิดเกี่ยวกับการแปรรูปวรรณกรรม เพื่อชี้ให้เห็นว่าการผลิตซ้ำของเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารที่ปรากฏอยู่ในหลายรูปแบบในสื่อร่วมสมัยนั้นมีลักษณะอย่างไร

ประการที่สอง ผู้วิจัยจะอธิบายให้เห็นถึงความสำคัญและการสืบทอดของเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร ทั้ง 8 เหตุการณ์ โดยใช้แนวคิดเรื่องการสืบทอดและการผลิตซ้ำวัฒนธรรมร่วมกับแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องเล่าและศาสตร์เรื่องเล่า เพื่อชี้ให้เห็นว่าเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารมีความสำคัญอย่างไรรวมทั้งการสืบทอดเรื่องเล่าดังกล่าวจากอดีตมาจนถึงปัจจุบันอย่างไร

พหุ มุ ปณ ติ โตะ ชี เว

1.7 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่องเล่าและความหลากหลายของเรื่องเล่า การศึกษาเรื่องมาร การดัดแปลงและการแปรรูปรวบรวมถึงการผลิตซ้ำและการสืบทอดวรรณกรรมซึ่งมีผู้กล่าวไว้ในหลายแง่มุม ดังรายรายละเอียดต่อไปนี้

1.7.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเล่าและความหลากหลายของเรื่องเล่า

จากการสำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเล่าพบว่ามีการศึกษาเรื่องเล่าอยู่หลายประเภท ด้วยในปัจจุบันได้มีการนำ “วิธีการเล่าเรื่อง” มาใช้ในหลายมิติมากขึ้น เนื่องจาก “เรื่องเล่า” เป็นเครื่องมือหนึ่งที่จะช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการเรียนรู้ ช่วยสร้างความเข้าใจในเรื่องที่ยากและซับซ้อน และสร้างจินตนาการได้ดี อาทิ เรื่องเล่าในสื่อสมัยใหม่ ดังในงานของ จุฬาวดี วรเศรษฐ์ศักดิ์ (2548) ที่ได้การ “ศึกษาวิเคราะห์เรื่องเล่าสยองขวัญของรายการวิทยุ : เดอะซีออค” โดยวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศิลปะการดำเนินรายการ เนื้อหา และการใช้ภาษาที่ปรากฏในเรื่องเล่าสยองขวัญของรายการเดอะซีออค ผลการศึกษาพบว่า ศิลปะการดำเนินรายการเดอะซีออค มีลักษณะเด่น 14 ประการ คือ การสนทนาก่อนเข้าสู่เรื่องเล่าสยองขวัญ บทส่งท้าย การปลอมโยน สถานการณ์เฉพาะหน้า การเปิดช่องทางเพื่อติดต่อกับรายการ การแนะนำเรื่องเล่าสยองขวัญ การฝากคำถามในสิ่งที่ผู้ฟังที่บ้านสงสัย การแทรกคติเตือนใจ การแสดงความคิดเห็นหรือความรู้สึก การนำประสบการณ์ของผู้ดำเนินรายการมาเล่าเสริม การแทรกเรื่องความเชื่อ การอ้างถึง การเชิญชวน และเสียงประกอบ ในส่วนเนื้อหาพบว่า ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องของสถานที่ ลางบอกเหตุ สิ่งของ หรือบุคคล และภาษาที่ใช้ในเรื่องพบว่า ภาษาที่ใช้ในการตั้งชื่อเรื่องเล่าสยองขวัญนั้นจะสื่อความหมายถึงเรื่องสยองขวัญ ความตาย เรื่องที่สื่อถึงอันตรายหรือเรื่องราวอันน่าสยดสยอง และสื่อถึงชื่อหรือฉายาของผี เช่นเดียวกับที่ พงมาน มุลทรัพย์ (2551) ได้ศึกษา “เรื่องเล่าของเกย์ในชุมชนวรรณกรรมออนไลน์: กรณีศึกษากลุ่ม “บลูสกาย โซไซตี้” ใน www.pantip.com” ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาลักษณะและบทบาทหน้าที่ของเรื่องเล่าของเกย์ในชุมชนวรรณกรรมออนไลน์: กรณีศึกษากลุ่ม “บลูสกาย โซไซตี้” ใน www.pantip.com ผลการศึกษาพบว่า เรื่องเล่าในชุมชนวรรณกรรมออนไลน์นี้สามารถแยกได้ 2 กลุ่ม คือ เรื่องเล่าบันเทิงที่ประสบการณ์ชีวิตที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับวิถีชีวิตของเกย์ โดยเฉพาะการเผชิญหน้าและจัดการกับปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ รวมไปถึงเนื้อหาที่แสดงทัศนคติที่เกย์มีต่อสังคม และเรื่องแต่งซึ่งได้แก่ นวนิยายและเรื่องสั้นที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องความเหงาและประสบการณ์ด้านความรักของเกย์ ส่วนในด้านบทบาทนั้นพบว่าเรื่องเล่าของเกย์ในชุมชนวรรณกรรมออนไลน์ มีบทบาทสำคัญ 3 ประการ อันได้แก่ ประการแรกเรื่องเล่าส่งผลต่อการสร้างความเป็นกลุ่มของกลุ่ม บลูสกาย โซไซตี้ ประการที่สองเรื่องเล่ามีบทบาทในการแสดงอัตลักษณ์เกย์และภาพตัวตนเกย์และประการสุดท้าย

พบว่าเรื่องเล่าเหล่านี้ับเป็นการสร้างวาทกรรมเกย์ของกลุ่มบุลสกาย โซไซตี้ เพื่อตอบโต้วาทกรรมกระแสหลักที่สร้างความเป็นอื่นให้แก่เกย์

นอกจากนี้ยังมีการศึกษาเรื่องเล่าที่เกี่ยวกับบุคคลสำคัญในอดีต ดังในงานของ มารศรี สอทิพย์ (2551) ได้ศึกษา “เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช: กลวิธีการเล่าเรื่องและการสร้างภาพลักษณ์” ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกลวิธีการเล่าเรื่องของเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ประเภทต่าง ๆ เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช กับการสร้างภาพลักษณ์ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชอันสัมพันธ์กับบริบทสังคมและวัฒนธรรมไทย ผลการศึกษาพบว่า กลวิธีการเล่าเรื่องที่ใช้ในการนำเสนอภาพลักษณ์ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมีความหลากหลาย ได้แก่ การสร้างความขัดแย้งเพื่อนำเสนอแก่นเรื่อง การสร้างตัวละคร การสร้างฉาก การนำเสนอมุมมองของการเล่าเรื่อง การใช้คำเรียกสมเด็จพระนเรศวรมหาราช การใช้ความเปรียบ และการตั้งชื่อเรื่อง ส่วนในเรื่องการสร้างภาพลักษณ์ พบว่า เรื่องเล่าประเภทต่าง ๆ มีภาพลักษณ์หลักของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็นพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ในด้านบุญบารมีและเป็นผู้มีเมตตา ส่วนภาพลักษณ์เสริมแตกต่างกันไปตามบริบทสังคมและวัฒนธรรมไทยในยุคสมัยของการประพันธ์

เช่นเดียวกับที่ วรณญา อัจฉริยบดี (2554) ได้ศึกษา “สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติและนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ไทย: เรื่องเล่าและภาพแทน” ที่มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาเรื่องเล่าและภาพแทนของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติและนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ไทยผลการศึกษาพบว่า เรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติและนวนิยายอิงประวัติศาสตร์สร้างขึ้นจากประวัติศาสตร์และจินตนาการ เรื่องราวในวรรณกรรมทั้งสองประเภทสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ เรื่องราวที่แสดงถึงการยกย่องสรรเสริญ เรื่องราวที่แสดงถึงการวิพากษ์วิจารณ์ และเรื่องราวที่เสนอความจริงที่แตกต่าง ขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายของผู้ประพันธ์และประเภทของวรรณกรรม เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ปราบกภาพแทนสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช 2 ลักษณะ ซึ่งมีความขัดแย้งกัน ได้แก่ ภาพวีรบุรุษผู้กอบกู้ชาติไทยและภาพของกษัตริย์ผู้ล้มเหลว ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อเรื่องเล่าและภาพแทนของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในวรรณกรรมทั้งสองประเภท คือ แนวคิดเรื่องชาติไทย แนวคิดเรื่องพระมหากษัตริย์ และแนวคิดเรื่องวีรบุรุษ แนวคิดเหล่านี้ส่งผลให้เรื่องเล่าและภาพแทนของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีความสอดคล้องกับประวัติศาสตร์ชาติไทยกระแสหลัก

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเล่า ผู้วิจัยจะได้ใช้ข้อมูลเหล่านี้เป็นแนวทางในการศึกษาพระพุทธเจ้าผจญมารในฐานะเรื่องเล่าที่ได้รับการสืบทอดในรูปแบบหลากหลายในสื่อร่วมสมัย

1.7.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่องมาร

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2500) ทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสือธรรมวิจารณ์ ส่วนปรมัตถปฏิบัติ และส่วนสังสารวัฏ (หลักสูตรนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก) ว่า “กิเลสสาม” คือ เจตสิกอันเศร้าหมอง ชักให้ใครให้รัก ให้อยากได้ กล่าวคือ ตัณหาความทะยานอยาก, ราคะ ความกำหนัด, อรติ ความขิงเคียดเป็นอาทิ จัดว่าเป็นมาร” เพราะเป็นโทษล้างผลาญคุณความดี ทำให้เสียคน

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ประยุตโต) (2538) ได้ให้ความหมายไว้ในหนังสือ พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรมว่า มาร “สิ่งที่ฆ่าบุคคลให้ตายจากคุณความดีหรือจากผลที่หมายอันประเสริฐ สิ่งทีล้างผลาญคุณความดี ตัณหาที่กำจัดหรือขัดขวางบุคคลมิให้บรรลุผลสำเร็จอันงาม” เช่นเดียวกับพระมหาศิริ กนตสิริ (2536), เพียร ปิ่นทอง (2548), ว. วชิรเมธี (2550) และพระธรรมกิตติวงศ์ (2551) ได้อธิบายความหมายว่า มาร คือ ผู้ทำให้ตาย, ผู้ฆ่า หมายถึง ผู้ขัดขวางมิให้มีโอกาสทำความดีได้โดยสะดวก, ผู้กำจัดความดีที่มีอยู่ในตัวบุคคลออกไปมี 5 ประเภท (1) กิเลสสาม หมายถึงกิเลสทั้ง 3 ตระกูลใหญ่ ๆ ได้แก่ ราคะ โทสะ โมหะ ล้วนทำใจให้เป็นบาป ความดีมีเมตตา เป็นต้นหายไปหมดสิ้น (2) ชันธมาร ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเป็นสภาพปรุงแต่ง ถูกปัจจัยต่าง ๆ บีบคั้นเบียดเบียน (3) อภิสังขารมาร หมายถึง การปรุงแต่งกรรมให้เกิดเป็นชาติเป็นต้น (4) เทวบุตรผู้ชั่วร้าย (เทพสุร) คอยมุ่งร้ายขัดขวาง (5) มัจจุมาร คือ ความตาย ความตายที่ท่านจัดเป็นมาร เพราะเป็นตัวตัดโอกาสทุกอย่างที่คน ๆ นั้น จะพึงได้รับหรือกำลังเป็นอยู่ เมื่อความตายมาพราก ฉากแห่งชีวิตก็ปิดลง คนหรือสัตว์จึงหมดโอกาสทำความดีด้วยประการทั้งปวง

สมหาปัญญาภิกษุ (2550) ได้อธิบายมาร 5 ไว้ดังนี้ “ธรรม (อารมณ์) ที่เป็นตัวขัดขวางการปฏิบัติ นอกจากนิเวรณแล้วจะพบอีก 5 กลุ่ม ที่เป็นตัวขัดขวางความเจริญก้าวหน้า เป็นอารมณ์ที่ละเอียดอีกชั้นหนึ่ง อารมณ์เหล่านี้ เรียก มาร 5 ได้แก่ ชันธมาร มารคือขันธห้า ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ บางคนมักเข้าใจว่าเป็นตัวเป็นตน เป็นที่ตั้งแห่งความสุข บำรุงรักษายิ่ง ๆ ขึ้นไป จนเป็นเหตุให้การปฏิบัติย่อหย่อน หยุดความเพียร รวมถึงความเจ็บป่วยด้วย กิเลสสาม หมายถึงความเศร้าหมองในจิตหากปรุงแต่งมาก ๆ อกุศลธรรมครอบงำจิตนาน ๆ อารมณ์ปฏิบัติขาดความต่อเนื่อง ถึงกับต้องท้อแท้หยุดเลิกไปในที่สุด เทวบุตรมาร หมายถึง ความคิดดี ความหวังดีต่อญาติมิตรสังคม หรือมาในรูปแบบสมมติเทพ หมายถึง เจ้าหน้าที่ผู้บริการบ้านเมืองทำให้เราออกจากความคิดนั้นไม่ได้ อภิสังขารมาร ความคิดปรุงแต่งอย่างยิ่ง ช่วงนี้จะเกิดปัญญา ความรู้ ความเข้าใจในธรรม ที่ไม่รู้ว่ามันหลังไหลมาจากไหน ทำให้หลงเข้าใจผิดว่าตนเองได้บรรลุธรรมขั้นหนึ่งแล้วซึ่งเป็นเหตุให้ไม่ก้าวหน้าในวิปัสสนาต่อไป มัจจุราช คือความตาย ทุกชีวิตล้วนต้องเผชิญกับความตายด้วยกันทั้งนั้น การทำวิปัสสนาคือการเรียนรู้ชีวิตทั้งระบบ ความตายจึงไม่ผลต่อจิตและความรู้สึก สามารถเดิน

เข้าไปในความตาย เสมือนหนึ่งไม่มีอะไรเกิดหรือตาย ความกลัวไม่มีในจิต ดูตัวเองตายได้เสมือนนั่งดูผู้อื่นตาย

เถียรนันท์ (2551) ได้อธิบายเกี่ยวกับเรื่องมารไว้ว่า พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงประกาศ “พระสัทธรรม” อันนำสรรพสัตว์ข้ามฝ่า “ห้วงมหรณพแห่งทุกข์ สู่ปากฝั่ง “พระนิพพาน” นั้น ถือเป็น “บุคคลแรก” ที่ทรงตระหนักถึงภัยคุกคามของ “เหล่ามาร” ที่มีต่อมวลมนุษย และตรัสถึง “มาร” อันหมายถึง “อุปสรรค” ที่มาคอยขัดขวางความก้าวหน้า ในการอบรมเจริญปัญญา พัฒนาจิต วิญญานเอาไว้มากหลายแง่มุม ทั้งมารที่เป็น “บุคคล” และมารที่เป็น “สภาวะธรรม” มนุษย์ส่วนใหญ่แทบไม่ตระหนักเลยว่า มารคืออะไร น่ากลัวเพียงใด อะไรคือเส้นทางสู่ความเป็นมาร คนประเภทไหนบ้างที่มีโอกาสเกิดเป็นมาร ฯลฯ คำถามเหล่านี้พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงให้คำตอบไว้ โดยในเบื้องต้นพระองค์จำแนก “มาร” ออกเป็น 5 ประเภท อันได้แก่ (1) เทวบุตรมาร (2) ชันธมาร (3) กิเลสมาร (4) อภิสังขารมาร (5) มัจจุมาร ในบรรดามารทั้ง 5 ประเภทนี้ “เทวบุตรมาร” หมายถึง มารในรูปของ “บุคคล” ที่มีตัวตนอยู่จริงในสังสารวัฏ ส่วนมารอีกสี่ประเภทที่เหลือหมายถึงมารที่เป็น “สภาวะธรรม” ซึ่งเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์

ส่วนงานวิจัยที่ศึกษาเรื่องมารนั้น พบว่ามีผู้ศึกษาไว้หลายคนดังเช่นในงานของ วิจิต แก้วจินดา (2533) “ศึกษาเรื่องเทวบุตรมารในคัมภีร์บาลีของพุทธศาสนาเถรวาท” ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ แสดงให้เห็นประวัติและบทบาทของเทวบุตรมารในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทในฐานะผู้คอยขัดขวางผู้อื่นไม่ให้ทำกรรมดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทที่สำคัญที่สุดของเทวบุตรมาร คือ การขัดขวางพระพุทธเจ้าไม่ให้สำเร็จพระโพธิญาณ แต่ก็ต้องพ่ายแพ้ให้กับคุณความดีของพระพุทธเจ้า ความพ่ายแพ้ของเทวบุตรมารเป็นการแสดงให้เห็นถึงแก่นเรื่องที่ว่าธรรมะย่อมชนะอธรรม ซึ่งผู้วิจัยเสนอว่า แม้เทวบุตรมารจะมีพฤติกรรมที่ประกอบด้วยมิถิมาโดยตลอด แต่เมื่อละเลิกมิถิมาแล้ว เทวบุตรมารก็สามารถที่จะบรรลุพระโพธิญาณได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคตกาลได้

อิศราพร พร้อมเพรียงพันธุ์ (2545) “ศึกษาเรื่องชาตานิเวรณกรรมตะวันตกและมารนิเวรณกรรมตะวันออก” มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาความเป็นมาของชาตานิเวรณกรรมและมารนิเวรณกรรม และแสดงให้เห็นบทบาทของชาตานิเวรณกรรมและมารนิเวรณกรรม จากการศึกษาพบว่า เรื่องราวของชาตานิเวรณกรรมมีพื้นฐานมาจากเรื่องเล่าและตำนานของศาสนาที่ต้องการจะอธิบายเรื่องของความชั่วร้าย ดังนั้นเมื่อชาตานิเวรณกรรมกลายเป็นตัวละครนิเวรณกรรม บทบาทที่ได้รับจึงเป็นตัวแทนของฝ่ายอธรรมเสมอ ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าสังเกตว่าแม้ชาตานิเวรณกรรมเป็นตัวละครต่างชาติต่างภาษากันแต่บทบาทของชาตานิเวรณกรรมก็มีความคล้ายคลึงกันในฐานะผู้ทำลายพระเจ้าและผู้ทดสอบมนุษย์ นอกจากนี้ยังพบว่า ชาตานิเวรณกรรมเป็นตัวละครที่มีภาพลักษณ์ของความชั่วร้ายเฉพาะตัว ในขณะที่ตัวละครเฉพาะตัวนั้นก็สามารถปรับเปลี่ยนและนำไปประยุกต์ใช้กับบรรณกรรมต่างชาติต่างภาษาและต่างยุคสมัย ชาตานิเวรณกรรมตะวันตกยังมีอิทธิพลต่อการสร้างตัวละครมาร

ในนวนิยายไทยอีกด้วย การที่ชาตานและมารมีบทบาทเป็นตัวแทนของความชั่วร้ายอย่างชัดเจนทำให้ชาตานและมารถูกนำไปใช้เป็นตัวละครสำคัญในการพิสูจน์แก่นเรื่องในวรรณกรรมที่นำเสนอเรื่องราวและมุมมองที่เกี่ยวข้องกับความชั่วร้ายอยู่เสมอ

ณัฐธรัตน์ ผาธา (2549) “ศึกษาวิเคราะห์บทสวดมนต์พุทธอัฐฐขยมงคลคาถา (คาถาพาหุง)” มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาบทสวดดังกล่าวในเชิงการแสวงหาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเนื้อหาของบทสวดมนต์นี้พร้อมกับประเด็นในด้านหลักธรรมที่ปรากฏในแต่ละบท รวมถึงประเด็นด้านอิทธิพลของบทสวดมนต์ที่มีต่อสังคมไทยในด้านต่าง ๆ ซึ่งผลการวิจัยพบว่าในด้านประวัติความเป็นมาของบทสวดมนต์นั้นยังไม่อาจจะหาข้อสรุปได้แน่ชัด เพราะปัญหาเกี่ยวกับความเป็นมานี้ถูกแบ่งออกเป็น 2 แนวทางคือ (1) เห็นว่าแต่งขึ้นที่ลังกาโดยพระพุทโธศาจารย์ (2) เห็นว่าแต่งขึ้นที่ประเทศไทย โดยมีความเห็นที่แยกออกไปอีกเป็น 2 แนวคิดคือด้านเห็นว่าแต่งขึ้นในสมัยล้านนาและด้านที่เห็นว่าแต่งขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ส่วนประเด็นในด้านหลักธรรมพบว่าแต่ละคาถามีหลักธรรมที่สำคัญปรากฏอยู่ อาทิ หลักขันติธรรม หลักอริยฐานธรรมและหลักแห่งความเมตตาและประเด็นในด้านอิทธิพลที่บทสวดมนต์นี้มีต่อสังคมไทยมีทั้งสิ้น 6 ด้าน ได้แก่ ด้านการศึกษา ด้านศิลปกรรมและจิตรกรรม ด้านการเมือง ด้านวรรณคดีและด้านพิธีกรรมของสงฆ์

ส่วนพระมหาวิชัย กิตติคุณ โณ (เสภาพะเนา) (2555) ได้ศึกษาเรื่อง “มารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท” มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษามารและบทบาทของมารรวมถึงการปฏิบัติเพื่อหลุดพ้นจากมารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ผลการวิจัยพบว่า มารในพระวินัยปิฎกมีลักษณะเป็นนามธรรมที่มีความเด็ดขาดรุนแรงจะให้สัตว์ตกอยู่ภายใต้อำนาจการครอบงำของตนและผลักดันให้ประกอบในอกุศลกรรมมาร ในพระสุตตันตปิฎกมีลักษณะเป็นรูปธรรมมีตัวตน ดำเนินด้วยเรื่องราวและกลวิธีที่ลึกลับซับซ้อนด้วยเล่ห์เหลี่ยมชั้นเชิงหลอกล่อด้วยกลอุบายให้เกิดความไขว่เขวสับสนในพฤติกรรมตามจริตของแต่ละบุคคล ซึ่งจะปรากฏเป็นเทวดา คน สัตว์ มารในพระอภิธรรมปิฎกมีลักษณะเป็นนามธรรม มีความละเอียดลึกซึ้งทำให้เข้าใจผิด มี 5 ประการคือ กิเลสมาร ขันธมาร อภิสังขารมาร เทวบุตรมารและมัจจุราชมาร สำหรับบทบาทของมารในพระไตรปิฎกที่ปรากฏอย่างชัดเจนคือ กิเลสมาร เหนียวรั้งขัดขวางไม่ให้ทำความดีและกระตุ้นหรือผลักดันให้สัตว์ประกอบกรรมชั่ว ขันธมารปิดบังความจริง ล่อหลอกให้ลุ่มหลงอยู่ในความประมาท บีบคั้นเบียดเบียนด้วยอาพาธ เป็นต้น อภิสังขารมาร เข้าปรุงแต่งจิตให้คิดพูดทำกรรมหนักเป็นอุปสรรคขัดขวางการบรรลุธรรม ปรุงแต่งจิตให้หลงผิดและยึดติดในธรรม เทวบุตรมาร ห้ามปรามขัดขวางการทำความดี โดยเฉพาะในการปฏิบัติธรรมและธรรมลายจิตไม่ให้เกิดสมาธิให้หวาดหวั่นสะดุ้งกลัว ด้วยนิมิตเครื่องหมายอันประหลาด มัจจุราช ด้วยเข้ามาทำลายชีวิตให้มนุษย์หวาดกลัวและตัดโอกาสทำความดีหรือบรรลุธรรม ดังนั้น การปฏิบัติเพื่อให้สามารถหลุดพ้นจากมารทั้ง 5 มีดังนี้ คือ (1) กิเลสมาร ด้วยอริยมรรคมีองค์ 8 (2) ขันธมาร ด้วยการพิจารณาเบญจขันธ์โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

(3) อภิสังขารมาร ด้วยการประพุดิพรหมจรรย์มีรักษาศีล เจริญจิตภาวนา ทำปัญญาให้แจ่มแจ้ง
 (4) เทวบุตรมาร ด้วยปฏิบัติเพื่อละสังโยชน์ 10 และ (5) มัจจุราชมาร ด้วยพิจารณาเห็นโลก โดยความเป็นของสูญ ด้วยเหตุ 2 ประการคือ ด้วยการกำหนดเห็นว่าสังขารไม่เป็นไปตามอำนาจและด้วยการพิจารณาเห็นสังขารเป็นของว่างเปล่า

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับมารในข้างต้นเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาของผู้วิจัยเพราะทำให้เข้าใจความจริงเกี่ยวกับมารมากยิ่งขึ้น ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำไปใช้เป็นข้อมูลประกอบการวิเคราะห์ต่อไป

1.7.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการดัดแปลงวรรณกรรมหรือวรรณคดีไปเป็นตัวบทรูปแบบอื่น

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการดัดแปลงวรรณกรรมหรือวรรณคดีไปเป็นตัวบทรูปแบบอื่น พบว่ามีนักวิชาการหลายท่านที่ให้ความสนใจศึกษาการดัดแปลงหรือการแปรรูปวรรณกรรมหรือวรรณคดีไปสู่ตัวบทรูปแบบอื่น ดังในงานของ กอบกุล อิงคุทานนท์ (2519) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องตำนานอิลเกตราในบทละครคลาสสิกและบทละครปัจจุบัน” สรุปความเหมือนและแตกต่างในการนำเสนอตำนานอิลเกตราของนักเขียนกรีกและนักเขียนสมัยใหม่ว่า บทละครภาคคลาสสิกนำตำนานมาใช้ด้วยวิธีการที่แตกต่างจากบทละครสมัยใหม่ กล่าวคือ โครงเรื่องตำนานอิลเกตราในละครคลาสสิกนั้นเรียบง่ายไม่ดัดแปลงให้ซับซ้อนมากเช่นบทละครสมัยใหม่ ลักษณะตัวละครก็ไม่ซับซ้อนและลึกซึ้งเท่าบทละครสมัยใหม่ด้วย ขณะที่ เอื้องอรุณ สมิตสุวรรณ (2535) ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์การเขียนบทโทรทัศน์เรื่อง “ปริศนา” กล่าวถึงการนำนวนิยายมาเขียนเป็นบทว่า ต้องมีการเพิ่มรายละเอียด ความสมเหตุสมผลและเป็นไปได้ เพื่อให้ผู้ชมเกิดความเข้าใจและคล้อยตามเนื้อหาของละคร แต่ทั้งนี้การเขียนบทต้องคงอรรถรสเดิมของผู้ประพันธ์ให้มากที่สุด เมื่อนำบทละครมาผลิตเป็นละครโทรทัศน์ บทจะถูกดัดแปลงแก้ไขในหลายสิ่งหลายอย่างและเป็นการดัดแปลงนี้เกิดขึ้นได้หลายสาเหตุ ไม่ว่าจะจากผู้กำกับการแสดง นักแสดง ผู้กำกับรายการและทีมงานที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนปัญหาที่ไม่คาดคิดมาก่อน การเปลี่ยนแปลงแก้ไขนี้อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อตัวบทเดิม

ศิราพร ฐิตะฐาน ณ ถลาง (2536) ศึกษาเรื่อง “ละครนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ในละครโทรทัศน์ : กระจกสะท้อนความสับสนและการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย” กล่าวถึงความแตกต่างในการนำนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ มาทำเป็นรายการโทรทัศน์ของบริษัทดาววิดีโอ (สถานีโทรทัศน์สีทองทัพบกช่อง 7) และของสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 7 ว่า การทำนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ให้เป็นรายการโทรทัศน์ของบริษัทดาววิดีโอและของสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 7 มีกระบวนการผลิตที่ต่างกัน โดยละครจักร ๆ วงศ์ ๆ ของช่อง 7 จะอยู่ในสาย “กระแสประเพณี” ส่วนละครละครจักร ๆ วงศ์ ๆ สมัยใหม่

ของช่อง 7 เป็นละครนิทานที่มีการแต่งใหม่ เลียนแบบความเป็นละครจักร ๆ วงศ์ ๆ ก็แต่เพียงในรูปของความเป็นเรื่องของเจ้าหญิงเจ้าชายผจญภัย มีตัวละครที่แต่งตัวโบราณและพูดราชาศัพท์ แต่เปลี่ยนแนวเรื่อง เนื้อหา และลักษณะตัวละครออกไป เช่นเดียวกับ รังสิมา กุลพัฒน์ (2539) ศึกษาเรื่อง “แผลเก่า: จากนวนิยายสู่ภาพยนตร์” สรุปว่า วิธีการดัดแปลงจากนวนิยายสู่ภาพยนตร์นั้นต้องผ่านกระบวนการดัดแปลง โดยพบว่า เชิด ทรงศรี ได้ดัดแปลงเพิ่มเติมเรื่องราวและเหตุการณ์จากบทประพันธ์ของ ไม้มืองเดิม ขึ้นมา เพราะนวนิยายมีขนาดสั้นทำให้ต้องเพิ่มเหตุการณ์และข้อจำกัดในการนำเสนอภาพยนตร์ที่ต้องมีวิธีแห่งการแปรเปลี่ยนความในใจของตัวละครออกมาเป็นภาพ

ภทริยา กัลยานาม (2543) ศึกษาเรื่อง “ตำนานและศาสนาใน วอด ดรีมส์ เมย์ คัม : การศึกษาเปรียบเทียบนวนิยายกับภาพยนตร์” กล่าวว่า การดัดแปลงนวนิยายเรื่องวอด ดรีมส์ เมย์ คัม เป็นบทภาพยนตร์ทำให้แนวเรื่องและความคิดหลักของเรื่องเปลี่ยนไป ยิ่งไปกว่านั้นตำนานและศาสนาที่ปรากฏในนวนิยายและภาพยนตร์มีอิทธิพลต่อแนวคิดหลักของเรื่องที่แตกต่างกัน นวนิยายนำเสนอแนวคิดหลักเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายสัมพันธ์กับความเชื่อทางศาสนา ส่วนภาพยนตร์นำเสนอแนวคิดเรื่องความรักความตายสัมพันธ์กับตำนาน ดังนั้นการนำเรื่องราวในนวนิยายมาดัดแปลงเป็นภาพยนตร์ จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้เหมาะสมต่อการนำเสนอในรูปลักษณะที่ใช้ภาพเป็นสื่อ ซึ่งส่งผลให้เกิดความแตกต่างระหว่างนวนิยายกับภาพยนตร์ ทางด้าน ณรงค์ศักดิ์ สอนใจ (2545) “การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมดัดแปลงเรื่องขุนช้าง ขุนแผน” สรุปว่า จากการศึกษาวรรณกรรมดัดแปลงเรื่องขุนช้างขุนแผน 4 เรื่อง คือ นวนิยายเรื่องขุนช้าง ขุนแผน พิชัย โอตตรดิตต์ (2506) นิราศขุนช้าง ขุนแผน ของ ฉันทน์ขำวิไล (2513) นวนิยายเรื่องขุนช้าง ขุนแผน ของ ป. อินทรปาลิต (2515) และบทละครเวทีเรื่องพิมพิลาไลยของปาริชาติ จิ่งวิวัฒนาภรณ์ (2538) ทำให้เห็นลักษณะการดัดแปลงเนื้อหา 3 ลักษณะ ได้แก่

- 1) การตัดทอนเนื้อหา ได้แก่ การตัดทอนตัวละครและการตัดทอนเหตุการณ์
- 2) การเปลี่ยนแปลงเนื้อหา ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงลักษณะของตัวละครและรายละเอียดของเนื้อเรื่อง
- 3) การเพิ่มเติมเนื้อหา ได้แก่ การสร้างตัวละครใหม่และการเพิ่มเติมเนื้อหาเหตุการณ์ที่ไม่เคยปรากฏในบทเสภาขุนช้างขุนแผนฉบับหอพระสมุดฯ

ส่วนในเรื่องของปัจจัยที่มีผลต่อการดัดแปลงวรรณกรรมเรื่องขุนช้าง ขุนแผน ทั้ง 4 ฉบับ มี 3 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยด้านบริบททางสังคม ปัจจัยด้านทัศนคติของผู้แต่งและปัจจัยด้านรูปแบบคำประพันธ์

เมื่อมาถึงยุคสมัยที่สื่อสมัยใหม่เข้ามามีบทบาทต่อผู้คนในสังคมจึงมีการเล่าเรื่องวรรณคดีเรื่องสำคัญในอดีตในรูปแบบของสื่อสมัยใหม่ ดังในงานของ เปรม สอนสมุทร (2547) ศึกษาเรื่อง “ผู้เสกกับการดัดแปลงเนื้อหาและตัวละครเรื่องพระอภัยมณีในวัฒนธรรมประชานิยม ในช่วงปี

พุทธศักราช 2545 – 2546” สรุปว่า ด้านการดัดแปลงเนื้อหาพบว่าสำนวนใหม่ทั้ง 3 สำนวนมีการดัดแปลงเนื้อหาเพื่อให้เหมาะสมกับธรรมชาติและแนวโน้มปัจจุบันของสื่อชนิดใหม่ที่ใช้ในการถ่ายทอดด้านตัวละครพบว่าทั้ง 3 สำนวนนั้นคงไว้แต่เฉพาะตัวละครที่เป็นหลักและมีบทบาทสำคัญในตอนที่เกี่ยวข้องเท่านั้น ผู้สร้างสำนวนใหม่ได้ตีความคุณลักษณะของตัวละครใหม่ด้วยการสร้างให้เป็นตัวละครหลายมิติส่งผลให้ตัวละครดูสมจริงมากขึ้น อนึ่งผู้เสพส่งผลสำคัญต่อการดัดแปลงดังกล่าวเนื่องด้วยการดัดแปลงดังกล่าวนั้นดัดแปลงตามแนวโน้มความนิยมของสื่อประเภทต่าง ๆ ในปัจจุบันด้านการสืบสานคุณค่าพบว่าสำนวนที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่รักษาเนื้อเรื่องเฉพาะแต่โครงเรื่องเท่านั้นด้านแนวคิดสำคัญและแก่นเรื่องได้มีการเลือกสืบสานเฉพาะบางประเด็นที่ผู้สร้างแต่ละสำนวนเห็นว่าสำคัญซึ่งสอดคล้องกับธรรมชาติและแนวโน้มปัจจุบันของสื่อประเภทนั้น ๆ ทั้งนี้ได้เสริมแนวคิดจริยธรรมคุณธรรมร่วมสมัยอื่น ๆ ประกอบในเนื้อหาที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ด้วย ด้านผลกระทบที่มีต่อคุณค่าของสำนวนนิทานคำกลอนพบว่าสำนวนใหม่นี้ทำให้เห็นความเป็นสากลของสำนวนนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณีและทำให้ผู้เสพที่เฝ้ารอติดตามอ่านสำนวนนิทานคำกลอนซึ่งเป็นสำนวนดั้งเดิมต่อไป

เช่นเดียวกับที่ จักรสุรวัช จันทรวงศ์ (2549) “การศึกษาการดัดแปลงเรื่องอิเหนาเป็นบทละครโทรทัศน์” สรุปว่า บทละครโทรทัศน์เรื่องอิเหนามีการดัดแปลง 4 หัวข้อ ได้แก่ เนื้อเรื่องตัวละคร ฉากและภาษา ในด้านเนื้อเรื่องมีการตัดตอน การเพิ่มเติมและการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดด้านตัวละคร มีลักษณะตัวละครที่ต่างจากฉบับเดิม ตัวละครที่สร้างใหม่และตัวละครที่ตัดออกไปด้านฉาก มีการเพิ่มฉากและการตัดฉาก ด้านการใช้ภาษามีบทสนทนาที่แต่งใหม่และบทสนทนาที่นำมาจากสำนวนอื่น อย่างไรก็ตามบทละครโทรทัศน์ได้รักษาโครงเรื่องหลักเนื้อหาสำคัญลักษณะตัวละครบางตัวและความงามทางภาษาจึงคงคุณค่าในฐานะวรรณคดีดัดแปลงที่มีต่อสังคมเช่นเดียวกับสำนวนพระราชนิพนธ์ได้แก่ คุณค่าด้านวรรณศิลป์ คุณค่าด้านปรัชญาและคุณค่าด้านศิลปะการแสดงอย่างครบถ้วน

ขณะเดียวกัน สุภัค มหาวรรการ (2549) ก็ศึกษาเรื่อง “การแปรรูปบทละครเรื่องอิเหนา” จากบทละครในเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย สู่บทละครเรื่องอิเหนา 3 สำนวน ได้แก่ บทเจรจาเรื่องอิเหนา บทละครดึกดำบรรพ์เรื่องอิเหนาและละครโทรทัศน์เรื่องสุดหัวใจเจ้าชายเทวดา พบว่า บทละครเรื่องอิเหนา 3 สำนวนนี้ยังคงได้รับอิทธิพลจากบทละครในเรื่องอิเหนา โดยยังคงสืบทอดลักษณะสำคัญ ได้แก่ โครงเรื่อง ตัวละครสำคัญ และฉากสำคัญ ขณะเดียวกันก็มีการสร้างสรรค์ลักษณะเด่นของแต่ละสำนวนให้เหมาะสมกับยุคสมัยและประเภทของบทละคร เช่นเดียวกับ บุชติ อรสิริวรรณ (2551) ศึกษา “กลวิธีการดัดแปลงวรรณกรรมสามก๊กเป็นการ์ตูนสามก๊ก ฉบับบันลือสาส์น” สรุปว่า ในการดัดแปลงเนื้อหาจากวรรณกรรมสามก๊กและละครโทรทัศน์ชุด “สามก๊ก” ให้เป็นการ์ตูนสามก๊ก ฉบับบันลือสาส์น พบว่า ผู้เขียนการ์ตูนใช้

กลวิธีการดัดแปลงที่มีทั้งการตัดออกการเพิ่มเข้า การสลับตำแหน่ง และการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดบางส่วน กลวิธีการดัดแปลงทั้ง 4 วิธีดังกล่าวส่งผลให้เนื้อหาของการ์ตูนสามก๊ก ฉบับบับันลือสาส์นมีความร่วมสมัย กระชับ ดำเนินเรื่องได้เร็วเหมาะแก่การนำเสนอในรูปแบบคอมมิคสไตรปและในบางครั้งยังสร้างอารมณ์ขันให้ผู้อ่านอีกด้วย

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการแปรรูปวรรณกรรม ผู้วิจัยจะได้นำมาศึกษาเพื่อเป็นแนวทางและนำมาประยุกต์ใช้กับเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารเพื่อให้เห็นถึงการผลิตซ้ำและการสืบทอดเรื่องเล่าการผจญมารในรูปแบบที่หลากหลายในสื่อร่วมสมัย

1.7.4 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาการผลิตซ้ำและการสืบทอดวัฒนธรรม

จากการศึกษาพบว่างานวิจัยที่ใช้แนวคิดเรื่องการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (culture reproduction) แบบ ของ Raymond Williams นั้น มีทั้งงานด้านนิเทศศาสตร์และวารสารศาสตร์รวมทั้งทางด้านอักษรศาสตร์และคติชนวิทยาในหลายประเด็น ดังนี้ งานวิจัยทางด้านนิเทศศาสตร์และวารสารศาสตร์ เช่น ศิริพร ไผศิริ (2544) ศึกษา “การสร้างสรรคในการผลิตซ้ำภาพยนตร์ไทยจากตำนาน ‘แม่นากพระโขนง’ ภาพยนตร์ที่สร้างจากตำนานแม่นากพระโขนง 5 เรื่องที่สร้างระหว่าง พ.ศ. 2520 – 2542 ซึ่งการศึกษาพบว่าการผลิตซ้ำภาพยนตร์เรื่องแม่นากพระโขนงแต่ละเรื่องตีความใหม่ให้เข้ากับยุคสมัยและมีการสร้างสรรค์ใหม่ในด้านแง่มุม การเล่าเรื่องและศิลปะของภาพยนตร์ด้านการตีความใหม่แม้ว่าภาพยนตร์แม่นากทั้ง 5 เรื่อง จะนำเสนอแก่นเรื่องความรักระหว่างคนกับผีซึ่งเป็นไปไม่ได้ แต่ก็ตีความต่างกันในด้านรูปแบบความรักที่หึงหวงหรือความรักที่ไม่รู้จักปลงซึ่งส่งผลต่อตัวละครและการเล่าเรื่อง แม้โครงเรื่องเดียวกันก็มีศิลปะในการเล่าเรื่องไม่เหมือนกัน ภาพยนตร์เรื่องแม่นากในสมัยหลังมีการสร้างสรรค์ในการผลิตซ้ำเรื่องแม่นากเกิดขึ้นในหลาย ๆ ลักษณะ คือมีการผลิตซ้ำตามโครงเรื่องเดิมแต่เปลี่ยนมุมมองและเพิ่มเหตุผลเกี่ยวกับตัวละครรวมไปถึงการสร้าง ความหมายใหม่โดยเปลี่ยนมุมมองของเรื่องและขยายเรื่องราวเพื่อสร้างความสมจริง

ณัฐกาญจน์ นาคนวล (2559) ศึกษาเรื่อง “เรื่องเล่าทศชาติชาดก: การสืบทอดในสังคมไทยร่วมสมัย” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเนื้อหาและแนวคิด กลวิธีการเล่าเรื่องและรูปแบบการนำเสนอ รวมถึงความสำคัญของเรื่องเล่าทศชาติชาดกในสังคมไทยร่วมสมัย ซึ่งผลการศึกษาพบว่า เรื่องเล่าทศชาติชาดกในวรรณคดีชาดกสมัยใหม่มีทั้งที่เล่าชาดกเพียงเรื่องเดียวและเล่าเป็นชุดชาดกทั้งสิบเรื่อง โดยใช้รูปแบบการนำเสนอและกลวิธีเล่าเรื่องที่หลากหลาย ได้แก่ 1) รูปแบบร้อยกรองขนาดยาว 2) รูปแบบร้อยแก้ว 3) รูปแบบหนังสือภาพประกอบเรื่องและ 4) รูปแบบการ์ตูนและการ์ตูนแอนิเมชัน โดยเรื่องเล่าทศชาติทุกรูปแบบล้วนแล้วแต่แสดงการสืบทอดเรื่องทศชาติชาดกและแนวคิดทศบารมีในสังคมไทย นอกจากนี้ยังแสดงการสืบทอดขนบวรรณคดีที่สัมพันธ์กับชาดก อันได้แก่ การสืบทอดขนบการสร้างงานเพื่อสร้างกุศล การสืบทอดขนบการบูชาครู ขนบวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ ขนบ

วรรณคดีคำสอน ดังนั้นเรื่องเล่าทศชาติชาดกเหล่านี้จึงแสดงให้เห็นว่าทศชาติชาดกเป็นที่มาสำคัญที่ทำให้เกิดการสร้างสรรค์วรรณคดีพระพุทธศาสนาสมัยใหม่ที่มีบทบาทในการปลูกฝังแนวคิดและคำสอน พลวัตของการสืบทอดขนบและการสร้างสรรค์สิ่งใหม่เพื่อให้วรรณคดีชาดกยังคงดำรงคุณค่าอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยในฐานะเครื่องอบรมปัญญาอันเป็นอุดมคติสูงสุดของพระพุทธศาสนา

งานวิจัยทางด้านคติชนวิทยาที่เกี่ยวข้องกับการผลิตซ้ำและการสืบทอด อาทิ ธัญจิรา ศรีคำ (2552) “การสื่อสารกับการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวของชุมชนไทยลื้อ บ้านลา อำเภอยางคำ จังหวัดพะเยา” การศึกษาพบว่า พิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวของชุมชนไทยลื้อ บ้านลา อำเภอยางคำ จังหวัดพะเยา จัดขึ้นเพื่อบวงสรวงดวงวิญญาณของเจ้าหลวงเมืองล้า ซึ่งพิธีดังกล่าวเป็นพิธีที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อและความศรัทธาเกี่ยวกับผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวไทยลื้อและยังแสดงออกถึงความกตัญญูที่มีต่อบรรพบุรุษ นอกจากนี้พิธีกรรมดังกล่าวยังมีบทบาทในการสืบทอดอัตลักษณ์ไทยลื้อและสร้างความสามัคคีให้แก่ชุมชนอีกด้วยเพราะเป็นประเพณีที่มีคุณค่าและบทบาทต่อชุมชนไทยลื้อจึงได้รับการสืบทอดเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน แต่ด้วยสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้พิธีกรรมดังกล่าวมีการปรับเปลี่ยนในด้านรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตในสังคมปัจจุบัน

เช่นเดียวกับ วัชรภรณ์ ดิษฐปาน (2557) ได้ศึกษา “พระอุปคุต: การสืบทอดและการผลิตซ้ำความเชื่อ ตำนาน และพิธีกรรมในสังคมไทยปัจจุบัน” ผลการศึกษาทำให้ทราบว่า ตำนานพระอุปคุตในประเทศไทยสามารถจัดประเภทออกได้เป็น 6 แบบ ได้แก่ แบบเรื่องพระอุปคุตเป็นลูกนางปลา แบบเรื่องพระอุปคุตเป็นลูกพระพุทธเจ้า แบบเรื่องพระอุปคุตปราบมาร แบบเรื่องพระอุปคุตแปดรูปและแบบเรื่องพระอุปคุตหยุดตะวัน ซึ่งการศึกษาครั้งนี้พบว่า มีการนำแบบเรื่องมาจากคัมภีร์อโศกาวทานมาผนวกกับแบบเรื่องพระอุปคุตปราบมาร จนกลายเป็นเนื้อหาหลักที่แพร่หลายในสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ในปัจจุบัน ส่วนผลการศึกษาด้านประเพณีและพิธีกรรมพบว่า ยังคงมีการสืบทอดในพื้นที่ภาคเหนือและภาคอีสาน โดยประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระอุปคุตดำรงอยู่อย่างมีพลวัตโดยมีการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดของประเพณีและพิธีกรรมอันเป็นผลจากกระแสการท่องเที่ยวและการเข้ามามีบทบาทของทางภาครัฐและเอกชน นอกจากนี้ยังพบลักษณะพลวัตข้ามพื้นที่ คือ การนำประเพณีตักบาตรเป็งปูดมาผลิตซ้ำในพื้นที่ภาคกลาง แม้ยังคงรูปแบบหลักตามประเพณีตักบาตรพระอุปคุตในพื้นที่ภาคเหนือแต่ก็มีการเปลี่ยนแปลงช่วงเวลาในการตักบาตรมีการเพิ่มหรือเน้นองค์ประกอบที่เป็นรูปธรรมของสัญลักษณ์เกี่ยวกับพระอุปคุต นอกจากนี้ยังพบพลวัตอีกลักษณะหนึ่งคือการสร้างความหมายใหม่ให้แก่พระอุปคุตในมิติของพระเครื่องและวัตถุมงคลทำให้เกิดมโนทัศน์ “พระอุปคุตปราบมารบันดาลโชค”

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการผลิตซ้ำและการสืบทอดวัฒนธรรมในข้างต้น ผู้วิจัยจะได้นำมาศึกษาเพื่อเป็นแนวทางและนำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษาเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารเพื่อให้เห็นถึงลักษณะการผลิตซ้ำและการสืบทอดเรื่องเล่าการผจญมารในสื่อร่วมสมัย

1.8 นิยามศัพท์เฉพาะ

เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมาร หมายถึง เรื่องราวอันมีที่มาจากบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถา (คาถาพาหุง) ที่กล่าวถึงชัยชนะ 8 เหตุการณ์ของพระสมณโคดมพุทธเจ้าที่ทรงมีต่อมนุษย์ อมนุษย์ เทวดาและสัตว์เดรัจฉานด้วยธรรมานุภาพ

การผลิตซ้ำ หมายถึง การนำเอาเรื่องราวการผจญมารของพระพุทธรเจ้า มานำเสนอในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งที่รวมอยู่ในพุทธประวัติและที่นำเสนอเฉพาะตอนการผจญมาร

การสืบทอด หมายถึง การที่วัฒนธรรมบางอย่างจากอดีตถูกรื้อฟื้นหรือเลือกสรรขึ้นมาเพื่อผลิตซ้ำ โดยอาจปรับเปลี่ยนรูปแบบบ้างเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทสังคมปัจจุบันและส่งต่อวัฒนธรรมดั่งนั้นภายในสังคมหนึ่ง ๆ จากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งทำให้วัฒนธรรมดังกล่าวยังคงดำรงอยู่และมีบทบาทในสังคมต่อไป

สื่อร่วมสมัย ในงานวิจัยนี้ใช้ในความหมายกว้าง หมายถึงสื่อทุกประเภทที่มีเรื่องเล่า (Narrative) ทั้งในรูปแบบที่เป็นมูขปาฐะและลายลักษณ์ สื่อที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่ วรรณคดี การ์ตูนภาพลายเส้น หนังสือบทสวดและตำนานพาหุง ภาพยนตร์ การ์ตูนภาพเคลื่อนไหวและเพลง

บทที่ 2

ภูมิหลังเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมาร

ในบทที่ 2 นี้ ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงภูมิหลังของเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมาร เพื่อความเข้าใจ โดยสังเขปเกี่ยวกับเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารว่ามีความเป็นมาอย่างไร ทั้งในประเด็นของความหมาย ผู้แต่งและโครงเรื่องที่แต่งเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมาร ก่อนที่จะนำไปสู่การวิเคราะห์ การผลิตซ้ำและการสืบทอดเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัยเป็นลำดับต่อไป ซึ่งผู้วิจัยจะ ได้ขยายความในหัวข้อต่อไปนี้

2.1 ความหมายและที่มาของบทสวดมนต์พุทชยัมงคลคาถา

2.2 ที่มาของโครงเรื่องที่นำมาแต่งเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมาร

2.1 ความหมายและที่มาของบทสวดมนต์พุทชยัมงคลคาถา

บทสวดมนต์พุทชยัมงคลคาถา (คาถาพาหุง) เป็นคาถาที่ว่าด้วยชัยชนะอันเป็นมงคลทั้งแปด ประการของพระพุทธรเจ้าที่มีต่อมนุษย์ อมนุษย์ สัตว์และเทวดา โดยเป็นชัยชนะที่ได้มาด้วยพระบารมี นานัปการ ทั้งทานบารมี ฌานบารมี เมตตาบารมี ปัญญาบารมี อีกทั้งการเทศนาและพุทธานุภาพ มิได้ ได้มาด้วยพลังกำลังหรือศัตราวุธใด ๆ ผู้วิจัยจะได้อธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับความหมายและที่มาของ คาถาพาหุงดังกล่าว ดังนี้

2.1.1 ความหมายของบทสวดมนต์พุทชยัมงคลคาถา

พุทชยัมงคลคาถาเป็นคาถาที่มีชื่อเรียกอื่น ๆ อีกหลายชื่อ อาทิ พุทธอัฐชยมงคลคาถา ชยมงคลอัฐชยคาถา บทถวายพรพระ บทสวดมนต์พาหุง หรือบทสวดมนต์พาหุงมหาการุณิกโกบัง ปัญญา ใช้บางยางและคณะ (2559: 311) กล่าวว่า บางครั้งอาจมีผู้สับสนกับชยปริตที่มีการเรียกชื่อ คล้ายกันคือ ชยมงคลคาถา ต่อมามีการเรียกชยปริตนี้ว่า “คาถาชะยันโต” เพื่อจะได้แยกความ แตกต่างกันชัดเจน โดยการเรียกชื่อที่แตกต่างกันนั้น ในทัศนะของณัฐรัตน์ ผาหา (2549: 35) กล่าวว่า ชื่อของบทสวดมนต์บทนี้มีชื่อเรียกอยู่ 3 ระดับคือ 1) ชื่อเรียกระดับชาวบ้านจะเป็นการตั้งชื่อตาม ความคุ้นเคยของชาวบ้านทั่วไปซึ่งเป็นชื่อที่คุ้นหูและจดจำได้ง่ายคือบทสวดมนต์พาหุงหรือพาหุงมหา กา 2) ชื่อเรียกในระดับนักภาษาศาสตร์จะเป็นชื่อที่ใช้เรียกบทสวดมนต์นี้ในภาษาที่ถูกต้องคือบทสวด มนต์พุทชยัมงคลคาถาหรือพุทชยมงคลคาถาและ 3) ชื่อเรียกในระดับนักประวัติศาสตร์ เป็น

ชื่อที่หมูนักประวัติศาสตร์เห็นว่า บทสวดมนต์บทนี้เป็นบทสวดที่ใช้ในราชสำนักจึงมีชื่อว่าบทถวายพรพระซึ่งแต่ละชื่อก็มีที่มาและความหมายแตกต่างกัน ดังนี้

1. **คำว่าคาถาพาหุง** ตามคัมภีร์พระวินัยปิฎก มหาวรรค ฉบับภาษาไทย (เล่มที่ 4 ข้อที่ 7 หน้าที่ 14) และคัมภีร์สุตตันตปิฎกและอรรถกถาแปล มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก ฉบับภาษาไทย (เล่มที่ 18 หน้า 456 – 457) สรุปได้ว่า คำว่าคาถาพาหุง เป็นชื่อของบทสวดมนต์พุทธอัฐุชยมงคลคาถาหรือบทสวดมนต์สรรเสริญคุณของพระพุทธองค์ในการมีชัยชนะเหนืออุปสรรค (มาร) ของพระพุทธองค์ทั้ง 8 ครั้ง 8 เหตุการณ์ เหตุที่ใช้คำว่า “พาหุง” เนื่องมาจากบทสวดมนต์นี้ขึ้นต้นด้วยคำว่า “พาหุง สะหัสสะมะภินิมิตเตสาวุธันตัง” ที่มีความหมายว่าพระจอมมุนี ได้อาชนะพระยามารผู้เนรมิตแขนมากตังพัน อาวุธครบมือ เมื่อคำขึ้นต้นมีดังนี้ เวลาที่มีผู้สวดกันมากก็มักจะจำคำขึ้นต้นที่ตนจำได้ไปเป็นชื่อเรียกบทสวดมนต์ดังกล่าวว่า “พาหุง” หรือ “คาถาพาหุง” เพื่อจะให้จำง่ายหรือคุ้นเคย ดังนั้นเราจะได้อินการเรียกคำนี้ในระดับชาวบ้านโดยทั่วไป

2. **คำว่าพาหุงมหากา** พระธรรมสิงหบุราจารย์ (จรัญ ฐิตธัมโม) (2534: 13 - 15) อดีตเจ้าอาวาสวัดอัมพวัน อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี ได้อธิบายความหมายไว้ว่า คำว่าพาหุงมหากานั้นเกิดจากการรวมกันของคำสองคำคือ คำว่าพาหุงมาจาก “พาหุง” ในคำขึ้นต้นบทสวดมนต์บทแรกที่ว่า “พาหุง สะหัสสะมะภินิมิตเตสาวุธันตัง” และคำว่ามหากา ก็มาจากคำว่ามหากาธุณโก นาโถ ซึ่งเป็นบทสวดมนต์ชื่อว่าชยมงคลคาถา ซึ่งมักนิยมสวดต่อกันจากบทพาหุงนั้น เพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้นท่านจึงนำเอาคำขึ้นต้นของบทสวดมนต์ทั้ง 2 มารวมเรียกเป็นคำเดียวกันว่า พาหุงมหากา ทั้งนี้เพื่อให้ง่ายต่อการจดจำของผู้สวด

3. **คำว่าพุทธอัฐุชยมงคลคาถา** วสิน อินทสระ (2545: 8) กล่าวว่า คำว่า พุทธอัฐุชยมงคลคาถา นั้น มาจากคำว่า พุทธ + อัฐุ + ชย + มงคล + คาถา โดยคำว่า พุทธะ หมายถึง พระพุทธเจ้า, อัฐุ แปลว่า 8 ในที่นี้หมายถึงบทสวดมนต์บทนี้ได้กล่าวถึงเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์ 8 เรื่อง คำว่า ชย หมายถึง ชัยชนะ มงคละ หมายถึง ความดี ความงามหรือสิ่งที่เป็นกุศล ส่วนคำว่าคาถา หมายถึงคำประพันธ์ประเภทร้อยกรองในภาษาบาลี หรืออาจหมายถึงคาถาอาคมก็ได้ เมื่อนำเอาคำศัพท์ทั้งหมดมารวมกันจึงเป็นคำว่า พุทธอัฐุชยมงคลคาถา แปลว่า บทร้อยกรองหรือบทสวดมนต์ที่ว่าด้วยชัยชนะอันเป็นมงคล (อันประเสริฐ) 8 ประการของพระพุทธเจ้า

4. คำว่าถวายพระพร เป็นคำที่มีผู้ให้ความหมายที่แตกต่างกันไปในหลายทัศนะ

อาทิ ทองย้อย แสงสิลป์ชัย (2542: 78) กล่าวว่า คำว่าถวายพระพร หมายถึง บทสวดมนต์ที่ยกเอาเหตุการณ์ คือชนะอันเป็นประเสริฐของพระพุทธเจ้ามาเรียบเรียงถวายพระมหากษัตริย์ในโอกาสที่ทรงมีชัยชนะต่อข้าศึกครั้งยิ่งใหญ่ ซึ่งคำนี้อาจจะเป็นคำที่แผลงหรือแปลงมาจากคำว่า “ถวายพระพรชัยมงคล” แต่ต่อมาได้เพี้ยนหรือปรับมาเป็นถวายพระพรก็ได้ ในขณะที่ เสฐียรพงษ์ วรรณปก (2541: 35) กล่าวว่า คำว่าถวายพระพรนั้นหมายถึง การสวดเพื่อสรรเสริญพระเกียรติคุณของการมีชัยชนะเหนืออุปสรรคปัญหาต่าง ๆ ของพระพุทธองค์ ซึ่งผู้แต่งหรือผู้ประพันธ์คานานี้ได้ยกกรณีตัวอย่างมาทั้งหมด 8 ตัวอย่างเพื่อให้ผู้สวดเห็นว่า ความชนะอุปสรรคของพระพุทธองค์นั้นมีมาอย่างไร ดังนั้น การถวายพระพรหรือถวายพระพรจึงหมายถึงการสรรเสริญ ชื่นชมพระบารมีของพระพุทธองค์และขอความชนะดังที่พระองค์ปรากฏแก่บุคคลที่สวดสาธยายหรือแม้แต่ตัวผู้สวดมนต์บทนี้

นอกจากนี้ยังมีข้อสันนิษฐานอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับที่มาของคำว่าถวายพระพรของปัญญา ใช้บางยางและคณะ (2559: 315 - 316) ที่กล่าวว่า ชยะมังคลอัฐกคานาเริ่มใช้สวดในคณะสงฆ์ธรรมยุติกา โดยพระวชิรญาณมหาเถรทรงประพันธ์เพิ่มเติม 1 คานา เป็นคานาที่ 9 กล่าวถึงอานิสงส์ของการกล่าวพุทธชัยมงคลทั้ง 8 คานานั้น ต่อมาเมื่อพระวชิรญาณเถรทรงลาสิกขาบทเสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ก็ได้ทรงโปรดให้ภิกษุนำ “ชยะมังคลอัฐกคานา” สวดประกอบในพระราชพิธีโสกันต์ (พิธีตัดจุกของพระราชโอรสและพระราชธิดา) ตั้งแต่นั้นมาบทสวด ชยะมังคลอัฐกคานาที่มีคานาที่ 9 เพิ่มเติมแล้ว จึงได้มีอีกชื่อว่า “ถวายพระพร”

2.1.2 ที่มาของบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคานา

ประเด็นเรื่องที่มาของพุทธชัยมงคลคานานี้มีงานวิจัยที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับการศึกษา

วิเคราะห์บทสวดมนต์พุทธอัฐกชยะมงคลคานา (คานาพาหุง) และกล่าวถึงประเด็นนี้ไว้แล้วค่อนข้างละเอียดและครอบคลุมดังนั้นผู้วิจัยจะขอสรุปข้อคิดเห็นเกี่ยวกับที่มาของพุทธชัยมงคลคานาไว้พอสังเขปเพื่อเป็นข้อมูลประกอบรวมทั้งจะได้นำเสนอทรรศนะเกี่ยวกับที่มาของพุทธชัยมงคลคานาของนักวิชาการท่านอื่นเพื่อประกอบการพิจารณาร่วมด้วย ดังนี้ ญัตถุรัตน์ ผาธา (2549: 38 - 47) กล่าวว่า แม้จะทราบว่าบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคานานี้เป็นคานาที่ได้รับการแต่งขึ้นในดินแดนที่เรียกว่าอุษาคเนย์ คือคาบสมุทรมอินโดจีนและในยุคสมัยที่จัดอยู่ในยุคประวัติศาสตร์สมัยใหม่ก็ตามแต่ก็ต้องยอมรับว่าหากจะกล่าวประวัติและความเป็นมาในส่วนของผู้แต่งและยุคสมัยของผู้แต่งนั้นกลับยังมีความสับสนและคลุมเครืออยู่มาก แต่จากการศึกษาความเห็นของนักวิชาการหลายท่าน ญัตถุรัตน์ ผาธา ได้สรุปทรรศนะเกี่ยวกับที่มาของบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคานานี้ออกเป็น 2 แนวทางคือ (1) ทรรศนะที่เชื่อว่าบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคานาแต่งขึ้นในประเทศศรีลังกาและ(2) ทรรศนะที่เชื่อว่า

บทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถาแต่งขึ้นในประเทศไทย โดยในกลุ่มที่ 2 แบ่งออกเป็น 2 ทรรศนะ คือ (ก) เชื่อว่าแต่งในสมัยล้านนาและ(ข) เชื่อว่าแต่งในสมัยอยุธยาตอนต้น

ทรรศนะที่เชื่อว่าบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถาแต่งขึ้นในประเทศศรีลังกานั้น พระศาสนโสภณ (เจริญ สุวฑฺฒโน ป.ธ.9) (2518: 6 - 8) กล่าวว่า ได้อาศัยหลักฐานในพุทธโฆษนิทาน ที่เชื่อว่าผู้แต่งคือ พระพุทธโฆษาจารย์ โดยกล่าวว่าท่านได้แต่งคาถานี้ตอนเดินทางจากอินเดียไป ศรีลังกาเพื่อแปลอรรถกถาภาษาสิงหลให้เป็นภาษาบาลี (มคธ) นั้น เมื่อท่านได้เดินทางไปถึงหอ พระไตรปิฎกแห่งหนึ่งซึ่งมีประตูอยู่ 2 ชั้น แต่ปรากฏว่าเข้าไปไม่ได้เพราะหอพระไตรปิฎกปิดอยู่ท่าน จึงอธิษฐานจิตแล้วสวด พุทธ(อัญญ)ชัยมงคลคาถา (พาหุง) นี้ทำให้ประตูชั้นนอกของหอพระไตรปิฎก เปิดออกแต่ยังไม่สามารถเปิดประตูชั้นในได้ ท่านจึงได้อธิษฐานจิตแล้วสวด ชยมงคลอัญญคาถา (อวิชชา) อีกบทหนึ่งประตูชั้นในจึงเปิดออกได้ จากคดีนี้พระสงฆ์ในพม่าจึงถือว่าบทสวดพุทธ (อัญญ) ชยมงคลคาถา (พาหุง) เป็นบทสวดเพื่อเอาชนะภายนอกส่วนบทสวดชยมงคลอัญญคาถา (อวิชชา) เป็น บทสวดเพื่อเอาชนะภายในจากประวัติความเป็นมาดังกล่าว จึงทำให้นักวิชาการกลุ่มนี้เชื่อว่ามี การแต่ง บทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถาขึ้นในลังกาแล้วภายหลังพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่มาจากลังกามาสู่ พม่า ไทยและลาว จึงเป็นเหตุให้บทสวดมนต์นี้ได้รับความนิยมในประเทศต่าง ๆ เช่นกัน

แนวคิดข้างต้นสอดคล้องกับปัญหา ใช้บางยาง เสนอว่าบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถา แต่งขึ้นในประเทศศรีลังกาเช่นกัน เพียงแต่มูลเหตุของการแต่งและการนำมาในประเทศไทยนั้นมี รายละเอียดที่แตกต่างกันอยู่บ้างโดยปัญหา ใช้บางยางและคณะ (2559: 321 - 322) กล่าวว่า ปี พ.ศ. 2387 พระสุนตีสสะชาวลังกา ซึ่งบวชในนิกายรามวงศา ได้แต่งชยมงคลอัญญคาถาขึ้น 2 ฉบับ แล้ว ฝากคณะทูตไทยนำมาถวายแด่พระเจ้ากรุงสยามในขณะนั้น คือ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหนึ่ง, ถวายพระวชิรญาณเถระ (ต่อมาคือรัชกาลที่ 4) องค์ผู้ ทรงก่อตั้งคณะสงฆ์ธรรมยุตฉบับหนึ่ง, ซึ่งในเวลาต่อมาพระวชิรญาณทรงคงประพันธ์คาถาเพิ่มเติมเป็น คาถาที่ 9 กล่าวถึงอานิสงส์แห่งการกล่าวชัยมงคล 8 คาถาของพระสุนตีสสะนั้น จากนั้นทรงโปรดให้ คณะสงฆ์ธรรมยุตสวด 9 คาถานี้เรื่อยมา ต่อมาในปีพ.ศ. 2394 พระวชิรญาณเถระทรงลาสิกขาบท เสด็จขึ้นครองราชสมบัติเป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 และทรงโปรดให้ภิกษุ สงฆ์สวด 9 คาถานี้ในพระราชพิธีโสกันต์ชัยมงคล 8 คาถา พร้อมด้วยอานิสงส์ 1 คาถา จึงได้ชื่อใหม่ว่า “ถวายพรพระ” ปัญหา ใช้บางยางยังกล่าวต่อไปอีกว่าในปี พ.ศ. 2423 สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (สา ปุสฺสเทว, ต่อมาคือ สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 9) รวบรวมบทสวดต่าง ๆ พิมพ์เป็นหนังสือชื่อ “สวดมนต์ฉบับหลวง” หนึ่งในบทสวดคือ “ถวายพรพระ” นั้นเอง นอกจากนี้ในวรรณคดีเรื่อง “พระ ราชพิธีสิบสองเดือน” พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็มีการตรัสเล่าถึง บทสวด “ถวายพรพระ” ในพระราชพิธีโสกันต์ในสมัยรัชกาลที่ 4 อีกด้วย ซึ่งในปัจจุบันบทสวด

“ถวายพระพร” นั้นนอกเหนือจากในพระราชพิธีโสกันต์แล้วพระสงฆ์จะใช้สวดในงานที่มีเจ้าภาพถวายภัตตาหารเช้าหรือเพลอีกด้วย

สำหรับวรรณคดีที่เชื่อว่าบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถาแต่งขึ้นในประเทศไทยนั้น แบ่งออกเป็น 2 แนวคิด คือแนวคิดที่เชื่อว่าแต่งขึ้นในสมัยล้านนาและแนวคิดที่เชื่อว่าแต่งขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ดังนี้

(ก) แนวคิดที่เชื่อว่าแต่งขึ้นในสมัยล้านนา แนวคิดนี้เป็นแนวคิดที่เสนอโดย เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต (2541: 35) ซึ่งให้เหตุผลที่ทำให้เชื่อว่าบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถาแต่งขึ้นในสมัยล้านนา คือล้านนาถือเป็นยุคทองของวรรณคดีบาลี ซึ่งมีนักปราชญ์ชาวพุทธที่เชี่ยวชาญภาษาบาลี สามารถแต่งหนังสือภาษาบาลีได้ดีเทียบเท่าพระสงฆ์ชาวลังกา จึงทำให้ท่านเชื่อได้ว่าบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถานี้แต่งขึ้นในสมัยล้านนาและนอกจากนี้ท่านยังปฏิเสธแนวคิดอื่น ๆ ที่เสนอว่าบทสวดดังกล่าวถูกแต่งขึ้นในลังกาหรือในไทยสมัยอยุธยาตอนต้นโดยให้ความเห็นว่าการกรงศรีอยุธยาไม่ผลงานทางด้านวรรณกรรมบาลีไม่โดดเด่นนัก แต่โดยสรุปแล้วแม้จะมีการเสนอวรรณคดีเกี่ยวกับยุคสมัยที่แต่งแต่เสฐียรพงษ์ วรรณปก ก็ยังไม่ได้เสนอว่าท้ายที่สุดแล้วใครเป็นผู้แต่งบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถาแต่อย่างใด

(ข) แนวคิดที่เชื่อว่าแต่งขึ้นในประเทศไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น แนวคิดนี้ได้รับการเสนอโดยพระธรรมสิงหบุราจารย์ (จรัญ ฐิตธัมโม) อดีตเจ้าอาวาสวัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรีที่ได้กล่าวไว้ในหนังสือกฎแห่งกรรมธรรมปฏิบัติเล่มที่ 5 โดยแนวคิดดังกล่าวอาจแตกต่างจากนักวิชาการท่านอื่น ๆ ด้วยเหตุที่ว่าแนวคิดเกี่ยวกับที่มาของบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถาจากพระธรรมสิงหบุราจารย์นี้เป็นความคิดเห็นที่มีลักษณะเป็นประสบการณ์ทางจิตวิญญาณโดยกล่าวว่าท่านได้พบกับสมเด็จพระวันรัตน์ วัดป่าแก้ว แห่งกรุงศรีอยุธยาในนิมิต โดยสมเด็จพระวันรัตน์บอกให้ท่านเดินทางไปที่วัดใหญ่ชัยมงคลเพื่อนำจารึกที่สมเด็จพระวันรัตน์จารึกเพื่อถวายพระเกียรติแด่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเนื่องในวาระที่สร้างพระเจดีย์ฉลองชัยชนะเหนือพระมหาอุปราชาแห่งพม่าและประกาศความเป็นเอกราชของประเทศไทยจากกรุงหงสาวดีให้ท่านจดจำมาแล้วเผยแพร่ออกไปยังสาธุชนทั้งปวงซึ่งหากพิจารณาตามคำบอกเล่าดังกล่าวนี้ในฐานะข้อมูลวิชาการแล้วถือว่ามีน้ำหนักน้อยอาจไม่เพียงพอต่อการใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงได้ แต่หากว่าด้วยเรื่องประสบการณ์จากการปฏิบัติที่เป็นที่ยอมรับกันมากในหมู่พุทธศาสนิกชนแล้วข้อมูลที่พระธรรมสิงหบุราจารย์ถึงนี้เป็นข้อมูลที่ค่อนข้างมีความน่าเชื่อถืออยู่มากเพราะเป็นประสบการณ์ทางจิตวิญญาณจากพระสงฆ์ผู้ทรงศีลและปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเพราะไม่เพียงแต่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับยุคสมัยที่แต่งเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ท่านยังได้กล่าวถึงผู้แต่งรวมถึงจุดประสงค์ในการแต่งอีกด้วย พระธรรมสิงหบุราจารย์ (จรัญ ฐิตธัมโม) (2534: 11 - 13) กล่าวว่าบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถานี้แต่งขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นซึ่งตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและผู้แต่งบทสวดมนต์นี้คือสมเด็จพระวันรัตน์ วัดป่าแก้ว

โดยมีวัตถุประสงค์ในการแต่งเพื่อถวายแด่สมเด็จพระนเรศวร ดังความที่ปรากฏในหนังสือที่ว่า “อาตมาลงไปภายในแล้วก็พบนิมิตตั้งที่สมเด็จพระพนรัตน์ได้บอกไว้จริง ๆ อาตมาจึงได้พบว่าแท้ที่จริงแล้วสิ่งที่สมเด็จพระพนรัตน์วัดป่าแก้ว ท่านได้จารึกถวายพระพร ก็คือบทสวดที่เรียกว่า พว หง มหาการุณโก ท้ายของนิมิตนั้นระบุว่า “เราสมเด็จพระพนรัตน์วัดป่าแก้ว ศรี อโยธเยศ คือผู้จารึก นิมิตรจนาเอาไว้ถวายพระพรแด่มหาบพิตรเจ้าสมเด็จพระนเรศวรมหาราช”

โดยสรุป จากทรรศนะที่ได้กล่าวมาข้างต้นเกี่ยวกับที่มาของบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถาอันเป็นต้นทางของเรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารนี้ผู้วิจัยจะไม่ได้นำมาพิจารณาเพื่อหาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับที่มาแต่อย่างใดเพียงแต่จะนำเสนอเพื่อให้เห็นความเป็นมาของบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถาก่อนจะมาเป็นเรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารที่ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ในลำดับต่อไป

2.2 ที่มาของโครงเรื่องที่น่าสนใจเรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมาร

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะได้อธิบายเพื่อให้ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับที่มาของโครงเรื่องที่น่าสนใจเรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารหรือคาถาพาลูกก่อนที่จะกลายมาเป็นเรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารที่มีอยู่อย่างแพร่หลายในปัจจุบัน จากการศึกษาพบว่า เนื้อหาที่ปรากฏในบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถานั้นล้วนแล้วแต่มีที่มาจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาแทบทั้งสิ้นทั้งนี้อาจมีบางน้อยบางต่างกันไปในแต่ละเรื่อง รวมทั้งจะได้อธิบายให้ทราบที่มาของภิกษุชาวมังคลอัฐกเทศนา (พาลูก) ที่นำมาใช้เพื่อให้พระสงฆ์อ่านในการแสดงพระธรรมเทศนาแก่ประชาชน ดังจะได้สรุปให้ทราบดังนี้

2.2.1 ที่มาของโครงเรื่องที่น่าสนใจเรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมาร

1. คาถาบทที่ 1 ว่าด้วยเรื่องพระพุทธรูปเจ้าผจญมารนั้นมีเค้าโครงมาจากพระไตรปิฎกและอรรถกถา ซึ่งกล่าวไว้โดยละเอียดในพระไตรปิฎก พระวินัยปิฎก มหาวรรค ภาค 1 (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539: 1 - 6) ที่อธิบายถึงการตรัสรู้ของพระพุทธองค์ว่าด้วยการพิจารณาธรรมคือปฏิจาสมุปบาทอันหมายถึงธรรมที่อาศัยกันและกันแล้วยังธรรมที่เกิดร่วมกันเกิดขึ้นอธิบายอย่างง่ายคือเป็นธรรมที่แสดงกฎของธรรมชาติ ถึงความเป็นเหตุเป็นผลและความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันจนเป็นผลให้เกิดทุกข์ และแสดงเหตุที่ทำให้ทุกข์นั้นดับลงไป โดยทุกข์ที่ว่านี้ คือทุกข์ชนิดที่ดับหรือทำลายลงไปได้ นั่นก็คือ อุปาทานทุกข์ นั่นเองซึ่งพระพุทธองค์ได้พิจารณาปฏิจาสมุปบาททั้งอนุโลมและปฏิโลม ส่วนเหตุการณ์การผจญมารและเหล่าเสนามารนั้นปรากฏอยู่ในอรรถกถาซึ่งถือเป็นเหตุการณ์สำคัญในวันตรัสรู้ที่พระพุทธองค์ทรงมีชัยชนะเหนือพญามารและเหล่าเสนามาร ผู้แต่งบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถาจึงได้นำไปเป็นโครงเรื่องในการแต่งบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถาในบทแรก

2. คาถาบทที่ 2 ว่าด้วยเรื่องพระพุทธเจ้าผจญอาฬวกยักษ์ ในคาถาบทนี้มีการนำเค้าโครงมาจากพระไตรปิฎก พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: 542 - 545) ในอาฬวกสูตร ว่าด้วยเรื่องอาฬวกยักษ์เข้ามาทูลถามปัญหากับพระองค์ 8 ข้อ เพื่อหวังจะประลองปัญญาด้วยหวังว่าพระองค์จะละอายหรือไม่ก็จนด้วยปัญญาและยอมแพ้ไปรวมทั้งหวังหากพระพุทธองค์ตอบปัญหาไม่ได้ก็หมายจะทำร้ายให้ถึงแก่ชีวิตและในอรรถกถาก็ได้อธิบายรายละเอียดเหตุการณ์นี้โดยการบรรยายการต่อสู้ระหว่างพระพุทธองค์และอาฬวกยักษ์และในท้ายที่สุดพระพุทธองค์ก็ทรงมีชัยชนะเหนืออาฬวกยักษ์ ผู้แต่งบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถาจึงนำเอาเหตุการณ์ดังกล่าวมาจินตนาการเป็นบทสวดมนต์บทที่ 2 นั้นเอง

3. คาถาบทที่ 3 ว่าด้วยเรื่องพระพุทธเจ้าผจญชังนาฬาคีรี สำหรับคาถาบทนี้มีเค้าโครงมาจากพระไตรปิฎก พระวินัยปิฎก จุฬวรรค (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539:195 - 197) ว่าด้วยเรื่องของพระเทวทัตซึ่งเป็นบุคคลสำคัญที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์ในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นในฐานะพระญาติและในฐานะศาสนทายาทเพราะพระเทวทัตก็เป็นบุคคลที่บวชเข้ามาเป็นภิกษุเพื่อศึกษาธรรมตามแนวทางการตรัสรู้ของพระพุทธองค์เช่นกัน แต่ถึงกระนั้นพระเทวทัตกับพระพุทธองค์ก็เหมือนคู่ตรงข้ามกันเสมอมา กล่าวคือถ้าเปรียบเทียบพระพุทธองค์เป็นตัวแทนแห่งความดีงามพระเทวทัตก็เปรียบเสมือนตัวแทนแห่งความชั่วร้ายที่คอยแต่จะริษยาอาฆาตแค้นพระพุทธองค์ตลอดเวลา ซึ่งความพยายามในการทำลายและเอาชนะพระพุทธองค์ของพระเทวทัตนั้นก็มิได้ตั้งแต่การทำสังฆเภทหรือการยุบสงฆ์ให้แตกแยกกันไปจนถึงการปลงพระชนม์พระพุทธองค์ด้วยวิธีการต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่การส่งนายขมังธนูไปลอบสังหารพระพุทธองค์ การกลิ้งศิลาลงมาจากภูเขาหมายให้ทับร่างพระพุทธองค์และการเมาเหล้าชังนาฬาคีรีที่กำลังตกมันหมายจะให้ชังสังหารพระพุทธองค์ แต่ในท้ายที่สุดพระพุทธองค์ก็สามารถหยุดความชั่วร้ายของชังได้ด้วยพระเมตตา ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ผู้แต่งบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถาจึงได้นำมาเป็นโครงเรื่องในการจินตนาการเป็นบทสวดมนต์บทที่ 3

4. คาถาบทที่ 4 ว่าด้วยเรื่องพระพุทธเจ้าผจญโจรองคุลิมาล ในคาถาบทนี้มีเค้าโครงเรื่องมาจากอรรถกถา ขุททกนิกาย เถรคาถา วิสดีนิบาต (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2534: 243) อกคุลิมาลเถรคาถา กล่าวถึงอหิงสกะที่ฆ่าคนด้วยความหลงผิดอันเกิดจากคำยุยงและความประสงค์ร้ายของผู้เป็นอาจารย์และศิษย์ร่วมสำนักจนถูกขนานนามว่าโจรองคุลิมาล (สร้อยคอที่ทำจากนิ้วมือ) ต่อมาเมื่อได้พบกับพระพุทธองค์และได้ฟังพระธรรมเทศนา ในท้ายที่สุดองคุลิมาลซึ่งเป็นผู้มีพื้นฐานจิตใจที่ดีก็สามารถเปลี่ยนความคิดและกลับตัวขอเข้าบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เหตุการณ์ข้างต้นจึงเป็นอีกหนึ่งเหตุการณ์ชัยชนะที่สำคัญของพระพุทธองค์จึงเป็นที่มาให้ผู้แต่งบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถาได้นำมาร้อยเรียงเป็นบทสวดมนต์บทที่ 4

5. คาถาบทที่ 5 ว่าด้วยเรื่องพระพุทธเจ้าผจญนางจิญจมาณวิกา สำหรับคาถาบทนี้มีเค้าโครงที่ปรากฏในพระไตรปิฎก พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: 88) เพียงเล็กน้อย ในข้อที่ 9 จิญจมาณวิกาวัตถุ เรื่องนางจิญจมาณวิกา ความว่า

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[176] บุคคลผู้ล่วงละเมิดธรรมอย่างหนึ่ง

ผู้มักกล่าวเท็จ ปฏิเสธปรโลก

จะไม่ทำบาปไม่มี

จากข้อความข้างต้นจะเห็นในพระไตรปิฎกกล่าวถึงนางจิญจมาณวิกาเพียงหัวเรื่องเดียวและคาถาเพียงบทเดียวเท่านั้น ส่วนเนื้อเรื่องที่สมบูรณ์นั้นปรากฏในอรรถกถาธรรมบทซึ่งแต่งขึ้นโดยพระพุทธโฆษาจารย์ อรรถกถา ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท โลกวรรคที่ 13 ฉบับภาษาไทย (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2534: 255) กล่าวถึงนางจิญจมาณวิกาผู้เป็นสาวกของพวกเดียรถีย์ทำที่ว่ามีศรัทธากับพระพุทธองค์หมายจะทำลายชื่อเสียงของพระองค์ แต่เรื่องกลับไม่เป็นดังคาดเพราะพระพุทธองค์ทรงเอาชนะการใส่ร้ายครั้งนี้ด้วยการนิ่งเฉยและไม่ตอบโต้แต่อย่างใด จนในที่สุดข้อเท็จจริงของเรื่องทั้งหมดก็ปรากฏขึ้นเอง ชัยชนะในเหตุการณ์ครั้งนี้จึงเป็นที่มาบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถาในบทที่ 5

6. คาถาบทที่ 6 ว่าด้วยเรื่องพระพุทธเจ้าผจญสังจกนิครนถ์นี้ปรากฏเค้าโครงเรื่องชัดเจนทั้งในพระไตรปิฎก พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: 315 - 408) และอรรถกถา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2534: 87 - 107) กล่าวถึงสังจกนิครนถ์ที่เข้ามาถกปัญหากับพระพุทธองค์โดยเรื่องที่น่ามาถกปัญหากันนั้นเป็นการโต้แย้งกันในเชิงปรัชญาวิชาการที่สังจกนิครนถ์มั่นใจว่าตนเองเป็นสามารถในเรื่องนั้น แต่ในท้ายที่สุดพระพุทธองค์ก็สามารถเปลี่ยนทรรศนะคติและความเชื่อของสังจกนิครนถ์ได้ ผู้แต่งจึงนำเหตุการณ์ในครั้งนี้มีรจนาเป็นบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถาบทที่ 6

7. คาถาบทที่ 7 ว่าด้วยเรื่องพระพุทธเจ้าผจญนันทปนนทนคราชา สำหรับคาถาบทนี้มีพบว่าไม่ปรากฏเรื่องดังกล่าวในพระไตรปิฎกแต่มีปรากฏชัดเจนในอรรถกถาเพียงอย่างเดียวในอรรถกถา ขุททกนิกาย เถรคาถา สัจจกนิบาตร (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2534: 474 - 479) มหาโมคคัลลานเถรคาถา กล่าวถึงเรื่องความมีฤทธิ์มากของพระมหาโมคคัลลานะที่สามารถทำให้ปราสาทของพระพรหมสั่นไหวได้จึงได้มีการยกเอาเรื่องการปราบนันทปนนทนคราชาของพระมหาโมคคัลลานะนี้

ขึ้นมาประกอบเพื่อแสดงให้เห็นอิทธิฤทธิ์ของท่าน โดยเหตุการณ์ครั้งนี้เกิดขึ้นเนื่องจากนั้นโทปันทนาคราชเข้ามาขวางทางการเสด็จไปรับบิณฑบาตที่เรือนอนาถบิณฑิกเศรษฐี พระพุทธองค์จึงให้พระโมคคัลลานะแสดงฤทธิ์ปราบพญานาคผู้มากฤทธิณนี้ให้สยบลงได้ เหตุการณ์ในตอนนี้นี้จึงเป็นเค้าโครงเรื่องให้ผู้แต่งบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถานำมาร้อยเรียงเป็นบทสวดคาถาบทที่ 7

8. คาถาบทที่ 8 ว่าด้วยเรื่องพระพุทธเจ้าผจญพกาพรหม โดยคาถาบทนี้มีเค้าโครงมาจากคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก ในพรหมนิมิตตนิคสูตร (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: 537) เรื่องการเชื่อเชิญของพรหม คือ พกาพรหม ที่กล่าวถึงพกาพรหมผู้เป็นเทวดาชั้นสูงในพรหมโลกเกิดมีมิจฉาทิฏฐิบุคคลหลงผิดว่าวิมานของพรหมหรือพรหมโลกไม่ว่าจะเป็นร่างกายหรือจิตแล้วแต่เป็นภาวะที่เที่ยงแท้ไม่แปรเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ซึ่งความเห็นดังกล่าวของพกาพรหมขัดแย้งต่อหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาอย่างมากพระพุทธองค์จึงทรงมีพระเมตตาเสด็จขึ้นไปยังพรหมโลกเพื่อโปรดพกาพรหมให้กลับมาได้สติแล้วมองเห็นในสิ่งที่ถูกต้อง เหตุการณ์ในครั้งนี้จึงเป็นที่มาให้ผู้แต่งบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถานำไปเป็นเค้าโครงในการแต่งบทสวดมนต์บทที่ 8

9. คาถาบทที่ 9 ว่าด้วยเรื่องอานิสงส์ของผู้ที่หมั่นเพียรในการสวดหรือสาธยายพระคาถาทั้ง 8 บทนี้ในทุก ๆ วันก็จะสามารถเอาชนะหรือแคล้วคล้ายจากศัตรูหมู่มารร้าย รวมทั้งอุปสรรคต่าง ๆ ในชีวิตที่ผ่านเข้ามาได้ ซึ่งอานิสงส์ของการสวดสาธยายพระคาถาบทดังกล่าวนี้พระธรรมสิงหบุราจารย์ (จรัญ ฐิตธัมโม) (2534: 14) ได้กล่าวไว้ในหนังสือกฎแห่งกรรมธรรมปฏิบัติเล่มที่ 5 ความว่า “บทพาหุงนี้คือ บทสวดมนต์ที่สมเด็จพระพนรัตน์วัดป่าแก้ว ได้ถวายให้พระบาทสมเด็จพระนเรศวรมหาราชไว้สวดเป็นประจำเวลาอยู่กับพระมหาราชวัง และในระหว่างศึกสงคราม จึงปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเจ้าทรงรบ ณ ที่ใด ทรงมีชัยชนะอยู่ตลอดมาได้ทรงเพลิงขลุ่ยเลย แม้จะเพียงลำพังสองพระองค์กับสมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้า ทำมกลางกองทัพพม่าจำนวนนับแสนคน ก็ทรงมีชัยเหนือกองทัพพม่า ด้วยการกระทำยุทธหัตถ์มีชัยเหนือพระมหาอุปราช ณ ตอนเจดีย์บุชนิยสถาน แม้ข้าศึกจะยิงปืนไฟเข้าใส่พระองค์ในตอนเช้าที่เข้ากันพระศพของพระมหาอุปราชออกไปราวกับห่าฝนก็มีปาน แต่ก็มิได้ต้องพระองค์ ด้วยเดชพาหุงมหากาที่ทรงเจริญอยู่เป็นประจำนั่นเอง” นอกจากนี้ยังพบว่า ไม่แต่พระบาทสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเท่านั้นที่พบความมหัศจรรย์ของบทพาหุงมหากา แม้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ก็ทรงพบเช่นกัน โดยมีบันทึกโบราณบอกไว้ว่าดังนี้

“เมื่อพระเจ้าตากสินมหาราชตีเมืองจันทบุรีได้แล้ว ก็ทรงเห็นว่าสงครามกู้ชาติ ต่อจากนี้ไปจะต้องหนักหนาและยืดยาว จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระยอดธงแบบศรีอยุธยา ขึ้นแล้ว นิมนต์พระเถระทั้งหลายมาสวดบทพาหุฆมมหากาบรรจุไว้ในองค์พระ และพระองค์ก็ทรงเจริญรอยตามพระบาทสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ด้วยการเจริญพาหุฆมมหากา จึงบันดาลให้ทรงกู้ชาติสำเร็จ”

นอกจากนี้ยังมีอานิสงส์จากการสวดสาธยายบทสวดมนต์ดังกล่าวอีกหลายเหตุการณ์จากผู้มีประสบการณ์ตรงจากการปฏิบัติจริงอีกหลายท่านที่ช่วยยืนยันเกี่ยวกับเรื่องนี้ทุกอย่างก็ตามเรื่องอานิสงส์ดังกล่าวถือได้ว่าเป็น “ปัจจัยตั้งเวทิตัพโพวิญญูหิติ” อันหมายถึง ผู้รู้ ฟังรู้ได้เฉพาะตน เท่านั้น ไม่มีใครสามารถอธิบายหรือพูดให้เชื่อหรือเข้าใจได้ทั้งสิ้น

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่าผู้แต่งบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถาหรือคาถาพาหุฆมนั้น รจนบทสวดมนต์ขึ้นโดยอาศัยเค้าโครงเรื่องมาจากคัมภีร์เล่มสำคัญทางพระพุทธศาสนาอย่าง พระไตรปิฎกและอรรถกถาทั้งสิ้น แม้จะไม่อาจสรุปได้อย่างชัดเจนว่าผู้แต่งคือใครแต่สิ่งหนึ่งที่เราสามารถระบุได้ชัดเจนนั้นคือบทสวดมนต์ดังกล่าวมีที่มาจากคัมภีร์เล่มสำคัญไม่ใช่บทสวดมนต์ที่แต่งขึ้นอย่างเลื่อนลอยหรือแต่งจากจินตนาการหรือความคิดส่วนตัวของผู้แต่งอย่างแน่นอนนอกจากนี้เราพอจะสันนิษฐานได้ว่าผู้แต่งบทสวดมนต์บทนี้จะต้องเป็นปราชญ์หรือผู้เชี่ยวชาญทั้งในด้านภาษา ศิลปะการประพันธ์และจะต้องเป็นผู้ที่ศึกษาคัมภีร์ทั้งพระไตรปิฎกและอรรถกถาจนมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี จึงทำให้สามารถนำเอาเหตุการณ์ในพุทธประวัติมาเรียบเรียงเข้าด้วยกันซ้ำยังนำเอาหลักธรรมหรือพุทธวิธีที่พระองค์ทรงมีชัยชนะเหนืออุปสรรคทั้งปวงออกมาในรูปของบทสวดมนต์ที่เป็นที่รู้จักและนิยมกันอยู่ในปัจจุบัน

2.2.2 ที่มาของฎีกาขมมังคลอัฐกเทศนา (พาหุ)

หลังจากได้ทราบความหมายและที่มาของบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถาแล้ว ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะได้อธิบายถึงที่มาของฎีกาขมมังคลอัฐกเทศนา (พระธรรมเทศนาอธิบายหมวด 8 แห่งชัยมงคล) เพื่อช่วยให้เห็นเส้นทางของเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ปัญญา ใช้บางยางและคณะ (2559: 323 - 325) กล่าวว่า เมื่อบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถา (ขมมังคลอัฐกคาถา, ขมมังคลอัฐกคาถา, ถวายพรพระ, คาถาพาหุ) อันหมายถึง ชัยชนะอันเป็นมงคล 8 ประการของพระพุทธเจ้าแพร่หลายออกไป พระสงฆ์จำเป็นต้องอธิบายเนื้อเรื่องชัยชนะทั้ง 8 นั้น พวกท่านก็ค้นหาข้อมูลในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถา เพราะเรื่องทั้ง 8 มีอยู่ในคัมภีร์ทั้งสอง อ่านแล้วก็เขียนก็เทศน์ ก็สอนความเข้าใจเหมือนกันบ้าง ต่างกันบ้างเมื่อความเข้าใจต่างกัน วิธีเทศน์ การสอน การ

เล่าเรื่อง ก็ย่อมต่างกัน ซึ่งในเวลาต่อมาจึงมีผู้แต่ง “ฎีกาขมมังคลอัฐกเทศนา” (พระธรรมเทศนา อธิบายหมวด 8 แห่งขมมังคล) เพื่อช่วยให้พระสงฆ์ใช้อ่านในการแสดงพระธรรมเทศนาแก่ประชาชน โดยไม่เป็นที่แน่ชัดว่าท่านผู้ใดเป็นผู้แต่ง

สำหรับ “ฎีกาขมมังคลอัฐกเทศนา” เล่มดังกล่าว ปัญญา ใช้บางยาง พยายามหาข้อสรุปเกี่ยวกับผู้แต่งและสรุปได้ว่าผู้ที่น่าจะแต่งฎีกาเล่มดังกล่าวคือ “นาคประทีป” หรือพระสารประเสริฐ (ตรี นาคประทีป) ด้วยเหตุผลที่สนับสนุนข้อสรุปข้างต้นมีหลายประการ ดังนี้ ประการแรก ในปกหนังสือระบุไว้ว่า “สำนวน นาคประทีป” แต่งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2470 (เมื่อ 90 ปีก่อน) นอกจากนี้ยังพบว่าคำนำในหนังสือเป็นคำนำที่เขียนโดยนาคประทีป โดยเขียนขึ้นเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2470 ความว่า

“...อันการปฏิบัติถูกต้องนั้น ย่อมอาศัยปริยัติเป็นค้ำมูล ผู้อ่านปริยัติแล้วทราบทางดีทางเสีย จึงดำเนินจนใหญ่ทางได้ แล้วก็ย่อมประกาศความที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ดี ความที่พระธรรมเป็นธรรมที่สมควร และความที่พระสงฆ์ปฏิบัติถูกต้อง

เพราะเหตุนี้ที่ ขุนโสภิตอักษรการ เจ้าของโรงพิมพ์ไท ทำอุปการแก่ปริยัติ จัดพิมพ์พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้แพร่หลาย ย่อมเป็นกิจที่มีผลานิสงส์งดงามเจริญใหญ่ยิ่งเท่ากับท่านพีชลงในดินอุดม ฉะนั้น

อันผู้ใคร่ให้พระพุทธศาสนาดำรงนานจะต้องดำเนินวิธีนี้แล อาศัยข้อนี้เป็นปัจจัยชนนิจจะพึงประสบบุญสมบัติ ซึ่งอำนวยประโยชน์ใหญ่ ข้าพเจ้าขออนุโมทนาในมหากุศลจรรยานี้”

จากข้อความในคำนำข้างต้นจะเห็นว่า นาคประทีปท่านกล่าวยกย่องขุนโสภิตอักษรการ เจ้าของโรงพิมพ์ไท ที่มีคุณูปการในการจัดพิมพ์เผยแพร่มหาธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้แพร่หลาย นั่นก็หมายความว่า ท่านนาคประทีปอนุญาตให้โรงพิมพ์ไทพิมพ์เผยแพร่นหนังสือ “ฎีกาขมมังคลอัฐกเทศนา” ได้นั่นเอง

ประการต่อมาปัญญา ใช้บางยาง ตั้งข้อสังเกตว่า เนื้อความในคำนำที่ท่านนาคประทีปเขียน ท่านก็ไม่ได้ระบุชื่อผู้แต่ง นั่นก็หมายความว่าท่านแต่งเอง เพราะหากตัวท่านไม่ได้เป็นผู้แต่ง ท่านก็ต้องระบุชื่อผู้แต่งไว้ในคำนำ ซึ่งเป็นนิสัยของบัณฑิตย่อมเคารพในงานของบัณฑิตด้วยกัน

นอกจากเรื่องผู้แต่งแล้วอีกหนึ่งความน่าสนใจของ “ฎีกาขมมังคลอัฐกเทศนา” เล่มนี้คือ เมื่อลองนำมาเทียบเคียงสำนวน ระหว่าง “ปฐมสมโพธิกถา” พระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส กับ “ฎีกาขมมังคลอัฐกเทศนา” ที่ปัญญา ใช้บางยาง เชื่อว่าเป็นสำนวนของนาคประทีป นั้น พบว่าทั้งสองสำนวนมีความใกล้เคียงกัน ดังเช่น ตอนมารและเสนามารคุมคาม พระโพธิสัตว์ ณ โภธิบัลลังก์ โดยความในปฐมสมโพธิกถา กล่าวว่่า

“ในกาลนั้น ส่วนพระย่าวาสติमारผู้มีสันดานอันเป็นบาป แต่ติดตามพระมหาสัตว์
 ทุกรอยพระบาท แสวงหาโอกาสอยู่เป็นนิตยกาล เมื่อได้สดับคัมภีรสารแห่งอมรคณาโกลาหล
 นั้นบันลือโลก จึงจินตนาการว่า พระลัทธิตะราชกุมารปรารถนาจะพ้นวิสัยแห่งอาตมาน่า
 น้อยใจ...”(2537: 139)

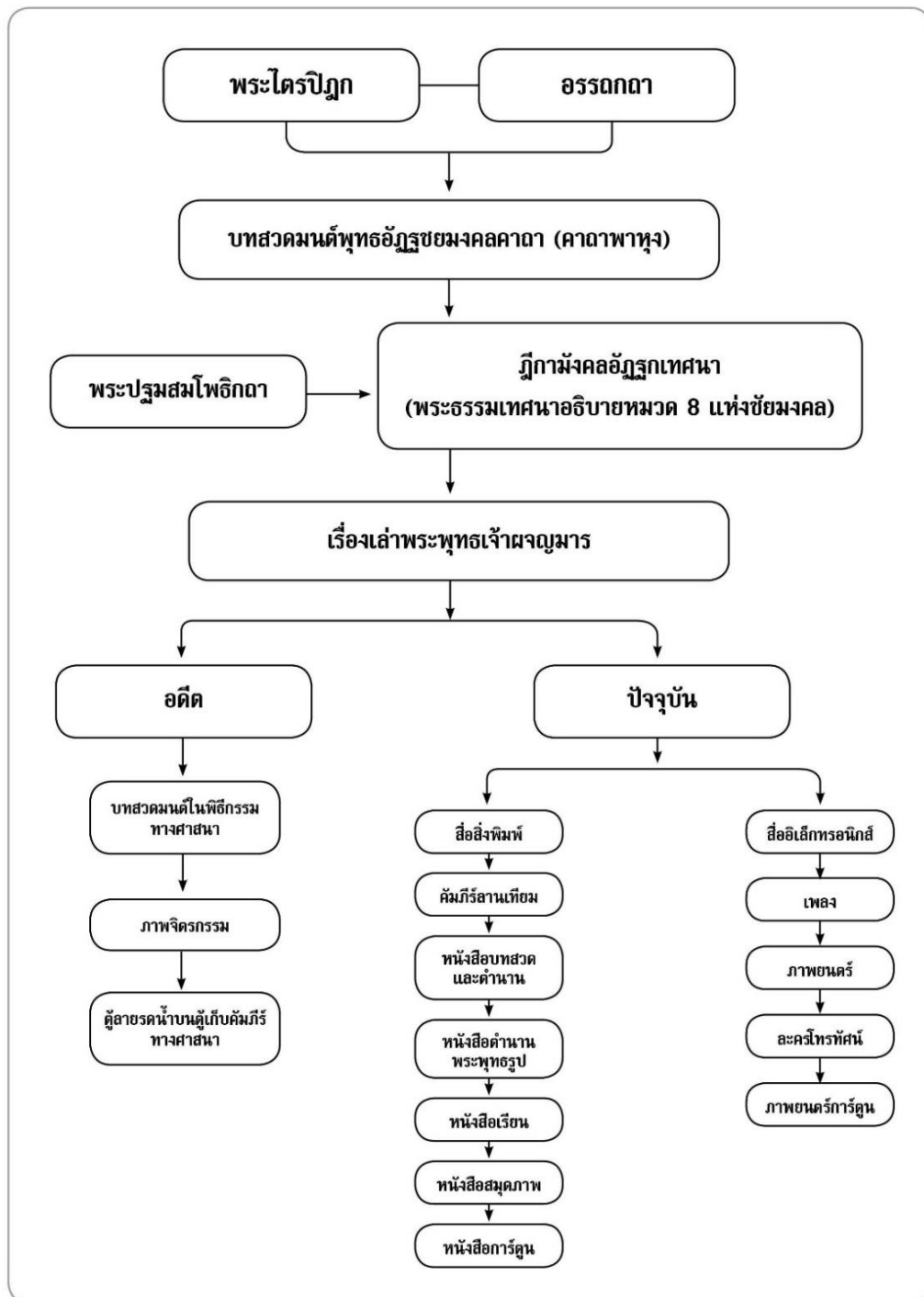
ส่วนในขมยมังคลอฎฐกเทศนา (ฎีกาพาหุ ฌบับเทศน์) แต่งไว้ว่า

“ครั้งนั้น พระยามารารัทธิราช “อตารา เปกโช” ตั้งแต่คอยช่องโอกาสแห่งพระมหา
 บุรุษเจ้า ไปทานูปทีโก” อุตสาห์ติดตามรอยเท้าแห่งพระองค์ไป อุปมาฉันใด อุปไมยอย่าง
 ประหนึ่งว่าเงา “วีริตวา” ครั้งหนึ่ง พระยามารารัทธิราช ได้ฟังสุรเสียงแห่งเทวาททั้งหลายอันมา
 ร้องซ้องสาธุการชมโพิธิสมภารแห่งพระโพิธิสัตว์เจ้า

ครั้งนั้น ก็บังเกิดมหัศจรรย์เป็นโกลาหล ตั้งแต่ทิศเบื้องต่ำมีวิธีเป็นที่สุด ถ้าจะ
 กำหนดในเบื้องบนตราบเท่าถึงอกนิฐฐพรหมเป็นที่สุด พระยามารารัทธิราชก็มาปริวิตกว่า “อย
 ลัทธตฤมาโร” อันว่าเจ้าลัทธิตะราชกุมารนี้ “มฤจิตกาโม” มีพระทัยปรารถนาเพื่อจะให้
 พ้นวิสัยแห่งอาตมา...” (ฎีกาขมยมังคลอฎฐกเทศนา หน้า 2)

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่าทั้งสองสำนวนมีความคล้ายคลึงกันมาก จึงอาจกล่าวได้ว่า
 ฎีกาพาหุ ฌบับเทศน์ ได้รับอิทธิพลมาจาก “ปฐมสมโพธิกถา” หรือไม่ว่าผู้แต่งฎีกาพาหุฉบับนี้ได้แรงบันดาลใจ
 จากการอ่านปฐมสมโพธิกถาก็เป็นไปได้และจากข้อสันนิษฐานดังกล่าวทำให้เราเชื่อได้ว่าปฐม
 สมโพธิกถาเป็นวรรณคดีที่แต่งขึ้นก่อนฎีกาพาหุฉบับดังกล่าว

ดังนั้น จากที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นในหัวข้อที่ 2.1 และ 2.2 ผู้วิจัยจะขอสรุปเป็นแผนผัง
 มโนทัศน์เพื่อให้เห็นเส้นทางความเป็นมาของเรื่องเล่าพระพุทเจ้าผจญมารจากพระไตรปิฎกและอรรถ
 กถาสู่บทสวดมนต์พุทชยิมงคลคาถา (คาถาพาหุ) และกลายมาเป็นเรื่องเล่าพระพุทเจ้าผจญมารใน
 สื่อร่วมสมัยในปัจจุบัน ดังนี้

ภาพประกอบ 3 แผนผังมโนทัศน์ความเป็นมาของเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร

บทที่ 3

การผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัย

โลกที่ไร้พรมแดนด้วยความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสารในปัจจุบัน ทำให้เกิดช่องทางใหม่ ๆ ในการติดต่อสื่อสาร การแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกันรวมถึงมีอิทธิพลต่อการเผยแพร่วัฒนธรรมด้วย ดังจะเห็นได้จากการที่เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารที่เคยปรากฏและเป็นที่ยึดถือจำกัดอยู่เฉพาะในบทสวดทางศาสนาหรือภาพจิตรกรรมฝาผนังดังเช่นในอดีตได้ถูกผลิตซ้ำและเผยแพร่ในสื่อร่วมสมัยต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ สื่อออนไลน์ในหลายรูปแบบ อาทิ หนังสือการ์ตูน เพลง ละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์การ์ตูนและภาพยนตร์ ทำให้เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารแพร่หลายสู่สังคมอย่างกว้างขวางอีกทั้งยังเข้าถึงกลุ่มผู้เสพได้ทุกวัย ดังนั้นจึงทำให้การผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารมีความหลากหลายทั้งในแบบเรื่องเดิมและแบบเรื่องที่ถูกปรับเปลี่ยนหรือสร้างสรรค์ขึ้นใหม่เพื่อให้เข้ากับค่านิยมของผู้คนในสังคมหรือเหมาะสมตามบริบทในสังคม ณ ช่วงเวลาปัจจุบัน

ในการศึกษาการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัยในบทนี้ ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ที่จะแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายและลักษณะการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัย ดังหัวข้อต่อไปนี้

- 3.1 เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัย
- 3.2 การผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัย

3.1 เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัย

เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารที่ปรากฏอยู่ในสื่อต่าง ๆ ในปัจจุบัน ได้รับการถ่ายทอดผ่านทางวรรณกรรมมุขปาฐะและวรรณกรรมลายลักษณ์โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบทสวดมนต์ประกอบพิธีกรรมในทางศาสนาในชื่อ *บทสวดพุทธชัยมงคลคาถา* หรือ *คาถาพาหุง* ภายใต้นามเรียกกันซึ่งเป็นการเรียบเรียงเนื้อหาบทสวดมนต์มาจากเหตุการณ์ที่ถูกบันทึกไว้ในพระไตรปิฎกเกี่ยวกับการผจญมารหรือชัยชนะของพระพุทธเจ้าที่มีต่อมนุษย์และอมนุษย์รวมทั้งสัตว์และเทวดา โดยบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถาดังกล่าวได้กลายมาเป็นบทสวดมนต์ประกอบพิธีกรรมทั้งงานรัฐพิธีและศาสนพิธีที่นิยมมากบทหนึ่งในปัจจุบัน

พระพุทธรเจ้าผจญมารที่ปรากฏในเรื่องเล่ารูปแบบต่าง ๆ ในสื่อร่วมสมัย อันได้แก่ สื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เช่น คัมภีร์ไบเบิลในรูปแบบลานเทียม บทสวดและตำนานพุทธชัยมงคลคาถา (พาหุง) ที่พิมพ์เผยแพร่ในโอกาสต่าง ๆ หนังสือพุทธประวัติพระพุทธรเจ้าฉบับการ์ตูน รวมไปถึงในรูปแบบสื่อสมัยใหม่ อาทิ บทสวดพาหุงที่นำมาร้องเป็นเพลงและเผยแพร่ในสื่อออนไลน์ ภาพยนตร์การ์ตูน การเผยแพร่เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารผ่านสื่อสมัยใหม่เหล่านี้ ทำให้เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารไม่ได้ถูกจำกัดอยู่เพียงในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งเท่านั้น แต่ทำให้เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารแพร่หลายในวงกว้างด้วยความทันสมัยของเทคโนโลยีที่สามารถเผยแพร่เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารในรูปแบบที่หลากหลายเข้าถึงกลุ่มผู้เสพทุกเพศทุกวัย

เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารที่ถูกผลิตซ้ำผ่านสื่อประเภทต่าง ๆ ในรูปแบบที่หลากหลายทั้งหมด 23 สำนวน ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงภาพรวมของเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารในสื่อประเภทต่าง ๆ ก่อนที่จะกล่าวถึงลักษณะการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารในหัวข้อถัดไป

3.1.1 เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารในสื่อสิ่งพิมพ์

เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารได้รับการเผยแพร่ในรูปแบบหนังสือวรรณคดี ลานเทียม หนังสือว่าด้วยตำนานและบทสวดมนต์ หนังสือการ์ตูน สมุดภาพและหนังสือแบบเรียน ทำให้เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารอยู่ในความรับรู้ของผู้คนทุกเพศ ทุกวัยกว้างขวางมากยิ่งขึ้น ดังนี้

3.1.1.1 เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารในวรรณคดีไทย

“ปฐมโพธิกถา” พระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ฉบับสำนวนของกรมศิลปากร ปีพุทธศักราช 2539 เป็นหนังสือวรรณคดีที่ว่าด้วยพุทธประวัติของพระพุทธรเจ้า มีเนื้อหาทั้งสิ้น 29 ปริเฉท กล่าวถึงพุทธประวัติตั้งแต่ก่อนประสูติไปจนถึงเสด็จดับขันธปรินิพพาน ถึงแม้ปฐมสมโพธิกถาจะได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นต้นเค้าในการแต่งฎีกาขย่มงคลอักษรเทศนาตั้งที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 แต่เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องดังกล่าวมีเนื้อความที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ผจญมารของพระพุทธรองค์ไม่ครบถ้วนตามขอบเขตที่ผู้วิจัยกำหนด กล่าวคือ ปฐมสมโพธิกถากล่าวถึงเหตุการณ์การผจญมารของพระพุทธรเจ้าเพียง 4 เหตุการณ์ ดังนี้ การผจญกองทัพพญามารก่อนการตรัสรู้ ปรากฏในปริเฉทที่ 9 (มารวิชัยปริวรรต) ผจญช้างนาฬาคีรี ปรากฏในปริเฉทที่ 19 (สัถยบรรพชาปริวรรต) ผจญอาฬวกยักษ์ กล่าวถึงเพียงเล็กน้อยในปริเฉทที่ 25 (อัครสาวกนิพพานปริวรรต) เช่นเดียวกับการผจญองคูลิมาลที่กล่าวถึงเพียงเล็กน้อยในปริเฉทที่ 12 (พรหมชฌแสนปริวรรต)

“ปฐมสมโพธิกถา” พระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ฉบับสำนวนของกรมศิลปากรนี้แม้จะมีการตีพิมพ์เผยแพร่ไม่บ่อยมากนักซึ่งการพิมพ์เผยแพร่ครั้งล่าสุดโดยกรมศิลปากรคือเมื่อปี พ.ศ. 2539 แต่วรรณคดีเรื่องดังกล่าวก็คงยังทรงอิทธิพลในฐานะต้นแบบของการสร้างสรรค์วรรณกรรมศาสนาในยุคสมัยต่อมา ดังจะเห็นได้จากในวาระมหามงคลสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ทรงเจริญพระชนมายุ 84 พรรษา ในปี พ.ศ.2554 ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรมได้มีการจัดพิมพ์หนังสือปฐมสมโพธิกถา พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 84 พระพรรษาขึ้นเผยแพร่อีกครั้งในรูปแบบที่มีสีสันมากยิ่งขึ้น ซึ่งนั่นแสดงให้เห็นว่า “ปฐมสมโพธิกถา” เป็นวรรณคดีไทยเรื่องสำคัญที่มีบทบาทในการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในปัจจุบัน

ภาพประกอบ 4 ปฐมสมโพธิกถา พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

3.1.1.2 ลานเทียมเทศนาสอนประชาชนชุด “ชัยชนะของพระพุทธเจ้า 12 กัณฑ์”

ลานเทียมเทศนาสอนประชาชนชุด “ชัยชนะของพระพุทธเจ้า 12 กัณฑ์” ของ ทวี เชื้อนแก้ว (ป.ธ.7 พ.ม) (2546) ผู้เรียบเรียงจากต้นฉบับเดิมนี้เป็นเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในรูปแบบของคัมภีร์ที่นำมาเรียบเรียงและตีพิมพ์ขึ้นใหม่ที่รู้จักกันในชื่อ “ลานเทียม” โดยทำจากกระดาษนำมาพับให้มีลักษณะคล้ายคัมภีร์โบราณ กล่องบรรจุลานเทียมจะมีการระบุชื่อเรื่องและให้ระบุชื่อผู้ศรัทธารวมทั้งชื่อผู้ที่ตนจะอุทิศส่วนกุศลให้ปรากฏอยู่ ภายในลานเทียมแต่ละกัณฑ์จะขึ้นต้นด้วยคาถาภาษาบาลี แล้วตามด้วยเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในแต่ละตอน จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า สำนักพิมพ์พุทธธรรมคัมภีร์เป็นสำนักพิมพ์หนึ่งได้มีการนำเอาเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารมาตีพิมพ์เผยแพร่ในรูปแบบลานเทียมซึ่งมีจำนวน 12 กัณฑ์ โดยระบุว่า เนื้อเรื่องของลานเทียมชุดนี้ถูกแบ่งออกเป็น 12

กัณฑ์ เรียงตามลำดับเนื้อความในบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถา โดยกัณฑ์ที่ 1 เริ่มต้นเหตุการณ์ตอนที่พระพุทธองค์ทรงชนะพญามาร (พาหุงสะหัสสะ) กัณฑ์ที่ 2 เป็นกัณฑ์ที่ขยายความในคาถาที่ 1 เรื่องทศบารมี กัณฑ์ที่ 3 ว่าด้วยพระพุทธองค์ทรงชนะอาฬยักษ กัณฑ์ที่ 4 ว่าด้วยเรื่องพระพุทธองค์ทรงชนะช่างนาฬาคีรี กัณฑ์ที่ 5 ว่าด้วยเรื่องพระพุทธองค์ทรงชนะโจรองคฺลิมาล กัณฑ์ที่ 6 ว่าด้วยเรื่องพระพุทธองค์ทรงชนะคนใส่ร้ายชื่อจิฎจมาณวิกา กัณฑ์ที่ 7 ขยายความในคาถาที่ 6 เรื่องนางสุนทรี กัณฑ์ที่ 8 ว่าด้วยเรื่องพระพุทธองค์ทรงทรมานสังกนิครนถ์ กัณฑ์ที่ 9 ว่าด้วยพระพุทธองค์ทรงทรมานนนโทปนันทนาคราช กัณฑ์ที่ 10 ว่าด้วยพุทธองค์ทรงชนะพกาพรหม กัณฑ์ที่ 11 กล่าวความในกัณฑ์ที่ 8 เรื่องพระไตรลักษณ์และกัณฑ์ที่ 12 ว่าด้วยอานิสงส์การสวดคาถาพุทธชัยมงคล

ปัจจุบันคัมภีร์พระพุทธศาสนาประเภทลานเทียมถือได้ว่ามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการเผยแพร่พระธรรมคำสั่งสอนหรือเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาให้เข้าถึงผู้คนได้ง่ายและมากยิ่งขึ้นด้วยรูปแบบที่มีความคงทนกว่าใบลานซึ่งเป็นวัสดุธรรมชาติรวมถึงการปริวรรตภาษาจากภาษาบาลีหรืออักษรโบราณมาเป็นอักษรไทยที่ทุกคนรู้จักและคุ้นเคย รวมถึงวิธีการเขียนเรียบเรียงที่อ่านแล้วเข้าใจได้ง่ายไม่ต้องอาศัยการตีความเท่าใดนัก

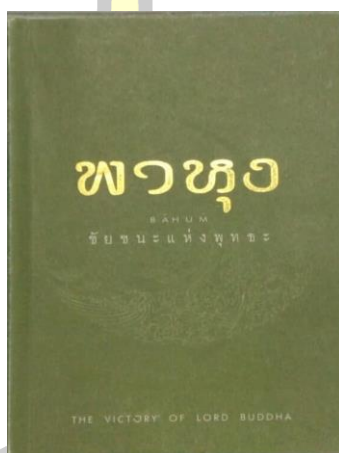

ภาพประกอบ 5 ลานเทียมเทศนาสอนประชาชนชุด ชัยชนะของพระพุทธเจ้า 12 กัณฑ์

3.1.1.3 เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในหนังสือบทสวดและตำนาน

เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารที่ตีพิมพ์ในหนังสือบทสวดและตำนานมีทั้งสิ้น 3 ส่วน ส่วนแรกเป็นหนังสือที่จัดพิมพ์ในชื่อ “พระพุทธชัยมงคล (พาหุง) ประกอบด้วย พระคาถา คำแปล ภาพ และตำนานทั้ง 8” ปรากฏ 3 ฉบับที่มีเนื้อหาตรงกัน ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งทราบแต่เพียงว่าเป็นส่วนที่มีต้นฉบับอยู่ที่วัดนรนาถสุนทริการาม กรุงเทพมหานครเป็นการผลิตซ้ำเพื่อโอกาสที่แตกต่างกันออกไป มีทั้งพิมพ์เพื่อเป็นธรรมทาน ที่ระลึกเนื่องในงานมงคลและงานอวมงคล ส่วนที่สองเป็น

หนังสือบทสวดและตำนานในชื่อ “พาหุง : ชัยชนะแห่งพุทธะ” สำนวนของ จิต-ตระ-ธานี (ธานี ชินชูศักดิ์) เป็นหนังสือที่มีบทสวดถึง 3 ภาษา ได้แก่ ภาษาบาลี / ไทย / อังกฤษ เนื้อหารวมถึงภาษาที่ใช้ในการเล่าเรื่องแตกต่างจากสำนวนแรกเล็กน้อยและสำนวนที่สาม “หนังสือพาหุง มนต์แห่งชัยชนะ” สำนวนของสำนักพิมพ์ธนชัยรุ่งเรืองพัฒนา เป็นหนังสือบทสวดมนต์ที่ประกอบไปด้วยบทสวดมนต์ประจำวัน บทสวดคาถาพาหุงและมีการเล่าเรื่องตำนานของแต่ละเหตุการณ์ รวมไปถึงมีการตีความธรรมะที่แสดงไว้ในแต่ละบทด้วยซึ่งแสดงให้เห็นว่าหนังสือบทสวดและตำนานดังกล่าวเป็นสื่อสิ่งพิมพ์อีกประเภทหนึ่งที่มีบทบาทในการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในปัจจุบัน

ภาพประกอบ 6 หนังสือพาหุง ชัยชนะแห่งพุทธะ

3.1.1.4 เรื่องเล่าพุทธเจ้าผจญมารในตำนานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ

เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในตำนานพระพุทธรูปเป็นเรื่องเล่าอีกรูปแบบหนึ่งที่ปรากฏอยู่คู่กับพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ที่มีการสร้างขึ้นในแต่ละยุคสมัย พระพุทธรูปเป็นคำที่ใช้เรียกแทนพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องเคารพบูชาซึ่งมีลักษณะเหมือนเทวรูป (พระโสภณคุณภรณ์, 2529: 173) ซึ่งวัฒนธรรมการสร้างพระพุทธรูปเกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศอินเดียตั้งแต่ในรัชสมัยของพระเจ้ามิลินทผู้เป็นกษัตริย์อินเดียเชื้อสายกรีก (สมเกียรติ โสเภรัตน์, 2546: 29) ส่วนการสร้างพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ในประเทศไทยนั้นกรมศิลปากร แผนกโบราณคดีกล่าวว่าการสร้างมาราว 7 สมัยด้วยกันคือ สมัยทวารวดี สมัยศรีวิชัย สมัยลพบุรี สมัยเชียงแสน สมัยสุโขทัย สมัยศรีอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ โดยพระพุทธรูปปางต่าง ๆ นั้นกำหนดตามอิริยาบถได้ 3 อย่างคือ ยืน นั่ง นอน โดยมีที่มาจากพุทธประวัติหรือพุทธจริยาที่พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าแสดงปรากฏในแต่ละกาลสมัย อันเป็นมูลเหตุหรือมงคลนิมิตในการสร้างพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ประมวลได้ 3 ประการคือ

- 1) อัดตัตถจริยา : พุทธจริยาในเวลาที่ทรงบำเพ็ญเพื่อตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ นับแต่แรกออกมหาภิเนษกรมณ จนถึงเวลาตรัสรู้และเสวยวิมุตติสุข
- 2) ญาตัตถจริยา : พุทธจริยาที่ทรงบำเพ็ญเพื่อเกื้อกูลพระประยูรญาติโดยเฉพาะ
- 3) โลกัตถจริยา : พุทธจริยาที่ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่มหาชนทั่วไปไม่จำกัด ชาติ ชั้น วรรณะ ตลอดเทพยดา พรหม ยักษ์ สัตว์เดรัจฉาน (พระพิมลธรรม ราชบัณฑิต, 2533: คำปรารภ (2))

จากการศึกษาพบว่ามีการศึกษาดำเนินพระพุทธรูปในหลายรูปแบบ อาทิ ตำราที่รวบรวมตำนานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ หรือการศึกษาดำเนินพระพุทธรูปประจำถิ่น เป็นต้น ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะขอเลือกเอาเฉพาะตำนานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ มาใช้ในการศึกษาเรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารที่ปรากฏเป็นพระพุทธรูปปางต่าง ๆ เท่านั้น ซึ่งผู้วิจัยได้เลือกใช้หนังสือตำนานพระพุทธรูป จำนวน 2 สำนวน ได้แก่ “ตำนานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ” นิพนธ์ของ (พระพิมลธรรม ราชบัณฑิต (ชอบ อนุจารีมหาเถระ) (2533) และ “ประวัติพระพุทธรูปปางต่าง ๆ พุทธประวัติสำหรับเยาวชน” ของ ธนาภิต (2540) โดยสำนวนของพระพิมลธรรมได้รวบรวมตำนานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ทั้งสิ้น 66 ปางและปรากฏปางที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์พระพุทธรูปเจ้าผจญมารทั้งสิ้น 5 ปาง ได้แก่ ปางมารวิชัย ปางโปรดอาฬวกยักษ์ ปางโปรดคงคูลิมาล ปางโปรดช้างนาฬาคีรีและปางโปรดพกาพรหม ส่วนสำนวนของ ธนาภิต รวบรวมตำนานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ทั้งสิ้น 72 ปาง และปรากฏปางที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์การผจญมารทั้งสิ้น 6 ปาง โดยปรากฏตรงกับสำนวนของพระพิมลธรรม 5 ปาง และเพิ่มมาอีก 1 ปาง คือ ปางห้ามมาร (ห้ามธิดามาร)

ภาพประกอบ 7 ตำนานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ นิพนธ์ของพระพิมลธรรม ราชบัณฑิต

3.1.1.5 เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารฉบับหนังสือการ์ตูน

เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในฉบับหนังสือการ์ตูนนั้นพบว่ามีการ์ตูนตีพิมพ์เผยแพร่หลายเล่มจากหลายสำนักพิมพ์ การตีพิมพ์เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในฉบับหนังสือการ์ตูนนี้มี 2 ลักษณะด้วยกันได้แก่ หนังสือการ์ตูนพุทธประวัติ และหนังสือการ์ตูนที่เล่าเรื่องพระพุทธเจ้าผจญมาร โดยเฉพาะ หนังสือการ์ตูนจึงนับเป็นสื่อสิ่งพิมพ์อีกรูปแบบหนึ่งที่ทำให้การรับรู้เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารมีความแพร่หลายในวงกว้างมากยิ่งขึ้น จากการศึกษาพบหนังสือที่ตีพิมพ์เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารฉบับการ์ตูนมีจำนวน 6 สำนัก ดังนี้

- 1) หนังสือพุทธประวัติฉบับการ์ตูน สำนักพิมพ์อมรินทร์คอมมิกส์ พ.ศ. 2557
- 2) หนังสือการ์ตูนวรรณกรรมก่อนนอน : พระพุทธเจ้า สำนักพิมพ์สกายบุ๊กส์ จำกัด พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.2556
- 3) หนังสือการ์ตูนประวัติพระพุทธเจ้า สำนักพิมพ์สกายบุ๊กส์ พ.ศ.2557
- 4) หนังสือการ์ตูนประวัติพระพุทธเจ้า สำนักพิมพ์นานมีบุ๊ค พ.ศ.2554
- 5) หนังสือการ์ตูนชุดการผจญภัยของพระพุทธเจ้า สำนักพิมพ์แฮปปี้คิดส์ 8 เล่ม
 - ตอนปราบพญามาร. พิมพ์ครั้งที่ 11 พ.ศ.2558
 - ตอนปราบยักษ์กินคน. พิมพ์ครั้งที่ 11 พ.ศ.2557
 - ตอนปราบช้างตม้น. พิมพ์ครั้งที่ 12 พ.ศ.2557
 - ตอนปราบองคุลิมาล. พิมพ์ครั้งที่ 10 พ.ศ.2558
 - ตอนปราบสาวงามเจ้าเสน่ห์. พิมพ์ครั้งที่ 9 พ.ศ. 2556
 - ตอนปราบปราชญ์ต่างลัทธิ. พิมพ์ครั้งที่ 9 พ.ศ.2556
 - ตอนปราบพญานาคผู้มากฤทธิ. พิมพ์ครั้งที่ 10 พ.ศ.2558
 - ตอนปราบพรหมผู้หลงผิด. พิมพ์ครั้งที่ 10 พ.ศ.2558
- 6) องคุลิมาล ฉบับการ์ตูนสีสี่ พิมพ์ครั้งที่ 9 สำนักพิมพ์อมรินทร์คอมมิกส์ พ.ศ. 2554

พจนานุกรมศัพท์โต ชีเว

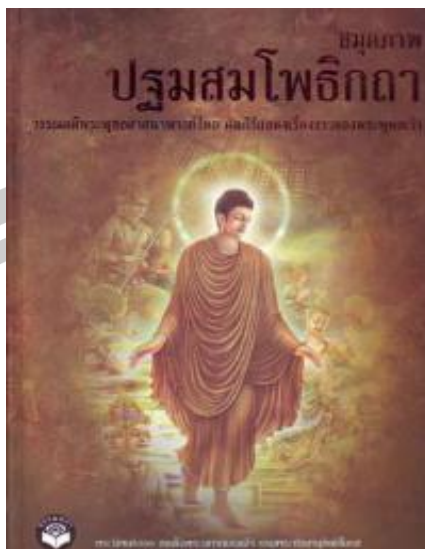

ภาพประกอบ 8 หนังสือการ์ตูนชุดการผจญภัยของพระพุทธเจ้า สำนักพิมพ์แสบปี้คิดส์

3.1.1.6 เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในหนังสือสมุดภาพประกอบเรื่องเล่า

เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในรูปแบบหนังสือสมุดภาพประกอบเรื่องเล่าเป็นการเผยแพร่พุทธประวัติของพระพุทธเจ้าอีกรูปแบบหนึ่งที่มีความนิยมเพราะนอกเหนือจากตัวหนังสือแล้วภาพยังเป็นสื่อที่สามารถช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องราวที่กำลังอ่านหรือในบางครั้งภาพอาจทำหน้าที่เป็นผู้เล่าเรื่องไปในตัว มีหนังสือสมุดภาพประกอบเรื่องเล่าเกี่ยวกับพุทธประวัติที่สำคัญอยู่ 2 เล่มที่ผู้วิจัยเลือกใช้เป็นข้อมูลประกอบการศึกษาในครั้งนี้ คือ “พระพุทธประวัติเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา” ได้รับรางวัลชมเชย กลุ่มสารคดี (สพฐ.) ปี พ.ศ.2551 เป็นหนังสือสมุดภาพที่กล่าวถึงเหตุการณ์การผจญมารของพระพุทธเจ้าครบทั้ง 8 เหตุการณ์และ “สมุดภาพปฐมสมโพธิกถา” ฉบับธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม จัดพิมพ์ขึ้นใน วาระมหามงคลสมัย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระปรมินทรมหาภูมิพล อดุลยเดชมหาราช ทรงเจริญพระชนมายุ 84 พรรษา ในปี พ.ศ.2554 หนังสือสมุดภาพทั้ง 2 ส่วนนี้นอกจากจะนำเสนอเรื่องราวพุทธประวัติหรือเหตุการณ์การผจญมารด้วยภาษาที่ง่ายต่อการเข้าใจแล้วยังมีภาพประกอบที่สวยงามที่ช่วยสร้างสีสันและจินตนาการของผู้อ่านได้อรรถรสในการศึกษาพุทธประวัติมากยิ่งขึ้น

พูน ปณ ทิโต ชีเว

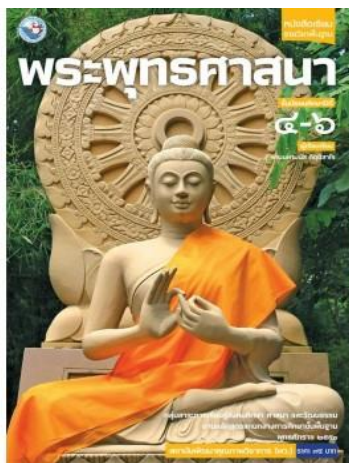

ภาพประกอบ 9 สมุดภาพปฐมสมโพธิกถา

3.1.1.7 เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในหนังสือแบบเรียน

แบบเรียนรายวิชาพื้นฐานพระพุทธศาสนา ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 และระดับมัธยมศึกษาปีที่ 4 – 6 ของสถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.) เรียบเรียงโดย พระมหาพนัส กิตติสาโร เป็นแบบเรียนที่จัดทำขึ้นตามหลักสูตรแกนกลางสถานศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 โดยคณะผู้จัดทำได้กำหนดหน่วยการเรียนรู้ให้ครอบคลุมสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ช่วยให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้อย่างครบถ้วนตามหลักสูตร

เนื้อหาที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในแบบเรียนดังกล่าวมีรายละเอียด ดังนี้ แบบเรียนวิชาพระพุทธศาสนา ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ในหน่วยการเรียนรู้ที่ 5 สรรูปและวิเคราะห์พุทธประวัติ มีเนื้อหากล่าวถึง พุทธประวัติในตอนตรัสรู้ โดยเล่าถึงเหตุการณ์ผจญมารของพระพุทธองค์ในคืนตรัสรู้และบทวิเคราะห์ที่อธิบายความหมายของคำว่า “มาร” ตามที่ปรากฏในพุทธศาสนารวมถึงสรุปให้เห็นถึงความสำเร็จในการเอาชนะมารของพระพุทธองค์ในครั้งนั้น ส่วนแบบเรียนวิชาพระพุทธศาสนา ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 – 6 ในหน่วยการเรียนรู้ที่ 7 พุทธสาวก พุทธสาวิกา พุทธศาสนิกชนตัวอย่างและชาดกในพระพุทธศาสนา มีเนื้อหากล่าวถึงประวัติและคุณธรรมที่ควรถือเป็นแบบอย่างของพระองค์นิมิต

ภาพประกอบ 10 ภาพหนังสือแบบเรียนวิชาพระพุทธศาสนา

3.1.2 เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่ออิเล็กทรอนิกส์

เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารที่เผยแพร่ผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ หมายถึง สื่อที่บันทึกสารสนเทศด้วยวิธีการทางอิเล็กทรอนิกส์อาจอยู่ในรูปของ สื่อบันทึกข้อมูลประเภทสารแม่เหล็ก เช่น แผ่นจานแม่เหล็กชนิดอ่อน (floppy disk) และสื่อประเภทจานแสง (optical disk) บันทึกอักขระแบบดิจิทัลไม่สามารถอ่านได้ด้วยตาเปล่า ต้องใช้เครื่องคอมพิวเตอร์บันทึกและอ่านข้อมูลซึ่งมีหลากหลายรูปแบบทั้งเพลง ภาพยนตร์การ์ตูน ละครโทรทัศน์และภาพยนตร์ การเล่าเรื่องในรูปแบบต่าง ๆ ผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์จึงเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่จะช่วยเพิ่มความน่าสนใจให้กับเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารได้ดียิ่งขึ้นเนื่องจากการสื่อสารที่ง่าย สะดวก รวดเร็ว เข้ากับวิถีชีวิตของคนในยุคปัจจุบัน ดังนั้นจึงทำให้เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารยังคงแพร่หลายและได้รับความนิยมต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

จากการศึกษาพบเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารที่ถูกผลิตซ้ำผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์รวมถึงมีการเผยแพร่บนสื่อออนไลน์ในรูปแบบเพลง ภาพยนตร์การ์ตูน ละครโทรทัศน์และภาพยนตร์ที่ได้รับความนิยมนั้น โดยงานวิจัยครั้งนี้จะเลือกศึกษาแค่บางสำนวนเท่านั้น เนื่องจากผู้วิจัยพบว่าส่วนมากเป็นการเผยแพร่ซ้ำ ๆ กัน ดังนั้น ผู้วิจัยจะเลือกเอาเฉพาะรูปแบบและสำนวนที่แตกต่างกัน รวมทั้งสิ้น 6 สำนวน ดังนี้

3.1.2.1 เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในรูปแบบบทเพลง

เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในรูปแบบบทเพลงมี 2 สำนวน ได้แก่ เพลงพระคาถาพาหุงฯ เป็นการนำเอาบทสวดพุทธชัยมงคลคาถาหรือคาถาพาหุงฯ มาร้องเป็นเพลงปรากฏในสื่อออนไลน์ เผยแพร่โดยสมาชิกใน YouTube ชื่อ hiphoplanla เมื่อวันที่ 18 ธันวาคม 2554 และอีก

สำนวนหนึ่งเป็นการแปลความหมายจากบทสวดคาถาพาหุงฯ และนำมาร้องเป็นเพลงชื่อเพลงพาหุงแปล ซึ่งประพันธ์คำร้องโดย เสฐียรพงษ์ วรรณปก ประพันธ์ทำนองโดย เมธี จันทราและขับร้องโดย คณาคำ อภिरดีและชัชวาล วัฒนไกร เผยแพร่ลงใน YouTube เมื่อวันที่ 13 เมษายน 2554

ภาพประกอบ 11 เพลงพาหุงแปล ขับร้องโดย คณาคำ อภिरดี
ที่มา: <https://www.youtube.com/watch?v=U4glcVsRpbw>

3.1.2.2 เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในรูปแบบภาพยนตร์การ์ตูนพุทธประวัติ

เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในรูปแบบภาพยนตร์การ์ตูนพุทธประวัติ 2 สำนวน สำนวนแรกคือภาพยนตร์การ์ตูนเรื่อง “พุทธศาสดา” (Buddha Thus Have I Heard) จัดทำขึ้นภายใต้โครงการภาพยนตร์ “พุทธศาสดา” เฉลิมพระเกียรติ 84 พรรษามหาราช (พ.ศ.2546 - 2554) โดยมีประธานกิตติมศักดิ์ในการจัดทำคือพระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสัมปันโน) วัดป่าบ้านตาด เผยแพร่ในสื่อออนไลน์เมื่อ 24 กรกฎาคม 2555 ภาพยนตร์การ์ตูนพุทธประวัติสำนวนนี้มีความยาวทั้งสิ้น 4:49:30 นาที เรื่องราวนำเสนอพุทธประวัติของพระพุทธเจ้าตั้งแต่ประสูติ ตรัสรู้ เผยแพร่พระธรรมจวบจนเสด็จดับขันธปรินิพพานและการ์ตูนพุทธประวัติสำนวนนี้ปรากฏเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารทั้งสิ้น 3 ตอนคือ พระพุทธเจ้าผจญกองทัพอุมารก่อนการตรัสรู้ พระพุทธเจ้าผจญองคุลิมาลและพระพุทธเจ้าผจญท้าวพกาพรหม

สำนวนที่สองคือภาพยนตร์การ์ตูนเรื่อง “พระพุทธเจ้า: The life of Buddha” จัดทำขึ้นโดยบริษัทมีเดียแอสตันดาร์ด จำกัด ร่วมกับ กลุ่มธรรมะการ์ตูน 80 พรรษามหาราช จัดทำขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเจริญพระชนมพรรษา 80 พรรษา ภาพยนตร์การ์ตูนพุทธประวัติสำนวนนี้มีความยาวทั้งสิ้น 1:38:03 นาที เรื่องราวพระพุทธเจ้าในสำนวนนี้ นำเสนอพุทธประวัติตั้งแต่ประสูติ ตรัสรู้ เผยแพร่พระธรรมจวบจนเสด็จดับขันธปรินิพพาน เช่นเดียวกับสำนวนแรกและปรากฏเหตุการณ์การผจญมารของพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น 3 เหตุการณ์คือ พระพุทธเจ้าผจญพญามารก่อนการตรัสรู้ พระพุทธเจ้าผจญองคุลิมาลและพระพุทธเจ้าผจญชังนาพา

คิริ อย่างไรก็ตามแม้ภาพยนตร์การ์ตูนพุทธประวัติทั้งสองสำนวนจะไม่ได้เล่าเรื่องราวพระพุทธเจ้าผจญมารครบทุกตอน แต่ก็นับได้ว่าภาพยนตร์การ์ตูน มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารเพื่อให้เป็นที่แพร่หลายมากยิ่งขึ้น

ภาพประกอบ 12 การ์ตูนเรื่อง “พุทธศาสดา” (Buddha Thus Have I Heard)

ที่มา: <http://www.bloggang.com/viewdiary>

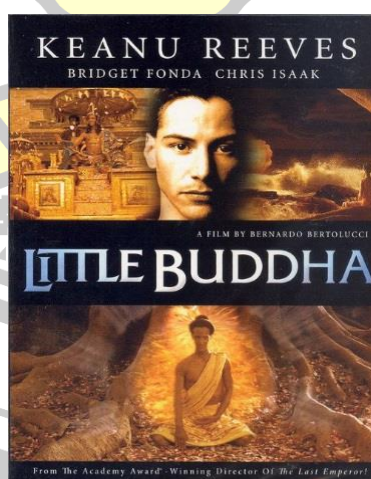
3.1.2.3 เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในภาพยนตร์

เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในภาพยนตร์ 2 สำนวน สำนวนแรกภาพยนตร์เรื่อง Little Buddha พระพุทธเจ้ามหาศาสดาโลกไม่ลืม ภาพยนตร์เข้าฉายเมื่อปี 1993 เรื่องราวของพระธิดาที่กลับมาเกิดเป็นเด็กชายชาวอเมริกันนับถือ ศาสนาคริสต์ และเล่าย้อนไปถึง ประวัติและคำสอนของพระพุทธเจ้า ถ่ายทำวัดในประเทศภูฐานเป็นการเล่าเรื่องผ่านมุมมองของพระพุทธเจ้าในสายตาของชาวตะวันตก เนื้อเรื่องเป็นการนำหลักพุทธประวัติของพระพุทธเจ้ามาเป็นบทภาพยนตร์ ซึ่งการเขียนบทได้นำทั้งหลักแนวคิด จากพุทธฝ่ายเถรวาทและพุทธมหายาน (ทิเบต) มาประยุกต์ด้วยกันทำให้ได้เนื้อหาที่น่าสนใจอย่างยิ่ง ในส่วนเนื้อหาของผจญมารนั้นพบว่าภาพยนตร์ในสำนวนนี้นำเสนอเพียงการผจญมารก่อนการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเพียงตอนเดียวเท่านั้น สำนวนที่สองละครโทรทัศน์เรื่องพระพุทธเจ้า มหาศาสดาโลก ละครโทรทัศน์ที่มีโปรดักชันยิ่งใหญ่ อลังการระดับฮอลลีวูดจนได้รับรางวัลชนะเลิศ Asian Television Awards 2014 ในสาขา "Best Cinematography" หรือ "กำกับภาพยอดเยี่ยม" สร้างขึ้นจากแรงศรัทธาของมหาเศรษฐีชาวอินเดีย Dr. B.K. Modi ละครโทรทัศน์เรื่องนี้ได้นำไปฉายยังหลายประเทศทั้งอินเดีย ศรีลังกา อินโดนีเซีย พม่า กัมพูชา และอีกหลายประเทศที่รับชมผ่านทางช่อง ZEE TV โดยละครโทรทัศน์เรื่องนี้ได้มีการค้นคว้ามาอย่างละเอียด ทั้งในเรื่องของข้อมูลของพระพุทธเจ้า และการแต่งกายจากรรณกรรมในประเทศต่าง ๆ อาทิ เวียดนาม จีน ญี่ปุ่น อินเดีย ศรีลังกา ไทย และอเมริกา โดยใช้เวลาในการหา

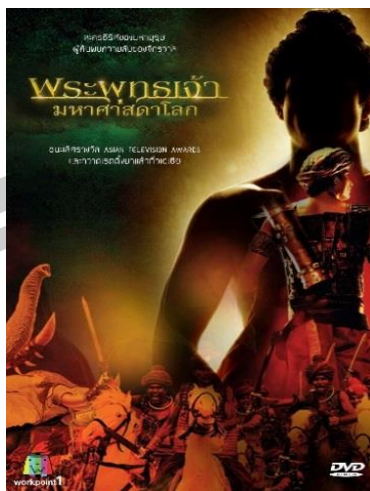
ข้อมูลมากกว่า 30 ปี “พระพุทธเจ้า มหาศาสดาโลก” ออกอากาศครั้งแรกช่อง Zee TV ของอินเดีย เมื่อวันที่ 8 กันยายน 2556 ส่วนในประเทศไทยทางช่อง 1 เว็รค์พอยท์ โดยได้รับลิขสิทธิ์จากสหมงคลฟิล์มในการนำมาออกอากาศ ละครละครโทรทัศน์เรื่องดังกล่าวมีเนื้อหาทั้งสิ้น 54 ตอน ออกฉายตอนแรกเมื่อวันที่ 7 มีนาคม 2558 ถึงวันที่ 6 กันยายน 2558

พระพุทธเจ้า มหาศาสดาโลก ส่วนนี้ถ่ายทอดเรื่องราวของพระพุทธเจ้าในรูปแบบภาพเคลื่อนไหวที่ไม่ได้มีเพียงพระธรรมคำสอน การประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานเท่านั้น แต่ยังมี การนำเสนอในมุมที่ชาวพุทธเองยังไม่เคยรู้และอาจจะไม่เคยเห็นว่า วิถีโบราณของอินเดียในสมัยพุทธกาล ที่สมบูรณ์แบบที่สุดในตอนนี้ ละครยังบอกเล่าเรื่องราวก่อนที่พระพุทธเจ้าจะออกผนวชได้ทำสิ่งใดและผ่านสิ่งใดมาบ้างในทางโลกอันมีทั้งความรัก โลก โกรธ และหลง ดังเช่นปุถุชนคนธรรมดาทั่วไป ที่ไม่ใช่ การเกิดแล้วก้าวไปสู่การตรัสรู้ก่อนจะนิพพานเพียงเท่านั้น อีกทั้งยังฉายให้เห็นภาพว่า มนุษย์ทุกคนสามารถที่จะตรัสรู้ได้ เช่นเดียวกับพระอรหันต์หลายองค์ซึ่งมีวิถีปฏิบัติแบบปุถุชนคนธรรมดา พระพุทธเจ้า มหาศาสดาโลกส่วนนี้ดังกล่าวปรากฏเหตุการณ์การผจญมารของพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น 3 เหตุการณ์ด้วยกัน ได้แก่ พระพุทธเจ้าผจญพญามารก่อนการตรัสรู้ พระพุทธเจ้าผจญองคฤมาลและ พระพุทธเจ้าผจญนางจัญจมาณวิกา

แม้เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารที่มีปรากฏในภาพยนตร์ทั้ง 2 ส่วนนี้ จะไม่ได้มีเนื้อหาครบถ้วนตามขอบเขตที่กำหนดไว้แต่ก็จะเห็นได้ว่าการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อภาพยนตร์เป็นสื่อที่สำคัญอีกชนิดหนึ่งที่ช่วยเผยแพร่ให้เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารเข้าถึงการรับรู้ของผู้คนมากยิ่งขึ้นในสังคมปัจจุบัน

ภาพประกอบ 13 ภาพยนตร์เรื่อง Little Buddha พระพุทธเจ้ามหาศาสดาโลกไม่ลืม ปี 1993

ภาพประกอบ 14 ละครโทรทัศน์เรื่องพระพุทธรเจ้ามหาศาสนาโลก ปี 2556

การผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัยด้วยรูปแบบที่หลากหลายดังได้กล่าวมาแล้วในข้างต้นเป็นที่น่าสังเกตว่าเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารที่มีการผลิตซ้ำผ่านสื่อร่วมสมัยนั้นได้นำเอาสื่อพื้นบ้านที่มีอยู่แล้วอย่างใบลานมาประยุกต์ใช้และปรับให้เหมาะกับยุคสมัยปัจจุบัน อาทิ การเผยแพร่เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารในรูปแบบลานเทียมนที่ผู้คนมักนำไปถวายวัดสำหรับงานประเพณีหรือแจกจ่ายเพื่อเป็นธรรมทานในโอกาสต่าง ๆ ในขณะที่การเผยแพร่เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารในหนังสือตำนานและบทสวดนั้นก็ยังคงได้รับความนิยมสำหรับตีพิมพ์เผยแพร่ตามวาระและโอกาสต่าง ๆ อยู่เสมอ นอกจากนี้แล้ว ยังมีหนังสือตำนานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ที่นับเป็นเรื่องเล่าในรูปแบบของคำอธิบายที่มาของประติมากรรมอย่างพระพุทธรูปที่มีอยู่หลายปางนับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน การสร้างพระพุทธรูปในแต่ละปางนั้นจึงมักจะถูกโยงหรือมีเรื่องเล่าที่มาของพระพุทธรูปปางนั้นประกอบอยู่ด้วยเสมอ

การผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารในหนังสือการ์ตูนนับเป็นสื่ออีกรูปแบบหนึ่งที่ได้รับ ความสนใจโดยเฉพาะในกลุ่มผู้อ่านที่เป็นเด็กและเยาวชน เนื่องด้วยองค์ประกอบของความเป็นการ์ตูน ไม่ว่าจะเป็นการใช้ภาษาที่ง่ายต่อความเข้าใจ เนื้อหาสาระรวมทั้งภาพประกอบที่มีสีสันสวยสดงดงาม ล้วนแล้วแต่ดึงดูดความสนใจของเด็ก ๆ ให้ได้สนุกสนานเพลิดเพลินไปกับเรื่องราวในหนังสือได้เป็นอย่างดี ดังนั้นการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารผ่านสื่อประเภทนี้จึงสอดคล้องกับแนวคิด edutainment ของ Buckingham and Scanlon, 2003:8 (อ้างถึงใน ศิริพร ภักดีผาสุก, 2558: 159) ที่ได้อธิบายว่า edutainment คือ การถ่ายทอดความรู้เชิงวิชาการในรูปแบบที่ให้ความบันเทิง แนวคิดนี้เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการการเรียนรู้ที่สนุกสนานและมีประสิทธิภาพ ด้วยเหตุนี้เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารในรูปแบบดังกล่าวจึงกลายเป็นธรรมบันเทิงรูปแบบหนึ่งที่สามารถ

เข้าถึงผู้อ่านได้ทุกเพศทุกวัยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเด็กและเยาวชน ในขณะที่หนังสือแบบเรียนวิชาพระพุทธศาสนาทั้งในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายได้ใช้เรื่องราวพุทธประวัติเกี่ยวกับเหตุการณ์ผจญมารมาเป็นแบบอย่างให้นักเรียนได้ศึกษา เรียนรู้และนำหลักธรรมคำสอนไปปฏิบัติเพื่อพัฒนาตนเอง

ส่วนการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่เผยแพร่บนโลกออนไลน์มีอยู่อย่างหลากหลายเช่นเดียวกันส่วนหนึ่งจะเป็นเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในลักษณะวรรณคดีมุขปาฐะคือเล่าแบบปากต่อปาก ไม่สามารถระบุได้ชัดเจนว่าใครเป็นคนแรกที่เล่าหรือผู้เล่าไปนำข้อมูลมาจากที่ใดและอีกส่วนหนึ่งเป็นการนำเสนออย่างรู้ที่ไปที่มา เนื้อหาของเรื่องส่วนใหญ่มีลักษณะคล้ายกันไม่แตกต่างกันมากนักจะต่างกันตรงรูปแบบในการนำเสนอ อาทิ รูปแบบเพลง ภาพยนตร์การ์ตูน ภาพยนตร์ แม้บางสำนวนอาจไม่มีความน่าเชื่อถือเมื่อเทียบกับการเผยแพร่ในรูปแบบของหนังสือที่จะมีการอ้างอิงแหล่งที่มาแต่ก็ต้องยอมรับว่าเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อออนไลน์นี้ได้รับความนิยมมากที่สุดเนื่องจากเป็นสื่อที่เผยแพร่สู่สาธารณะแบบไม่จำกัดปลายทาง ไม่ได้จำกัดเฉพาะคนกลุ่มใดหรือวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่ง ผู้คนเข้าถึงสื่อชนิดนี้ได้ง่ายและหลากหลายช่วงอายุและที่สำคัญที่สุดคือเป็นการเข้าถึงเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารที่สะดวกและรวดเร็วที่สุดในยุคสมัยปัจจุบัน

จากการศึกษาการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัยรูปแบบต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วในช่วงต้น ผู้วิจัยจะขอสรุปเหตุการณ์การผจญมารที่ปรากฏในเรื่องเล่าสำนวนต่าง ๆ โดยจะใช้สัญลักษณ์เพื่อแสดงให้เห็นว่าเหตุการณ์ทั้ง 8 ตอน ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องใดบ้างดังต่อไปนี้

✓ หมายถึง ปรากฏตอนดังกล่าว

☐ หมายถึง ปรากฏตอนดังกล่าวเพียงเล็กน้อย (กล่าวถึงเนื้อหาตอนนั้น ๆ โดยย่อไม่ได้ลงรายละเอียด)

ช่องว่าง หมายถึง ไม่ปรากฏตอนดังกล่าว

พหุ ปรณ ทิโต ชิว

ตาราง 3 แสดงเหตุการณ์ผจญมารของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในแต่ละสำนวน

พระพุทธเจ้าผจญมารสำนวน ต่าง ๆ	เหตุการณ์พระพุทธเจ้าผจญมาร							
	ผจญกองทัพพญามาร	ผจญอาฬวยักษ์	ผจญช่างนาฬครี	ผจญองคุลิมาล	ผจญนางสิริผจญมาณวิกา	ผจญสังกนิครณต์	ผจญนันทะปัทมทศราช	ผจญท้าวพราหมณ์
ปฐมสมโพธิกถา	✓	☐	✓	☐				
ลานเทียมชุด “ชัยชนะของพระพุทธเจ้า”	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
หนังสือพุทธชัยมงคล (พาหุง) ปี 2529,2538,2558	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
หนังสือพาหุง ชัยชนะแห่งพุทธะ บาลี - ไทย - อังกฤษ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
หนังสือพาหุง มนต์แห่งชัยชนะ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ตำนานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ (2 สำนวน)	✓	✓	✓	✓				✓
หนังสือชุดการผจญภัยของพระพุทธเจ้า (8 เล่ม)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
หนังสือวรรณคดีก่อนนอนเรื่อง พระพุทธเจ้า	✓		☐	✓				
หนังสือพุทธประวัติ ฉบับการ์ตูน	✓		✓	✓				
หนังสือประวัติพระพุทธเจ้า ฉบับการ์ตูน (แปล)	✓				✓			
หนังสือการ์ตูนพุทธประวัติ พระพุทธเจ้า	✓		✓	✓				
องคุลิมาล ฉบับการ์ตูนสี				✓				
หนังสือสมุดภาพประกอบเรื่องเล่า พุทธประวัติ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
หนังสือสมุดภาพประกอบเรื่องเล่า ปฐมสมโพธิกถา	✓							
เพลงพระคาถาพาหุง	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
เพลงพาหุงแปล	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ภาพยนตร์การ์ตูนเรื่อง “พุทธศาสดา”	✓			✓				✓
ภาพยนตร์การ์ตูนเรื่อง “พระพุทธเจ้า”	✓		✓	✓				
ภาพยนตร์เรื่อง “พระพุทธเจ้ามหาศาสดาโลกไม่ลืม”	✓							

ตาราง 3 (ต่อ)

พระพุทธเจ้าผจญมารสำนวน ต่าง ๆ	เหตุการณ์พระพุทธเจ้าผจญมาร							
	ผจญกองทัพพญามาร	ผจญอาฬวกยักษ์	ผจญช่างนาคคีรี	ผจญองคฺลิมาล	ผจญนางฉิณฺฑณณิกานิก	ผจญสังกนิครณต์	ผจญเนมิโตนันทนคราช	ผจญท้าวพาทพทม
ละครโทรทัศน์เรื่อง “พระพุทธเจ้า มหาศตาดโลก”	✓			✓	✓			
หนังสือเรียนวิชาพระพุทธศาสนา ระดับชั้น ม.2	✓							
หนังสือเรียนรายวิชาพระพุทธศาสนา ระดับชั้น ม.4 – 6				✓				
รวมทั้งสิ้น	21	12	15	19	10	8	8	11

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่าเหตุการณ์การผจญพญามารเป็นเหตุการณ์สำคัญที่จะปรากฏเสมอในการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร เนื่องด้วยเป็นเหตุการณ์สำคัญก่อนการตรัสรู้ที่เปลี่ยนสถานะของเจ้าชายสิทธัตถะจากมนุษย์ธรรมดาสู่ความเป็นพุทธะซึ่งถือว่ามีความสำคัญอย่างมากในพุทธประวัติของพระองค์ เหตุการณ์ที่มักจะปรากฏรองลงมาคือเหตุการณ์การผจญองคฺลิมาล ซึ่งเป็นพระสาวกองค์สำคัญในพระพุทธศาสนา เรื่องราวของพระองค์ไม่เพียงแต่ปรากฏร่วมกับพุทธประวัติเท่านั้น เรื่องราวของท่านยังมักถูกนำไปผลิตซ้ำเฉพาะเรื่องของท่านอีกในหลายรูปแบบทั้งภาพยนตร์ ภาพยนตร์การ์ตูน หนังสือการ์ตูน เพลง ฯลฯ เช่นเดียวกับพุทธประวัติของพระพุทธเจ้า เรียกได้ว่าเรื่องราวของพระองค์นี้นับว่าเป็นสาวกองค์สำคัญของพระพุทธเจ้าที่ผู้คนรับรู้และความสนใจของผู้คนเสมอมาเช่นเดียวกัน ส่วนเหตุการณ์การผจญมารในตอนอื่น ๆ มักพบมากในการผลิตซ้ำที่เล่าเหตุการณ์การผจญมารทั้ง 8 ตอน ส่วนในพุทธประวัติจะมีเลือกเล่าเรื่องเพียงบางตอนเท่านั้น

การผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัยในรูปแบบต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้วนั้นเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในปัจจุบันมีพื้นที่ในการนำเสนอที่หลากหลายโดยไม่ได้จำกัดอยู่ในพื้นที่ทางวัฒนธรรมหรือศาสนาเพียงทางเดียวอีกต่อไป สามารถผลิตซ้ำในพื้นที่ร่วมสมัยที่มีความเป็นสากลมากขึ้นทำให้เกิดความรับรู้เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารของผู้คนในวงกว้างมากยิ่งขึ้น

3.2 การผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัย

เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารเป็นตัวแทนหนึ่งที่ได้รับการผลิตซ้ำและสร้างสรรค์ขึ้นผ่านรูปแบบที่หลากหลายทั้งในสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ โดยมีทั้งการนำเสนอรวมกับพุทธประวัติและนำเสนอเฉพาะเหตุการณ์ ดังนั้น ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะได้อธิบายให้เห็นการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในแต่ละเหตุการณ์ จากนั้นจะได้กล่าวถึงการปรับเปลี่ยนที่ปรากฏในการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในลำดับต่อไป ดังนี้

3.2.1 การผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร

จากการศึกษาเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารทั้ง 8 เหตุการณ์ในสื่อร่วมสมัยโดยการเปรียบเทียบเฉพาะกับตัวแทนที่นำมาเป็นข้อมูลในการศึกษาจำนวน 23 สำนวนเท่านั้น ซึ่งผู้วิจัยพบว่าทุกสำนวนยังคงผลิตซ้ำเรื่องเล่าในแต่ละเหตุการณ์ตามโครงเรื่องเดิม ดังจะแสดงโครงเรื่องแต่ละเหตุการณ์ตามลำดับเหตุการณ์ในการเล่าเรื่อง ดังนี้

3.2.1.1 การผลิตซ้ำเหตุการณ์พระพุทธเจ้าผจญพญามาร

เหตุการณ์การผจญพญามารของเจ้าชายสิทธัตถะเป็นเหตุการณ์สำคัญในพุทธประวัติที่เปลี่ยนสถานะของเจ้าชายสิทธัตถะจากมนุษย์ธรรมดาสู่ความเป็นพุทธะ เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นเหตุการณ์ตอนแรกในบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถา จากการศึกษาการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญพญามารนี้ผู้วิจัยพบว่าเกือบทุกสำนวนมีการกล่าวถึงเหตุการณ์ดังกล่าวในรายละเอียดที่ต่างกันออกไปบ้างแต่โดยภาพรวมพบว่าในแต่ละสำนวนยังคงมีลักษณะโครงเรื่องที่เหมือนกัน ดังจะแสดงในตารางต่อไปนี้

พหุณฺ ฺปณฺ ทิโต ชีเว

ตาราง 4 แสดงโครงเรื่องเหตุการณ์พระพุทเจ้าผจญพญามาร

โครงเรื่อง	เรื่องเล่าพระพุทเจ้าผจญพญามาร ตอน พระพุทเจ้าผจญพญามาร
การเริ่มเรื่อง (Exposition)	<ul style="list-style-type: none"> - เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวชเพื่อแสวงหาทางแห่งการพ้นทุกข์ - เจ้าชายสิทธัตถะทรงบำเพ็ญเพียรด้วยวิธีต่าง ๆ มานาน 6 ปี
การพัฒนาเหตุการณ์ (Rising Action)	<ul style="list-style-type: none"> - เจ้าชายสิทธัตถะทรงสุบินนิมิต 5 ประการก่อนคืนตรัสรู้ - นางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาส - เจ้าชายสิทธัตถะทรงลอยภาคทองเสียดงาย - พญากาฬนาคราชตื่นขึ้นจากหลับเพราะเสียงภาคกระทบกัน พญากาฬนาคราชรับรู้ถึงการตรัสรู้ของพระพุทเจ้าองค์ใหม่ - เจ้าชายสิทธัตถะทรงรับหญ้า 8 กำจากโสดิถยพราหมณ์ - เจ้าชายสิทธัตถะทรงปฐญาคา ตั้งสัจอธิษฐานได้ตั้งพระศรีมหาโพธิ์ - เหล่าเทพเทวดาต่างมาชุมนุมกันเพื่อกล่าวสรรเสริญสดุดี
ภาวะวิกฤต (Climax)	<ul style="list-style-type: none"> - พญามารวสวัตตีเกรงว่าการตรัสรู้ของเจ้าชายจะนำพาสัตว์โลกทั้งหลายข้ามพ้นสังสารวัฏไปหมด - พญามารซึ่งข้างศิริเมฆัล เนรมิตแขนมากถึงหนึ่งพันพร้อมอาวุธครบมือยกกองทัพมาพร้อมด้วยพละมารหมายจะขัดขวางทำลายเจ้าชายสิทธัตถะไม่ให้ตรัสรู้ - เทวดาที่มาเฝ้าดูต่างพากันหลบหนีกันหมด ทิ้งให้เจ้าชายสิทธัตถะต่อสู้กับพญามารเพียงลำพัง - พญามารไม่สามารถทำอันตรายเจ้าชายสิทธัตถะได้จึงอ้างสิทธิ์ความเป็นเจ้าของรัตนบัลลังก์ - พญามารถามหาพยานของเจ้าชายสิทธัตถะ
ภาวะคลี่คลาย (Falling Action)	<ul style="list-style-type: none"> - นางธรรณีปรากฏตัวขึ้นในฐานะพยานของเจ้าชายสิทธัตถะ พร้อมทั้งบีบน้ำจากมวยผมเพื่อยืนยันการบำเพ็ญบารมีของเจ้าชายสิทธัตถะ
การยุติของเรื่องราว (Ending)	<ul style="list-style-type: none"> - พญามารและเหล่าเสนามารถูกมवलน้ำมหาศาลพัดเข้าไปใส่กระจัดกระจายกันไปคนละทาง - พญามารกล่าวสรรเสริญเจ้าชายสิทธัตถะและยอมพ่ายแพ้ต่อพระในบารมีและกล่าวว่าเจ้าชายสิทธัตถะจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้าในครั้งนี้

สำหรับเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารที่จะกล่าวถึงในลำดับถัดไปนั้นจะเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายหลังจากที่เจ้าชายสิทธัตถะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว พระองค์ได้เสด็จออกบำเพ็ญพุทธกิจ อันหมายถึงกิจที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญหรือสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำในฐานะพระสัมมาสัมพุทธะ พระสัมมาสัมพุทธะ พระสัมมาสัมพุทธะ ผู้ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง รวมระยะเวลาทั้งสิ้น 45 พรรษา โดยสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงปฏิบัติในฐานะพระสัมมาสัมพุทธะผู้ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เองนั้น เริ่มจากพุทธกิจแรกของพระองค์นั่นก็คือการบัญญัติข้อธรรมที่ตรงกับสภาพธรรมที่พระองค์ทรงตรัสรู้เป็นภาษาเฉพาะ เพื่อใช้สื่อสารให้ผู้ฟังธรรมเหล่านั้นเข้าใจ แล้วเข้าใจวิธีปฏิบัติเพื่อรู้แจ้งตามพระองค์ พุทธกิจในลำดับต่อมาคือทรงนำบัญญัติเหล่าธรรมเหล่านั้นมาแสดง (สอน บอก แนะนำ) แก่ชนทั้งหลาย ด้วยพุทธวิธีแบบต่าง ๆ เช่น สอนแบบวิธีละมุนละม่อมและสอนแบบแข็งกร้าว เป็นต้น (ปัญญา ใช้บางยาง และคณะ., 2557)

“พุทธกิจ” ในการสอนหรือการเสด็จจาริกโปรดบุคคลต่าง ๆ เป็นพุทธกิจที่ทรงทำมากที่สุด ดังจะเห็นได้จากพุทธกิจตอนใกล้รุ่งที่ทรงตรวจดูสัตว์โลกที่ควรบรรลुरुธรรม เมื่อพบในข่ายพระพุทธญาณก็จะเสด็จไปโปรดเพื่อช่วยเหลือบุคคลเหล่านั้นให้พ้นจากทุกข์หรือความหลงผิดนั่นเอง สำหรับเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในลำดับที่ 2 – 8 ในบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลนี้ เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายหลังจากที่พระพุทธองค์ตรัสรู้ โดยเหตุการณ์เหล่านี้จะเกิดขึ้นระหว่างการปฏิบัติพุทธกิจในแต่ละพรรษา เราจะได้เห็นว่าบุคคลที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดนั้นมีทั้งมนุษย์ อมนุษย์ สัตว์และเทวดา ดังต่อไปนี้

3.2.1.2 การผลิตซ้ำเหตุการณ์พุทธเจ้าผจญอหวกยักษ์

เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร ตอนผจญอหวกยักษ์นี้เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในระหว่างการเสด็จบำเพ็ญพุทธกิจในแคว้นอาฬวี ปัญญา ใช้บางยางและคณะ (2557) กล่าวว่าการเสด็จไปโปรดอหวกยักษ์นั้นเป็นพุทธกิจที่เกิดขึ้นราวปีที่ 4 ภายหลังจากการตรัสรู้ จากการศึกษาเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัยทั้ง 23 สำนวน พบว่า มีการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร ตอน พระพุทธเจ้าผจญอหวกยักษ์ทั้งสิ้น 12 สำนวน แต่สำหรับการวิเคราะห์เนื้อหาของเรื่องผู้วิจัยจะใช้เพียงแค่ 9 สำนวนเนื่องจากในสำนวนปฐมสมโพธิกถา พระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส นั้นมีการกล่าวถึงเหตุการณ์การผจญอหวกยักษ์ไว้เพียงเล็กน้อย ดังมีปรากฏอยู่ในปริเฉทที่ 25 อัครสาวกนิพพานปริวรรต ความว่า “... วัสสาครบที่ 16 พระองค์เสด็จไปทรงทรมานอหวกยักษ์ใกล้เมืองอาฬวีนคร...” เท่านั้น ไม่มีการเล่าเรื่องโดยละเอียดแต่อย่างใด ดังนั้นผู้วิจัยจะศึกษาการผลิตซ้ำเพียงแค่ 9 สำนวน เท่านั้นซึ่งในแต่ละสำนวนมีการกล่าวถึงรายละเอียดของเหตุการณ์นี้แตกต่างกันออกไป แต่โดยสรุปแล้วเหตุการณ์การผจญอหวกยักษ์ในแต่ละสำนวนนั้นมีลักษณะโครงเรื่องที่เหมือนกัน ดังจะได้แสดงในตารางต่อไปนี้

ตาราง 5 แสดงโครงเรื่องเหตุการณ์พระพุทเจ้าผจญอาฬวกยักษ์

โครงเรื่อง	เรื่องเล่าพระพุทเจ้าผจญมาร ตอน พระพุทเจ้าผจญอาฬวกยักษ์
การเริ่มเรื่อง (Exposition)	- กล่าวถึงอาฬวกยักษ์มีวิมานอยู่ใต้ต้นไทรใกล้เมืองอาฬวีได้รับพรให้สามารถจับมนุษย์และสัตว์ที่เข้ามาสู่ร่มไทรได้
การพัฒนาเหตุการณ์ (Rising Action)	- กล่าวถึงเจ้าเมืองอาฬวีผู้มีนิสัยชอบล่าสัตว์ ได้ออกติดตามกวางทองเข้าไปในป่าลึก ด้วยความเหนื่อยจึงเข้าไปพักใต้ต้นไทร
ภาวะวิกฤต (Climax)	- อาฬวกยักษ์ปรากฏตัวขึ้นและอ้างสิทธิ์ของตนในเขตต้นไทร - พระเจ้าอาฬวีต่อรองขอชีวิตด้วยข้อเสนอว่าจะส่งคนมาให้กินทุกวัน และอาฬวกยักษ์ตอบตกลง - พระเจ้าอาฬวีเริ่มส่งอาหารไปให้อาฬวกยักษ์ตามสัญญาเริ่มจากนักโทษ และเด็กตามลำดับในที่สุดผู้คนต่างหวาดกลัวและอพยพออกจากเมืองจนหมด เหลือเด็กเพียงคนเดียวคืออาฬวกราชกุมารบุตรชายของพระเจ้าอาฬวีที่จะต้องถูกส่งไปให้ยักษ์กิน - พระพุทเจ้าตรวจดูด้วยพระญาณและเสด็จมาเพื่อโปรดอาฬวกยักษ์ - พระพุทเจ้าทรงถูกอาฬวกยักษ์ทำร้ายด้วยวิธีการต่าง ๆ แต่ก็ไม่สำเร็จ
ภาวะคลี่คลาย (Falling Action)	- อาฬวกยักษ์ถามคำถามพระพุทเจ้าและพระองค์ทรงตอบคำถามเหล่านั้นได้ทั้งหมด - อาฬวกยักษ์เกิดดวงตาเห็นธรรม พระพุทเจ้าประทานศีล 5 ให้อาฬวกยักษ์ตั้งใจปฏิบัติตามตลอดชีวิต
การยุติของเรื่องราว (Ending)	- เช้าวันรุ่งขึ้นทหารนำอาฬวกราชกุมารมาให้อาฬวกยักษ์ - อาฬวกยักษ์รับราชกุมารและถวายให้แก่พระพุทเจ้า พระพุทองค์รับอาฬวกราชกุมารไว้และส่งคืนให้ทหารเพื่อนำไปคืนให้พระเจ้า อาฬวี - พระโอรสได้พระนามใหม่ว่า หัตถอาฬวกะ

3.2.1.3 การผลิตซ้ำเหตุการณ์พุทธเจ้าผจญช้างนาฬาคีรี

เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร ตอนผจญช้างนาฬาคีรีเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในพรรษาที่ 37 ของการบำเพ็ญพุทธกิจของพระพุทธองค์ เหตุการณ์การผจญช้างนาฬาคีรีนี้ถือเป็นอีกหนึ่งเหตุการณ์สำคัญด้วยเป็นเรื่องที่มีสาเหตุมาจากพระญาติของพระพุทธเจ้าคือพระเทวทัตที่เข้ามาบวชเป็นภิกษุพร้อมด้วยเหล่าเจ้าชายจากศากยวงศ์ แต่ด้วยพระเทวทัตเป็นบุคคลผู้มีมิจฉาทิฐิอยู่มาก เมื่อเกิดความอิจฉาในลาภสักการะที่พระพุทธองค์และพระสาวกรูปอื่น ๆ ได้รับจึงต้องการจะขึ้นปกครองสงฆ์แทนพระพุทธองค์ ภายหลังจากที่ทูลขอด้วยดีแล้วพระพุทธองค์ปฏิเสธยังเป็นเหตุให้พระเทวทัตบังเกิดความริษยาและอาฆาตมากยิ่งขึ้น พระเทวทัตจึงพยายามกระทำทุกวิถีเพื่อกำจัดพระพุทธองค์แต่ก็ต้องพบกับความล้มเหลวและต้องจบชีวิตลงในท้ายที่สุด ซึ่งจากการศึกษาการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารทั้ง 23 สำนวนพบว่า มีการผลิตซ้ำเหตุการณ์ดังกล่าวทั้งสิ้น 15 สำนวน มีทั้งในเรื่องเล่าพุทธประวัติและเรื่องเล่าเฉพาะเหตุการณ์การผจญมาร ซึ่งผู้วิจัยพบว่าทั้ง 15 สำนวนนี้มีลักษณะโครงเรื่องเดียวกัน ดังจะแสดงในตารางต่อไปนี้

ตาราง 6 แสดงโครงเรื่องเหตุการณ์พระพุทธเจ้าผจญช้างนาฬาคีรี

โครงเรื่อง	เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร ตอน พระพุทธเจ้าผจญช้างนาฬาคีรี
การเริ่มเรื่อง (Exposition)	- พระเทวทัตเกิดความริษยาในลาภสักการะที่พระพุทธเจ้าได้รับจึงคิดจะกำจัดพระพุทธเจ้าและขึ้นปกครองสงฆ์แทนพระองค์โดยขอความร่วมมือจากพระเจ้าอชาตศัตรู
การพัฒนาเหตุการณ์ (Rising Action)	- พระเจ้าอชาตศัตรูปลงพระชนม์พระราชบิดา ในขณะเดียวกันพระเทวทัตก็เริ่มวางแผนกำจัดพระพุทธเจ้า - ครั้งที่ 1 พระเทวทัตส่งนายขมังธนูไปเพื่อให้ลอบปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าแต่ไม่สำเร็จ ครั้งที่ 2 พระเทวทัตผลักก้อนหินจากเขาศิขณูให้ให้หินกลิ้งลงมาทับพระพุทธเจ้าระหว่างทางเสด็จ แต่ก็ไม่สำเร็จและครั้งที่ 3 พระเทวทัตติดสินบนควาญช้างเพื่อให้มอมเหล่าช้างนาฬาคีรีเพื่อให้ช้างทำร้ายพระพุทธเจ้าในเวลาที่เขาเสด็จออกบิณฑบาต

ตาราง 6 (ต่อ)

โครงเรื่อง	เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญช้างนาฬาคีรี ตอน พระพุทธเจ้าผจญช้างนาฬาคีรี
ภาวะวิกฤต (Climax)	<ul style="list-style-type: none"> - ช้างนาฬาคีรีซึ่งปกติดุร้ายอยู่แต่เดิมแล้วเมื่อถูกมอมเหล้าและถูกทำร้ายจนบาดเจ็บก็เกิดการคุ้มคลั่งอย่างมาก ออกมาอาละวาดบ้านเรือนและข้าวของเสียหาย - มีแม่ลูกอ่อนคนหนึ่งตกใจช้างที่กำลังอาละวาด จึงวางลูกทิ้งไว้แล้ววิ่งหนี ช้างนาฬาคีรีได้ยินเสียงเด็กร้องไห้จึงวิ่งเข้าไป - พระพุทธเจ้าตรัสเรียกช้างนาฬาคีรีให้เข้ามาหาพระองค์แทน - พระอานนท์เกรงพระพุทธเจ้าจะมีอันตรายจึงออกไปยืนบังไว้หมายให้ช้างทำร้ายตนเองแทน - พระพุทธเจ้าตรัสห้ามพระอานนท์ให้ถอยออกมา แต่ไม่สำเร็จ พระพุทธเจ้าจึงทรงสงบนิ่งแผ่เมตตาไปยังช้างนาฬาคีรี
ภาวะคลี่คลาย (Falling Action)	<ul style="list-style-type: none"> - ด้วยพุทธานุภาพแห่งพระเมตตา ช้างที่กำลังคุ้มคลั่งกลับสงบลงอย่างน่าอัศจรรย์ - พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาสั่งสอนช้างนาฬาคีรี จนพญาช้างเกิดความโสมนัสปลาบปลื้ม
การยุติของเรื่องราว (Ending)	<ul style="list-style-type: none"> - ช้างนาฬาคีรีส่งเสียงร้องคำนับและเอางวงลูบเอาละอองธูปพระบาทของพระองค์มาพ่นใส่กระหม่อมของตนเองแล้วเดินกลับเข้าไปในโรงช้างด้วยท่าทางสงบเรียบร้อย

3.2.1.4 การผลิตซ้ำเหตุการณ์พระพุทธเจ้าผจญงูคูลิมาล

เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญงูคูลิมาลนี้อาจแตกต่างไปจากการผจญมารในเหตุการณ์อื่น ๆ เพราะไม่เพียงแต่จะให้เห็นพระพุทธเจ้าทรงเอาชนะงูคูลิมาลได้เท่านั้น พระองค์ยังได้พระสาวกรูปสำคัญเพิ่มขึ้นอีกด้วย ทั้งนี้ เนื่องจากงูคูลิมาลเป็นเรื่องราวของพระอรหันต์ที่มีความเป็นมาที่น่าสนใจและเป็นที่ยอมรับกันเป็นอย่างดี โดยเฉพาะช่วงชีวิตก่อนบวชที่ถูกชักนำไปในทางที่ผิด กลายเป็นมหาโจรที่สร้างความเดือดร้อนไปทั่วแผ่นดิน จนกระทั่งได้พบกับพระพุทธเจ้าและได้อุปสมบทในพระพุทธศาสนา ซึ่งถือเป็นตัวอย่างที่ดีที่ชี้ให้เห็นว่า ชีวิตนั้นไม่มีค่าว่าสายสำหรับการเริ่มต้นหรือการกลับตัวเป็นคนดี ละเลิกการกระทำชั่ว

เรื่องราวขององคุลิมาลมีปรากฏให้เห็นอยู่ในวรรณกรรมมากมายทั้งที่อยู่ร่วมกับพุทธประวัติ และที่แยกเล่าเฉพาะเรื่องซึ่งจากการศึกษาการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทเจ้าผจญมารทั้ง 23 สำนวน พบว่า มีการผลิตซ้ำเหตุการณ์ดังกล่าวทั้งสิ้น 18 สำนวน นับเป็นเหตุการณ์ที่ได้รับการผลิตซ้ำมากเป็น อันดับ 2 รองจากเหตุการณ์การผจญพญามาร โดยพบว่ามีการผลิตซ้ำทั้งในเรื่องเล่าพุทธประวัติและ เรื่องเล่าเฉพาะเหตุการณ์การผจญมาร ผู้วิจัยพบว่าทั้ง 18 สำนวนนี้มีลักษณะโครงเรื่องเดียวกัน ดังจะ แสดงในตารางต่อไปนี้

ตาราง 7 แสดงโครงเรื่องเหตุการณ์พระพุทเจ้าผจญองคุลิมาล

โครงเรื่อง	เรื่องเล่าพระพุทเจ้าผจญมาร ตอน พระพุทเจ้าผจญองคุลิมาล
การเริ่มเรื่อง (Exposition)	<ul style="list-style-type: none"> - บุตรของภักควพราหมณ์บุโรหิตในพระเจ้าปเสนทิโกศลและนางมันตานีเกิดในคืนฤกษ์ดาวโจรซ้ำในวันที่เกิดยังเกิดเหตุอัศจรรย์ด้วยบรรดา ศาสตร์ารูททั้งหลายในพระนครมีแสงสว่างประดุจเปลวไฟ - บิดาทำนายดวงชะตาให้แก่บุตรและทราบว่เมื่อโตขึ้นจะกลายเป็นโจรจิตใจ หยาบช้าจึงขอให้พระเจ้าปเสนทิโกศลสั่งประหารชีวิตทารกแต่พระเจ้าปเสนทิโกศลปฏิเสธและรับสั่งให้เลี้ยงบุตรชายนี้ให้ดี
การพัฒนาเหตุการณ์ (Rising Action)	<ul style="list-style-type: none"> - ภักควพราหมณ์จึงแก้เคล็ดให้กับลูกชายด้วยการตั้งชื่อว่า “อหิงสกะ” แปลว่า ผู้ไม่เบียดเบียน - เมื่อเจริญวัยบิดาจึงส่งอหิงสกะไปร่ำเรียนวิชาที่นครตักศิลา อหิงสกะเป็นนักเรียนผู้มีความโดดเด่น จนเป็นที่รักใคร่ของอาจารย์แต่เป็นที่ริษยาของศิษย์ร่วมสำนัก - เหล่าลูกศิษย์จึงร่วมมือกันยุยงให้ร้ายอหิงสกะจนอาจารย์หลงเชื่อและคิดจะกำจัดอหิงสกะ - อาจารย์บอกอหิงสกะว่าจะสอนวิชามนต์ซึ่งเป็นสุดยอดวิชาให้โดยมีข้อแม้ว่าจะต้องฆ่าคนให้ได้หนึ่งพันคนเสียก่อน แม้จะลำบากใจแต่เพื่อวิชาอหิงสกะจึงยอมทำตามคำแนะนำของอาจารย์

ตาราง 7 (ต่อ)

โครงเรื่อง	เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร ตอน พระพุทธเจ้าผจญองคุลิมาล
ภาวะวิกฤต (Climax)	<ul style="list-style-type: none"> - อหิงสกะเริ่มฆ่าคนและนำนิ้วมือของคนที่มาฆ่ามาร้อยเป็นพวงมาลัยห้อยที่คอเพื่อนับจำนวน อหิงสกะจึงถูกขนานนามใหม่นับแต่นั้นว่า “องคุลิมาล” - พระเจ้าปเสนทิโกศลสั่งทหารออกไปล่าองคุลิมาล ภัคควพราหมณ์จึงมาแจ้งข่าวแก่นางมันตานีและนางตตสินใจจะออกไปเตือนลูกชายด้วยตนเอง - พระพุทธเจ้าทรงตรวจดูสัตว์โลกด้วยพระญาณและพบเข้ากับองคุลิมาลในข่ายพระญาณและดำริที่จะเสด็จมาโปรด - องคุลิมาลฆ่าคนได้แล้ว 999 คน ชาติอยู่เพียงคนเดียวเมื่อพบพระพุทธเจ้าจึงถือดาบวิ่งไล่หมายจะสังหาร
ภาวะคลี่คลาย (Falling Action)	<ul style="list-style-type: none"> - องคุลิมาลไม่สามารถไล่ตามพระองค์ทันได้ด้วยพระองค์แสดงอิทธิฤทธิ์บันดาลอิทธิภัสสขาร จนในที่สุดองคุลิมาลก็สิ้นกำลังที่จะตามพระองค์ - พระพุทธเจ้าแสดงธรรมโปรดองคุลิมาลจนเกิดดวงตาเห็นธรรมและกราบขอพุทธานุญาตบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา
การยุติของเรื่องราว (Ending)	<ul style="list-style-type: none"> - ระหว่างการบวชพระองค์องคุลิมาลต้องอดทนเพื่อชดใช้หนี้กรรมที่เคยกระทำไว้ พระองค์องคุลิมาลปฏิบัติตามพุทธโอวาทไม่ช้าก็สำเร็จอรหันตผลเป็นพระอริยบุคคลในบรรพพระพุทธศาสนา

3.2.1.5 การผลิตซ้ำเหตุการณ์พระพุทธเจ้าผจญนางจิญจมาณวิกา

เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร ตอนผจญนางจิญจมาณวิกา มีปฐมเหตุที่มาจาก การแสดงพุทธปาฏิหาริย์ 2 ครั้งของพระพุทธเจ้าจนมีผู้คนหันมานับถือพระองค์มากขึ้นเป็นเหตุให้พวกเดียรถีย์เสื่อมลาภสักการะอย่างมาก โดย ปัญญา ใช้บางยางและคณะ (2559: 388) ได้อธิบายเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยกล่าวว่า ในอรรถกถาอุปทานเล่าว่า เรื่องนี้เกิดขึ้นหลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จกลับจากประทับจำพรรษา 3 เดือนในดาวดึงส์เทวโลก, การที่พระศาสดาทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ ไกล่ประตุกรุงสาวตลี แคว้นโกศล แล้วเสด็จไปประทับจำพรรษาครบถ้วนไตรมาส เสด็จลงจากอากาศ ณ ประตูลังกัสสนคร แคว้นปัญจาละ ในวันมหาปวารณา เรียกการเสด็จจากเทวโลกว่า “เทโวโรหณะ” โดยทั้ง 2 เหตุการณ์คือ 1. การแสดงยมกปาฏิหาริย์ และ 2. เทโวโรหณะ นั้น มีมหาชนเห็นเหตุการณ์

มากมายเป็นผลให้ประชาชนชาวชมพูทวีปทั้งหลายเกิดศรัทธาในบิณฑุพระพุทธเจ้าเป็นจำนวนมาก ลากสักการะจึงหลั่งไหลเข้าสู่พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ ดุจน้ำมาจากแม่น้ำใหญ่ 5 สายไหลบ่าเข้าท่วมชมพูทวีป

พวกเดียรถีย์ (ติตถิยะ - เดียรถีย์ หมายถึง นักบวชนอกศาสนาพุทธและเรียกผู้นับถือว่าสาวกเดียรถีย์) เสื่อมลาภและสักการะ เดียรถีย์กลุ่มหนึ่งจึงปรับทุกข์ให้**มาณวิกา** (หญิงสาว) คนหนึ่งชื่อ **จิณฺฎา** (นิยมแปลทับศัพท์ว่า จิณฺฎามาณวิกา) ฟัง นางจึงถามว่า จะให้ตนทำอะไร พวกเดียรถีย์กล่าวว่าเธอควรทำให้ประชาชนติณินินทาพระสมณโคดม นางกล่าวว่า ดิฉันไม่หนักใจ ดิฉันยินดีช่วยพวกท่านแล้วนางก็วางแผนกล่าวตู่ว่านางตั้งครรภกับพระพุทธเจ้านั่นเอง

จากการศึกษาการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารทั้ง 23 สำนวนพบว่า มีการผลิตซ้ำเหตุการณ์ดังกล่าวทั้งสิ้น 10 สำนวน โดยเป็นการผลิตซ้ำทั้งในเรื่องเล่าพุทธประวัติและเรื่องเล่าเฉพาะเหตุการณ์การผจญมาร ผู้วิจัยพบว่าทั้ง 10 สำนวนนี้มีลักษณะโครงเรื่องเดียวกัน ดังจะแสดงในตารางต่อไปนี้

ตาราง 8 แสดงโครงเรื่องเหตุการณ์พระพุทธเจ้าผจญนางจิณฺฎามาณวิกา

โครงเรื่อง	เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร ตอน พระพุทธเจ้าผจญนางจิณฺฎามาณวิกา
การเริ่มเรื่อง (Exposition)	- เหล่าเดียรถีย์โกรธแค้นที่ลากสักการะของตนเองลดน้อยลงเหตุเพราะผู้คนเริ่มหันไปนับถือพุทธศาสนากันมากขึ้น จึงมีความคิดจะทำลายชื่อเสียงของพระพุทธเจ้าด้วยหวังจะเรียกลากสักการะกลับคืนสู่สำนักของตน
การพัฒนาเหตุการณ์ (Rising Action)	- พวกเดียรถีย์จึงวางแผนให้นางจิณฺฎามาณวิกาไปกระทำการบางอย่างเพื่อทำลายชื่อเสียงของพระพุทธเจ้าและนางก็ยินดีจะทำตาม - นางจิณฺฎามาณวิกาแต่งตัวสวยเพื่อทำที่เดินเข้าไปยังพระเชตะวันมหาวิหารสวนทางกับเวลาที่ผู้คนฟังธรรมเสร็จและเดินออกมาในตอนเช้าเพื่อเดินสวนทางกับผู้ที่มาฟังธรรม - เมื่อมีคนถามนางจึงอ้างว่าไปนอนค้างกับพระพุทธเจ้า - เมื่อเวลาผ่านไปนางจิณฺฎามาณวิกาสร้างทำที่ว่ามีครรภโดยเริ่มจากการใช้ผ้าพันไว้ที่ท้องจนผู้คนผิตสังเกตุและเริ่มมีเสียงนินทากันมากขึ้นว่านางท้องกับพระพุทธเจ้า

ตาราง 8 (ต่อ)

โครงเรื่อง	เรื่องเล่าพระพุทเจ้าผจญมาร ตอน พระพุทเจ้าผจญนางจัญจมาณวิกา
ภาวะวิกฤต (Climax)	<ul style="list-style-type: none"> - เมื่อครบกำหนด 9 เดือน นางจัญจมาณวิกาจึงเอาไม้ค้ำกลมผูกติดกับท้องแล้วนุ่งผ้าคลุมไว้ เอาไม้ทูปมือและทำให้บวมทำท่าที่อึดโรยแสดงอาการเหมือนคนมีครรภ์แก่ใกล้คลอด - นางจัญจมาณวิกาปรากฏตัวขึ้นท่ามกลางพุทธบริษัทที่มาฟังธรรมจากพระพุทเจ้า นางกล่าวหาว่าพระพุทเจ้าทำนางท้องและเรียกร้องสิทธิ์การดูแลจากพระพุทองค์ - พระพุทเจ้าทรงนั่งสงบท่ามกลางคำใส่ร้าย ร้อนไปถึงพระอินทร์เมื่อทราบความจริงเสด็จมาพร้อมเทพบุตร 4 องค์ แปลงกายเป็นหนูเข้าไปกัดเชือกจนขาด
ภาวะคลี่คลาย (Falling Action)	<ul style="list-style-type: none"> - เมื่อความจริงปรากฏไม้ที่ผูกกับท้องตกลงกระทบหลังเท้าของนางจัญจมาณวิกาอย่างแรงจนเท้าทั้งสองแตก - พุทธบริษัทเห็นดังนั้นจึงทูปตีและขับไล่นางออกไปจากพระเชตะวันมหาวิหาร
การยุติของเรื่องราว (Ending)	<ul style="list-style-type: none"> - เมื่อพ้นเขตพระเชตะวันแผ่นดินก็ได้สูบเอาร่างของนางจัญจมาณวิกาลงไปสู่อเวจีมหานรกทันที

3.2.1.6 การผลิตซ้ำเหตุการณ์พุทเจ้าผจญสังจกนิครนถ์

เรื่องเล่าพระพุทเจ้าผจญมาร ตอนผจญสังจกนิครนถ์ เป็นเรื่องราวของสังจกนิครนถบุตร (ชื่อว่า **สังจกะ**, เป็นบุตรของผู้นับถือลัทธินิครนถ์ จึงนิยมเรียกรวมกันว่า สังจกนิคณบุตรหรือสังจกนิครนถบุตร) ได้รับการแต่งตั้งจากบรรดาศักดิ์ตรีจจฉวีให้เป็นครูสอนศิลปวิทยาให้แก่บรรดาพระราชกุมาร ด้วยว่าสังจกนิครนถ์เป็นผู้มีความรู้มากมาย จึงถือตัวมาก คิดว่าสิ่งที่ตนเองรู้นั้นเป็นความจริงที่หาคนเปรียบมิได้ เขาสำคัญตัวผิดถึงขั้นที่คิดว่าในตัวเขานั้นมีความรู้อยู่มาก หนักมาก ถ้าไม่ระวังท้องของเขาอาจจะแตกได้เขาจึงนำเอาแผ่นเหล็กมาคาดท้องไว้ และตัวเขาก็ชอบประกาศทำทนายใครต่อใครว่า “เรามองไม่เห็นว่าจะมีสมณะหรือพราหมณ์ที่เป็นเจ้าหมู่ เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์ หรือแม้แต่ผู้ที่ประกาศตนว่าเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทระสักคนหนึ่งคนใด เมื่อได้วาทะกับเราแล้วจะไม่เกิดอาการประหม่า พรันพริ้ง จะไม่เหวี่ยงแตกไหลออกจากรักแร้ ตัวเรานี้แม้จะให้ได้ว่าทะกับเสาที่ไม่มีชีวิตจิตใจ เสานั้นก็ยิ่งประหม่า สะเทือนท้วนไหว” และเมื่อสังจกนิครนถ์ได้ยินชื่อเสียงของ

พระพุทธเจ้าจึงทำทนายจะขอไต่ว่าทงด้วยน้เอง ซึ่งจากการศึกษาการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารทั้ง 23 สำนวนพบว่า มีการผลิตซ้ำเหตุการณ์ดังกล่าวทั้งสิ้น 8 สำนวน มีทั้งในเรื่องเล่าพุทธประวัติและเรื่องเล่าเฉพาะเหตุการณ์การผจญมาร ซึ่งผู้วิจัยพบว่าทั้ง 8 สำนวนนี้มีลักษณะโครงเรื่องเดียวกัน ดังจะแสดงในตารางต่อไปนี้

ตาราง 9 แสดงโครงเรื่องเหตุการณ์พระพุทธเจ้าผจญสังกนิครนถ์

โครงเรื่อง	เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร ตอน พระพุทธเจ้าผจญสังกนิครนถ์
การเริ่มเรื่อง (Exposition)	- สังกนิครนถ์ผู้เป็นอาจารย์ของบรรดาราชกุมารแห่งกษัตริย์ลิจิวีผู้มีความเชื่อมั่นในความรู้ของตนเองและทนงว่าไม่มีใครสามารถเอาชนะสติปัญญาของตนได้
การพัฒนาเหตุการณ์ (Rising Action)	- วันหนึ่งเมื่อสังกนิครนถ์ได้พบกับพระอัสสชิจึงถามถึงสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสอน พระอัสสชิตอบว่าพระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่องความไม่เที่ยงของขันธห้า - สังกนิครนถ์เห็นว่าความเห็นและคำสอนของพระพุทธเจ้านั้นมีความเห็นผิดไป จึงอยากจะประลองทงเพื่อแก้ไขความเห็นผิดนี้
ภาวะวิกฤต (Climax)	- สังกนิครนถ์พร้อมด้วยลูกศิษย์อีก 500 เดินทางมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและถามคำถามเกี่ยวกับขันธ 5 และพระพุทธเจ้าก็ทรงตอบเช่นเดียวกับพระอัสสชิ - สังกนิครนถ์โต้แย้งพระพุทธองค์เกี่ยวกับคำสอนดังกล่าว แต่แล้วเมื่อพระพุทธองค์สองถามย้อนคืนไปบ้างสังกนิครนถ์กลับไม่สามารถตอบปัญหานั้นได้
ภาวะคลี่คลาย (Falling Action)	- ในท้ายที่สุดสังกนิครนถ์ก็ต้องยอมพ่ายแพ้ต่อพระปัญญาของพระพุทธเจ้า
การยุติของเรื่องราว (Ending)	- สังกนิครนถ์ขอถือพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งและฟังพระธรรมเทศนาจากพระองค์จนสามารถจัดมิจฉาปฏิญญาของตนไปอย่างหมดสิ้น และทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าพร้อมพระสงฆ์สาวกไปรับบิณฑบาตที่สำนักของตน

3.2.1.7 การผลิตซ้ำเหตุการณ์พุทธเจ้าผจญนันทโพนันทนาคราช

เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร ตอนผจญนันทโพนันทนาคราช ว่าด้วยเรื่องพระพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นในข่ายพระภูณว่านันทโพนันทนาคราชมีอุปนิสัยจะนับถือพระรัตนตรัยได้ จึงเสด็จไปโปรดก่อนที่จะเสด็จไปรับบิณฑบาตที่เรือนอนาถบิณฑิกเศรษฐี โดยจากการศึกษาการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารทั้ง 23 สำนวนพบว่า มีเพียงการผลิตซ้ำผ่านเรื่องเล่าเฉพาะเหตุการณ์การผจญมารจำนวน 8 สำนวน เท่านั้น ไม่พบการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพุทธประวัติทั้งเรื่อง ซึ่งผู้วิจัยพบว่า ทั้ง 8 สำนวนนี้มีลักษณะโครงเรื่องเดียวกัน ดังจะแสดงในตารางต่อไปนี้

ตาราง 10 แสดงโครงเรื่องเหตุการณ์พระพุทธเจ้าผจญนันทโพนันทนาคราช

โครงเรื่อง	เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร ตอน พระพุทธเจ้าผจญนันทโพนันทนาคราช
การเริ่มเรื่อง (Exposition)	<ul style="list-style-type: none"> - อนาถบิณฑิกเศรษฐีอาราธนาพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวกให้เข้ารับภัตตาหารเพลที่เรือนของตนในวันรุ่งพรุ่งนี้ - เวลาใกล้รุ่งพระพุทธเจ้าทรงตรวจดูสัตว์โลกด้วยพระญาณเพื่อตรวจดูสรรพสัตว์ที่มีบุญวาสนาถึงวาระที่จะได้ฟังพระธรรมเทศนาและพบเข้ากับนันทโพนันทนาคราชในข่ายพระภูณและดำริที่จะเสด็จมาโปรด
การพัฒนาเหตุการณ์ (Rising Action)	<ul style="list-style-type: none"> - พระพุทธเจ้าตรัสแก่พระสงฆ์สาวกทั้ง 500 รูปที่ตามเสด็จไปรับบิณฑบาตว่า ต้องการเดินทางไปยังเทวโลกก่อนที่จะไปบ้านอนาถบิณฑิกเศรษฐี - เมื่อนันทโพนันทนาคราชเห็นพระพุทธเจ้าและพระสาวกเหาะข้ามศีรษะของตนจึงโกรธมาก

พหุบัน ปณฺ ทิโต ชิว

ตาราง 10 (ต่อ)

โครงเรื่อง	เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร ตอน พระพุทธเจ้าผจญนันทโพนันทนาคราช
ภาวะวิกฤต (Climax)	<ul style="list-style-type: none"> - นันทโพนันทนาคราชเนรมิตกายให้ใหญ่โตจนครอบเอาสิเนรุ 7 รอบ และแผ่พังพานบดบังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์จนไม่สามารถมองเห็นได้ - พระรัฐपालถามถึงสาเหตุที่มองไม่เห็นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และได้รับคำตอบจากพระพุทธเจ้าว่าเพราะนันทโพนันทนาคราชเนรมิตกายบังเอาไว้ - เหล่าพระสงฆ์สาวกต่างอาสากันไปปราบพญานาคแต่พระพุทธเจ้าไม่อนุญาต แต่เมื่อพระโมคคัลลานะขออาสาพระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาต - พระโมคคัลลานะทรมานนันทโพนันทนาคราชด้วยวิธีต่าง ๆ และสามารถเอาชนะได้
ภาวะคลี่คลาย (Falling Action)	- นันทโพนันทนาคราชขอยอมแพ้ต่ออิทธิฤทธิ์ของพระโมคคัลลานะ และขอถือพระโมคคัลลานะเป็นที่พึ่ง แต่พระสาวกปฏิเสธและพานันทโพนันทนาคราชเข้าพบพระพุทธเจ้า
การยุติของเรื่องราว (Ending)	- พระพุทธเจ้าตรัสพระธรรมเทศนาสั่งสอนแก่นันทโพนันทนาคราช จนสามารถกำจัดมานะทิฐิของตนได้อย่างหมดสิ้นและประทานศีล 5 ให้เป็นข้อปฏิบัติสืบไป

3.2.1.8 การผลิตซ้ำเหตุการณ์พุทธเจ้าผจญท้าวพกาพรหม

เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร ตอนผจญท้าวพกาพรหม เป็นเรื่องราวของพกาพรหม ผู้เป็นพรหมในพรหมโลกชั้น “ปฐมฉานภูมิ” ถิ่นมอติชาติของตน จนเกิดความเห็นผิดคิดว่าผู้ที่ได้เกิดเป็นพรหม คือผู้ที่ยิ่งใหญ่ที่สุด เป็นผู้สร้างสรรพสิ่งและเป็นผู้พ้นจากชราและมรณะ พระพุทธองค์จึงทรงพระเมตตาเสด็จไปอนุเคราะห์พกาพรหมและหมู่พรหมในปฐมฉานภูมิ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงให้พรหมเห็นว่าพระองค์ทรงมีปัญญาและพระฤทธิ์ยิ่งใหญ่นิอพรหมและในท้ายที่สุดพระพุทธองค์ทรงใช้อิทธิฤทธิ์ข่มฤทธิ์ของพกาพรหมแล้วแสดงพระธรรมเทศนาช่วยให้พรหมหนึ่งหมื่นองค์บรรลุมรรค ผล นิพพาน จากการศึกษาการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารทั้ง 23 สำนวนพบว่า มีการ

ผลิตซ้ำเหตุการณ์ดังกล่าวทั้งสิ้น 11 ส่วนวน โดยเป็นการผลิตซ้ำผ่านเรื่องเล่าเฉพาะเหตุการณ์การผจญมาร ซึ่งผู้วิจัยพบว่าทั้ง 11 ส่วนวนนี้มีลักษณะโครงเรื่องเดียวกัน ดังจะแสดงในตารางต่อไปนี้

ตาราง 11 แสดงโครงเรื่องเหตุการณ์พระพุทธรูปเจ้าผจญกภาพรหม

โครงเรื่อง	เรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญกภาพรหม ตอน พระพุทธรูปเจ้าผจญกภาพรหม
การเริ่มเรื่อง (Exposition)	- สมัยหนึ่งพระพุทธรูปเจ้าทรงตรวจดูสัตว์โลกด้วยพระญาณเพื่อและพบว่าทำวภาพรหมทรงมีมัจฉาทิฎฐิ หลงเชื่อว่าพรหมโลกนี้คือความเที่ยงแท้และมั่นคง เมื่อเป็นดังนั้นพระพุทธรูปเจ้าจึงดำริจะเสด็จไปโปรดกภาพรหม
การพัฒนาเหตุการณ์ (Rising Action)	- พระพุทธรูปเจ้าเสด็จขึ้นไปยังพรหมโลกเพื่อโปรดกภาพรหม - กภาพรหมยังคงยืนยันว่าพรหมโลกนั้นคือความเที่ยงแท้แลมั่นคง
ภาวะวิกฤต (Climax)	- กภาพรหมอวดอ้างอิทธิฤทธิ์ของตนและทำทนายพระพุทธรูปเจ้า - กภาพรหมแปลงกายไปซ่อนยังที่ต่าง ๆ แต่พระพุทธรูปเจ้าก็หาจนเจอทุกครั้ง - เมื่อพระพุทธรูปเจ้าหายไปซ่อนบ้าง แต่กลับไม่มีใครสามารถมองเห็นพระองค์ได้ จะได้ยินก็แต่เพียงเสียงของพระองค์เท่านั้น - กภาพรหมพยายามค้นหาพระพุทธรูปเจ้าทุกวิถีทางแต่ก็ไม่สำเร็จ
ภาวะคลี่คลาย (Falling Action)	- กภาพรหมขอยอมแพ้และขอให้พระพุทธรูปเจ้าปรากฏตัวออกมา - พระพุทธรูปเจ้าปรากฏตัวขึ้นและกล่าวว่าพระองค์ไม่ได้เสด็จไปไหนเลย เพียงแต่เดินจงกรมอยู่เหนือเศียรของกภาพรหมเท่านั้น
การยุติของเรื่องราว (Ending)	- พระพุทธรูปเจ้าแสดงพระธรรมเทศนาโปรดกภาพรหมถึงความจริงของความไม่เที่ยงแท้ในพรหมโลก กภาพรหมจึงคลายความเห็นผิดจนหมดสิ้น

พูน ปณ ทิโต ชเว

จากที่กล่าวมาในข้างต้น สรุปได้ว่า เนื้อหาส่วนใหญ่ของเรื่องเล่าพระพุทธเจ้า
 ผจญมารในแต่ละเหตุการณ์ยังคงผลิตซ้ำตามโครงเรื่องเดียวกันซึ่งเป็นโครงเรื่องเดิมที่ปรากฏในเรื่อง
 เล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถา (พาหุง) และมีเพียงรายละเอียดบาง
 ประการที่พบว่ามีเปลี่ยนแปลงไปจากโครงเรื่องเดิมอยู่บ้างซึ่งเป็นไปตามกระบวนการแปรรูปวรรณกรรม
 กล่าวคือ เมื่อมีการปรับเปลี่ยนเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารจากรวมลักษณะไปสู่อะไร
 ประเภทอื่น ๆ นั้นอาจต้องคำนึงถึงความเหมาะสม สอดคล้องกับบริบททางสังคม วัฒนธรรมหรือ
 เงื่อนไขความเหมาะสมกับลักษณะทางประชากรศาสตร์หรือกลุ่มผู้เสพ เช่น การแปรรูปเรื่องเล่า
 พระพุทธเจ้าผจญมารให้เหมาะกับเด็กและเยาวชน ด้วยการ เปลี่ยน ปรับ ขยายหรือลดทอนบางสิ่ง
 เป็นต้น ดังนั้นในหัวข้อถัดไปผู้วิจัยจะได้อธิบายให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนที่ปรากฏในเรื่องเล่า
 พระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัย

3.2.2 การปรับเปลี่ยนเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัย

การปรับเปลี่ยนที่พบในเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัยทั้ง 23 ส่วน เป็น
 ผลมาจากกระบวนการแปรรูปทางวรรณกรรม โดยการเปลี่ยนรูปแบบการนำเสนอจากรูปแบบเดิม
 ไปสู่รูปแบบใหม่ ผู้วิจัยพบว่าการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารโดยการแปรรูปวรรณกรรมนั้น
 มีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดใน 2 ด้าน ได้แก่ ด้านเนื้อเรื่อง/เหตุการณ์และด้านตัวละคร โดยมีทั้งการ
 ลดทอน การเพิ่ม การปรับเปลี่ยนรายละเอียดและการสลับลำดับเหตุการณ์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

3.2.2.1 การปรับเปลี่ยนด้านเนื้อเรื่อง/เหตุการณ์

ในการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารทั้ง 8 เหตุการณ์ ใน 23 ส่วน พบว่ามี
 การปรับเปลี่ยนด้านเนื้อหา/ เหตุการณ์ ดังนี้

1. การลดทอนเนื้อเรื่อง/เหตุการณ์

1.1 เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญพญามาร

(1) เหตุการณ์พระสุบินนิมิต 5 ประการก่อนการตรัสรู้

พระสุบินนิมิต 5 ประการ ถือเป็นเหตุการณ์สำคัญก่อนการตรัสรู้ของ
 เจ้าชายสิทธัตถะด้วยถือว่าเป็นนิมิตหมายแรกที่บ่งบอกว่าเจ้าชายสิทธัตถะจะตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิ
 ญาณในไม่ช้า ซึ่งเนื้อหาของความฝันทั้ง 5 ประการนี้กล่าวไว้อย่างละเอียดในปฐมสมโพธิกถาปริเฉทที่
 8 พุทธบูชาปริวรรต ความว่า

“แลเมื่อกาลราตรีจาดุททสิขุณปักษ์ปัจจุสมย์นั้น สมเด็จพระพุทธานุ
 หาราชทรงเสวยซึ่งปัจจุมหาสุบิน 5 ประการ แลข้อพระมหาสุบินเป็นปฐมว่า พระองค์เสด็จบรรทมอ
 ตตานภาพเหนือมหาปฐพีต่างที่พระยี่ภู่ปลาด มีพระยาเขาหิมวันบรรพตปรากฏเป็นพระเขนยหนุน
 พระอุตม์คศิริโรดมแลพระพาหาฝ่ายวามภาคพาดหยั่งลงไปในมหาสมุทรข้างปาจีนทิศ พระพาหุ
 ประเทศทักษิณปรักวพาดหยั่งลงไปในมหาสมุทรข้างปัจฉิมทิศภาค พระยุคลบาทก็เหยียดหยั่งลงไป
 ในทักษิณมหาสมุทร อันนี้เป็นพระมหาสุบินนิมิตข้อเป็นปฐม แลพระสุบินคำรบ 2 นั้นว่า ดิณ
 ชาติหญ้าแพรกเส้นหนึ่งอกขึ้นแต่พื้นพระนาภีแล้วเจริญสูงขึ้นไปจดคักนาดลนภาภาคอันนี้เป็นพระ
 มหาสุบินนิมิตคำรบ 2 แลพระมหาสุบินนิมิตคำรบ 3 นั้นว่า กิมีชาติหมู่หนอนทั้งหลายล้วนมีกายอัน
 ขาวมีศิระษอันดำ ไต่ขึ้นมาแต่ปลายพระบาทยุคลเต็มตลอดปกปิดเสียวซึ่งลำพระขงฆ์ทั้งสิ้นจนตราบ
 เท่ากระทั่งถึงพระชาณุมณฑล อันนี้เป็นพระมหาสุบินนิมิต ข้อเป็นคำรบ 3 แลพระมหาสุบินคำรบ 4
 นั้นว่ามีสกุลชาติทั้งหลายสี่จำพวก พื้นแต่มีพรรณต่าง ๆ กัน เหล่าหนึ่งเหลือง เหล่าหนึ่งเขียว เหล่า
 หนึ่งแดง เหล่าหนึ่งดำ บินมาแต่จาดุทิศ ๆ ละอย่าง มาจับฟูปลงแทบพระบาทมูล แล้วก็กลายกลับ
 เป็นสีขาวทั้งสิ้นด้วยกัน อันนี้เป็นพระมหาสุบินนิมิตข้อคำรบ 4 แลพระมหาสุบินนิมิตคำรบ 5 นั้นว่า
 พระองค์เสด็จขึ้นไปจงกรมอยู่เบื้องบนยอดภูเขา อันอาภูลไปด้วยกริส แต่กริสจะได้ต้องติดพระบาทนั้น
 หามิได้ อันนี้เป็นพระมหาสุบินนิมิตคำรบ 5” (สมเด็จพระมหาสมณะเจ้า กรมพระปรมานุชิต
 ชิโนรส, , 2539: 74)

จากการศึกษาพบว่าเหตุการณ์ดังกล่าวมีปรากฏเฉพาะในปฐมสมโพธิ
 กถา, พุทธชัยมงคล (พาหุง) ปี 2529, 2538, 2558 ,ภาพยนตร์การ์ตูนเรื่อง “พุทธศาสดา” และในละคร
 โทรทัศน์เรื่อง “พระพุทธเจ้า มหาศาสดาโลก” เท่านั้น โดยไม่ปรากฏการเล่าถึงเหตุการณ์นี้ในสำนวน
 อื่นที่เหลือ ทั้งนี้เฉพาะสำนวนที่กล่าวถึงเหตุการณ์นี้ก็มีรายละเอียดที่แตกต่างกันไป ดังนี้

สำนวนพุทธชัยมงคล (พาหุง) ปี 2529, 2538, 2558 กล่าวถึงความ
 ฝันดังกล่าวโดยสรุปความว่า

“...ในเวลาปัจจุสมย์ใกล้สว่าง ทรงมหาสุบินนิมิต ฝันเป็นมงคลวิจิตร 5
 ประการ ข้อต้นทรงฝันว่า พระองค์มีกายใหญ่ ผทมเหนือพื้นปฐพี พระเศียรหนุนภูเขาหิมพานต์
 บรรพต พระพาหาทั้งสองข้างพาดหยั่งลงไปสู่มหาสมุทรทั้งสองฝั่ง พระยุคลบาทก็พาดหยั่งมหาสมุทร
 ด้านตะวันตก เป็นต้น...” (พุทธชัยมงคล (พาหุง), 2558: 21)

จากข้อความข้างต้นจะพบว่าเป็นการกล่าวถึงนิมิตของเจ้าชายสิทธัตถะในแบบที่สั้น กระชับ ไม่ได้มีรายละเอียดมากมายเท่าในฉบับปฐมสมโพธิกถา และมีข้อสังเกตอีกประการคือ ผู้เขียนเลือกใช้คำศัพท์บางคำแทนที่คำเดิมในปฐมสมโพธิกถา เช่น ชื่อภูเขาที่ปรากฏในความฝันที่ว่าเจ้าชายสิทธัตถะใช้เป็นหมอนหนุนนั้นในปฐมสมโพธิกถา กล่าวว่า “...มีพระยาเขา**หิมวัน****บรรพต**ปรากฏเป็นพระเขนยหนุนพระอุตม์มงคลโรดม...” (ปรมาณูชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระ, 2539: 74) ส่วนในพุทธชัยมงคล (พาหุ) กล่าวว่า “...พระเศียรหนุนภูเขา**หิมพานต์บรรพต**...” จะสังเกตเห็นว่าในความหมายเดียวกันนี้ ผู้เขียนพุทธชัยมงคล (พาหุ) เลือกที่จะใช้คำว่า **หิมพานต์บรรพต** แทนที่จะเป็น **หิมวันบรรพต** ทั้งที่จริงทั้งสองคือชื่อเดียวกัน ซึ่งคำว่า หิมพานต์ หรือ หิมวันต์ นั้นในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานอธิบายว่าหิมพานต์ หรือ หิมวันต์ หมายถึง “ชื่อป่าหนาวแถบเหนือ อินเดีย” ซึ่งคงจะหมายถึงป่าแถบภูเขาหิมาลัย ซึ่งเป็นภูเขาที่มียอดสูงสุดในโลก เป็นภูเขาอยู่ในดินแดนอินเดียและเนปาลติดต่อกัน มีหิมะปกคลุมอยู่ตลอดปี อย่างไรก็ตามการที่ผู้เขียนพุทธชัยมงคล (พาหุ) เลือกใช้คำว่า **หิมพานต์บรรพต** แทนที่จะเป็น **หิมวันบรรพต** ตามแบบอย่างในปฐมสมโพธิกถา นั้นอาจเนื่องมาจากความคุ้นเคยของผู้อ่านที่มีต่อคำว่า **หิมพานต์** มากกว่า นั่นก็ด้วยเหตุที่ว่าเรามักจะพบคำว่า **หิมพานต์** ในหนังสือวรรณคดีจำนวนมาก เช่น ไตรภูมิกถา มหาชาติ เวสสันดร เวสสันดรชาดก กากีคำกลอน อาจเป็นสาเหตุให้ผู้เขียนใช้เหตุผลดังกล่าวที่จะเลือกใช้คำที่ผู้คนคุ้นเคยและอยู่ในการรับรู้ของผู้คนมาใช้จนความหมายที่ง่ายต่อความเข้าใจของผู้คนมากขึ้น

ภาพยนตร์การ์ตูนเรื่อง “พุทธศาสดา” เป็นอีกสำนวนหนึ่งที่มีการกล่าวถึงความฝันของเจ้าชายสิทธัตถะ แต่ในเรื่องไม่ปรากฏภาพหรือการเล่าเรื่องความฝันแบบเดียวกับในปฐมสมโพธิกถาหรือพุทธชัยมงคล (พาหุ) มีเพียงบอกให้ผู้ชมทราบว่าเจ้าชายสิทธัตถะทรงสุบินนิมิต 5 ประการและเล่าเข้ามาที่การทำนายความฝันทั้ง 5 ประการเลย ดังข้อความต่อไปนี้

“...ในยามราตรีของวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 6 ในขณะที่พระมหาบุรุษบรรทมหลับ จวบจนใกล้รุ่ง ได้ทรงสุบินนิมิตต่าง ๆ 5 ประการ เมื่อทรงตื่นจากบรรทมก็เริ่มทำนายไปตามลำดับว่า 1) พระองค์จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า 2) พระองค์จะได้ประกาศสังฆธรรมแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย 3) ผู้คนทั้งหลายจะเข้ามาสู่สำนักของพระองค์ และจะบังเกิดพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์ 4) ชาวโลกทุกชนชั้นวรรณะเมื่อมาสู่สำนักของพระองค์แล้วจะได้รับความอันบริสุทธิ์โดยเท่าเทียมกัน 5) ชาวโลกจากทุกทิศจะพากันน้อมถวายลาภสักการะด้วยความเลื่อมใสศรัทธา แต่พระองค์ก็ไม่ได้มีพระทัยยึดติดกับลาภสักการะนั้นให้เป็นมลทินแม้แต่น้อย...” (ภาพยนตร์การ์ตูน เรื่อง พุทธศาสดา: <https://www.youtube.com/>)

การเล่าเรื่องเหตุการณ์ความฝันของเจ้าชายสิทธัตถะในภาพยนตร์การ์ตูนเรื่องดังกล่าวพบว่าเป็นการเล่าเรื่องตามที่เจราต์ เจอเน็ตต์ (Genette, 1980) (อ้างถึงใน อีราวัตติ ไตลังคะ, 2543: 9 - 10) นักทฤษฎีเรื่องเล่าที่ได้ศึกษาเรื่องของ “เวลา” ในเรื่องเล่า โดยเจราต์ เจอเน็ตต์ ได้วิเคราะห์ไว้ในหนังสือ Narrative Discourse: An Essay in Method เกี่ยวกับกลวิธีในการเล่าเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการจัดลำดับเวลาของผู้เขียนอาจใช้ได้ไว้ 3 ประเภท คือ ลำดับ ระยะเวลา และความถี่ (order, duration, frequency) ในส่วนของระยะเวลานั้น มีทั้งหมด 5 แบบ คือ การเล่าย่อ (summary), การเล่าข้าม (ellipsis), การเล่าละเอียดแบบดูละคร (scene), การยืดเวลา (stretch) และการหยุด (pause)

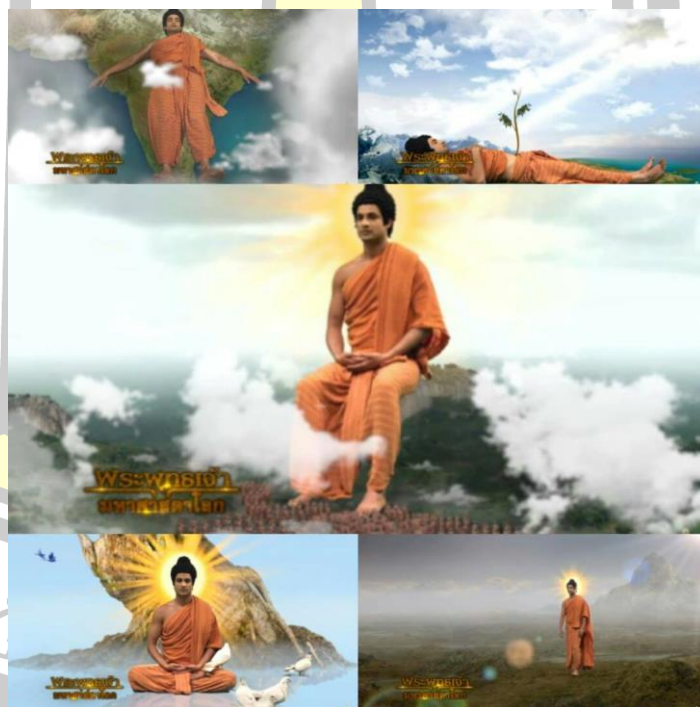
เมื่อพิจารณาการเล่าเหตุการณ์ดังกล่าวในภาพยนตร์การ์ตูนเรื่องนี้พบว่าผู้เล่าเรื่องใช้วิธีการเล่าข้าม (ellipsis) ซึ่งหมายถึง ผู้เขียนหรือผู้เล่าเรื่องตัดเหตุการณ์บางตอนออกแล้วไปเล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหลังจากนั้นแทน อาจเป็นเพราะเป็นเหตุการณ์ไม่สำคัญหรือเป็นการเล่าข้ามเพื่อสร้างปมเรื่องและคลี่คลายต่อไป ซึ่งในกรณีของการเล่าเรื่องเหตุการณ์ความฝันของเจ้าชายสิทธัตถะในภาพยนตร์การ์ตูนนี้ ผู้วิจัยมองว่า ผู้เล่าเรื่องต้องการเล่าข้ามเพื่อให้เนื้อเรื่องรวบรัดและดำเนินเรื่องได้เร็วมากขึ้นเนื่องจากพุทธประวัติเป็นเนื้อเรื่องขนาดยาวมีรายละเอียดค่อนข้างมาก การเล่าในรูปแบบภาพยนตร์การ์ตูนซึ่งเน้นผู้ชมที่เป็นเด็กและเยาวชนนั้นหากมีรายละเอียดที่มากจนเกินไปอาจทำให้เกิดความเบื่อหน่ายเกิดขึ้นได้ รวมไปถึงข้อจำกัดในเรื่องของความยาวของภาพยนตร์น่าจะเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ผู้เล่าเรื่องเลือกที่จะตัดหรือเล่าข้ามเหตุการณ์บางอย่างออกไปนั่นเอง

ละครโทรทัศน์เรื่อง “พระพุทธเจ้า มหาศาสดาโลก” ถือเป็นละครที่เล่าเรื่องพุทธประวัติออกมาได้อย่างน่าสนใจจนมีผู้คนติดตามกันมากมายในหลายประเทศ แน่แน่นอนว่าการเล่าเรื่องพุทธประวัติจึงมีความละเอียดในเหตุการณ์สำคัญ ๆ มากกว่าเมื่อเทียบการกับผลิตซ้ำในสำนวนอื่น สำหรับเหตุการณ์สุบินนิมิตของเจ้าชายสิทธัตถะนั้นในละครโทรทัศน์เรื่องนี้ถูกเล่าโดยเจ้าชายสิทธัตถะซึ่งเป็นตัวละครเอกในเรื่องเอง โดยเหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นเมื่อเจ้าชายสิทธัตถะตื่นขึ้นและเป็นเวลาเดียวกันกับที่นางสุชาดา นางอุมิลา และเด็กชายชื่อสวัสตี เข้ามาหาและเจ้าชายสิทธัตถะได้เล่าความฝันของพระองค์ให้ทั้งสามคนฟัง ความว่า

“...เมื่อคืนนี้ข้าฝันถึงสิ่งทีประหลาดมาก พวกเขาให้สัญญาบางอย่างในฝันครั้งแรกข้าเห็นว่า โลกนี้คือที่นอนของข้า ภูเขาที่สูงที่สุดของหิมาลัยคือหมอนรองของข้า แขนซ้ายข้าท้าวบนมหาสมุทรตะวันออก และมือขวาข้าท้าวบนมหาสมุทรอาราเบียน เท้าสองข้างของข้าสัมผัสมหาสมุทรทางใต้ ในฝันครั้งที่ 2 ของข้า ข้าเห็นหญ้าชื้อตริยางค์งอกขึ้นจากสะดือของข้าและมันเติบโตจนแตะเมฆบนฟ้าได้ ในฝันครั้งที่ 3 ของข้า ข้าเห็นผู้คนนับไม่ถ้วน ทุกวรรณะ ทุกศาสนามายืนที่เท้าของข้า ในฝันครั้งที่ 4 ของข้า ข้าเห็นนกมากมายหลากสีส่นมาหาข้า จากทั่วทุกสารทิศ แต่พอ

พวกมันมาใกล้ข้า พวกมันก็กลายร่าง เปลี่ยนสีเป็นสีขาว มันเป็นสัญญาณบอกว่าทุกคนทุกภพภวะ ทุกศาสนาจะมาหาข้า ไม่มีแล้วความแตกต่าง ในฝันที่ 5 ของข้า ข้าเห็นตัวเอง ยืนอยู่ใต้ภูเขาโคลนและคุกใต้ดิน ข้าปีนขึ้นไปบนยอดเขาและปีนลงมาแต่ตัวข้าไม่เป็นโคลน นี่เป็นสัญญาณบอกว่าข้าจะบริสุทธิ์ แม้อยู่ในเลนตม...”

หากพิจารณาข้อความข้างต้นเทียบกับเหตุการณ์เดียวกันนี้ในปฐมสมโพธิกถาพบว่าเป็นเนื้อความที่มีความหมายเดียวกัน แต่ก็มีรายละเอียดบางอย่างของเหตุการณ์ดังกล่าวที่ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าละครโทรทัศน์เรื่องนี้มีการระบุอย่างเจาะจงลงไป เช่น **มือขวาทำวบนมหาสมุทรอาราเปียน** และ **ข้าเห็นหญ้าซีดริยางงอกขึ้นจากสะดือของข้า** เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องจากละครโทรทัศน์เรื่องดังกล่าวเป็นการรวบรวมข้อมูลมาจากพุทธประวัติในหลายประเทศที่นับถือศาสนาพุทธ ดังนั้นเป็นไปได้ว่าข้อมูลดังกล่าวอาจจะมีพุทธประวัติฉบับใดฉบับหนึ่งจากแหล่งข้อมูลกล่าวถึงหรือไม่ผู้เขียนหรือผู้เรียบเรียงข้อมูลพุทธประวัติชุดนี้ศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมเพื่อที่จะได้ข้อมูลที่ใกล้เคียงความเป็นจริงมานำเสนอให้แก่ผู้ชม

ภาพประกอบ 15 สุนิมิต 5 ประการของเจ้าชายสิทธัตถะ
ที่มา: ละครโทรทัศน์พระพุทเจ้ามหาศาสดาโลกตอนที่ 34

1.2 เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญอหิงสกุมาร

(1) เหตุการณ์กำเนิดอหิงสกุมาร

เหตุการณ์กำเนิดอหิงสกุมาร เป็นเหตุการณ์ที่จะปรากฏในตอนต้นของเรื่องที่มีการกล่าวถึงบุตรชายของภคควพราหมณ์บุโรหิตในพระเจ้าปเสนทิโกศลและนางมันตานีที่บังเอิญเกิดในคืนฤกษ์ดาวโจรซ้ำในวันที่เกิดนั้นยังปรากฏเหตุอัศจรรย์ด้วยบรรดาศาสตราวุธทั้งหลายในพระนครมีแสงสว่างประดุจเปลวไฟ เมื่อบิดาทำนายดวงชะตาให้แก่บุตรและทราบว่าเป็นบุตรชายของตนเมื่อโตขึ้นจะเป็นโจรจิตใจเหยาบช้า จึงขอให้พระเจ้าปเสนทิโกศลสั่งประหารชีวิตทารกนี้เสีย แต่พระเจ้าปเสนทิโกศลปฏิเสธและรับสั่งให้เลี้ยงบุตรชายนี้ให้ดี ภคควพราหมณ์จึงแก้เคล็ดให้กับลูกชายด้วยการตั้งชื่อว่า “อหิงสกะ” แปลว่า ผู้ไม่เบียดเบียน เมื่อเจริญวัยขึ้นจึงส่งไปร่ำเรียนวิชาที่ตักศิลา แต่ด้วยความสามารถที่โดดเด่นจึงเป็นเหตุให้อหิงสกะถูกศิษย์ร่วมสำนักใส่ร้ายจนในที่สุดเป็นเหตุให้อหิงสกะต้องกลายเป็นโจรร้ายกาจเที่ยวฆ่าผู้คน

จากการศึกษาการผลิตซ้ำทั้ง 14 สำนวน พบว่ามีการผลิตซ้ำ 6 สำนวนที่ไม่ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ในข้างต้น ดังต่อไปนี้

วรรณคดีก่อนนอนเรื่องพระพุทธเจ้า นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับอหิงสกุมารโดยสรุปเท่านั้นไม่ได้มีการกล่าวถึงรายละเอียดเหตุการณ์ทั้งเรื่องแต่เพียงว่าอหิงสกุมารเป็นบุคคลที่กลับตัวกลับใจได้ด้วยคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

หนังสือพุทธประวัติฉบับการ์ตูนและหนังสือการ์ตูนพุทธประวัติพระพุทธเจ้า ทั้งสองสำนวนเปิดเรื่องด้วยเหตุการณ์ตอนอหิงสกะเติบโตและไปร่ำเรียนวิชาที่ตักศิลา ไม่มีการกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนกำเนิดอหิงสกะเพื่ออธิบายที่มาของชื่อแต่อย่างใด

ภาพยนตร์การ์ตูนเรื่อง “พุทธศาสนา” และภาพยนตร์การ์ตูนเรื่อง “พระพุทธเจ้า” เปิดเรื่องด้วยเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าตรัสดูสัตว์โลกด้วยพระญาณและพบอหิงสกะที่กำลังไล่ฆ่าผู้คนเมื่อพระองค์พิจารณาแล้วว่ามีโอกาสจะบรรลุธรรมจึงเสด็จไปทรงโปรด

ภาพยนตร์เรื่อง พระพุทธเจ้ามหาศาสดาโลก เปิดฉากเล่าเรื่องด้วยภาพอหิงสกะไล่ฆ่าผู้คนจนชาวบ้านหวาดกลัว ทุกคนต่างหลบซ่อนอยู่แต่ในบ้านของตนเองไม่กล้าออกไปไหน

การลดทอนเหตุการณ์ที่พบในสำนวนข้างต้นจะเห็นว่าส่วนใหญ่เป็นเรื่องเล่าในพุทธประวัติทั้งเรื่อง ซึ่งเหตุที่ไม่มีมีการกล่าวถึงเหตุการณ์นี้อาจเนื่องมาจากหลายสาเหตุด้วยกัน อาทิ เพื่อต้องการเล่าเรื่องให้กระชับ หรือเพื่อให้เพียงพอกับพื้นที่และเวลาในการเล่าเรื่อง เนื่องจากพุทธประวัติเป็นเรื่องเล่าขนาดยาวที่มีเหตุการณ์สำคัญๆ อยู่มากมาย จึงอาจเป็นสาเหตุให้ผู้เล่าเรื่องเลือกที่จะลดทอนการกล่าวถึงจุดเริ่มต้นของอหิงสกะออกไปนั่นเอง อย่างไรก็ตามแม้

เหตุการณ์ดังกล่าวจะไม่ได้ส่งผลต่อเนื้อเรื่องหลักคือการพบกันระหว่างพระพุทธเจ้าและอหิงสกะ แต่ก็อาจส่งผลต่อความเข้าใจในเหตุการณ์เกี่ยวกับเรื่องราวของอหิงสกะและไม่ทราบถึงสาเหตุที่ทำให้พระพุทธองค์ต้องเสด็จมาโปรด เพราะการเสด็จมาโปรดในครั้งนั้นไม่เพียงแต่ช่วยอหิงสกะไม่ให้กระทำมาตุฆาตซึ่งถือเป็นกรรมหนัก ห้ามมรรคผลห้ามนิพพานแล้วนั้น พระองค์ยังได้ช่วยให้นางมันตานีรอดพ้นจากความตายด้วยอาจถูกชายอย่างของตนฆ่าเพราะจำไม่ได้ว่าเป็นมารดาอีกด้วย

(2) เหตุการณ์ที่พระเจ้าปเสนทิโกศลได้พบภิกษุของคุลิมาล

ข่าวการฆ่าผู้คนขององคุลิมาลทำให้ชาวบ้านทุกซ່อนเป็นอย่างมาก ต่างพากันมาชุมนุมเพื่อขอให้พระเจ้าปเสนทิโกศออกไปปราบโจรร้ายนี้เพื่อความสงบสุขของอาณาประชาราษฎร์ ในครั้งนั้นพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงกลัวองคุลิมาลมาก มิได้มีพระประสงค์จะไปจับโจรเลย แต่ทรงเกรงต่อคำครหา จึงทรงดำริที่จะเข้าไปหาพระพุทธองค์ด้วยคิดว่าหากพระผู้มีพระพุทธองค์ทรงเห็นว่าพระเจ้าปเสนทิโกศลจะจับโจรได้ก็คงจะทรงนิ่งเสีย แต่ถ้าทรงเห็นว่าพระเจ้าปเสนทิโกศลจะแพ้อาจจะทูลทัดทาน คิดได้ดังนั้นจึงเสด็จเข้าไปหาพระพุทธเจ้าที่พระเชตวันมหาวิหาร แต่เมื่อไปถึงและกราบทูลถึงจุดประสงค์ที่มาพบพระองค์ พระพุทธเจ้าจึงตรัสกับพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า “*ดูกรมหาราช ถ้ามหาบพิตรทอดพระเนตรเห็น องคุลิมาล เป็นผู้ปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการพูดเท็จ ฉันทดาหารหนเดียว ประพฤติพรหมจรรย์ พระองค์จะทรงกระทำอย่างไรกับเขา?*” พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงตอบว่า “*ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันจะพึงทำความเคารพ จะจัดถวายจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคานาปัจจัยเภลัชบริขาร หรือก็จะจัดการรักษาป้องกันคุ้มครองอย่างเป็นธรรม ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แต่องคุลิมาลโจรนั้น เป็นคนทุศีล มีบาป จะมีความสำรวมด้วยศีลถึงอย่างนั้นได้อย่างไร?*”

ขณะนั้น ท่านพระองคุลิมาล นั่งอยู่ไม่ไกลพระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคทรงยกพระหัตถ์เบื้องขวาขึ้นชี้ตรัสบอกพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า ดูกรมหาราช นั้น องคุลิมาลพระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงเห็นองคุลิมาลก็ทรงมีความกลัว ทรงหวาดหวั่น พระผู้มีพระภาคทรงทราบว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงกลัว จึงได้ตรัสกะพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า อย่าทรงกลัวเลย มหาราช อย่าทรงกลัวเลย มหาราช บัดนี้ องคุลิมาลนี้ไม่เป็นภัยกับผู้ใดแล้ว ครั้งนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงระงับความกลัวได้แล้ว จึงเสด็จเข้าไปหาท่านองคุลิมาลถึงที่ที่ท่านนั่งอยู่ และเห็นเป็นจริงดังที่พระพุทธองค์กล่าวทุกประการ บัดนี้องคุลิมาลจอมโจรผู้เป็นที่หวาดกลัวของชาวบ้านได้กลายมาเป็นสมณะเพศผู้นำเลื่อมใส พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงทรงสรรเสริญพระพุทธคุณ ที่ทรงสามารถปราบโจรร้ายได้ โดยไม่ต้องใช้อาวุธและศาสตราอาวุธใด ๆ ลำดับนั้น แล้วทรงลุกจากที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วเสด็จกลับไป

เหตุการณ์ที่กล่าวในข้างต้นเป็นเหตุการณ์ในตอนท้ายของเรื่องเล่า พระพุทธเจ้าผจญอหังการ จากการศึกษาการผลิตซ้ำทั้ง 14 สำนวน พบว่ามีการผลิตซ้ำ 8 สำนวนที่ ลดทอนเหตุการณ์ข้างตอนออกไป ได้แก่ หนังสือพุทธชัยมงคลคาถา (พาหุง), หนังสือพาหุง มนต์แห่ง ชัยชนะ, ตำนานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ หนังสือวรรณคดีก่อนนอนเรื่องพระพุทธเจ้า, หนังสือพุทธ ประวัติฉบับการ์ตูน, หนังสือการ์ตูนพุทธประวัติ พระพุทธเจ้า, ภาพยนตร์การ์ตูนเรื่องพุทธศาสนาและ ภาพยนตร์การ์ตูนเรื่องพระพุทธเจ้า โดยทั้ง 8 สำนวนนี้ได้เล่าตอนจบของเรื่องถึงเพียงแค่องคูลิมาลได้ ฟังธรรมจากพระพุทธองค์และสำนักผิศจึงทูลขออุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาจากนั้นพระเจ้า ก็พาเสด็จกลับสู่พระเชตวันมหาวิหารเท่านั้นไม่ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระเจ้าปเสนทิโกศลเข้าเฝ้า พระพุทธเจ้าและได้พบภิกษุของคูลิมาลแต่อย่างใด

นอกจากนี้ยังมีบางสำนวนที่กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ พบภิกษุของคูลิมาลที่มีใจความต่างออกไปบ้างเล็กน้อยคือกล่าวว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลทราบข่าวเรื่อง องคูลิมาลบวชเป็นภิกษุและไม่เชื่อว่าจะมีทางเป็นไปได้จึงขอไปดูให้เห็นด้วยตาตัวเอง ซึ่งเหตุการณ์นี้มี ปรากฏในการผลิตซ้ำในลานเทียมชุด “ชัยชนะของพระพุทธเจ้า” และภาพยนตร์เรื่องพระพุทธเจ้ามหา ศาสดาโลก

(3) เหตุการณ์พระพุทธเจ้าแสดงอิทธิสังขารและพุทธดำรัส “เราหยุด แล้วแต่ท่านสิยังไม่หยุด”

เหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าแสดงอิทธิสังขารนั้นเกิดขึ้นในตอน ที่ องคูลิมาลถือดาบและโล่ ผูกสอดแล่งธนู วิ่งติดตามพระพุทธเจ้าไปทางพระปฐมภูมิก (เบื้องหลังหรือข้าง หลัง) พระพุทธเจ้าทรงบันดาลอิทธิสังขาร โดยเมื่องคูลิมาลจะวิ่งสุดกำลังก็ไม่อาจวิ่งทันพระองค์ผู้ เสด็จดำเนินไปตามปกติได้ ครั้งนั้น องคูลิมาลได้เกิดความคิดว่า น่าอัศจรรย์จริงหนอ เราไม่เคยเจอ อย่างนี้เลย ก่อนหน้านี้เรายังวิ่งไล่ตามข้างที่ กำลังวิ่ง ม้าที่กำลังวิ่ง เนื้อที่กำลังวิ่งได้ทัน แต่ตอนนี้เราวิ่ง สุดกำลังแล้วยังไม่อาจไล่ทันสมณะที่กำลังเดินไปตามปกติคนนี้ได้ องคูลิมาลจึงหยุดแล้วตะโกนว่า “จงหยุดก่อนสมณะ จงหยุดก่อนสมณะ” พระพุทธองค์จึงตรัสตอบว่า “เราหยุดแล้ว แต่ท่านสิยังไม่ หยุด” (ปัญญา ใช้อย่างและคณะ, 2559: 380)

ภาพประกอบ 16 ภาพองคฺุลิมาลไ้ตามพระพุทธรเจ้า
ที่มา : <https://th.wikipedia.org/wiki/>

เหตุการณ์ในตอนนีถือเป็นภาพจำที่สำคัญที่ผู้คนมักนึกถึงเสมอเมือกล่าวถึงเรื่องราวขององคฺุลิมาล สำหรับการแสดงฤทธิ์ของพระพุทธรองค์ที่ปรากฏในข้างต้นนั้น ปัญญาใช้บางยางและคณะ (2559) อธิบายว่า อิทธิภิสังขาร หมายถึง การปรุงแต่งฤทธิ์ขึ้นในทันใดหรือการบันดาลด้วยฤทธิ์ จัดเป็นส่วนหนึ่งของ “อิทธิวิธ” (วิธีแสดงฤทธิ์แบบต่าง ๆ) ซึ่งเป็นผลมาจากการบรรลุรูปฌาน 4 (มีกสิณ 10 เป็นอารมณ์) แล้วใช้ฌานเหล่านั้นทำอภิญญา สำหรับฤทธิ์ที่ท่านเรียกว่า อิทธิภิสังขาร นั้นมีอยู่ 2 ประเภท ได้แก่ อปากฎปาฏิหาริย์ (อะปากะฎะปาฏิหาริย์) คือปาฏิหาริย์ที่ไม่ปรากฏตัวผู้ใช้ฤทธิ์ ส่วนประเภทที่ 2 ที่ทรงใช้ในกรณีขององคฺุลิมาลนั้น เรียกว่า ปากฎปาฏิหาริย์ (ปากะฎะปาฏิหาริย์) คือปาฏิหาริย์ที่ผู้แสดงฤทธิ์ปรากฏตัว นั่นเอง

จากการศึกษาการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญองคฺุลิมาลทั้ง 18 ส่วนวน พบว่า มีการผลิตซ้ำในละครโทรทัศน์เรื่องพระพุทธรเจ้ามหาศาสดาโลกที่ลดทอนฉากการแสดงอิทธิภิสังขารนี้ออกไป โดยในละครโทรทัศน์ฉายให้เห็นภาพที่พระพุทธรเจ้าทรงพระดำเนินไปตามปกติทันใดนั้น องคฺุลิมาลก็กระโจนลงมาเบื้องหน้าพระพุทธรองค์ แต่พระองค์ไม่สนใจยังทรงดำเนินไปเรื่อย ๆ องคฺุลิมาลจึงสั่งให้พระพุทธรองค์หยุด พระพุทธรองค์จึงกล่าวว่า “เราหยุดแล้ว แต่ท่านยังไม่หยุด” องคฺุลิมาลได้ฟังพุทธดำรัสตั้งกล่าวแล้วไม่เห็นว่าเป็นตามที่ท่านพูดจึงก้าวมาขวางหน้าพระพุทธรองค์อีกครั้งแล้วกล่าวข่มขู่ จากนั้นพระพุทธรองค์ทรงแสดงธรรมให้องคฺุลิมาลฟัง องคฺุลิมาลสำนึกผิดและขอบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา

ภาพประกอบ 17 ภาพพระพุทธรูปเจ้าผจญของอุลิมมา

ที่มา : ละครโทรทัศน์เรื่องพระพุทธรูปเจ้า มหาศาสดาโลก ตอนที่ 45

เหตุการณ์การผจญของอุลิมมาในละครโทรทัศน์ข้างต้น ผู้วิจัยพบว่าไม่มีการกล่าวถึงเหตุการณ์การแสดงอิทธิภัสการของพระพุทธรูปเจ้าแต่อย่างใด ไม่มีการวิ่งไล่ตามไม่ทันเฉกเช่นในสำนวนอื่นที่นิยมผลิตซ้ำกันมา ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากละครโทรทัศน์เรื่องพระพุทธรูปเจ้า มหาศาสดาโลก เป็นการผลิตซ้ำพุทธประวัติที่ต้องการนำเสนอชีวิตและเส้นทางในการตรัสรู้รวมทั้งพุทธกิจตลอดพระชนม์ชีพของพระพุทธรูปเจ้าให้มีลักษณะเป็นมนุษย์มากที่สุด กล่าวคือมีความเป็นธรรมดาไม่มีปาฏิหาริย์ใด ๆ ดังที่ตัวละครพระพุทธรูปเจ้ามักจะกล่าวอยู่เสมอเมื่อมีผู้ใดกล่าวว่าพระองค์ไม่ใช่คนธรรมดา ดังเช่นในฉากที่สนทนากับองอุลิมมาอยู่ ณ เมื่องอุลิมมาได้ฟังธรรมจากพระพุทธรูปองค์ จึงกล่าวว่า “ท่านไม่ใช่คนธรรมดา” พระพุทธรูปองค์จึงตรัสตอบว่า “เราเป็นเพียงคนธรรมดา เป็นคนธรรมดาที่ตื่นแล้ว และกำลังพิสูจน์การตื่นแล้วของเราว่าทุกคนสามารถตื่นได้เช่นกัน” ดังนั้นหลายเหตุการณ์ในพุทธประวัติที่มีลักษณะเป็นเรื่องปาฏิหาริย์หรือเหนือธรรมชาติจึงมักจะไม่ให้เห็นในละครเรื่องนี้

สำหรับพุทธดำรัส “เราหยุดแล้ว แต่ท่านยังไม่หยุด” ก็เป็นหนึ่งในจุดเด่นสำคัญที่กลายเป็นภาพจำสำคัญของเรื่องพระพุทธรูปเจ้าผจญของอุลิมมา นอกเหนือจากภาพของอุลิมมาวิ่งไล่ตามพระพุทธรูปเจ้า อย่างไรก็ตามในการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญของอุลิมมาในวรรณกรรมร่วมสมัยใน 2 สำนวนกลับไม่มีการกล่าวถึงฉากที่พระพุทธรูปองค์ตรัสพุทธดำรัสนี้กับองอุลิมมาซึ่งพบว่ามีทั้งสั้น 2 สำนวน ได้แก่

หนังสือการ์ตูนพุทธประวัติพระพุทธเจ้า กล่าวเหตุการณ์อิทธิภิกษิงขาร ว่า องคุลิมาลพยายามหลายต่อหลายครั้งที่จะเข้าใกล้พระพุทธเจ้า เพื่อทำลายพระชนม์ แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จสักครั้ง จึงประหลาดใจมา แต่เมื่อองคุลิมาลคุกเข่าเข้าไปนมัสการพระพุทธองค์ด้วยความเคารพจึงสามารถเข้าใกล้ได้ และพระพุทธองค์ก็ตรัสกับองคุลิมาลด้วยพระเมตตา ไม่ได้เอ่ยถึงการที่องคุลิมาลจะพยายามปลงพระชนม์พระองค์เลย (ธัมม ศิริพรหมรินทร์, 2557: 154)

หนังสือพุทธประวัติ ฉบับการ์ตูน กล่าวถึงเหตุการณ์อิทธิภิกษิงขารว่า พระพุทธองค์ทรงพระดำเนินผ่านไป องคุลิมาลออกวิ่งไล่ แต่กลับตามไม่ทัน กระทั่งร่างกายของขุนโจรอ่อนล้ายากจะวิ่งต่อไป พระพุทธองค์ทรงสอนว่า สัตว์โลกทั้งหลายล้วนรักชีวิต ถนอมชีวิตของตนและบาปแห่งการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตย่อมตกนรกอเวจี สิ้นคำกล่าวของคุลิมาลทรุดตัวลงสะอื้นให้แทบพระบาท (โอม รัชเวทย์, 2554: 200)

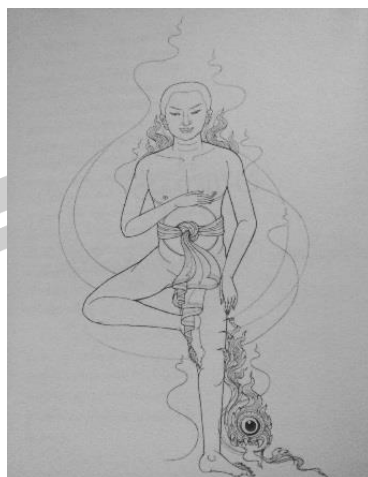
จากข้อความข้างต้นจะเห็นว่าทั้งสองสำนวนแม้จะไม่ได้กล่าวว่า พระพุทธเจ้าแสดงอิทธิภิกษิงขาร แต่ลักษณะของเหตุการณ์ทั้งสองก็ยิ่งเหมือนกับการแสดงฤทธิ์อยู่ในที่ เช่นเดิม ทว่าทั้งสองสำนวนได้ลดทอนฉากการกล่าวพุทธดำรัสที่ว่า “เราหยุดแล้ว ท่านสียังไม่หยุด” ออกไปโดยปรับเปลี่ยนเป็นลักษณะอื่น ทั้งนี้อาจเนื่องจากผู้เขียนมีเจตนาเล่าเรื่องแบบกระชับเพื่อที่จะดำเนินเรื่องให้เร็วและจบได้ในพื้นที่หน้าหนังสือที่กำหนดไว้ จึงเลือกที่จะตัดพุทธดำรัสดังกล่าวออกไป

1.3 เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญสังจกนิครนถ์

(1) เหตุการณ์การอธิบายถึงความทะนงตนในความรู้ของสังจกนิครนถ์

อรรถกถา มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก มหายมกวรรค จุฬสังจกสูตร เรื่องสังจกนิครนถ์สนทนากับพระอัสสชิเถระ ได้มีการอธิบายถึงความทะนงตนในความรู้ของสังจกนิครนถ์ ความว่า

“สังจกนิครนถ์นี้เป็นน้องชายของนางปริพาชกา 4 คนนั้น เป็นผู้มึปัญญายิ่งกว่านาง 4 คนเหล่านั้น ได้เรียนพันวาตะแต่สำนักของมารดาบิดา และต่อจากนั้นได้เรียนลัทธิภายนอกมากกว่า ไม่ไปไหน สอนราชกุมารให้ศึกษาศิลปะอยู่ในกรุงเวสาลินั้น เขากล่าวว่าห้องของเราว่าจะแตก เพราะเต็มด้วยปัญญาเกินไป เอาแผ่นเหล็กคาดห้องเที่ยวไป.”

ภาพประกอบ 18 ภาพวาดสังขนิครนถ์นำแผ่นเหล็กมารัดท้องไว้กันท้องแตก
ที่มา: หนังสือพาหุขัยชนะแห่งพุทธะ (2556: 36)

ความทะนงว่าตนมีความรู้มากจนเกรงว่าท้องจะแตกตายนั่นถือเป็น
วาทะสำคัญประจำตัวสังขนิครนถ์ที่เป็นภาพจำของผู้คนทั้งหลาย ซึ่งจากการศึกษาพบว่าคำอธิบาย
ดังกล่าวมีปรากฏเฉพาะในลานเทียมชุด “ชัยชนะของพระพุทธเจ้า” ที่เรียบเรียงขึ้นโดย ทวี เชื้อนแก้ว
และในหนังสือพาหุขัยชนะแห่งพุทธะ ที่เรียบเรียงโดยจิต-ตระ-ธานี เท่านั้น ส่วนการผลิตซ้ำใน
สำนวนอื่นไม่มีการกล่าวถึงคำอธิบายนี้ส่วนใหญ่จะกล่าวอธิบายเพียงสั้นๆ หรือกล่าวสรุปอย่างรวบรัด
เช่น

“...เชื่อมั่นว่าตนเป็นผู้ฉลาด เป็นนักปราชญ์ใหญ่ของบ้านเมือง ด้วย
ความมั่นใจว่าเป็นผู้ฉลาด จึงเที่ยวทำได้ประลองความรู้กับเจ้าลัทธิต่าง ๆ ...” (พาหุขัย มนต์แห่งชัยชนะ,
2556: 66)

“...สังขนิครนถ์ในสักการะรามีส นำให้เห็นผิดเพราะทิฏฐิมานะถือตัว
ว่าเลิศล้ำถึงกับยกตนขึ้นข่มขี้ทับถมผู้อื่นว่า หามีความรู้เสมอตนไม่ ถ้าได้สติบเกิดริศมของผู้นั้น น้ำใจ
ก็คิดริษยาตั้งหน้าตั้งตาพยายามที่จะให้เข้าย่อยยับอัปภาคย์ เพราะสันดาลพาล..” (หนังสือพุทธชัย
มงคล (พาหุขัย), 2558: 57)

“สังขนิครนถ์ เป็นผู้มีความเชื่อมั่นในตนเองว่ามีความรู้สูงมาก มี
ความเชื่ออย่างที่สุดว่าไม่ว่าใครหรือไม่ว่าจะเป็นเจ้าลัทธิใดก็ตามหากต้องมาโต้ตัวทักกับตนแล้วไซร์ก็
ต้องประหวั่นพรั่นพรึงก็ไปทุกราย...” (หนังสือสมุทภาพประกอบเรื่องเล่าพุทธประวัติ, 2550: 137)

(2) เหตุการณ์ที่กล่าวถึงสัพพัญญุตญาณของพระพุทธเจ้าที่เล็งเห็นอนาคตชาติของสังกนิครนถ์

เมื่อสังกนิครนถ์ได้สนทนากับพระอัสสชิและถามถึงธรรมที่พระพุทธองค์ทรงใช้สอนพระสาวกอยู่เสมอ เมื่อได้ทราบคำตอบว่าพระพุทธองค์ทรงสอนเรื่องความไม่เที่ยงของชั้นหยาบและเห็นว่าเป็นความคิดที่ผิด สังกนิครนถ์จึงเข้ากราบทูลกษัตริย์ลิจฉวีว่าตนประสงค์จะสนทนาได้ว่าท้าวด้วยเรื่องปริศนาธรรมกับพระสมณโคดมเพื่อแก้ไขความเห็นผิดและแสดงความเหนือกว่าทางปัญญาของตน

ครั้งนั้นพระพุทธองค์ทรงเข้าสู่มหากรุณาสมบัติแผ่ข่ายสัพพัญญุตญาณและเล็งเห็นว่าอุปนิสัยแห่งสังกนิครนถ์นั้น จักประกอบด้วยปัญญาสมบัติยิ่งยวดในอนาคตชาติ จักได้เข้าถึงสมณะเพศเป็นพระเถระผู้เรื่องปัญญา มีนามว่า “กาฬพุทธรักขิตเถระ” ด้วยพระมหากรุณาธิคุณของพระพุทธองค์จึงทรงมีดำริจะเสด็จไปโปรดสังกนิครนถ์ในวันรุ่งขึ้น

จากการศึกษาพบว่าในการผลิตซ้ำทั้ง 8 ส่วนวนั้น ส่วนใหญ่ไม่มีการกล่าวถึงเหตุการณ์ดังกล่าวมีเพียง 2 ส่วนวน ได้แก่ หนังสือพุทธชัยมงคล (พาหุง) และหนังสือพาหุงมนต์แห่งชัยชนะ ที่มีการกล่าวถึงการที่พระพุทธเจ้ามองเห็นอนาคตชาติของสังกนิครนถ์ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้พระพุทธเจ้าและสังกนิครนถ์ต้องมาโต้ว่าทะเลกันในครั้งนี้เอง

(3) เนื้อเรื่องที่อธิบายถึงธรรมว่าด้วยเรื่องชั้นห้าที่พระพุทธองค์ใช้สั่งสอนพระสาวก

ภาพเหตุการณ์ที่ถือเป็นตอนสำคัญของเรื่องการผลิตซ้ำสังกนิครนถ์นั้น ก็คือการถกปัญหาหรือการโต้ว่าทะเลระหว่างพระพุทธเจ้ากับสังกนิครนถ์ว่าด้วยเรื่องคำสั่งสอนที่สังกนิครนถ์นั้นเห็นว่าคำสอนของพระพุทธองค์เรื่องชั้นห้าคือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แต่ละอย่างไม่เพียงไม่ใช่ตัวตน สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ธรรมทั้งปวงไม่ใช่ตัวตนนั้นเป็นความเห็นที่ผิด ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงอธิบายธรรมข้อนี้ด้วยการถามคำถามกับสังกนิครนถ์ซึ่งสังกนิครนถ์ก็ไม่สามารถตอบได้และต้องพ่ายแพ้ให้กับความจริงที่พระพุทธองค์ได้แสดงให้เห็นนั่นเอง

จากการศึกษาพบว่าในการผลิตซ้ำเกือบทุกส่วนวนจะอธิบายหรือเล่าถึงบทสนทนาในตอนนี้อย่างละเอียดเนื่องจากเป็นฉากสำคัญของเรื่อง มีเพียงการผลิตซ้ำในหนังสือพุทธชัยมงคล (พาหุง) เพียงส่วนเดียวที่ไม่มีอธิบายหรือกล่าวถึงเหตุการณ์นี้โดยละเอียดเช่นส่วนวนอื่น โดยกล่าวแต่เพียงว่า

“...ครั้งได้ปฏิสนธิการการปราศรัย พอให้เข้มชื่นใจในการเข้าเฝ้าแล้วมิ
 ช้า สัจจะก็เริ่มประกาศความเป็นผู้เจ้าปัญญา ตั้งปัญหาทูลถามนานาประการ หวังจะให้พระศาสดา
 จารย์ทรงยอมจำนน สมเด็จพระทศพลก็ทรงพยากรณ์ให้แจ่มแจ้งทุกข้อที่สำคัญ ๆ ยิ่งกว่านั้นพระองค์
 ยังได้ทรงย้อนถามในธรรมอันสูงสุดซึ่งอยู่ในพุทธวิสัย สัจจะก็อดอดใจจนไม่อาจกล่าวแก้ยอมจำนน
 ต่อนั้นสมเด็จพระทศพลก็ทรงบรรยายทำลายทิฐิมานะของสัจจะที่หลงผิด กลับความคิดเลื่อมใสใน
 ธรรมพระโลกนาถแล้วน้อมเศียรเกล้าอภิวาทสักการบูชา..” (พุทธชัยมงคล (พาหุง), 2558: 61)

(4) เหตุการณ์ที่กล่าวถึงยักษ์ที่ปรากฏให้สัจจนิครนถ์เห็นขณะที่ไม่ยอมตอบ
 คำถามพระพุทธเจ้า

เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในขณะที่สัจจนิครนถ์ยืนยันกับพระพุทธองค์ว่า
 ชันท์ห้านั้นเป็นอัตตา มีตัวตน มีความเป็นจริงเที่ยงแท้ พระพุทธองค์จึงตรัสให้เห็นข้อบกพร่องในวาทะ
 ที่เขาได้กล่าวมาข้างต้น โดยการตรัสถามคำถามแก่สัจจนิครนถ์ไปว่า “คนที่ทำความผิดในพระราช
 อาณาเขตของพระเจ้าปเสนทิโกศลและพระราชอาณาเขตของพระเจ้าอชาตศัตรู พระราชาทั้งสองก็มี
 พระราชอำนาจในการประหารบ้าง ธิปไตยบ้าง เนรเทศบ้างใช้ไหม” สัจจนิครนถ์ทูลตอบว่า เป็น
 เช่นนั้น แม้แต่ผู้ปกครองแคว้นวัชชีและมัลละก็มีอำนาจที่จะทำเช่นนั้น แก่คนที่อยู่ในแคว้นของตน”
 พระพุทธเจ้าจึงตรัสถามกลับไปว่า “เมื่อสักครู่ ท่านกล่าวว่า รูปเป็นอัตตาของเรามีใช้หรือ ถ้าเป็น
 อย่างนั้น ท่านมีอำนาจในรูปหรือขอให้อธิบาย (ขันธ) เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ อย่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ได้หรือ
 เปล่า”

สัจจนิครนถ์ฟังคำถามแล้วได้แต่นั่งนิ่ง เพราะทราบแก่ใจตนดีแล้วว่า
 ตนเองนั้นเสียท่าเสียแล้ว เพราะคำถามที่พระพุทธองค์ทรงตรัสถามกลับไปกลับมา นั้นมันสามารถ
 พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่าขันท์ห้านั้นไม่เที่ยง ไม่มีตัวตน อยู่นอกเหนือจากอำนาจที่เราควบคุมมันได้ แต่ไม่
 กล้าตอบจึงเลือกที่จะนิ่งเฉย พระพุทธองค์ตรัสถามอีกถึง 2 ครั้ง เขาก็ยังนิ่งอยู่ พระพุทธองค์จึงตรัส
 แก่สัจจนิครนถ์ว่า “บัดนี้ไม่ใช่กาลที่ท่านควรนิ่งอยู่ ท่านรู้หรือไม่ว่าผู้ใดอันตลาคตตามปัญหาที่ขอบ
 แก่เหตุแล้วถึง 3 ครั้ง มิได้แก่ ศีรษะของผู้นั้นจะแตกเป็น 7 เลี่ยง” เมื่อได้ฟังดังนั้นสัจจนิครนถ์ก็เงย
 หน้าขึ้นมาแล้วเห็นยักษ์ถือวชิราปาณี (พระอินทร์แปลงกายเป็นยักษ์หน้าตานาสะพริ่งกลัว ถือวชิระ
 คือสายฟ้า เป็นอาวุธประจำพระองค์) มีแสงลูกโพล่ง ลอยอยู่เหนือศีรษะของเขา ซึ่งยักษ์นี้มีเพียงสัจ
 จนิครนถ์และพระพุทธองค์เท่านั้นที่เห็น เขาตกใจกลัวมาจนขนลุกชันและกล่าวว่า จะตอบคำถาม
 พระพุทธองค์ ซึ่งผู้วิจัยพบว่าไม่มีการกล่าวถึงเหตุการณ์ข้างต้นในสำนวนใดเลย ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ว่า
 ยักษ์ที่ปรากฏขึ้นนั้นอาจเป็นเพียงข้อความเชิงบุคคลาธิษฐานที่เข้ามาช่วยเพิ่มอากัปกิริยาของสัจจ
 นิครนถ์ที่แสดงออกถึงความประหวั่นพรั่นกลัวด้วยว่าตนเองไม่สามารถตอบคำถามที่พระพุทธองค์ย้อน

ถามได้จึงเกิดความอับอายท่ามกลางสายตาทั้ง 500 คู่ ของกษัตริย์ลิจฉวีที่เคารพและคาดหวังว่าตนจะเอาชนะการโต้ว่าทีในครั้งนี้

The Buddha questioned a haughty hermit, Saccaka who was duly threatened by a celestial demon to answer accordingly, after being defeated.

ภาพประกอบ 19 ภาพยักษ (พระอินทร์จำลองเป็นยักษ์) คอยข่มขู่กำกับให้สัจจะตอบคำถามของ พระพุทธองค์

ที่มา: <http://www.soccersuck.com/boards/topic/1244135>

เหตุการณ์ที่ถูกตัดทอนข้างต้นในการผลิตซ้ำบางสำนวนนั้น ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าเหตุการณ์ที่อธิบายถึงความทะนงตนในความรู้ของสัจจกนิครนถ์, เหตุการณ์ที่กล่าวถึงสัพพัญญุตญาณของพระพุทธเจ้าที่เล็งเห็นอนาคตชาติของสัจจกนิครนถ์และเหตุการณ์หารปรากฏตัวของยักษนั้น ผู้เขียนอาจมองทั้ง 3 เหตุการณ์เป็นเพียงอนุภาคของเหตุการณ์ที่ไม่ได้ส่งผลต่อการดำเนินเรื่องหลักแต่อย่างใดจึงไม่ได้มีการกล่าวถึงรายละเอียดดังกล่าวส่วนเหตุการณ์ที่อธิบายถึงธรรมว่าด้วยเรื่องขันธห้าที่พระพุทธองค์ใช้สั่งสอนพระสาวกนั้นเหตุที่มีการตัดออกน่าจะมาจากข้อจำกัดด้านพื้นที่ในการนำเสนอเนื่องจากในสำนวนดังกล่าวเป็นการผลิตซ้ำในสื่อสิ่งพิมพ์ที่ถูกจำกัดด้วยจำนวนหน้าผู้เล่าจึงจำเป็นต้องเล่าเรื่องด้วยความกระชับและได้ใจความสำคัญทั้งหมดนั่นเอง

พหุ ปรณ ทิโต ชเว

2. การเพิ่มเนื้อเรื่อง/เหตุการณ์

1.1 เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญช้างนาฬาคีรี

(1) เหตุการณ์การทำปิตุฆาตของพระเจ้าอชาตศัตรู

เหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นสืบเนื่องจากมีพระเทวทัตเป็นเหตุตั้งที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้น พระเทวทัตล่องวงให้พระเจ้าอชาตศัตรูหลงเชื่อและยุยงให้พระองค์กระทำปิตุฆาตต่อพระราชบิดาคือพระเจ้าพิมพิสาร ในการผลิตซ้ำทั้ง 14 สำนวนพบว่ามีการกล่าวถึงเหตุการณ์ดังกล่าวด้วยกันทั้งสิ้น แต่มีเพียงสำนวนเดียวที่มีการให้รายละเอียดการทำปิตุฆาตของพระเจ้าอชาตศัตรู โดยเนื้อหาในตอนนี้นำมาผลิตซ้ำในหนังสือพาทุง ชัยชนะแห่งพุทธะ โดยมีกรกล่าวถึงรายละเอียดการทำปิตุฆาต ดังนี้

“เจ้าชายอชาตศัตรูนั้นหลงเชื่อคำพระเทวทัต จึงได้ชวนกริขเข้าไปหาพระเจ้าพิมพิสารราชบิดา คิดจะปลงพระชนม์กลางวันแสก ๆ แต่ถูกทหารจับตัวได้ เมื่อพระเจ้าพิมพิสารรู้พระประสงค์ของโอรสว่าต้องการราชสมบัติ พระองค์ก็ทรงพระราชทานราชสมบัติให้ พระเจ้าอชาตศัตรูกลับไปเล่าให้พระเทวทัตฟัง พระเทวทัตก็ยุยงว่าวันข้างหน้าพระเจ้าพิมพิสารอาจเปลี่ยนพระทัยยึดราชสมบัติคืน จึงควรปลงพระชนม์ พระเจ้าพิมพิสารโดยการขังไว้และให้อดพระกระยาหาร พระเจ้าอชาตศัตรูจึงสั่งให้คุมขังพระเจ้าพิมพิสารไว้ สั่งงดข้าว งดอาหารและห้ามใครเข้าเยี่ยม ยกเว้นพระราชมารดาของพระองค์เพียงผู้เดียว แต่พระราชมารดาก็แอบเอาอาหารเหน็บชายพกไปถวายพระเจ้าพิมพิสารและถูกจับได้ พระราชมารดาก็เปลี่ยนเป็นเอาอาหารซ่อนไว้ในมวยผมและเมื่อถูกจับได้อีกก็เปลี่ยนเป็นเอาอาหารซ่อนในรองเท้าจนถึงจับได้และถูกสั่งห้ามไม่ให้ใส่รองเท้าเข้าเยี่ยม พระราชมารดาจึงใช้น้ำและอาหารทาพระวรกายให้พระเจ้าพิมพิสารเลียอาหารจากพระวรกายของพระนางจนในที่สุดก็ถูกจับได้อีกครั้ง พระเจ้าอชาตศัตรูจึงสั่งห้ามพระราชมารดาเข้าเยี่ยมพระเจ้าพิมพิสารอีก

เมื่อไม่ได้น้ำและอาหาร พระเจ้าพิมพิสารก็เดินจงกรมและอยู่ได้ด้วยปีติ เมื่อพระเจ้าอชาตศรียังเห็นพระราชบิดามีผิวพรรณเปล่งปลั่งจากการเดินจงกรมจึงส่งช่างกลบ (ช่างตัดผม ช่างโกนผม.) เข้าไปกรีดฝ่าเท้าของพระราชบิดา พระเจ้าพิมพิสารทรงเจ็บปวดทรมานมาก เพราะบาดแผลรวมไปถึงการอดอาหารในที่สุดพระองค์ก็ทรงสิ้นพระชนม์” (จิต-ตระ-ธานี (นามแฝง), 2556: 32 - 33)

(2) เหตุการณ์ที่เงินและทองอุบัติขึ้นในพระนคร

เหตุการณ์เงินและทองอุบัติขึ้นในพระนครนั้นเกิดขึ้นภายหลังจากที่พระพุทธร่องค์ทรงกล่าวสั่งสอนช่างนาฬาคีรีและด้วยเมตตาอนุภาพของพระพุทธร่องค์ช่างนาฬาคีรีได้ฟัง เช่นนั้นก็มึจิตใจชื่นชมโสมนัสยิ่งนัก ส่งเสียงร้องขึ้นรับคำ แล้วเอางวงลูบละอองธูลีพระบาทของพระองค์มาพ่นลงบนกระหม่อมของตัวเอง แล้วก้าวเท้าถอยหลังออกมาชั่วระยะที่ยังแลเห็นพระพุทธร่องค์จากนั้นก็หันกลับไปสู่โรงช่างด้วยอาการสงบ

ผู้วิจัยพบว่าไม่มีการกล่าวถึงเหตุการณ์เงินและทองอุบัติขึ้นในพระนคร ในการผลิตซ้ำสำนวนอื่น ๆ มีเพียงในหนังสือพาทูง ชัยชนะแห่งพุทธะ เพียงสำนวนเดียวเท่านั้นที่มีการเพิ่มรายละเอียดของเหตุการณ์ดังกล่าว โดยในหนังสือได้กล่าวว่า ภายหลังจากเหตุการณ์ข้างต้น “เทวดาและพรหมได้เห็นพุทธร่องค์มีโกปรัยดอกไม้และของหอมบูชาพระพุทธร่องค์ เงินและทองก็ได้อุบัติขึ้นในพระนครสูงถึงหนึ่งหัวเข่า ช่างนาฬาคีรีนั้นจึงได้ชื่อใหม่ว่า ช่างธนपाल” (จิต-ตระ-ธานี (นามแฝง), 2556: 36)

นอกจากนี้สำนวนดังกล่าวยังได้เพิ่มเนื้อหาเกี่ยวกับคำทำนายช่างนาฬาคีรีไว้ด้วย ความว่า “ช่างนาฬาคีรีนี้ในคัมภีร์พุทธวงศ์กล่าวว่าเป็นช่างโพธิ์สัตว์ ในอนาคตกาลจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธร่องค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า พระติสสะพุทธเจ้า เป็นพระพุทธร่องค์ลำดับที่ 9 ถัดจากพระศรีอาริย์เมตไตรย” (จิต-ตระ-ธานี (นามแฝง), 2556: 36 - 37)

การเพิ่มเนื้อเรื่องและเหตุการณ์ในข้างต้นในหนังสือพาทูง ชัยชนะแห่งพุทธะ นั้นคือการอธิบายรายละเอียดของเหตุการณ์ให้ผู้อ่านได้ทราบมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่า เนื้อหารายละเอียดดังกล่าวนี้ไม่ใช่การสร้างเสริมเติมแต่งผู้เขียนเองแต่อย่างใด ผู้เขียนได้ศึกษาเรื่องเล่าเหตุการณ์นี้จากอรรถกถาและนำมาเล่าโดยละเอียดซึ่งต่างจากสำนวนอื่น ๆ ที่ไม่ได้มีการลงรายละเอียดของเหตุการณ์เท่ากับสำนวนนี้ อย่างไรก็ตามเหตุการณ์ที่เงินและทองอุบัติขึ้นในพระนครจนเป็นเหตุให้ช่างนาฬาคีรีได้ชื่อใหม่ว่าช่างธนपालนั้น ปัญญา ใบบางยางและคณะ (2559) ได้อธิบายถึงที่มาของชื่อธนपाल ซึ่งปรากฏในอรรถกถา 2 ฉบับที่เล่าถึงเหตุการณ์นี้แตกต่างกันออกไป โดยกล่าวว่ามีการกล่าวถึงที่มาของชื่อช่างธนपालในอรรถกถาสองสำนวนที่เล่าแตกต่างกันออกไป คือ ใน (ชา.อ.2/1.307-313) กล่าวว่า

“...ช่างนาฬาคีรีเกิดความปลื้มปิติแผ่ซ่านไปทั่วร่างกาย ถ้าไม่ได้เป็นสัตว์เดรัจฉานก็จะบรรลุตาปัตติผล, หมูสัตว์ (ทั้งที่เป็นมนุษย์และไม่ใช่มนุษย์) 8,4000 ในสมาคมนั้นได้ดื่มอมตะ (=บรรลุนิพพาน) หม่อมมนุษย์เห็นปาฏิหาริย์นั้นเกิดความโสมนัส ต่างพากันปรบมือส่งเสียงอ้ออิงและโยนเครื่องอาหารณ์ (ผ้าและเครื่องประดับ) ไปคลุมร่างกายช่าง เป็นเหตุให้ช่างนาฬาคีรีได้ชื่ออีกอย่างว่า “ธนपालกะ (ธนบาล)” ปัญญา ใบบางยางและคณะ (2559)

ส่วนในอรรถกถาอปทาน (อป.อ.1/1/204) เล่าว่า

“...พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแผ่เมตตาอันควรแผ่ไปในสัตว์อันหาที่สุดมิได้ ในจักรวาลอันหาประมาณมิได้ ไปที่ชังนาพาคริเพียงตัวเดียว เมื่อชังสัมผัสพระเมตตานี้ก็กลายเป็นชังไม่มีภัย หมอบลงแทบพระบาท...ครั้งนั้นเทวดาและพรหมเป็นต้น เกิดจิตอัศจรรย์ซึ่งไม่เคยเป็น พวกนักบูชาคือคอกไม้และเกสรดอกไม้เป็นต้น และเกิดกองทัพสูงถึงหัวเข่าในพระนคร ... ครั้งนั้นชังนาพาคริจึงได้ชื่อว่า **ธนบาล** (ปัญญา ใ้บบางยางและคณะ, 2559: 371)

จากข้อความในข้างต้นจะเห็นว่าการเล่าถึงที่มาของชื่อ ธนบาล ในอรรถกถาททั้งสองฉบับ ซึ่งในการผลิตซ้ำในหนังสือพาหุ ชัยชนะแห่งพุทธะ ส่วนของ ธาณี ชินชูศักดิ์ หรือนามปากกา จิต-ตระ-ธานี นั้นคือการเล่าเรื่องตามอรรถกถาอปทาน อย่างไรก็ตามการที่หนังสือพาหุ ชัยชนะแห่งพุทธะมีการอธิบายรายละเอียดในเหตุการณ์ดังกล่าวที่แสดงให้ผู้อ่านได้เห็นการกระทำหรือผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำของตัวละครสำคัญในเหตุการณ์ ถือได้ว่าการเพิ่มรายละเอียดดังกล่าวเป็นการสร้างความน่าสนใจให้เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญชังนาพาคริได้เป็นอย่างดี

1.2 เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญอหิงสกะ

จากการศึกษาเหตุการณ์พระพุทธเจ้าผจญอหิงสกะ ผู้วิจัยพบว่ามีหลายส่วนที่มีการเพิ่มเนื้อเรื่องหรือเหตุการณ์เข้ามาซึ่งเป็นการเพิ่มเพื่อขยายเรื่องราวให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้นรวมไปเพิ่มเข้ามาเพื่ออธิบายเหตุการณ์บางสิ่งบางอย่างเป็นพิเศษ ซึ่งส่วนที่มีการเพิ่มเนื้อเรื่องหรือเหตุการณ์เข้ามานั้น ดังนี้

ส่วนหนังสืออหิงสกะ ฉบับการ์ตูนสี มีการเพิ่มเนื้อเรื่องหรือเหตุการณ์หลาย ๆ เหตุการณ์เข้ามา ซึ่งเป็นการขยายความเนื้อเรื่องให้เห็นมิติหรือการเดินทางของตัวละครมากขึ้น โดยในหนังสือเล่มนี้ได้เล่าเหตุการณ์ความบาดหมางระหว่างอหิงสกะและบรรดาลูกศิษย์ร่วมสำนัก อันนำไปสู่ความริษยาและเกิดเป็นความพยาบาททางใส่ร้ายอหิงสกะ จนเป็นเหตุให้อหิงสกะต้องกลายเป็นโจรอกุศลในที่สุด ซึ่งเหตุการณ์ที่เพิ่มเข้ามานั้น มีดังนี้

(1) เหตุการณ์ที่อหิงสกะเข้าช่วยเหลือสุนัขตัวหนึ่งที่กำลังถูกทำร้าย

เหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นในขณะที่อหิงสกะเดินทางไปเรียนศิลปวิทยาที่ตักศิลาและบังเอิญพบเห็นสุนัขตัวหนึ่งกำลังถูกรุมทำร้ายโดยศิษย์ในสำนักทศปาโมกข์ที่กำลังจะเข้าไปเรียน เมื่อศิษย์รุ่นพี่ถูกอหิงสกะเข้ามาขัดขวางการทำร้ายสุนัขของตน จึงเป็นเหตุให้ศิษย์เหล่านั้นเกิดความไม่พอใจในตัวอหิงสกะขึ้นมาและคิดจะแก้แค้นคืนภายหลัง

(2) เหตุการณ์ที่อหิงสกะถูกสับเปลี่ยนใบสั่งยาเพื่อใช้มารักษาอาจารย์

ความรู้ความสามารถของอหิงสกะเรียกว่าโดดเด่นจนเป็นที่ยอมรับของอาจารย์อย่างมาก จนถึงขั้นอาจารย์ยกตำแหน่งครูฝึกให้เลย เหตุการณ์ครั้งนี้ได้เพิ่มความริษยาให้กับบรรดาลูกศิษย์ที่ไม่พอใจในตัวอหิงสกะ และรอเวลาแก้แค้น วันหนึ่งเมื่ออาจารย์เกิดล้มป่วยจึงเขียนใบสั่งยาและมอบให้อหิงสกะนำไปให้หมอที่รักษาจัดยาตามที่สั่ง แต่ใบสั่งยานั้นกลับถูกสับเปลี่ยนจากลูกศิษย์ผู้ไม่หวังดี เมื่ออาจารย์ทานยาเข้าไปแทนที่อาการจะดีขึ้นกลับยิ่งแยลงกว่าเดิม ขณะนั้นเองลูกศิษย์ก็ได้พากันเข้ามาใส่ร้ายว่าอหิงสกะวางยาอาจารย์เพื่อหวังขึ้นเป็นใหญ่แทนอาจารย์

(3) เหตุการณ์ที่อหิงสกะกลับไปเยี่ยมบ้านเพราะได้ยินข่าวว่าบิดาไม่สบาย

หลังจากอาจารย์ทุเลาจากความเจ็บไข้ อหิงสกะก็ได้รับจดหมายแจ้งข่าวว่าบิดาไม่สบาย จึงขออนุญาตลากลับบ้านเพื่อไปเยี่ยมดูอาการของบิดา เมื่ออหิงสกะไม่อยู่ บรรดาลูกศิษย์ที่ริษยาอหิงสกะจึงบังคับศิษย์คนหนึ่งให้อหิงสกะเคยช่วยชีวิตไว้ ให้เข้าไปใส่ร้ายอหิงสกะอีกครั้งเพื่อให้อาจารย์เชื่อจนสนิทใจ และก็เป็นไปตามคาดเมื่อลูกศิษย์คนดังกล่าวไปใส่ร้ายเพิ่มอีกคน อาจารย์จึงหมดความสงสัยในเรื่องนี้และปักใจเชื่อว่าอหิงสกะคิดทรยศตนเองจึงคิดแผนกำจัดอหิงสกะ

(4) เหตุการณ์ที่สุนัขที่อหิงสกะเคยช่วยชีวิตไว้ นำจดหมายเตือนจากเพื่อนร่วมสำนักมาส่งให้

หลังจากที่อหิงสกะกลายเป็นโจรองคฺลิมาลแล้วนั้น ศิษย์ในสำนักที่เคยริษยาเมื่อได้ฟังข่าวว่าอหิงสกะกลายเป็นโจรป่ามีค่าหัวสูงลี้วก็เกิดความยินดีที่แผนการของพวกตนสำเร็จจึงคิดจะออกตามล่าอหิงสกะเพื่อเอารางวัลค่าหัว ในเวลานั้นศิษย์ร่วมสำนักที่อหิงสกะเคยช่วยเหลือซึ่งต่อมาถูกบังคับให้ใส่ร้ายอหิงสกะนั้นเกิดความสงสาร จึงเขียนจดหมายไปเตือนอหิงสกะให้ระวังภัยจากผู้ไม่หวังดี โดยให้เจ้ามอมสุนัขที่อหิงสกะเป็นเคยช่วยชีวิตเป็นผู้นำไปส่งให้

ทั้ง 4 เหตุการณ์ที่ได้กล่าวมาข้างต้นคือเหตุการณ์ที่ใช้เพื่อขยายความสาเหตุที่อหิงสกะถูกใส่ร้ายโดยศิษย์ร่วมสำนัก ซึ่งการเพิ่มเนื้อหาดังกล่าวทำให้ผู้อ่านเห็นเส้นทางความขัดแย้งระหว่างตัวละครมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ในหนังสือการ์ตูนดังกล่าวยังได้เพิ่มมุกตลกในบทสนทนาของตัวละครในหลายบทสนทนา เช่น *เฮ๋นี่ ไบสมัคร ที่นี่ไม่มีเงินค่าแป๊ะเจี๊ยะ, อหิงสกะ เจ้ารำเรียนจนจบทุกแขนงแล้ว นี่คือใบประกาศนียบัตรเอาไปใส่กรอบติดฝาบ้าน หรือ เออ..ว่าแต่ว่า เมื่อครูเจ้าใช้ทำอะไรเอาขณะการต่อสู้ อ้อ ข้าจำมาจากหนังสือจีนครับเขาเรียกท่า “มังกรย่อนเกล็ด” ครับอาจารย์* เป็นต้น ซึ่งการเพิ่มมุกตลกหรือข้อความที่เป็นบทสนทนาในภาษาที่ผู้อ่านคุ้นเคยเป็นอย่างดีนั้นช่วยทำให้หนังสือการ์ตูนสำนวนนี้สามารถสื่อสารเรื่องราวให้กับผู้อ่านได้ง่ายและมีความสนุกสนานเพลิดเพลินชวนให้ติดตามตลอดทั้งเรื่องอีกด้วย

หนังสือพาหุ ขัยชนะแห่งพุทธะ ตอนท้ายของเรื่องเล่าพระพุทเจ้าผจญมาร ตอนผจญองคุลิมาลในสำนวนนี้ได้มีการเพิ่มเนื้อหาคือมีการกล่าวถึงอดีตชาติขององคุลิมาล โดยการกล่าวถึงพุทธคำรัสที่ว่า “เราหยุดแล้ว แต่ท่านยังไม่หยุด” นี้ องคุลิมาลเคยได้ฟังมาแล้วครั้งหนึ่งในอดีตชาติ ซึ่งผู้วิจัยจะขอกล่าวเนื้อเรื่องโดยสรุป ดังนี้

“ในอดีตกาล องคุลิมาลเกิดเป็นเจ้าชายพรหมทัต ส่วนพระพุทเจ้าเกิดเป็นเจ้าสุตโสม ทั้งสองเรียนวิชาด้วยกันจากสำนักดักศิลา เจ้าชายสุตโสมนั้นมีปัญญามากกว่าคนอื่นระหว่างที่ศึกษาอยู่นั้นก็ได้ช่วยสอนเจ้าชายทั้งหลายรวมทั้งชักชวนให้ไปรักษาอุโบสถศีลทุกเดือน กาลต่อมาบรรดาเจ้าทั้งหลายต่างกลับไปปกครองบ้านเมืองของตนและยังคงรักษาอุโบสถศีลเสมอมา

ฝ่ายพระเจ้าพรหมทัตนั้นก็กลับโปรดเสวยแต่เนื้อสัตว์เป็นที่สุด พระองค์เสวยเนื้อสัตว์ทุกมื้อจนเมื่อเนื้อสัตว์หมดพ่อครัวจึงแอบนำเนื้อมนุษย์มาทำอาหารถวาย จึงเป็นเหตุให้พระองค์เสวยเนื้อมนุษย์มาตลอด เมื่อถูกจับได้ว่าเสวยเนื้อมนุษย์จึงถูกขับออกจากบัลลังก์ กลายเป็นโจรป่าชื่อพระยาปริสารทผู้กินเนื้อมนุษย์

อยู่มาวันหนึ่งพระยาปริสารทได้รับบาดเจ็บเพราะถูกต่อคะเตียนตำเท้า จึงบวงสรวงเทวดาว่าขอให้แผลหายภายใน 7 วัน แล้วตนจะนำโลหิตของกษัตริย์ 101 คน มาพลิกกรรม พระยาปริสารทไม่ได้กินอะไรเลยมาตลอด 7 วัน จึงทำให้แผลหายเร็ว เลยคิดไปว่าเทวดามาช่วยตน จึงออกตามล่ากษัตริย์เพื่อนำเลือดมาพลิกกรรม

ฝ่ายรุกขเทวดาอยากจะหยุดความโหดร้ายของพระยาปริสารทจึงไปขอความช่วยเหลือจากพระอินทร์ พระอินทร์แนะนำอุปบายว่าต้องให้พระสุตโสมเป็นผู้ปราบพระยาปริสารท รุกขเทวดาได้ฟังดังนั้นจึงแปลงกายเป็นเพศบรรพชิตไปหาพระยาปริสารท เมื่อพระยาปริสารทเห็นคิดว่าบรรพชิตทุกคนเหมือนกษัตริย์จึงวิ่งไล่หมายจะจับมาพลิกกรรม แต่แม้พระยาปริสารทจะพยายามวิ่งด้วยกำลังมากเพียงใดก็ไม่ทันบรรพชิตนั้น จึงร้องบอกให้หยุด เทวดาแปลงกายบอกว่า “เราหยุดแล้ว ท่านนั้นแหละพยายามหยุดบ้างเถิด เราหยุดแล้วในธรรมของตน ส่วนท่านเป็นโจรไม่หยุดในโลก พันจากโลกไปแล้วท่านต้องไปอุปบาย หากอยากพ้นอุปบายท่านต้องจับพระเจ้าสุตโสมมาพลิกกรรมด้วย ตามคำที่ท่านบวงสรวงไว้แก่เรา” ว่าแล้วบรรพชิตก็คืนร่างเป็นรุกขเทวดาดังเดิม

วันหนึ่งพระเจ้าสุตโสมได้พบนันทะพราหมณ์ที่ประตูเมือง นันทะพราหมณ์นำคานา 4 บท ของพระพุทธรักสสะพุทธเจ้ามาแสดง แต่เนื่องจากเป็นวันนักขัตตฤกษ์ไม่สามารถฟังได้ จึงจะขอฟังในวันรุ่งขึ้น ขณะนั้นเองพระยาปริสสารทก็เข้ามาอุ้มพระเจ้าสุตโสมแล้วพาวิ่งไป ขณะวิ่งไปนั้นพระสุตโสมก็ร้องไห้ตลอดทาง เมื่อพระยาปริสสารทถามถึงสาเหตุที่ร้องไห้ พระเจ้าสุตโสมจึงตอบว่าสัญญา กับพราหมณ์ไว้ว่าจะไปฟังธรรม 4 บทก่อนแต่ตอนนี้พระองค์ไม่สามารถรักษาคำสัตย์ไว้ได้ ถ้าท่านปล่อยให้เข้าไปฟังธรรม เสร็จแล้วจะรีบกลับมาพระเจ้าสุตโสมให้สัตย์สาบาน

พระเจ้าสุตโสมรีบกลับมาฟังธรรมทั้ง 4 บท จากพราหมณ์เมื่อฟังเสร็จก็เดินทางกลับไปหาพระยาปริสสารท พระยาปริสสารทประหลาดใจที่พระเจ้าสุตโสมไม่กลัวแม้กระทั่งความตายจึงถามสาเหตุที่กลับมาหาตน พระเจ้าสุตโสมกล่าวว่าตนนั้นเป็นผู้รักษาความสัตย์เสมอโดยกล่าวว่าผู้รักษาความสัตย์ยอมข้ามชาติข้ามภพได้ พระยาปริสสารทได้ฟังดังนั้นจึงเกิดยกย่องในความเป็นสัตบุรุษของพระเจ้าสุตโสม จึงขอฟังธรรมทั้ง 4 บทจากพระเจ้าสุตโสม เมื่อฟังธรรมเสร็จพระยาปริสสารทซาบซึ้งในพระธรรมจึงกล่าวว่าจะให้พรแก่พระเจ้าสุตโสม แต่พระเจ้าสุตโสมกล่าวว่า “ผู้ไม่รักษาธรรมเช่นท่าน กล่าวคำให้พรเรามาแล้วจะเชื่อได้ไหน” พระยาปริสสารทยืนยันว่าจะให้แล้วไม่มีทางคืนคำ พระเจ้าสุตโสมจึงขอพระ 4 ประการ คือ ประการแรก ขอให้พระยาปริสสารท มีอายุยืนยาวปราศจากโรคภัยตลอด 100 ปี ประการที่สอง ขอให้พระยาปริสสารท อย่ากินเนื้อกษัตริย์ทั้ง 101 พระองค์ ประการต่อมา ขอให้พระยาปริสสารทปล่อยกษัตริย์ทั้ง 101 และประการสุดท้ายขอให้พระยาปริสสารท เว้นจากเนื้อมนุษย์

เมื่อได้ฟังพรทั้ง 4 ประการ ของพระเจ้าสุตโสม พระยาปริสสารทจึงกล่าวว่าพรนี้เหมือนขอชีวิตตน ในเมื่อเลือกทั้งราชสมบัติมาเพราะเหตุว่าอยากเนื้อมนุษย์ จะให้เลิกได้อย่างไร พระยาปริสสารทจึงขอให้พระเจ้าสุตโสมขอพรอย่างอื่น พระเจ้าสุตโสมจึงกล่าวธรรมเทศนาหลายประการเพื่อสั่งสอนให้พระยาปริสสารทการยึดติดอยู่กับสิ่งที่ตนรักตนหวงแหนนั้นนำมาซึ่งความทุกข์ทั้งสิ้น จนในที่สุดพระยาปริสสารทก็ได้สติและยอมรับคำขอและรับศีลจากพระเจ้าสุตโสมรวมทั้งปล่อยตัวกษัตริย์ทั้งหมดที่ตนจับมา

ด้วยเหตุแห่งอดีตชาตินี้เอง เมื่อองค์คุลิมาล สดับคำว่า **เราหยุดแล้ว แต่ท่านยังไม่หยุด** จึงได้เกิดสติปัญญาถูกคิดขึ้นได้และทิ้งอาวุธ เข้าบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาในที่สุด (จิต-ตระ-ธานี (นามแฝง), 2556)

การเพิ่มเติมเนื้อหาดังกล่าวเข้ามาในตอนท้ายของเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญองค์คุลิมาลช่วยให้ผู้อ่านมีความเข้าใจถึงที่มาของคำกล่าวที่ว่า **“เราหยุดแล้ว แต่ท่านยังไม่หยุด”** ซึ่งถือว่าเป็นจุดเด่นสำคัญที่เมื่อกล่าวขึ้นผู้คนก็จะนึกถึงเหตุการณ์การผจญองค์คุลิมาลในทันที

หนังสือการ์ตูนพุทธประวัติพระพุทธเจ้า โดยสำนักพิมพ์สกายบุ๊กส์ มี

การเพิ่มเติมเนื้อเรื่องเข้ามาโดยเป็นการกล่าวถึงชื่อใหม่หลังจากที่อหิงสกะหรือองคุลิมาลเข้ามาบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา โดยระบุชื่อคือ “พระคัคคะมันตานีบุตรเถระ” ซึ่งไม่ปรากฏว่ามีการกล่าวถึงชื่อนี้ในการผลิตซ้ำสำนวนอื่นแต่อย่างใด จากการศึกษาพบว่าชื่อดังกล่าวเป็นชื่อของอหิงสกะหรือองคุลิมาลภายหลังจากที่ได้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาเพียงแต่ชื่อนี้กลับไม่เป็นที่นิยมหรือเป็นที่รู้จักเท่าที่ควรเมื่อเทียบกับชื่อองคุลิมาลหรืออหิงสกะ

ข้อสังเกตประการหนึ่งเกี่ยวกับชื่อพระสาวกองค์สำคัญ ๆ ของพระพุทธเจ้าโดยส่วนใหญ่นิยมตั้งตามชื่อผู้ให้กำเนิด อาทิ "อุปติสสะ" อัครสาวกเบื้องขวาซึ่งเป็นบุตรของนางพราหมณ์ ชื่อ "สารี" เมื่อบวชเข้ามาในพระพุทธศาสนา จึงได้นามว่า “พระสารีบุตร” ซึ่งมีความหมายว่าบุตรของนางสารี เช่นเดียวกับ “โกณฑัญญะ” อัครสาวกเบื้องซ้าย มารดาชื่อ โมคคัลลี คนทั่วไปจึงเรียกท่านว่า “โมคคัลลานะ” ตามชื่อของมารดา เป็นต้น ส่วนในกรณีชื่อของพระองค์สิมาลนั้นได้ชื่อ “พระคัคคะมันตานีบุตรเถระ” นั้นก็เนื่องมาจากเมื่อครั้งพระเจ้าปเสนทิโกศลเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อกราบทูลให้ทราบว่าจะออกไปปราบโจรองคุลิมาล เมื่อไปถึงพระเชตวันมหาวิหารพระพุทธเจ้าได้แจ้งให้พระเจ้าปเสนทิโกศลทราบว่าบัดนี้องคุลิมาลได้กลับใจมาบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาแล้ว ในครั้งแรกพระเจ้าปเสนทิโกศलयังคงมีความหวาดกลัวต่อองคุลิมาลแต่เมื่อระงับความกลัวได้แล้ว จึงเสด็จเข้าไปใกล้ที่พระองค์สิมาลนั่งอยู่แล้วจึงทรงดำริว่าสิ่งที่กลัวเอาชื่อที่เกิดขึ้นเพราะกรรมอันชั่วช้า คือชื่อ "องคุลิมาล" นั้นนำมาเรียกพระภิกษุ เป็นการไม่สมควร เราจักเรียกท่านด้วยชื่อแห่งโคตรของบิดามารดา ดังนี้ จึงถามว่า บิดาของพระผู้เป็นเจ้ามีโคตรอย่างไร มารดาของพระผู้เป็นเจ้ามีโคตรอย่างไร พระองค์สิมาลจึงตอบว่าตนเป็นบุตรของคัคคะพราหมณ์ (ภักควพราหมณ์) ซึ่งเป็นบุตรโหดแห่งเมืองสาวัตถิและนางพราหมณ์ชื่อ มันตานี ดังนั้นชื่อของท่านจึงเกิดจากการรวมกันของชื่อบิดาและมารดานั่นเอง

การเพิ่มเนื้อเรื่องหรือเหตุการณ์ของการผลิตซ้ำทั้ง 3 สำนวนในข้างต้นนั้น แม้จะไม่ได้ส่งผลต่อโครงเรื่องหลัก แต่ก็ช่วยสร้างความพิเศษให้เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารตอนผจญองคุลิมาลมีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น

พูน ปณ ทิโต ชเว

1.3 เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญนางจิญจมาณวิกา

จากการศึกษาเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญนางจิญจมาณวิกา ผู้วิจัยพบว่าการเพิ่มเนื้อเรื่อง / เหตุการณ์ในอดีตชาติของนางจิญจมาณวิกาใน 2 ส่วนวน ดังนี้

ลานเทียมนเทศนาสอนประชาชน ชุด “ชัยชนะของพระพุทธเจ้า” 12

กัณฑ์ ซึ่งเรียบเรียงโดยทิวี เชื้อนแก้ว ได้กล่าวถึงเหตุการณ์การผจญนางจิญจมาณวิกาไว้ในกัณฑ์ที่ 6 โดยมีเนื้อเรื่องส่วนอื่น ๆ แต่ทั้งนี้ผู้เขียนได้มีการเล่าเหตุการณ์อดีตชาติของนางจิญจมาณวิกาเพิ่มเข้ามาในตอนท้ายกัณฑ์เพื่อให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังได้ทราบเหตุการณ์ในหนหลังว่าการที่พระพุทธองค์ถูกใส่ร้ายโดยนางจิญจมาณวิกาครั้งนี้มีครั้งแรก เพราะเมื่ออดีตนางจิญจมาณวิกาที่เคยกล่าวใส่ร้ายพระพุทธเจ้ามาแล้ว ผู้วิจัยจะขอสรุปเรื่องราวในอดีตชาติของนางจิญจมาณวิกาพอสังเขป ดังนี้

“...เมื่อรุ่งเช้า พระสงฆ์ทั้งหลายต่างพากันสนทนาถึงความอัศจรรย์ที่นางจิญจมาณวิกา กล่าวใส่ร้ายพระพุทธองค์และต้องถูกรณีสืบไปใช้กรรมในอเวจีนั้น เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบด้วยพระญาณจึงเสด็จมาเทศนาเรื่อง มหาปทุมชาดก ความว่า นางจิญจมาณวิกาไม่ได้กล่าวถ้อยคำมาใส่ร้ายอาตมาครั้งนี้เป็นครั้งแรก เมื่อกาลก่อนนางได้เคยใส่ร้ายอาตมามาแล้วครั้งหนึ่ง เมื่อครั้งพระพุทธองค์เสวยพระชาติเป็นพระโอรสของพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่ง พระเหล่าน้อยของพระมหากษัตริย์ริษยาพระโอรสจึงกราบทูลต่อกษัตริย์กล่าวถ้อยคำใส่ร้ายว่าตนเองถูกพระโอรสข่มเหงน้ำใจประหนึ่งชายชู้ กษัตริย์ได้ฟังดังนั้นก็พิโรธ สั่งให้อำมาตย์นำพระราชโอรสไปทิ้งเหว แต่ด้วยกุศลกรรมอันดีของพระโพธิสัตว์เทพที่สถิตอยู่ในถ้ำจึงช่วยรักษาชีวิตพระราชโอรสไว้ ต่อมาพระราชโอรสได้บรรพชาเป็นดาบสอยู่ในป่าแห่งนั้น ครั้งหนึ่งมีพรานป่าออกมาล่าสัตว์และจำได้ว่าดาบสผู้นี้คือพระราชโอรสจึงกลับไปกราบทูลกษัตริย์ กษัตริย์เดินทางมาพบและขอร้องให้พระราชโอรสเสด็จกลับไปครองราชสมบัติแต่พระโอรสปฏิเสธ ระหว่างทางพระมหากษัตริย์จึงตัดพ้อกับอำมาตย์ว่าเพราะกรรมอันใดทำให้พระองค์ต้องพลัดพรากจากพระราชโอรสเช่นนี้ อำมาตย์จึงกราบทูลความจริงให้ทรงทราบ พระมหากษัตริย์จึงสั่งให้จับตัวพระมเหสีนั้นไปทิ้งเหวตายไปในที่สุด ซึ่งพระราชโอรสพระองค์นั้นก็คือพระพุทธเจ้า ส่วนพระมเหสีผู้นั้นก็คือนางจิญจมาณวิกาตนเอง” (ทิวี เชื้อนแก้ว, 2556)

นอกจากนี้แล้ว ในบทเทศนากัณฑ์ที่ 7 ทิวี เชื้อนแก้วได้เล่าเพิ่มเติมถึงเหตุการณ์ความพยายามครั้งที่ 2 ของพวกเดียรถีย์ที่จะทำลายชื่อเสียงของพระพุทธองค์โดยการใช้สตรีอีกคนหนึ่งนามว่า นางสุนทรี ให้กระทำการใส่ร้ายพระพุทธองค์เช่นเดียวกับนางจิญจมาณวิกา แต่มีความต่างกันตรงที่ นางสุนทรีดำเนินการตามแผนเช่นเดียวกับนางจิญจมาณวิกาไปได้ระยะหนึ่งพวกเดียรถีย์จึงสั่งให้หนักลงไปตักฆ่านางสุนทรีและให้นำศพไปฝังไว้ใกล้กับพระคันธกุฎีของพระพุทธองค์ในเขตพระเชตะวันมหาวิหาร เมื่อแผนการสำเร็จจึงทำให้เป็นออกตามหานางสุนทรี พวกเดียรถีย์จึง

พากันไปพระเชตะวันแล้วแยกกันหาหลักฐานและเมื่อพบศพนางสุนทรี จึงนำศพนางไปร้องทุกข์กับ พระราชาโดยกล่าวโทษว่าพระพุทธรองค์ทรงร่วมอภิรมย์กับนางสุนทรี ครั้นเมื่อความลับจะถูกเปิดเผย จึงให้สาวกฆ่านางสุนทรีแล้วเอาศพไปฝัง ข่านางสุนทรีถูกฆ่าแพร่สะพัดไปอย่างรวดเร็ว สาธุชนผู้ขาด เกลาเบาปัญญาต่างพากันดิ้นนินทาพระพุทธรองค์ ทำให้เหล่าสาวกต่างร้อนใจกราบทูลเรื่องให้ พระพุทธรองค์ทรงทราบ พระองค์จึงกล่าวพระธรรมเทศนาเตือนสติสาวกทั้งหลาย หลังจากนั้น พระราชาจึงมีรับสั่งให้ราชบุตรออกสืบความจริง จนวันหนึ่งราชบุตรบังเอิญไปได้ยินนักเลงรับจ้างที่ กำลังเมาสุราทะเลาะกันด้วยเรื่องว่าตนนี้แหละเป็นผู้ฆ่านางสุนทรีจนทำให้คนอื่น ๆ ในกลุ่มพลอยได้ รางวัลไปด้วย เมื่อราชบุตรได้ยินดังนั้นก็จึงจับกุมไปเข้าเฝ้าพระราชา เมื่อถูกสอบสวนจึงรับสารภาพ ทั้งหมด เหล่าเดียรฉัตรและพวกนักเลงจึงโดนลงพระราชอาญาได้รับความทุกขเวทนาในที่สุด

หนังสือพาทุง: ชัยชนะแห่งพุทธะ เรียบเรียงโดย ธาณี ชินชูศักดิ์หรือนามปากกา จิต-ตระ-ธานี มีการกล่าวถึงเหตุการณ์การผจญนางจัญจมาณวิกาเช่นเดียวกับสำนวนอื่น และมีการเพิ่มเติมเรื่องเล่าในอดีตชาติของนางจัญจมาณวิกาเข้ามาด้วยเช่นเดียวกับการผลิตซ้ำในลาน เทียมที่กล่าวมาข้างต้น แต่มีข้อสังเกตประการหนึ่งคือ ผู้วิจัยพบว่า เรื่องเล่าในอดีตชาติของนางจัญจมาณวิกาที่ จิต-ตระ-ธานี เล่าไว้ในหนังสือพาทุงฯ ดังกล่าวนั้น กลับเป็นเรื่องราวในอดีตชาติของนาง สุนทรีที่ ทวี เชื้อนแก้ว ได้กล่าวในลานเทียมข้างต้น

จากการศึกษาข้อมูลจากอรรถกถาที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ของนาง จัญจมาณวิกาและนางสุนทรีนั้น ผู้วิจัยพบว่า มีเนื้อหาที่เหมือนและแตกต่างกันกับการผลิตซ้ำทั้ง 2 สำนวนในหลายประเด็น กล่าวคือ อรรถกถา ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท โลกวรรคที่ 13 ว่าด้วยเรื่อง นางจัญจมาณวิกา [145] นั้นกล่าวถึงเรื่องราวของนางจัญจมาณวิกาและชาดกเรื่องมหาปทุมชาดก ว่า ด้วยมหาปทุมกุมารซึ่งมีเนื้อเรื่องเช่นเดียวกับสำนวนของ ทวี เชื้อนแก้ว ที่กล่าวไว้ในลานเทียมกัมภ์ที่ 6 ส่วนอรรถกถาขุททกนิกาย อุทาน เมฆยวรรคที่ 4 สุนทรีสูตร กล่าวถึงเหตุการณ์ที่นางสุนทรีใส่ร้าย พระพุทธเจ้านั้นเช่นเดียวกับสำนวนของ ทวี เชื้อนแก้ว ที่กล่าวไว้ในลานเทียมกัมภ์ที่ 7 แต่มีความ แตกต่างกันตรงที่ ในตอนท้ายของอรรถกถาดังกล่าวไม่ได้กล่าวถึงอดีตชาติของนางสุนทรี แต่เป็นการ กล่าวถึงอดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่เคยกล่าวใส่ร้ายพระปัจเจกพุทธเจ้ามีนามว่า สุรภี ผู้ไม่ประทุษร้าย ใคร ด้วยผลกรรมนั้นทำให้พระองค์จึงได้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในนรกเป็นเวลานาน เสวยทุกขเวทนา หลายพันปี ด้วยผลกรรมที่เหลืออยู่นั้น ในภพสุดท้ายนี้ พระพุทธรองค์จึงได้รับการกล่าวให้ร้ายเพราะ นางสุนทรีเป็นเหตุ

จากเรื่องเล่าที่ได้กล่าวมาในข้างต้นจะเห็นว่าผู้เขียนไม่เพียงแต่เล่าเรื่อง การผจญนางจัญจมาณวิกาเพียงอย่างเดียวเท่านั้นแต่มีการเพิ่มเรื่องเล่าเหตุการณ์ในอดีตของนางจัญจมาณวิกาให้ผู้อ่านได้ทราบ อีกทั้งยังเพิ่มเหตุการณ์การใส่ร้ายที่คล้ายคลึงกันกับนางจัญจมาณวิกาอย่าง

กรณีของนางสุนทรีเข้ามาเพิ่มอีกเรื่องหนึ่ง แม้เรื่องของนางสุนทรีจะไม่ได้ปรากฏในเหตุการณ์การผจญมารทั้ง 8 เหตุการณ์ แต่เรื่องของนางสุนทรีถือเป็นเรื่องราวที่สืบเนื่องมาจากเหตุการณ์ของนางจิญจมาณวิกา นั่นเอง การที่ผู้เขียนเพิ่มเรื่องเล่าดังกล่าวเข้ามาในตอนท้ายนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่าผู้เขียนอาจมีเจตนาต้องการให้ผู้อ่านทราบเนื้อเรื่องหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับการผจญการใส่ร้ายโดยผู้ไม่หวังดีที่ต้องการจะทำลายชื่อเสียงของพระพุทธองค์และแสดงให้เห็นว่าไม่ว่าพวกเดียรถีย์จะพยายามสร้างเรื่องใส่ร้ายพระพุทธองค์มากมายเพียงใดแต่ก็ไม่อาจทำลายชื่อเสียงหรือความศรัทธาที่สาธุชนมีต่อพระองค์ได้ ในท้ายที่สุดความจริงก็ย่อมปรากฏขึ้นมาเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของพระองค์นั่นเอง

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญนางจิญจมาณวิกาของทั้ง 2 ส่วนในข้างต้นนี้แม้จะมีการเล่าถึงอดีตชาติของนางจิญจมาณวิกาและนางสุนทรีที่เคยกระทำไว้กับพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์นั้นแต่ในทางตรงกันข้ามเรกลับพบว่าในเรื่องเล่าเหล่านี้ไม่มีส่วนใดที่กล่าวถึงวิบากกรรมที่พระพุทธเจ้าเคยทำมาในอดีตชาติจนเป็นเหตุให้พระองค์ต้องประสบเหตุการณ์การถูกใส่ร้ายทั้ง 2 ครั้งดังกล่าวเหมือนดังเช่นในอรรถกถา ซึ่งหากพิจารณาเนื้อความในอรรถกถาจะเห็นว่า แม้จะมีการกล่าวถึงอดีตชาติของนางจิญจมาณวิกาและนางสุนทรีที่เคยทำกับพระองค์นั้น ในอรรถกถาก็จะเล่าถึงวิบากกรรมที่พระพุทธองค์เคยทำมาเช่นกันเป็นผลให้ต้องรับผลกรรมดังกล่าว ดังนั้นจึงเป็นสาเหตุว่าทำไมเมื่อพระพุทธองค์เมื่อถูกใส่ร้ายจากนางจิญจมาณวิกาและนางสุนทรีพระองค์จึงเลือกที่จะนิ่งเฉยเสียแทนที่จะตอบโต้ทั้งที่พระองค์สามารถทำได้ นั่นก็เพราะพระองค์ทรงทราบว่านี่คือวิบากกรรมของพระองค์เอง เพราะเหตุนี้พระพุทธองค์จึงทรงประทับนั่งพิจารณาตุการกล่าวดูและเหตุแห่งกล่าวดูนั้นเฉย ๆ และมีพระดำรัสที่ตรัสไว้ว่า

บุคคลจะอยู่ในอากาศ จะอยู่ในท่ามกลางมหาสมุทร
จะเข้าไปสู่ซอกเขาก็ตามที ก็ไม่พึงพ้นจากกรรมชั่วไปได้
เพราะประเทศคือแผ่นดินที่เขาอยู่นั้น บาปกรรมจะตามไม่ทัน ไม่มี.
(อรรถกถา ขุททกนิกาย อุทาน เมฆิยวรรคที่ 4 สุนทรีสสูตร)

ส่วนในการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร ตอนผจญนางจิญจมาณวิกา นั้นพบว่าการกล่าวถึงวิบากกรรมดังกล่าวเลย ซึ่งประเด็นนี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การผลิตซ้ำเหล่านี้ต้องการจะทำให้ภาพของพระพุทธเจ้ามีฐานะเป็นพระเอกของเรื่องที่ต้องฝ่าฟันอุปสรรคหรือผจญจากความชั่วร้ายทั้งปวง จึงนำเสนอเฉพาะภาพที่พระพุทธองค์ถูกกระทำเพียงฝ่ายเดียวและสามารถผ่านพ้นเรื่องราวเหล่านี้มาได้ด้วยความสงบและสง่างามอยู่เสมอ หากพิจารณาในอีกแง่มุมหนึ่งก็จะเห็นว่าพุทธวิธีที่พระองค์ใช้เพื่อเอาชนะการถูกใส่ร้ายของนางจิญจมาณวิกา นั่นคือความมีสติ

และความสงบนิ่งของพระองค์ ซึ่งพุทธวิธีดังกล่าวนอกจากจะเป็นการแสดงให้เห็นว่าพระพุทธองค์คือผู้ฝึกตนมาเป็นอย่างดีแล้ว การมีสติและการสงบนิ่งของพระองค์นั้นก็คือการยอมรับในวิบากกรรมของพระองค์เองเช่นเดียวกัน

3. การปรับเปลี่ยนรายละเอียดเนื้อเรื่อง/เหตุการณ์

1.1 เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญพญามาร

(1) เหตุการณ์นางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาส

เหตุการณ์ที่นางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาสแต่เจ้าชายสิทธัตถะนั้นนับเป็นเหตุการณ์สำคัญก่อนการตรัสรู้ของเจ้าชายสิทธัตถะอีกเหตุการณ์หนึ่ง ซึ่งปฐมเหตุแห่งการถวายข้าวมธุปายาสนั้นมาจากนางสุชาดา ธิดาเศรษฐี ณ หมู่บ้านเสนานิ ใกล้ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม มีหญิงรับใช้ชื่อนางปุณณา นางสุชาดาได้บวงสรวงขอบุตรชายต่อเทวดาประจำต้นไทร เมื่อได้บุตรชายตามประสงค์แล้ว นางจึงให้คนตระเตรียมทำข้าวมธุปายาสเพื่อนำไปเป็นพลีกรรมแก่เทวดาที่บันดาลให้ความหวังของนางเป็นจริง แต่ก็ได้ถวายแต่เจ้าชายสิทธัตถะ ผู้ประทับนั่งใต้ร่มไทรนั้น ซึ่งเมื่อนางเห็นก็เข้าใจว่าเป็นรุกขเทวดาที่แสดงตนมาเป็นนักบวช เพราะมีลักษณะงาม นางจึงน้อมข้าวมธุปายาสนั้นเข้าไปถวาย ครั้นเจ้าชายสิทธัตถะได้บอกความจริงแก่นางแล้วนางก็ยังมิใจศรัทธา จึงได้ถวายข้าวนั้นทั้งถาด เจ้าชายสิทธัตถะได้นำข้าวมธุปายาสมาแบ่งเป็น 49 ถาด แล้วฉันจนหมด จากนั้นจึงนำถาดไปอธิษฐานแล้วลอยไปในแม่น้ำเนรัญชรา เพื่อเสี่ยงทายเรื่องที่จะสามารถตรัสรู้ได้หรือไม่ ข้าวมธุปายาสของนางสุชาดาจึงนับว่าเป็นอาหารมื้อสุดท้ายก่อนที่นักบวชสิทธัตถะจะได้บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้า

จากการศึกษาพบว่ามีการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัยอยู่ 3 ส่วนวนที่กล่าวถึงเหตุการณ์การถวายข้าวมธุปายาสของนางสุชาดาไปในลักษณะอื่นดังนี้

หนังสือการ์ตูนประวัติพระพุทธเจ้า ผลงานเขียนโดย ลี บอมจี แปลโดยกัญญารัตน์ จิราสวัสดิ์ ในหนังสือการ์ตูนเล่มนี้เล่าเหตุการณ์ตอนที่ว่าหลังจากที่เจ้าชายสิทธัตถะบำเพ็ญทุกรกิริยามาตลอด 6 ปี และพบว่าวิธีดังกล่าวเป็นวิธีที่ผิด จึงตั้งใจหันกลับมาเสวยพระยาหารและบำเพ็ญเพียรทางจิต พระองค์เริ่มต้นด้วยการอาบน้ำ และระหว่างนั้นเองก็มีหญิงสาวคนหนึ่งปรากฏตัวขึ้นริมฝั่งแม่น้ำ ดังข้อความต่อไปนี้

หญิงสาวคนหนึ่งปรากฏตัวอยู่ริมแม่น้ำ

นางสุซาดา : ท่านนักบวช

เจ้าชายสิทธัตถะ : เจ้าเรียกข้าหรือ

นางสุซาดา : ใช่ รอข้าสักครู่ ข้าจะเดินไปด้วยนี้

เจ้าชายสิทธัตถะ : มีอะไรหรือ

นางสุซาดา : ข้าเป็นคนริตนมอยู่ฝั่งตรงข้ามของแม่น้ำ เมื่อคืนข้า
ฝันเห็นผู้วิเศษ บอกว่าวันนี้ให้มาที่ริมแม่น้ำ ข้าจะได้พบกับผู้บำเพ็ญเพียร
ท่านหนึ่งและให้ข้ามอบอาหารแก่เขา...

เจ้าชายสิทธัตถะ : ขอขอบคุณเจ้ามาก อ้อ...อร่อย สดชื่นจริง ๆ ว่า
แต่เจ้าชื่ออะไร

นางสุซาดา : ข้าชื่อสุซาดา หากท่านพบหนทางหลุดพ้นกรุณาบอก
ข้าด้วย

เจ้าชายสิทธัตถะ : แน่نون ลาก่อน ...

(ลี บอมจี, 2554: 156 - 158)

จากข้อความข้างต้นพบว่าการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญพญามารของสำนวนดังกล่าวแม้จะมีภาพรวมของเหตุการณ์เป็นการถวายอาหารแต่เจ้าชายสิทธัตถะตั้งโครงเรื่องเดิม แต่รายละเอียดของเหตุการณ์กลับแตกต่างไปจากเดิมทั้งหมดโดยสามารถสรุปได้เป็น 4 ประการดังนี้ ประการแรก นางสุซาดาไม่ใช่ลูกสาวเศรษฐีแต่เป็นเพียง *คนริตนม* ที่อยู่ฝั่งตรงข้ามของแม่น้ำประการที่สอง อาหารที่นำมาถวายไม่ใช่ข้าวมธุปายาสที่ได้รับการปรุงอย่างพิเศษเป็นเพียงนมแพะธรรมดา ประการต่อมา สาเหตุการถวายอาหารไม่ใช่เพราะมาพิธีกรรมเทวดาที่ช่วยให้สมหวังแต่เป็นเพราะมีผู้วิเศษมาเข้าฝันบอกให้นำอาหารมาให้นักบวชเท่านั้นและประการสุดท้าย ไม่มีการนำภาชนะใส่อาหารไปลอยน้ำเพื่อเสี่ยงทาย

เมื่อพิจารณาการปรับเปลี่ยนเนื้อเรื่องของเหตุการณ์ข้างต้นผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในเนื้อหาดังกล่าวเป็นไปได้ว่าผู้เขียนอาจผนวกเหตุการณ์สองเหตุการณ์เข้าเป็นเหตุการณ์เดียวกัน กล่าวคือ เหตุการณ์ที่เจ้าชายสิทธัตถะทรนร่างกายจนแทบสิ้นชีวิตในครั้งนั้นเป็นเหตุให้พระองค์หมดสติและได้รับความช่วยเหลือจากเด็กเลี้ยงแพะที่ผ่านทางมาพบพระองค์นำนมแพะมาให้เสวยเพื่อฟื้นฟูปะวรกาย ผนวกเข้ากับเหตุการณ์ที่นางสุซาดามาถวายข้าวมธุปายาสนั่นเอง

ภาพประกอบ 20 ภาพนางสุชาดาถวายน้ำนมแด่พระสิทธัตถะ
ที่มา: หนังสือการ์ตูนประวัติพระพุทธเจ้า, 2554 หน้า 157

ภาพยนตร์เรื่อง Little Buddha พระพุทธเจ้า มหาศตาดาลอกลิ้ม

ไม่ได้ เข้าฉายครั้งแรกเมื่อ 1 ธันวาคม 2536 ในภาพยนตร์เรื่องนี้เล่าเหตุการณ์การถวายข้าวมธุปายาสของนางสุชาดาในลักษณะที่คล้ายกันกับสำนวนหนังสือการ์ตูนประวัติพระพุทธเจ้า กล่าวคือ นางสุชาดาในภาพยนตร์เรื่องนี้ถูกระบุว่าเป็นเพียงหญิงชาวบ้านที่บังเอิญผ่านมาพบกับเจ้าชายสิทธัตถะผู้อ่อนแรงและเธอได้มอบอาหารของตนเองให้กับเจ้าชายสิทธัตถะเท่านั้น เรื่องราวทั้งหมดถูกเล่าโดยตัวละครที่ชื่อ ลามะ นอบู ผู้ซึ่งกำลังเล่าเรื่องราวพุทธประวัติให้กับเด็ก 3 คน ที่เขาเชื่อว่าเป็นร่างใหม่ของลามะ ดอเจ อาจารย์ของเขาฟังนั่นเอง ดังปรากฏข้อความต่อไปนี้

“หญิงสาวชาวบ้านถวายข้าวของเธอต่อสิทธัตถะ นั้นเป็นรอบหลายปี
พระองค์เสวยอาหารที่มีคุณค่า แต่ครั้งนี้ปัญจวัคคีย์เห็นศาลาของตนสร้างและเสวย เยี่ยงคนธรรมดา
ลามัญ ก็รู้สึกเหมือนถูกทรยศ เหมือนกับสิทธัตถะเลิกล้มการหาทางบรรลุโสดาบันซะแล้ว”

พูน ปณ ทัต ชัง

ภาพประกอบ 21 หญิงชาวบ้าน (นางสุชาดา) ผ่านมาพบเจ้าชายสิทธัตถะและมอบอาหารของตน
ให้กับพระองค์

ที่มา: ภาพยนตร์เรื่อง Little Buddha พระพุทธเจ้า มหาศาสดาโลกลืมไม่ได้

จากข้อความและภาพประกอบข้างต้นจะเห็นว่าภาพยนตร์เรื่องนี้เล่าเหตุการณ์ตอนดังกล่าวในลักษณะที่แตกต่างไปจากเค้าโครงเรื่องเดิมที่เรารู้จัก ในที่นี้ข้อความข้างต้น แม้จะไม่ได้ระบุชื่อของหญิงสาวคนดังกล่าวแต่จากพฤติกรรมที่แสดงออกมานั้นทำให้ผู้ชมที่มีความรู้ในเรื่องพุทธประวัติพอจะอนุมานได้ว่าเธอคือนางสุชาดา ส่วนอาหารที่เธอนำมาถวายในภาพยนตร์ไม่มีการระบุว่าคือข้าวมธุปายาสแต่อย่างใด รวมไปถึงสาเหตุของการถวายอาหารครั้งนี้เพียงเพื่อช่วยชีวิตเท่านั้น เมื่อพิจารณาการปรับเปลี่ยนเหตุการณ์ทั้งหมดผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าความธรรมดาสามัญคือสิ่งที่ภาพยนตร์เรื่องนี้ต้องการถ่ายทอดออกมาสู่สายตาผู้ชม แม้จะเป็นความบังเอิญที่หญิงสาวคนดังกล่าวมีโอกาสผ่านมาพบและได้ถวายข้าวให้กับเจ้าชายสิทธัตถะเช่นเดียวกับโครงเรื่องเดิม แต่ในภาพยนตร์เรื่องนี้ไม่ได้ให้ความสำคัญกับรายละเอียดของอาหารเท่าใดนัก นั่นอาจเพราะผู้สร้างภาพยนตร์เรื่องนี้ได้ตีความการถวายข้าวของนางสุชาดาเป็นเพียงการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์คนหนึ่งเท่านั้น

ละครโทรทัศน์เรื่องพระพุทธเจ้ามหาศาสดาโลก เป็นการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารอีกสำนวนหนึ่งที่พบการปรับเปลี่ยนในหลายเหตุการณ์ สำหรับเหตุการณ์การถวายข้าวมธุปายาสในซีรีส์เรื่องนี้ถือได้ว่าการเปลี่ยนแปลงมากที่สุดเมื่อเทียบกับการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสำนวนอื่น ๆ ไม่เพียงเฉพาะเหตุการณ์การถวายข้าวมธุปายาสเท่านั้นสืบเนื่องไปถึงเหตุการณ์การปรากฏตัวของนางสุชาดาที่ออกมาเร็วกว่าในพุทธประวัติ กล่าวคือเรื่องราวของนางสุชาดาที่เรารู้จักกันดีว่าเธอคือผู้ถวายข้าวมธุปายาสซึ่งเป็นอาหารมื้อสำคัญก่อนที่เจ้าชายสิทธัตถะจะตรัสรู้ ซึ่งการพบกันครั้งแรกในพุทธประวัติคือบริเวณโคนต้นไทร ที่ซึ่งนางสุชาดา

เข้าใจว่าเจ้าชายสิทธัตถะคือเทวดาที่แปลงกายมาเพื่อรื้อบัลลังก์กรรมจกนาง แต่ในละครเรื่องดังกล่าว มีการสลัปลำดับให้ตัวละครนางสุชาดาพบกับเจ้าชายสิทธัตถะเร็วขึ้น ดังนี้

ละครโทรทัศน์พระพุทธเจ้ามหาศาสดาโลก ตอนที่ 32 นางสุชาดาที่มาถวายเครื่องบูชาแด่พระผู้เป็นเจ้าที่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชราอยู่เป็นประจำ ได้บังเอิญพบกับเจ้าชายสิทธัตถะที่ออกจากถ้ำเพื่อมาดื่มน้ำจากแม่น้ำ ทั้งสองสนทนากันอยู่ครู่หนึ่ง ก่อนที่เจ้าชายสิทธัตถะจะเดินจากไป นางสุชาดาถามชื่อของพระองค์และอาหารที่พระองค์สามารถเสวยได้ ผ่านไปสามวันนางสุชาดาเฝ้าอยู่ริมฝั่งแม่น้ำและพบว่าเจ้าชายสิทธัตถะไม่ได้ออกมาจากถ้ำ ขณะนั้นเองเหล่าปัญจวัคคีย์ทั้ง 5 ได้เดินทางมาถึงและพบกับนางสุชาดา ปัญจวัคคีย์แฉ่งแก่นางว่ามาตามหาคุณิท่านหนึ่งนั่นคือเจ้าชายสิทธัตถะและนางสุชาดาเป็นผู้บอกทางไปยังที่อยู่ของเจ้าชายสิทธัตถะพร้อมทั้งฝากอาหารไปถวายพระองค์

ตอนที่ 33 กล่าวว่าภายหลังจากที่เจ้าชายสิทธัตถะทรงบำเพ็ญอย่างหนักจนพระวรกายทรุดโทรม พระองค์พยายามพยุ่งร่างเพื่อไปดื่มน้ำที่แม่น้ำ การกระทำของพระองค์ทุกขณะอยู่ในสายตาของนางสุชาดาตลอด ในเช้าวันต่อมาพระองค์เสด็จไปดื่มน้ำอีกเช่นเคย แต่วันนี้พระองค์ไม่มีกำลังจะทำได้อีก เจ้าชายสิทธัตถะสิ้นแรงและล้มหมดสติไปในที่สุดและในขณะนั้นเป็นเวลาเดียวกับที่นางสุชาดาผ่านมาพบเข้าพอดี นางสุชาดานำน้ำและอาหารที่เตรียมสำหรับถวายพระผู้เป็นเจ้ามาป้อนเจ้าชายสิทธัตถะที่อยู่ในสภาพสิ้นสติ จนกระทั่งฟื้นคืนสติขึ้นมา นางสุชาดาถามถึงเหตุผลที่ทรงทรมาณตนเองและเมื่อได้รับคำตอบ นางสุชาดากล่าวว่า “...ตายจริง ด้วยการอดข้าวอดน้ำนะหรือ หากร่างกายของท่านอยู่ไม่ไหว แล้วท่านจะไถ่บาปได้อย่างไร” คำพูดของนางสุชาดาทำให้เจ้าชายสิทธัตถะได้สติและเลิกทรมาณตนเอง หันกลับมาอาบน้ำและเสวยอาหาร เจ้าชายสิทธัตถะรำพึงถึงสิ่งที่นางสุชาดาได้กล่าวเตือนสติพระองค์ ความว่า “ทำร้ายร่างกายตัวเองมีแต่ความสูญเสียดัวข้าเข้าถึงความจริงอันสูงสุด ข้าควรเข้าถึงด้วยร่างนี้ แม้แต่มีผู้เลื่องลือและทรงความรู้ก็ไม่อาจอธิบายความซึ้งนี้แก่ข้าได้ แต่ว่าสาวชาวบ้านที่บริสุทธิ์อย่างสุชาดา กลับบอกข้าได้”

พจนัน ปณฺ ทิโต ชีเว

ภาพประกอบ 22 นางสุชาดานำอาหารมาถวายหลังจากเจ้าชายสิทธัตถะเลิกบำเพ็ญทุกรกิริยา
ที่มา: ละครโทรทัศน์พระพุทธเจ้ามหาศาสดาโลกตอนที่ 33

เวลาต่อมาเจ้าชายสิทธัตถะได้พบกับเด็กชายจากวรรณะจัณฑาลผู้หนึ่งนามว่า *สวัสตี* กำลังจะเอาหญ้าไปให้วัวกิน เจ้าชายสิทธัตถะตกทายเด็กชายอย่างใจดี เด็กชายจึงมอบหญ้าของเขาให้เจ้าชายใช้ปูรองนั่งใต้ต้นไม้เพื่อทำสมาธิ จากนั้นไม่นานเจ้าชายสิทธัตถะก็เดินทางออกจากหมู่บ้านของนางสุชาดาแล้วเข้าไปในป่าลึกเพื่อหาที่สงบบำเพ็ญเพียรทางจิต โดยมีนางสุชาดา สาวใช้ชื่ออุมิลา และเด็กชายเจ้าของหญ้าชื่อสวัสตีขอติดตามเพื่อไปดูแลพระองค์ โดยนางสุชาดายื่นข้อเสนอว่าพวกนางจะไม่รบกวนการทำสมาธิของพระองค์แต่มีข้อแม้เพียงหนึ่งข้อว่าพระองค์จะต้องรับอาหารจากนางวันละ 1 มื้อ และเจ้าชายสิทธัตถะตอบตกลง

เหตุการณ์การถวายข้าวมธุปายาสเกิดขึ้นภายหลังจากเจ้าชายสิทธัตถะทรงสุบินนิมิต 5 ประการ เมื่อตื่นขึ้นพระองค์ทรงเล้าความฝันให้กับทั้งสามคนฟัง เมื่อเล้าความฝันเสร็จสิ้นนางสุชาดากล่าวว่านางไม่ค่อยเข้าใจความหมายของความฝันนั้นหลังจากนั้นนางจึงถวายข้าวมธุปายาส ดังข้อความต่อไปนี้

นางสุชาดา : ความฝันของท่าน ข้าไม่เข้าใจเลยสักนิด

เจ้าชายสิทธัตถะ : ข้าก็พยายามหาความหมายจากฝันเหล่านี้ มีเสียงก้องอยู่ในใจของข้า บอกว่าข้าจะเข้าถึงหนทางแห่งอิสรภาพ

นางสุชาดา : ท่านต้องกินข้าวมธุปายาสซะก่อน

เจ้าชายสิทธัตถะ : ข้าวมธุปายาสในชามทองคำก็เป็นเรื่องบังเอิญก่อนหน้าข้า คนที่ชวนหาความจริงนั้น คงจะกินข้าวมธุปายาสในชามทองคำแบบนี้ กันทั้งนั้นแล้วข้าจะสำเร็จมรรคผลรีเปลาละเนี่ย

นางสุชาดา : ท่านกินเถอะ (ละครโทรทัศน์พระพุทธเจ้ามหาศาสดาโลก ตอนที่ 34)

ภาพประกอบ 23 นางสุชาดาถวายข้าวสุชาดาให้กับเจ้าชายสิทธัตถะ
ที่มา: ละครโทรทัศน์พระพุทธเจ้ามหาศาสดาโลกตอนที่ 34

จากข้อความในข้างต้นจะเห็นว่าในการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้า
ผจญมาร ตอนผจญพญามารในสำนวนนี้ผู้สร้างเลือกใช้วิธีการสลับลำดับเหตุการณ์การปรากฏตัวของ
ตัวละครนางสุชาดาให้เร็วขึ้นและมีบทบาทสำคัญมากกว่าที่กล่าวไว้ในพุทธประวัติ หากพิจารณาจาก
เหตุการณ์ทั้งหมดจะพบว่านางสุชาดาในสำนวนนี้เป็นมากกว่าการเป็นผู้ถวายข้าวสุชาดาแต่มีฐานะ
เป็นตัวละครผู้ช่วยเหลืออย่างในเรื่องเล่าโดยทั่วไป ทั้งนี้ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าเหตุที่มีการสลับลำดับให้
นางสุชาดาปรากฏตัวขึ้นเร็วกว่าปกตินั้นอาจเนื่องมาจากในละครเรื่องนี้เป็นการเล่นเรื่องราวพุทธ
ประวัติอย่างละเอียดคือตั้งแต่เจ้าชายสิทธัตถะยังไม่ประสูติจนกระทั่งพระองค์เสด็จปรินิพพาน
เรื่องราวโดยรวมค่อนข้างมีความเคร่งเครียด เน้นการนำเสนอเกี่ยวกับด้านอารมณ์ ปัญหาชีวิตของตัว
ละคร อย่างที่เราเรียกกันว่าเป็นละครแนว Drama รวมไปถึงตัวละครส่วนใหญ่ในเรื่องเป็นตัวละคร
ชายทำให้บรรยากาศโดยรวมในละครจึงค่อนข้างเครียด ดังนั้นการที่สลับลำดับให้นางสุชาดาปรากฏ
ตัวเร็วขึ้นรวมทั้งเพิ่มความสำคัญให้กับตัวละครดังกล่าวรวมถึงเพิ่มเหตุการณ์การพบกันระหว่าง
เจ้าชายสิทธัตถะและนางสุชาดาให้ยาวนานขึ้นนั้น เพื่อเป็นการชะลอหรือลดทอนความตึงเครียดใน
ช่วงเวลาดังกล่าวให้น้อยลงเพื่อให้ผู้ชมได้รู้สึกผ่อนคลายหลังจากที่ชมภาพเหตุการณ์การบำเพ็ญเพียร
และแสวงหาหนทางดับทุกข์มาเป็นเวลานานหลายตอน

อีกประการหนึ่งผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่านอกจากตัวละครนางสุชาดาจะ
ถูกเพิ่มบทบาทให้มีฐานะเป็นตัวละครผู้ช่วยเหลือแล้ว การที่ผู้สร้างเพิ่มปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวละคร
โดยให้นางสุชาดาอยู่ใกล้ชิด ติดตามเจ้าชายสิทธัตถะก่อนการตรัสรู้นั้น อาจเพื่อต้องการแสดงให้เห็น
ว่าในฐานะมนุษย์ผู้ชายคนหนึ่งที่ดีสนใจสิ่งทุกอย่างเพื่อค้นหาหนทางดับทุกข์แล้ว การที่มีสตรีผู้แสนดี
อยู่ใกล้ชิดคงเป็นเรื่องยากสำหรับมนุษย์โดยทั่วไปที่จะไม่เกิดความรู้สึกหวั่นไหวแต่สำหรับเจ้าชาย
สิทธัตถะแล้วพระองค์มั่นคง เด็ดเดี่ยวในหนทางที่พระองค์ทรงเลือกจนทำให้สามารถก้าวผ่าน

ความรู้สึกนั้นมาได้อย่างงดงาม เหตุการณ์นี้จึงเป็นเสมือนเหตุการณ์ที่ช่วยเสริมศักยภาพของความเป็นพระพุทธเจ้าในมิติของโลกได้อย่างชัดเจนเป็นรูปธรรมเรียกได้ว่าละครโทรทัศน์เรื่องนี้สามารถสะท้อนให้เห็นความเป็นพุทธะของเจ้าชายสิทธัตถะได้อย่างเหมาะสมและงดงาม

(2) เหตุการณ์การผจญพญามาร

เหตุการณ์การผจญพญามารถือเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญอย่างมากในพุทธประวัติอีกเหตุการณ์หนึ่งโดยภาพจำที่สำคัญเกี่ยวกับเหตุการณ์ดังกล่าวนี้คือภาพการต่อสู้ระหว่างเจ้าชายสิทธัตถะและกองทัพพญามารซึ่งถือเป็นบททดสอบสุดท้ายของเจ้าชายสิทธัตถะก่อนจะสามารถเอาชนะมารและก้าวข้ามสู่ความเป็นพุทธะได้อย่างสมบูรณ์ ซึ่งภาพเหตุการณ์ดังกล่าวเรามักจะพบเห็นในภาพจิตรกรรมฝาผนังตามวัดต่าง ๆ เป็นภาพที่เจ้าชายสิทธัตถะประทับนั่งบนโพธิบัลลังก์อยู่ภายใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ต่อสู้เพียงลำพังกับพญามารที่ยกกองทัพมาล้อมพระองค์เอาไว้ ทั้งนี้เหตุการณ์ข้างต้นได้รับการผลิตซ้ำในเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารมาในทุกรูปแบบจนกลายเป็นภาพจำต่อเหตุการณ์ดังกล่าว

อย่างไรก็ตามความจริงประการหนึ่งที่เราทราบกันดีว่า มารที่ปรากฏขึ้นกลายเป็นพญามารและเหล่าเสนามารที่เรารู้จักกันนั้น แท้จริงแล้วคือกิเลสที่เกิดขึ้นในพระทัยของพระองค์ ซึ่งจะเป็นตัวขัดขวางมิให้ตรัสรู้ อันได้แก่การต่อสู้ทางความคิดของพระองค์ระหว่างกิเลสกับธรรมะ ด้านหนึ่งมุ่งจะบรรลุเป็นพระพุทธเจ้า แต่อีกด้านหนึ่งยังคิดถึงความสะดวกสบายในอดีตและความทุกข์ทรมานในการบำเพ็ญเพียร ซึ่งกิเลสในความหมายข้างต้นนี้ พระมหาบุญเพียร ปุณฺณวิริโย (2551) กล่าวว่า ด้านแรกเป็นกิเลสด้านอนิฆฐารมณ (กิเลสฝ่ายลบ) คือความไม่ชอบใจ ความขัดเคือง ความย่อท้อ กับความทุกข์ยากลำบากที่ประสบ ซึ่งเปรียบเหมือนมารที่ดูร้ายส่วนกิเลสด้านที่สองเป็นด้านอิฆฐารมณ (กิเลสฝ่ายบวก) คือความยินดี ชอบใจ ความเพลิดเพลินลุ่มหลงในความสุขสบายต่าง ๆ ที่จะทำให้พระองค์ระลึกถึงความสุขในครั้งตอนเป็นเจ้าชาย เปรียบเหมือนกับธิดามารที่ดงามมายั่วยุให้หลงใหลยินดี กิเลสรวมทั้ง 2 ด้านนี้ พระพุทธองค์ทรงชนะได้ด้วยพระทัยที่หนักแน่นและบุญบารมีที่สั่งสมมานับ 4 อสงไขยแสนกัป จึงรวมเป็นพลังสามารถเอาชนะมารได้

พหุ นุ ปณุ ทิโต ชิว

ภาพประกอบ 24 ภาพจิตรกรรมฝาผนังเหตุการณ์การเจ้าชายสิทธัตถะผจญพญามาร

จากการศึกษาการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญพญามารตอนผจญพญามาร ในสื่อร่วมสมัยทั้ง 23 สำนวน พบว่า มี 1 สำนวนที่มีการเปลี่ยนแปลงเหตุการณ์การผจญมารดังกล่าว คือไม่ได้กล่าวถึงการผจญมารในลักษณะของรูปธรรมอย่างที่นิยมทำสืบต่อกันมา แต่นำเสนอการต่อสู้ในลักษณะของนามธรรม ดังนี้

หนังสือวรรณคดีก่อนนอนเรื่องพระพุทธเจ้า โดยสำนักพิมพ์สกายบุ๊กส์ นำเสนอเหตุการณ์ผจญมารในรูปแบบที่แตกต่างออกไปจากเดิมที่เราคุ้นเคยกล่าวคือ ในหนังสือนิทานเล่มนี้กล่าวว่า

“เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะประทับที่ต้นต้นโพธิ์และตั้งสัจจอธิษฐานว่าจะไม่ลุกไปไหนหากไม่บรรลุพระโพธิญาณแล้วนั้น พระองค์ก็ทรงทำสมาธิ พระองค์ทรงพยายามยกระดับจิตขึ้นสูงจากอำนาจไฟต่ำแล้วแล้วจิตของพระองค์กลับหวนคิดถึงครอบครัวและความสุขสบายในพระราชวัง ในที่สุดพระองค์ก็ทรงบังคับจิตให้มุ่งไปสู่จุดเดิม แล้วตรัสว่า มารเอ๋ย จงไปกลับไปเถิด ไม่มีประโยชน์อันใดที่จะหนุนเรากลับไปสู่สิ่งที่เราจากมา จิตเราปักแน่นอยู่ที่นี่ จนกว่าจะบรรลุถึงพระนิพพาน ครั้นรุ่งเช้า พระสิทธัตถะก็ทรงบรรลุตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่า โคตรมะพุทธะ ที่โคนต้นโพธิ์ ตำบลอรุเวลา เป็นศาสดาผู้นำแสงสว่างแห่งสัจธรรมมาสู่ชาวโลกทั้งปวง ” (งานหนึ่ง (นามแฝง), 2556: 31 - 33)

จากข้อความข้างต้นจะเห็นว่าเหตุการณ์การผจญมารของการผลิตซ้ำในสำนวนนี้ได้นำเสนอภาพการต่อสู้หรือการผจญมารในลักษณะนามธรรม กล่าวคือ มารในที่นี้คือจิตไฟต่ำที่คอยแต่จะฉุดรั้งหนทางแห่งความพ้นทุกข์ ซึ่งก็คือความห่วงหาในครอบครัว คนรัก รวมทั้งกิเลส คือความอยาก โหยหาถึงความสะดวกสบายในพระราชวัง ซึ่งสิ่งเหล่านี้คือสิ่งที่คอยขัดขวางเจ้าชาย

สิทธิ์ตะลุ่ยหนทางสว่าง แต่ที่สุดแล้วพระองค์ก็ทรงเอาชนะจิตใจที่ไฝต่ำเหล่านี้ได้ ด้วยพระทัยที่เข้มแข็งและเด็ดเดี่ยว

อย่างไรก็ตามหากพิจารณาถึงความเป็นจริงแล้วนั้นอาจกล่าวได้ว่าการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร ตอนผจญพญามารในสำนวนนี้มีลักษณะใกล้เคียงหรือมีความสมจริงมากที่สุด นั่นก็เพราะการผจญมารที่เรารู้จักนั้นแท้จริงแล้วคือการต่อสู้กับกิเลสอย่างหนักในวาระสุดท้ายก่อนที่เจ้าชายสิทธัตถะจะได้ตรัสรู้ ถือว่าเป็นอุปสรรคอย่างหนักที่มาขัดขวางการปฏิบัติธรรมเพื่อการบรรลุเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เหตุการณ์การผจญมารของพระพุทธเจ้า ถือว่าเป็นการเล่าเรื่องให้เป็นรูปธรรมที่เรียกว่า “บุคลาธิษฐาน” มารและเสนามารที่พระองค์ทรงผจญรบด้วยก็ได้แก่กิเลสน้อยใหญ่ที่มีอยู่ในพระองค์นั่นเอง ดังนั้นในการผลิตซ้ำสำนวนข้างต้นถือได้ว่าเป็นการเล่าเรื่อง การผจญมารในรูปแบบนามธรรมคือพยายามให้เห็นสภาวะที่เกิดกับเจ้าชายสิทธัตถะอย่างแท้จริงนั่นเอง จึงเป็นเหตุให้เรื่องเล่าข้างต้นไม่มีการกล่าวถึงเรื่องราวปาฏิหาริย์ใด ๆ เลย นอกเสียจากการแสดงความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่ในฐานะมนุษย์ธรรมดาคนหนึ่งเท่านั้น

1.2 เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญช้างนาฬาคีรี

(1) เหตุการณ์พระโกกาลิกะปลุกพระเทวทัต

เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญช้างนาฬาคีรีทั้ง 15 สำนวนนั้น พบว่าเป็นเรื่องเล่าที่มีการกล่าวถึงตอนจบไว้แบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกจบตอนช้างนาฬาคีรีสิ้นพยศและเดินกลับเข้าไปในโรงช้างและกลุ่มที่สองจบตอนพระเทวทัตถูกธรณีสูบ โดยเรื่องเล่าในกลุ่มที่สองนั้นผู้วิจัยพบว่าการกล่าวถึงเนื้อเรื่องภายหลังจากที่แผนการครั้งที่ 3 คือการปล่อยช้างนาฬาคีรีให้ไปทำร้ายพระพุทธเจ้าล้มเหลวนั้น พระเทวทัตจึงได้กระทำสังฆเภทโดยมีพระโกกาลิกะเป็นผู้สนับสนุน พระเทวทัตใช้วิธีพูดหลอกลวงว่ากลุ่มของตนนั้นเคร่งครัดกว่าพระพุทธเจ้า ซึ่งการพูดโน้มน้าวในครั้งนั้นเป็นผลทำให้พระสงฆ์ที่บวชใหม่หลงเชื่อและติดตามไปอยู่ด้วยถึง 500 รูป หลังจากนั้นพระพุทธเจ้าจึงอนุญาตให้พระโมคคัลลานะและพระสารีบุตรออกไปเทศนาธรรมสั่งสอนเพื่อให้พระสงฆ์ทั้ง 500 รูปนั้นกลับใจซึ่งพระอัครสาวกทั้งสองก็ทำสำเร็จ เป็นเหตุให้พระโกกาลิกะและพระเทวทัตทะเลาะกันจนถึงขั้นลงไม้ลงมือ ซึ่งเหตุการณ์ตอนดังกล่าวนี้ ในปฐมสมโพธิกถา กล่าวไว้ดังนี้

“...ฝ่ายโกกาลิกะซึ่งเป็นผู้วิพากษ์วิจารย์ใหญ่ของพระเทวทัตมีความโกรธ จึงกล่าวแก่พระเทวทัตว่า ดูกรอาวุโส ท่านจงอุกฐาการลุกขึ้นเถิด บัดนี้พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะมาพาเอาภิกษุบริษัทไปสิ้นแล้วแต่เดิมเราได้ว่าแก่ท่านว่า อย่าได้วิสาสะคบกับพระสารีบุตรโมคคัลลานะ พระสารีบุตรโมคคัลลานะนั้นปรารถนาซึ่งบาป ลุอำนาจแก่จิตอันเป็นบาป ท่านก็ไม่เชื่อฟังถ้อยคำเรา ยังคบหาวิสาสะอยู่ดังแต่ก่อนอีกเล่า ก็ยกเท้าขึ้นกระทุ้งเอายอดอุระแห่งพระ

เทวทัตต์ด้วยกำลัง เจ็บปวดเป็นสาหัส จนอาเจียนโลหิตออกมา พระเทวทัตต์ก็อาพาธหนักจะยืนขึ้นมิได้...” (ปรมาณูชิตชีโนรส สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ, 2539: 177)

หลังจากเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นเหตุให้พระเทวทัตต์ล้มป่วยด้วยพิษบาดแผลต้องทนทุกข์ทรมานนานถึง 9 เดือน ก่อนจะสำนึกผิดและต้องการเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเป็นครั้งสุดท้ายเพื่อขอขมาพระองค์ แต่ด้วยวิบากกรรมที่พระเทวทัตต์ได้กระทำต่อพระพุทธองค์ไว้หลายอย่างทำให้ไม่มีโอกาสจะได้พบพระองค์แล้ว พระเทวทัตต์ให้ลูกศิษย์หามใส่แคร่เดินทางไปพบพระพุทธองค์แต่ก็ไปได้ถึงเพียงสระโบกขรณีหน้าพระเชตวันมหาวิหารเท่านั้น เมื่อพระเทวทัตต์ก้าวเท้าลงจากแคร่ด้วยต้องการจะชำระร่างกายก่อนเข้าพบพระพุทธองค์ แผ่นดินได้แยกออกและสุบร่างพระเทวทัตต์ลงไปใช้กรรมในอเวจีมหานรกทันที

เหตุการณ์ที่ได้กล่าวมาในข้างต้นนั้นผู้วิจัยพบว่าเป็นการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร ตอนผจญช้างนาฬาคีรีในกลุ่มที่ 2 ที่เล่าเรื่องมาจนจบถึงเหตุการณ์ดังกล่าว อย่างไรก็ตามพบว่ามีส่วนสำนวนในการผลิตซ้ำกลุ่มที่ 2 ที่มีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดของเหตุการณ์ไปจากที่ได้กล่าวมาในข้างต้น โดยรายละเอียดที่มีการปรับเปลี่ยนนั้นได้แก่ เหตุการณ์ที่พระโกกาลิกะบันดาลโทสะใช้เข้ากระทืบไปที่หน้าอกของพระเทวทัตต์อย่างแรงจนเป็นเหตุให้พระเทวทัตต์กระอักเลือดและล้มป่วยในที่สุด ซึ่งสำนวนที่พบว่ามีมีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดดังกล่าวได้แก่ หนังสือชุดการผจญภัยของพระพุทธเจ้า ตอน ปราบข้างตมมัน, หนังสือวรรณคดีก่อนนอนเรื่องพระพุทธเจ้าและหนังสือพุทธประวัติ ฉบับการ์ตูน โดยทั้ง 3 สำนวนนี้ตัดเหตุการณ์ที่พระโกกาลิกะใช้เข้ากระทืบหน้าอกของพระเทวทัตต์ออก ดังนี้

หนังสือชุดการผจญภัยของพระพุทธเจ้า ตอน ปราบข้างตมมัน

“...พระเทวทัตต์ตั้งตนเป็นศาสดาได้ไม่นาน บรรดาสาวกก็กลับใจไปอยู่กับพระพุทธเจ้าตามเดิม **พระเทวทัตต์แค้นใจจนกระอักเลือด** จากนั้นพระเทวทัตต์ก็ล้มป่วยและสำนึกความผิดที่เคยทำมาจึงให้ลูกศิษย์ช่วยหามไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อขอขมา...” (น่านกฐก (นามแฝง), 2557: 20 - 21)

วรรณคดีก่อนนอนเรื่องพระพุทธเจ้า

“...พระเทวทัตต์พยายามลอบทำร้ายพระพุทธองค์ทั้งผลักหินให้หล่นทับหรือปล่อยช้างตมมันวิ่งเข้าใส่ แต่ก็ไม่มีสิ่งใดทำร้ายพระพุทธองค์ได้ **พระเทวทัตต์คับแค้นใจจนอาเจียนเป็นเลือด** และสุดท้ายก็ต้องจบชีวิตลงเพราะภูธรณีสูบอันเนื่องมาจากการกระทำบาปอันใหญ่หลวง นั่นคือ การประทุษร้ายพระศาสดา...” (จานหนึ่ง (นามแฝง), 2556: 48 - 49)

หนังสือพุทธประวัติ ฉบับการ์ตูน

“... เทวทัตต์ผู้ละโมภไม่ละความพยายาม พากิษุบวชใหม่ที่หลงเชื่อ ออกมาจากหมู่อยู่กับต่างหาก โดยไม่ขึ้นกับพระพุทธเจ้า จากนั้นอัครสาวกได้แสดงธรรมแก่ภิกษุ เหล่านั้นแล้วพากลับมาเฝ้าพระศาสดา พระเทวทัตต์เมื่อทราบข่าวว่าภิกษุกลับไปหมดแล้ว ถึงกับ กระอักเลือดล้มป่วยลง...” (โอม รัชเวทย์, 2552: 212)

จากข้อความข้างต้นจะเห็นว่า การเล่าเรื่องถึงสาเหตุการล้มป่วยของ พระเทวทัตต์จากทั้ง 3 ส่วนนั้นมีความแตกต่างจากส่วนหลักและส่วนอื่น ๆ โดยทั้ง 3 ส่วน ไม่มีการกล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระโกกาลิกะทำร้ายร่างกายพระเทวทัตต์แต่อย่างใด ซึ่งจากการศึกษาใน พระไตรปิฎกและอรรถกถาพบว่าการกล่าวถึงเหตุการณ์ดังกล่าวแตกต่างกันออกไปเช่นกัน กล่าวคือ ในอรรถกถา (ชา.อ.1/21432) กล่าวว่า “พระโกกาลิกะตื่นขึ้นมาไม่เห็นภิกษุสงฆ์และโอรชพระเทวทัต มาก จึงใช้เข้ากระแทกอย่างแรง ปลุกให้พระเทวทัตต์ตื่นจนพระเทวทัตกระอักเลือดออกจากปาก ” แต่ในพระวินัย (วินย.จุฬ.ข้อ 394) กล่าวว่า พระโกกาลิกะปลุกพระเทวทัตด้วยวาจา เมื่อพระเทวทัตรู้ เรื่องแล้วกระอักโลหิต นั่นเอง

ดังนั้นจึงพอจะสรุปได้ว่า การที่ทั้ง 3 ส่วนข้างต้นไม่มีการกล่าวถึง เหตุการณ์ที่พระโกกาลิกะใช้เข้ากระแทกพระเทวทัตนั้นก็เนื่องมาจากอาจใช้ที่มาของข้อมูลคนละ ฉบับกัน อีกทั้งผู้วิจัยมีความเห็นว่าเนื่องจากทั้ง 3 ส่วนเป็นหนังสือการ์ตูนสำหรับเด็กและเยาวชน จึงอาจมีความพยายามในการหลีกเลี่ยงการเล่าเหตุการณ์ที่แสดงออกถึงความรุนแรงซึ่งอาจไม่ เหมาะสมสำหรับเด็กจึงต้องมีการปรับเปลี่ยนวิธีการเล่าเรื่องดังกล่าว

1.3 เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญอหังคะ

(1) เหตุการณ์พระพุทธเจ้าผจญอหังคะ

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้นว่าพุทธกิจของพระพุทธองค์ในตอนใกล้ รุ่งนั้นคือจะทรงตรวจดูสัตว์โลกผู้ควรตรัสรู้ ก็จะพบมนุษย์ อมนุษย์ สัตว์หรือแม้แต่เทวดาเข้ามาอยู่ใน ข่ายพระพุทธญาณ ก็จะเสด็จไปทรงโปรด ในกรณีของอหังคะนั้นใกล้รุ่งของวันที่นางมณฑานิมารดา ของอหังคะจะเดินทางไปตามหาลูก พระพุทธเจ้าทรงตรวจดูสัตว์โลกและทรงเห็นอหังคะปรากฏ ในข่ายพระพุทธญาณ พิจารณาแล้วเห็นว่าถ้าเขาได้ฟังธรรม 1 คาถาก็จะออกบวชและบรรลุอภิญญา 6 แต่ถ้าอหังคะไม่ได้พบพระองค์ในวันนี้เขาจะกระทำมาตุฆาต คือฆ่ามารดาของตนซึ่งถือเป็นกรรม หนัก ห้ามมรรคผล ห้ามนิพพาน ภายหลังจากเสวยบิณฑบาตเช้าแล้วพระพุทธองค์เสด็จโดยลำพังใน ระยะทาง 30 โยชน์ จึงพบเข้ากับอหังคะ ดังกล่าว ซึ่งในละครโทรทัศน์เรื่องพระพุทธเจ้า

มหาศาสดาโลกนั้น กล่าวถึงเหตุการณ์ในตอนนี้ออกไป โดยในละครโทรทัศน์เล่าว่าพระพุทธเจ้าเสด็จออกบิณฑบาต ณ เมืองสาวัตถีแต่ไม่พบผู้คนที่เคยออกมาใส่บาตรเลย กระทั่งมีชายผู้หนึ่งวิ่งออกมาจากบ้านเพื่อนิมนต์พระองค์เข้าไปในบ้าน เมื่อพระองค์ถามถึงสาเหตุที่ผู้คนหายไปทั้งหมด ชายคนดังกล่าวจึงเล่าเรื่องที่โจรองคฺลิมาล ออกอาละวาดฆ่าผู้คนนับไม่ถ้วน เมื่อได้ยินดังนั้นพระพุทธองค์จึงตัดสินพระทัยที่จะออกไปโปรดองคฺลิมาลแม้ชาวบ้านจะทูลทัดทานมิให้พระองค์เสด็จไปด้วยกลัวว่าจะถูกโจรทำร้าย แต่คำทัดทานนั้นก็ไม่เป็นผล

(2) เหตุการณ์พระองคฺลิมาลช่วยหญิงท้องแก่

เหตุการณ์ พระองคฺลิมาลช่วยหญิงท้องแก่นั้น เป็นเรื่องเมื่อองคฺลิมาลบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาแล้ว ครั้งหนึ่งพระองคฺลิมาลไปบิณฑบาตในเมืองสาวัตถี ชาวเมืองก็ตกใจกลัวต่อมรณภัยพากันหนีหายกันไป ไม่มีใครใส่บาตรท่านเลย ครั้งนั้นมีหญิงคนหนึ่งท้องแก่ เห็นพระองคฺลิมาลเข้าก็มีความตกใจ จึงพยายามจะลอดรั้วหนี ด้วยเหตุท้องใหญ่จึงไม่สามารถลอดผ่านได้และบังเอิญเจ็บท้องจนคลอดลูกในขณะนั้น แต่ไม่สามารถคลอดได้ พระพุทธองค์จึงสอนให้พระองคฺลิมาลทำสังฆวาจา ท่านจึงได้อธิษฐานว่า ตนเองเกิดมาในพระพุทธศาสนานี้ตนไม่เคยคิดฆ่าสัตว์โดยเจตนา ด้วยความสัตย์นี้ขอให้ความสวัสดิ์จงมีแก่กรรมหญิงนั้น ก็ปรากฏว่าทำให้นางคลอดลูกได้สะดวกปลอดภัย ซึ่งคำอธิษฐานสังฆวาจาดังกล่าวมีใจความดังนี้

ยะโตหัง ภะคินี อะริยาเย ชาตียา ชาโต, นาภิขานามิ สัญฺจิจาจะ ปาณัง ชีวิตา โวโร
เปตา เตนะ สัจเจนะ โสตถิ เต โทตุ, โสตถิ คัพภัสสะ ฯ

.....
ดูก่อน น้องหญิง ตั้งแต่เราเกิดโดยชาติอริยะ ไม่รู้จักแก่ง ปลงสัตว์มีชีวิตจากชีวิต
ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดิ์ จงมีแก่ท่าน ขอความสวัสดิ์ จงมีแก่กรรมของท่าน

คำอธิษฐานสังฆวาจาข้างต้นนี้ได้กลายมาเป็นบทสวดมนต์ที่มีชื่อว่า องคฺลิมาลปริตรหรือ อังคฺลิมาละปะริตตัง ซึ่งต่อมาภายหลังได้มีผู้ใช้บทสวดมนต์นี้ เสกน้ำมนต์ให้หญิงมีครรภ์เพื่อทำให้คลอดบุตรง่ายขึ้นยังเป็นบทสวดมนต์บูชาพระประจำวันเกิดสำหรับผู้เกิดในวันเสาร์อีกด้วย

สำนวนละครโทรทัศน์พระพุทธเจ้า มหาศาสดาโลก ได้เล่ารายละเอียดการพบกันระหว่างหญิงท้องแก่และพระองคฺลิมาลแตกต่างเรื่องเล่าในสำนวนเดิมที่ได้กล่าวมาข้างต้น กล่าวคือ ในละครโทรทัศน์เรื่องนี้เล่าว่าวันหนึ่งมีพ่อค้าเดินทางมากับภรรยา รุ่ง ๆ ภรรยาของเขาเกิดปวดท้องใกล้คลอดเต็มที่ นางร้องลั่นปาดด้วยความเจ็บปวด ขณะนั้นพระองคฺลิมาลเดินทางผ่าน

มาพบเข้า ด้วยความเมตตาและรู้สึกสงสารนางที่กำลังเจ็บปวดจึงวิ่งกลับไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์เพื่อขอความช่วยเหลือ พระพุทธองค์สอนให้พระองค์สิมมาล กล่าวสัจจาจาตังที่กล่าวมาแล้วในข้างต้น พระอหิงสกะรีบวิ่งกลับไปหานางที่กลางป่าและกล่าวดั่งคำสอนของพระพุทธองค์ เมื่อกกล่าวจบหญิงท้องแก่ก็คลอดบุตรด้วยความปลอดภัย

ภาพประกอบ 25 ภาพพระองค์สิมมาลกล่าวคำสัจจาจาตังให้สองแม่ลูกปลอดภัย
ที่มา: ละครโทรทัศน์พระพุทธเจ้ามหาศาสดาโลก ตอนที่ 46

การปรับเปลี่ยนในเหตุการณ์พระพุทธเจ้าพบองค์สิมมาลในละครโทรทัศน์เรื่องนี้แตกต่างไปจากการผลิตซ้ำในสำนวนเดิมที่นิยมทำกันมาคือไม่ได้กล่าวว่าพระพุทธองค์พบองค์สิมมาลด้วยพระญาณจึงเสด็จมาโปรด แต่กล่าวว่ามีผู้บอกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับองค์สิมมาลจึงเสด็จไปโปรด การเปลี่ยนแปลงในเหตุการณ์นี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่าผู้สร้างพยายามที่จะเล่าเรื่องให้พระพุทธเจ้ามีความเป็นคุณธรรมตามวิถีที่กระทำทุกอย่างเสมอคนธรรมดาทั่วไป ความพิเศษเดียวที่มีในตัวละครพระพุทธเจ้า ในละครโทรทัศน์เรื่องนี้คือ การที่พระองค์เป็นผู้มองเห็นความจริงอย่างที่ควรจะเป็น พระองค์คือผู้มีสติ รู้ทันทุกก้าวอย่างของความคิดและมองโลกในแง่ดีเสมอ เป็นผู้มีจิตเมตตาต่อทุกสรรพสิ่งในโลก ส่วนในเหตุการณ์ของพระองค์สิมมาลที่ปรับเปลี่ยนจากหญิงท้องแก่ที่หวาดกลัวท่านพยายามจะหนีไปคลอดเร็วไปเป็นหญิงที่บังเอิญปวดท้องกลางป่าและพระองค์สิมมาลเข้าไปช่วยเหลือ การปรับเปลี่ยนนี้ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าผู้สร้างต้องการแสดงให้เห็นถึงคุณธรรมของพระองค์สิมมาลว่าเมื่อบุคคลเข้ามาเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาแล้ว ท่านมีความเมตตาต่อผู้คนมากเพียงไร แสดงให้เห็นถึงความพยายามที่จะช่วยเหลือหญิงท้องแก่ขององค์สิมมาลโดยนำเสนอภาพให้ท่านวิ่งกลับไปหาพระพุทธเจ้าเพื่อขอคำแนะนำที่จะช่วยเหลือหญิงท้องแก่ดังกล่าว

1.4 เรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญนางจิญจมาณวิกา

การผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมาร ตอนผจญนางจิญจมาณวิกาทั้ง 10 ส่วนพบว่าในส่วนละครโทรทัศน์เรื่องพระพุทธรูปเจ้ามหาศาสตาโลกมีการปรับเปลี่ยนเนื้อหาเหตุการณ์ผจญนางจิญจมาณวิกาอยู่ในหลายประเด็น ดังนี้

ตาราง 12 เปรียบเทียบเหตุการณ์พระพุทธรูปเจ้าผจญนางจิญจมาณวิการะหว่างส่วนเดิมและส่วนละครโทรทัศน์เรื่องพระพุทธรูปเจ้ามหาศาสตาโลก

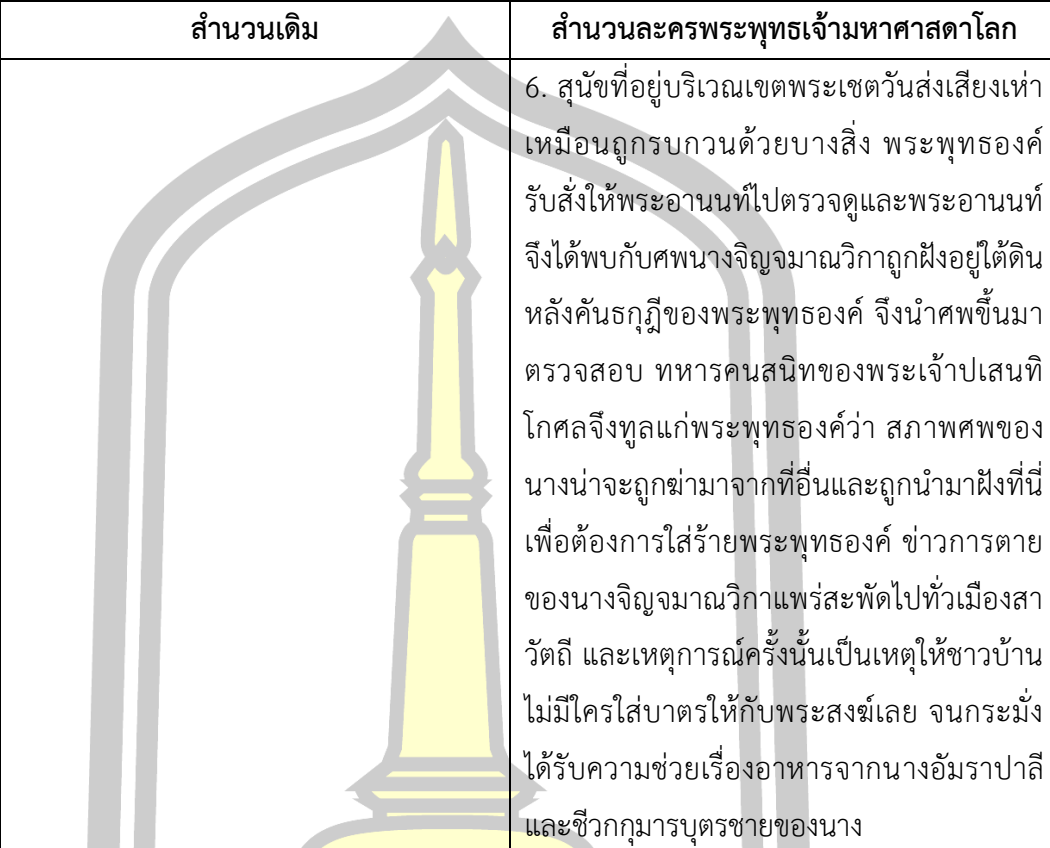
ส่วนเดิม	ส่วนละครพระพุทธรูปเจ้ามหาศาสตาโลก
1. นางจิญจมาณวิกาเป็นสาวกของพวกเดียรถีย์ อาสาใส่ร้ายพระพุทธรูปเพื่อหวังทำลายความศรัทธาของสาธุชน	1. นางจิญจมาณวิกาแค้นใจที่สามีของตนบวชในศาสนาของพระพุทธรูปเจ้า คิดจะฆ่าตัวตาย เจ้าชายเทวทัตมาห้ามไว้ได้ทันและสัญญาจะช่วยนางแก้แค้นพระพุทธรูปเจ้า
2. นางจิญจมาณวิกาฟังแผนการจากเหล่าเดียรถีย์ที่ตนนับถือและเริ่มทำตามแผน	2. เมื่อเจ้าชายเทวทัตบวชเข้ามาเป็นภิกษุในศาสนา จึงไปพบนางจิญจมาณวิกาเพื่อบอกแผนการที่จะล้างแค้นพระพุทธรูปเจ้า
3. นางจิญจมาณวิกาทำตามแผนทั้งสิ้นตลอดระยะเวลา 9 เดือน เมื่อครบกำหนดนางจึงใช้ไม้กลมผูกไว้ที่หน้าห้องทำที่ประหนึ่งหญิงตั้งครรภ์ใกล้คลอดและเข้าไปยื่นกล่าวใส่ร้ายพระพุทธรูปท่ามกลางสาธุชนขณะที่พระพุทธรูปเทศนาธรรม ณ พระเชตะวันมหาวิหาร	3. นางจิญจมาณวิกาทำตามแผนทั้งสิ้นตลอดระยะเวลาหลายเดือน เมื่อครบกำหนดนางจึงใช้ผ้ามัดรวมกันและผูกไว้ที่ห้องทำที่ประหนึ่งหญิงตั้งครรภ์ใกล้คลอด และเข้าไปยื่นกล่าวใส่ร้ายพระพุทธรูป ณ ห้องพระโรง เมืองมคธ ซึ่งเป็นวันเดียวกับที่พระพุทธรูปต้องไปลกปัญหาทางจิตวิญญาณกับพราหมณ์สนทนารอบรู้

พูน ปณ ทิโต ชีเว

ตาราง 12 (ต่อ)

สำนวนเดิม	สำนวนละครพระพุทธเจ้ามหาศาสดาโลก
<p>4. พระพุทธองค์ตรัสว่า “น้องหญิง คำที่เจ้ากล่าวมานั้น จะจริงหรือไม่ เราและเจ้าเท่านั้นย่อมรู้อยู่” ขณะนั้น อาสนะของพระอินทร์แสดงอาการร้อน. เมื่อทรงใคร่ครวญดูก็ทราบว่ “นางจิญจมาณวิกา กล่าวใส่ร้ายพระพุทธองค์ แล้วทรงดำริว่า “เราจักชำระเรื่องนี้ให้หมดจด” จึงเสด็จมาพบกับเทพบุตร ๔ องค์. เทพบุตรทั้งหลายแปลงเป็นลูกหนูกัดเชือกที่ผูกท่อนไม้กลม ขณะเดียวกันก็มีลมพัดเปิดผ้าห่มขึ้น ไม้กลมจึงพลัดตกลงบนหลังเท้าของนางจิญจมาณวิกานั้น ปลายเท้าทั้ง 2 ข้างแตก</p>	<p>พระพุทธองค์ ตรัสว่า “ลูกเอ๋ย มีแค่สองคนที่จะสามารถยืนยันสิ่งที่เจ้าพูดว่าจริงหรือไม่จริง นั่นก็คือ ตัวเจ้า กับ เรา” จากนั้น มหาตเล็กคนหนึ่ง ลูกขึ้นกราบทูลขอฝ่าบาทพระเจ้าอชาตศัตรูให้มีรับสั่งจับกุมตัวนางไปเค้นความจริง ทันใดนั้นนางจิญจมาณวิกาเห็นว่าทำไม่ดีเสียแล้ว จึงตัดสินใจพยายามจะวิ่งหนีออกไป แต่โดนจับกุมตัวไว้ได้ ขณะนั้นนางพยายามดิ้นขัดขืน ทำให้ออกผ้าที่มัดไว้ในเสื้อเพื่อให้ดูเหมือนคนท้องนั้นหลุดออกมา ความลับเลยแตก พระเจ้าอชาตศัตรูจึงรับสั่งให้จับนางไว้ แต่พระพุทธองค์ทรงขอให้ไว้ชีวิตนาง</p>
<p>5. เมื่อความลับของนางงามถูกเปิดเผย ชาวบ้านก็ได้ร้องตะโกนสาปแช่ง “นางกาลกนิ เจ้าใส่ร้ายพระสัมมาสัมพุทธเจ้า” บ้างถ่มน้ำลายรดศีรษะของนาง บ้างหยิบก้อนดิน บ้างหยิบท่อนไม้ วิ่งขับไล่นางงามออกจากพระเชตวัน ครั้นในเวลานางล่องคล่องพระเนตรของพระพุทธองค์ไปแผ่นดินใหญ่แตกแยกเป็นช่องแล้ว เปลวไฟตั้งขึ้นจากอเวจี นางจิญจมาณวิกานั้นถูกธรณีสูบลงไปเกิดในอเวจี</p>	<p>5. พระเจ้าอชาตศัตรูมีรับสั่งให้นำตัวนางจิญจมาณวิกาไปขังในคุกใต้ดิน พระเวทัททกราบทูลขอให้ปล่อยตัวนางจิญจมาณวิกา โดยหวังจะดำเนินการแผนขั้นต่อไป เมื่อนางจิญจมาณวิกาถูกปล่อยตัวก็ดีใจสำคัญว่าพระเวทัททช่วยตนไว้ ขณะเดินทางออกจากกรุงมคธนั้นพระเวทัททจึงสั่งให้ทหารฆ่านางจิญจมาณวิกาและนำศพไปซ่อนไว้หลังคันธกุฎีของพระพุทธองค์</p>

ตาราง 12 (ต่อ)

สำนวนเดิม	สำนวนละครพระพุทธเจ้ามหาศาสดาโลก
	<p>6. สุนัขที่อยู่บริเวณเขตพระเชตะวันสงเสียงเท่าเหมือนถูกรบกวนด้วยบางสิ่ง พระพุทธองค์รับสั่งให้พระอานนท์ไปตรวจดูและพระอานนท์จึงได้พบกับศพนางจิญจมาณวิกาถูกฝังอยู่ใต้ดินหลังคันธกุฎีของพระพุทธองค์ จึงนำศพขึ้นมาตรวจสอบ ทหารคนสนิทของพระเจ้าปเสนทิโกศลจึงทูลแก่พระพุทธองค์ว่า สภาพศพของนางน่าจะถูกขุดมาจากที่อื่นและถูกนำมาฝังที่นี่เพื่อต้องการใส่ร้ายพระพุทธองค์ ข้าราชการตายของนางจิญจมาณวิกาแพร่สะพัดไปทั่วเมืองสาวัตถี และเหตุการณ์ครั้งนั้นเป็นเหตุให้ชาวบ้านไม่มีใครใส่บาตรให้กับพระสงฆ์เลย จนกรรมง่ได้รับความช่วยเหลือเรื่องอาหารจากนางอัมราपालีและชีวกกุมารบุตรชายของนาง</p>

ภาพประกอบ 26 ภาพพระเทวทัตมาพบนางจิญจมาณวิกาเพื่อวางแผนใส่ร้ายพระพุทธเจ้า
ที่มา: ละครโทรทัศน์เรื่องพระพุทธเจ้า มหาศาสดาโลกตอนที่ 47

จากเนื้อเรื่อง/เหตุการณ์ที่ได้กล่าวมาในตารางข้างต้นจะเห็นว่า ในละครโทรทัศน์เรื่องพระพุทธเจ้ามหาศาสดาโลกมีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดของเหตุการณ์อยู่ 4 ประเด็นด้วยกัน ดังนี้

1. เปลี่ยนตัวละครผู้อยู่เบื้องหลังการใส่ร้ายครั้งนี้จากเหล่าเดียรถีย์มาเป็นพระเทวทัตทั้งหมด
2. นางจิญจมาณวิกาไม่ได้ใช้ไม้ทรงกลมเพื่อทำทองปลอมแต่ใช้เป็นผ้ามัดรวมกันเป็นทรงกลมแทน
3. ไม่มีการกล่าวถึงพระอินทร์หรือเทวดามาช่วยเปิดโปงความจริง แต่เป็นความผิดพลาดขณะที่นางจิญจมาณวิกากำลังคิดหนีทำให้ผ้าหลุดออกมานั่นเอง
4. ในละครโทรทัศน์ผนวกเหตุการณ์การใส่ร้ายของนางจิญจมาณวิกาและนางสุนทรี่เข้าด้วยกัน ด้วยการเล่าเรื่องผ่านเหตุการณ์การใส่ร้ายของนางจิญจมาณวิกาทั้งหมด

การปรับเปลี่ยนทั้ง 4 ประเด็นที่ได้กล่าวมาในข้างต้นนั้น ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าละครโทรทัศน์เรื่องนี้ต้องการแสดงให้เห็นถึงพลังความริษยาของพระเทวทัตในฐานะละครผู้ร้ายของเรื่องให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็เล่าถึงเหตุการณ์และรายละเอียดต่าง ๆ ให้มีความเป็นธรรมชาติไม่มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ใด ๆ ดังจะเห็นได้จากการเปลี่ยนเนื้อหาตอนที่กล่าวถึงพระอินทร์ว่าเป็นผู้ช่วยเปิดโปงความผิดมาเป็นการเปิดโปงด้วยความผิดพลาดของตัวละครในเรื่องแทน นอกจากนี้ยังได้มีการผนวกเหตุการณ์การใส่ร้าย 2 เหตุการณ์โดยบุคคล 2 คนดังที่กล่าวมาในข้างต้นให้กลายเป็นเรื่องเดียวกันได้อย่างลงตัว โดยในละครโทรทัศน์ได้เปลี่ยนการตายของนางจิญจมาณวิกาจากที่ต้องถูกรณีสูบมาเป็นถูกฆ่าตายและนำศพไปฝังไว้หลังคันธกุฎีของพระพุทธองค์ซึ่งการตายด้วยวิธีนี้เป็นเรื่องราวของนางสุนทรี่นั่นเอง ทั้งนี้ในละครโทรทัศน์ได้ใช้ตัวละครพระเทวทัตเป็นจุดเชื่อมโยง 2 เหตุการณ์นี้เข้าด้วยกันในฐานะเป็นผู้อยู่เบื้องหลังแผนการร้ายครั้งนี้

4. การสลับลำดับเนื้อเรื่อง/เหตุการณ์

4.1 เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญพญามาร

(1) เหตุการณ์การผจญธิดาพญามาร

เหตุการณ์การผจญธิดาพญามาร มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก เล่มที่ 15 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 7 สังยุตตนิกาย สคาถวรรค บทมารธิตุสูตรที่ 5 ว่าด้วย มารธิดาทั้ง 3 นาง ตัณฑา นางอรดี นางราคา ส่วนในปฐมสมโพธิกถา พระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสนั้นปรากฏอยู่ในปริเฉทที่ 11 โภธิสัพพัญญูปริวรรต เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

ภายหลังจากที่เจ้าชาย สิทธัตถะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วในสัปดาห์ที่ 5 หลังจากตรัสรู้ พระพุทธองค์ได้เสด็จไปประทับนั่งสมาธิ ณ ภายใต้ต้นอชปาลนิโครธ หรือต้นไทร เป็นระยะเวลาอีก 7 วัน ในลำดับนั้นก็ปรากฏร่างธิดาพญามารทั้ง 3 อันได้แก่ นางราคะ นางตัณหา และนางอรรตี ผู้อาสาพญามารวิสวดีผู้เป็นบิดาเพื่อมาทำลายซึ่งตะบะเดชะของพระพุทธเจ้า ทั้ง 3 นางต่างใช้เล่ห์แห่ง อิตถิมายา นิรมิตร่างเป็นสตรีสวยงามในวัยต่าง ๆ ตลอดจนแสดงลีลาฟ้อนรำขับร้อง หมายโลมเล้าให้ พระพุทธองค์เกิดความหวั่นไหวในอำนาจแห่งตัณหา ทว่าความพยายามของพวกนางก็ไม่สามารถทำให้พระพุทธองค์ทรงหวั่นไหวได้เลยแม้แต่น้อย พระองค์มิได้เอาพระทัยใส่และมีได้ลิ้มพระเนตรขึ้น ทศนาการ กลับขับไล่ธิดาพญามารทั้ง 3 ให้หลีกไปด้วยพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้ปราศจากกิเลสตัณหาโดยสิ้นแล้ว ธิดาพญามารทั้ง 3 เมื่อได้สดับจึงปรารถนาว่าพญามารผู้เป็นบิดากล่าวเตือนไว้ถูกต้องแล้ว อันพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ไม่มีบุคคลผู้ใดในโลกจะชักนำไปสู่อำนาจแห่งตนได้โดยแท้ แล้วต่างพากันกลับไปสำนักแห่งพญามารวิสวดี

ภาพประกอบ 27 ภาพพระพุทธเจ้าทรงขับไล่ธิดาพญามาร

จากข้อความข้างต้นจึงเป็นที่ทราบกันดีว่าเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าผจญธิดาพญามารที่มักปรากฏควบคู่กับเหตุการณ์การผจญพญามารอยู่เสมอ ๆ นั้นเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายหลังจากการตรัสรู้ของพระองค์ไปแล้ว 5 สัปดาห์ อย่างไรก็ตามจากการศึกษาการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัยทั้ง 23 สำนวน พบว่าเหตุการณ์การผจญธิดาพญามารนี้ไม่ได้มีปรากฏอยู่ในการผลิตซ้ำทุกสำนวน ด้วยเหตุที่ว่าเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายหลังจากการตรัสรู้ ดังนั้นในสำนวนที่กล่าวถึงเฉพาะเหตุการณ์การผจญมารทั้ง 8 เหตุการณ์จึงไม่ปรากฏเหตุการณ์ผจญธิดาพญามารรวมอยู่ด้วย แต่เหตุการณ์นี้จะปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าพุทธประวัติที่เล่าเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ

ซึ่งผู้วิจัยพบว่ามีกรกล่าวถึงเหตุการณ์ดังกล่าวอยู่เสมอแม้จะมีรายละเอียดที่แตกต่างกันออกไปบ้างก็ตาม

ในการผลิตซ้ำทั้ง 23 สำนวนพบว่ามีส่วนที่เล่าเรื่องราวพุทธประวัติ ทั้งสิ้น 11 สำนวน โดยใน 11 สำนวนนี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มแรกเป็นพุทธประวัติที่ยังคงเล่าเรื่องเหตุการณ์การผจญวิธาพญามารตามลำดับทุกประการ ไม่มีการปรับเปลี่ยนใด ๆ และกลุ่มที่สองเป็นพุทธประวัติที่มีการสลับลำดับเหตุการณ์รวมไปถึงมีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดของเหตุการณ์ไปบ้าง ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยจะอธิบายเฉพาะสำนวนที่พบที่มีการสลับลำดับเหตุการณ์หรือปรับเปลี่ยนรายละเอียดของเหตุการณ์เท่านั้น โดยกลุ่มที่มีการเปลี่ยนแปลงนี้มีทั้งสิ้น 4 สำนวนได้แก่อนึ่งสี่การ์ตูนพุทธประวัติพระพุทธเจ้าของสำนักพิมพ์สกายบุ๊กส์ หนังสือการ์ตูนประวัติพระพุทธเจ้าของสำนักพิมพ์นานมีบุ๊คส์ ภาพยนตร์เรื่องพระพุทธเจ้า มหาศาสดาโลกสี่มิติ ปี 1993 และละครโทรทัศน์พระพุทธเจ้า มหาศาสดาโลก ปี 2558 ซึ่งในแต่ละสำนวนมีการกล่าวถึงเหตุการณ์การผจญวิธาพญามารแตกต่างจากสำนวนเดิมดังนี้

หนังสือพุทธประวัติพระพุทธเจ้าของสำนักพิมพ์สกายบุ๊กส์นำเสนอเหตุการณ์การผจญวิธาพญามาร การผจญพญามารและเหตุการณ์พระแม่ธรณีบีบมวยผมท่วมทัพพญามารเข้าด้วยกันโดยเนื้อหาทั้ง 3 เหตุการณ์เล่าจบในพื้นที่อันจำกัดเพียงสองหน้ากระดาษ ดังความต่อไปนี้

“ขณะนั้น พญาวสวัตติมาร ผู้มีจิตบาป เห็นว่าพระสิทธัตถะกำลังต่อสู้กับความขัดแย้งในใจเห็นสบโอกาสจึงส่งธิดาทั้งสาม ได้แก่ นางคันทหา นางราคะและนางอรติ มาพ้อนรำ เพื่อยั่วให้ล้มเลิกความตั้งใจ แต่พระสิทธัตถะไม่สนพระทัย นางทั้งสามจึงกลับไป พญามารรู้ดังนั้นจึงเหาะมาต่อหน้าพระพักตร์แล้วตะโกนว่า “ดูก่อนพระสิทธัตถะ อีก 7 วัน เท่านั้น ราชมบัติก็จะเป็นของท่าน รีบกลับพระนครเสียเถิด” เมื่อทรงได้ยินดังนั้นก็ไม่เชื่อคำลวง ทรงทำนั่งเฉย พญามารทนไม่ไหวจึงแปลงกายให้ตัวใหญ่โตน่ากลัว แล้วกรีธาทัพหลายหมื่นมาขู่เพื่อให้ทรงกลัวและล้มเลิกความตั้งใจไปเสีย พญามารกล่าวต่อว่า “บัลลังก์นี้เป็นของข้า ท่านจงลุกขึ้นเดี๋ยวนี้” พระสิทธัตถะตรัสแย้งว่า “บัลลังก์นี้เป็นของเรา ขอให้พระธรณีเป็นพยานด้วยเถิด” ทันใดนั้นพระแม่ธรณีก็ผุดขึ้นมาจากพื้นดิน บีบมวยผม บันดาลให้กระแสน้ำหลากท่วมกองทัพพญามารจนต้องพ่ายแพ้ไปในที่สุด” (ธัมม ศิริพรหมรินทร์, 2557: 72 - 73)

จากข้อความข้างต้นจะเห็นว่าเรื่องเล่าในสำนวนนี้ใช้วิธีการสลับลำดับเหตุการณ์ให้การผจญวิธาพญามารซึ่งต้องอยู่ภายหลังจากการผจญมารมาแนะนำก่อนแล้วจึงค่อยกล่าวถึงการผจญพญามาร ซึ่งเรียกได้ว่าทั้งสามเหตุการณ์นี้ผู้เขียนได้มีรวบเอาแต่เฉพาะประเด็นสำคัญไว้ด้วยกันเท่านั้น เล่าเรื่องแบบที่สั้น กระชับ แต่ยังคงเนื้อหาอย่างครบถ้วน เพื่อให้เพียงพอสำหรับการ

เล่าเรื่องในหนังสือการ์ตูนที่ต้องใช้ทั้งภาพประกอบและตัวหนังสือในเรื่องราวที่มีความยาวมาก ๆ นั้นเอง

หนังสือการ์ตูนประวัติพระพุทธเจ้าของสำนักพิมพ์นานมีบุ๊คส์ มีการนำเสนอเหตุการณ์การผจญจิตาพญามารเช่นเดียวกับสำนวนแรกคือเป็นการนำเสนอโดยการสลับลำดับเหตุการณ์ให้เจ้าชายสิทธัตถะผจญจิตาพญามารก่อนแล้วจึงค่อยผจญพญามารต่อไป

ภาพยนตร์เรื่องพระพุทธเจ้า มหาศาสตราโลกสิมไม้ได้ ปี 1993

ภาพยนตร์เรื่องนี้เป็นภาพยนตร์ที่แม้จะบอกเล่าเรื่องราวพุทธประวัติเช่นเดียวกับการผลิตซ้ำในสำนวนอื่น ๆ แต่ก็มีรายละเอียดหลายประการที่มีความแตกต่างไปจากพุทธประวัติที่เราคุ้นเคย ในเหตุการณ์การผจญจิตาพญามารก็เป็นหนึ่งในเหตุการณ์ที่มีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดบางอย่าง โดยจากการศึกษาพบว่าในภาพยนตร์เรื่องนี้มีการสลับลำดับเหตุการณ์ให้เจ้าชายสิทธัตถะผจญจิตาพญามารก่อนแล้วจึงผจญพญามารเช่นเดียวกับสองสำนวนในข้างต้น นอกจากนี้ยังพบว่ามี的增加ตัวละครจิตาพญามารจาก 3 คนเป็น 5 คน ดังข้อความจากในภาพยนตร์ต่อไปนี้

“เจ้าชายสิทธัตถะประทับอยู่ที่ใต้ต้นโพธิ์ต้นนี้และบำเพ็ญเพียรทางจิต และแล้วปรากฏร่างสตรี 5 นาง ทำทางเหมือนกับหญิงไร้เดียงสาจากหมู่บ้าน แต่แท้จริงนางคือจิตา 5 คนของพญามาร เจ้าแห่งความมืด พวกนางเป็นจิตวิญญูณของความรัก โลก โกรธ หลง และตัณหา พระยามารส่งพวกนางมาล่อสิทธัตถะให้เลิกล้มการค้นหาลัทธิธรรม พระยามารพยายามหลอกล่อสิทธัตถะ ด้วยวิธีอันชาญฉลาด โดยใช้มารยาหญิงล่อหลอกให้ไหลหลง ด้วยการยั่วชวนให้เกิดกำหนด แต่สิทธัตถะ ดับกิเลสหมดสิ้นแล้ว ไม่มีเบญจขันธ์เหลือ ทำให้พระยามารโกรธเกรี้ยว”

ภาพประกอบ 28 ภาพจิตาพญามารทั้ง 5 กำลังร้ายรำเพื่อยั่วเจ้าชายสิทธัตถะ
ที่มา: ภาพยนตร์เรื่องพระพุทธเจ้ามหาศาสตราโลกสิมไม้ได้

การเพิ่มตัวละครธิดาพญามารในข้างต้นผู้วิจัยมีความเห็นว่าผู้เล่าเรื่องมีความพยายามที่จะตีความคำว่า ตัณหา ราคะ และอหังการ ให้ผู้ชมสามารถเข้าใจความหมายของตัวแทนกิเลสทั้งสามได้ง่ายยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามแม้จะมีการเพิ่มจำนวนตัวละครธิดาพญามารให้เพิ่มมากขึ้นแต่ในการสื่อความหมายหรือการทำหน้าที่ในเรื่องนั้นก็ยังคงความหมายเช่นเดิม กล่าวคือ ตัณหา หมายถึง กิเลสที่ทำให้มนุษย์เกิดความทะยานอยาก ความรื้อนร่น อยากได้อะไรเอาเพื่อตน ราคะ หมายถึง กิเลสที่ทำให้มนุษย์เกิดความกำหนัด ความติดใคร่ในอารมณ์และอหังการ หมายถึง กิเลสที่ทำให้มนุษย์เกิดความไม่ยินดี ไม่พอใจ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ธิดาพญามารทั้ง 5 ผู้เป็นตัวแทนของความรัก โลภ โกรธ หลง และตัณหา นั่นก็คือธิดาพญามารทั้ง 3 นางตัณหา ราคะและนางอหังการนั่นเอง

ละครโทรทัศน์พระพุทธเจ้ามหาศาสดาโลก ละครตั้งเรื่องนี้ถือเป็นการผลิตซ้ำพุทธประวัติที่สร้างความตื่นตาตื่นใจให้กับพุทธศาสนิกชนได้อย่างท่วมท้น ทั้งโครงเรื่อง ฉาก ตัวละคร เสื้อผ้า รวมไปถึงเทคนิคพิเศษต่าง ๆ ที่สนับสนุนให้เรื่องราวพุทธประวัติเรื่องนี้มีความน่าสนใจชวนให้ติดตามตลอดทั้งเรื่อง ในละครโทรทัศน์เรื่องนี้กล่าวถึงเหตุการณ์การผจญธิดาพญามารโดยใช้วิธีการสลับลำดับเหตุการณ์เช่นเดียวกับสำนวนต่าง ๆ ในข้างต้น จะต่างกันเพียงเล็กน้อยตรงที่ใน ละครโทรทัศน์เรื่องนี้กล่าวว่าในขณะที่เจ้าชายสิทธัตถะกำลังทำสมาธิบำเพ็ญเพียรทางจิตอยู่นั้น พญามารก็ปรากฏตัวขึ้นพร้อมทั้งกล่าวข่มขู่เสียดแทงว่าหากกลัวความตายให้เจ้าชายสิทธัตถะล้มเลิกความตั้งใจ แต่ก็ดูเหมือนจะไร้ผล พญามารจึงเรียกธิดาทั้งสามคือ ความต้องการ ความปรารถนาและกิเลส เมื่อพวกนางปรากฏตัวออกมาก็พยายามใช้เสน่ห์ยั่วชวนเพื่อหวังให้เจ้าชายสิทธัตถะเกิดความลุ่มหลง และพระองค์ก็ขับไล่พวกนางไปได้สำเร็จ เมื่อความพยายามล้มเหลว พญามารจึงประกาศว่าจะกลับมาเพื่อขัดขวางพระองค์อีกครั้งให้จงได้และอันตรธานหายไป

ภาพประกอบ 29 ภาพธิดาพญามารกำลังร้ายรำเพื่อยั่วเจ้าชายสิทธัตถะ
ที่มา: ละครโทรทัศน์พระพุทธเจ้ามหาศาสดาโลกตอนที่ 33

จากการศึกษาการผลิตซ้ำเหตุการณ์การผจญธิดาพญามารในข้างต้น ผู้วิจัยพบว่าทั้ง 4 สำนวน ใช้วิธีการสลับลำดับเหตุการณ์เหมือนกัน กล่าวคือ ทั้ง 4 สำนวน นำเสนอเหตุการณ์การผจญธิดาพญามารขึ้นมาก่อนเหตุการณ์การผจญพญามารซึ่งไม่เหมือนกับโครงเรื่องเดิมที่เหตุการณ์การผจญพญามารเกิดขึ้นก่อน ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการสลับลำดับเหตุการณ์ในข้างต้น เป็นไปได้ว่าผู้เขียนหรือผู้สร้างภาพยนตร์มีความตั้งใจที่จะเล่าเรื่องให้ได้รายละเอียดมากที่สุดในพื้นที่หรือเวลาที่จำกัดเพื่อความกระชับในการดำเนินเรื่อง อย่างเหตุการณ์การผจญธิดาพญามารในข้างต้น แม้จะเป็นเพียงเหตุการณ์เล็ก ๆ แต่เห็นได้ชัดว่าผู้เขียนหรือผู้สร้างภาพยนตร์ไม่ต้องการตัดทอนเหตุการณ์การผจญธิดาพญามารออกไป จึงเลือกใช้วิธีการสลับลำดับให้เหตุการณ์ดำเนินต่อเนื่องกันไป กับเหตุการณ์การผจญพญามาร ซึ่งวิธีการนี้จะช่วยให้ผู้เล่าเรื่องสามารถถ่ายทอดรายละเอียดของเนื้อเรื่องที่ต้องการนำเสนอได้อย่างครบถ้วนในข้อจำกัดของสื่อแต่ละประเภทที่ใช้ในการผลิตซ้ำนั่นเอง อย่างไรก็ตามการสลับลำดับเหตุการณ์ในข้างต้นอาจก่อให้เกิดความสับสนของผู้อ่าน/ผู้ชมได้

1.2 เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญข้างนาฬาคีรี

(1) เหตุการณ์แผนปลงพระชนม์พระพุทธรเจ้า

เหตุการณ์พระพุทธรเจ้าผจญข้างนาฬาคีรี พระเทวทัตวางแผนในการลอบปลงพระชนม์พระพุทธรเจ้าถึง 3 ครั้ง โดยพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นผู้ให้การสนับสนุน โดยแผนการดังกล่าวเริ่มจากครั้งที่ 1 พระเทวทัตขอพวกพลขมังธนูไปข่มขู่พระพุทธรเจ้า แต่ไม่สำเร็จ ครั้งที่ 2 พระเทวทัตแอบขึ้นไปบนเขาคิชฌกูฏ รอเวลาที่พระพุทธรองค์เสด็จผ่านมาก็จะปล่อยก้อนหินลงจากภูเขาหมายให้ทับร่างพระพุทธรเจ้า แต่ก็ไม่สำเร็จ และในครั้งที่ 3 พระเทวทัตจึงขอพระราชทานข้างนาฬาคีรีจากพระเจ้าอชาตศัตรู จากนั้นจึงติดสินบนพวกควาญช้างให้มอมเหล้าช้างเพิ่มขึ้นอีกเป็นสองเท่าและสั่งให้ปล่อยช้างในวันรุ่งขึ้นเมื่อพระพุทธรองค์เสด็จออกบิณฑบาต

จากการศึกษาพบว่า มีการกล่าวถึงเหตุการณ์ข้างต้นในทุกสำนวน อาจกล่าวรายละเอียดมากขึ้นแตกต่างกันไปแต่ก็ยังคงมีลำดับของแผนการลอบปลงพระชนม์เหมือนดังที่กล่าวมาในข้างต้น มีเพียงการผลิตซ้ำในหนังสือพุทธประวัติ ฉบับการ์ตูน ผู้เขียนคือ โอม รัชเวทย์ ที่มีการสลับลำดับเหตุการณ์คือกล่าวถึงเหตุการณ์การปล่อยข้างนาฬาคีรีเพื่อหวังให้มาสังหารพระพุทธรเจ้าก่อน เมื่อไม่สำเร็จจึงสั่งให้หนักแมนธนูไปลอบปลงพระชนม์แต่เมื่อแผนการไม่สำเร็จอีกครั้งพระเทวทัตจึงขึ้นไปบนเขาคิชฌกูฏ เพื่อหวังจะปลงพระชนม์ด้วยการกลิ้งหินให้ลงมาทับพระพุทธรองค์ แต่แล้วแผนการทั้งสามครั้งก็ไม่เป็นผลสำเร็จเลย

ดังที่กล่าวมาในข้างต้นจะเห็นได้ว่าในสำนวนดังกล่าวมีการสลับลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นลำดับที่สามมากกว่าไว้ก่อนในลำดับแรกซึ่งแตกต่างจากสำนวนอื่น อย่างไรก็ตามการสลับลำดับในสำนวนดังกล่าวก็ไม่ได้ส่งผลต่อการดำเนินเนื้อเรื่องหลักแต่อย่างใด แต่อาจเป็นความตั้งใจของผู้เขียนที่ต้องการนำเสนอเหตุการณ์สำคัญคือตอนการผจญช้างนาผาครีก่อนเท่านั้น จึงได้เล่าเรื่องโดยสลับลำดับเหตุการณ์ดังกล่าว

3.2.2.2 การปรับเปลี่ยนด้านตัวละคร

1. การตัดตัวละคร

1.1 เรื่องเล่าพระพุทเจ้าผจญพญามาร

(1) พญากาฬนาคราช : ผู้ตื่นขึ้นเพราะเสียงถาดทองกระทบกัน

เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะรับและเสวยข้าวมธุปายาสที่นางสุชาดาถวายพร้อมถาดทองคำแล้ว พระองค์ได้นำถาดทองคำนั้นไปอธิษฐานเสี่ยงทายเพื่อพิสูจน์ว่าความปรารถนาของพระองค์จะสัมฤทธิ์ผลหรือไม่ประการใดที่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา โดยพระองค์ทรงอธิษฐานว่าหากพระองค์จะได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ ขอให้ถาดทองนี้จงลอยทวนกระแสน้ำขึ้นไป แต่หากไม่สำเร็จดังประสงค์ก็ขอให้ถาดนี้จงลอยตามกระแสน้ำไป ซึ่งหลังจากอธิษฐานและลอยถาดแล้วปรากฏว่าถาดทองคำใบนี้ก็ลอยทวนกระแสน้ำก่อนจะจมลงยังใต้บาดาล ซึ่งในปฐมสมโพธิกถากล่าวถึงเหตุการณ์เมื่อถาดทองจมลงสู่บาดาลไปกระทบกับถาดใบที่อยู่ก่อนหน้านั้นอีก 3 ถาด เป็นเหตุให้พญากาฬนาคราชตื่นขึ้นและทราบที่กำลังจะมีพระพุทเจ้าองค์ต่อไปเกิดขึ้น ซึ่งได้พรรณนาความไว้อย่างละเอียด ดังต่อไปนี้

“...ขณะนั้น อันว่าถาดทองเหมือนดังมีเจตนาจะแสดงซึ่งนิมิตแก่พระโพธิสัตว์ อันจะได้ตรัสรู้แก่พระสัมมาสัมโพธิญาณ ก็บัดดาลดุจสุวรรณวิหคหงส์ลงเล่นสินธุวารี เลื่อนลอยทวนกระแสน้ำขึ้นไปถึงประมาณ 80 คอก ถึงที่วนแห่งหนึ่งก็จมลงตรงเบื้องบนภพพิมานแห่งพญากาฬนาคราช กระทบถาดอันเป็นพุทธรูปโคกแห่งพระสัมมาสัมโพธิญาณทั้ง 3 ในอดีต แสดงศัพท์สำเนียงเสียงกริ ๆ แล้วลงประดิษฐานอยู่ใต้ทิศภาคภายใต้ตั้งรองซึ่งถาดแห่งพระพุทเจ้าทั้ง 3 นั้น ฝ่ายพญากาฬนาคราช ได้ยินศัพท์สำเนียงแห่งถาดกระทบกระทั่งดังถึงพระโสดทรงนิทรารมณ ก็ตื่นจากบรรทมเสด็จ อุฎฐาการดำรัสว่า วันวานนี้ พระชินสีห์อุบัติในโลกพระองค์หนึ่งแล้วข้าบังเกิดอีกพระองค์หนึ่งแล้ว ทรงพระโสมนัสเปรมปรีดี เสด็จไปสู่ที่ถาดทองประดิษฐาน ตรัสโถมนการสรรเสริญพระพุทศคุณด้วยสุนทรกถาถกนาด้วย 100 บทเป็นอันมาก ส่วนพระโพธิสัตว์ได้ทอดพระเนตรเห็นนิมิตดังนั้น ก็เข้าพระทัยแม้ว่า จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้าหาสงสัยมิได้ ทรงพระโสมนัสเสด็จนิวัตนา

การสู่ศาลวันป่าไม้ร้าง อันรุ่งเรืองดาตาศด้วยวิไลตบุปผชาติชูขึ้นเสาวคนธขจร..” (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส , 2539: 76)

จากการศึกษาการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารตอนผจญพญามารพบว่า นอกจากปฐมสมโพธิกถาแล้วก็มีเพียงภาพยนตร์การ์ตูนเรื่องพุทธศาสนาและเรื่องพุทธประวัติ พระพุทธเจ้า (The Life of Buddha) เท่านั้นที่กล่าวถึงเหตุการณ์ที่ถาดทองเสียงทลายของเจ้าชายสิทธัตถะจมไปกระทบกับถาดทองอีกสามใบของพระพุทธเจ้าองค์ก่อนหน้าเป็นเหตุให้พญากาฬนาคราชตื่นจากบรรทมและกล่าวว่ากำลังจะมีพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นอีกพระองค์หนึ่งแล้วนั้น จำนวนอื่น ๆ นอกเหนือจากนี้พบว่าส่วนมากการผลิตซ้ำในสื่อสิ่งพิมพ์รวมถึงสื่อสมัยใหม่อย่างละครโทรทัศน์เรื่องพระพุทธเจ้ามหาศาสดาโลกนั้นมีการกล่าวถึงแค่เหตุการณ์การลอยถาดเสียงทลายเท่านั้น ไม่ได้กล่าวถึงพญากาฬนาคราชแต่อย่างใด

ภาพประกอบ 30 เจ้าชายสิทธัตถะลอยถาดทองเสียงทลายและถาดทองจมลงกระทบกับถาดทองอีก 3 ใบเป็นเหตุให้พญากาฬนาคราชตื่นขึ้น

ที่มา: ภาพยนตร์การ์ตูนเรื่องพุทธประวัติ พระพุทธเจ้า (The Life of Buddha)

(2) โสติยพราหมณ์ : ผู้ถวายหญ้า 8 กำ แต่เจ้าชายสิทธัตถะ

ภายหลังจากการลอยถาดทองเสียงทลายพระบารมีพระสัมโพธิญาณ และเกิดเป็นนิมิตปาฏิหาริย์ให้ถาดทองลอยทวนกระแสน้ำซึ่งถือเป็นนิมิตสนับสนุนความฝัน 5 ประการของพระองค์แล้ว จากนั้นพระองค์ก็เสด็จมุ่งตรงไปยังร่มไม้สัตตพุกฤษ์เพื่อทำสมาธิ เวลานั้นเองคนหาหญ้าชื่อโสติยพราหมณ์ผ่านมาเกิดความเลื่อมใสในพระองค์จึงถวายหญ้า 8 กำ แต่เจ้าชายสิทธัตถะ ซึ่งในปฐมสมโพธิกถา บรรยายความไม่ดังนี้

“ในกาลนั้น มีมหาพราหมณ์ผู้หนึ่ง มีนามโสถียพราหมณ์ถือซึ่งหญ้าวัว 8 กำ ดำเนินสวนทางมา พอพบพระมหาบุรุษราชาเจ้าก็นำเอาหญ้าวัวค่าทั้ง 8 กำนั้น น้อมเข้ามาถวาย ในระหว่างมรรคาสมเด็จพระมหาสัตว์ก็ทรงรับหญ้าวัวค่าทั้ง 8 กำนั้นแล้ว ก็เสด็จไปถึงที่ใกล้โพธิพฤกษ มณฑลสถาน ก็เสด็จมณฑลการกระทำประทักษิณทรมินทรอถัพฤษลินตติยวารกำหนดแล้ว เสด็จ บทรไปในทักษิณทิกภาคแห่งโพธิพฤกษ ผันพระพักตร์ไปฝ่ายอุดรทิศสถิตหยุดยืนประดิษฐานทรง พระจินตนาการปรารภเพื่อจะทอดซึ่งหญ้าวัวค่า 8 กำ กระทำเป็นรัตนบัลลังก์” (สมเด็จพระมหาสมณ เจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส , 2539: 78)

จากการศึกษาการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารตอนผจญพญามารพบว่าการผลิตซ้ำบางสำนวนที่มีการตัดตัวละครโสถียพราหมณ์ผู้ถวายหญ้าวัว 8 กำ แต่เจ้าชาย สิทธิธตะ ออกไปโดยไม่มีการกล่าวถึงตัวละครหรือเหตุการณ์ดังกล่าวเลยซึ่งได้แก่ การผลิตซ้ำใน **หนังสือการ์ตูนพระประวัติพระพุทธเจ้า** ของสำนักพิมพ์นานมีบุ๊คส์, **วรรณคดีก่อนนอนเรื่องพระพุทธเจ้า** ของสำนักพิมพ์สกายบุ๊คส์และภาพยนตร์เรื่อง**พระพุทธเจ้ามหาศาสดาโลกลิ้มไม่ลง** โดยใน**หนังสือการ์ตูนพระประวัติพระพุทธเจ้า**ของสำนักพิมพ์นานมีบุ๊คส์ กล่าวแต่เพียงว่าหลังจากเจ้าชายสิทธิธตะ ทรงดื่มมนมจากหญิงริศนามที่นำมาถวาย เป็นเหตุให้พราหมณ์ผู้ติดตามพระองค์มาหมดความเลื่อมใสในตัวพระองค์และละทิ้งพระองค์ไปนั้น พระองค์ก็ทรงมุ่งหน้าไปยังต้นโพธิ์ เจ้าชายสิทธิธตะทรงพระ ดำเนินรอบ ๆ ต้นโพธิ์อย่างช้า ๆ 3 รอบ จากนั้นประทับและหลับพระเนตร ค่อย ๆ เข้าสู่สมาธิ เท่านั้น ไม่มีการกล่าวถึงการรับหญ้าวัวและนำหญ้าวัวมาป้อนนั่งแต่อย่างใด และ**หนังสือวรรณคดี ก่อนนอนเรื่องพระพุทธเจ้า** ก็กล่าวแต่เพียงว่าภายหลังจากที่เจ้าชายสิทธิธตะทรงเสวยข้าวมธุปายาส จากนางสุชาดาและนำถาดทองคำไปเสี่ยงทายและปรากฏเหตุอัศจรรย์ที่ถาดทองคำลอยทวนน้ำแล้วนั้น พระองค์เห็นนิมิตหมายที่ดี จึงเสด็จไปประทับใต้ต้นโพธิ์ แล้วตั้งปณิธานว่า หากยังไม่สามารถหาวิธีดับ ทุกข์และหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดได้ พระองค์จะไม่ยอมลุกไปไหนเป็นอันขาด ซึ่งสำนวนนี้ก็ไม่มีการกล่าวถึงการถวายหญ้าวัวค่าของโสถียพราหมณ์เช่นเดียวกัน ส่วนในภาพยนตร์เรื่อง **พระพุทธเจ้า มหาศาสดาโลกลิ้มไม่ได้** ก็ไม่มีการกล่าวถึงการถวายหญ้าวัวค่าจากโสถียพราหมณ์ กล่าว แต่เพียงว่าภายหลังจากที่พระองค์ค้นพบทางสายกลางแล้วหันมารับและฉันอาหารจากหญิงชาวบ้าน และนำถาดทองไปลอยน้ำเพื่อเสี่ยงทายแล้วนั้น พระองค์ก็เริ่มต้นกับการบำเพ็ญเพียรทางจิตและได้ พบกับธิดาพญามาร

(3) ช้างคิริเมฆล : พาหนะของพญามารวสวัตตี

ในพุทธประวัติของพระพุทธเจ้าเราจะพบตัวละครช้างที่มีบทบาทในเหตุการณ์สำคัญอยู่หลายเหตุการณ์และหนึ่งในตัวละครช้างที่เป็นที่จดจำของผู้คนเมื่ออ่านพุทธประวัติ นั่นก็คือช้างคิริเมฆลซึ่งเป็นพาหนะของพญามารปรากฏตัวขึ้นเมื่อพญามารเรียกกองทัพมารมาเพื่อขัดขวางการตรัสรู้ของเจ้าชายสิทธัตถะ ช้างคิริเมฆล ช้างสูงใหญ่มีกำลังมากตัวนี้มีบรรยายไว้ในปฐมสมโพธิกถาสัน ๆ ตอนหนึ่ง ความว่า

“ฝ่ายพระย้าวสวัตติมาราธิราช เมื่อตรวจตราพลาพลเสนามารให้ยาตรา พยุหโยธหาญมา ดั่งนั้นพระองค์ก็ทรงขึ้นลลิตเหนือคอคอเทพยหัตถ์มีนามคิริเมฆลมหาคชสารสูงประมาณ 150 โยชน์ เป็นคชารพระที่นั่งแลนฤมิตพระพาหาทั้งซ้ายขวาข้างละ 1,000 ทรงสรรพาวุธต่าง ๆ ...” (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2539: 83)

จากข้อความข้างต้นจะเห็นว่าแม้จะเป็นการบรรยายถึงตัวละครช้างคิริเมฆลเพียงสั้น ๆ แต่ตัวละครดังกล่าวถือว่ามีสำคัญอย่างมากในการแสดงถึงความยิ่งใหญ่และทรงพลังอำนาจของพญามาร ดังที่เรามักจะเห็นภาพของพญามารบนคอกของช้างคิริเมฆลที่ปรากฏอยู่ในภาพจิตรกรรมฝาผนังตามวัดต่าง ๆ ช่วยบอกเล่าเรื่องราวที่เจ้าชายสิทธัตถะถูกพญามารเข้ามาผจญในวันที่พระองค์จะตรัสรู้ ถือเป็นภาพจำที่สำคัญเกี่ยวกับเหตุการณ์การตรัสรู้ของเจ้าชายสิทธัตถะในความรู้ของผู้คนเสมอว่า

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารตอนผจญพญามารในสื่อร่วมสมัย ผู้วิจัยพบว่าการผลิตซ้ำบางสำนวนที่มีการตัดตัวละครช้างคิริเมฆลออกไป ซึ่งพบใน 2 ลักษณะ คือ 1) มีการกล่าวถึงพญามารและเสนามารแต่ไม่มีการกล่าวถึงช้างคิริเมฆลและ 2) มีการผจญมารในลักษณะของนามธรรมจึงไม่มีภาพของพญามารและเสนามารทำให้ไม่ปรากฏภาพหรือมีการกล่าวถึงช้างคิริเมฆล ซึ่งความแตกต่างดังกล่าวพบในการผลิตซ้ำใน 4 สำนวน ดังนี้

หนังสือวรรณคดีก่อนนอน เรื่องพระพุทธเจ้า โดยสำนักพิมพ์สกายบุ๊กส์เป็นการผลิตซ้ำที่ปรับเปลี่ยนการเล่าเรื่องเหตุการณ์การผจญมารจากภาพการต่อสู้ระหว่างเจ้าชายสิทธัตถะกับกองทัพพญามารเป็นการต่อสู้ระหว่างเจ้าชายสิทธัตถะกับกิเลสภายในจิตใจของพระองค์เอง ดังนั้นการผลิตซ้ำในสำนวนนี้จึงไม่มีการกล่าวถึงตัวละครช้างคิริเมฆลแต่อย่างใด

หนังสือการ์ตูนพุทธประวัติพระพุทธเจ้า โดยสำนักพิมพ์นานมีบุ๊คส์นั้นเล่าถึงเหตุการณ์การผจญพญามารในรูปแบบที่ต่างออกไปเล็กน้อยคือพญามารไม่ได้เดินทางมาขัดขวางเจ้าชายสิทธัตถะด้วยช้างคิริเมฆลแต่ใช้วิธีการเหาะมาแทน

ภาพยนตร์เรื่องพระพุทธเจ้า มหาศาสตราโลกสี่มิติ มีการกล่าวถึง กองทัพพญามาร มีภาพการโจมตีเจ้าชายสิทธัตถะด้วยอาวุธชนิดต่าง ๆ แต่ไม่ปรากฏภาพพญามาร เนื้อคอข้างคิริเมฆดังที่กล่าวไว้ในปฐมสมโพธิกถา

ละครโทรทัศน์พระพุทธเจ้ามหาศาสตราโลก มีการกล่าวถึงเหตุการณ์ การผจญมารโดยกองทัพจำนวนมหาศาล แต่การปรากฏตัวของพญามารนั้นไม่ได้มาพร้อมกับข้างคิริเมฆแต่อย่างใด เป็นการปรากฏตัวด้วยวิธีการเนรมิตกายมาปรากฏอยู่ตรงหน้าเจ้าชายสิทธัตถะ เท่านั้น

ตัวละครที่ถูกตัดออกไปจากทั้ง 3 เหตุการณ์ข้างต้นในการผลิตซ้ำบางสำนวนนั้น ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าอาจเป็นเพราะตัวละครพญากาฬนาคราช, โสถถียพราหมณ์และข้างคิริเมฆเป็นเพียงอนุภาคส่วนเล็ก ๆ ที่ไม่ได้ส่งผลต่อการดำเนินเรื่องหลักเท่าใดนักจึงเป็นผลให้ตัวละครดังกล่าวถูกตัดลงไปรวมไปถึงอาจเป็นเพราะด้วยข้อจำกัดด้านพื้นที่ในการนำเสนออย่างในสื่อสิ่งพิมพ์ที่อาจจำกัดด้วยจำนวนหน้าจึงต้องเล่าเรื่องอย่างสั้น กระชับ แต่เลือกเอาเฉพาะเหตุการณ์สำคัญเท่านั้น และอีกประการหนึ่งผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าอาจเนื่องมาจากตัวละครอย่างข้างคิริเมฆเป็นการเล่าเรื่องในลักษณะให้เป็นรูปธรรมที่เรียกว่า “บุคลาธิษฐาน” คือการเปรียบเทียบเป็นรูปธรรมเพื่อจะง่ายต่อการศึกษา เช่นเดียวกับพญามารและกองทัพมารที่พระพุทธองค์ต้องผจญซึ่งก็คือการต่อสู้กับกิเลสอย่างหนักในวาระสุดท้ายก่อนที่พระพุทธเจ้าจะได้ตรัสรู้นั่นเอง

(4) พระแม่ธรณี : ผู้เป็นสักขีพยานในความเป็นเจ้าของรัตนบัลลังก์ของเจ้าชายสิทธัตถะ

พระแม่ธรณี หรือ พระศรีวิสุนธราเป็นเทพีแห่งพื้นแผ่นดินปรากฏในตำนานทั้งศาสนาพราหมณ์ ศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธ โดยเชื่อว่า ‘แผ่นดิน’ เป็นจุดก่อเกิดสรรพสิ่งทั้งปวงในโลก จึงเปรียบเสมือน ‘มารดา’ ผู้หล่อเลี้ยงโลกและยกย่องเป็นเทพีผู้ค้ำจุนโลกกรรมไปถึงเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ด้วย โดยในเหตุการณ์ก่อนการตรัสรู้ของเจ้าชายสิทธัตถะในครั้งนั้น พระแม่ธรณีเป็นตัวละครสำคัญหนึ่งในฐานะตัวละครผู้ช่วยเหลือเจ้าชายสิทธัตถะด้วยการปรากฏกายเพื่อป้อนน้ำจากมวยผมให้ท่วมท้นทั่วหัวสวดตีที่ผจญเจ้าชายสิทธัตถะในคืนวันตรัสรู้ ดังที่มีการพรรณนาความเหตุการณ์สำคัญตอนดังกล่าวตามพระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสว่า

“...ยกพระคชนี้ขึ้นเฉพาะพื้นมหินทรา จึงออกพระวาจาประกาศแก่นางพระธรณีว่า ดูก่อนวนิดาดลนารี ตั้งแต่อาตมะบ่าเพ็ญพระสมภารบารมีมาตราบเท่าถึงอัตภาพเป็นพระเวสสันดรราช ได้เสียดลบบุรพทานบริจาคแลสัตตสมกมหาทานสมณะพราหมณาจารย์ผู้ใดผู้หนึ่ง ซึ่งจะ

กระทำเป็นหลักชีพยานในที่นี้ก็มีได้ มีแต่พสุณธรรณารีนี่แล้รู้เห็นเป็นพยานอันใหญ่ยิ่ง เป็นโฉนท่านจึงนึ่งมิได้เป็นพยานอาตมาในกาลบัดนี้ในขณะนั้น

นางพสุณธรรณารีนี่ก็มีอาจดำรงกายาอยู่ได้ ด้วยโพธิสมภารานุภาพยิ่งใหญ่แห่งพระมหาสัตว์ ก็อุปติบันดาลเป็นรูปนารี ผุดขึ้นจากพื้นปฐพีขึ้นประดิษฐานเฉพาะพระพุทธรูปราช เหมือนดุจร้องประกาศกราบทูลพระกรุณาว่าข้าแต่พระมหาบุรุษราช ข้าพระบาททราบซึ่งสมภารบารมีที่พระองค์สั่งสมอบรมบำเพ็ญมาแต่น้ำทักษิโณทกตกลงชุ่มอยู่ในเกศาข้าพระพุทธเจ้านี้ ก็มากกว่ามากประมาณมิได้ ข้าพระองค์จะปิดกระแสโลหิตให้ตกไหลหลังลง จงเห็นประจักษ์แก่นัยนาในครานี้ แลนางพระธรรณารีนี่ก็บิดน้ำในโมลีแห่งตน อันว่ากระแสโลหิตก็หลั่งไหลออกจากเศกโมลีแห่งนางพสุณธรรณารีนี่เป็นทอธารมหามรรณพ นองท่วมไปในประเทศที่ทั้งปวงประดุจห้องมหาสมุทรสมุทร พระผู้เป็นเจ้ารักชิตาจารย์จึงกล่าวสารพระคาถาอธิบายความก็เหมือนนัยกล่าวแล้วแต่หลังครั้งนั้น ” (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2539: 90 - 91)

จากเนื้อหาในปฐมสมโพธิกามีการพรรณนาไว้ในข้างต้นจะเห็นได้ว่าการปรากฏตัวของพระแม่ธรณีถือเป็นเหตุการณ์สำคัญที่เข้าสู่ภาวะคลี่คลายของเหตุการณ์การผจญพญามารของเจ้าชายสิทธัตถะ ซึ่งเหตุการณ์นี้เรามักจะเห็นเสมอเมื่อมีการกล่าวถึงเหตุการณ์การผจญมารของเจ้าชายสิทธัตถะ อย่างไรก็ตามจากการศึกษาการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมาร ตอนผจญพญามารในวรรณกรรมร่วมสมัยพบว่า มีการผลิตซ้ำบางสำนวนที่มีการตัดทอนตัวละครพระแม่ธรณีออกไป มีทั้งในรูปแบบที่ตัดออกโดยไม่กล่าวถึงเลยและบางสำนวนอาจมีการกล่าวถึงพระแม่ธรณีแต่ไม่มีภาพพระแม่ธรณีปรากฏให้เห็น ซึ่งผู้วิจัยจะได้อธิบายถึงความแตกต่างที่ปรากฏในบางสำนวนดังนี้

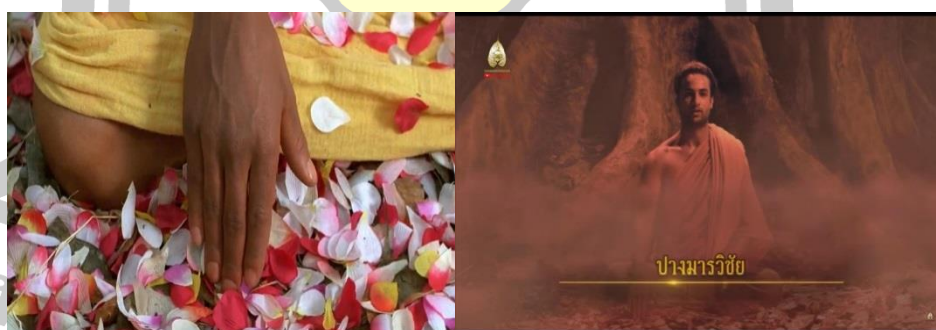
หนังสือการ์ตูนวรรณคดีก่อนนอน เรื่องพระพุทธรูปเจ้า ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในประเด็นข้างต้นว่าวรรณคดีก่อนนอนเรื่องพระพุทธรูปเจ้า มีการนำเสนอการผจญมารในรูปแบบของการต่อสู้กับกิเลสภายในจิตใจของเจ้าชายสิทธัตถะจึงเป็นเหตุให้การผลิตซ้ำในสำนวนนี้ไม่มีการกล่าวถึงพระแม่ธรณีแต่อย่างใด

หนังสือการ์ตูนประวัติพระพุทธรูปเจ้า การผลิตซ้ำในสำนวนนี้แม้จะมีภาพเหตุการณ์การต่อสู้ระหว่างเจ้าชายสิทธัตถะและพญามารแต่ก็ไม่มีการกล่าวถึงพระแม่ธรณีในฐานะตัวละครผู้ช่วยเหลือแต่อย่างใด เนื้อหาในตอนนี้กล่าวแต่เพียงว่า ภายหลังจากที่พญามารและเสนามารพยายามคุกคามเจ้าชายสิทธัตถะอยู่สักครู่ใหญ่ก็บังเกิดแผ่นดินไหวและปรากฏแผ่นดินแยกออกและสูบพญามารและเหล่าเสนามารลงไปเท่านั้น

ภาพยนตร์เรื่องพระพุทธเจ้า มหาศาสดาโลกลืมไม่ได้ เนื้อหาในภาพยนตร์เรื่องนี้มีการกล่าวถึงเหตุการณ์การผจญมารไว้อย่างยิ่งใหญ่เรื่องหนึ่ง แต่ก็ไม่ปรากฏตัวละครพระแม่ธรณีเช่นเดียวกัน มีแต่เพียงการกล่าวถึงหรืออ้างพระแม่ธรณีเพื่อเป็นพยานว่าสิ่งที่พระองค์ทรงคิดเกี่ยวกับบกิเลสภายในจิตใจของพระองค์เป็นความจริงเท่านั้น

ละครโทรทัศน์พระพุทธเจ้ามหาศาสดาโลก ละครเรื่องนี้เล่าเหตุการณ์การผจญพญามารได้ยิ่งใหญ่และน่าเกรงขามเช่นเดียวสำนวนภาพยนตร์ข้างต้น แต่ถึงกระนั้นในละครโทรทัศน์เรื่องนี้ก็ไม่มีมีการกล่าวถึงพระแม่ธรณีที่ผุดขึ้นมาจากพื้นดินอย่างเช่นในฉบับปฐมสมโพธิกถา พระแม่ธรณีในสำนวนนี้ผู้สร้างละครใช้คำว่า โลก แทนคำว่า ธรณี ดังถ้อยคำที่ตัวละครเจ้าชายสิทธัตถะกล่าวไว้ เมื่อพญามารมาขัดขวางการตรัสรู้ ความว่า “โลกนี้คือพยานของข้าวันนี้โลกจะรับรู้วาลิทธิตถะปราบพญามารได้อย่างไร”

จากเนื้อหาในการผลิตซ้ำทั้ง 4 สำนวน จะเห็นว่ามี การตัดตัวละครพระแม่ธรณี ผู้เป็นตัวละครสำคัญอีกตัวละครหนึ่งในเหตุการณ์ครั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าหากพิจารณาตามเนื้อหาที่ปรากฏจะพบว่าการตัดตัวละครหรือเปลี่ยนวิธีการนำเสนอพระแม่ธรณีในลักษณะที่แตกต่างไปจากสำนวนเดิมที่เรารู้จักนั้นเป็นเรื่องของการตีความใหม่ของผู้สร้างสรรค์เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในแต่ละสำนวน ทั้ง 4 สำนวนนี้ไม่ได้ลดความสำคัญของพระธรณีลงแต่อย่างใด เพียงแต่นำเสนอให้เห็นความศักดิ์สิทธิ์และยิ่งใหญ่ของพระธรณีหรือแผ่นดินนี้ในลักษณะที่เป็นนามธรรมเราจึงไม่เห็นภาพการปรากฏตัวของตัวละครพระแม่ธรณีที่เราคุ้นเคย

ภาพประกอบ 31 เจ้าชายสิทธัตถะอ้างพระแม่ธรณีเป็นพยาน (ซ้าย) ที่มา: ภาพยนตร์เรื่องพระพุทธเจ้า มหาศาสดาโลกไม่ลืม (ขวา) ที่มา: ละครโทรทัศน์พระพุทธเจ้ามหาศาสดาโลก ตอนที่ 33

1.2 เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญนางจิญจมาณวิกา

(1) พระอินทร์: ผู้เปิดโปงแผนการชั่วร้ายของนางจิญจมาณวิกา

พระอินทร์หรือท้าวสักกะ คือเทวราชผู้เป็นใหญ่แห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นผู้มืบทบหาและความเกี่ยวข้องกับบรรณคดีพุทธศาสนาอยู่เสมอ ดังที่ ซิลวี ฮอลลิงก้า (2542) กล่าวว่า บทบาทของพระอินทร์ที่ปรากฏไม่ว่าจะเป็นในทศชาติชาดก พุทธประวัติ ไตรภูมิหรือในวรรณกรรมไทยหลายเรื่อง จะมีลักษณะเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือหรือผู้แก้ไขสถานการณ์ให้แก่ตัวนำของเรื่อง สำหรับบทบาทในพุทธประวัติมีหลายเหตุการณ์ด้วยกัน อาทิ ทรงมืบทบหาในฐานะที่ เป็นผู้ส่งเสริมสนับสนุนให้พระพุทธเจ้าบังเกิดขึ้นในโลกมนุษย์ นั่นคือเป็นผู้ทูลอาราธนาพระโพธิสัตว์ คราวที่เสวยพระชาติเป็นท้าวสันตดุสิตเทวราชให้จุติลงสู่พระครรภ์พุทธมารดา เมื่อตอนเจ้าชายสิทธัตถะทรงตัดพระเกศาคราวที่ออกผนวชนั้น พระอินทร์ทรงนำผอบแก้วมารองรับพระเมาลีและผ้าโพกพระเศียร เพื่ออัญเชิญไปประดิษฐานที่พระเจดีย์จุฬามณี หรือบทบาทที่สำคัญยิ่งของพระอินทร์อีกครั้งหนึ่ง เมื่อคราวพระสิทธัตถะทรงพิจารณาอย่างถ่องแท้ว่าการบำเพ็ญทุกกิริยาหรืออรรถกิลมณานุโยค ด้วยการทรมานตนต่าง ๆ นั้นมิใช่หนทางสู่การบรรลุพระโพธิญาณได้ ทรงปริวิตกว่าควรปฏิบัติไปในทางใด พระอินทร์จึงทรงนำพิณพิภย์สามสายเสด็จลงมาติด ทั้งนี้เพื่อให้พระสิทธัตถะทรงมีแนวทางในการปฏิบัติตนเพื่อบรรลุพระโพธิญาณ นั่นคือการเดินทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทานั่นเอง เป็นต้น จะเห็นได้ว่าพระอินทร์มีฐานะเป็นตัวละครผู้ให้ความช่วยเหลือพระพุทธเจ้าในหลายเหตุการณ์สำคัญ ในครั้งที่พระองค์ต้องผจญกับนางจิญจมาณวิกานี้พระอินทร์ก็ได้ทำหน้าที่เป็นผู้เปิดโปงแผนการชั่วร้ายของนางจิญจมาณวิกา ดังที่มีปรากฏในอรรถกถา ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท โลกวรรคที่ 13 ความว่า

ขณะนั้น อาสนะของท้าวสักกะแสดงอาการร้อน. ท้าวเธอทรงใคร่ครวญอยู่ ก็ทราบว่ "นางจิญจมาณวิกา ย่อมด่าพระตถาคตด้วยคำไม่เป็นจริง" แล้วทรงดำริว่า "เราจักชำระเรื่องนี้ให้หมดจด" จึงเสด็จมากับเทพบุตร 4 องค์. เทพบุตรทั้งหลายแปลงเป็นลูกหนูกัดเชือกที่ผูกท่อนไม้กลม ด้วยอันแทะที่เดียวเท่านั้น ลมพัดเว็กผ้าห่มขึ้น ไม้กลมพลัดตกลงบนหลังเท้าของนางจิญจมาณวิกานั้น ปลายเท้าทั้ง 2 ข้างแตกแล้ว

มนุษย์ทั้งหลายพูดว่า "แน่ะนางกาลกรรณี เจ้าด่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า" ถ่มเขฬะลงบนศีรษะ มีมือถือก้อนดินและท่อนไม้ คุดลากออกจากพระเชตวัน

จากข้อความในข้างต้นชี้ให้เห็นในคราวที่พระพุทธเจ้าต้องผจญกับคำใส่ร้ายของนางจิญจมาณวิกา พระอินทร์ก็ได้ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยเหลือด้วยการเสด็จลงมาพร้อมด้วยเทพบุตรและแปลงกายเป็นหนูเข้าไปกัดเชือกที่มัดท่อนนางไว้จนขาดทำให้สาธุชนได้ทราบความจริงทั้งหมด การผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารทั้ง 10 สำนวนนั้น ผู้วิจัยพบว่านอกจากสำนวน

ละครโทรทัศน์พระพุทธเจ้า มหาศาสดาโลกแล้ว ยังมีการผลิตซ้ำในหนังสือการ์ตูนประวัติพระพุทธเจ้า เขียนโดย ลี บอมจี ซึ่งได้รับการแปลเป็นภาษาไทยโดย กัญญารัตน์ จิราสวัสดิ์ หนังสือการ์ตูนเล่มนี้เป็นอีกสำนวนหนึ่งที่ว่ามีการตัดตัวละครพระอินทร์ออกไป โดยในเรื่องไม่ได้กล่าวถึงตัวละครพระอินทร์แต่อย่างใด แต่มีการกล่าวถึงหนูที่เข้ามากัดเชือกที่มัดท้องนางจิญจมาณวิกาไว้ ดังนี้

ไม่รู้จักผู้หญิงคนนี้

นางจิญจมาณวิกา : ฮือ ๆ เรียกอาจารย์ของพวกเจ้ามาเร็ว

พระสงฆ์สาวก : อย่าเสียงดังสิ

พระพุทธเจ้า : มีอะไรหรือ

เดียรถีย์ : เจ้าแสดงธรรมได้ดี แต่ทำไมกลับทำเรื่องเช่นนี้ อย่าบอกนะว่าเจ้า

พระพุทธเจ้า : เจ้าวนเวียนแถวนี้อยู่นานไซ้ไหม

เดียรถีย์ : ไม่รู้จักชายหน้าหรือยัง

พระสงฆ์สาวก : (เสียงซุบซิบ) ดูท้องของผู้หญิงคนนี้นสิ

เดียรถีย์ : ยังไม่พูดความจริงอีก

.....พระพุทธองค์ทรงสงบนิ่งและแหงนหน้าขึ้นมองท้องฟ้า.....

พระสงฆ์สาวก : (เสียงซุบซิบ) ทำไมทรงนิ่งเฉย / หรือว่าเป็นเรื่องจริง

...ทันใดนั้นเองหนูหลายสิบตัวก็กรูกันวิ่งเข้ามากัดเสื้อผ้าของนางจิญจมาณวิกาขาดหลุดลุ่ย ไม่มีชิ้นดีจนทำให้ท้องปลอมของนางหลุดออกมา

พระสงฆ์สาวก : ไม่ได้ท้องนี้ / ทำไมจึงกล้าทำเช่นนี้ / ฟ้าดินลงโทษเจ้า

...จากนั้นนางจิญจมาณวิกาและพวกเดียรถีย์ก็ถูกขับไล่ ต่าทอ ขว้างปาก้อนหินใส่วิ่งหนีกัน
แทบไม่ทัน (ลี บอมจี, 2554: 229 - 232)

พระสงฆ์สาวก

ภาพประกอบ 32 ภาพนางจิญจมาณวิกาถูกหนูนับสืบทัวรุมกัดเสื้อผ้าจนท้องปloomหลุดออกมา
ที่มา: หนังสือการ์ตูนประวัติพระพุทธเจ้า (2554: 231)

บทสนทนาดังกล่าวเป็นฉากที่เดียวยี่น่านางจิญจมาณวิกา มาปรากฏตัวต่อหน้าพระสาวกที่พระพุทธเจ้ากำลังเทศนาอยู่ โดยทำที่ว่าพาหญิงสาวเข้ามาเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมต่อการกระทำที่พระพุทธองค์ได้ทำลงไป ซึ่งแผนการดังกล่าวกลับล้มเหลวไม่เป็นท่าเพราะหนูนับสืบ ๆ ตัวซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้เปิดโปงแผนการร้ายในครั้งนี้วิ่งกรูกันเข้ามากัดเสื้อผ้าของนาง โดยไม่ได้มีการอธิบายที่มาของหนูแต่อย่างใด การตัดตัวละครพระอินทร์ในเรื่องเล่าสำนวนนี้ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า การเล่าเรื่องรูปแบบแบบการ์ตูนต้องใช้ความพยายามในการเล่าเรื่องให้เข้าใจง่าย กระชับในพื้นที่อันจำกัดจึงไม่สามารถให้รายละเอียดได้มากเท่ากับสำนวนละครโทรทัศน์นั่นเอง

1.3 เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญสังกนิครนถ์

(1) พระอัสสชิ

พระอัสสชิเป็นพระเถระรูปแรกในสำนักของพระพุทธเจ้าที่สังกนิครนถ์ได้พบและได้สนทนาธรรมด้วย จึงทำให้ทราบถึงธรรมที่พระพุทธองค์ทรงใช้สอนพระสาวกและเห็นว่าธรรมนั้นเป็นเรื่องเข้าใจผิด การได้พบและสนทนาธรรมกับพระอัสสชิในครั้งนั้นเป็นเหตุที่ทำให้สังกนิครนถ์อยากที่จะพบและได้ว่าทะสนทนาธรรมกับพระพุทธเจ้า

จากการศึกษาพบว่า ทุกสำนวนมีการกล่าวถึงเหตุการณ์ที่ตัวละครสังกนิครนถ์ได้พบกับพระอัสสชิขณะกำลังเดินบิณฑบาตและได้สนทนาธรรมดังกล่าว แต่มีเพียงในการผลิตซ้ำในหนังสือพุทธชัยมงคล (พาหุ) เพียงสำนวนเดียวที่ไม่มีการกล่าวถึงการพบกันระหว่างสังกนิครนถ์และพระอัสสชิดังกล่าวเลย กล่าวแต่เพียงว่า

“วันหนึ่งเมื่อสัจจกนิครนถ์ได้ฟังกิตติศัพท์ล่ำลือถึงพระบารมีของพระพุทธองค์ก็กระด้างด้วยมานะในจิตคิดต่อสู้ เพื่อตนเองจะได้เฟื่องฟูยิ่งใหญ่ขึ้นไปเพราะน้ำใจมากด้วยทิฐิมานะ คิดว่าวันหนึ่งหากได้พบปะ จะได้พาพวกบริษัทของตนเข้าเฝ้ารุกรานพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยปัญญา มั่นใจว่า ถ้าพระสมณโคดมได้ฟังวจาอันประกอบด้วยปริชาสามารถของเราได้แย้งขัดแย้งก็จะจำนน ต่อนั้นประชาชนก็จะพากันยกย่องเรา ว่าเราควรได้รับการบูชาจากมนุษย์และเทพเจ้าทั่วไป สัจจกนิครนถ์คิดแล้วก็กระหิ้มใจ พยายามฝักใฝ่หาโอกาสอยู่ตลอดเวลา” (พุทธชัยมงคล (พาหุง), 2558: 59)

เมื่อพิจารณาข้อความในข้างต้นผู้วิจัยมีความเห็นว่าการที่ผู้เขียนเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญสัจจกนิครนถ์ในสำนวนนี้ตัดตัวละครพระอัสสชิและตัดเหตุการณ์ที่สัจจกนิครนถ์พบพระอัสสชิออกไปนั้นก็เพื่อต้องการนำเสนอให้เห็นถึงพระเกียรติคุณของพระพุทธเจ้าที่ขจรขยายไปทั่วทิศน้อยใหญ่จนเป็นเหตุให้สัจจกนิครนถ์ผู้ทะนงหลงในความรู้ของตนนั้นเกิดทิฐิมานะอยากประลองวาทะเพื่อยกตนให้เหนือกว่าทุกคนในแคว้นแคว้นยิ่งรู้ว่ามีคำรำลือว่ามีผู้มีปัญญามากกว่าตนก็ยิ่งอยากจะแสดงปัญญาของตนให้เป็นที่ประจักษ์พร้อมทั้งทำลายคู่ต่อสู้ให้ย่อยยับด้วยวาทะที่ตนภาคภูมิใจ

1.4 เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญนันทโพนันทนาคราช

(1) พระรัฐบาล

พระรัฐบาลเป็นพระเถระที่สำคัญองค์หนึ่งผู้ได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นเอตทัคคะในทางผู้บวชด้วยศรัทธา ท่านเกิดในวรรณะไวศยะ (แพศย์) ในกัลลโกฏฐิตนิคม แคว้นกुरू ท่านได้ฟังธรรมเทศนาในคราวที่พระพุทธองค์เสด็จไปยังกัลลโกฏฐิตนิคมแคว้นกुरूอันเป็นบ้านเกิดของท่าน เกิดความเลื่อมใสศรัทธาปรารถนาจะบวช

ในคราวที่พระพุทธองค์เสด็จพร้อมด้วยภิกษุ 500 รูป เพื่อไปรับบิณฑบาตที่บ้านอนาลปิณฑิกเศรษฐี พระรัฐบาลก็ตามเสด็จด้วย ระหว่างทางที่เสด็จไปนั้น นันทโพนันทนาคราชได้คืนร่างเป็นพญานาคเอาขนดวงรอบเขาลีเนรุ 7 รอบแล้วแผ่พังพานข้างบน เอาพังพานคว่ำลงงำเอาภพดาวดึงส์ไว้ ทำให้มองไม่เห็น ท่านพระรัฐบาลได้กราบทูลคำนี้อต่อพระพุทธองค์ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อก่อน ข้าพระองค์ยืนอยู่ตรงประเทศนี้มองเห็นเขาลีเนรุ เห็นวงขอบเขาลีเนรุ เห็นภพดาวดึงส์ เห็นเวชยันตปราสาท เห็นธงเบื้องบนเวชยันตปราสาท, ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เหตุอะไรหนอ ปัจจัยอะไรหนอ ซึ่งเป็นเหตุให้ข้าพระองค์ไม่เห็นภูเขาลีเนรุ ฯลฯ ไม่เห็นธงเบื้องบนเวชยันตปราสาท ในบัดนี้.” พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสบอกว่า “รัฐบาล นาคราชชื่อนันทโพนันทนะนี้ไกรธพวกเธอจึงเอาขนดหางวงรอบเขาลีเนรุ 7 รอบ เอาพังพานปิดข้างบนกระทำให้มีมืดมิดอยู่.” ดังนั้นพระ

รัฐบาลจึงทูลขออนุญาตพระพุทธองค์ขอเป็นผู้ทรมานนั้นโทปนันทนาคราชให้สัจญ์ แต่พระพุทธองค์ไม่ทรงอนุญาต

เรื่องเล่าตอนพระพุทธเจ้าผจญนั้นโทปนันทนาคราชนี้ พระรัฐบาลถือเป็นตัวละครที่สำคัญเพราะเป็นผู้ถามถึงสาเหตุที่ไม่สามารถมองเห็นเทวโลกได้และเมื่อได้รับคำอธิบายจากพระพุทธองค์ถึงสาเหตุดังกล่าวแล้ว พระรัฐบาลก็เป็นพระเถระรูปแรกที่ทูลขออาสาไปปราบนั้นโทปนันทนาคราช เมื่อไม่ได้รับอนุญาตจึงได้มีพระเถระรูปอื่น ๆ อาทิ พระภิกขุ พระราหุลทูลขออาสาตามลำดับแต่พระพุทธองค์ก็ไม่ทรงอนุญาต จนเมื่อถึงพระโมคคัลลานะทูลขอพระองค์จึงทรงอนุญาต ซึ่งจากการศึกษาการผลิตซ้ำทั้ง 8 สำนัก พบว่าเกือบทุกสำนักจะเล่าเหตุการณ์ดังกล่าวโดยมีการกล่าวถึงตัวละครพระรัฐบาลซึ่งเป็นผู้ถามถึงสาเหตุที่กล่าวในข้างต้น มีเพียงการผลิตซ้ำในหนังสือชุดการผจญภัยของพระพุทธเจ้า ตอนปราบพญานาคมากฤทธิ เพียงสำนักเดียวที่มีตัวละครพระรัฐบาลออกไป โดยกล่าวเพียงสั้น ๆ ความว่า

“...พระพุทธเจ้าและคณะพระสาวกรู้ทันที่ว่า นี่คือฤทธิเดชของนั้น- โทปนันทนาคราช พระสาวกต่าง ๆ พวกนี้ทูลขออาสาเป็นผู้ปราบพญานาคนี้..” (น่านกฐก(นามแฝง), 2558: 8 - 9)

2. การเพิ่มตัวละคร

2.1 เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญองคูลิมล

จากการศึกษาเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารทั้ง 23 สำนัก พบว่ามีการเพิ่มตัวละครเพียงสำนักเดียว คือ หนังสือองคูลิมล ฉบับการ์ตูนสี โดยสำนักพิมพ์อัมรินทร์ โดยตัวละครที่ถูกเพิ่มเข้ามาและมีบทบาทกับตัวละครเอกของเรื่องนั้นมีด้วยกัน 4 ตัวละคร ดังต่อไปนี้

(1) ตัวละครไชยพลา

ไชยพลาคือศิษย์รุ่นพี่ร่วมสำนักศิษยาโมกษ์ที่อหิงสกะไปศึกษาร่ำเรียนในเมืองตักศิลา จุดเริ่มต้นการพบกันระหว่างไชยพลาที่อหิงสกะไม่ค่อยดีนัก เนื่องด้วยอหิงสกะไปขัดขวางการทารุณสัตว์ของไชยพลาและพวก จึงเป็นจุดเริ่มต้นของความบาดหมางของตัวละครทั้งสอง เมื่อเข้ามาสู่สำนักไชยพลาได้ขออาสาประลองฝีมือกับอหิงสกะและก็เป็นฝ่ายพ่ายแพ้ไป อหิงสกะผู้เป็นเลิศในด้านการเรียนสรรพวิชาต่าง ๆ ไม่นานก็เป็นทีที่ไว้วางใจและชื่นชอบของอาจารย์ถึงขนาดมอบตำแหน่งหัวหน้าผู้ฝึกสอนให้ ทำให้ไชยพลาที่อยู่มาก่อนเกิดความริษยาในความโดดเด่นของอหิงสกะและคิดจะหาทางกำจัด

วันหนึ่งเมื่ออาจารย์ล้มป่วยจึงเขียนใบสั่งยาให้อหิงสกะนำไปให้หมอยา เพื่อจัดยามารักษาอาการ ไชยพลาจึงใช้จังหวะนี้สับเปลี่ยนใบสั่งยาของอาจารย์ เมื่ออาจารย์ทานยา เข้าไปอาการที่เป็นอยู่ก็ทรุดหนักลงไปกว่าเดิม ไชยพลาจึงได้โอกาสกล่าวใส่ร้ายว่าอหิงสกะว่าคิดทรยศ จะตั้งตนเป็นใหญ่แทนอาจารย์ด้วยการวางยา อาจารย์หลงเชื่อถ้อยคำของไชยพลาจึงคิดจะกำจัด อหิงสกะ และทุกอย่างก็เป็นไปตามแผนของไชยพลา อหิงสกะถูกอาจารย์ล่อลวงให้ออกไปฆ่าคนจน กลายเป็นน้องคูลิมาลผู้โด่งดัง กลายเป็นโจรที่มีค่าหัวสูงลิ่ว ไชยพลาที่คอยฟังข่าวของอหิงสกะจึง รวบรวมพรรคพวกเพื่อหมายจะกำจัดอหิงสกะเพื่อไปรับรางวัล ไชยพลาและอหิงสกะต่อสู้กันจนใน ท้ายที่สุดไชยพลาและพรรคพวกก็ถูกอหิงสกะฆ่าตายทั้งหมด

(2) ตัวละครท่านหมอ

ท่านหมอคือผู้ที่จ่ายยาและรักษาอาการให้กับอาจารย์ของอหิงสกะ ภายหลังจากที่ไชยพลาสับเปลี่ยนใบสั่งยานั้น ทำให้อาการของอาจารย์ที่สาปโมกซ์ทรุดหนักลง อาจารย์จึงให้อหิงสกะไปตามหมอเพื่อมาตรวจดูอาการ ภายหลังจากที่ท่านหมอตระหนักว่า อาการของอาจารย์ที่สาปโมกซ์กับยาที่ตนจัดมาให้มันไม่ถูกกัน แต่ก็แกล้งตอบอาจารย์ว่าเป็น ความผิดของตนที่ชรามากสายตาอาจเลอะเลือนทำให้จ่ายยาผิด เมื่อทำการรักษาเสร็จเรียบร้อยจึงมา แฉแก่อหิงสกะ ด้วยท่านหมอเห็นพริ้วว่ามีผู้ไม่ประสงค์ดีกับอหิงสกะจึงเตือนให้อหิงสกะระวังตัวถึง ภัยที่กำลังเข้ามาคุกคาม

(3) ตัวละครเจ้ามอม

เจ้ามอมคือสุนัขมอมกะหร่องตัวหนึ่งซึ่งอาศัยอยู่บริเวณสำนักทิศา ปาโมกซ์ เจ้ามอมถูกไชยพลาและพวกกรูมทำร้ายโดยอ้างว่ากำลังฝึกวิชาโดยใช้เจ้ามอมเป็นเป้า แต่โชค ดีที่อหิงสกะเดินทางมาถึงสำนักพอดี จึงได้เข้าช่วยเหลือเจ้ามอมได้ทันเวลา อหิงสกะรักษาบาดแผลให้ เจ้ามอมจนหายดีหาข้าวหาน้ำให้มันกินจนมันแข็งแรงขึ้น ในตอนท้ายเจ้าจ้อยศิษย์ร่วมสำนักที่อหิงส กะเคยช่วยชีวิตจึงใช้เจ้ามอมทำหน้าที่ส่งจดหมายไปเตือนให้อหิงสกะทราบข่าวว่าไชยพลาและพวก กำลังคิดจะกำจัดเขา

(4) ตัวละครเจ้าจ้อย

เจ้าจ้อยศิษย์ร่วมสำนักของอหิงสกะเป็นชายตัวเล็ก พละกำลังมีน้อยจึง ไม่สู้คน มักถูกไชยพลาและพวกรังแกอยู่เสมอ ๆ วันหนึ่งเจ้าจ้อยถูกกล่าวหาว่าไม่เคารพรุ่นพี่ไชยพลา และพวกจึงกรูมทำร้ายอหิงสกะผ่านเห็นเข้าจึงช่วยไว้ได้ทัน และทั้งสองกลายเป็นเพื่อนกัน เมื่อวันที่อหิง สกะลากลับไปเยี่ยมบิดาที่บ้านไชยพลาจึงไปจับเจ้ามอมมาฆ่าเพื่อบังคับให้เจ้าจ้อยใส่ร้ายอหิงสกะว่า

กำลังคิดทรยศอาจารย์ ด้วยความกลัวว่าเจ้ามอมจะตายทำให้เจ้าจ๋อยยอมจำนนและทำตามคำสั่งของไชยพลา ในตอนท้ายเมื่อภัยจากไชยพลาและพวกกำลังจะมาถึงอหิงสกะ เจ้าจ๋อยจึงอยากช่วยเหลืออหิงสกะจึงแอบเขียนจดหมายให้เจ้ามอมไปส่งให้อหิงสกะนั่นเอง ซึ่งการช่วยเหลือของเจ้าจ๋อยในครั้งนี้ก็นำให้อหิงสกะเพิ่มความระมัดระวังตัวและสามารถเตรียมการรับมือไชยพลาและพวกได้ทัน่วงที

ตัวละครทั้ง 4 ตัว ที่ถูกเพิ่มเข้ามาในเรื่องเล่าพระพุทเจ้าผจญอหิงสกะในสำนวนนี้ ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการเดินเนื้อเรื่องในช่วงที่อหิงสกะกำลังศึกษาอยู่ในสำนักทิศาปาโมกข์ แม้ตัวละครแต่ละตัวจะเข้ามามีบทบาทในช่วงเวลาสั้น ๆ แต่ก็ช่วยทำให้เรื่องเล่าในสำนวนนี้มีความน่าสนใจเพิ่มมากขึ้นในฐานะที่ช่วยสนับสนุนให้เห็นเส้นทางชีวิตหรือมิติของตัวละครอหิงสกะมากยิ่งขึ้น กล่าวคือตัวละครข้างต้นมีทั้งตัวละครฝ่ายร้ายที่อิจฉาริษยาและคอยยุยงให้อาจารย์เข้าใจอหิงสกะผิดจนกระทั่งคิดจะกำจัดลูกศิษย์ของตน ดังนั้นตัวละคร ไชยพลา ในการผลิตซ้ำสำนวนดังกล่าวนี้จึงมีบทบาทในฐานะเป็นผู้มีส่วนผลักดันให้อหิงสกะกลายเป็นอหิงสกะ ในขณะตัวละครท่านหมอ เจ้าจ๋อย และเจ้ามอม คือตัวละครฝ่ายดีที่ทำหน้าที่เป็นตัวละครผู้ช่วยเหลือในยามที่อหิงสกะกำลังตกที่นั่งลำบาก ดังนั้น ตัวละครที่ถูกเพิ่มเข้ามาจึงช่วยให้เรามองเห็นชีวิตอหิงสกะว่าเป็นบุคคลที่ไม่ได้มีสันดานโง่มีตั้งแต่กำเนิดแต่เป็นการกระทำที่เกิดจากความจำใจแต่ในท้ายที่สุดก็เมื่อได้ฟังธรรมกับพระพุทธองค์ก็สามารถกลับตัวมาเป็นคนดี บวชและศึกษาพระธรรมในพุทธศาสนาและบรรลอรหันต์ได้

3. การปรับเปลี่ยนตัวละคร

3.1 เรื่องเล่าพระพุทเจ้าผจญพญามาร

(1) โสตถิยพราหมณ์ : ผู้ถวายหญ้า 8 กำ แต่เจ้าชายสิทธัตถะ

ละครโทรทัศน์พระพุทเจ้ามหาศาสดาโลก เป็นละครที่มีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดหลายอย่างในเรื่องเพื่อสร้างความน่าสนใจและความตื่นตาตื่นใจแก่ผู้ชม การปรับเปลี่ยนตัวละครโสตถิยพราหมณ์ถือเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจ กล่าวคือ ละครเรื่องนี้ไม่ได้ตัดตัวละครโสตถิยพราหมณ์ออกไปอย่างในบางสำนวนที่กล่าวมาแล้วในข้างต้น แต่ละครเรื่องดังกล่าวปรับเปลี่ยนตัวละครและเหตุการณ์ของโสตถิยพราหมณ์ในลักษณะที่แตกต่างไปจากเดิม กล่าวคือดังที่กล่าวมาแล้วในประเด็นข้างต้นว่า โสตถิยพราหมณ์คือตัวละครที่บังเอิญเดินผ่านเจ้าชายสิทธัตถะและบังเกิดความเลื่อมใสศรัทธาจึงได้นำอมถวายหญ้า 8 กำที่ตนถือมานั้นแต่พระองค์ เจ้าชายสิทธัตถะจึงรับไว้และใช้ปุรงนั่งสำหรับทำสมาธิใต้ต้นโพธิ์

เนื้อเรื่องเกี่ยวกับตัวละครโสทธิยพราหมณ์ที่ถ่ายทอดผ่านละครโทรทัศน์เรื่องนี้แตกต่างออกไปนั่นคือ ไม่มีตัวละครที่ชื่อโสทธิยพราหมณ์แต่ผู้ที่บังเอิญเดินผ่านเจ้าชายสิทธัตถะไปนั่นคือเด็กชายเลี้ยงวัวจากวรรณะจัณฑาล ดังที่ปรากฏในบทสนทนาต่อไปนี้

วันหนึ่งเจ้าชายสิทธัตถะบังเอิญพบเด็กชายถือหญ้าแห้งเดินผ่านมา

.....

เจ้าชายสิทธัตถะ : ไม่ต้องกลัวข้าหรือกนะ เจ้าจะเอาหญ้าไปไหน

เด็กชาย : เอาไปให้กระบือ ...อย่างนะข้าเป็นชนชั้นต่ำ ข้าเป็นจัณฑาล ถ้าแตะตัวข้าท่านจะมีมลทิน

เจ้าชายสิทธัตถะ : ไม่หรือก ข้าจะไม่มีมลทิน เพราะแตะต้องตัวเจ้า ข้าชื่อสิทธัตถะ เจ้าชื่ออะไร

เด็กชาย : ข้าชื่อสวัสตี ท่านคือนักบวชหรือ

เจ้าชายสิทธัตถะ : ใช่ ข้าอยากนั่งใต้ต้นไม้เพื่อทำสมาธิ

เด็กชาย : ให้ข้าเอาหญ้าปุรงนั่งให้ท่านดีไหม

เจ้าชายสิทธัตถะ : เอสิ ข้ายินดีที่นั่งบนหญ้าที่เจ้าปูให้

เด็กชาย : เชิญเลย ท่านมุนี

เจ้าชายสิทธัตถะ : ขอบใจเจ้ามากจริง ๆ เจ้าช่างมีน้ำใจนัก สวัสตี

จากบทสนทนาข้างต้นจะเห็นว่า ผู้ที่ถวายหญ้าสำหรับปูเป็นอาสนะให้เจ้าชายสิทธัตถะนั้นไม่ใช่พราหมณ์ชื่อโสทธิยะอย่างที่นิยมผลิตซ้ำกันในหลายสำนวน แต่เป็นเด็กชายจากวรรณะจัณฑาลที่ชื่อ **สวัสตี** และนอกจากนี้เหตุการณ์ข้างต้นยังไม่ใช่การถวายหญ้าเพื่อปุรงนั่งในวันตรัสรู้ เป็นแต่เพียงการทำสมาธิในวันธรรมดาเท่านั้น ผู้สร้างละครโทรทัศน์ได้เพิ่มบทบาทของตัวละคร **สวัสตี** ให้มีบทบาทมากกว่าผู้ถวายหญ้าธรรมดา **สวัสตี** เป็นตัวละครที่มีบทบาทร่วมกับนางสุชาดาที่ได้กล่าวไว้แล้วในข้างต้น เพราะหลังจากการพบกันโดยบังเอิญครั้งนี้ สวัสตี ก็ติดตามเจ้าชายสิทธัตถะไปอีกระยะหนึ่งพร้อม ๆ กับนางสุชาดา

การปรับเปลี่ยนในตัวละครในข้างต้นผู้วิจัยเห็นว่าเป็นเหตุผลที่คล้ายกับกรณีของการเพิ่มบทบาทของนางสุชาดา กล่าวคือ การปรับเปลี่ยนจากโสทธิยพราหมณ์ให้กลายเป็นเด็กชายจากวรรณะจัณฑาลผู้นี้เพื่อแสดงให้เห็นว่าชายสิทธัตถะมีความเสมอภาคกับผู้คนในทุกชนชั้นอย่างเท่าเทียมกัน พระองค์ยินดีรับน้ำใจจากเด็กชายที่มีวรรณะต่ำกว่าตนด้วยเหตุผลที่ว่ามนุษย์ทุกคนเกิดมาไม่ว่าจะอยู่ในวรรณะใดย่อมมีความเป็นมนุษย์เสมอกัน แม้จะเป็นตัวละครที่ไม่ตรง

ตามเนื้อหาเดิมที่เคยมีมาแต่การปรับเปลี่ยนดังกล่าวถือว่าเป็นการนำเสนอภาพเจ้าชายสิทธัตถะว่าเป็นผู้มีความเหมาะสมในฐานะพระพุทธเจ้ามากเพียงไร

ภาพประกอบ 33 ภาพเจ้าชายสิทธัตถะพบเด็กชายถือหญ้า 8 กำ
ที่มา: ละครโทรทัศน์พระพุทธเจ้ามหาศาสดาโลกตอนที่ 34

อีกประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับเหตุการณ์การถวายหญ้านี้คือ หญ้าที่โสถติพรหมณ์นำมาถวายแต่เจ้าชายสิทธัตถะนั้นเรามักจะพบเห็นในการผลิตข้าวแทบทุกสำนวนเรียกหญ้านั้นว่า “หญ้าคา” แต่ความจริงแล้วหญ้าที่โสถติพรหมณ์นำมาถวายนั้นคือ “หญ้ากุงะ” มีข้อสันนิษฐานที่น่าสนใจเกี่ยวกับเรื่องชนิดของหญ้าที่โสถติพรหมณ์ถวายแต่เจ้าชายสิทธัตถะ ดังที่ พระมหาบุญโฮม ปริบุญณสีโล (ไชยฤทธิ์) (2558) กล่าวว่า หญ้ากุงะ(กุงะ) (ชื่อวิทยาศาสตร์ *Desmostachy bipinnata Stapf*) เป็นหญ้าในวงศ์ Gramineae (Poaceae) มีถิ่นกำเนิดที่ประเทศอินเดียและเนปาล ชอบขึ้นในที่แห้งแล้งริมฝั่งแม่น้ำ โดยจะขึ้นเป็นกอหญ้าใหญ่ ใบอวรูปยาวเหมือนหอก ขอบใบคม ดอกเป็นช่อรูปพริ้วมิด หรือเป็นแท่งตั้งตรง แข็ง สีน้ำตาลอ่อน ออกดอกตลอดฤดูฝน ขยายพันธุ์ได้โดยการเพาะเมล็ด และแยกกอ ต้นหญ้ากุงะ เป็นหญ้าชนิดหนึ่งที่มักขึ้นในพื้นที่แห้งแล้งตามที่รกร้าง ที่โล่งทั่วไป และขึ้นตามริมฝั่งของแม่น้ำ มักขึ้นเป็นกอ ๆ เหน้งมีขนาดใหญ่และอวรูป ขยายพันธุ์ด้วยวิธีการเพาะเมล็ดและวิธีการแยกกอ

หญ้ากุงะ (กุงะ) เป็นหญ้าชนิดหนึ่งซึ่งถือกันว่ามีความศักดิ์สิทธิ์มาก เนื่องจากเป็นหญ้าที่ปรากฏในพุทธประวัติว่า ในวันก่อนที่พระพุทธเจ้าจะตรัสรู้ เจ้าชายสิทธัตถะได้รับถวายหญ้าชนิดนี้จำนวน 8 กำมือจากพรหมณ์โสถติยะ และเจ้าชายสิทธัตถะได้นำหญ้ากุงะไปปูลองนั่งเป็นพุทธบัลลังก์ในวันที่พระองค์ตรัสรู้ ทำให้ชาวพุทธถือว่าหญ้านี้มีความสำคัญมาก และจัดให้หญ้านี้เป็นต้นไม้สำคัญชนิดหนึ่งในพุทธประวัติ และชาวพุทธนิยมนำหญ้าชนิดนี้มาประกอบพิธีกรรมทาง

ศาสนา เช่น นำมาทำเป็นที่ประพรมน้ำพระพุทธรูป เป็นต้น ชาวฮินดูนับถือว่าหญ้านี้มีความศักดิ์สิทธิ์เช่นกัน โดยนำหญ้านี้มาประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ในวันแรม 15 ค่ำเดือน 9 หรือที่เรียกว่า กุศโตปาฏนีอมาวสยา เพื่อเป็นการบูชาพระกฤษณะ เทพเจ้าองค์หนึ่งของศาสนาฮินดู (พระมหาบุญโฮม ปริบุญณสีโล (ไชยฤทธิ์), 2558)

หญ้ากู่สะมีหลายชนิด ทั้งชนิดที่คล้ายหญ้าคา และชนิดที่มีใบนุ่มมีรากหอม สำหรับชนิดที่ไสตถียพราหมณ์ถวายนั้น สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นชนิดที่มีใบนุ่มและรากหอม และไสตถียพราหมณ์น่าจะนำหญ้าไปทำพิธีมงคล (เพราะไสตถียะ ก็แปลว่าสวัสดีอยู่แล้ว) ไสตถียะน่าจะ เป็นชื่อของพราหมณ์ที่ทำพิธีเพื่อความสวัสดิมงคล ในหนังสือพุทธประวัติ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงแต่งไว้ว่า “ครั้นเวลาเย็น เสด็จมาสู่ต้นพระมหาโพธิ ทรงรับหญ้า ของคนหาบหญ้าชื่อไสตถียะ ถวายในระหว่างทาง” มิได้ทรงใช้คำว่าหญ้าคาซึ่งเมื่อไปดูในคัมภีร์อัฐกถาปปัญจสูทนี มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสและอัฐกถาชาดกเล่มหนึ่ง ซึ่งกล่าวถึงพุทธประวัติตอนตรัสรู้ไว้ข้อความคล้ายกันว่า “สายณหสมเย ไสตถียเณ ทินนา อภฺฐติณมฺภฺฐิโย คเหตุวา โปธิมณฺฑิ อารุยห แปลว่า ในเวลาเย็น พระมหาสัตว์ รับหญ้า 8 กำที่นายไสตถียะถวาย แล้วขึ้นสู่โพธิมณฑล” ในพระบาลีทั้งสองแห่ง ใช้คำว่า ตินะ ซึ่งแปลว่า หญ้า เท่านั้น ไม่ได้ระบุว่าเป็นหญ้ากู่สะ แต่คนในละแวกนั้น กล่าวกันว่าเป็นหญ้ากู่สะ (พระมหาบุญโฮม ปริบุญณสีโล (ไชยฤทธิ์), 2558)

ภาพประกอบ 34 ภาพเปรียบเทียบระหว่างหญ้ากู่สะ (ซ้าย) และหญ้าคา (ขวา)

ที่มา : <https://medthai.com/> และ <https://www.samunpri.com/>

อย่างไรก็ตามจากข้อคิดเห็นข้างต้นผู้วิจัยได้พิจารณาจากสำนวนปฐมสมโพธิกถา พระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส พบว่าในสำนวนนี้มีการระบุชัดเจนว่าไสตถียพราหมณ์ถวายหญ้าคา 8 กำ แต่เจ้าชายสิทธัตถะ จึงไม่แปลกที่การผลิตซ้ำในสำนวนอื่น ๆ ในภายหลังจะใช้คำว่าหญ้าคาเช่นเดียวกัน ซึ่งกรณีนี้ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าอาจมีความ

คลาดเคลื่อนของข้อมูลเนื่องจากหญาทุคะและหญาคา มีลักษณะที่คล้ายคลึงกันมากอาจเป็นเหตุให้เข้าใจว่าหญาทุคะคือหญาคา

3.2 เรื่องเล่าพระพุทเจ้าผจญอาฬวกยักษ์

(1) ท้าวเวสสุวัณ/พระอิศวร

จากการศึกษาการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทเจ้าผจญมารทั้ง 23 สำนัก พบว่ามีการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทเจ้าผจญอาฬวกยักษ์ทั้งสิ้น 9 สำนัก โดยภาพรวมเป็นการผลิตซ้ำด้วยโครงเรื่องเดียวกัน แต่ก็มี ความแตกต่างในแง่ของรายละเอียดของเหตุการณ์บางเหตุการณ์อยู่ซึ่งสามารถจัดกลุ่มออกได้เป็น 3 กลุ่มสำนัก ดังจะได้แสดงให้เห็นตามตาราง ดังต่อไปนี้

ตาราง 13 แสดงรายละเอียดความแตกต่างของเหตุการณ์ในเรื่องเล่าพระพุทเจ้าผจญอาฬวกยักษ์

ลำดับ	สำนักที่ 1	สำนักที่ 2	สำนักที่ 3
1	ท้าวเวสสุวัณอนุญาตให้อาฬวกยักษ์สามารถจับมนุษย์และสัตว์ที่เข้ามาในเขตต้นไทรกินได้	พระอิศวรประทานพรให้อาฬวกยักษ์สามารถจับมนุษย์และสัตว์ที่เข้ามาในเขตต้นไทรกินได้	
2	พระเจ้าอาฬวออกไล่ล่าเนื้อไปไกลกว่า 3 โยชน์ ทรงจับเนื้อได้ในที่สุดและทรงหันเนื้อออกเป็น 2 ท่อนแล้วหามกลับมา	กวางทองที่พระเจ้าอาฬวไล่ตามไปแท้จริงเป็นเทพเจ้าแปลงกายมาเมื่อลวงพระองค์จนหลงเข้าไปในป่าลึกแล้ว กวางทองก็หายวับไปกับตา	
3	พระเจ้าอาฬวถูุกยักษ์จับ ทรงตอรองและทรงสัญญาว่าจะส่งมนุษย์มาให้ยักษ์กินวันละคน		
4	ทรงส่งนักโทษประหารและผู้ต้องขังไปให้ยักษ์กินจนหมดเรือนจำ ต้องใช้วิธีลักขโมยเด็กทารกไปให้ยักษ์กินแทน ชาวเมืองอาฬวจึงให้เด็กและสตรีมีครรภ์หนีไปอยู่ในชนบท เหตุการณ์ดังกล่าวกินเวลาทั้งสิ้น 12 ปี		
5	พระเจ้าอาฬวอนุญาตให้ส่งโอรสไปให้ยักษ์กินในวันรุ่งขึ้น		พระโอรสทูลอาสาขอเป็นภักษาหารให้แก่ อาฬวกยักษ์ในวันรุ่งขึ้นเสียเอง
6	พระพุทเจ้าตรวดุพระญาณทรงเห็นว่าอุปนิสัยของอาฬวกยักษ์จะได้บรรลุโสดาปัตติผล และในอนาคตพระราชโอรสจะบรรลุอนาคานิผล จึงเสด็จไปยังที่อยู่ของอาฬวกยักษ์		

ตาราง 13 (ต่อ)

ลำดับ	สำนวนที่ 1	สำนวนที่ 2	สำนวนที่ 3
7	คัทรยัักษ์(ผู้เฝ้าประตู)ไปบอก อาฬวกยัักษ์ว่าพระพุทธเจ้า เสด็จมาที่วิมาน ส่วนสาครียัักษ์และเหมวต ยัักษ์ที่เหาะผ่านมานำคณะ เฝ้าพระพุทธเจ้า และกล่าว สวดติพระองค์ให้อาฬวกยัักษ์ ฟัง สร้างความโกรธเคืองให้ อาฬวกยัักษ์มากยิ่งขึ้น	คนธรรพ์ผู้เฝ้าประตูวิมานของ อาฬวกยัักษ์กล่าวเตือน พระพุทธเจ้าถึงความโหดร้าย ของอาฬวกยัักษ์และขอร้อง ไม่ให้เสด็จเข้าไปในวิมานของ อาฬวกยัักษ์	
8	อาฬวกยัักษ์แสดงอิทธิฤทธิ์ภาพคูกคามพระพุทธเจ้าเฉกเช่นเดียวกับที่พญามารคูกคามที่ โพธิบัลลังก์		
9	อาฬวกยัักษ์ใช้อาวุธที่ร้ายแรงที่สุดของตนคือทูลสาธุ (อาวุธคือ ผ้า) เข้าทำร้ายพระพุทธเจ้าและอาวุธนั้นกลายเป็นเพียงผ้าเช็ด เท้าไปในที่สุด		
10	อาฬวกยัักษ์นำคำถามที่บิดามารดาเคยสอนไว้ เป็นปัญหา 8 ข้อ ซึ่งบิดามารดาจดจำไว้ ตั้งแต่สมัยพระพุทธกัสสปะ มาทูลถามพระพุทธเจ้าและพระพุทธองค์ทรงตอบคำถาม นั้นได้ทั้งหมด		
11	เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสตอบปัญหาข้อที่ 8 จบ อาฬวกยัักษ์ก็บรรลู่เสदाปัตติผล		
12	พวกราชบุรุษนำพระราชกุมารมาส่งให้อาฬวกยัักษ์กิน อาฬวกยัักษ์รับทารกแล้วถวาย แด่พระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าส่งทารกคืนให้ราชบุรุษ		
13	พระกุมารจึงได้พระนาม “หัตถกอฬวกะ”		

จากตารางในข้างต้นจะเห็นว่าเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารตอนผจญ
อาฬวกยัักษ์ของทั้ง 3 กลุ่มนี้มีทั้งรายละเอียดที่เหมือนและแตกต่างกัน ซึ่งในส่วนรายละเอียดที่
แตกต่างกันนั้นก็มียู่ 2 กรณี กรณีแรกคือผู้เล่าเรื่องเลือกที่จะเล่าข้ามหรือตัดทอนเนื้อหาหรือ
เหตุการณ์นั้นออกไปเนื่องจากอาจไม่มีผลสำคัญกับการดำเนินเนื้อเรื่องหลัก ยกตัวอย่าง เช่น
เหตุการณ์ที่ 1 – 3 ซึ่งพบว่าในการผลิตซ้ำในกลุ่มที่ 3 เลือกที่จะเล่าข้ามหรือตัดออกแล้วมาเริ่มต้นเล่า

เรื่องจากเหตุการณ์ที่ 4 – 5 ก่อนจะเล่าข้ามในเหตุการณ์ 7 และไปเล่าเหตุการณ์ในลำดับที่ 8 เป็นต้น กรณีที่สองคือผู้เล่าปรับเปลี่ยนรายละเอียดบางอย่างในเหตุการณ์เดียวกัน อาทิ เหตุการณ์ที่ 1 และ 2 ในการผลิตข้าสำนวนกลุ่มที่ 1 และ 2 ในเหตุการณ์เดียวกันนี้พบว่าการปรับเปลี่ยนรายละเอียดให้แตกต่างกันออกไป โดยประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนครั้งนี้คือ ชื่อตัวละครที่เป็นผู้ประทานพรให้อาฬภักษ์สามารถจับมนุษย์และสัตว์ที่ล่องล้าเข้ามาในเขตต้นไทรของตนกินได้นั้น ในการผลิตข้ากลุ่มที่ 1 กล่าวว่า คือ ท้าวเวสสุวัณ ส่วนในการผลิตข้ากลุ่มที่ 2 กล่าวว่าคือ พระอิศวร ซึ่งทั้งสองกลุ่มนี้พบว่าการผลิตข้าในปริมาณพอ ๆ กัน จึงเป็นที่น่าสนใจว่า เหตุใดในเหตุการณ์เดียวกันนี้จึงมีการใช้ชื่อตัวละครที่แตกต่างกัน เพราะหากพิจารณาในเบื้องต้นจะเห็นว่าตัวละครทั้งสองตัวเป็นเทพที่อยู่กันคนละศาสนา เหตุใดจึงมีการปรากฏชื่อเทพคนละศาสนานี้ในเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมาร ตอนผจญอาฬภักษ์ ที่มีการผลิตข้าในสื่อร่วมสมัยนี้ได้

จากการศึกษาพบว่าตัวละครทั้งสองนี้ต่างมีบทบาทและความเกี่ยวข้องที่สำคัญในพุทธศาสนาด้วยกันทั้งคู่ ดังนั้นผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงที่มาและความสำคัญของตัวละครทั้งสองนี้เพื่อให้ทราบและเข้าใจเกี่ยวกับตัวละครทั้งสองในเบื้องต้น ก่อนที่จะวิเคราะห์ถึงปรากฏการณ์ที่มีตัวละครซึ่งถือว่าเป็นเทพคนละศาสนาปรากฏในเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมาร ตอนผจญอาฬภักษ์อย่างที่เราเห็นในปัจจุบัน

ผู้วิจัยจะขอเริ่มต้นด้วยความเป็นมาและความสำคัญของท้าวเวสสุวัณที่ปรากฏในการผลิตข้าสำนวนกลุ่มที่ 1 ที่กล่าวถึงท้าวเวสสุวัณว่าเป็นผู้ให้พรอาฬภักษ์ให้สามารถจับมนุษย์และสัตว์ที่เข้ามาในเขตต้นไทรกินได้นั้น ความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ปี 2554 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) กล่าวว่า ท้าวเวสวัณหรือท้าวกุเวรเป็นเทพเจ้าแห่งยักษ์ เป็นหนึ่งในจตุรุมหาราช ผู้คุ้มครองและดูแลโลกมนุษย์ สถิตอยู่บนสวรรค์ชั้นจตุรุมหาราชิกา ทรงอิทธิฤทธิ์อำนาจมากประทับ ณ โลกบาลทิศเหนือ นอกจากนี้ท้าวเวสสุวัณหรือท้าวกุเวรยังเป็นที่รู้จักกันดีในฐานะเป็นอธิบดีแห่งอสูรหรือยักษ์ เป็นเจ้าแห่งผี เป็นเทพผู้มียักษ์เป็นบริวาร ส่วนเรื่องราวของท้าวเวสสุวัณที่ปรากฏในพระไตรปิฎก มีดังนี้

พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่ม 3 ภาค 2 หน้าที่ 151 กล่าวว่า บทว่า เพราะฉะนั้น มหาชนจึงเรียกท้าวกุเวรมหาราชว่า ท้าวเวสวัณ ดังนี้ มีเรื่องเล่าว่า เมื่อพระพุทธรเจ้ายังไม่อุบัติ ท้าวมหาราชนี้เป็นพราหมณ์ ชื่อ กุเวร ได้สร้างโรงหีบอ้อย ประกอบด้วยเครื่องยนต์ 7 เครื่อง กุเวรพราหมณ์ได้ให้ผลกำไรซึ่งเกิดขึ้นที่โรงเครื่องยนต์แห่งหนึ่งแก่มหาชนที่มาแล้วได้กระทำบุญผลกำไรที่มากกว่า ได้ตั้งขึ้นในที่นั้นจากโรงที่เหลือ กุเวรพราหมณ์เสื่อมใสด้วยบุญนั้นจึงถือเอาผลกำไรที่เกิดขึ้น แม้ในโรงที่เหลือให้ท่านตลอดสองหมื่นปี เขาได้ถึงแก่กรรมไปเกิดเป็นเทพบุตรชื่อกุเวรในสวรรค์ชั้นจตุรุมหาราชิกา ต่อมาได้ครองราชย์สมบัติในราชธานีชื่อ วิสาณะ ตั้งแต่นั้น จึงเรียกว่า ท้าวเวสวัณ.

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สัตตก-อัฐก-นวกนิบาต เล่มที่ 15
หน้าที 154 กล่าวว่า ก็สมัยนั้นแล นั้นทมารดา อุบาสิกาชาวเมืองเวฬุกันฎกะลุกขึ้นในเวลาใกล้รุ่ง
สวดปารายนสูตรทำนองสรภัญญะ สมัยนั้นท้าวเวสวัณมหาราชมีกรณียกิจบางอย่างเสด็จจากทิศอุดร
ไปยังทิศทักษิณได้ทรงสดับนั้นทมารดาอุบาสิกาสวดปารายนสูตรทำนองสรภัญญะประทับรอฟังจนจบ
ขณะนั้น นั้นทมารดาอุบาสิกา สวดปารายนสูตร ทำนองสรภัญญะจบแล้วนั่งอยู่ ท้าวเวสวัณมหาราช
ทรงทราบว่กถาของนั้นทมารดาอุบาสิกาจบแล้ว จึงทรงอนุโมทนาว่า สาธุ น้องหญิง สาธุ น้องหญิง
นั้นทมารดาอุบาสิกาถามว่า ก่อนท่านผู้มีพักตร์อันเจริญ ท่านนี้คือใครเล่า.

เว. ดูก่อนน้องหญิง เราคือท้าวเวสวัณมหาราช ภاتاของเธอ. บท
ว่า โภ ปเนโส ภทรมุข ความว่า เพราะเสียงที่ดังถึงเพียงนี้ ก้องไปในที่ ๆ มีอารักขาไว้ดังนี้ นั้นท
มารดาอริยสาวิกา ผู้บรรลุผล 3 แล้วปราศจากความเกรงกลัว ปิดหน้าต่าง มีสีเหมือนแผ่นทองคำ
กล่าวว่า พ่อปากดี พ่อปากงาม ท่านนี้เป็นใคร เป็นนาคหรือครุฑ เป็นเทวดา เป็นมารหรือเป็นพรหม
ดังนี้แล้ว เมื่อจะกล่าวกับท้าวเวสวัณ จึงกล่าวอย่างนี้. บทว่า อหนเต ภคินี ภاتا ความว่า ท้าวเวสวัณ
ทรงสำคัญพระอริยสาวิกาผู้เป็นพระอนาคามีว่าพี่เพราะพระองค์เองเป็นพระโสดาบัน จึงตรัสว่าภคินี
พี่ท่าน แล้วจึงสำคัญพระอริยสาวิกาผู้เป็นพระอนาคามีนั้นนั้นว่าเป็นน้องของพระองค์อีกเพราะนางยัง
อยู่ในปฐมวัย แต่พระองค์แก่กว่าเพราะทรงมีพระชนมายุ 9 ล้านปีแล้ว จึงตรัสเรียกพระองค์เองว่า
ภاتاพี่ชาย.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต เล่ม 1 ภาค 6 หน้าที 365
กล่าวว่า ในบทว่า ราชปิ ต เวสสวโณ กุเวโร นี้มีอธิบายว่า ยักษ์นั้นชื่อว่าเป็นพระราชาเพราะอรรถว่า
เป็นที่ยินดี ชื่อว่า เวสวัณ เพราะครองราชย์สมบัติในวิสาณราชธานี ฟังทราบว่ ชื่อว่ากุเวรตามชื่อเดิม.
ได้ยินมาว่ายักษ์ชื่อกุเวรนั้นเป็นพราหมณ์มหาศาลทำบุญมีทานเป็นต้น เกิดเป็นใหญ่ในวิสาณราชธานี
เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า กุเวร. ดังที่ท่านกล่าวไว้ในอาฏานาฎิยสูตรว่า

กุเวรสส โข ปน มาริสมา มหาราชสส วิสาณานาม ราชธานี ตสมา
กุเวโร มหาราชา เวสสวโณติ ปวุจจติ.

ความว่า ข้าแต่ท่านผู้เริ่ดทุกข์ทั้งหลายราชธานีชื่อว่าวิสาณะเป็นของ
ท้าวกุเวรมหาราช เพราะฉะนั้น ท้าวกุเวรมหาราชจึงมีชื่อว่า เวสวัณ.

ในพระสูตรที่ชื่อว่า “อาฏานาฎิยะ” กล่าวว่า ท้าวกุเวร ตั้งเมืองอยู่ใน
อากาศ ข้างทิศที่อุดรกรูทวีป (เหนือ) และ เขาพระสุเมรุ ยอดสุทนต์ (ที่เป็นผาทอง) ตั้งอยู่ มีราชธานี
2 ชื่อ คือ อากมันทาและวิสาณามีนครอีก 8 นคร

ตามวัดวาอารามต่าง ๆ จะมีรูปปั้นยักษ์ 1 ตน บ้าง 2 ตน บ้าง ยืนถือกระบองค้ำพื้น ส่วนมากจะมี 2 ตน ฝ้าอยู่หน้า ประตูโบสถ์ หรือ วิหารที่เก็บของมีค่า มีพระพุทธรูปและโบราณสมบัติล้ำค่าของทางวัดบรรจุอยู่ ด้านละ 1 ตน หรือไม่ก็บริเวณลานวัด หรือที่ที่มีคนผ่านไปมาแล้วเห็นโดยง่าย บ้างก็สร้างเอาไว้ในวิหารหรือศาลาโดยเฉพาะก็มี ซึ่งยักษ์เหล่านั้น ถ้าเป็น ตนเดียวก็จะหมายถึง รูปเคารพของท้าวเวสสุวัณ แต่ถ้าเป็น 2 ตนก็จะเป็นบริวารของท่านท้าวเวสสุวัณ คอยทำหน้าที่ปกป้องรักษา ดูแลบริเวณวัด ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าในทางพระพุทธศาสนานั้นท้าวเวสสุวัณถือเป็นเทพผู้ยิ่งใหญ่องค์หนึ่งที่มีฐานะเป็นผู้คอยดูแลพระพุทธรูปศาสนาไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าท้าวสักกะเทวราชท่านอื่นเลย

ภาพประกอบ 35 ภาพรูปปั้นท้าวเวสสุวัณ

ที่มา: <http://www.baanjompra.com/webboard/thread-6152-1-1.html>

ชื่อเทพเจ้าอีกองค์ที่มีปรากฏในเหตุการณ์การผจญอาพวักยักษ์ในเหตุการณ์เดียวกันคือเป็นผู้ให้พรอาพวักยักษ์ให้สามารถจับมนุษย์หรือสัตว์ที่ล่องล้าเข้ามาในอาณาเขตต้นไทรได้นั้นคือ พระอิศวร เมื่อกล่าวถึง “ศิวะ” หรือ “พระอิศวร” คนไทยทั่วไปย่อมรู้จักกันเป็นอย่างดีเพราะพระศิวะมีความสัมพันธ์กับสังคมไทยมาเป็นเวลานาน ทั้งในเชิงที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ความเชื่อ พิธีกรรม หรือแม้แต่ในวรรณคดีอย่าง *ลิลิตยวนพ่าย* และ *รามเกียรติ์* เป็นต้น แม้จะไม่มากเท่ากับพระนารายณ์ (พระวิษณุ) แต่พระศิวะก็ถือได้ว่าเป็นเทพเจ้าที่มีบทบาทมากในสังคมไทย ศานติภักดีคำ (2559) กล่าวว่า นอกจากหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์ต่าง ๆ ของอินเดีย จะแสดงให้เห็นว่าพระศิวะได้รับการนับถือจากชาวอารยันในฐานะเทพเจ้าผู้เป็นใหญ่สูงสุดและเป็นเทพแห่งการทำลายล้างแล้ว เรื่องราวของพระศิวะก็ยิ่งปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาด้วย ดังที่ในคัมภีร์โลกบัญญัติได้นำเสนอภาพพระศิวะ (พระมเหศวร) ในฐานะของเทพอินทผู้ถูกปราบโดยพระพุทธเจ้า ที่กลายมา

เป็นพระพุทธรูปปางโปรดพกาพรหม ซึ่งสร้างเป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าประทับอยู่เหนือเทวดาที่ประทับอยู่ บนโค อันเทวดานี้ น่าจะหมายถึงพระศิวะนั่นเอง

ศานติ ภัคดีคำ (2559) ยังกล่าวต่อไปอีกว่า ในประเทศไทยมีปรากฏหลักฐานการนับถือพระศิวะมาตั้งแต่โบราณ ดังปรากฏหลักฐานว่าเกี่ยวกับการรับรู้และนับถือพระศิวะของไทยในแต่ละช่วงสมัย ดังนี้

พระศิวะในการรับรู้สมัยสุโขทัยมีหลักฐานปรากฏว่าภายหลังจากอาณาจักรสุโขทัยสถาปนาขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 18 นั้น สุโขทัยน่าจะได้รับอิทธิพลความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ผ่านทางอาณาจักรเขมรโบราณ ทว่าไม่ปรากฏหลักฐานการรับรู้เกี่ยวกับพระศิวะในสมัยสุโขทัยตอนต้นให้เห็นอย่างชัดเจนนัก แต่สันนิษฐานว่า ศาสนสถานที่มีตั้งแต่เดิมหลายแห่ง น่าจะเป็นศาสนาสถานที่สร้างขึ้นเพื่อบูชาเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู เช่น ศาลตามาแดงและ วัดศรีสวาย เป็นต้น ในสมัยต่อมาได้มีการพบศิลาจารึก เช่น ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาเขมร ของพระมหาธรรมราชาที่ 1 (พระยาสิทธิไทย) ได้มีการกล่าวถึงการสร้างเทวรูปพระอิศวร (พระมหেশ্বর) เทวรูปพระนารายณ์ไว้ในเทวาลัยมหาเกษตร เมื่อ พ.ศ. 1892 ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการนับถือพระศิวะในสมัยสุโขทัยอย่างชัดเจน หรืออย่างในจารึกหลักที่ 45 หรือศิลาจารึกปูขุนจิตขุนจอต กล่าวถึง พระศิวะว่า มหेश্বর ซึ่งหมายถึงพระมหেশ্বর (พระศิวะ) รวมอยู่ในบรรดาเทวดาและอมนุษย์ทั้งหลาย ที่อัญเชิญมาเป็นพยานในพิธีสาบานระหว่างพระมหาธรรมราชาที่ 3 (พระยาไสลือไทย) กับพระยาผากอง กษัตริย์เมืองน่าน เมื่อ พ.ศ. 1935 เป็นต้น (ศานติ ภัคดีคำ, 2559: 51 - 52)

เมื่อมาถึงในสมัยอยุธยาปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการบูชาพระศิวะว่าเป็นเทพที่สำคัญไว้อย่างชัดเจน ดังปรากฏในวรรณคดีที่แต่งขึ้นตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) อาทิ ร่ายโบราณ ตอนต้นของลิลิตโองการแข่งน้ำ ในกฎหมาย “พิธีสูท้าน้ำลุยเพลิง” ที่ตราขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 1899 เรื่อยมาจนถึงในลิลิตยวนพ่าย ซึ่งแต่งขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แห่งกรุงศรีอยุธยา และประชุมคำฉันท์คุษฎีสังเวยกล่อมช้าง ผลงานของขุนเทพกวี ทั้งหมดล้วนแต่เป็นวรรณคดีที่มีการกล่าวถึงพระศิวะหรือพระอิศวรทั้งสิ้น ที่สำคัญยิ่งกว่านั้นจะพบว่าในสมัยอยุธยาปรากฏชื่อพระศิวะในพระนามของกษัตริย์อยุธยาหลายพระองค์ แม้ว่าสังคมไทยจะมีความเชื่อว่าพระมหากษัตริย์ไทยทรงมีฐานะเป็นพระนารายณ์อวตารเพียงองค์เดียว แต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาก็ปรากฏหลักฐานว่ามีพระนามของกษัตริย์หลายพระองค์มีชื่อของพระศิวะอยู่ อาทิ พระนาม “นเรศวร” หรือ “นเรศ” ดังที่ปรากฏในพระไอยการกบฏศึกว่า “สมเด็จพระมหาบาทกษัตริย์ อัครบุรินโสดมบรมหนอนรา เจ้าฟ้านเรศเชษฐาธิบัติ” ซึ่งหมายถึง “พระศิวะ” อย่างชัดเจน หรือในกรณีพระนาม “เอกาทศรถ” นั้น ทว่าไปมักเข้าใจว่าหมายถึง สิบเอ็ดรถ โดยมักจะอธิบายกันว่าหมายถึง “กษัตริย์ผู้ทรงสามารถรบกับรถศึกได้ถึง 11 คัน” ซึ่งเทียบกับพระนาม “ท้าวทศรถ” ในมหากาพย์ รามายณะ เมื่อพิจารณาจากรูปเขียนที่ปรากฏในเอกสารโบราณส่วนใหญ่จะเขียนว่า

“พระบาทสมเด็จพระเอกาทศวรรุทธริศวร บรมนาถบพิตร” ซึ่งหมายถึงพระนามของพระศิวะโดยตรง (ศานติ ภัคดีคำ, 2559: 55 - 60)

ภาพประกอบ 36 ภาพรูปปั้นพระศิวะ (พระอิศวร)

จากวัดพระศิวะ (Siva Temple) บังกาลอร์ ประเทศอินเดีย

ที่มา: <http://thepmahasub.blogspot.com/2015/10/blog-post.html>

จากหลักฐานข้างต้นจะเห็นได้ว่า ความเชื่อในสังคมไทยก่อนที่จะได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนานั้น ผู้คนส่วนใหญ่นอกจากจะมีความเชื่อเกี่ยวกับภูตผีปีศาจแล้วยังมีการนับถือเทพเจ้าตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ฮินดูที่เข้ามามีอิทธิพลในสังคมไทยด้วย ดังจะเห็นได้จากการปรากฏของหลักฐานต่าง ๆ ที่ทำให้ทราบว่าในสังคมไทยมีการยอมรับและนับถือพระศิวะหรือพระอิศวรมาอย่างยาวนาน แต่เมื่ออิทธิพลของพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาในสังคมไทยและมีผู้นับถือเพิ่มมากขึ้น ความเชื่อเกี่ยวกับภูตผีปีศาจที่ปรากฏอยู่ก่อนต่างก็ได้ปรับเปลี่ยนและยอมรับนับถือในทางพระพุทธศาสนา รวมถึงความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์แม้จะลดลงไปบ้างแต่ก็ไม่ได้หายไปเสียทีเดียว ยังคงมีปรากฏความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ ร่วมกันกับพุทธศาสนาเรื่อยมา

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าการปรับเปลี่ยนที่เกิดขึ้นในการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร ตอนผจญอาฬวกยักษ์ที่ปรากฏสำนวนที่ใช้ชื่อตัวละครทำวเวสสุวัณและสำนวนที่ใช้ชื่อพระศิวะเป็นผู้ให้พรแก่อาฬวกยักษ์นั้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกันของทั้งสองความเชื่อภายใต้ศาสนาหลักอย่างพุทธศาสนาในประเทศไทย เนื่องจากว่าไม่เพียงแต่ทำวเวสสุวัณเท่านั้นที่มีบริวารเป็นยักษ์หรือภูตผี ในทางศาสนาพราหมณ์พระศิวะเองก็ได้ชื่อว่าเป็นเจ้าแห่งผีหรือปีศาจเช่นเดียวกัน และการที่ยังคงมีการผลิตซ้ำทั้งสองสำนวนอย่างสม่ำเสมอนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่านี่คือการ

ยอมรับซึ่งกันและกันของทั้งศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ในฐานะผู้ที่นับถือพระพุทธเจ้า เช่นเดียวกัน

3.3 เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญช้างนาฬาคีรี

(1) การกล่าวถึงจำนวนนายขมังธนู

การผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารตอนผจญช้างนาฬาคีรีนั้น พบว่ามีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดของตัวละครเพียงตัวเดียวคือ การกล่าวถึงจำนวนตัวละครนายขมังธนูซึ่งพระเวททัตส่งไปเพื่อลอบปลงพระชนม์พระพุทธเจ้านั้น จากการศึกษาเรื่องเล่าที่มีการผลิตซ้ำตอนผจญช้างนาฬาคีรีทั้ง 14 สำนวน พบว่ามีการกล่าวถึงจำนวนของนายขมังธนูที่ต่างกันอย่างออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ (1) สำนวนไม่มีการระบุจำนวนนายขมังธนูมีทั้งสิ้น 12 สำนวน และ (2) มีการระบุจำนวนนายขมังธนู มีทั้งสิ้น 2 สำนวน คือ หนังสือพาหุ ขัณฑ์แห่งพุทธะและหนังสือพาหุ มนต์แห่งขัณฑ์ ซึ่งทั้ง 2 สำนวนนี้กล่าวว่า พระเวททัตได้ส่งนายขมังธนูจำนวน 16 คน เพื่อไปลอบปลงพระชนม์พระพุทธเจ้า ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการผลิตซ้ำดังกล่าวส่วนใหญ่จะเป็นการเล่าถึงเหตุการณ์ดังกล่าวโดยไม่มีการระบุจำนวนนายขมังธนู ซึ่งหากพิจารณาตามเหตุการณ์จะพบว่าอันที่จริงเรื่องของจำนวนนายขมังธนูนั้นเป็นเพียงอนุภาคเล็ก ๆ ที่ไม่มีผลต่อการดำเนินเรื่องหลักแต่อย่างใด จึงอาจเป็นสาเหตุให้ผู้เล่าเรื่องในสำนวนต่าง ๆ นั้นเลือกที่จะตัดทอนในการลงรายละเอียดในเหตุการณ์นี้ สำหรับสำนวนที่มีการระบุจำนวนลงไปนั้น ทั้งสองสำนวนได้ระบุตรงกันว่านายขมังธนูนั้นมีจำนวน 16 คน ซึ่งข้อเท็จจริงที่กล่าวไว้ในพระวินัยนั้น ปัญญา ใช้บางยางและคณะ (2557) ได้อธิบายข้อความจากพระวินัย (วินย.จุฬ.ข้อ 368 – 371) เกี่ยวกับเหตุการณ์นายขมังธนูไว้ ดังนี้

“พระเวททัตเข้าเฝ้าอชาตศัตถ์ แล้วทูลขอให้ส่งราชบุรุษไปปลงพระชนม์พระสมณ โคดม อชาตศัตถ์กุมารตรัสสั่งว่า “พนายทั้งหลาย พระผู้เป็นเจ้าเวททัตสั่งอย่างใดให้พวกท่านทำอย่างนั้น” พระเวททัตเรียกราชบุรุษมาสั่งว่า ตอนนี้พระสมณโคดมประทับอยู่ที่โน้น (เขาคิชฌกูฏ) เจ้าจงไปปลงพระชนม์ (ด้วยการยิงธนู) แล้วจึงหนีมาทางนี้, แล้วก็เรียกราชบุรุษมาอีก 2 คน สั่งว่าพวกเจ้าจงไปดักขุมตรงโน้น ถ้ามีใครเดินมาคนเดียวพวกเจ้าจงฆ่าคนนั้นแล้วเรียกมาอีก 4 คน ให้ไปดักขุมฆ่า 2 คนนั้น เรียกมาอีก 8 คน ไปดักฆ่าราชบุรุษ 4 คน แล้วเรียกว่ามาอีก 16 คน ให้ไปดักฆ่าราชบุรุษ 8 คน ที่จะผ่านทางโน้น (1+2+4+8+16 รวมใช้ราชบุรุษ 31 คน) พระเวททัตคิดว่าแผนจะสำเร็จด้วยดี แต่ในท้ายที่สุด ราชบุรุษทั้ง 31 คนก็ไม่มีใครสามารถกระทำการตามที่พระเวททัตสั่งได้สำเร็จ อีกทั้ง ราชบุรุษทั้ง 31 คนยังได้มีโอกาสรังสรรค์ธรรมจากพระพุทธเจ้าจนเกิดดวงตาเห็นธรรมอีกด้วย” (ปัญญา ใช้บางยางและคณะ, 2557: 106)

จากคำอธิบายรายละเอียดของนักขมังธูในข้างต้นจะเห็นว่าแท้จริงแล้วมีการใช้นักธนูครั้งนี้ทั้งสิ้น 31 คน เหตุที่ต้องใช้จำนวนมากขนาดนี้นั้นก็เพราะเพื่อจะได้ปิดกรรมชั่วของตนเอง ด้วยวิธีการฆ่าปิดปากเป็นทอด ๆ เพื่อไม่ให้ใครขัดทอดตนหรือถ้าขัดทอดก็จะมีน้ำหนักนั่นเอง

จากตัวอย่างการปรับเปลี่ยนทั้งด้านเนื้อเรื่อง/เหตุการณ์และด้านตัวละครที่ปรากฏในการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัยในข้างต้น สรุปได้ว่า การปรับเปลี่ยนโดยตัดทอนเพิ่ม ปรับเปลี่ยนรายละเอียดหรือการสลับลำดับเหตุการณ์นั้นไม่ได้ส่งผลต่อโครงเรื่องหลักแต่อย่างใด เป็นแต่เพียงการปรับเปลี่ยนเพื่อให้สอดคล้องหรือสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการสร้างสรรค์งานหรือเพื่อให้เหมาะสมกับกลุ่มผู้เสพเท่านั้น ดังจะได้สรุปลักษณะการผลิตซ้ำและการปรับเปลี่ยนเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในแต่ละเหตุการณ์ ดังนี้

1) เหตุการณ์การผจญพญามาร

เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญพญามารที่ได้กล่าวไปในข้างต้นนั้นแสดงให้เห็นว่าเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นเหตุการณ์สำคัญที่ยังคงได้รับการผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องในหลายรูปแบบ ทั้งนี้พบว่าการปรับเปลี่ยนด้านเหตุการณ์และตัวละคร ไม่ว่าจะเป็นการตัดเหตุการณ์พระสุบินนิมิต 5 ประการ การปรับเปลี่ยนเนื้อเรื่องในเหตุการณ์นางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาส การผจญกองทัพพญามารและการผจญธิดาพญามาร การตัดและปรับเปลี่ยนตัวละครไม่ว่าจะเป็นพญากาฬนาคราช โสถถียพราหมณ์ ช้างคิริเมฆลและพระแม่ธรณี อย่างไรก็ตามแม้จะมีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดไปบ้างแต่ในทุกสำนวนที่ปรากฏนั้นล้วนแล้วแต่ยังคงไว้ซึ่งแนวคิดหลักของเรื่องเกี่ยวกับพุทธวิธีที่ทรงเอาชนะมาร ได้แก่

- (1) การอธิษฐานต่อแผ่นดิน ขอให้แผ่นดินเป็นพยานการตรัสรู้ของพระองค์
- (2) การอธิษฐานหรือการระลึกถึงบุญกุศลที่ทรงบำเพ็ญมายาวนาน คือ บารมี 30 ทศ เพื่อใช้เป็นกำลังใจอันเข้มแข็งเพื่อต่อสู้กับการรุกรานของมารคือกิเลสภายในจิตใจของพระองค์
- (3) การใช้ขันติบารมี คือความอดทนอดกลั้นในการเอาชนะอุปสรรคทุกอย่างโดยไม่ย่อท้อ แม้จิตผ่ายตั่ว(มาร) จะหลอกล่อพระองค์ทุกทางก็ตามที่

2) เหตุการณ์การผจญอหวกยักษ์

เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญพญามาร ตอนพระพุทธเจ้าผจญอหวกยักษ์ที่ได้กล่าวไปในข้างต้นนั้นแสดงให้เห็นว่ามีการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญอหวกยักษ์มาในหลายรูปแบบ แม้จะไม่ได้มีปรากฏในการผลิตซ้ำในพุทธประวัติทุกสำนวนก็ตามที แต่การรับรู้ต่อเหตุการณ์การผจญอหวกยักษ์สำหรับพุทธศาสนิกชนนั้นยังคงมีอย่างสม่ำเสมอ นอกจากนี้เหตุการณ์ดังกล่าวยังแสดง

ให้เห็นถึงพุทธกิจสำคัญของพระพุทธเจ้า นั่นคือ พุทธกิจในการสอนหรือการเสด็จจาริกโปรดบุคคลต่าง ๆ รวมไปถึงแสดงให้เห็นพุทธวิธีที่พระพุทธองค์ใช้ในเหตุการณ์ในครั้งนี้จนได้รับชัยชนะ นั่นก็คือทรงใช้ขันติธรรมคือความอดทนที่ในการระงับความโกรธไม่ให้เกิดขึ้นในขณะที่ถูกยักยักคุกคาม ดังที่ปัญญา ใช้บางยางและคณะ (2559) กล่าวว่า พระโหราจารย์ (หมายถึง พระสุนทรศีลสะและพระวชิรญาณเถระ) กล่าวถึงนิสัยและการกระทำของอาฬวกยักษ์ว่า “อาฬวกมกขมถทยกฤษ” (อาฬวกยักษ์ผู้ลบหลู่, หยาบกระด้าง) “โฆรมบนา” (ฉุนเฉียวง่าย) “อภิชุฉิมิตสพพรตติ” (คุกคามจะทำร้ายตลอดคืน ยืนรุ่ง), “มาราติเรก” (ยิ่งกว่ามาร) และได้กล่าวถึงพุทธวิธีที่ทรงใช้สู้กับอาฬวกยักษ์ว่า “วิธินา ชิตะวา” (ทรงชนะด้วยวิธีใช้) “ขุนตีสุนท” (พระขันติที่ทรงฝึกมาอย่างดีแล้วหรือพระขันติเป็นอุบายสั่งสอน คือ เมื่อกล่าวถึงขันติก็เป็นอันกล่าวโสรจจะและโสรจัสสตา ด้วย)

3) เหตุการณ์การผจญช้างนาฬาคีรี

จากการศึกษาเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร ตอนพระพุทธเจ้าผจญช้างนาฬาคีรีนั้นพบว่าได้รับการผลิตซ้ำมาในลักษณะเดิม แม้จะมีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดของเหตุการณ์หรือตัวละครไปบ้างโดยเฉพาะการผลิตซ้ำในรูปแบบหนังสือการ์ตูนที่ได้รับการปรับเปลี่ยนการแสดงออกของตัวละครทั้งภาพและเนื้อหาเพื่อความเหมาะสมสำหรับวัยของผู้อ่าน/ผู้ชม แต่การผลิตซ้ำที่ปรากฏในข้างต้นล้วนแล้วแต่ยังคงแนวคิดสำคัญของเรื่องดังเดิม กล่าวคือเป็นการนำเสนอเหตุการณ์สำคัญอีกตอนหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นถึงพระบารมีของพระพุทธองค์ที่แม้จะถูกบงการร้ายจากพระญาติอย่างพระเทวทัตถึง 3 ครั้ง แต่ก็ไม่อาจทำอันตรายใด ๆ ให้กับพระองค์ได้เลย ส่วนในครั้งที่ต้องผจญช้างนาฬาคีรีนั้น พระองค์ก็สามารถปราบช้างดุร้ายด้วยพระเมตตาจนผู้คนทั้งหลายพากันกล่าวสรรเสริญ พระองค์ว่า “คนบางพวกฝึกช้างและฝึกม้า ต้องมีท่อนไม้ ขอและแฉ่ พระพุทธเจ้าผู้แสวงหาคุณยิ่งใหญ่ ทรงฝึกช้างโดยไม่ต้องใช้ท่อนไม้ ไม่ต้องใช้ศาสตราเลย”(วินย.จุฬ.ข้อ 377-381)

4) เหตุการณ์การผจญองคุลิมาล

จากการศึกษาการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร ตอนผจญองคุลิมาลในข้างต้นจะเห็นได้ว่าเรื่องราวขององคุลิมาลได้รับการผลิตซ้ำมาอย่างต่อเนื่อง มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบในการนำเสนอที่หลากหลายช่วยให้เรื่องราวมีความน่าสนใจอยู่เสมอ ในส่วนของการปรับเปลี่ยนรายละเอียดต่าง ๆ นั้น ผู้วิจัยพบว่าแม้จะมีการเพิ่ม การลดทอนหรือแม้แต่การปรับเปลี่ยนเนื้อหาหรือตัวละครออกไปบ้างแต่ในการผลิตซ้ำทุกสำนวนก็ยังคงแนวคิดสำคัญของเรื่องไว้ 3 ประการ คือ

ประการแรกเรื่องราวขององคุลิมาลคือแบบอย่างของผู้หลงผิดที่เชื่อถือศรัทธาบุคคลที่ตนเคารพมากจนทำให้ขาดสติ ความเลื่อมใสศรัทธาในตัวบุคคล เชื่อถือ เชื่อมั่นต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดนั้น จะต้องใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองตามเหตุผลและผลแห่งความเป็นจริง ดังนั้น ศรัทธาที่ดีต้อง

ประกอบด้วยปัญญาซึ่งเป็นองค์ธรรมที่มีความสัมพันธ์กัน ต้องมีต้องใช้ให้เสมอกัน จึงจะบังเกิดสัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) สามารถดำเนินชีวิตไปสู่เป้าหมายที่ถูกต้องตรงทางโดยสวัสดิภาพ

ประการที่สองเรื่องราวขององคุลิมาลคือแบบอย่างของผู้ที่มีความรู้แต่ขาดกัลยาณมิตรที่ดี คอยแนะนำสิ่งที่ดีเพื่อเดินในทางถูกต้อง องคุลิมาลเป็นแบบอย่างของมนุษย์ผู้มีสภาพจิตใจที่อ่อนไหวเมื่อถูกกระตุ้นจากสิ่งแวดล้อมที่ชักนำไปทางชั่วร้ายจึงสามารถกระทำสิ่งที่ขัดต่อศีลธรรมอันดีงามโดยไม่คำนึงถึงความผิดนั้น

ประการสุดท้ายเรื่องราวขององคุลิมาลคือแบบอย่างของผู้ที่หลงผิดและสำนึกได้ด้วยใจบริสุทธิ์ เมื่อได้รับโอกาสจากสังคมหรือคนรอบข้างก็พร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงตนเองในหนทางใหม่ที่ดียิ่งขึ้น

การผลิตซ้ำในข้างต้นทำให้เราเห็นว่าเรื่องราวขององคุลิมาลไม่เพียงแต่มีตัวตนในภาพจิตรกรรมฝาผนังหรือเพียงแค่นิทานพื้นบ้าน พุทธศาสนิกชนทั้งหลายยังคงศรัทธาและเคารพในพระเถระรูปนี้เสมอมา ด้วยท่านคือแบบอย่างของผู้ที่ชี้ให้เห็นว่า ชีวิตเราทุกคนนั้นไม่มีคำว่าสายสำหรับการเริ่มต้นทำความดี สร้างคุณประโยชน์ต่อตนเอง สังคมและคนรอบข้าง ท่านทำให้เห็นว่า “ในโลกใบนี้ไม่มีอะไรเป็นไปไม่ได้ ชักก็ยิ่งดีกว่าไม่ทำอะไรเลย”

5) เหตุการณ์การผจญนางจิญจมาณวิกา

การผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร ตอนผจญนางจิญจมาณวิกาที่ได้อธิบายให้ทราบในข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่าการผลิตซ้ำส่วนใหญ่ยังคงเป็นการผลิตซ้ำในสำนวนเดิม มีเพียงไม่กี่สำนวนที่มีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดบางประการของเหตุการณ์หรือตัวละคร แต่มีสิ่งหนึ่งที่เรายังคงเห็นทั้งในสำนวนเดิมและสำนวนที่ได้รับการปรับเปลี่ยนนั้นคือ การกระทำของนางจิญจมาณวิกา นั้นไม่ได้กระทำเพียงลำพังแต่นางได้รับการสนับสนุนจากผู้ที่มีอิทธิพลมากกว่า แม้จะเป็นตัวละครที่ถูกมองว่าเป็นนารีพิฆาตผู้ทำลายศาสนาแต่หากพิจารณาถึงเหตุการณ์ทั้งหมดก็เห็นว่านางจิญจมาณวิกา ก็เป็นเพียงผู้หญิงที่ถูกผู้ชายใช้เป็นเครื่องมือในการทำสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้ตนเองได้ในสิ่งที่ปรารถนา ดังเช่นสำนวนเดิมเหล่าเดียรฉายก็ต้องการทำลายพระพุทธเจ้าเพื่อให้ได้ลาภสักการะมาสู่ตน ส่วนในสำนวนที่มีการปรับเปลี่ยนใหม่ ดังเช่น ในละครโทรทัศน์พระพุทธเจ้ามหาศาสดาโลก พระเทวทัตเองก็หลอกใช้ความคับแค้นใจของนางจิญจมาณวิกาเพื่อเป็นเครื่องมือในการทำลายพระพุทธเจ้าเช่นกัน ทั้งนี้การปรับเปลี่ยนบางสำนวนดังกล่าวอาจไม่ได้ชี้ว่าสำนวนที่มีการปรับเปลี่ยนนั้นถูกหรือผิด อาจกล่าวได้แต่เพียงความเหมาะสมของการผลิตซ้ำเรื่องเล่าดังกล่าว เนื่องจากมีเงื่อนไขในเรื่องของวัตถุประสงค์, สื่อ, ความทันสมัยของเทคโนโลยีรวมไปถึงบริบทของสังคมที่เปลี่ยนไปที่คอยกำกับอยู่ อย่างไรก็ตามสิ่งสำคัญของการผลิตซ้ำและการสร้างสรรค์ด้วยวิธีการปรับเปลี่ยนต่าง ๆ นั้น

คือการใช้เรื่องราวของนางจิญจมาณวิกาที่สามารถสื่อสารเจตนาหรือความคิดของผู้สร้างไปยังผู้ชมได้ครบถ้วนหรือไม่ ทั้งนี้ผู้ที่ให้คำตอบได้ดีที่สุดก็คือผู้อ่านหรือผู้ชมนั่นเอง

6) เหตุการณ์การผจญสังกนิครนถ์

เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญสังกนิครนถ์ที่ได้กล่าวมาในข้างต้นนั้น จะเห็นว่าเป็นเหตุการณ์ที่ได้รับการผลิตซ้ำตามแบบสำนวนเดิมเป็นส่วนใหญ่ อาจเรียกได้ว่าเป็นเหตุการณ์ที่ไม่มีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดมากเท่าใดนักหากเทียบกับเหตุการณ์อื่น ๆ อีกทั้งยังคงเป็นเรื่องเล่าที่คงนำเสนอแนวคิดสำคัญดั้งเดิมว่าด้วยท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อนักไดวาที่โดยอาศัยโลกายตศาสตร์ดังที่ ฌันฐูร์ตัน ผาธา (2549) กล่าวว่า สำหรับพระพุทธศาสนานั้นได้วางหลักเกณฑ์ในการปฏิบัติต่อลัทธิในกายต่าง ๆ ทั้งที่คล้ายและแตกต่างกันเป็นข้อบ่งชี้อย่างชัดเจนในหลักการของพระโอรสชาติโมกข์คือการเผยแผ่หลักธรรมไม่ว่าจะเป็นอย่างไรต้อง (1) ยึดหลักความอดทน (2) ความมั่นคงต่อเป้าหมายคือพระนิพพาน (3) ไม่เบียดเบียนทั้งทางกาย วาจา ใจต่อผู้อื่นทั้งทางตรงและทางอ้อม (4) ดำเนินชีวิตอย่างสมถะเรียบง่ายตามแนวทางของพระวินัย ดังนั้น การวางท่าทีต่อผู้ที่เข้ามารุกรานทางปัญญาจึงไม่นิยมโต้ตอบโดยใช้กำลังแต่จะใช้สติปัญญาในการโต้ตอบนั่นเอง

7) เหตุการณ์การผจญนินโทปนันทนาคราช

เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร ตอนผจญนินโทปนันทนาคราชนี้เป็นเรื่องเล่าที่มีการปรับเปลี่ยนในด้านรายละเอียดค่อนข้างน้อย อาจเรียกได้ว่าการปรับเปลี่ยนในข้างต้นแทบจะไม่ได้ส่งผลใดต่อการดำเนินเนื้อเรื่องหลักแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามการผจญมารในเหตุการณ์นี้มีความโดดเด่นในเรื่องธรรมวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการเอาชนะมารแตกต่างไปจากการผจญมารเหตุการณ์อื่น ๆ กล่าวคือ พระพุทธองค์ไม่ได้ทรงกระทำเองแต่เลือกใช้พระอัครสาวก คือ พระโมคคัลลานะให้เป็นผู้ปราบความดุร้ายของนินโทปนันทนาคราชแทน การตัดสินใจของพระพุทธองค์สะท้อนให้เห็นคุณธรรมที่ทรงปฏิบัติตามหลักทศ 6 ว่าด้วยเรื่องสิ่งทีอาจารย์พึงปฏิบัติต่อศิษย์ อาทิ แนะนำให้เป็นคนดี ให้เรียนดี บอกความรู้ศิลปวิทยาทุกอย่าง รวมทั้งการยกย่องให้ปรากฏในหมู่มิตร ด้วยเหตุนี้จึงเลือกพระโมคคัลลานะผู้เป็นพระอรหันต์ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นพระสาวกผู้มีฤทธิ์มากทั้งยังเชี่ยวชาญในการเข้าออกญาณได้อย่างคล่องแคล่วให้เป็นผู้ปราบความดุร้ายและนิสยอันธพาลของนินโทปนันทนาคราชได้สำเร็จ

เหตุการณ์ดังกล่าวไม่เพียงแต่เป็นการยกย่องและยอมรับความสามารถของพระโมคคัลลานะให้เป็นที่ปรากฏต่อหมู่พระอรหันต์ด้วยกันแล้ว ให้ยังแสดงให้เห็นถึงพระวิสัยทัศน์ของพระพุทธองค์ในการรู้จักใช้บุคคลผู้ที่มีความรู้ความสามารถเหมาะสมกับภารกิจเพื่อที่งานนั้นจะได้สัมฤทธิ์ผลอย่างสูงที่สุด แม้จะมีพระสาวกรูปอื่น ๆ ขออาสาไปปราบแต่พระพุทธองค์ก็ไม่ทรงอนุญาตด้วยเห็น

ว่าอาจเกิดอันตรายกับสาวกทั้งหลายที่ไม่เชื่อวิชาญาณการเข้าออกญาณดังพระโมคคัลลานะ อาจพลาดท่าถูกนันทโพนันทนาคราชทำร้ายได้นั่นเอง

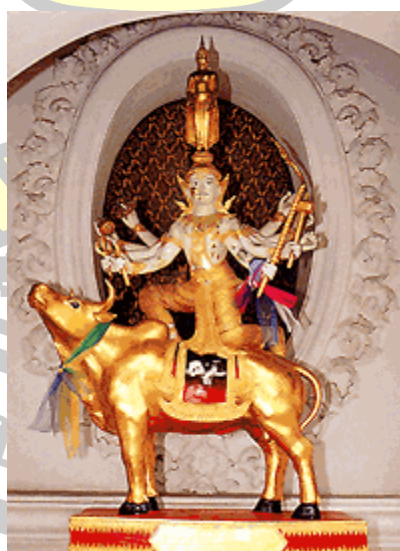
8) เหตุการณ์การผจญท้าวพกาพรหม

เหตุการณ์การผจญท้าวพกาพรหมของพระพุทธเจ้า มีเนื้อหาปรากฏในพระไตรปิฎกถึง 2 เล่ม ได้แก่ มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกและสังยุตตนิกาย สคาถาวรรค ทั้งนี้การผลิตซ้ำการเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญท้าวพกาพรหมทั้ง 11 ส่วนวน ยังคงเล่าเรื่องด้วยโครงเรื่องเดียวกัน คือการกล่าวถึงเหตุการณ์การเอาชนะพกาพรหม โดยตรงอาศัยเหตุที่ต้องเดินทางไปโปรดครั้งนี้อยู่ 3 ประการด้วยกัน ได้แก่ (1) ทรงต้องการไปแก้ทิฏฐิของพกาพรหมผู้ซึ่งเคยเป็นอาจารย์ของพระพุทธเจ้าในอดีตชาติ (2) ต้องการไปแก้ไขความเห็นผิดที่ขัดแย้งกับแนวทางของพระธรรมวินัยคือ สัสสคติทฎฐิ (ถือว่าสรรพสิ่งเที่ยงแท้) ด้วยการแสดงธรรมเพื่อยืนยันหลักไตรลักษณ์ให้ปรากฏในภพทั้ง 3 อันเป็นแก่นของธรรมที่จะต้องประกาศและ (3) ทรงมุ่งผลจากการแสดงธรรมนั้นให้เกิดแก่พรหมบริษัทและเทวดาทั้งหลาย โดยท้ายที่สุดพระพุทธองค์ก็ทรงให้หลักทสพลญาณ หมายถึง คุณธรรมคือญาณหยั่งรู้ของพระพุทธองค์ที่ทรงมีต่อสัตว์โลกและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการอบรมสั่งสอนหรือแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในโลกทั้ง 3 ได้ ทรงใช้ธรรมข้อนี้ในการโต้ตอบกับท้าวพกาพรหมให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องชัดเจนในเรื่องความไม่เที่ยง และยอมรับพระพุทธองค์ในที่สุด

ทั้งนี้ผู้วิจัยพบว่าความน่าสนใจของเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญท้าวพกาพรหมในตอนนี้อยู่ที่การแสดงให้เห็นแนวคิดเรื่องของการยอมรับที่จะอยู่ร่วมกันของศาสนาสองศาสนานั้นคือศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ กล่าวคือ ในพระพุทธศาสนาเราจะพบความเกี่ยวข้องระหว่างพระพุทธเจ้าและพรหมอยู่เสมอ โดยพรหมที่มีปรากฏอยู่ในทางศาสนาพุทธนั้นสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภทด้วยกัน ได้แก่ ประเภทแรกคือ สัมมาทิฏฐิพรหม หมายถึงพรหมผู้ตั้งมั่นในคุณธรรมหรือหลักธรรมสามารถรู้และไตร่ตรองตามเหตุผลที่ฟังประสงคได้ โดยมากพรหมประเภทนี้จะให้การคุ้มครองพระพุทธศาสนา เช่น สหัมบดีพรหม ส่วนประเภทที่สองมีจฉาทิฏฐิพรหม ได้แก่ พรหมประเภทที่มีความเห็นผิดต่าง ๆ อาทิ เห็นว่าไม่มีสิ่งใดที่เที่ยงแท้แน่นอนเหมือนพรหมโลกเลยซึ่งเป็นแนวคิดที่สนับสนุนความมีตัวตนของสรรพสิ่ง ดังเช่น พกาพรหม และสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงปฏิบัติต่อพรหมทั้ง 2 ประเภทนี้ตามความเห็นของ ญญฐูร์ตัน ผาธา (2549) คือ (1) สั่งสอนหากเขายอมรับที่จะให้สอนและ (2) สั่งสอนหากเขามีจิตที่ตั้งผิดเพื่อโปรดให้เขามีความคิดที่ถูกต้อง เนื่องด้วยพระพุทธองค์ทรงอยู่ในฐานะเป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ดังนั้น ไม่ว่าพรหมจะมีลักษณะอย่างไรหากมีเรื่องให้ช่วยพระพุทธองค์ก็ทรงช่วยได้โดยไม่จำกัดกาล

นอกจากนี้ ในอีกแง่หนึ่งผู้วิจัยพบหลักฐานที่บ่งชี้ว่า พกาพรหมที่พระพุทธรเจ้าเสด็จไปโปรดจนเป็นที่มาของการสร้างพระพุทธรูปปางโปรดพกาพรหมซึ่งเป็นรูปพระพุทธรเจ้าประทับอยู่เหนือเทวดาที่ประทับอยู่บนโคนันสันนิษฐานว่าเทวดานี้ น่าจะหมายถึงพระศิวะหนึ่งในเทพตรีมูรติ โดยหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารตอนผจญท้าวพกาพรหมนี้ ไม่ใช่เพียงพุทธกิจการเสด็จไปโปรดเหล่าสรรพสัตว์ที่พระพุทธรเจ้าทรงกระทำโดยทั่วไป แต่การผจญท้าวพกาพรหมในครั้งนั้นคือการต่อสู้ระหว่างความเชื่อของศาสนาสองศาสนาด้วยกันดังที่ ศานติ ภักดีคำ (2559: 29) ได้แสดงหลักฐานที่ชี้ให้เห็นเรื่องราวเกี่ยวกับการต่อสู้กันระหว่างพระพุทธรเจ้าและพระศิวะซึ่งปรากฏในคัมภีร์ไตรโลกวินิจฉัย ส่วนวนที่ 1 ที่แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 โดยยังไม่เคยมีการตีพิมพ์เผยแพร่มาก่อน โดยเนื้อหาที่ผู้เขียนคัดบางตอนมาจากเอกสารต้นฉบับมานำเสนอเป็นการบรรยายเหตุการณ์การต่อสู้กันระหว่างพระพุทธรเจ้ากับพระมเหศวร (พระศิวะ) ด้วยการเล่นซ่อนหา เมื่อพระพุทธรเจ้าชนะได้พระศิวะจึงยอมรับนับถือพระพุทธรเจ้าและในตอนท้ายของข้อความยังระบุถึงการสร้างพระพุทธรูปปางโปรดพกาพรหมไว้ด้วย ความว่า

“จำเดิมแต่นั้นไปสมเด็จพระมเหศวรเทวราชก็มีพระไทยเลื่อมใสเชื่อในพระคุณพระศรีรัตนตรัยแล้ว จึงมีเทวบัญชาตรัสให้โอกาสไว้ว่าไปเบื้องหน้า ถ้าผู้ใดมีใจเคารพสร้างรูปอาตมาจนประดิษฐานพระรูปสมเด็จพระพุทธรเจ้าไว้เหนือศีรษะแห่งอาตมา ถ้าผู้ใดทำตามคำอาตมาแล้วจะปรารถนาสิ่งใดให้ได้สำเร็จความปรารถนานั้น ถ้าผู้ใดมิทำตามคำเราสั่งไว้ แม้จะปรารถนาสิ่งใดก็อย่าให้ได้ตั้งความปรารถนานั้นเลย...” (ศานติ ภักดีคำ, 2559: 36)

ภาพประกอบ 37 ภาพพระพุทธรูปปางโปรดพกาพรหม

อย่างไรก็ตามไม่ว่า ‘ท้าวพกาพรหม’ ที่พระพุทธรเจ้าเสด็จไปโปรดในครั้งเหตุการณ์นี้ จะหมายถึงพรหมหรือพระศิวะซึ่งล้วนเป็นเทพเจ้าสูงสุดของศาสนาพราหมณ์ก็ตามที แต่สิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับเหตุการณ์การผจญมาร ตอนผจญท้าวพกาพรหมครั้งนี้นั้นคือการแสดงให้เห็นว่าสังคมไทยมีการรวมกันหรือการผสมผสานกันระหว่างศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ กล่าวคือการศึกษาหรือความเชื่อใด ๆ ก็ตามจะเข้ามาอยู่ร่วมกับสังคมหรือวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ นั้น จำเป็นต้องมีการปรับตัวเพื่อให้เข้ากับความคิดดั้งเดิม ดังที่ อมรา พงศาพิชญ์ (2537: 267) ได้แสดงทรรศนะเกี่ยวกับการผสมผสานศาสนาไว้ว่า การผสมผสานศาสนานี้เป็นการสังสรรค์ทางวัฒนธรรมดังจะเห็นได้จากข้อเท็จจริงที่ว่าในประเทศไทยมีผู้นับถือศาสนาพุทธมาก่อนซึ่งย่อมมีความเชื่อในเรื่องผีสิงเทวดาอยู่ก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเข้ามาและเมื่อพุทธศาสนาเข้าในประเทศไทยแล้วจึงต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับระบบความคิดดั้งเดิม ในตัวระบบพระพุทธศาสนาเองก็เป็นการผสมผสานกับความเชื่อจากศาสนาพราหมณ์อยู่ด้วยแล้วส่วนหนึ่งเนื่องด้วยศาสนาพราหมณ์เองก็ได้แผ่เข้ามามีอิทธิพลในประเทศไทยอยู่ก่อนแล้ว ดังนั้นลักษณะของพุทธศาสนาในประเทศไทยจึงเป็นพุทธศาสนาที่ผสมผสานกับคติพราหมณ์และลัทธิความเชื่อเรื่องผีสิง เทวดานั่นเอง

จากที่กล่าวมา สรุปได้ว่า เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมาร ตอนการผจญท้าวพกาพรหมเรื่องนี้นับเป็นการผลิตซ้ำเพียงเรื่องเดียวจากทั้งหมด 8 เรื่องที่ได้รับการผลิตซ้ำตามแบบโครงเรื่องเดิมโดยไม่มีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดใด ๆ แต่เป็นเรื่องเล่าเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงการต่อสู้และการยอมรับที่จะอยู่ร่วมกันของศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์

ในบทที่ 3 นี้ ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นถึงลักษณะการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัยทั้ง 8 เหตุการณ์ 23 สำนวน ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารที่ละเหตุการณ์ โดยพบว่าส่วนใหญ่เป็นการผลิตซ้ำตามโครงเรื่องเดิมแต่มีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดบางส่วนทั้งด้านเนื้อเรื่อง/เหตุการณ์และด้านตัวละคร สำหรับเนื้อเรื่อง/เหตุการณ์และตัวละครที่มีการปรับเปลี่ยนนั้น พบว่า มีทั้งการเปลี่ยน การตัดทอนและเพิ่มเติมทำให้มีโครงสร้างหรือหน้าที่ที่ต่างไปจากเดิม ทั้งนี้เพื่อให้เข้ากับค่านิยมของผู้บริโภคในปัจจุบันรวมถึงเพื่อให้เป็นไปตามจุดประสงค์อื่น ๆ ของผู้สร้าง ดังนั้นจะเห็นได้ว่าเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารได้รับการผลิตซ้ำผ่านสื่อหลากหลายประเภททั้งสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่สามารถเข้าถึงผู้คนได้ทุกเพศทุกวัยได้ง่ายยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมีการดัดแปลงเนื้อหา/ตัวละครให้เป็นไปตามความค่านิยมของผู้คนในสังคมยุคปัจจุบันหรือแม้เหตุการณ์บางเหตุการณ์จะมีการปรับเปลี่ยนในด้านเนื้อเรื่องหรือตัวละครแต่การถูกผลิตซ้ำในสื่อรูปแบบใหม่ก็ช่วยทำให้เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารได้รับความสนใจและยังคงเป็นที่รู้จักของผู้คนเสมอมา

บทที่ 4

การสืบทอดเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัย

การวิเคราะห์ในบทที่ 4 นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นว่าเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร ยังคงมีการสืบทอดเนื้อหาและแนวคิดธรรมวิธีในการเอาชนะมารวมไปถึงการสืบทอดขนบวรรณคดีที่สำคัญมาอย่างต่อเนื่อง โดยผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อในการวิเคราะห์เป็น 2 ประเด็น ดังนี้

4.1 การสืบทอดเนื้อหาและแนวคิดพุทธวิธีการเอาชนะมารในเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร

4.2 การสืบทอดขนบวรรณคดีในเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร

4.1 การสืบทอดเนื้อหาและแนวคิดธรรมวิธีการเอาชนะมารในเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร

เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารทั้ง 8 เหตุการณ์เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นใน 2 ช่วงเวลาคือ 1) เหตุการณ์การผจญมารก่อนการตรัสรู้ และ 2) เหตุการณ์การผจญมารภายหลังการตรัสรู้ซึ่งอยู่ในระหว่างที่พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญพุทธกิจในฐานะพระพุทธเจ้า โดยเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัยทั้ง 23 ส่วนนั้นได้แสดงให้เห็นการสืบทอดทั้งในด้านเนื้อหาและการสืบทอดแนวคิดธรรมวิธีการเอาชนะมาร ทั้งนี้ผู้วิจัยจะได้อภิปรายในแต่ละประเด็นดังต่อไปนี้

4.1.1 การสืบทอดเนื้อหาเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร

การสืบทอดเนื้อหาเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัยนั้น มีทั้งการเล่าเรื่องรวมกับพุทธประวัติและการเล่าเฉพาะเหตุการณ์การผจญมารเป็นตอน ๆ ไป โดยการสืบทอดเนื้อหาเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารที่ปรากฏร่วมกับพุทธประวัตินั้น ส่วนใหญ่จะนำเสนอเฉพาะเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาสำคัญหรือมีความเกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญ ๆ ในพุทธประวัติ อาทิ การผจญกองทัพพญามารก่อนการตรัสรู้ การผจญช้างนาฬาคีรีอันเป็นหนึ่งในแผนการลอบปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าของพระเวททัตหรือการผจญโจรองคฺคูลิมาลซึ่งต่อมาโจรผู้นี้ได้กลายมาเป็นพระอรหันตสาวกองค์สำคัญในพระพุทธศาสนา ดังนั้นโดยภาพรวมของการสืบทอดเนื้อหาเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารที่ปรากฏร่วมกับพุทธประวัตินั้นจึงเป็นการสร้างความรับรู้และความเข้าใจเส้นทางชีวิตของพระพุทธเจ้าตั้งแต่ประสูติ ตรัสรู้และปรินิพพานเพื่อแสดงให้เห็นพระบารมีของพระพุทธองค์ที่ทรงสั่งสมมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งสัมฤทธิ์ผลในชาติปัจจุบัน ส่วนการสืบทอดเนื้อหาเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารเฉพาะเหตุการณ์การผจญมารนั้นเป็นเรื่องเล่าที่แสดงให้เห็นผลแห่งบารมีนานัปการที่พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญมาซึ่งเป็นการเน้นย้ำให้เห็นถึงพระบารมีของพระพุทธเจ้ารวมไปถึงการแสดงให้เห็นถึง

พระอัจฉริยภาพในการเลือกใช้ธรรมวิธีต่าง ๆ ในการรับมือกับบุคคลหรือเหตุการณ์เลวร้ายที่เกิดขึ้น อันถือเป็นแบบอย่างที่สามารถปฏิบัติตามได้ในสังคมปัจจุบัน

ทั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่าการสืบทอดเนื้อหาเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัยมีทั้งการสืบทอดเรื่องเล่าผ่านตัวบทและการสืบทอดเรื่องเล่าด้วยภาพ ดังนี้

4.1.1.1 การสืบทอดเนื้อหาเรื่องเล่าผ่านตัวบท

เนื้อหาเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารกล่าวถึงตัวละครสำคัญคือ “พระพุทธเจ้า” โดยเหตุการณ์การผจญมารเป็นเรื่องเล่าที่แสดงให้เห็นศักยภาพความเป็นมนุษย์ของพระพุทธเจ้าที่ต้องประสบและเผชิญต่อเหตุการณ์ความยากลำบากในรูปแบบต่าง ๆ ดังนั้น รายละเอียดของเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารจึงเอื้อต่อการสืบทอดและสร้างสรรค์ใหม่โดยการปรับให้เหมาะสมกับบริบทของสังคมยุคปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากการสืบทอดผ่านตัวบทในหลากหลายสำนวน อาทิ

เหตุการณ์การผจญพญามาร

หนังสือพระพุทธชัยมงคลคาถา (พาหุง)

...เมื่อพญาวัสวดี เห็นหนอพระชินศรีโพธิสัตว์ทรงประทับนั่งนิ่งไม่ไหวหวั่น ประการใดก็พิโรธสั่งให้เสนามารรุกเข้ามาทำอันตรายหลายประการจนหมดฤทธิ์ บรรดา สรรพาวุธ ศัสตราयाพิชที่พุ่งซัดไปก็กลายเป็นบุปผามาลัยบูชาพระองค์จนสิ้น ครั้งนั้น พญามารวัสวดีจึงตรัสกับพระโพธิสัตว์ด้วยสันดานพาลว่า สิทธิธณะกุมาร บัลลังก์แก้วนี้เป็นของเรา เกิดเพื่อบุญเรา ท่านเป็นคนไม่มีบุญไม่ควรจะนั่ง จงลุกไปเสียโดยเร็ว.....(พระพุทธชัยมงคลคาถา (พาหุง), 2529: 5)

หนังสือพาหุง: ชัยชนะแห่งพุทธะ

...พญามารราชาจึงบันดาลท่าฝนอาวุธ มีทั้งหอก ดาบ และลูกศร คุกรุ่นเป็นควันไฟลูกโพล่งลอยมาทางอากาศ แต่ฝนอาวุธนั้นเมื่อมาถึงพระโพธิสัตว์ก็กลายเป็นดอกไม้ทิพย์บูชา.....พญามารไม่สามารถทำให้พระโพธิสัตว์หนีไปได้ด้วยลม ฝน ท่าฝนหิน ท่าฝนเครื่องประหาร ท่าฝนถ่านเพลิง ท่าฝนแก้วจริง ท่าฝนทราย ท่าฝนเปือกตม และท่าฝนคือความมืดทั้ง 9 ประการนี้ ก็กริ้วโกรธยิ่งนัก สั่งให้ไพร่พลเข้าจับพระโพธิสัตว์ไว้ให้ได้ ส่วนตัวพญามารเองก็ไสช้างคิริเมฆลเข้าไปถึง กวัดแกว่งจักรอาวุธแล้วทวาดว่า “สิทธิธณะ ท่านจงลุกขึ้นจากบัลลังก์นี้ บัลลังก์นี้เป็นของเรา”.....(จิต-ตระ-ธานี, 2556: 14 – 15)

หนังสือชุดการผจญภัยของพระพุทธเจ้า ตอน ปราบพญามาร

.... พญามารร้ายมนต์เรียกสารพัดพายู้งลม ฝน หิน โคลน ทราบ ฝ่าไฟ
 ชี้เข้า และอาวุธนานาชนิด พัดมารวมกันจนท้องฟ้ามืดมัว พายุเหล่านั้นพัดเข้าไปใส่พระสิริธ
 ณะเต็มแรง แต่กลับไม่โดนพระองค์เลยแม้แต่หยดเดียว หากยังไม่หมดฤทธิ์ร้ายก็กลายเป็น
 ข้าวตอกดอกไม้ อัญมณีล้ำค่าและเครื่องหอมโปรยปรายลงสู่พื้นดิน พญามารแค้นใจยิ่งนัก
 ไส้ซ่างเข้าหาพระสิริธณะแล้วขู่กรรโชกว่า “บัลลังก์นั้นเป็นของข้า เจ้าจงลุกออกไป
 เดียวนี้”....(นันทกฐก,2558: 13 – 15)

เหตุการณ์ผจญนางจิญจมาณวิกา

หนังสือพระพุทธชัยมงคลคาถา (พาหุง)

.... ครั้นได้เวลาพระชินศรีสัมพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมในท่ามกลางพุทธ
 บริษัท ณ พระเชตะวันวิหาร นางจิญจาสันดานพาลก็เข้าไปยืนอยู่ท้ายพุทธบริษัท ทำท่าทาง
 ยืนหยัดกล่าวพระบรมศาสดาว่า “โภ โคตม ตูกรพระสมณโคตม ผู้คุมด้วยปรีชา ท่านนี้
 ฉลาดในเชิงเทศนา อีกสามารถลวงข้าผู้ซื่อจิญจา ให้หลงรักร่วมภริยาสมรสจนปรากฏว่ามี
 ครรภ์ แต่ไม่มีความรู้ในการบริหารซึ่งครรภ์ของข้าฯว่าจะให้คลอด ณ ที่ใด ทั้งขวางให้เร่ร้อน
 ให้ทุเรศน่าเวทนา ทั้งไม่สั่งอุบาลกอุบาสิกา คือท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีหรือนางวิสาखाให้
 เมตตาเป็นภาระช่วยจัดให้จะนับว่าเป็นคนได้อย่างไร น้าอนาถ! มหาชนยังพากันหลงว่าเป็น
 จอมปราษฎ์ผิวดิลัย ขอท่านทั้งหลายจงเห็นใจดิฉันบ้างเถิด”

ตสสา วาณิ สุตวา เมื่อสมเด็จพระชินศรีโมลีโลกกำลังทรงรื้อสัตว์ข้ามจตุร
 โอชะสงสารเมื่อได้สดับคำหญิงพาลจิญจมาณวิกา บริภาษพระองค์ผู้บริสุทธิ์ทามลทินมิได้ใน
 ท่ามกลางพุทธบริษัท ด้วยน้ำใจโหดร้ายเหลือประมาณแฉกตั้งคนใจพาลมือถืออจาม ขวาง
 ประหารดวงจันทร์ที่โคจรอยู่ท่ามกลางหมู่ดาวซึ่งสูงสูกาวอยู่ในท้องฟ้า พระองค์จึงพักพระ
 ธรรมเทศนาไว้ ด้วยประชาชนเกิดไปสนใจนางจิญจมาณวิกา ประหนึ่งนางมารขวางหน้าสกัด
 กั้นมรรคาของพระองค์และพุทธบริษัททุกคน พระองค์จะต้องประจัญกับนางมารซึ่งมีใจ
 อันทพาลเหมือนพญามารวิสวดีด้วยสันตวิธอันดีที่สุดที่จะทรงทำได้ด้วยเหตุที่เกิดขึ้นใน
 ท่ามกลางพุทธบริษัท พระองค์จึงเอื้อนพระโอษฐ์ออกอรรถตรัสว่า “จิญจา ตูกรนางจิญจา
 อันถ้อยคำที่เจ้ากล่าวมานั้นไม่มีใครเป็นพยาน ยืนยันว่าจะเท็จจริงประการใดด้วยเป็นเรื่องลับ
 ไม่มีใครจะสอดรู้จะจริงไม่จริงประจักษ์อยู่แก่เจ้าและเราเท่านั้น” นางจิญจาจึงกล่าวว่า “เป็น
 ความจริงของท่านสมณโคตมด้วยเรื่องการอภริยาสมรส เป็นเรื่องปรากฏเฉพาะพระองค์กับ
 หม่อมฉัน” แล้วนางก็เอานิ้วชี้ที่ครรภ์ว่า “นี่! นี่! คือตัวพยาน ถ้าไม่จริงแล้วมันจะบันดาลเกิด

ขึ้นมาไม่ได้” ยิ่งทำให้ประชาชนสนใจในถ้อยคำของนางจิณฺจมาณวิกา...(พุทธชัยมงคลคาถา พาทุง, 2558: 53 – 54)

หนังสือหนังสือพาทุง มนต์แห่งชัยชนะ

...นางจิณฺจมาณวิกาเดินเข้าไปท่ามกลางฝูงชนยืนต่อหน้าพระพักตร์ของ พระองค์ ตะโกนกล่าวร้ายพระพุทธรองค์ว่า “พระองค์นะ ดีแต่แสดงธรรมเทศนาโปรดผู้อื่น หม่อมฉันครรรค์แกใกล้คลอดแล้ว ไฉนท่านไม่สนพระทัย ดีแต่ร่วมเสพสมภิมรย์อย่างเดียวน ปล่อยหม่อมฉันกับลูกในครรรค์ทุกยากโดยลำพัง”พระพุทธรองค์ทรงสงบนิ่งพระทัยอย่าง ดงาม ท่ามกลางคำกล่าวร้ายนั้น แล้วตรัสด้วยพระสุรเสียงอันสงบว่า “ดูกร...น้องหญิง คำที่ กล่าวนั้นมีเพียงแต่เราสองคนเท่านั้นที่รู้” นางจิณฺจมาณวิกาจึงตอบไปว่า “ใช่! เรื่องอย่างนี้ คนอื่นเขาจะรู้ได้อย่างไร เพคะ”..... (หนังสือพาทุง มนต์แห่งชัยชนะ, 2556: 62 – 63)

หนังสือชุดการผจญภัยของพระพุทธเจ้า ตอน ปรากฏสาวงามเจ้าเล่ห์

...จากนั้นนางจิณฺจมาก็ทำที่เดินอ้อยอัยฝ่าผู้คนที่กำลังฟังธรรม เข้าไป หยุดยืนตรงหน้าพระพุทธเจ้า แล้วพูดเสียงดังว่า “พระองค์มีดีแต่แสดงธรรมโปรดคนอื่น หม่อมฉันเฝ้าปรนนิบัติพระองค์จนท้องแก่จวนคลอด พระองค์กลับไปสนพระทัยเลยสักนิด” พระพุทธเจ้าทรงหยุดแสดงธรรมแล้วตรัสกับนางจิณฺจมาอย่างอ่อนโยนว่า “เรื่องจริงหรือเท็จ อย่างไร มีเพียงเราทั้งสองเท่านั้นที่รู้” แล้วพระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงธรรมต่อโดยไม่สนใจนาง จิณฺจมาอีกนางจิณฺจมาโกรธมาก จึงแค้นเสียงด่าทอพระพุทธเจ้า.....(น่านกชุก,2556: 13 – 15)

จากตัวอย่างเนื้อหาเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารทั้ง 2 เหตุการณ์จากสำนวนต่าง ๆ ที่ยกมาข้างต้นจะเห็นว่า การสืบทอดเนื้อหาในเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารใช้การตีความเนื้อหา นำมาเล่าใหม่ในรูปแบบต่าง ๆ และยังคงเนื้อหาสำคัญตามโครงเรื่องเดิม ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 อีกทั้งยังมีการปรับระดับของภาษาให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และรูปแบบการนำเสนอต่อกลุ่ม ผู้เสพ อาทิ เนื้อหาเรื่องเล่าการผจญมารในหนังสือพระพุทธชัยมงคลคาถา (พาทุง) จะใช้ภาษาที่มีความ สละสลวย มีการหลากคำ ใช้คำอุปมาเพื่อเสริมสร้างสุนทรียภาพทางภาษาให้กับเรื่องเล่า ในขณะที่เนื้อหาเรื่องเล่าการผจญมารในหนังสือการ์ตูนชุดการผจญภัยของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นหนังสือ สำหรับเด็ก จะนำเสนอด้วยภาษาที่ง่าย ลดความอลังการของภาษาลง เหมาะสมสำหรับความสามารถใน การรับรู้และเข้าใจของกลุ่มผู้เสพที่เป็นเด็กและเยาวชน

นอกจากนี้เนื้อหาเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารยังได้รับการสืบทอดในรูปแบบบทเพลงซึ่งมีปรากฏทั้งสิ้น 2 ส่วนวน ได้แก่ เพลงพระคาถาพาหุงฯ เป็นการนำเอาบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถา (ภาษาบาลี) มาใส่ทำนองและขับร้องเป็นเพลงและอีกส่วนหนึ่งชื่อ **เพลงพาหุงแปล** ซึ่งประพันธ์คำร้องโดย เสฐียรพงษ์ วรรณปก ประพันธ์ทำนองโดย เมธี จันทราและขับร้องโดย คณาคำ อภินิรมิตและชัชวาล วัฒนไกร ทั้งนี้ผู้ประพันธ์ได้ใช้คำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพ จำนวน 21 บท ในการแต่งคำร้องเพื่อบอกเล่าเรื่องราวการผจญมารตามลำดับเหตุการณ์ในบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถา ดังนี้

มารพันมือถืออาวุธสุดพันลึก	ชี้ข้างศึกครีเมฆจะห้ำหั่น
ยกเสนาโห่ก้องฟ้ามาประจัญ	หมายฟาดฟัน ภควันตี ให้บรรลัย
จอมมุนี ประทัประงับจิต	นิ่งสนิทพระทัยมั่นมิหวั่นไหว
อาศัยทานบารมีฤทธิ์ไกร	บันดาลให้ พระทรงภพ สยบมาร
ขอเดชะชัยชนะพุทธองค์	บันดาลมงคลชัยให้ไพศาล
เป็นยอดยิ่งมิ่งขวัญทุกวันวาร	แต่เราท่านถ้วนทั่วทุกตัวตน
อาฬวกะยักษ์ร้ายใจฉกาจ	หมายพิฆาตจอมมุนีให้ปับน
ตลอดคืนยันรุ่งมุ่งผจญ	ทรงใช้ความอดทนสู้เหตุการณ์
ขอเดชะชัยชนะพุทธองค์	บันดาลมงคลชัยให้ไพศาล
เป็นยอดยิ่งมิ่งขวัญทุกวันวาร	แต่เราท่านถ้วนทั่วทุกตัวตน
ข้างตมมั่นหันใส่ดุจไฟป่า	ร้องแปรนแปรนเล่นมากกลางถนน
หมายขยี้บัต พระทศพล	แต่พ่ายมนต์เมตดา พระทรงญาณ
ขอเดชะชัยชนะพุทธองค์	บันดาลมงคลชัยให้ไพศาล
เป็นยอดยิ่งมิ่งขวัญทุกวันวาร	แต่เราท่านถ้วนทั่วทุกตัวตน
โจรทะนงองคุลิมาลหาญกล้า	สองมือคว่ำดาบชูสู่สลด
วิ่งไล่ล่า ตถาคตทศพล	สิ้นสามโยชน์อดทนมุ่งราวี
พระมุนินท์ ชินสีห์มีมิขลาด	อย่างพระบาทปกติตามวิถี
ยิงไล่ยิงห่างหันในทันที	พระทรงมีฤทธิ์วิเศษเผด็จपाल
ขอเดชะชัยชนะพุทธองค์	บันดาลมงคลชัยให้ไพศาล
เป็นยอดยิ่งมิ่งขวัญทุกวันวาร	แต่เราท่านถ้วนทั่วทุกตัวตน
นางจิญจามารยาสารพัด	ยั่วชวนชวนกำหนดทุกแห่งหน
เอาเยื่อไม้เคียนพุงมุ่งผจญ	กล่าวอ้างว่าพระทศพลคือสามี
พระมุนินท์ชินสีห์มีมิหวั่น	พระทัยมั่นสงบสง่ามีราศี
นางกล่าวร้ายอย่างไรไม่ยอติ	ใช้ขันตีข่มจิญจามารยามาร

ขอเดชะชัยชนะพุทธองค์	บันดาลมงคลชัยให้ไพศาล
เป็นยอดยิ่งมิ่งขวัญทุกวันวาร	แต่เราท่านล้วนทั่วทุกตัวตน
นิครนถ์ชื่อสัจจะพหูสูต	เป็นนักพูดเก่งกล้าทำทุกหน
หาญได้ พระพุทธเจ้า ด้วยเมามน	ทศพลใช้ปัญญาชนะพาล
ขอเดชะชัยชนะพุทธองค์	บันดาลมงคลชัยให้ไพศาล
เป็นยอดยิ่งมิ่งขวัญทุกวันวาร	แต่เราท่านล้วนทั่วทุกตัวตน
นันทโศภนาคราชจกาทฤธิ์	พ่นควันพิชพันพิฆิตม้วน
โมคคัลลานโอรสทศพล	ใช้ฤทธิ์ดลดับพิชสนิหนาน
ขอเดชะชัยชนะพุทธองค์	บันดาลมงคลชัยให้ไพศาล
เป็นยอดยิ่งมิ่งขวัญทุกวันวาร	แต่เราท่านล้วนทั่วทุกตัวตน
พกาพรหมบรรทมสถานทิพย์	สูงลิบๆ ลึบๆ โขยมहन
เห็นผิดผิดคิดว่าตนอยู่คงทน	ดุจพิชร้ายทำลายคนทรมปัญญา
จอมมุนีกรูณารักษาพิช	ด้วยตัวยามฤตคือญาณกล้า
ให้พรหมเห็นชั่วดีมีปริชา	ให้รู้ว่าสังขารไม่ยืนนาน
ขอเดชะชัยชนะพุทธองค์	บันดาลมงคลชัยให้ไพศาล
เป็นยอดยิ่งมิ่งขวัญทุกวันวาร	แต่เราท่านล้วนทั่วทุกตัวตน
พุทธชัยมงคลทั้งแปดนี้	บุรุษสตรีเข้าค้ำคอยพำร่าบ่น
จะห่างภัยนานาในสากล	ถึงวิมุติหลุดพ้น ทุกคนเอย.

(ที่มา: <https://www.youtube.com/watch?v=U4glcVsRpbw>)

เนื้อร้องข้างต้นจะเห็นว่าผู้ประพันธ์เลือกใช้ถ้อยคำง่าย ๆ ที่สามารถสื่อความหมาย และบอกเล่าเรื่องราวเหตุการณ์การผจญมารให้ผู้ฟังเข้าใจได้ในทันที ข้อสังเกตอีกประการที่น่าสนใจ คือผู้ประพันธ์เลือกใช้พระสมัญญานามของพระพุทธเจ้าที่หลากหลาย อาทิ ภควันต์, จอมมุนี, พระทศพล, พระทรงญาณ, พระมุนินทร์ชินสีห์ ซึ่งล้วนแต่เป็นคำที่แสดงถึงคุณลักษณะพิเศษหรือความไม่ธรรมดาของพระพุทธองค์มาใช้ในเล่าเรื่องการผจญมารได้อย่างงดงามอีกทั้งเมื่อนำมาร้องเป็นเพลง ด้วยแล้วยิ่งเพิ่มความน่าสนใจให้กับเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในอีกทางหนึ่งด้วย เรียกได้ว่าเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในรูปแบบบทเพลงนี้ไม่เพียงแต่เป็นสื่อกลางในการเผยแพร่ให้เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในวงกว้างเพิ่มมากขึ้นเท่านั้นยังได้เห็นถึงความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อพระพุทธองค์ในฐานะผู้เป็นแบบอย่างในการรับมือกับเหตุการณ์และบุคคลประเภทต่าง ๆ รวมไปถึงคุณประโยชน์อื่น ๆ ที่ผู้ฟังได้รับจากบทเพลงพาหุงแปล

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าเพลงพระคาถาพาหุงและพาหุงแปลในข้างต้นนอกจากจะเป็นการสืบทอดเนื้อเรื่องเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารแล้วยังแสดงให้เห็นถึงพลวัตของบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถา (บทแปล) ที่ได้รับการปรับเปลี่ยนและพยายามที่จะสร้างรูปแบบในการนำเสนอให้เข้ากับยุคสมัยเพื่อที่จะสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์อย่างในปัจจุบัน

4.1.1.2 การสืบทอดเนื้อหาเรื่องเล่าผ่านภาพประกอบ

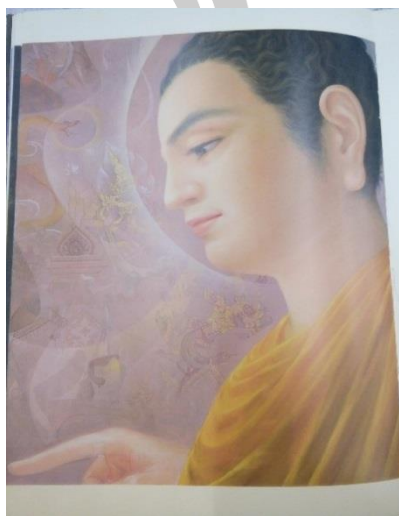
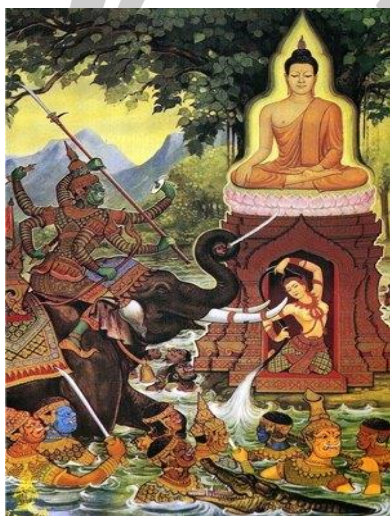
การสืบทอดเนื้อหาอีกรูปแบบหนึ่งที่ปรากฏในเรื่องเล่าการผจญมารคือการสืบทอดเนื้อหาด้วยภาพและเล่าเรื่องประกอบภาพซึ่งนับเป็นกลวิธีการเล่าเรื่องพุทธประวัติที่มีมาแต่เดิมโดยยังคงมีการสืบทอดกลวิธีดังกล่าวในเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัย ทั้งนี้อาจมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบไปบ้างขึ้นอยู่กับชนิดของสื่อ อาทิ ภาพจิตรกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ ภาพการ์ตูน รวมไปถึงภาพเคลื่อนไหวแบบอะนิเมชัน การเล่าเรื่องด้วยภาพและเล่าเรื่องประกอบภาพจึงถือเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างภาพหรือจิตรกรรมกับเรื่องเล่าพุทธประวัติ ชาดก รวมถึงวรรณคดีต่าง ๆ มาอย่างยาวนาน การใช้ภาพประกอบการเล่าเรื่องนั้นถือได้ว่ามีความสำคัญในฐานะเครื่องมือที่ใช้สื่อความแบบรูปธรรมที่จะช่วยให้เกิดความเข้าใจเนื้อหาและเข้าถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้ง่ายยิ่งขึ้น ดังที่ ญรัฎฎาญจน นาคนวน (2559: 153) กล่าวว่า ภาพจิตรกรรมหรือภาพประกอบมีความสัมพันธ์กับเนื้อหาเรื่องเล่าทศชาติชาดกและเรื่องราวพุทธประวัติอื่น ๆ ด้วยมีบทบาทสำคัญในการสอนธรรมะและการสืบทอดหลักธรรมในพระพุทธศาสนา การสร้างสรรค์ภาพเรื่องเล่าทศชาติชาดกและเรื่องราวพุทธประวัติอื่น ๆ จึงนับเป็นกลวิธีสำคัญประการหนึ่งในการสืบทอดเรื่องเล่าต่าง ๆ ด้วยการใช้ศิลปะดึงดูดใจและใช้สื่อแนวคิด ดังนั้น เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารประเภทหนังสือการ์ตูนหรือหนังสือภาพประกอบเรื่องเล่าจึงแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการสืบทอดความสัมพันธ์ระหว่างภาพกับเรื่องเล่าด้วยการใช้ภาพเพื่อบอกเรื่องราวการผจญมารรวมถึงหลักธรรมที่ปรากฏในแต่ละเหตุการณ์ อีกทั้งภาพยังคงเป็นเครื่องมือดึงดูดความสนใจที่จะช่วยให้ผู้คนเข้าใจและเข้าถึงธรรมของพระพุทธองค์ได้โดยง่ายอีกด้วย

ภาพประกอบที่ปรากฏในเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัยนั้นมีหลายรูปแบบด้วยกัน ทั้งนี้ในการสืบทอดเนื้อหาเรื่องเล่าการผจญมารแต่สำนวนผู้แต่งจะเลือกใช้ภาพประกอบเพื่อเชื่อมโยงกับเนื้อหาและสอดคล้องกับรูปแบบสื่อที่ใช้นำเสนอ ซึ่งผู้วิจัยพบว่าประเภทของภาพประกอบในเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร มีดังนี้

ภาพประกอบประเภทภาพจิตรกรรม

ภาพจิตรกรรมนับเป็นกลวิธีการนำเสนอเนื้อหาและแนวคิดในอีกรูปแบบหนึ่งที่ได้รับค่านิยมและสืบทอดกันมายาวนานในการใช้ภาพศิลปะเพื่อเป็นเครื่องดึงดูดใจและใช้เพื่อสื่อแนวคิด

หลักธรรมคำสอนและบอกเล่าเรื่องราวในพุทธศาสนา ดังนั้นการนำเอาภาพจิตรกรรมที่มีมาแต่เดิมมาใช้ประกอบเรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมาร นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่และความสัมพันธ์ระหว่างภาพจิตรกรรมและเรื่องเล่าทางศาสนาแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นอีกด้วยว่าปัจจุบันภาพจิตรกรรมยังคงถูกนำมาปรับใช้ในบริบทสังคัมภ์ร่วมสมัยได้อย่างลงตัว ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างภาพจิตรกรรมที่นำมาใช้ประกอบเรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัยแต่ละสำนวน ดังนี้

ที่มา : หนังสือพุทธชัยมงคล (พาหุง) ที่มา : หนังสือพุทธประวัติเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา

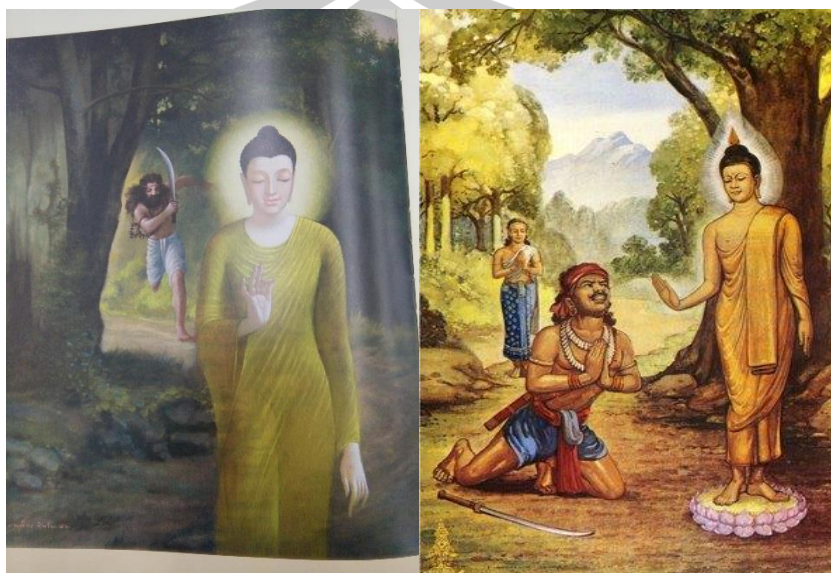
ที่มา: หนังสือสมุดภาพปฐมสมโพธิกถา (2554)

ภาพประกอบ 38 ภาพพระพุทธรูปเจ้าทรงชนะมาร พญาวัสวัติมาร ด้วยทานบารมี

ภาพจิตรกรรมข้างต้นเป็นฉากประจำเรื่องที่นิยามวาทและใช้นำเสนอเพื่อประกอบเรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญกองทัพพญามาร นับเป็นภาพจิตรกรรมอีกภาพหนึ่งที่ได้รับการสืบทอดและสร้างสรรค์ขึ้นใหม่อยู่เสมอ กล่าวคือ ภาพจิตรกรรมข้างต้นถูกนำมาใช้เพื่อประกอบเรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารที่ยังคงเนื้อหาดั้งเดิมในขณะเดียวกันก็สร้างสรรค์ภาพการผจญมารขึ้นใหม่ที่มีความร่วมสมัยกับบริบทในสังคมไทยยุคปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากบางสำนวนนำเสนอภาพพญามารและเหล่ามารที่จากเดิมนิยามวาทให้มีรูปลักษณ์เป็นยักษ์แบบหัวโขนก็มีการปรับเปลี่ยนมาเป็นมารที่มีลักษณะเป็นสัตว์ประหลาด (monster) มีใบหน้าคุดัน คู่มือแตกต่างออกไปจากยักษ์ตามแบบเดิม ทั้งนี้เนื่องจากภาพการผจญพญามารก่อนการตรัสรู้เป็นภาพเหตุการณ์สำคัญเหตุการณ์หนึ่งในพุทธประวัติ ที่มีรายละเอียดค่อนข้างมากจำเป็นต้องใช้พื้นที่ในการเล่าเรื่องขนาดใหญ่ ดังนั้นเมื่ออยู่ในฐานะภาพจิตรกรรมฝาผนังจึงนิยามวาทไว้บริเวณผนังหุ้มกลองด้านทิศตะวันออกตรงหน้าพระประธานในพระอุโบสถ ดังที่ น. ณ ปากน้ำ ผู้เชี่ยวชาญงานจิตรกรรมไทยกล่าวว่าภาพผจญมารเป็นงานที่กินเนื้อที่ของผนังอย่างใหญ่โตมโหฬารทั้งยังต้องแสดงอารมณ์ การเคลื่อนไหว อากักรตระหนกตกใจอย่างมีชีวิตชีวาและสมจริง ดังนั้นภาพการผจญจึงเป็นภาพที่ต้องใช้ฝีมือช่างระดับครูโดยแท้ (ประยูร อุลุชาฎะ., 2544: 8) แต่เมื่อภาพจิตรกรรมถูกนำมาปรับใช้เพื่อประกอบการเล่าเรื่องการผจญมารในหนังสือซึ่งมีขนาดพื้นที่ในการเล่าเรื่องที่เล็กกว่าหลายเท่าเราจึงได้เห็นความสามารถของศิลปินที่จะนำเสนอภาพการผจญมารภาพใหญ่นี้ให้ครบถ้วนสมบูรณ์ในด้านเนื้อหาใจความพร้อมกับสะท้อนหลักธรรมจากเนื้อเรื่อง ดังจะสังเกตได้ว่าจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถนั้นจะแสดงภาพการต่อสู้และภาพการพ่ายแพ้ของมารด้วยการแบ่งเป็นด้านซ้ายและขวา แต่เมื่อปรับเปลี่ยนมาเป็นภาพประกอบในหนังสือเรื่องเล่า จิตรกรก็สามารถวาดภาพดังกล่าวให้ดูเหมือนว่าพระพุทธรูปกำลังต่อสู้กับมารและมารเองก็พ่ายแพ้ต่อพระองค์ไปในเวลาเดียวกันได้ในพื้นที่ที่สามารถวาดภาพได้เพียงภาพเดียว อีกทั้งยังคงความงดงามในฐานะงานจิตรกรรมที่สามารถกระตุ้นให้ผู้อ่านผู้ชม เกิดความรู้ความเข้าใจในขณะเดียวกันก็เห็นคุณค่าของเรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารอีกด้วย

นอกจากนี้แม้ภาพจิตรกรรมบางภาพจะเป็นเหตุการณ์ตอนเดียวกันแต่จะสังเกตเห็นว่าแต่ละภาพก็จะมีรายละเอียดของภาพแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับมุมมองและความสนใจของศิลปิน อย่างไรก็ตามแม้จะนำเสนอด้วยมุมมองที่แตกต่างกันก็ยังคงสามารถบอกเล่าเรื่องราวในเหตุการณ์ตอนนั้นได้เช่นเดียวกัน อาทิ ภาพประกอบเรื่องเล่าบางสำนวนจะนำเสนอภาพพระพุทธรูปเจ้าขณะกำลังผจญกับมารในเหตุการณ์นั้นหรือบางสำนวนอาจนำเสนอภาพมารกำลังแสดงอากัปกิริยาในลักษณะยอมจำนนต่อพระพุทธรูปเจ้า เช่น การยกมือไหว้ อันหมายถึงการยอมรับพระพุทธรูปศาสนาของมารในเหตุการณ์นั้นแล้ว เช่น ภาพเหตุการณ์พระพุทธรูปเจ้าผจญองคูลิมาล (ภาพขวามือ) จากหนังสือพุทธประวัติเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา (2550) นำเสนอภาพองคูลิมาลวิ่งไล่ตามพระพุทธรูปเจ้า ในขณะที่

(ภาพถ่ายมือ) จากหนังสือพระพุทธชัยมงคล (พาหุ) (2558) นำเสนอภาพองค์ลิลิตจันตต่อพระพุทธองค์แล้ว เป็นต้น

ภาพประกอบ 39 ภาพพระพุทธเจ้าผจญองคูลิลิต

ภาพประกอบประเภทภาพถ่ายเส้น

ภาพประกอบประเภทภาพถ่ายเส้น เป็นลักษณะภาพประกอบประเภทหนึ่งที่มีผู้วิจัยพบว่ามี การนำมาใช้เพื่อสร้างสรรค์ภาพฉากประจำเรื่องประกอบเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร ทั้งนี้การวาด เส้น (Drawing) เป็นวิธีสื่อความหมายทางการเห็นขั้นพื้นฐาน การวาดเส้นเป็นการสร้างภาพด้วยวิธี วาด วิธีเขียนด้วยวัสดุเครื่องมือลงบนพื้นระนาบ มีเนื้อหาสาระทางการเห็นเป็นทัศนศิลป์รูปแบบหนึ่ง (สุชาติ เกาทอง, 2536) ผู้วิจัยพบว่ามีเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารทั้งสิ้น 3 สำนวนที่ใช้ภาพประกอบ ประเภทภาพถ่ายเส้น ได้แก่ หนังสือตำนานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ นิพนธ์ของพระพิมลธรรม ราช บัณฑิต (ชอบ อนุจาริมหาเถระ), หนังสือประวัติพระพุทธรูปปางต่าง ๆ พุทธประวัติสำหรับเยาวชน ของธนาภิตและหนังสือพาหุ ชัยชนะแห่งพุทธะ ของ จิต-ตระ-ธานี โดยภาพประกอบในหนังสือทั้ง 3 สำนวนเป็นไปในสองลักษณะคือ หนังสือตำนานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ทั้งสองสำนวนใช้ภาพ ไลน์เพื่อนำเสนอภาพพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นจากเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารแต่ละ เหตุการณ์ ส่วนหนังสือพาหุ ชัยชนะแห่งพุทธะ ใช้ภาพถ่ายเส้นนำเสนอภาพฉากประจำเรื่องที่ศิลปิน สร้างสรรค์ขึ้นเองเป็นรูปแบบเฉพาะอย่างที่เคยไม่ปรากฏในการผลิตซ้ำสำนวนอื่น ๆ

ยื่นและลักษณะพระหัตถ์ของพระองค์ซึ่งจะแตกต่างกันออกไปในแต่ละปางโดยจะมีคำอธิบายลักษณะสำคัญของพระพุทธรูปอยู่ใต้ภาพแต่ละภาพรวมถึงยังได้รับความรู้เกี่ยวกับที่มาของพระพุทธรูปปางต่าง ๆ แล้วยังนับเป็นการสืบทอดขนบความสัมพันธ์ระหว่างทัศนศิลป์กับเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารอีกด้วย

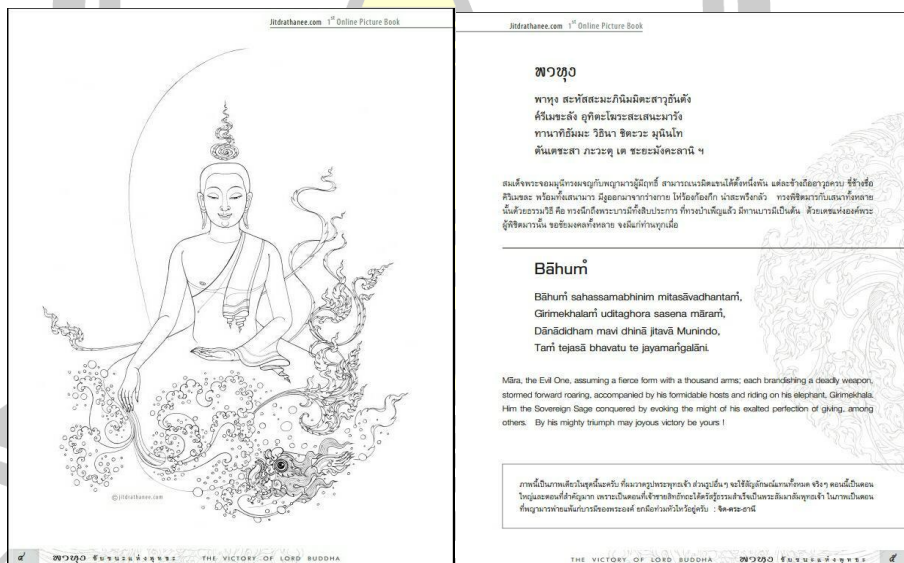
หนังสือสมุดภาพประกอบบทสวดมนต์ “พาหุง ชัยชนะแห่งพุทธะ” ของ ธาณี ชินชูศักดิ์ หรือนามปากกา จิต-ตระ-ธานี เป็นหนังสือที่ประกอบไปด้วย ภาพวาด บทสวดมนต์ภาษาไทย ภาษาบาลีและภาษาอังกฤษ พร้อมเนื้อเรื่องการผจญมารทั้ง 8 ตอน ซึ่งเมื่อพิจารณาเนื้อหาเรื่องเล่าแล้วนั้นจะเห็นว่าไม่ได้แตกต่างจากสำนวนอื่น ๆ เท่าใดนักแต่สิ่งที่น่าสนใจและถือเป็นความพิเศษในสมุดภาพเล่มนี้คือ ภาพประกอบในแต่ละเหตุการณ์ซึ่งถือเป็นภาพฉากประจำเรื่องที่สร้างสรรค์ขึ้นโดยผู้เขียนเอง อย่างไรก็ตามหากพิจารณาโดยรูปลักษณ์ทั่วไปอาจเข้าใจว่าเป็นภาพประกอบแบบงานลายเส้น (Drawing) ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์ศิลปินคือ จิต-ตระ-ธานี หรือ ธาณี ชินชูศักดิ์ (สัมภาษณ์ 19 ก.พ. 2561) ได้ให้ความเห็นว่า “อันที่จริงโดยส่วนตัวศิลปินเรียกผลงานภาพประกอบชุดนี้ของตนเองว่า “วาดเส้นพู่กัน” (Brush Drawing) เหตุเพราะใช้พู่กันวาดไม่ได้ใช้ปากกาวาดเหมือนอย่างที่เราหลายคนเข้าใจ”

ความน่าสนใจของภาพประกอบลายเส้นในสมุดภาพชุดนี้ที่ผู้วิจัยกล่าวถึงคือ เรื่องราวในภาพประกอบฉากประจำเรื่องที่น่าจะเป็นการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารด้วยการสร้างสรรค์ภาพประกอบในมุมมองใหม่แต่ยังคงสามารถนำเสนอเนื้อหาเรื่องเล่าการผจญมารได้อย่างครบถ้วน สมุดภาพประกอบบทสวดมนต์เล่มนี้มีการใช้ภาพประกอบประกบคู่กับเรื่องเล่าการผจญมารได้อย่างเป็นระบบ กล่าวคือ ในแต่ละบทของเรื่องเล่าจะเริ่มต้นด้วยการบอกชื่อบทและชื่อเหตุการณ์ ตามด้วยภาพประกอบประจำเรื่อง ถัดมากล่าวถึงบทสวดมนต์ภาษาบาลีพร้อมคำแปลภาษาไทยและต่อด้วยบทสวดมนต์ภาษาอังกฤษ ส่วนในตอนท้ายของบทสวดมนต์จะมีคำอธิบายภาพประกอบที่ผู้เขียนสร้างสรรค์ขึ้นโดยจะกล่าวถึงความหมายและสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในภาพ จากนั้นจึงเป็นการกล่าวถึงเนื้อเรื่องการผจญมารเป็นลำดับถัดไป โดยเรื่องเล่าทุกเรื่องในสมุดภาพจะดำเนินไปตามรูปแบบเดียวกันนี้ทั้งสิ้น ดังตัวอย่าง

พูนุ ปรณ ทิโต ชิว

ภาพประกอบ 41 ภาพหน้ากระดาษที่บอกชื่อเหตุการณ์
ที่มา: หนังสือพาหุจ ชัยชนะแห่งพุทธะ (2556: 3)

ภาพประกอบ 42 (ซ้าย) ภาพประกอบฉากประจำเรื่อง (ขวา) ภาพทสวดมนต์และคำอธิบายรูปภาพ
ที่มา: หนังสือพาหุจ ชัยชนะแห่งพุทธะ (2556: 4 – 5)

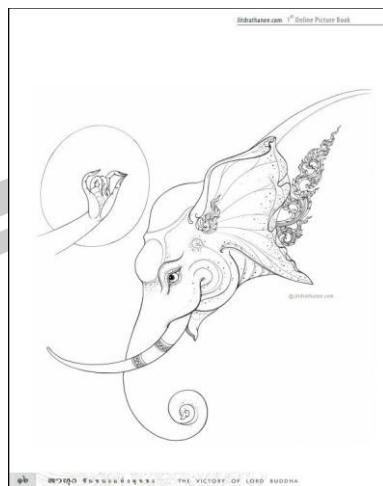
บทที่ 1

พุทธชัยมงคลคาถาบทนี้ เป็นคาถาบทที่ 1 กล่าวถึงชัยชนะของพระพุทธเจ้าที่มีต่อกองทัพพญามารในคืนวันตรัสรู้ เป็นการต่อสู้ระหว่างพระพุทธเจ้าเพียงลำพังพระองค์เดียวกับศัตรูหมู่มารผู้มีอิทธิฤทธิ์และมีจำนวนมากมาเป็นกองทัพ แต่ในที่สุดพระพุทธองค์ก็ทรงเอาชนะหมู่มารนั้นได้ คาถาบทนี้จึงนิยมใช้สำหรับการเอาชนะศัตรูหมู่มาก เช่น ใช้ในการออกรบ เป็นต้น ที่มาของชัยชนะครั้งนี้ มีดังนี้..... (จิต-ตระ-ธานี (นามแฝง), 2556: 6)

ภาพประกอบทั้ง 8 ภาพที่ใช้นำเสนอประกอบคู่กับเรื่องเล่าทั้ง 8 เหตุการณ์นี้ เป็นภาพประกอบที่มีความแตกต่างจากภาพประกอบเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสำนวนอื่น โดยในหนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนจะวาดภาพพระพุทธเจ้าเพียงแค่เหตุการณ์เดียว คือ เหตุการณ์การผจญพญามารประกอบบทสวดมนต์และเรื่องเล่าการผจญมารในบทแรกเท่านั้น ส่วนเหตุการณ์ตอนอื่น ๆ ผู้เขียนเลือกใช้สัญลักษณ์แทนพระพุทธองค์ทั้งสิ้น จากการสัมภาษณ์ผู้เขียน (จิต-ตระ-ธานี) “กล่าวว่าสาเหตุที่เลือกวาดภาพประจำเรื่องในลักษณะนี้เพราะภาพประกอบเรื่องเล่าต่าง ๆ นั้นล้วนขึ้นอยู่กับแนวทางมุมมองหรือความสนใจเฉพาะที่ต้องการเลือกนำเสนอของศิลปินแต่ละคนซึ่งสามารถวาดภาพตามขอบเดิมที่นิยมกันมาหรือจะสร้างสรรค์ชิ้นใหม่ได้ทั้งสิ้น ดังนั้น จิต-ตระ-ธานี จึงเลือกที่จะนำเสนอภาพประกอบในมุมมองใหม่แต่ยังคงสามารถสื่อสาระหรือสื่อความหมายเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารได้เช่นเดียวกับการวาดภาพประกอบในขอบเดิม” (สัมภาษณ์: 19 ก.พ. 2561)

ภาพประกอบในเหตุการณ์อื่น ๆ นั้น จิต-ตระ-ธานี เลือกนำเสนอด้วยมุมมองใหม่ที่เกิดจากความสนใจเฉพาะของตนเอง อาทิ ภาพพระพุทธเจ้าผจญช้างนาฬาคีรี ซึ่งผู้เขียนให้ชื่อตอนว่า “ทรงกรุณาพญาชสาร ด้วยกระแสเมตตาจิต” ภาพประกอบเหตุการณ์นี้ผู้เขียนจึงวาดให้เห็นเพียงพระหัตถ์ของพระพุทธเจ้าซึ่งกำลังทรงแสดงกระแสเมตตาบารมีแก่ช้างนาฬาคีรีซึ่งกำลังขาดสติ เมาเมาและตกมันอย่างหนักให้ได้พินิจสันติจนพญาช้างน้อมตัวระยอลง ถวายบังคมแทบบาทของพระพุทธองค์ ดังภาพ

พูนุ ปณุกิตโต ชิว

ภาพประกอบ 43 ภาพประกอบพระพุทธเจ้าผจญช้างนาฬาคีรี
ที่มา: หนังสือพาทุง ชัยชนะแห่งพุทธะ (2556: 16)

ภาพประกอบพระพุทธเจ้าผจญนางจิญจมาณวิกาที่ผู้เขียนใช้ชื่อตอนว่า “ทรงชนะมารยาสตรี ด้วยปาริสุทธ์แห่งพุทธะ” ผู้เขียนนำเสนอภาพนางจิญจมาณวิกาโน้มตัวลงด้านขวา เพื่อให้ห้องปลอม ๆ ของเธอดูแน่นบวมกับกิริยาอาการผายมือออกเป็นทำนองทำท่ายพระพุทธองค์เพิ่มเติมด้วยรูปที่คล้ายสัตว์มีเขี้ยวเกาะอยู่ที่ชายกระโปรงด้านล่าง อันหมายถึงจิตอันแปดเปื้อน ด้วยไฟโทสะหมายจะประทุษร้ายพระพุทธเจ้าด้วยคำเท็จ แต่ท่ายที่สุดนางก็ต้องพ่ายแพ้ด้วยอุเบกขาธรรมแห่งพุทธองค์ (จิต-ตระ-ธานี (นามแฝง), 2556: 31) ดังภาพ

ภาพประกอบ 44 ภาพประกอบพระพุทธเจ้าผจญนางจิญจมาณวิกา
ที่มา: หนังสือพาทุง ชัยชนะแห่งพุทธะ (2556: 30)

ภาพพระพุทธรเจ้าผจญสังจกนิครนถ์ อีกหนึ่งภาพประกอบที่น่าสนใจอย่างยิ่งและถือว่าเป็นภาพที่มีความโดดเด่นในชุดนี้เพราะผู้เขียนได้สร้างสรรค์ภาพให้แตกต่างออกไปจากภาพการผจญสังจกนิครนถ์โดยทั่วไปกล่าวคือ ผู้เขียนได้ใช้จุดเด่นของตัวละครตัวนี้ซึ่งหลงผิดคิดว่าในท้องของตนอัดแน่นไปด้วยความรู้จำนวนมาก จึงได้นำเอาแผ่นเหล็กมารัดท้องไว้เพื่อกันท้องแตก ภาพที่ออกมาจึงเป็นภาพสังจกนิครนถ์ยืนขาเดียวและมีแผ่นเหล็กรัดท้องไว้ อีกทั้งยังเพิ่มรูปสัตว์ด้านล้างซึ่งสื่อให้เห็นถึงผู้มีติดบอดด้วยความเห็นผิดนั่นเอง ดังภาพ

ภาพประกอบ 45 ภาพประกอบพระพุทธรเจ้าผจญสังจกนิครนถ์
ที่มา: หนังสือพาหุขัยชนะแห่งพุทธะ (2556: 36)

นอกจากนี้ภาพประกอบอีกหลายภาพที่ จิต-ตระ-ธานี ตั้งใจนำเสนอภาพการผจญมารด้วยการวาดภาพอื่นเป็นสัญลักษณ์แทนภาพพระพุทธรองค์ โดยในสมุดภาพชุดนี้ จิต-ตระ-ธานี เลือกใช้ภาพ “ดอกบัวบาน” เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรเจ้า โดยให้เหตุผลว่า “ภาพดอกบัวที่ตนเองเลือกใช้ เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรองค์นั้นเป็นการเลือกที่เกิดจากความสนใจของตนและสามารถสื่อสารกับคนทั่วไปรู้เรื่องและสามารถเข้าใจได้ อีกทั้งภาพดอกบัวก็เป็นคติที่เรารับมาจากอินเดียมีความหมายแทนพระพุทธรเจ้า เพราะดอกบัวเกิดในตม (เช่นเดียวกับมนุษย์ผู้ยังมีกิเลส) ก็สามารถหลุดพ้น โผล่พ้นน้ำ (แทนด้วยวิญญูสงสาร) และเป็นอิสระได้ในที่สุด ส่วนในแง่ของศิลปะนั้น ส่วนตัวเห็นว่ารูปดอกบัวให้ความรู้สึกที่นุ่มนวล อ่อนโยนและยังสามารถวาดให้ดูเหมือนลอยลมพลั่ว ๆ ได้ง่ายอีกด้วย ” (สัมภาษณ์: 19 ก.พ. 2561) อาทิ เหตุการณ์ตอนที่ 2 พระพุทธรเจ้าผจญอาฬวกยักษ์ ผู้เขียนใช้ภาพ “ดอกบัวบาน” แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่นำทางพญาอสูรอาฬวกยักษ์ผู้ดุร้าย ให้ได้มีดวงตา

เห็นธรรมชาติเช่นเดียวกับเหตุการณ์ตอนที่ 8 พระพุทธเจ้าผจญท้าวพกาพรหม ผู้เขียนวาดภาพให้ท้าวพกาพรหมแสดงการวันทา “ดอกบัวบาน” ซึ่งหมายถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพื่อสื่อให้เห็นว่าพระพุทธองค์เป็นผู้นำทางให้แสงสว่างแก่พกาพรหม ผู้หลงผิดสำคัญว่าตนเป็นอมตะให้เห็นความเห็นที่ถูกต้อง หรือเหตุการณ์ในตอนี่ 4 พระพุทธเจ้าผจญองคฺลิมาล ภายหลังจากองคฺลิมาลได้พบพระพุทธเจ้าแล้ว ท้ายที่สุดองคฺลิมาลได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง ผู้เขียนจึงได้วาดภาพ “ดอกบัวใกล้บาน” ลอยอยู่ในมือศิวะ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า “ดอกบัว” นอกจากจะเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าแล้วเป็นสัญลักษณ์ในการบรรลุธรรมได้อีกด้วย ดังภาพ

ภาพประกอบ 46 ภาพประกอบพระพุทธเจ้าผจญมารที่ใช้ภาพดอกบัวบานแทนพระพุทธเจ้า
ที่มา: หนังสือพาหุข ชัยชนะแห่งพุทธะ (2556: 10, 22, 48)

ภาพประกอบในสมุดภาพชุดนี้ นอกจากการจัดวางรูปแบบจะเป็นไปอย่างมีระบบระเบียบแล้ว การเลือกนำเสนอภาพประกอบก็เป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยจะสังเกตได้จากการที่ผู้เขียนเลือกนำเสนอภาพมารในแต่ละเหตุการณ์มาเป็นภาพหลัก (ยกเว้นภาพการผจญพญามาร) ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่ากลวิธีดังกล่าวนอกจากจะช่วยให้ผู้อ่านทราบในทันทีว่าภาพนี้คือเหตุการณ์ผจญมารตอนใด การสร้างสรรค์ภาพประกอบขึ้นใหม่นี้ยังจะช่วยดึงดูดผู้อ่านให้สามารถจดจำเรื่องราวการผจญมารได้ดีอีกด้วย จึงถือได้ว่าภาพประกอบในหนังสือสมุดภาพเล่มนี้ได้มีส่วนในการสืบทอดเนื้อหาเรื่องเล่าการผจญมารไปพร้อมกันด้วย อย่างไรก็ตามแม้จะมีภาพประกอบประจำเรื่องที่แปลกตาไปบ้างสำหรับคนที่ไม่ทราบเนื้อเรื่องการผจญมาร อาทิ ภาพพระพุทธเจ้าผจญสังกนิครนถ์ ผู้เขียนก็ได้เพิ่มคำอธิบายแทรกภาพประกอบไว้ให้เพื่ออำนวยความสะดวกเข้าใจ

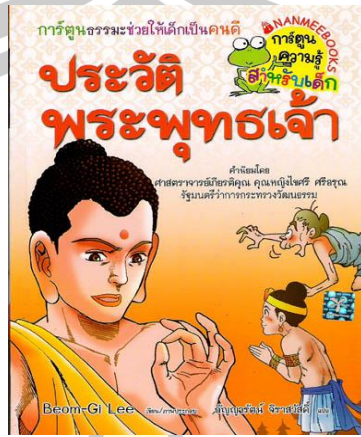
ภาพประกอบประเภทภาพวาดการ์ตูน

ภาพวาดการ์ตูนนับเป็นทัศนศิลป์สองมิติรูปแบบหนึ่งเป็นการวาดเส้นหรือจิตรกรรมแบบ กึ่งสังนิยมหรือสังนิยม (กึ่งเหมือนจริงหรือไม่เหมือนจริง) ซึ่งจากการศึกษาเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญ มารประเภทหนังสือการ์ตูนและภาพยนตร์การ์ตูน (animation) ผู้วิจัยพบว่า ภาพประกอบประเภท ภาพวาดการ์ตูนทั้ง 8 ส่วนวน ได้รับอิทธิพลการวาดภาพในหลายรูปแบบ อาทิ รูปภาพการ์ตูนแบบ มังงะ (manga) ของญี่ปุ่น ภาพประกอบแบบการ์ตูนเกาหลีหรือภาพการ์ตูนแบบตะวันตกที่นำมาปรับ ให้มีรูปแบบไทย

ภาพประกอบประเภทภาพวาดการ์ตูนจึงนับเป็นรูปแบบการนำเสนอทัศนศิลป์ประภคคู่ กับวรรณคดีที่สอดรับกับมโนทัศน์และความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยได้อย่างน่าสนใจอีกรูปแบบหนึ่ง เนื่องด้วยค่านิยมของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วทำให้วัฒนธรรมบางอย่างได้รับการ ปรับเปลี่ยนไป เช่น จากการอ่านตัวบทวรรณคดีที่เต็มไปด้วยตัวหนังสือก็กลายมาเป็นการดู ภาพประกอบเรื่องซึ่งจะพบมากในวรรณกรรมสำหรับเด็กและเยาวชน ดังจะเห็นได้จากการใช้ภาพวาด การ์ตูนประกอบเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารที่มีอยู่อย่างหลากหลายส่วนวนในปัจจุบันและแน่นอน ว่าการนำเสนอเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารสำหรับเด็กและเยาวชนในสื่อประเภทการ์ตูนนั้น นอกจากจะเป็นวิธีหนึ่งในการนำเสนอเนื้อหา แนวคิดรวมไปถึงการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้เด็กได้ เห็นแบบอย่างในการเอาชนะหรือฝ่าฟันอุปสรรคต่าง ๆ ของพระพุทธรเจ้าแล้ว ยังเป็นการช่วยส่งเสริม และพัฒนาศักยภาพของเด็กและเยาวชนทั้งในทางโลกและทางธรรมไปพร้อมกันอีกด้วย กล่าวคือ ในทางโลกนั้นเด็กจะได้รับการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพความฉลาดด้านอารมณ์ (EQ) เช่น การฝึก คิดในแง่บวก รวมถึงการได้ดูได้เห็นแบบอย่างที่ดี ในกรณีที่พบเจอกับอุปสรรคในชีวิต ส่วนในทางธรรม นั้นเด็กและเยาวชนจะได้รับการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพในด้านจิตใจหรือจิตสำนึกในการทำ ความดี เช่น การรู้จักใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหาแทนการใช้กำลัง การรู้จักเมตตาต่อผู้อื่น เป็นต้น

นอกจากภาพประกอบประเภทการ์ตูนจะมีบทบาทในการสืบทอดเนื้อหา รวมถึงเป็นสื่อที่ ช่วยในการพัฒนาศักยภาพของเด็กและเยาวชนดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้วิจัยยังตั้งข้อสังเกตประการ หนึ่งเกี่ยวกับเรื่องรูปสัญลักษณ์ของตัวละครเมื่อนำเสนอในรูปแบบการ์ตูนแล้วนั้น พบว่าไม่เพียงแต่จะ ปรับให้เข้ากับยุคสมัยหรือค่านิยมของกลุ่มผู้เสพซึ่งเป็นเด็กและเยาวชนเท่านั้น แต่ยังปรับเปลี่ยน แนวคิดหรือความเชื่อเกี่ยวกับตัวละครที่แตกต่างออกไปจากตัวบทวรรณคดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งตัว ละครพระพุทธรเจ้าที่ในแต่ละส่วนวนมีการนำเสนอที่แตกต่างกันออกไป มีทั้งส่วนวนที่ยังคงนำเสนอตัว ละครพระพุทธรเจ้าตามแนวคิดของสังคมตะวันตกซึ่งมองตัวละครนี้ในลักษณะยกย่องให้มีลักษณะ เป็นคนเหนือคน เป็นบุคคลที่มีลักษณะพิเศษ ด้วยการสะท้อนผ่านรูปร่างลักษณะที่ตรงตามพุทธ ลักษณะของพระมหาบุรุษ เช่น มีพระเกศาดำสนิทและขดเป็นก้นหอย พระกรรณยาว มีรัศมีเปล่ง ประกายรอบพระเศียร มีดอกบัวรองรับไม่ว่าจะนั่งหรือยืน ในขณะที่การ์ตูนบางส่วนวน นำเสนอภาพ

พระพุทธเจ้าที่แตกต่างออกไปจากเดิม อาจมีการลดทอนความวิเศษลง คงพุทธลักษณะไว้เพียงบางประการ ดังตัวอย่างภาพประกอบจากหนังสือการ์ตูนและภาพยนตร์การ์ตูน ดังนี้

ภาพประกอบ 47 ภาพวาดพระพุทธเจ้ามีพระเศศาต่าสนิทและชดเป็นก้นหอย
ที่มา: หนังสือประวัติพระพุทธเจ้า (2554)

ภาพประกอบ 48 ภาพการ์ตูนพระพุทธเจ้าที่มีดอกบัวรองรับทั้งขณะประทับนั่งหรือลอยอยู่บนอากาศ
ที่มา: หนังสือการผจญภัยของพระพุทธเจ้า ตอน ปราบพญานาคมากฤทธิ์ (2558)

ภาพประกอบ 49 ภาพการ์ตูนพระพุทธรูปเจ้าที่ไม่มีดอกบัวรองรับทั้งขณะประทับนั่ง ยืนหรือลอยอยู่บน
 อากาศอีกทั้งพระเกศาไม่ได้ขีดเป็นก้นหอยเป็นเพียงมวยผมธรรมดาเท่านั้น
 ที่มา: ภาพยนตร์การ์ตูนเรื่องพุทธศาสนา

ภาพประกอบ 50 ภาพการ์ตูนพระพุทธรูปเจ้าที่พระเกศาไม่ได้ขีดเป็นก้นหอยเป็นแต่เพียงมวยผม
 ธรรมดาแม้ขณะประทับนั่งก็มีเพียงอาสนะธรรมไม่ได้มีดอกบัวรองรับแต่อย่างใด
 ที่มา: http://ohm-pencil.blogspot.com/2012/10/blog-post_8847.html

ดังนั้น จากตัวอย่างภาพประกอบประเภทภาพวาดการ์ตูนข้างต้น จะเห็นได้ว่าการ สืบทอดเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารทั้งในรูปแบบหนังสือการ์ตูนและภาพยนตร์การ์ตูนนั้น รูปร่าง ลักษณะของตัวละครพระพุทธรเจ้าจะถูกนำเสนอในลักษณะใหม่ที่แตกต่างไปจากลักษณะที่เคยปรากฏ ในตัวบทวรรณคดีหรือภาพจิตรกรรมตามวัดวาอารามซึ่งจะกล่าวถึงตัวละครพระพุทธรเจ้าในฐานะ บุคคลเหนือคน ด้วยลักษณะพิเศษต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น มานำเสนอในลักษณะที่ให้ตัวละคร พระพุทธรเจ้ามีความเป็นมนุษย์มากยิ่งขึ้น อาทิ เดินบนดินด้วยเท้าเปล่า นั่งบนอาสนะที่ปูด้วยผ้า ส่วน ผมก็เป็นเพียงมวยผมธรรมดาเท่านั้นหรือในบางสำนวนจากภาพตัวอย่างอาจใช้วิธีการลดทอนลักษณะ พิเศษบางประการลง คงไว้แต่เพียงลักษณะบางประการเพื่อบ่งบอกว่าเป็นตัวละครพระพุทธรเจ้า เช่น ยังคงวาดภาพพระพุทธรเจ้าให้มีพระกรรมที่ยาวและมีมวยผม ให้ดูแตกต่างจากพระสงฆ์สาวกอื่น ๆ ที่มีลักษณะหัวโล้นและมีใบหูเช่นคนปกติทั่วไป การนำเสนอในลักษณะดังกล่าวนี้ถือได้ว่าได้รับอิทธิพลการ วาดภาพในรูปแบบการวาดของการ์ตูนญี่ปุ่นซึ่งเป็นอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งช่วยปรับเปลี่ยนให้พระพุทธรเจ้าให้ มีลักษณะเป็นมนุษย์มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ก็เพื่อให้ผู้อ่านไม่รู้สึกว้าเหว่ที่ตัวละครพระพุทธรเจ้ากระทำนั้นเป็นเรื่องยากเกินกว่าที่มนุษย์ธรรมดาจะสามารถฝึกฝนหรือปฏิบัติตามได้

4.1.2 การสืบทอดแนวคิดธรรมวิธีการเอาชนะมารในเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมาร

เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารทั้ง 8 เหตุการณ์ เป็นเรื่องเล่าที่กล่าวถึงชัยชนะของ พระพุทธรเจ้าที่มีเหนือมนุษย์ อมนุษย์ เทวดาและสัตว์เดรัจฉานด้วยธรรมานุภาพหาใช่การเอาชนะด้วย ศาสตร์อาวุธใด ๆ เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัยทั้ง 23 สำนวนนั้นนอกเหนือจากการสืบ ทอดเนื้อหาของเรื่องเล่าแล้ว ธรรมวิธีในการเอาชนะมารแต่ละเหตุการณ์ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของ เรื่องเล่าที่แสดงให้เห็นถึงพระบารมีและพระอัจฉริยภาพ อีกทั้งพระเมตตาของพระพุทธรเจ้าก็ได้รับการ สืบทอดเช่นเดียวกัน อาจเรียกได้ว่าแนวคิดธรรมวิธีเป็นแนวคิดสำคัญที่มีการนำมาเชื่อมโยงกับเรื่อง เล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารโดยการเชื่อมโยงการผจญมารแต่ละเหตุการณ์เข้ากับพุทธวิธีซึ่งคล้ายกับการ เชื่อมโยงชาดกแต่ละเรื่องเข้ากับบารมีแต่ละข้อ ซึ่งนับเป็นวิธีที่แพร่หลายในวัฒนธรรมไทยจน กลายเป็น “บารมีประจำเรื่อง” ทั้งนี้ไม่มีหลักฐานว่าแน่ชัดว่าการเชื่อมโยงเช่นนี้มีมาแต่อย่างไร (อาทิตย์ ชีรวณิชกุล, 2558: 244 - 262) อย่างไรก็ตามแม้จะไม่มีคัมภีร์ใดระบุชัดเจนถึงแบบแผนที่ เชื่อมโยงเรื่องเล่าชาดกและวรรณคดีศาสนากับพุทธวิธีที่ปรากฏในแต่ละเหตุการณ์แต่ก็นับได้ว่าการ เชื่อมโยงดังกล่าวมีอิทธิพลมากต่อการทำความเข้าใจและถ่ายทอดเผยแพร่เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญ มารนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

การสืบทอดแนวคิดธรรมวิธีที่ใช้เอาชนะมารในเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารโดยการ เชื่อมโยงเนื้อหาแต่ละเหตุการณ์เข้ากับพุทธวิธีแต่ละข้อจนกลายเป็นพุทธวิธีประจำเรื่อง นับเป็น ประดิษฐ์กรรมการตีความแนวคิดบารมีในวัฒนธรรมไทย (ณัฐกาญจน์ นาคนวน, 2559: 128) ที่แสดง

ให้เห็นถึงพระบารมีและพระเมตตาของพระพุทธเจ้าที่สามารถใช้ธรรมานุภาพในการเอาชนะมารทั้งปวงได้อีกทั้งธรรมวิธีเหล่านี้คือธรรมะที่บุคคลธรรมดาทั่วไปสามารถนำไปปฏิบัติตามได้ จึงนับว่าพระพุทธองค์ทรงเป็นแบบอย่างในการรับมือกับบุคคลหรือเหตุการณ์และสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ด้วยสันติวิธี ซึ่งชนทั้งหลายสามารถใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตได้

ธรรมวิธีที่พระพุทธองค์ทรงใช้ในการเอาชนะมารในแต่ละเหตุการณ์นั้นล้วนแล้วแต่เป็นบารมีที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสมและบำเพ็ญมาอย่างยิ่งยวดแล้วทั้งสิ้นและผลแห่งบารมีทั้งปวงได้ปรากฏผลให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ต่อสายตาชนทั้งปวงในการผจญมารทั้ง 8 เหตุการณ์ ตามคำอธิบายของ ปัญญา ใช้บางยางและคณะ (2559) ซึ่งธรรมวิธีดังกล่าว สามารถสรุปได้ดังนี้

1) เหตุการณ์การผจญมารก่อนการตรัสรู้ ธรรมวิธีที่ทรงใช้คือ ทรงระลึกถึงบารมี 10 ประการ อันประกอบด้วย ทานบารมี, ศีลบารมี, เนกขัมมบารมี, ปัญญาบารมี, วิริยะบารมี, ขันติบารมี, สัจจบารมี, อธิษฐานบารมี, เมตตาบารมีและอุเบกขาบารมี ซึ่งบารมีทั้ง 10 ประการที่พระพุทธองค์ทรงระลึกถึงนั้นนับเป็นบารมีที่สำคัญอย่างยิ่งเนื่องจากเป็นบารมีที่พระองค์ทรงบำเพ็ญมาอย่างยิ่งยวดในสิบพระชาติสุดท้ายก่อนการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้านั่นเอง

2) เหตุการณ์ผจญอาฬวกยักษ์ ธรรมวิธีที่ทรงใช้คือ ขันติธรรมหรือขันติบารมีในการรับมือกับอาฬวกยักษ์รวมทั้งทรงใช้หลักธรรมจริต 6 ซึ่งหมายถึงการรู้อัธยาศัยของผู้อื่นร่วมพิจารณาถึงอุปนิสัยของยักษ์ว่าควรรับมืออย่างไร

3) เหตุการณ์การผจญช่างนาฬาคีรี ธรรมวิธีที่ทรงใช้คือ เมตตาบารมี ซึ่งคำว่าเมตตานี้หมายถึงความรัก ความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข ทั้งนี้การแผ่เมตตาหรือการใช้เมตตาบารมีนั้นไม่ใช่ใครทำก็จะประสบผลสำเร็จเสมอด้วยเหตุที่ว่า การจะให้เมตตาบารมีนั้นหรือการแผ่เมตตาสัมฤทธิ์ผลนั้น บุคคลดังกล่าวต้องมีคุณลักษณะสำคัญครบทั้ง 15 ประการ อาทิ ต้ององอาจกล้าหาญ ชื่อตรง ไม่อ่อนแอ ไม่เหยียบเสี ต้องรอบคอบไหวพริบตีรวมทั้งต้องสงบเสงี่ยมวางตนเหมาะสม เป็นต้นและด้วยพระพุทธองค์เป็นผู้มีคุณลักษณะอันประเสริฐพร้อมทั้ง 15 ประการจึงส่งผลให้การแผ่เมตตาแก่ช่างนาฬาคีรีเพื่อระงับความดุร้ายครั้งนั้นจึงสัมฤทธิ์ผลอย่างน่าอัศจรรย์นั่นเอง

4) เหตุการณ์การผจญโจรองคุลิมาล ธรรมวิธีที่ทรงใช้คือ ฤทธิ์หรืออิทธิฤทธิ์ซึ่งมีอยู่ 10 ประการ ซึ่งคำว่าฤทธิ์หมายถึงสิ่งที่ก่อให้เกิดความสำเร็จเป็นสิ่งที่เหนือความสามารถของมนุษย์สำหรับฤทธิ์ที่พระพุทธองค์ทรงใช้เรียกว่า อิทธิภิกขารซึ่งจัดอยู่ในฤทธิ์ทั้ง 10 ประเภทนั่นเอง

5) เหตุการณ์ผจญนางจิญจมาณวิกา ธรรมวิธีที่ทรงใช้คือ การวางพระทัยให้นิ่งสงบรับมือคำใส่ร้ายทั้งปวง

6) เหตุการณ์ผจญสังกนิครนถ์ ธรรมวิธีที่ทรงใช้คือ ทรงเอาชนะด้วยพระปัญญาบารมีที่ทรงตรัสรู้และรอบรู้ธรรมทุกสิ่งอย่างในการรับมือกับสังกนิครนถ์อีกทั้งยังทรงตอบปัญหาสังกนิครนถ์โดยอาศัยหลักการตอบปัญหาทั้ง 4 ประการอีกด้วย

7) เหตุการณ์ผจญนันทโพนันทนาคราช ธรรมวิธีที่ทรงใช้คือ ทรงใช้บุคคลผู้มีความเชี่ยวชาญในทางฤทธิ์สามารถเข้าออกมานได้เร็วเพื่อกำราบนันทโพนันทนาคราช อนึ่งเหตุการณ์ในครั้งนี้แม้พระองค์จะไม่ได้ปราบมารด้วยตนเองแต่พุทธวิธีอย่างหนึ่งที่ทรงเลือกใช้ก็คือการปฏิบัติตามหลักทศ 6 ว่าด้วยเรื่องหลักการที่อาจารย์พึงปฏิบัติต่อศิษย์ซึ่งในที่นี้พระพุทธองค์ทรงยกย่องพระโมคคัลลานะในฐานะศิษย์ว่าเป็นผู้มีฤทธิ์มากจนสามารถวางใจให้กระทำการต่าง ๆ แทนได้นั่นเอง

8) เหตุการณ์ผจญท้าวพกาพรหม ธรรมวิธีที่ทรงใช้คือ ทรงใช้หลักทศพลญาณซึ่งหมายถึงคุณธรรมคือญาณหยั่งรู้ของพระพุทธองค์ซึ่งมีต่อสัตว์โลกและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการอบรมสั่งสอนหรือแก้ไข้ปัญหาที่เกิดขึ้นในโลกทั้ง 3 ได้ พระพุทธองค์ทรงใช้ปัญญาคุณคือทศพลญาณในการโต้ตอบกับพกาพรหมจนเป็นที่กระจ่างชัดทั้งในเรื่องชั้นธิในอดีตปัจจุบันและอนาคตของพรหมรวมถึงล่วงรู้กำลังของพรหมได้อย่างละเอียดจนทำให้พรหมยอมรับนั่นเอง

แนวคิดธรรมวิธีในการเอาชนะมารทั้ง 8 เหตุการณ์ในข้างต้น นอกจากจะเป็นการแสดงให้เห็นถึงผลแห่งการบำเพ็ญบารมีนันทนาการของพระพุทธองค์ที่สัมฤทธิ์ผลเป็นที่ประจักษ์แก่สายตาชนทั้งหลายแล้ว พุทธวิธีดังกล่าวยังเป็นแบบอย่างในการเลือกใช้วิธีที่เหมาะสมในการรับมือกับบุคคลผู้มีจริตต่างกันไปที่สามารถพบเจอได้ในสังคม ซึ่งในเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัยยังคงสืบทอดแนวคิดธรรมวิธีดังกล่าวให้ปรากฏในเรื่องเล่า ดังจะแสดงตัวอย่างจากเรื่องเล่าประเภทต่าง ๆ ต่อไปนี้

4.1.2.1 การสืบทอดธรรมวิธีผ่านตัวบท

เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารประเภทลานเทียม 12 กัณฑ์ ของทวี เขื่อนแก้ว ผู้เขียนใช้วิธีการเน้นย้ำธรรมวิธีที่พระพุทธองค์ทรงใช้เพื่อเอาชนะมารด้วยการขยายความหลักธรรมนั้น ๆ เช่น กัณฑ์ที่ 1 เจ้าชายสิทธัตถะทรงเอาชนะมารด้วยการระลึกถึงบารมี 10 หรือทศบารมีที่เคยทรงบำเพ็ญมาเพื่อใช้เป็นเกราะป้องกันอันตรายจากอานุภาพของพญามาร ในกัณฑ์ที่ 2 ผู้เขียนจึงได้ขยายความในกัณฑ์ที่ 1 ว่าด้วยเรื่องทศบารมีเพื่อให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังมีความเข้าใจเกี่ยวกับหลักธรรมหรือพุทธวิธีโดยละเอียด ดังนี้

ณ บัดนี้ อาตมาภาพจักแสดงพระธรรมเทศนา ขยายความในพุทธชัยมงคลคาถาที่ 1 อธิบายบารมีต่อกัณฑ์ที่แล้ว ในกัณฑ์ก่อนกล่าวถึงพวกมารได้ยกกองทัพมาล้อมบัลลังก์ไว้แล้วอ้างว่าเป็นบัลลังก์ของตน ฝ่ายพระมหาบุรุษค้ำว่านว่าเป็นบัลลังก์ของพระองค์ พญามารให้อ่างพยานรู้เห็น พระมหาบุรุษประทับอยู่แต่ผู้เดียวมองไม่เห็นใครจะเป็นที่ฟังได้ ทรงนึกถึงบารมี 10 ทศ ที่ได้เคยทรงบำเพ็ญมาในอดีต แล้วกรวดน้ำลงในแผ่นดินที่สุดจะคณานับ จึงทรงเรียกนางธณิมาเป็นพยาน นางธณิปรากฏกายเป็นกุมาริปีบน้ำในมวยผมเป็นสักขีพยาน น้ำก็ไหลออกจากมวยผมท่วมบริเวณนั้นเป็นทะเลหลวง พญามารและเสนา

มารก็แหวกว่ายเอาตัวรอด เหนื่อยปานชีวิตจะหาไม่ผลที่สุดก็ยอมแพ้พระพุทธรูปอย่างราบคาบ บารมี 10 ทศ ที่ทรงอำนันั้น เป็นคุณธรรมที่เคยทรงบำเพ็ญมาในอดีต คือ ทานบารมี ศิลบารมี เนกขัมมบารมี ชันติบารมี สัจจบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี อุเบกขาบารมี จะอธิบายบารมีแต่ละข้อ โดยยกตัวอย่างพระโพธิสัตว์ในทศชาติชาดกมาเป็นอุทาหรณ์...(กัณฑ์ที่ 2 ว่าด้วยขยายความในกาลาที่ 1 เรื่องทศบารมี, 2546: หน้าต้น 1 – 2)

เช่นเดียวกับในกัณฑ์ที่ 8 กล่าวถึงพระพุทธรูปเจ้าผจญสัญจนนิครนถ์ที่มาขอทำประลองปัญญาด้วยเห็นว่ากฏไตรลักษณ์ที่พระพุทธรูปเจ้าทรงใช้สอนเหล่าพระสาวกทั้งหลายนั้นไม่ถูกต้อง ถัดมาในกัณฑ์ที่ 11 ผู้เขียนได้อธิบายเรื่องกฏไตรลักษณ์เพื่อขยายความเนื้อหาของหลักธรรมดังกล่าวให้เด่นชัดและง่ายต่อการเข้าใจมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามแม้สำนวนภาษาจะมีลักษณะเป็นภาษาเพื่อการเทศนาสั่งสอนแต่ก็เป็นภาษาที่ง่ายและกระชับสามารถทำให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังสามารถเกิดจินตภาพและเข้าใจเนื้อหา รวมถึงหลักธรรมได้เป็นอย่างดี

เมตตาบารมีที่พระพุทธรูปทรงใช้เอาชนะช้างนาฬาคีรีที่กำลังขาดสติ ตกมันและเมามายอย่างหนัก

พระพุทธรูปชัยมงคล (พาหุง)

“...ช้างนาฬาคีรีก็วิ่งวนเข้ามามุ่งจะพิฆาตฆ่าทารกนั้นตามวิสัย สมเด็จพระผู้ทรงสวัสด์รัตนวิสุทธิญาณ จึงทรงแม่พระเมตตาภินิหารทานดิลก ดั่งหนึ่งหลงหลังลีโตทกให้ตกต้องดวงใจชสาร ซึ่งกำลังเดือดดาลด้วยสุราบวมและซบมัน ให้ความเมาทั้งสองประการนั้นดับสนิท ทั้งให้จิตประกอบเมตตาไม่เข้าไปปีศาจทารกนั้นให้เป็นอันตรายได้วิบัติ...” (พระพุทธรูปชัยมงคล (พาหุง), 2558: 38)

พาหุง ชัยชนะแห่งพุทธะ

“...ขณะนั้นเอง พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงพระอาการสงบนิ่ง ทรงแม่เมตตาจิตไปสู่ช้างนาฬาคีรีนั้น ด้วยฤทธานุภาพแห่งความเมตตาและพุทธจริยาที่นุ่มนวลของพระพุทธรูป จิตที่ชุ่มแค้นของช้างนาฬาคีรีก็สงบลง หยุตยีนนิ่ง หายมีนเมา ลดวงและน้อมศิระเข้าไปหาพระพุทธรูปอย่างซ้า ๆ...” (จิต-ตระ-ธานี (นามแฝง), 2556: 35 - 36)

พุทธปาฏิหาริย์ ฤทธิ์หรืออิทธิฤทธิ์ที่พระพุทธองค์ทรงใช้เอาชนะจอมโจรองคฺลิมาล

พระพุทธชัยมงคล (พาหุง)

“...ทันใดนั้นพลันแลเห็นพระทศพลสัมพุทธเจ้าแต่ไกล ก็ดีใจว่า เออ! โชคอันดีของเราไม่ต้องไปหาที่ไหนให้ไกล ถ้าได้นี้มือบรรพชิตผู้นี้ไซ้ร้ก็จะได้ฤกษ์สหัสสมสมัยตรชนี ได้องคฺลิบรรจบครบพัน แล้วองคฺลิมาลก็จับดาบลูกกลันแล่นไล่ แม้จะพยายามวิ่งเท่าใด ๆ ก็ไม่ทันพระบรมศาสดาจารย์ด้วยทรงทำปาฏิหาริย์ไม่ให้เข้าถึง แม้จะวิ่งตะบึงขับไล่จนสุดแรงก็ไร้ผล พระทศพลเสด็จดำเนินตามปกติ...” (พระพุทธชัยมงคล (พาหุง), 2558: 47)

พาหุง ชัยชนะแห่งพุทธะ

“...องคฺลิมาลเห็นพระพุทธเจ้าก็เปลี่ยนใจ คิดจะฆ่าพระพุทธเจ้าแทน เมื่อคิดดังนี้แล้วจึงถือดาบและโล่ผูกสอดแล่งธนู ติดตามพระผู้มีพระภาคเจ้าไป พระพุทธเจ้าทรงบันดาลอภิสังขารทำให้องคฺลิมาลไม่อาจทันพระองค์ผู้เสด็จตามปกติได้ องคฺลิมาลห้อยตะบึงไปเต็มกำลัง ขณะไล่ตามจะถึงอยู่แล้วก็เห็นเหมือนพระองค์ดำเนินห่างออกไปไกล แต่ก็ไม่ลดละความพยายามทุ่มเทกำลังวิ่งไล่ตามสุดความสามารถ พระพุทธเจ้าทรงบันดาลให้เกิดแม่น้ำบ้าง หล่มบ้าง เลนบ้าง ขวางหน້องคฺลิมาลตลอดระยะ 3 โยชน์ จนเขารู้สึกเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าเต็มที คิดว่าน่าอัศจรรย์จริงหนอ เรานี้มีกำลังดุจพระยาช้างสารถึง 7 เชือก แต่วันนี้วิ่งจนสุดกำลังแล้วยังไม่อาจทันสมณะผู้เดินไปตามปกติได้...” (จิต-ตระ-ธานี (นามแฝง), 2556: 48)

ปัญญาบารมีที่พระพุทธองค์ทรงใช้เอาชนะสังจกนิครนถ์ผู้หลงผิดคิดว่าตนมีปัญญาเหนือผู้ใด ได้แสดงให้เห็นผ่านบทสนทนาการโต้ตอบปัญหาาระหว่างพระพุทธองค์และสังจกนิครนถ์ดังนี้

“...สังจกนิครนถ์เมื่ออยู่ต่อหน้าพระพักตร์แล้ว ด้วยความหยิ่งผยองลำพองตนก็หาได้ทำการอภิวาทพระองค์ไม่ แล้วทูลว่า...

สังจกนิครนถ์ : ข้าพเจ้าได้ยินกิตติศัพท์ความล้าเลิศทางปัญญาของท่านขจรขยายทั่วกรุงไพศาลี ในกาลนี้ข้าพเจ้าจะขอซักถามว่าท่านแนะนำสั่งสอนสาวกด้วยหลักคำสอนใด

พระพุทธองค์ : ดูกร..สังจกนิครนถ์ เราแนะนำสั่งสอนสาวกทั้งหลายว่า ชั้นธ 5 อันได้แก่ รูป (กาย) เวทนา (ความรู้สึก) สัญญา (รู้ตัว) สังขาร (การปรุงแต่ง) วิญญาณ (การรับรู้ทางอายตนะ 6) เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา (ไม่เที่ยง ไม่ทุกซ์ ไม่มีตัวตน)

สัจจนิกครนถ์ : เป็นเช่นนั้นรี..สมณะ หากบรรดาพีชพันธุ์ต่าง ๆ ยังคงต้องอาศัย
ผืนแผ่นดินในการเจริญงอกงามฉันใด บุคคลก็จักต้องอาศัยรูปที่เป็น
ตัวตนนี้ประกอบกรรมดี – กรรมชั่วฉันนั้น หากท่านกล่าวว่า
ขันธ 5 อันมีรูปเป็นต้น ไม่มีตัวตน (อนัตตา) แล้วบุคคลจัก
ประสบบุญ – บาป ได้อย่างไรเล่า

พระพุทธองค์ : ดูกร...สัจจนิกครนถ์ ท่านกล่าวว่า ขันธ 5 เป็นตัวตนของท่านใช่
หรือไม่

สัจจนิกครนถ์ : ใช่ ข้าพเจ้ายืนยันและเชื่อว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร
วิญญาณเป็นตัวตนของเรา (อัตตา)

พระพุทธองค์ : หากท่านยืนยันดังคำที่กล่าว เราของถามท่านว่า

1. ท่านมีอำนาจสังการ รูป ว่าอย่าได้ป่วยไข้ชราได้
หรือไม่?
2. ท่านมีอำนาจสังการ เวทนา ว่าอย่าได้มีความรู้สึก
ใด ๆ ได้หรือไม่?
3. ท่านมีอำนาจสังการ สัญญา ว่าอย่าจำสิ่งนั้นสิ่งนี้ได้
หรือไม่?
4. ท่านมีอำนาจสังการ สังขาร ว่าอย่าได้ปรุงแต่ง
ความคิดได้หรือไม่?
5. ท่านมีอำนาจสังการ วิญญาณ ว่าอย่าได้รับรู้การ
สัมผัสจาก ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้หรือไม่?

พระพุทธองค์ตรัสถามสัจจนิกครนถ์ถึง 2 ครั้ง สัจจนิกครนถ์ยังคงนั่งนิ่งมียอมตอบ
เหงื่ออาหเริ่มแตกไหลไปทั่วร่าง พระองค์จึงตรัสเตือนว่า

พระพุทธองค์ : ดูกร...สัจจนิกครนถ์ ไยท่านจึงนิ่งเงียบไม่ตอบคำถามเรา ท่าน
ยังคงยืนยันและเชื่อว่า ขันธ 5 เป็นตัวตนของท่านอีกหรือไม่

สัจจนิกครนถ์ : ไม่พุทธเจ้าข้า ข้าพเจ้าไม่มีอำนาจสังการ รูป เวทนา สัญญา
สังขาร วิญญาณ ให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ได้

พระพุทธองค์ : ดูกร...สัจจนิกครนถ์ บัดนี้คำพูดของท่านขัดแย้งกันเองเสียแล้ว
คำก่อนเป็นอย่างหนึ่ง คำหลังเป็นอีกอย่างหนึ่ง

ขณะนั้น สัจจนิกครณ์มิได้หลงเหลือสภาพนักปราชญ์ใหญ่แม้แต่น้อย สูญเสียความ
มั่นใจรู้สึกร้อนรุ่มไปทั่วกาย เหงื่ออาพแตกไหลไม่หยุดหย่อน จึงตัดสินใจกราบทูลว่า

สัจจนิกครณ์ : ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ของพระองค์โปรดเป็นที่พึงของ
ข้าพเจ้าโปรดเมตตาให้หลักธรรมคำสอน เพื่อแจ้งในปัญญาของ
ข้าพระองค์ ณ บัดนี้ เกิดพุทธเจ้าข้า..... (พาทุง มนต์แห่งชัยชนะ
,2556: 68 – 70)

จากตัวอย่างบทสนทนาข้างต้นจะเห็นได้ว่าผู้เขียนได้แสดงให้เห็นถึงพระปัญญาบารมีของ
พระพุทธองค์ที่เหนือกว่าสัจจนิกครณ์ด้วยการใช้ภาษาที่กระชับและเข้าใจง่ายผ่านบทสนทนา
โต้ตอบเกี่ยวกับหลักคำสอนของพระพุทธองค์ซึ่งไม่เพียงแต่ผู้อ่านจะได้ชื่นชมพระอัจฉริยภาพของ
พระพุทธเจ้าแล้ว ภาษาที่ใช้ยังง่ายต่อการคิดและพิจารณาเห็นความจริงตามหลักธรรมที่พระพุทธองค์
ยกมาแสดงอีกด้วย

หลักทศพลญาณ อันหมายถึงคุณธรรมคือญาณหยั่งรู้ของพระพุทธองค์ซึ่งมีต่อสัตว์โลก
และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการอบรมสั่งสอนหรือแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในโลกทั้ง 3 ได้ ดังที่แสดง
ให้เห็นผ่านบทสนทนาการและภาพประกอบระหว่างที่พระพุทธองค์ทรงใช้ปัญญาคุณคือทศพลญาณนี้
ในการโต้ตอบกับพกาพรหมจนเป็นที่กระจ่างชัดทั้งในเรื่องขั้นในอดีต ปัจจุบันและอนาคตอีกทั้งยัง
ทรงเทศนาธรรมเรื่องความไม่เที่ยงให้แก่พกาพรหม ทำให้ท้าวพกาพรหมเกิดความเลื่อมใสศรัทธาและ
ยอมรับพระพุทธองค์นั่นเอง ดังตัวอย่างในภาพยนตร์การ์ตูนเรื่องพุทธศาสดา ดังนี้

ท้าวพกาพรหม : (คิด) เฮ้อ. มนุษย์ หนอ มนุษย์ ทำดีทำชั่วไปก็แค่นั้นเพราะสรรพ
สิ่งทั้งหลายเที่ยงแท้เป็นไปตามความพึงพอใจของเรา ที่จะดลบันดาล มนุษย์นี้ช่างไม่รู้จะไร
เอาซะเลย

พระพุทธเจ้า : (คิด) พกาพรหม มีความเห็นผิดไป เราจะช่วยให้เห็นความเป็นจริง
ของสรรพสิ่งทั้งปวง

ท้าวพกาพรหม : โอ้ พระพุทธองค์ เชิญประทับก่อนเถิด พระพุทธองค์อุตสาห์เสด็จ
มาถึงวิมานของเรา มีกิจสำคัญอันใด หรือว่าเพียงมาเยี่ยมเยือนเราเท่านั้น

พระพุทธเจ้า : พกาพรหม เราทราบถึงความคิดความเชื่อของท่าน

ท้าวพกาพรหม : ทราบความคิดความเชื่อของเรา เอ้ ไม่เห็นเป็นไรหนิ เราไม่เคย
ปิดบังความคิดความเชื่อของเราอยู่แล้ว ในเมื่อมันคือความจริงแท้แน่นอน ไม่ว่า สวรรค์ โลก
หรือทุกสรรพสิ่งในจักรวาลล้วนแต่ยั่งยืนไม่มีวันแปรผันตลอดไป เพราะล้วนแต่เกิดจาก

อำนาจแห่งเรา เป็นผู้เสกสร้างขึ้นมาทั้งสิ้น แม้แต่ผืนดิน แผ่นฟ้า ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ หรือ ดวงดาวใด ๆ ไม่มีสิ่งใดในจักรวาลที่เราจะไม่ล่วงรู้ หรือซ่อนเร้นหลีกพ้นเราไปได้

ภาพประกอบ 51 ภาพพระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นไปยังวิมานของท้าวพกาพรหม
ที่มา: ภาพยนตร์การ์ตูนเรื่อง พุทธศาสนา

พระพุทธเจ้า : พกาพรหม ท่านมั่นใจหรือว่าท่านเป็นผู้สร้างคลบันดาลทุกสรรพสิ่ง
ท่านมั่นใจหรือว่าท่านเท่านั้นที่ล่วงรู้ทุกสิ่ง และไม่มีสิ่งใดสามารถซ่อนเร้นท่านได้

ท้าวพกาพรหม : แน่นอน!

พระพุทธเจ้า : ถ้าเช่นนั้น ท่านลองแสดงฤทธิ์เนรมิตกายไปซุกซ่อน ในที่ที่ท่านคิดว่า
ไม่สามารถมีใครพบเห็นได้สิ เราจะค้นหาท่านเอง

ท้าวพกาพรหม : ฮะ ฮะ ฮ่า ฮ่า ได้! ได้สิ ของท่านจงหาเราให้พบสมดังที่ท่านพูด
เถิด

พระพุทธเจ้า : พกาพรหม ท่านต้องการเป็นนกออย่างนั้นหรือ?

พกาพรหม ท่านต้องการเป็นผี ถึงได้เที่ยวไต่ตอมแฝงตัวอยู่กับเกสรดอกไม้เช่นนี้

พกาพรหม ท่านไม่ต้องการมีชีวิตเสวยสุขอยู่บนสวรรค์แล้วหรือ? ถึงได้เนรมิตกายให้
ละเอียดปะปนไปกับเม็ดทรายใต้ท้องทะเลลึกเช่นนั้น.

ท้าวพกาพรหม : พระพุทธองค์ นับว่าท่านมีความสามารถอยู่ ถึงคราวท่านบ้างแล้ว
ถ้าเราไม่อาจค้นหาท่านได้ เราจึงจะยอมสรรเสริญและนับถือท่านคือพระสัมพันธูเป็นผู้
หยั่งรู้ยิ่งกว่าเรา

ภาพประกอบ 52 ภาพท้าวพกาพรหมกำลังใช้ญาณเพื่อค้นหาพระพุทธเจ้า
 ที่มา: ภาพยนตร์การ์ตูนเรื่อง พุทธศาสตร์ดา

ท้าวพกาพรหม: เออล่ะ เรายอมฟ่ายแพ้แก่ท่านแล้ว ท่านแฝงตัวซ่อนเร้นอยู่ใน
 โลกธาตุ หรือจักรวาลใด จงปรากฏตัวออกมาเถิด

พระพุทธเจ้า : พกาพรหม เราไม่ได้แฝงตัวซ่อนเร้นอยู่ในโลกธาตุหรือจักรวาลอื่นใด
 หรอก ตลอดเวลาท่านค้นหา เราก็เดินจงกรมอยู่เหนือเศียรท่านนี้แหละ

พหุณฺ์ ปณฺุ ทิโต ชีเว

ภาพประกอบ 53 ภาพพระพุทธรูปเจ้าเดินจงกรมเหนือเศียรท้าวพกาพรหม
ที่มา: ภาพยนตร์การ์ตูนเรื่อง พุทธศาสนา

ท้าวพกาพรหม : ข้าพระองค์ ขอถวายนมัสการพระพุทธองค์ พุทธปาฏิหาริย์ที่แสดงต่อข้าพระองค์นั้น ยิ่งใหญ่กว่าเทพยดาและพรหมทั้งหลายนัก

พระพุทธเจ้า : พกาพรหม ท่านจงสดับธรรมเทศนาจากเราเถิด อานาจและความสุขสำราญในพรหมโลกนี้ยาวนานนัก ทำให้เกิดความหลงผิดว่า สรรพสิ่งทั้งหลายนั้นเที่ยงแท้แน่นอน ความจริงแล้ว สรรพสิ่งทั้งหลายนั้น มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปเป็นธรรมดา สรรพสิ่งทั้งหลายล้วนเป็นไปตามอำนาจแห่งเหตุ ปัจจัย มีกรรมเป็นแดนเกิด มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย มีกรรมเป็นของของตน ทำกรรมอันใดไว้ ดีหรือชั่วก็ตามต้องได้รับผลของกรรมนั้น (ภาพยนตร์การ์ตูน พุทธศาสนา, 2554)

ภาพประกอบ 54 ภาพท้าวพกาพรหมสดับพระธรรมเทศนาจากพระพุทธองค์และเกิดดวงตาเห็นธรรม
ที่มา: ภาพยนตร์การ์ตูนเรื่อง พุทธศาสนา

จากภาพและบทสนทนาข้างต้นจะเห็นได้ว่าภาพยนตร์การ์ตูนพุทธศาสนาในเหตุการณ์ตอนที่พระพุทธรูปเจ้าผจญท้าวพกาพรหมนั้นนอกจากจะเป็นนำเสนอธรรมวิธีที่พระพุทธรูปทรงใช้เพื่อรับมือกับท้าวพกาพรหมแล้วยังแสดงให้เห็นขั้นตอนในการเอาชนะท้าวพกาพรหมอย่างละเอียดอีกด้วย ดังจะสังเกตได้จากเมื่อเสด็จมาถึงวิมานของท้าวพกาพรหมแล้วพระพุทธรูปก็ได้แสดงธรรมโดยทันทีด้วยทรงทราบว่าท้าวพกาพรหมมีทิฐิมานะจึงจำต้องแสดงฤทธิ์ให้ยอมละความถือตัวตนลงเสียก่อนเมื่อเห็นว่าความทะนงตนนั้นคลายลงแล้วจึงค่อยแสดงธรรมสั่งสอน ซึ่งนับได้ว่าเป็นการเน้นย้ำให้เห็นถึงศักยภาพความเป็นคนเหนือคนในแง่ของสติปัญญาที่พระพุทธรูปทรงมีนอกเหนือจากเรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์

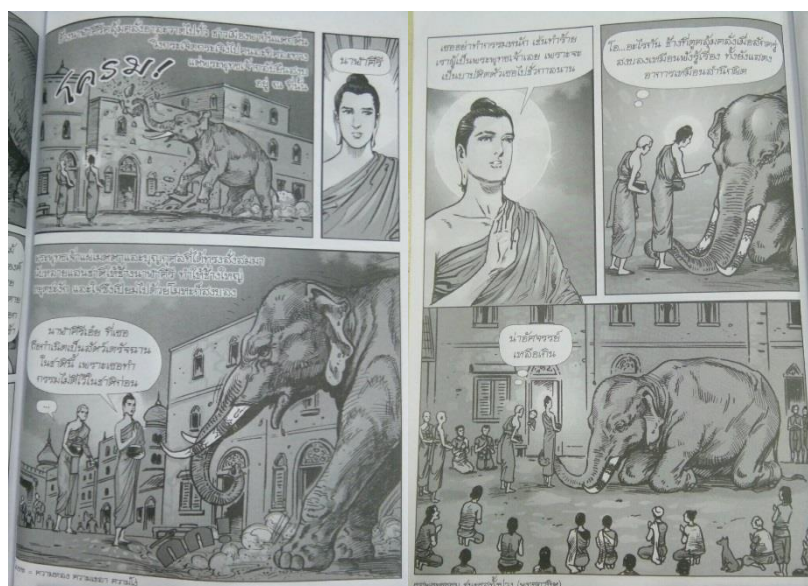
อีกประการหนึ่งพบว่าบางสำนวนมีการสืบทอดธรรมวิธีในการเอาชนะมารผ่านการตั้งชื่อเหตุการณ์ทั้ง 8 ตอน ดังปรากฏในหนังสือพาหุ: ชัยชนะแห่งพุทธะ สำนวนของ จิต-ตระ-ธานี ดังนี้

- บทที่ 1 มหาบุรุษ ผู้มีชัยชนะเหนือกองทัพพญามาร
- บทที่ 2 ทรงดับความดุร้ายของอสูร ด้วยขันติธรรม
- บทที่ 3 ทรงกรุณาพญาคชสาร ด้วยกระแสจิตเมตตา
- บทที่ 4 ทรงทรมานจอมโจรองคฺุลิมาล ด้วยพุทธธรรม
- บทที่ 5 ทรงชนะมารยาสตรี ด้วยปาริสุทธิแห่งพุทธะ
- บทที่ 6 สัจจนิกเรณต์ ต้องอัปจนด้วยวิมมุตติปัญญา
- บทที่ 7 ทรงทรมานจอมนาคาผู้เรืองฤทธิ์
- บทที่ 8 ทรงแก้ความเห็นผิดในหมู่พรหม

จากชื่อเหตุการณ์ทั้ง 8 ตอนข้างต้นจะเห็นได้ว่านอกจากผู้เขียนต้องการนำเสนอให้เห็นธรรมวิธีที่พระพุทธรูปทรงใช้เพื่อรับมือกับเหตุการณ์ทั้ง 8 ตอนด้วยธรรมวิธีที่ต่างกันแล้วชื่อเหตุการณ์ทั้ง 8 ตอนยังแสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่แห่งพระบารมีของพระองค์ที่มีเหนือมนุษย์ อมนุษย์ เทวดาและสัตว์เดรัจฉานทั้งปวงอีกด้วย

4.1.2.2 การสืบทอดธรรมวิธีผ่านภาพประกอบ

มีการใช้ภาพเป็นเครื่องมือเพื่อสื่อความหมายหรือแสดงให้เห็นถึงธรรมวิธีของพระพุทธรูปที่ทรงใช้ในแต่ละเหตุการณ์ด้วย อาทิ

ภาพประกอบ 55 ภาพการ์ตูนพระพุทธเจ้าใช้กระแสพระเมตตาทำให้ช่างนาฬาคีรีสงบลง
ที่มา: หนังสือพุทธประวัติฉบับการ์ตูน (2552: 205 – 206)

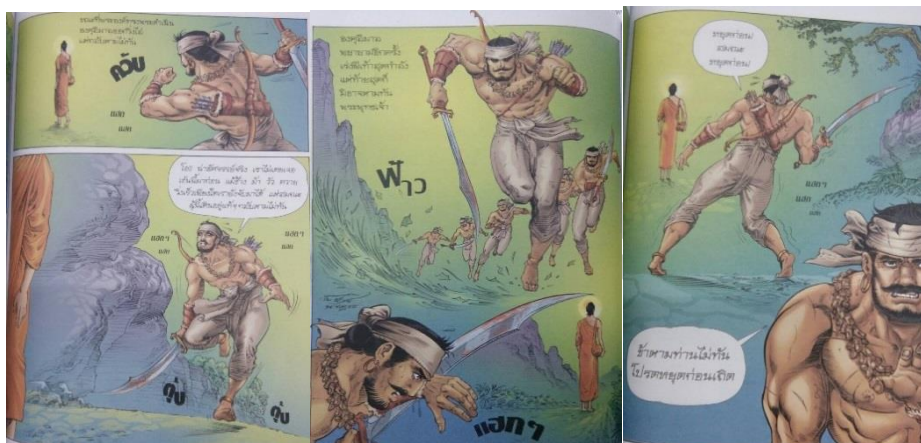
ภาพประกอบข้างต้นเป็นเหตุการณ์ที่ช่างนาฬาคีรีเกิดอาการตกมันและวิ่งเข้าไปหาพระพุทธเจ้าแต่ด้วยพระเมตตาบารมีที่พระพุทธองค์ทรงแผ่ไปยังช่างนาฬาคีรีทำให้พญาคชสารที่อยู่ในอาการคุ้มคลั่งสงบลงและแสดงอาการอ่อนน้อมต่อพระพักตร์พระพุทธเจ้า ซึ่งเหตุการณ์นี้ไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นถึงผลแห่งบารมีว่าด้วยพระเมตตาบารมีที่พระองค์ทรงสั่งสมมานับแต่อดีตได้ปรากฏเป็นที่ประจักษ์แก่สายตาสาธุชนทั้งหลายแล้ว อีกทางหนึ่งยังแสดงให้เห็นถึงนัยสำคัญที่ว่าพุทธบารมีของพระพุทธองค์นั้นทรงแผ่ไปสู่สรรพสัตว์ทั้งปวงอย่างเสมอภาคและในทีนี้อาจรวมไปถึงการที่ช่างนาฬาคีรีซึ่งอาจนับเป็นตัวแทนของสัตว์เดรัจฉานก็ได้ยอมรับในพระพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ยังสังเกตได้ว่าสำนวนในหนังสือการ์ตูนได้ให้ความสำคัญกับเนื้อหาที่กล่าวถึงธรรมวิธีที่พระพุทธองค์ทรงใช้ในแต่ละเหตุการณ์ด้วยการให้พื้นที่ในหน้ากระดาษที่มากเป็นพิเศษ อาทิ หนังสือการ์ตูนชุดการผจญภัยของพระพุทธเจ้า ตอน ปรามสาวงามเจ้าเล่ห์ โดยในภาพประกอบได้วาดภาพพระพุทธองค์ทรงประทับนั่งอย่างสงบบนบัลลังก์ที่นางจิญจมาณวิกาเยินก่ล่าวร้ายพระพุทธองค์ท่ามกลางพุทธบริษัทที่มาฟังธรรมในขณะนั้นในพื้นที่ 1 หน้ากระดาษเต็มจากนั้นจึงเล่าเหตุการณ์ในลำดับถัดไปว่าด้วยการกระทำของนางจิญจมาณวิกาที่นั่นทำให้ร้อนไปถึงพระอินทร์ต้องเสด็จลงมาเพื่อช่วยเปิดโปงแผนการครั้งนี้ จะสังเกตได้ว่าภาพในเหตุการณ์หลังนี้ได้พื้นที่ในหน้ากระดาษเพียงอย่างละครึ่งเท่านั้นดังภาพ

ภาพประกอบ 56 ภาพการ์ตูนพระพุทธเจ้าทรงวางพระทัยให้นิ่งสงบรับมือคำใส่ร้ายทั้งปวง
ที่มา: หนังสือชุดการผจญภัยของพระพุทธเจ้า ตอน ปราบสาวงามเจ้าเล่ห์ (พ.ศ. 2556)

เช่นเดียวกับในหนังสือนิทานองคฺลิมาล ฉบับการ์ตูน ของโอม รัชเวทย์ ที่มีการใช้ภาพเล่าเรื่องเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าผจญองคฺลิมาลด้วยการแสดงอิทธิวิสัยขารให้องคฺลิมาลวิ่งตามไม่ทัน ซึ่งภาพเหตุการณ์ดังกล่าวนับเป็นภาพฉากประจำเรื่องที่นิยมวาดตามวัดวาอารามเพื่อแสดงให้เห็นถึงพุทธวิธีที่พระพุทธองค์ทรงเอาชนะองคฺลิมาล ทั้งนี้ในหนังสือการ์ตูนสำนวนของ โอม รัชเวทย์ นั้นแสดงให้เห็นรายละเอียดขององคฺลิมาลที่พยายามวิ่งไล่พระพุทธองค์อย่างสุดกำลังแต่ก็ไม่สามารถตามพระพุทธองค์ได้ทัน จนองคฺลิมาลต้องร้องขอให้พระพุทธองค์หยุดเดินเสียก่อน จากนั้นพระพุทธองค์จึงทรงตรัสแกองคฺลิมาลว่า “เราหยุดแล้ว ท่านต่างหากที่ยังไม่หยุด” และได้ตรัสเทศนาสั่งสอนให้องคฺลิมาลละเลิกการเบียดเบียนชีวิตผู้อื่นต่อไป ซึ่งการใช้ภาพที่แสดงให้เห็นถึงความต่อเนื่องของเหตุการณ์การผจญมารนี้จึงถือเป็นการเน้นย้ำความสำคัญของเนื้อหาอีกทั้งยังนับเป็นการแสดงให้เห็นถึงการสืบทอดธรรมเนียมวิธีที่พระพุทธองค์ทรงใช้เพื่อเอาชนะองคฺลิมาลอีกด้วย ดังภาพ

พูน ปณ ทัโต ชเว

ภาพประกอบ 57 ภาพการ์ตูนของคุลิมาลกำลังพยายามวิ่งไล่ตามพระพุทธเจ้า
ที่มา: หนังสือของคุลิมาล ฉบับการ์ตูนสี (2554: 93 – 95)

จากตัวอย่างที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น แสดงให้เห็นว่าเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัยทุกประเภทนั้นยังคงมีการสืบทอดแนวคิดธรรมวิธีที่พระพุทธองค์ทรงใช้ในการเอาชนะมาร ซึ่งนับเป็นการยืนยันให้เห็นว่าจากอดีตจนถึงปัจจุบันแม้จะมีการสร้างสรรค์หรือเปลี่ยนแปลงสื่อในการนำเสนออย่างไร แนวคิดในการเอาชนะมารก็ยังคงได้รับการสืบทอดธรรมวิธีดั้งเดิมไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด ยังคงเป็นการเอาชนะด้วยสันติวิธีโดยปราศจากการใช้อาวุธหรือต้องมีการสูญเสียเลือดเนื้อ อีกทั้งยังเป็นการนำเสนอแนวคิดเรื่อง “ผล” แห่งการบำเพ็ญบารมีที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสมมาอย่างยาวนานได้สัมฤทธิ์เป็นที่ประจักษ์โดยการมีชัยชนะเหนือหมู่มารในแต่ละเหตุการณ์ด้วยบารมีทั้งปวง นอกจากนี้ยังมีการเน้นย้ำเรื่องคุณธรรมที่ถือเป็นแบบอย่างของพระพุทธเจ้าที่บุคคลทั่วไปสามารถนำไปปฏิบัติตามได้ กล่าวคือ เรื่องของการใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหาหรืออุปสรรคต่าง ๆ ด้วยการเลือกใช้วิธีที่เหมาะสมกับบุคคลหรือสถานการณ์นั้น ๆ โดยไม่จำเป็นต้องใช้กำลังหรือวิธีที่ผิดศีลธรรมจริยธรรมเพื่อให้ได้สิ่งที่ต้องการ

4.2 การสืบทอดขนบวรรณคดีในเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร

เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัย พบว่า มีการสืบทอดขนบวรรณคดีที่สำคัญ ได้แก่ การสืบทอดขนบวรรณคดีคำสอนและการสืบทอดขนบการสร้างงานเพื่อสร้างกุศล ซึ่งผู้วิจัยจะได้อภิปรายในแต่ละประเด็น ดังต่อไปนี้

4.2.1 การสืบทอดขนบวรรณคดีคำสอน

เรื่องเล่าพระพุทเจ้าผจญมารเป็นเรื่องราวอันมีที่มาจากพระไตรปิฎกซึ่งเป็นคัมภีร์สำคัญทางศาสนาโดยมีความสำคัญในฐานะวรรณคดีพุทธศาสนาที่บอกเล่าเรื่องราวพุทธประวัติของพระพุทเจ้าที่แสดงให้เห็นช่วงเวลาที่ยากลำบากของพระพุทองค์ทั้งก่อนและหลังการตรัสรู้และขณะเดียวกันเนื้อหาของเรื่องราวการผจญมารทั้ง 8 เหตุการณ์ยังเป็นหลักธรรมอันเป็นประโยชน์ที่พุทธศาสนิกชนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตประจำวันซึ่งเต็มไปด้วยผู้คนหลากหลายประเภทดังเช่นที่พระพุทองค์ต้องประสบกับมารทั้ง มนุษย์ อมนุษย์ เทวดาและสัตว์เดรัจฉาน ดังที่ กุสุมารักษมณี (2550: 216) กล่าวว่า วรรณคดีพระพุทศาสนามีจุดประสงค์ที่จะชักจูงผู้อ่านให้เข้าถึงหลักธรรมคำสอนของพระพุทศาสนาโดยการละเว้นความชั่ว มุ่งทำแต่ความดีและทำจิตใจให้ผ่องแผ้วภาวะหลักที่กวีแสดงจึงมักจะเป็นความน่าเกรงกลัว (ภยยะ) และความน่ารังเกียจ (หุคฺุปลา) ของความชั่ว เพื่อให้ผู้อ่านอยากหนีห่างจากความชั่วหรืออาจเป็นความสงบ (ศมะ) ของจิตใจที่ผ่องแผ้ว เพื่อให้ผู้อ่านละกิเลสทำจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ซึ่งสอดคล้องกับ พิสิทธิ กอบบุญ (2548: 255) กล่าวว่า วรรณคดีพุทธศาสนาของไทยนั้นมีพันธกิจในฐานะเป็นวรรณคดีคำสอน กล่าวคือ เป็นวรรณคดีที่มุ่งเน้นจะเสนอสาระหลักธรรมอันเป็นหลักของพุทธศาสนามีลักษณะของคำสอนทั้งในระดับโลกียธรรมและโลกุตระธรรม ดังนั้นเรื่องเล่าพระพุทเจ้าผจญมารจึงนับเป็นวรรณคดีคำสอนที่ยังคงได้รับการผลิตซ้ำในสื่อร่วมสมัยโดยยังคงสืบทอดลักษณะสำคัญในฐานะวรรณคดีคำสอนโดยนำเสนอผ่านกลวิธีการสอนอันได้แก่

- 1) กลวิธีการสอนผ่านพฤติกรรมและคำพูดของตัวละคร
- 2) กลวิธีการสอนแบบตรงไปตรงมา
- 3) กลวิธีการสอนโดยการสอดแทรกทศนะหรือคำสอนของผู้เขียน และ
- 4) กลวิธีการถามตอบปัญหาธรรม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

4.2.1.1 กลวิธีการสอนผ่านพฤติกรรมและคำพูดของตัวละคร

หนังสือการ์ตูนชุดการผจญภัยของพระพุทเจ้าของสำนักพิมพ์แฮปปี้คิดส์ แบ่งเนื้อหาออกเป็น 8 ตอน ไล่เรียงตามเหตุการณ์การผจญมารที่กล่าวไว้ในบทสวดมนต์พุทชยัมมงคลคาถา แม้จะเป็นการเล่าเรื่องการผจญมารตามโครงเรื่องเดิมแต่ผู้เขียนก็ได้พยายามสร้างสรรค์เรื่องเล่าชุดนี้ได้อย่างน่าสนใจ ดังจะเห็นได้จากการตั้งชื่อตอนการผจญมารแต่ละเหตุการณ์ด้วยการเลือกใช้ลักษณะเด่นของ “มาร” แต่ละประเภทที่พระพุทองค์ทรงผจญมาตั้งเป็นชื่อตอนเพื่อให้ง่ายต่อการรับรู้และเข้าใจเนื้อหาของกลุ่มผู้เสพซึ่งเป็นเด็กและเยาวชน อาทิ ตอนปราบช้างตมกัน (ผจญช้างนาฬาคีรี), ตอนปราบสาวงามเจ้าเล่ห์ (ผจญนางจิญจมาณวิกา), ตอนปราบยักษ์กินคน (ผจญอาฬวกยักษ์) เป็นต้น

เรื่องเล่าชุดนี้เล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นตามโครงเรื่องเดิมโดยเป็นการฉายภาพความขัดแย้งของตัวละครพระพุทเจ้าและมารแต่ละประเภทในบริบทและสถานการณ์ที่แตกต่างกันออกไป ธรรมวิธีในการแก้ไขปัญหาในชีวิตอย่างลึกซึ้งและคมคายของพระพุทเจ้าถูกถ่ายทอดผ่านทางบทสนทนาและพฤติกรรมของตัวละครในเรื่อง อาทิ

...ช้างนาฬาคีรีหมอบลงตรงหน้าพระพุทองค์อย่างนุ่มนวล พระพุทองค์ยกพระหัตถ์ขวาถูกระพวงช้างแล้วตรัสว่า “นาฬาคีรีเอ๋ย..จงอยู่อย่างมีความสุขเถิด อย่าทำร้ายผู้ใดอีกเลย” (นันทกชุก(นามแฝง), 2557: 16)

...องคูลิมาตวาดด้วยความโมโหสุดขีด “ทำไมท่านบอกท่านหยุดแล้ว ทั้งที่ยังเดินอยู่” พระพุทเจ้าทรงหยุดเดินแล้วตรัสอย่างมีเมตตาว่า “การหยุดของเรา หมายถึงการหยุดเบียดเบียนชีวิต แต่ท่านสิ ยังไม่หยุดเบียดเบียนชีวิตผู้อื่นเสียที่ องคูลิมาเอ๋ย..หยุดฆ่าคนเถิดนะ” (นันทกชุก(นามแฝง), 2558: 15)

จากข้อความข้างต้นนอกจากจะแสดงให้เห็นพุทธวิธีที่พระพุทองค์ทรงใช้ในการปราบมารแล้วยังแสดงให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ของตัวละครพระพุทเจ้าในฐานะ “ผู้สอนธรรมะ” ผ่านถ้อยคำที่เรียบง่ายแต่องานอีกทั้งยังเต็มเปี่ยมไปด้วยธรรมที่ช่วยชี้ทางให้สรรพสัตว์ทั้งปวงพึงกระทำแต่คุณความดี ละเว้นจากบาปกรรมชั่วทั้งหลาย การใช้ตัวละครเป็นผู้สอนธรรมหรือหลักปฏิบัติต่าง ๆ นั้นจึงมักพบเห็นได้เสมอในวรรณคดีคำสอน ดังที่ ญัฐกาญจน์ นาคนวล (2559: 191) กล่าวว่า การเลือกใช้ตัวละครที่มีสถานภาพและบทบาทเหมาะสมกับการเป็นผู้สอน ทำให้สารหรือคำสอนมีน้ำหนักชัดเจนและกลมกลืนเป็นเอกภาพกับการดำเนินเรื่องจึงทำให้สามารถสื่อคำสอนได้โดยตรงเข้าใจง่ายและสามารถนำไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน

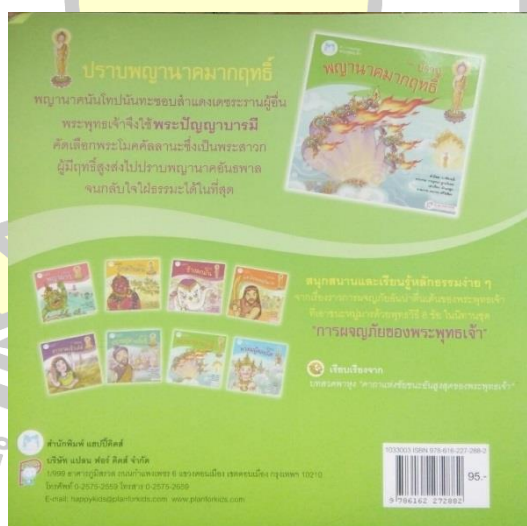
นอกจากนี้ในหนังสือการ์ตูนชุดดังกล่าว ยังได้สรุปธรรมวิธีประจำเรื่องไว้ในปกหลังของหนังสือด้วยการกล่าวถึงมารในแต่ละเหตุการณ์ วิธีการที่มารทำร้ายพระพุทองค์และ ธรรมวิธีที่พระพุทองค์ทรงใช้เพื่อเอาชนะมารไว้แบบสั้น ๆ โดยธรรมวิธีที่ใช้ในแต่ละเหตุการณ์นั้นผู้เขียนได้ใช้วิธีการเพิ่มขนาดตัวหนังสือให้ใหญ่ขึ้นและทำตัวหนาเพื่อที่จะเน้นย้ำธรรมวิธีอันเป็นธรรมที่พระองค์เลือกใช้ในแต่ละสถานการณ์ซึ่งเป็นการเอาชนะด้วยสันติวิธี ปราศจากความรุนแรงและนำมาซึ่งสันติในท้ายที่สุด ดังนั้นนอกจากผู้อ่านจะได้รับความรู้เกี่ยวกับเหตุการณ์การผจญมารแล้วยังช่วยให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจธรรมและได้เห็นวิธีการแก้ปัญหาของพระพุทองค์ในรูปแบบที่เข้าใจได้ง่ายอีกด้วย ดังเช่น

“ตอนปราบพญามาร: พญามารวิสวตียกไพร่พลมาขัดขวางมิให้พระสิทธัตถะตรัสรู้ได้สำเร็จ แต่ในที่สุดกองทัพพญามารก็ต้องพ่ายแพ้ต่อ**ทานบารมี**ของพระองค์” (น้านกฐก (นามแฝง), 2558)

“ตอนปราบยักษ์กินคน: อาพวกยักษ์ชอบกินมนุษย์และหวังจะเอาชนะพระพุทธเจ้าด้วยอิทธิฤทธิ์ แต่ในที่สุดยักษ์ผู้ดุร้ายก็พ่ายแพ้ต่อ**ขันติบารมี**ของพระองค์” (น้านกฐก(นามแฝง), 2557)

“ตอนปราบช้างตกมัน: พระเทวทัตริษยาพระพุทธเจ้าจึงปล่อยช้างนาฬาคีรีออกไปทำร้าย แต่ช้างตกมันที่บ้าคลั่งกลับสงบลงได้เพราะ**เมตตาบารมี**ของพระองค์” (น้านกฐก(นามแฝง), 2557)

“ตอนปราบสาวงามเจ้าเล่ห์: นางจิญจมาณวิกาหลงผู้คนให้หลงเชื่อว่าตนตั้งครรภ์กับพระพุทธเจ้า แต่เล่ห์ร้ายของนางก็พ่ายแพ้แก่**สติ**และ**สงบนิ่ง**ของพระองค์” (น้านกฐก(นามแฝง), 2556)

ภาพประกอบ 58 ภาพปกหลังของหนังสือตอนปราบพญามารมากที่สุด
ที่มา: หนังสือชุดการผจญภัยของพระพุทธเจ้า (น้านกฐก, 2558)

อีกประเด็นหนึ่ง ผู้วิจัยพบว่า ยังมีการสืบทอดพุทธวจนะที่แฝงด้วยปริศนาธรรมอันลึกลับว่า “เราหยุดแล้ว ท่านต่างหากยังไม่หยุด” ในเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร ตอน ผจญองคุลิมาล ผ่านบทสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้าและองคุลิมาล ในการผลิตซ้ำในวรรณกรรมร่วมสมัยแทบทุกสำนวน ดังตัวอย่าง

หนังสือพาหุง มนต์แห่งชัยชนะ สำนักพิมพ์ธนชัยรุ่งเรืองพัฒนา

องคุลิมาล: หยุดก่อนสมณะ หยุดก่อนสมณะ สมณะหยุดก่อนพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบองคุลิมาล ขณะทรงดำเนินด้วยพระสุรเสียงอันไพเราะนุ่มนวลว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้า: เราหยุดแล้วองคุลิมาล ท่านต่างหากที่ยังไม่หยุด

องคุลิมาล: หากท่านหยุดแล้ว ทำไมเราจึงตามไม่ทัน ดูรี เป็นสมณะ ยังกล่าวคำมูสา

พระผู้มีพระภาคเจ้า: ดูกร...องคุลิมาล เรามิได้มูสา เราหยุดแล้วซึ่งการเบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย หยุดแล้วซึ่งการก่อเวรละบาปอกุศล แต่ท่านสิ ยังไม่หยุด เบียดเบียนล้างผลาญชีวิตผู้อื่นยังไม่ละบาปอกุศลทั้งปวง (พาหุง มนต์แห่งชัยชนะ, 2556: 52)

หนังสือพาหุง ชัยชนะแห่งพุทธะ โดย จิต-ตระ-ธานี

.... คิดดังนี้แล้ว องคุลิมาลจึงหยุดยืนและกล่าวกับพระพุทธเจ้าว่า

“สมณะ จงหยุดก่อน สมณะ จงหยุดก่อน”

พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า

“เราหยุดแล้ว องคุลิมาล แต่ท่านสิยังไม่หยุด”

องคุลิมาลคิดในใจว่า ได้ยินว่าสมณะศากยบุตรผู้นี้เป็นคนพูดจริง แต่ที่ท่านเดินไปแท้ ๆ กลับพูดว่าเราหยุดแล้ว ส่วนเราผู้หยุดอยู่ ท่านกลับพูดว่า ท่านสิยังไม่หยุด จึงตะโกนถามไปด้วยความสงสัยว่า

“ดูก่อนสมณะ ท่านกำลังเดินไป กลับกล่าวว่า เราหยุดแล้ว ส่วนเราผู้หยุด
อยู่ ท่านกลับกล่าวว่าเรายังไม่หยุด ที่ท่านกล่าวมานั้นหมายถึงสิ่งใด”

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสว่า

“ดูกร องคุลิมาล เราเว้นจากการฆ่าสรรพสัตว์ได้แล้วจึงชื่อว่าหยุดแล้ว
ส่วนเธอยังมีกิจในการฆ่า จึงชื่อว่ายังไม่หยุด แม้ว่าบัดนี้เธอจะหยุดยั้งแล้ว แต่เธอก็ต้อง
วิ่งต่อไปในนรก เปรต อสุรกายและเดรีจฉานในภายหน้า” (พาหุง ชัยชนะแห่งพุทธะ,
2556: 44 – 45)

หนังสือพุทธชัยมงคลคาถาพาหุง

พระทศพลเสด็จดำเนินตามปกติ องคุลิมาลจึงตำริว่า เราสิ้นกำลังแล้ว จึงหยุด
ยืนร้องตะโกนด้วยเสียงดังว่า “หยุดก่อนสมณะ! สมณะ หยุดก่อน!!” พระบรมศาสดาไม่หยุด
ทรงดำเนินตามปกติ แต่ทรงรับสั่งว่า “องคุลิมาล เราหยุดแล้ว แต่ท่านนั้นแหละไม่หยุด”
องคุลิมาลได้ฟังก็ขัดใจ แม้จะให้หยุดสักเท่าใดก็ได้รับคำตอบเท่านั้น พลันก็พูดตำริว่า
“ดูก่อน สมณะ ท่านลิเป็นบรรพชิต ชอบที่จะมีคำสัตย์ให้สมแก่เพศ ยังเดินอยู่แต่พูดว่า
หยุดแล้วได้ ส่วนเราสิหยุดแล้ว แต่ท่านกลับกล่าวว่า เราไม่หยุด เหตุไฉนโยท่านจึงพูดไม่
เป็นความจริงเล่า”

พระพุทธเจ้าจึงหยุดประทับแล้วรับสั่งว่า “อหิงสกะ ตถาคตกล่าวแต่คำจริงเป็น
ปกติ ที่ตถาคตกล่าวว่า เราหยุดแล้ว คือหยุดฆ่า หยุดเบียดเบียน หยุดแสวงหาในทางผิด
หยุดดำเนินไปในทางทุจริตสิ้นทุกประการ อหิงสกะ! เธอสิ มีสันดานพาลร้ายแรงไม่
หยุดยั้ง วิ่งตามเรามาจนสิ้นกำลังแล้วยังไม่หยุดคิด มีถืออาวุธเขม้นหมายประหาร แต่
ปากลิเปิดขานว่าหยุดแล้ว นำขวยแก่ใจเท็จต่อตัวแล้วเอนมาเท็จต่อเราอีกเล่า อหิงสกะ”
(หนังสือพุทธชัยมงคลคาถาพาหุง, 2558 : 47 – 48)

ภาพยนตร์การ์ตูนพุทธศาสดา

.....

อหิงสกะ: หยุดก่อนสมณะ สมณะหยุดก่อน

พระพุทธเจ้า: เราหยุดแล้ว แต่ท่านนั้นแหละยังไม่หยุด

อหิงสกะ: ท่านเป็นบรรพชิต ควรพูดแต่คำสัตย์ ในเมื่อท่านยังเดินอยู่ เหตุใดจึงบอกว่าหยุดแล้ว แต่ข้าพเจ้าหยุดยืนอยู่ที่นี่ แล้วทำไมยังบอกว่าไม่หยุด

พระพุทธเจ้า: อหิงสกะ เราหยุดแล้วคือ หยุดฆ่า หยุดเบียดเบียน หยุดแสวงหาในทางที่ผิด หยุดดำเนินไปในทางทุจริตทุกประการ ตัวท่านนั้นแหละที่ยังไม่หยุด ไม่หยุดฆ่าหยุดเบียดเบียน ไม่หยุดแสวงหาในทางที่ผิด ไม่หยุดดำเนินไปในทางทุจริต ในมือของท่านยังถือดาบอยู่ เหตุใดท่านจึงกล่าวว่าหยุดแล้ว (พุทธศาสนา, 2554)

บทสนทนาข้างต้น จะเห็นได้ว่า พุทธวัจนะที่ว่า “เราหยุดแล้ว ท่านต่างหากที่ยังไม่หยุด” นั้น ยังคงได้รับการสืบทอดและอธิบายความหมายไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ คำว่า “หยุด” ในความหมายขององคุลิมาล หมายถึง การไม่เคลื่อนไหวร่างกายหรือไม่ขยับอวัยวะร่างกาย นับเป็นความหมายแบบ “ภาษาคน” ตามทัศนะของท่านพุทธทาสที่กล่าวว่า “ภาษาคน เป็นภาษาของคนในโลก คือ ภาษาที่คนผู้ไม่รู้ธรรมะใช้สื่อสารกัน” ส่วนความหมายของพระพุทธองค์นั้น “หยุด” หมายถึง การหยุดเบียดเบียนสรรพชีวิต หยุดแสวงหาทางที่ผิด ที่ทุจริตทั้งปวง ซึ่งการที่บุคคลจะสามารถหยุดแสวงหาหรือดำเนินไปในทางที่ผิดได้นั้นต้องอาศัยจิตที่ว่างจาก “อัตตา” เพราะหากเมื่อ “อัตตา” ยังเดือดพล่านอยู่ คือ รู้สึกว่ามี “ตัวตน” อยู่ จิตก็จะมีแต่ความวุ่นวาย เมื่อ “ตัวตน” มีอยู่ จิตจึงมีแต่ความโง่งด้วยอำนาจของอวิชชา ทำให้หลงไปในทางที่ผิด ทางทุจริตทั้งหลายซึ่งเป็นเหตุให้เกิด “ตัวตน” เมื่อ “ตัวตน” ดับไป จิตก็จะสามารถพ้นความโง่ง พ้นจากความมืด และพบแสงสว่างจนนำไปสู่การ “หยุด” แล้วทั้งปวง ดังนั้นคำว่า “หยุด” ในพุทธวัจนะนี้จึงมีความหมายตามภาษาธรรมที่ท่านพุทธทาสได้อธิบายว่า คำว่า “หยุด” ในที่นี้หมายความว่า “หมดจากความรู้สึกว่ามีตัวตน หรือของตน” (Buddhadasa, 1971: 76)

ดังนั้น การสืบทอดพุทธวัจนะข้างต้นจึงเป็นเสมือนการสืบทอดหัวใจสำคัญของคำสอนในพุทธศาสนาที่ว่า “สิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นว่าเป็นตัวเราหรือของเรา” นั่นเอง

การใช้ตัวละครและแสดงการสอนผ่านคำพูดของตัวละครยังปรากฏในเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารที่แทรกอยู่ในเรื่องเล่าพุทธประวัติอื่น ๆ อาทิ หนังสือ **การ์ตูนพุทธประวัติ** ของสำนักพิมพ์อมรินทร์คอมมิกส์ เนื้อเรื่องทีกล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าผจญมารแต่ละครั้งนั้น นอกเหนือจากตัวละครพระพุทธเจ้าจะสามารถกำราบมารนั้นด้วยพุทธวิธีต่าง ๆ แล้ว ผู้อ่านยังได้เห็นบทบาทตัวละครพระพุทธเจ้าทำหน้าที่สั่งสอนธรรมให้แก่มารในแต่ละเหตุการณ์ผ่านทางพฤติกรรมและคำพูดในบทสนทนาของตัวละครนั่นเอง ดังตัวอย่าง

...ช่างนาฬิกาครีคลุ้มคลั่งอาละวาดไปทั่ว ชาวเมืองพากันแตกตื่น วิ่ง
กระเจิดกระเจิงไปคนละทิศละทาง แต่พระพุทธรูปเจ้ากลับยืนสงบอยู่ ณ ที่นั้น....

พระพุทธรูปเจ้า: นาฬิกาครี!

พระพุทธรูปเจ้าแม่เมตตาและบุญกุศลที่ได้ทรงสั่งสมมานับหลายแสนชาติให้
ช่างนาฬิกาครี ทำให้ช่างใหญ่หยุดชะงัก

พระพุทธรูปเจ้า: นาฬิกาครีเอ๋ย ที่เธอลือก่าเนิดเป็นสัตว์เดรัจฉานในชาตินี้
เพราะเธอทำกรรมไม่ดีไว้ในชาติก่อน เธออย่าได้ทำกรรมหนัก เช่นทำร้ายเราผู้เป็น
พระพุทธรูปเจ้าเลย เพราะจะเป็นบาปติดตัวเธอไปชั่วกาลนาน
(โอม รัชเวทย์, 2552: 205 - 206)

หนังสือประวัติพระพุทธรูปเจ้าของสำนักพิมพ์นานมีบุ๊คส์ สร้างสรรค์เรื่องเล่าพุทธประวัติ
ด้วยการใช้ตัวละครคุณตาเป็นผู้เล่าเรื่องและสอนธรรมจากเหตุการณ์ต่าง ๆ ในพุทธประวัติ ดังเช่น ใน
บท *การขัดขวางจากลัทธิอื่น* ตัวละครคุณตาได้เล่าเหตุการณ์เมื่อครั้งที่พระพุทธรูปเจ้าถูกใส่ร้ายโดยพวก
เดียรถีย์ด้วยการใช้นางจัญจมาณวิกาเข้ามาปรากฏตัวต่อหน้าพุทธศาสนิกชนที่มาเฝ้าฟังธรรมและ
กล่าวอ้างว่าตนตั้งครมกับพระพุทธรูปเจ้า ซึ่งพระพุทธรูปเจ้าทรงรับมือกับเหตุการณ์ดังกล่าวอย่างมีสติด้วย
การนิ่งเฉยและไม่น่านความจริงทั้งหมดก็ปรากฏขึ้น การใช้ตัวละครผู้ใหญ่ทำหน้าที่เป็นผู้อธิบายและ
สอนธรรมะให้กับเด็กนับเป็นภาพจำลองการสอนที่สร้างความใกล้ชิดกับกลุ่มผู้อ่านวัยเด็กได้เป็นอย่างดี
ดังที่ ญัฐกาญจน์ นาคนวน (2559: 186) กล่าวว่า การใช้ตัวละครผู้ใหญ่ให้ทำหน้าที่สอนหรืออธิบาย
ธรรมกับเด็กนั้นนับเป็นกลวิธีการเล่าเรื่องใช้ตัวอย่างแสดงให้เห็นจริง ดังนั้นจะเห็นได้ว่านอกจากจะ
เป็นการสืบทอดเนื้อหาเรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารแล้วยังเห็นถึงพลวัตในการสร้างสรรค์วรรณกรรม
สำหรับเด็กและเยาวชนในปัจจุบันซึ่งจากเดิมที่ใช้วิธีการถ่ายทอดผ่านการเล่าเรื่องให้ฟัง มาเป็นการ
ถ่ายทอดผ่านการเขียนให้อ่าน ซึ่งวิธีนี้นอกจากเห็นจากความสนุกเพลิดเพลินที่กลุ่มผู้อ่านซึ่งเป็นเด็กและ
เยาวชนจะได้รับจากการดูภาพประกอบเรื่องเล่าที่มีสีสันสดใสงดงามแล้ว เด็ก ๆ จะยังได้พัฒนาทักษะ
การอ่านรวมทั้งได้รับการปลูกฝังคุณธรรมจากธรรมะที่สอดแทรกไว้ภายในเรื่องไปพร้อมกันอีกด้วย

ภาพประกอบ 59 ภาพตัวละครคุณตาเล่าเรื่องเหตุการณ์พุทธประวัติให้หลานฟัง
ที่มา: หนังสือประวัติพระพุทธเจ้า (ลี บอมจี ,2554)

เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในรูปแบบหนังสือการ์ตูนและภาพยนตร์การ์ตูน จึงนับเป็นวรรณคดีคำสอนร่วมสมัยที่ได้รับการนำเสนอในรูปแบบใหม่เพื่อให้เหมาะสมสำหรับกลุ่มผู้เสพ ซึ่งเป็นเด็กและเยาวชนโดยมีบทบาทหน้าที่สำคัญไม่ว่าจะเป็นการเผยแพร่พระพุทธรูปของพระบรม ศาสดาให้เป็นที่ประจักษ์ต่อคนทุกเพศทุกวัยทั้งยังเป็นการช่วยปลูกฝังแนวคิดสำคัญทาง พระพุทธศาสนา รวมไปถึงใช้เป็นเครื่องมือในการเชื่อมความสัมพันธ์ในครอบครัว ดังจะเห็นได้จาก วัตถุประสงค์ในการสร้างสรรค์ผลงานที่ผู้เขียนหรือสำนักพิมพ์กล่าวไว้ในคำนำของหนังสือ อาทิ

“หนังสือการ์ตูนชุดการผจญภัยของพระพุทธเจ้าเล่มนี้ นับเป็นการ์ตูนคุณธรรมที่ ควรค่าแก่การอ่านของคุณหนู ๆ เป็นอย่างยิ่ง เพราะไม่เพียงแต่หนังสือเล่มนี้จะเป็นแหล่ง ความรู้ทางพุทธประวัติที่สนุกสนานเพลิดเพลินน่าสนใจเท่านั้นแต่ยังเป็นต้นธารของแรง บันดาลใจในการใช้ชีวิตอย่างมีสติ มีปัญญา ทั้งยังเผยให้เห็นวิถีแก้ปัญหาชีวิตอย่างลึกซึ้งคม คายของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นพระบรมศาสดาของเราอีกด้วย” (น้านกฮูก ,2557)

“หนังสือพุทธประวัติ พระพุทธเจ้าของสำนักพิมพ์สกายบุ๊กส์ ที่ต้องการนำเสนอพุทธประวัติของประวัติขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตั้งแต่ประสูติ ตรัสรู้ ปรีชาญาณ มานำเสนอในรูปแบบใหม่ โดยมีจุดประสงค์หลักเพื่อต่อยอดการเรียนการสอนให้ตรงตามหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการมาไว้ในการเรียนการสอนตั้งแต่ประถมศึกษาจนถึงมัธยมศึกษา ด้วยรูปเล่มที่ทันสมัย อ่านสะดวกใช้สำนวนภาษาที่เข้าใจง่าย เหมาะสมกับผู้อ่านทุกวัย พร้อมภาพประกอบที่สวยงามมีคุณค่าจึงนับได้ว่า พุทธประวัติ พระพุทธเจ้า เล่มนี้ครบถ้วนด้วยพุทธประวัติ พุทธกิจวัตร พระวณะะ รวมไปถึงหลักคำสอนและเกร็ดความรู้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอนที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาให้แก่เด็ก ๆ และเยาวชนตลอดจนบุคคลทั่วไป (ผ่องเพ็ญ อาษาเทวีญ, 2557)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารฉบับการ์ตูนทั้งแบบที่รวมอยู่ในพุทธประวัติและแบบที่เล่าเรื่องเฉพาะตอนนั้นนอกจากจะเป็นการสืบทอดเนื้อหาเรื่องเล่าการผจญมารแล้วยังเป็นการสืบทอดหลักธรรมคำสอนและแนวคิดสำคัญทางศาสนาเพื่อช่วยปลูกศรัทธาในพระพุทธศาสนาให้แก่เด็กและเยาวชน การอ่าน การฟัง เรื่องเล่าทางศาสนาจากการ์ตูนในเบื้องต้นนี้จะช่วยขัดเกลาจิตใจของเด็กและเยาวชนให้มีธรรมะที่จะสามารถใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจรวมทั้งยังใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตท่ามกลางกระแสยุคโลกาภิวัตน์ดังเช่นในปัจจุบันได้อีกด้วย

4.2.1.1 กลวิธีการสอนแบบตรงไปตรงมา

เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารหลายสำนวนที่นิยมนำเสนอด้วยกลวิธีการสอนแบบตรงไปตรงมา เช่น หนังสือเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารประเภทบทสวดและตำนานซึ่งนอกจากหลักธรรมคำสอนจะแทรกอยู่ในเหตุการณ์ พฤติกรรมหรือบทสนทนาของตัวละครในเรื่องแล้วยังมีส่วนที่ผู้เขียนอธิบายหรือตีความหลักธรรมคำสอนจากเรื่องเล่าในแต่ละตอนเพิ่มเติมให้ผู้อ่านได้แง่คิดหรือแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนยิ่งขึ้น อาทิ **หนังสือพาหุง ชัยชนะแห่งพุทธะ** โดยผู้เขียนใช้นามปากกาว่า จิต-ตระ-ธานี หนังสือเล่มนี้ในตอนต้นของแต่ละเรื่องจะเขียนบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถาด้วยกัน 3 ภาษา ได้แก่ ภาษาไทย ภาษาบาลีและภาษาอังกฤษจากนั้นจึงจะเล่าเรื่องราวเหตุการณ์การผจญมารในสำนวนของผู้เขียนเอง ทั้งนี้ในตอนต้นของเรื่องเล่าผู้เขียนจะกล่าวถึงลำดับคาถาตามด้วยการกล่าวถึงเหตุการณ์การผจญมารโดยสรุปและจะกล่าวเสริมว่าคาถาบทนั้น ๆ สามารถใช้ได้ใกรณีใดดังตัวอย่างต่อไปนี้

“พุทธชัยมงคลคาถาบทนี้ เป็นคาถาบทที่ 1 กล่าวถึงชัยชนะของ พระพุทธเจ้าที่มีต่อกองทัพพญามารในคืนวันตรัสรู้ เป็นการต่อสู้ระหว่าง พระพุทธเจ้าเพียงลำพังพระองค์เดียวกับศัตรูหมู่มารผู้มีอิทธิฤทธิ์และมีจำนวน มากมายเป็นกองทัพ แต่ในที่สุดพระพุทธองค์ก็ทรงชนะหมู่มารนั้นได้ **คาถาบทนี้จึง นิยมใช้สำหรับการเอาชนะศัตรูหมู่มากเช่นในการออกรบ** เป็นต้น ที่มาของชัย ชนะครั้งนี้มีดังนี้ ...” (จิต-ตระ-ธานี (นามแฝง), 2556: 10)

“พุทธชัยมงคลคาถาบทนี้ เป็นคาถาบทที่ 2 กล่าวถึงชัยชนะของ พระพุทธเจ้าที่มีต่ออาสวกยักษ์ซึ่งเป็นยักษ์ที่ดุร้าย ใจคอโหดเหี้ยมเต็มไปด้วยโทสะ แต่พระพุทธเจ้าก็ทรงเอาชนะได้ด้วยขันติบารมี **คาถาบทนี้นิยมใช้สำหรับการ เอาชนะศัตรูผู้มีจิตใจหยาบกระด้าง ศัตรูผู้เป็นอันธพาล** เป็นต้น ที่มาของชัยชนะ ครั้งนี้ เกิดขึ้นในพรรษาที่ 16 มีรายละเอียดดังนี้...” (จิต-ตระ-ธานี (นามแฝง, 2556: 22)

หนังสือพาหุ มนต์แห่งชัยชนะของสำนักพิมพ์ธนชัยรุ่งเรืองพัฒนาจำกัดเป็นหนังสือบท สวดมนต์ที่บอกเล่าเรื่องราวการผจญมารทั้ง 8 เหตุการณ์ด้วยสำนวนของผู้เขียนเองเช่นกันและใน ตอนท้ายของเรื่องเล่าการผจญมารในแต่ละตอนผู้เขียนจะอธิบายและตีความธรรมที่เป็นธรรมวิธีที่ พระพุทธองค์ทรงใช้เพื่อเอาชนะมารแต่ละประเภทด้วยภาษาที่เข้าใจง่ายอีกทั้งยังช่วยให้ผู้อ่านไม่มีความรู้สึกลัวว่าหลักธรรมนั้น ๆ เป็นเรื่องไกลตัวหรือเป็นเรื่องยากที่จะปฏิบัติ หนังสือเล่มนี้ยังช่วยยืนยัน ความคิดที่ว่าพุทธวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำมานั้นพุทธศาสนิกชนอย่างเราก็สามารถนำมาปรับใช้ได้ เช่นเดียวกัน ดังเช่นตัวอย่างต่อไปนี้

“ตีความปริศนาธรรม: พระพุทธเจ้าชนะพญาชังนาพาหิรีด้วยเมตตาบารมี ปริศนาสอนว่าพึงชนะความโกรธด้วยความเมตตา หมั่นฝึกตนเจริญเมตตาจิต มุ่งมิตรไมตรี ปรารถนาดีให้อภัยมีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นเสมอ ๆ จะระงับเวรภัยแก่ตน บังเกิดความสงบ สุขร่มเย็นโดยทั่วกัน” (พาหุ มนต์แห่งชัยชนะ, 2556: 44)

“ตีความปริศนาธรรม: พระพุทธเจ้าชนะนางจิญจมาณวิกาด้วยความสงบ พระทัยอันงดงาม ปริศนาสอนว่าชนะวิหจริต (การประพฤติชั่วทางวาจา) ด้วยการหมั่น ฝึกฝนจิตตนให้อุดหนุน อดกลั้น (ขันติ) ต่อถาวรการณ์นั้น ๆ เมื่อจิตถูกฝึกบ่อย ๆ จะพัฒนาขึ้น เป็นความทนทาน ไม่หวั่นไหวต่อวิหจริตใด ๆ จนกระทั่งจิตบังเกิดความสงบเสงี่ยม

(โสรัจจะ) หากเมื่อใดต้องเผชิญภาวะการณ์เช่นนั้นอีก จิตที่ฝึกไว้อย่างดีแล้วจักควบคุมพฤติกรรมทางกาย วาจา ใจให้สงบงามดั่งนั้น ชั้นเดียวกับโสรัจจะเป็นธรรมที่ใช้คู่กัน หมั่นฝึกฝนธรรมคูนี่เสมอ ๆ จักบังเกิดความสง่างามในตนและงดงามต่อผู้พบเห็น (พาหุง มนต์แห่งชัยชนะ, 2556: 64)

4.2.1.3 กลวิธีการสอนโดยการสอดแทรกทัศนคติหรือคำสอนของผู้เขียน

เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารบางสำนวนที่ผู้เขียนสอดแทรกหลักธรรมคำสอนโดยการยกพุทธศาสนสุภาษิตขึ้นมากล่าวเพื่อให้สอดคล้องกับเหตุการณ์ของตัวละครในเรื่อง อาทิ **หนังสือองค์อุลิมาล ฉบับการ์ตูนสี** ของสำนักพิมพ์อมรินทร์คอมมิกส์ โดยในหนังสือเล่มนี้เล่าเรื่องราวชีวิตประวัติขององค์อุลิมาล บุรุษผู้มีความบริสุทธิ์และใจซื่อเป็นเหตุให้อหิงสกะจึงถูกความริษยาและความหลงผิดของผู้อื่นหลอกล่อให้เดินทางชั่วจนกลายเป็นโจรร้ายของแผ่นดินที่รับรู้กันในนาม “องค์อุลิมาล” จนกระทั่งได้พบกับพระพุทธรเจ้า ได้สัมผัสสรรพพระธรรมและเข้าบวชในพระพุทธศาสนาอดทนต่อผลกรรมกระทั่งสามารถบรรลุพระอรหันต์ได้ในที่สุดซึ่งงานธรรมะการ์ตูนในเรื่องนี้นอกจากผู้อ่านจะได้เรียนรู้หลักธรรมคำสอนต่าง ๆ ผ่านทางเหตุการณ์ พฤติกรรมและบทสนทนาของตัวละครในเรื่องแล้ว ผู้เขียนยังได้ยกเอาพุทธศาสนสุภาษิตที่มีเนื้อหาใจความสอดคล้องกับเหตุการณ์หรือพฤติกรรมของตัวละครต่าง ๆ ในขณะนั้นด้วย ดังเช่น

เมื่อกล่าวถึงเรื่องราวชีวิตในวัยเด็กของอหิงสกะว่าเป็นผู้ที่มีความขยัน มีน้ำใจหมั่นศึกษาเล่าเรียน ฯลฯ ผู้เขียนจึงยกพุทธศาสนสุภาษิตที่เกี่ยวข้องกับวิชาความรู้ที่ว่า **“บรรดาสิ่งที่องกามขึ้นมา วิชาความรู้ประเสริฐสุด”**(พุทธศาสนสุภาษิต) ขึ้นมาประกอบ

ภาพประกอบ 60 ภาพพุทธศาสนสุภาษิตซึ่งสอดคล้องกับเรื่องราวในวัยเด็กของอหิงสกะ
ที่มา: หนังสือองค์อุลิมาล ฉบับการ์ตูนสี (2554: 14)

ภาพเหตุการณ์ที่สุนัขพอมโซตัวหนึ่งกำลังถูกกลุ่มคนทำร้ายด้วยท่อนไม้แข็ง ผู้เขียนจึงยกพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า **“ความไม่เบียดเบียนกันเป็นสุขอันใหญ่ยิ่งในโลก”** (พุทธศาสนสุภาษิต) เพื่อชี้ให้ผู้อ่านเห็นว่าภาพเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นตัวอย่างที่ไม่ดีเพราะการเบียดเบียนหรือทำร้ายซึ่งกันและกันไม่ได้นำมาซึ่งความสุขใด ๆ

ภาพประกอบ 61 ภาพพุทธศาสนสุภาษิตซึ่งสอดคล้องกับเหตุการณ์การทำร้ายสุนัข
ที่มา: หนังสืออภินิหาร ฉบับการ์ตูนสี (2554: 18)

ภาพเหตุการณ์ที่อหิงสกะเดินทางมาสมัครเข้าเรียนในสำนักทศปาโมกข์ ณ เมืองตักศิลาซึ่งในภาพตัวละครอาจารย์เจ้าของสำนักยื่นใบสมัครให้อหิงสกะและกล่าวว่า **“ที่นี่ไม่มีเงินค่าแป๊ะเจี๊ยะ ขอแค่ค่ายกครุฑหน่อย”** (โอม รัชเวทย์, 2554: 25) ดังนั้นได้ภาพนี้ผู้เขียนจึงยกพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า **“พึงแสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม”** ขึ้นมากล่าวเพื่อแสดงหรือชี้ให้เห็นว่าการกระทำของตัวละครอาจารย์นั้นเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เป็นต้น

พหุ อนุ ทิโต ชเว

ภาพประกอบ 62 ภาพพุทธศาสนสุภาษิตซึ่งสอดคล้องกับเหตุการณ์การรับเงินสินบน
ที่มา: หนังสืออภินิหาร ฉบับการ์ตูนสี (2554: 25)

ในตอนจบของเรื่องผู้เขียนยังได้กล่าวสรุปความด้วยทัศนะของผู้เขียนความว่า “เรื่องราวทั้งหมดเป็นตัวอย่างของผู้หลงผิด พลัดพลังสร้างความสำเร็จแต่คิดกลับใจใหม่ ชีวิตจึงยังไม่มีคำว่าสายเกินไป ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะเน้นย้ำให้ผู้อ่านเห็นถึงความมุ่งหมายหรือความต้องการที่แท้จริงที่มุ่งเน้นให้ธรรมะการุณเรื่องนี้สื่อสารกับเด็กและเยาวชนในฐานะเป็นตัวอย่างให้กับบุคคลผู้เคยทำผิดพลาดว่าสามารถกลับตัวกลับใจได้ดังเช่นของคฤบาลนั่นเอง

จากตัวอย่างหลักธรรมรวมถึงแนวทางในการปฏิบัติหลักธรรมที่ปรากฏในเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในหนังสือข้างต้นจะเห็นได้ว่ากลวิธีดังกล่าวเป็นการแทรกทัศนคติของผู้เขียนลงไป ในลักษณะของการสอนรวมไปถึงการชี้แนะทางความคิดเพื่อกระตุ้นให้ผู้อ่านเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในหลักธรรมและหลักปฏิบัติตามแนวทางของพระพุทธศาสนาอันนำไปสู่ความเข้าใจในคำสอนรวมทั้งสามารถนำไปเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนในชีวิตประจำวันได้

4.2.1.4 กลวิธีการสอนโดยการถามและตอบปัญหาธรรม

กลวิธีการถามและตอบปัญหาธรรมในเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารนั้น ผู้วิจัยพบว่ากลวิธีดังกล่าวปรากฏในเหตุการณ์การผจญอาฬวกยักษ์และการผจญสังกนิครนถ์ในหนังสือบทสวดและตำนาน โดยทั้งสองเหตุการณ์จะมีการกล่าวถึงเหตุการณ์การสนทนาโต้ตอบระหว่างพระพุทเจ้าและมารเกี่ยวกับหลักธรรมหรือปริศนาธรรมที่มารมีข้อสงสัย ทั้งนี้จุดประสงค์ในการถามคำถามก็แตกต่างกันออกไป ได้แก่ ในตอนผจญสังกนิครนถ์เป็นการถามปัญหาเพื่อต้องการประลองปัญญา ระหว่างแนวคิดหรือคำสอนในลัทธิของตนกับคำสอนของพระพุทธองค์ ในขณะที่การผจญอาฬวกยักษ์

นั้นถามเพื่อต้องการเอาชนะและต้องการให้พระพุทธองค์จมนม โดยมีมารเป็นฝ่ายถามและพระพุทธเจ้าเป็นฝ่ายตอบคำถาม ดังตัวอย่างบทสนทนาโต้ตอบปริศนาธรรมที่อภวกยักษ์ถามพระพุทธเจ้าโดยหวังจะใช้เป็นอุบายเพื่อเอาชนะ ดังต่อไปนี้

อภวกยักษ์: สมณะ ข้าพเจ้าจะขอตั้งปัญหาถามท่าน หากท่านตอบข้าพเจ้าไม่ได้ ข้าพเจ้าจะควักดวงจิตของท่านออกโยนทิ้งเสีย จะขี้นหัวใจท่านให้แหลกสลายหรือไม่ก็จะจับเท้าทั้งสองของท่านเหยียดไปตกที่ฝั่งแม่น้ำคงคาปากโน้น

พระพุทธเจ้า: ยักษ์เอ๋ย เรายังไม่เห็นใครสักคนในโลกที่จะทำกับเราเช่นนั้นได้เลย ท่านต้องการถามปัญหาสิ่งใด จงถามมาเถิด

เมื่อพระพุทธองค์ทรงมีพุทธดำรัสเช่นนั้น อภวกยักษ์จึงถามปัญหาที่ตนสงสัย ดังนี้

อภวกยักษ์: อะไรเล่าเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจที่ประเสริฐสุดของคนในโลกนี้
 อะไรเล่าที่บุคคลประพฤติดีแล้วนำความสุขมาให้
 อะไรเล่าเป็นรสที่ดีกว่ารสทั้งหลาย
 บุคคลมีความเป็นอยู่อย่างไร นักปราชญ์จึงกล่าวว่ามีชีวิตประเสริฐ

พระพุทธเจ้า: ศรัทธาเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจที่ประเสริฐสุดของคนในโลกนี้
 ธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้วนำความสุขมาให้
 สัจจะเท่านั้น เป็นรสที่ดีกว่ารสทั้งหลาย
 บุคคลมีความเป็นอยู่ด้วยปัญญา นักปราชญ์จึงกล่าวว่ามีชีวิตประเสริฐ

อภวกยักษ์: คนจะข้ามโอชะได้อย่างไร
 จะข้ามห้วงมรรณพได้อย่างไร
 จะล่วงพ้นทุกข์ได้อย่างไร
 และจะบริสุทธ์ได้อย่างไร

พระพุทธเจ้า: คนจะข้ามโอชะได้ด้วยศรัทธา
 จะข้ามห้วงมรรณพได้ด้วยความไม่ประมาท
 จะล่วงพ้นทุกข์ได้ด้วยความเพียร
 และจะบริสุทธ์ได้ด้วยปัญญา

อาฬวกยักษ์: คนทำอะไรจึงจะได้ปัญญา
 ทำอย่างไรจึงจะได้ทรัพย์
 ทำอย่างไรจึงจะได้เกียรติ
 ทำอย่างไรจึงจะผูกใจหมูมิตรไว้ได้
 และทำอะไรเมื่อตายแล้วจะไม่เศร้าโศก

พระพุทธเจ้า: คนต้องการบรรลุนิพพาน
 เชื้อฟังคำสั่งสอนของพระอรหันต์
 ไม่ประมาท รู้จักพิจารณา
 ตั้งใจฟังด้วยดี ย่อมได้ปัญญา
 คนปฏิบัติตนตรงต่อเวลา เอาธุระ
 มีความขยันหมั่นเพียรหาทรัพย์ได้
 ย่อมได้เกียรติด้วยความสัตย์จริง
 ผู้ให้ยอมผูกใจหมูมิตรไว้ได้
 คนผู้ครองเรือน มีศรัทธา
 ประพฤติธรรม 4 ประการนี้คือ
 สัจจะ ธรรมะ ธิติ และจาคะ
 ตายแล้วย่อมไม่เศร้าโศก
 (พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ อาฬวกสูตร: 543 – 545)

จากบทสนทนาข้างต้นจะเห็นได้ว่ากลวิธีการตอบปัญหาของพระพุทธองค์นั้นไม่เพียงแต่ทำให้ผู้ถามปัญหากระจ่างชัดในคำตอบแล้ว กลวิธีดังกล่าวยังถือเป็นวิธีการสอนธรรมของพระพุทธองค์ ประการหนึ่งที่ทรงใช้ในการสั่งสอนสรรพสัตว์ทั้งปวง ทั้งนี้วิธีการสอนของพระพุทธองค์ มีหลายรูปแบบสามารถจำแนกออกได้เป็น 4 แบบ ดังที่ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ประยุทธ์โต) (2542) กล่าวไว้ดังนี้

1. การสอนแบบสากัจฉา หรือสนทนา ส่วนใหญ่ทรงใช้วิธีนี้กับผู้มาเฝ้าที่ยังไม่เข้าใจหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยการสนทนานำสู่ธรรม เมื่อเข้าใจแล้วก็จะเกิดความเลื่อมใสศรัทธา วิธีนี้เป็นวิธีที่ทรงใช้กับพระสาวกโดยการส่งเสริมให้สนทนาธรรมร่วมกัน
2. การสอนแบบบรรยาย ทรงใช้การแสดงธรรมในที่ประชุม หรือคนหมู่มากที่มีพื้นฐานหรือความเข้าใจในธรรมใกล้เคียงกัน โดยทรงบรรยายแบบกว้าง ๆ

3. การสอนแบบตอบปัญหา ผู้ที่มาจากปัญหานั้น มีหลายประเภททั้งลองภูมิ งามเพื่อ
 ต้อนให้จนมุม บ้างก็ถามเพื่อไปเทียบกับลัทธิของตน ซึ่งการถามปัญหาแบบนี้พระพุทธองค์ทรงสอนให้
 พิจารณาลักษณะของปัญหาและใช้วิธีตอบให้เหมาะสม โดยลักษณะของวิธีตอบแบ่งเป็น 4 อย่าง คือ

- 1) กังสพพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่ฟังตอบอย่างตรงไปตรงมา
- 2) ปฏิปุจฉาพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่ฟังย้อนถาม ทวนคำถาม ว่าถามใน
 แง่มุมไหน แล้วจึงตอบปัญหา เช่น จักขุ กับ โสตะเหมือนกันไหมต้องย้อนถามก่อนว่าแง่ใด
 แล้วแยกตอบว่า ถ้าในแง่การเป็นเครื่องมองเห็น ฟังตอบว่า “ไม่เหมือน” ถ้าเขาว่าในแง่เป็น
 อนิจจัง ฟังตอบว่าเหมือน
- 3) วิภังชพยากรณ์ปัญหา หมายถึงปัญหาที่ต้องแยกคำตอบ เช่นเมื่อเขา
 ถามว่า “สิ่งที่เป็นอนิจจังได้แก่จักขุใช้ไหม” ฟังแยกออกตอบว่า “ไม่ เพียงแต่จักขุเท่านั้นที่
 เป็นอนิจจัง โสตะ ฆานะ ๆ ก็เป็นอนิจจังด้วย”
- 4) ฐปนียปัญหา ปัญหาที่ฟังยับยั้งเสีย ได้แก่ ปัญหาที่ถามนอกเรื่องไร้
 ประโยชน์ อันเป็นเหตุให้ยึดถือ สิ้นเปลืองเวลาฟังยับยั้งเสียและชักนำผู้ถามเข้าสู่แนวเรื่องที่
 ประสงค์ต่อไป

จากคำอธิบายวิธีการสอนข้างต้นจะเห็นได้ว่าวิธีที่พระพุทธองค์ทรงใช้สอนอาฬวกยักษ์
 นั้นก็คือการสอนแบบการตอบปัญหาด้วยการตอบในลักษณะกังสพพยากรณ์ปัญหา คือ ปัญหาที่ฟัง
 ตอบแบบตรงไปตรงมา นอกจากนี้จะเห็นได้ว่าการถามตอบปริศนาดังกล่าวนอกจากจะแสดงให้เห็นถึง
 วิธีการสั่งสอนและเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธองค์แล้ว กลวิธีดังกล่าวยังช่วยรักษาและสืบทอดพระ
 ธรรมคำสั่งสอนอีกทั้งยังช่วยให้ผู้อ่านได้พิจารณาคำสอนผ่านบทสนทนาถามตอบปริศนาธรรม เกิด
 กระบวนการคิด วิเคราะห์อย่างมีเหตุและผลจนสามารถเข้าใจความหมายของธรรมนั้น ๆ ในท้ายที่สุด
 ดังที่ พิลิทธิ กอบบุญ (2548) กล่าวว่า ปุจฉา - วิสัชนา เป็นกลวิธีที่ทำให้ผู้ศึกษาได้มีส่วนร่วมในดับบท
 โดยการกำหนดประเด็นปัญหา โนม่น้าว กระตุ้น และท้าทายให้เกิดการขบคิดตีความแล้วคลี่คลาย
 ปัญหา สร้างความกระจ่าง อรรถาธิบายให้ความรู้ พัฒนาความคิด กำจัดทิฐิมานะ นำไปสู่ความเข้าใจ
 ในพุทธธรรมสร้างศรัทธาและปัญญาในที่สุดนั่นเอง

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าภายหลังจากที่พระพุทธองค์ทรงเอาขณะมารทั้งปวงด้วยธรรมวิธี
 ต่าง ๆ แล้วพระพุทธองค์ก็จะทรงสั่งสอนธรรมอันประเสริฐให้แก่บุคคลเหล่านั้นได้พบหนทางสู่การ
 หลุดพ้น พระพุทธองค์จึงเป็นเสมือนครูของสรรพสัตว์ทั้งปวง ประกอบด้วยคุณสมบัติของผู้สอน ไม่ว่าจะ
 จะเป็นมีความกรุณา เมตตา อดทน ใจเย็น ไม่ถือตน ไม่หยิ่งยโส รอบคอบอีกทั้งยังรู้ภูมิสติปัญญาของ
 ผู้เรียน ดังที่ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ประยุตโต) (2542) กล่าวว่า พระพุทธองค์ทรงเป็นครูผู้ยิ่งใหญ่ ดังที่
 ประชาชนได้ถวายพระนามว่าพระบรมศาสดา หรือ บรมครู ซึ่งแปลว่า พระศาสดาผู้ยอดเยี่ยม หรือผู้

หนังสือเรียนรายวิชาพระพุทธศาสนาในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 – 6 นำเสนอเรื่องราวของพระองค์ในฐานะพุทธสาวกตัวอย่าง ด้วยการกล่าวถึงประวัติของตั้งแต่แรกเกิดเติบโตเข้าเรียนสรรพวิชาและหนทางที่ทำให้เปลี่ยนเป็นโจรร้ายก่อนจะได้พบกับพระพุทธองค์ ได้ฟังพระธรรมเทศนา เกิดดวงตาเห็นธรรม ขอบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ประพฤติปฏิบัติตนในฐานะพระสงฆ์สาวกอย่างเคร่งครัด รวมไปถึงการปฏิบัติเจริญสติ บำเพ็ญภาวนาด้วยความอดทนและความเพียรแม้ในระหว่างที่บวชเป็นภิกษุเมื่อเริ่มแรกต้องชดใช้กรรมด้วยการถูกชาวบ้านขว้างปาและไล่ทุบตีจนเลือดอาบขณะกำลังออกบิณฑบาตก็มีข้อมือที่จะปฏิบัติปฏิบัติชอบและไม่นานพระองค์ก็บรรลุพระอรหันต์ในที่สุด

ในตอนท้ายของเนื้อเรื่องหนังสือเรียนแสดงให้เห็นถึงคุณธรรมของพระองค์ที่ควรถือเป็นแบบอย่าง ดังต่อไปนี้

- 1) เป็นผู้มีความขยันหมั่นเพียร พระองค์ก่อนเป็นอหิงสกะ ได้เข้ารับการศึกษาล่าเรียนจากอาจารย์ทศาสปาโมกข์ ท่านมีความขยันหมั่นเพียรในการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ตลอดถึงคอยรับใช้ใกล้ชิดอาจารย์และภรรยา จนเป็นที่รักและโปรดปรานของอาจารย์
- 2) เป็นผู้ไม่ประมาท หลังจากที่พระองค์ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและฟังธรรมเทศนาของพระองค์แล้วท่านกลับได้สติ จึงทูลขอบวชซึ่งพระพุทธองค์ก็ทรงอนุญาต นับว่าท่านเป็นคนประเภทต้นคดปลายตรง สมควรยึดถือเป็นแบบอย่าง
- 3) เป็นผู้มีความอดทน หลังจากท่านบวชและประชาชนมักหวาดกลัวท่าน บางครั้งท่านถูกขว้างปาด้วยก้อนหิน ได้รับทุกขเวทนาอย่างแสนสาหัส แต่ท่านก็มีความอดทน ยังคงมุ่งมั่นบำเพ็ญสมณธรรมต่อไป (พระมหาพนัส กิตติสารโ, 2560)

เนื้อหาโดยสรุปจากหนังสือเรียนข้างต้น ชี้ให้เห็นว่าการเรียนการสอนในวิชาพระพุทธศาสนาในปัจจุบันเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารทั้งสองเหตุการณ์ยังคงมีความสำคัญในฐานะตัวอย่างของความสำเร็จบนพื้นฐานของศักยภาพความเป็นมนุษย์ธรรมดา แม้จะยังคงเล่าเรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ แต่ก็เพื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างความน่าสนใจเท่านั้น ในท้ายที่สุดแก่นแท้ของคำสอนที่แฝงในเรื่งเล่านี้ก็คือ หลักสำคัญที่พุทธศาสนาเน้นย้ำเสมอมาคือการที่มนุษย์สามารถแสดงศักยภาพของตนออกมาเพื่อเปลี่ยนแปลงโลกด้วยความรักที่มอบให้กัน การช่วยเหลือเกื้อกูล ความปรารถนาดีต่อกัน สิ่งเหล่านี้ล้วนคือความหมายที่แท้จริงของปาฏิหาริย์ เป็นปาฏิหาริย์ที่สังคมโลกกำลังต้องการและไขว่คว้าหากันอยู่ในทุกเมื่อเชื่อวัน เป็นสิ่งวิเศษยิ่งกว่าการที่มนุษย์จะสามารถเหาะเหินเดินอากาศ เดินบนน้ำหรือแหวกทะเลได้นั่นเอง

อีกประเด็นหนึ่ง เมื่อพิจารณาเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในฐานสุวรรณภรณ์คำสอนแล้ว จะพบว่า ชัยชนะอันเป็นมงคลทั้งแปดประการของพระพุทธองค์ที่มีเหนือมนุษย์ อมนุษย์ เทวดา และสัตว์เดรัจฉานนั้นสะท้อนให้เห็นรูปแบบการแก้ไขปัญหา รวมถึงวิธีการรับมือกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ยังคงสามารถนำมาเป็นแบบอย่างและปฏิบัติได้ในชีวิตจริง ดังต่อไปนี้

1) การเอาชนะพญามาร แบบอย่างการรับมือกับกิเลส

กิเลส นับเป็นปัญหาที่คอยรัดรั้งและฉุดรั้งให้มนุษย์เรายังคงเวียนว่ายอยู่ในความทุกข์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้มาทุกยุคทุกสมัย ไม่ว่าจะเป็นความรัก ความโลภ ความโกรธ ความหลง ทั้งต่ออารมณ์ความรู้สึกและวัตถุสิ่งของทั้งปวง ยิ่งในปัจจุบันไม่เพียงแต่เทคโนโลยีเท่านั้นที่ถูกพัฒนาให้มีความทันสมัยและเข้าถึงได้ง่าย กิเลสเองก็มีการพัฒนาและปรับเปลี่ยนรูปแบบให้เข้าถึงได้ง่ายเช่นกัน ดังนั้น วิธีการรับมือกับกิเลสสำหรับฆราวาสอย่างเรา แม้จะไม่สามารถเอาชนะกิเลสได้ทั้งหมดแต่หากเราสามารถเรียนรู้และพยายามกำจัดกิเลสอย่างหยาบๆ ด้วยการมีศีลคอยกำกับความคิดและการกระทำในทุกขณะจิต มีสมาธิและสติเมื่อกิเลสทั้งหลายมากระทบอย่างหนักแน่น มั่นคง มีจุดยืนไม่ปล่อยตามกระแสสังคมมากจนเกินไปและใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหารับมือหรือจัดการกับกิเลสนั้น ๆ เพียงเท่านี้เราก็จะสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุขท่ามกลางสิ่งยั่วยุทั้งปวงได้ ดังเช่นที่พระพุทธองค์ได้แสดงไว้เป็นแบบอย่างแล้วในการรับมือกับพญามารในครั้งนั้น

2) การเอาชนะอาหวกยักษ์ แบบอย่างการรับมือกับบุคคลผู้มีนิสัยอันธพาล

บุคคลประเภทหนึ่งที่เรามักพบเจอได้ในสังคมคือคนที่มีนิสัยอันธพาล นิยมใช้กำลังหรือวิธีการรุนแรงมากกว่าการใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหา ดังนั้นวิธีการรับมือกับบุคคลประเภทนี้พระพุทธองค์ได้แสดงให้เห็นเป็นตัวอย่างแล้วว่าจำเป็นต้องใช้ความอ่อนโยนเพื่อทำลายความหยาบกระด้างทั้งหลายทำให้สถานการณ์ที่ตึงเครียดนั้น ๆ คลี่คลายลงเสียก่อนจึงค่อยเริ่มกระบวนการแก้ไขปัญหาในลำดับต่อไป

3) การเอาชนะนาฬาคีรี แบบอย่างการรับมือกับการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกันในองค์กร

เหตุการณ์ผจญช้างนาฬาคีรีของพระพุทธองค์นั้นเกิดจากกรณีที่พระเทวทัตปรารถนาที่จะเข้ามาปกครองคณะสงฆ์แทนพระพุทธเจ้าจึงใช้วิธีการต่าง ๆ เพื่อลอบปลงพระชนม์พระองค์ ไม่ว่าจะเป็นการส่งคนไปลอบสังหาร การกลิ้งหินลงมาจากภูเขาหมายให้ทับพระองค์รวมทั้งการใช้ช้างนาฬาคีรีที่อยู่ในอาการตมมันและเมามายมาเป็นเครื่องมือในการทำลายชีวิตของพระพุทธองค์ เหล่านี้เมื่อนำมาพิจารณากับสังคมยุคปัจจุบันเหตุการณ์ดังกล่าวก็คือลักษณะของการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกันของคนในองค์กรนั่นเอง ดังนั้น วิธีการรับมือกับผู้มีจิตอิจฉาริษยาเหล่านี้ พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้ใช้จิตเมตตาทั้งต่อตัวผู้บงการและผู้ลงมือกระทำ ด้วยว่าการอยู่ร่วมกันในสังคมหรือองค์กรใด ๆ ก็ตามที่

มีคนหนุ่มมากเป็นธรรมดาที่จะบังเกิดความอิจฉาริษยาหรือความไม่พอใจตามประสามนุษย์ แต่เพื่อให้เรายังคงสามารถดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสุขสงบนั้น ทุกคนควรมีความเมตตาให้ซึ่งกันและกัน ดังที่ ญัตติธรรม ๒๕๔๙ กล่าวว่า การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมนั้นต้องอาศัยหลักธรรมสารนิยธรรม ๖ ที่สมาชิกในสังคมต้องตั้งอยู่ในความเมตตาทั้งกาย วาจาและใจไว้ซึ่งกันและกัน เพื่อให้สังคมคนหนุ่มมากสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

4) พระพุทธเจ้าผจญอหิงสา แบบอย่างการรับมือกับโจรผู้ร้ายและอาชญากรรมในสังคม

ปัญหาโจรผู้ร้ายและอาชญากรรมนับเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของศีลธรรมจริยธรรมของผู้คนในสังคมนั้น ๆ วิธีการที่พระพุทธองค์ทรงใช้เพื่อรับมือและปราบอหิงสาผู้อยู่ในฐานะของอาชญากรในครั้งนั้นคือการใช้ฤทธิ์เพื่อให้อหิงสาตามพระองค์ไม่ทัน จากนั้นจึงใช้ธรรมาวุธคือใช้ธรรมะตรัสสอนเพื่อเตือนสติและชี้ให้อหิงสาเห็นถึงความเลวร้ายในการกระทำของตน ดังนี้แล้วสำหรับอาชญากรและโจรผู้ร้ายในสังคมนั้น หน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่ดูแลความสงบเรียบร้อยในเรื่องนี้จำเป็นต้องบังคับใช้กฎหมายอันเปรียบได้กับฤทธิ์ที่เข้มงวดและเด็ดขาดกับผู้กระทำผิดทั้งหลายพร้อมกับการเตือนสติและชี้ให้ผู้กระทำผิดตระหนักถึงความผิดชอบชั่วดีในสิ่งที่ตนกระทำ เช่นเดียวกับที่พระพุทธองค์ทรงใช้ฤทธิ์ไปพร้อม ๆ กับธรรมาวุธในการปราบอหิงสา

5) พระพุทธเจ้าผจญนางจิญจมาณวิกา แบบอย่างการรับมือการถูกใส่ร้ายและปัญหาด้านสื่อสารมวลชน

ในยุคที่สื่อมีอิทธิพลต่อความคิดความเชื่อของผู้คนในสังคมอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากการนำเสนอข่าวสารหรือเรื่องราวต่าง ๆ ในสังคมไม่จำกัดเฉพาะผู้มีอาชีพนักข่าวเท่านั้น เพราะความทันสมัยของเทคโนโลยีอย่างโทรศัพท์มือถือและสัญญาณอินเทอร์เน็ตไม่ว่าใครก็สามารถสวมบทบาทผู้รายงานข่าวได้แทบทั้งสิ้นและเพียงปลายนิ้วสัมผัสกับหน้าจอเรื่องราวต่าง ๆ ก็จะถูกส่งต่อไปยังผู้คนทั่วทุกมุมโลกอย่างง่ายดาย ด้วยเหตุนี้ความสำเร็จในการนำเสนอข่าวหรือเหตุบ้านการเมืองส่วนใหญ่ในปัจจุบันจึงขาดการกลั่นกรอง เรื่องจริงเรื่องลวงปะปนกันจนแยกไม่ออก ซ้ำร้ายไปกว่านั้นบางคนถือโอกาสนี้ใช้สื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างสถานการณ์ปลุกปั่นหรือทำลายชื่อเสียงของฝ่ายตรงข้าม ดังเช่นในกรณีของนางจิญจมาณวิกาที่หากเปรียบกันนั้นนางเองก็มีฐานะเป็นสื่อรูปแบบหนึ่งด้วยรูปลักษณ์และความงดงามของนางย่อมเป็นที่สนใจของคนทั่วไป จึงถูกผู้มีอิทธิพลใช้เป็นเครื่องมือใส่ร้ายหมายทำลายชื่อเสียงและความศรัทธาที่ประชาชนมีต่อพระพุทธองค์ และในการนี้พระพุทธองค์ได้แสดงแบบอย่างในการรับมือกับการใส่ร้ายจากสื่อและผู้มีอำนาจได้ด้วยการอาศัยหลัก โสมมะ คือการนิ่งและใช้ความสงบเพื่อสยบความวุ่นวายและความขัดแย้งทั้งปวง อีกทั้งยังต้องอดทนเพื่อให้เวลาเป็น

เครื่องพิสูจน์ข่าวลือนั้น ๆ จนในท้ายที่สุดสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่สื่อพยายามปลุกปั่นก็จะถูกทำลายไปด้วยตัวของมันเอง ฉะนั้นหากเกิดปัญหาจากการถูกใส่ร้ายเราจึงควรนิ่งและใจเย็นให้มากที่สุดรอให้เวลาช่วยแสดงความจริง ดังที่พระพุทธองค์ได้แสดงไว้เป็นแบบอย่าง อีกทั้งหากเราเป็นผู้รับสารจากสื่อก็จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องรู้จักพิจารณาถึงเหตุและผลอันแท้จริงจากข่าวสารที่ได้รับ ไม่ประมาทหรือตื่นเต้นกับข่าวสารจนขาดการวิเคราะห์แยกแยะความจริงความลวงก่อนจะส่งต่อสารใด ๆ นั้นจึงจะเป็นผลดีต่อตัวเราเองคือไม่ตกเป็นเหยื่อของใครขณะเดียวกันก็จะได้ไม่เป็นส่วนหนึ่งในการทำร้ายหรือทำลายชีวิตหรือความรู้สึกของผู้อื่นนั่นเอง

6) พระพุทธเจ้าผจญสังกนิครนถ์ แบบอย่างในการรับมือปัญหาด้านการศึกษาและวิชาการ

ปัจจุบันมีนักวิชาการที่เข้ามามีบทบาทในเสนอข้อคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ มากมายทั้งในด้านที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เศรษฐกิจ สังคม ศาสนากระทั่งเรื่องการเมือง โดยทัศนะหรือแนวคิดของนักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้มีทั้งที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาหรือจัดการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ แต่ในบางครั้งแนวคิดบางอย่างก็เป็นไปในทางที่มีอคติ อาจเข้าข้างความคิดที่ตนยึดถือหรือโต้แย้งกับแนวคิดอื่นที่ตนไม่เชื่อมากจนเกินไป ดังเช่นที่สังกนิครนถ์เชื่อถือในความรู้ของตนและไม่ยอมรับความเห็นในแนวทางการสอนของพระพุทธเจ้า เมื่อผู้มีความรู้หรือนักวิชาการจากหลายสำนักก็มีความคิดเห็นต่างกันอาจเป็นเหตุให้คนในสังคมเกิดความไขว่ไขว่ได้ ดังนั้นแล้ว วิธีการแก้ไขปัญหาในเรื่องนี้พระพุทธองค์แนะแนวทางให้เผชิญหน้าและควรมีการโต้เถียง (Debate) ในเรื่องที่สงสัยหรือมีความเห็นขัดแย้งกันทั้งนี้อาจไม่ได้เพื่อให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งชนะแต่เพื่อชี้แจงแนวคิดของตนให้สังคมได้รับรู้และมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์และตัดสินใจ เพื่อให้ได้มาซึ่งทางออกของปัญหาหรือเกิดเป็นองค์ความรู้ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาในเรื่องใดเรื่องหนึ่งต่อไป

7) พระพุทธเจ้าผจญนันทปนนทนคราษ แบบอย่างในการรับมือกับผู้ถือทิพล

สำหรับปัญหาผู้ถือทิพลที่สร้างความเดือดร้อนในบ้านเมืองนั้นนับเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในทุกยุคสมัยและเกิดขึ้นแทบทุกสังคมทั่วโลก ดังในกรณีที่พระพุทธองค์ผจญกับนันทปนนทนคราษนั้นจึงทรงใช้วิธีในการรับมืออย่างชาญฉลาดตามลำดับ ดังนี้คือ 1) การใช้ตัวแทนที่มีความสามารถเป็นผู้จัดการ ไม่เผชิญหน้าโดยตรงด้วยตนเอง ด้วยเหตุที่ผู้ถือทิพลนั้นไม่ใช่ผู้ที่พระองค์จะพึงลงไปจัดการเอง 2) พึงกระทำด้วยความไม่ประมาทและใช้เวลาในการจัดการให้น้อยที่สุดและ 3) ใช้ฤทธิ์ให้มากที่สุด ดังนั้นแบบอย่างที่เราสามารถนำไปปรับใช้ในกรณีการรับมือกับปัญหาผู้ถือทิพล คือ ควรใช้วิธีการทูตคือการเจรจาก่อนในขั้นต้น หากไม่เป็นผลจึงค่อยใช้ฤทธิ์คืออำนาจของกฎหมายหรือ

มาตรการที่เด็ดขาดในการจัดการ โดยวิธีการเหล่านี้จำเป็นต้องกระทำโดยใช้เวลาให้น้อยที่สุดเพื่อป้องกันไม่ให้ผู้มีอิทธิพลเหล่านี้เพิ่มเกริมหรือสามารถต่อรองใด ๆ

8) พระพุทธเจ้าผจญท้าวพกาพรหม แบบอย่างในการรับมือกับความเชื่อผิด ๆ ในสังคมยุคปัจจุบัน

ว่าด้วยเรื่องความคิดความเชื่อต่าง ๆ ที่ไหลเวียนอยู่ในสังคมปัจจุบันไม่ว่าจะเกิดจากลัทธิกลุ่มคนหรือองค์กรต่าง ๆ โดยความคิดความเชื่อบางอย่างก็เป็นไปตามหลักเหตุและผลและไม่เป็นไปในทางขัดต่อศีลธรรมแต่บางความคิดความเชื่อก็ขัดแย้งกับศีลธรรมและก่อให้เกิดปัญหามากมายในสังคม อาทิ ความเชื่อของลัทธิศาสนาโจนัทฮาวน์ที่สอนให้ฆ่าตัวตายเพื่อไปพบพระเจ้า ลัทธิโอมชินรีเดียวที่เห็นว่าการฆ่าตัวตายหมู่จะได้ไปสวรรค์ (ณัฐรัตน์ ผาหา, 2549: 128 – 129) หรือในประเทศไทยมีข่าวที่หญิงสาวไปทำพิธีปิดเป่าสิ่งชั่วร้ายด้วยการตีม้ำมันต์จำนวน 2 บาทร จนเป็นเหตุให้เสียชีวิต ดังนั้นในการแก้ไขปัญหาหรือรับมือกับความคิดความเชื่อผิด ๆ เหล่านี้ พระพุทธองค์ทรงปฏิบัติ ดังนี้คือ ประการแรก ทรงแสดงข้อเท็จจริงให้กับเจ้าลัทธิหรือผู้ที่มีความเห็นผิดได้ทราบถึงความจริงที่ถูกต้องตามหลักเหตุและผล ประการที่สอง ทรงใช้ฤทธิ์เพื่อพิสูจน์ข้อเท็จจริงดังกล่าวรวมทั้งยังเป็นการที่ได้ให้เจ้าลัทธิหรือผู้มีความเห็นผิดนั้นได้พิสูจน์ความเห็นนั้นด้วยตนเองและเมื่อเข้าใจในหนทางที่ถูกต้องแล้วผู้นำหรือเจ้าลัทธิก็จะไม่นำพาสมาชิกในสังคมของตนไปสู่ทางที่เสื่อมหรือกระทำการที่ผิดหรือขัดต่อศีลธรรมอีก ดังนั้นแล้วหากประสบกับปัญหาในเรื่องความคิดความเชื่อที่ผิดเราพึงมีสติไม่หนีไม่กลัวที่จะแก้ไขหรือพิสูจน์ข้อเท็จจริงให้เห็นเป็นประจักษ์ ดังที่พระพุทธองค์ทรงแสดงให้เห็นแล้วว่าสังคมไหนล้วนต้องประสบกับปัญหาและอุปสรรคด้วยกันทั้งสิ้นเพราะอุปสรรคและปัญหาล้วนเป็นส่วนประกอบหนึ่งของสังคมที่จะช่วยผลักดันให้ผู้คนในสังคมได้ร่วมกันแสดงศักยภาพในการแก้ไขปัญหาด้วยวิธีที่ถูกที่ควร

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารได้ทำหน้าที่ในฐานะวรรณกรรมคำสอนที่ถูกผลิตซ้ำในสื่อร่วมสมัยได้อย่างเป็นรูปธรรมด้วยการนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ในเหตุการณ์การผจญมารมานำเสนอผ่านพฤติกรรม คำพูดของตัวละครรวมไปถึงการนำเสนอผ่านทัศนคติของผู้เขียนซึ่งคำสอนและหลักปฏิบัติทั้งหลายที่ปรากฏนั้นมีความชัดเจน เข้าใจง่ายอีกทั้งยังเป็นแบบอย่างให้ผู้อ่านทุกเพศทุกวัยสามารถนำไปปรับใช้ได้จริงในชีวิต

จากที่กล่าวมา สรุปได้ว่า คำสอนของพระพุทธองค์ที่ได้รับการสืบทอดผ่านเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัยนี้แสดงให้เห็นว่าหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นคำสอนที่เกี่ยวข้องกับความจริงที่มีเหตุมีผล สมบูรณ์ถูกต้อง พิสูจน์ได้ สามารถนำมาประพฤติปฏิบัติได้จริงและจะบังเกิดผลต่อตัวผู้ที่ปฏิบัติโดยตรงและจากการศึกษาชนบวรณคดีคำสอนที่ปรากฏในเรื่องเล่า

พระพุทธเจ้าพญามารทั้ง 8 เหตุการณ์สามารถสรุปหลักการสอนของพระพุทธองค์ได้เป็น 3 ประการ ดังนี้

ประการแรก หลักการสอนของพระองค์จะทรงคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล เสมอ กล่าวคือ วิธีการสอนบุคคลของพระองค์จะแตกต่างกันไปตามระดับของสติปัญญา ดังที่ทรงเปรียบเทียบบุคคลกับบัว 4 เหล่า ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์การผจญอหวกยักษ์ เหตุการณ์การผจญสังกนิครนถ์ เหตุการณ์การผจญนันทโพนันทนาคราชและเหตุการณ์การผจญท้าวพกาพรหม พระพุทธองค์ทรงแสดงการสอนผ่านธรรมวิธีที่ทรงใช้เอาชนะบุคคลทั้ง 4 เหตุการณ์ในสติปัญญา สถานภาพและสถานการณ์ที่แตกต่างกัน ในท้ายที่สุดพระองค์ก็สามารถนำบุคคลทั้ง 4 ข้ามพ้นอวิชชา และความหลงผิดทั้งปวงเกิดดวงตาเห็นธรรมและน้อมนำหลักคำสอนไปปฏิบัติสืบไป

ประการที่สอง หลักการสอนของพระองค์จะทรงคำนึงถึงเนื้อหาที่สอนเสมอ กล่าวคือ นอกเหนือจากสติปัญญาแล้วเนื้อหาที่จะใช้ในการสอนบุคคลนั้นก็จำเป็นต้องเหมาะสมกับบุคคลหรือเรียงลำดับเนื้อหาที่จะสอน อาทิ การสอนจากเนื้อหาง่ายไปสู่เนื้อหาที่ยาก การสอนด้วยวิธีการปฏิบัติ การสอนให้มีเหตุผล ไม่เชื่อสิ่งใต้ง่าย ๆ การสอนให้รู้และเข้าใจถึงองค์ประกอบของสิ่งมีชีวิตในลักษณะองค์รวม รวมถึงการสอนให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในทางในสายกลาง ไม่สุดโต่งในด้านใดด้านหนึ่ง จนเกินไป โดยหลักการสอนในข้อนี้ปรากฏในเหตุการณ์การผจญสังกนิครนถ์ ดังจะเห็นได้จากการโต้ว่าที่ระหว่างพระพุทธองค์และสังกนิครนถ์นั้น พระพุทธองค์ใช้หลักการสอนให้รู้และเข้าใจในเรื่องกฎไตรลักษณ์อย่างถ่องแท้ทำให้สังกนิครนถ์เกิดดวงตาเห็นธรรมในที่สุด

ประการสุดท้าย หลักการสอนโดยคำนึงถึงลักษณะการสอน กล่าวคือ เป็นการปรับวิธีในการสอนให้สอดคล้องกับกลุ่มบุคคล สถานการณ์ และสถานที่ อาทิ การสอนโดยการยกตัวอย่าง ประกอบ การสอนโดยการสร้างบรรยากาศในการสอนให้ปลอดโปร่ง เพลิดเพลิน สอนเรื่องยากให้เป็นเรื่องง่าย การสอนได้ทุกสถานการณ์ ทุกสถานที่และให้เข้ากับสถานการณ์นั้น ๆ การสอนแบบรู้แจ้ง รวมไปถึง การสอนโดยใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล ดังเช่น ในเหตุการณ์การผจญอหวกยักษ์ที่มีนิสัยหยาบช้าแข็งกระด้าง พระพุทธองค์ก็ทรงใช้วิธีที่นุ่มนวล วาจาสุภาพเพื่อปราบจริตที่แข็งกระด้างของอหวกยักษ์ให้อ่อนลงและยอมฟังพระธรรมเทศนาจากพระองค์จนเกิดดวงตาเห็นธรรม เช่นเดียวกับในเหตุการณ์ผจญช่างนาฬาคีรีที่กำลังมีเมมาด้วยพิษสุราจนเกิดคลุ้มคลั่งอาละวาดไปทั่ว พระพุทธองค์ก็ทรงใช้กระแสพระเมตตาและวาจาที่สุภาพอ่อนโยนช่วยคลายความดุร้ายของพญาช่างได้ในที่สุด หรือในเหตุการณ์ที่พระพุทธองค์ทรงผจญองคุลิมาลที่หมายทำลายชีวิตพระพุทธองค์ พระองค์ก็สามารถสั่งสอนองคุลิมาลท่ามกลางสถานการณ์เสี่ยงเป็นเสี่ยงตาย ชี้นำทางมหาโจรด้วยพระธรรมอันประเสริฐจนเกิดความซาบซึ้งในหัวใจองคุลิมาล จนยอมละทิ้งเส้นทางแห่งการเบียดเบียนชีวิตหันหน้าสู่หนทางธรรมอันสว่างในที่สุด

4.2.2 การสืบทอดขนบการสร้างงานเพื่อสร้างกุศล

พุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า “**อกุขรา เอก์ เอกณจ พุทธรูป สมั ลียา** สร้างอักขรธรรมหนึ่ง อักขร เท่ากับสร้างพระพุทธรูปหนึ่งองค์” นับเป็นคำกล่าวที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิดสำคัญของการให้ธรรมเป็นทานโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับการแจกจ่ายหนังสือธรรมะให้แก่บุคคลอื่นเนื่องในโอกาสต่าง ๆ ด้วยเชื่อว่าบุญกุศลจากการสร้างหรือบริจาคหนังสือนั้นจะส่งผลให้ผู้สร้างได้รับกุศลอันยิ่งใหญ่ประการหนึ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งหนังสือธรรมะหรือบทสวดมนต์ต่าง ๆ ดังที่ ฌฐกถาจารย์ นาคนวน (2559: 164) กล่าวว่า การสร้างงานเพื่อสร้างกุศลนั้นนับเป็นชนบสำคัญประการหนึ่งในการสร้างสรรคัวรรณคติพุทธศาสนา กล่าวคือ การนำเอาเนื้อหาจากพระพุทธรูปศาสนามาใช้ในการสร้างสรรคัวรรณคติงานนับว่าเป็นการกระทำบุญกุศลที่จะช่วยให้ผู้แต่งได้รับผลบุญจากกุศลกรรมทางปัญญา อีกทั้งการนำมาถ่ายทอดต่อก็นับเป็นการให้ปัญญาเป็นทานอีกทางหนึ่งด้วย ดังนั้นการสร้างสรรคัวรรณคติจึงเกิดจากความศรัทธาที่ต้องกระทำด้วยความประณีต ด้วยจิตจดจ่อเป็นสมาธิ ผู้แต่งต้องใช้ทั้งความรู้รวมทั้งการขัดเกลาทางปัญญาจึงถือได้ว่าการสร้างสรรคัวรรณคติเป็นการบำเพ็ญภาวนาผ่านการเพ่งพินิจตัวอักษรซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ดวงมนต์ จิตจำนง (2556: 50 - 53) ที่กล่าวว่า การอิงอาศัยศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนามาในการสร้างสรรคัวรรณคติศิลปะ แสดงว่าวิม่นใจว่าตนกำลังจะบำเพ็ญกรณียกิจอันเป็นกุศล กวีไทยสำนึกว่าตนต้องสร้างงานด้วยปัญญา การเรียนรู้งานซึ่งเป็นผลแห่งปัญญาย่อมให้อานิสงส์ยิ่งใหญ่ตอบแทนแก่ผู้สร้างเนื่องจากเป็นผู้เผยแพร่ปัญญาแก่ผู้อื่น ๆ ต่อไปอีกในระบบคิดเช่นนี้ ปัญญาจึงเป็นสมบัติที่สั่งสมเรียนรู้และสร้างสรรคัวรรณคติขึ้นเพื่อมอบแก่ผู้อื่น ทำยที่สุดแล้วอานิสงส์ของการสร้างงานย่อมนำกวีไปสู่ความพ้นจากบ่วงแห่งอกุศลที่รัดตรึงมนุษย์ไว้กับการเวียนว่ายตายเกิด กล่าวได้ว่าในรากวัฒนธรรมไทย วรรณคดีหรืองานสร้างสรรคัวรรณศิลป์ในอุดมคติก็คือสิ่งที่ให้ความจริง (ปัญญา) สิ่งที่น่าไปสู่ความดี (กุศล) สิ่งที่มีความงาม (วิจิตร) และให้ความสุขอันลึกซึ้ง (เกษม) ดังนั้นการสร้างหนังสือหรืองานวรรณกรรมรูปแบบต่าง ๆ ที่มีที่มาหรือมีความเกี่ยวข้องกับศาสนาจึงถือได้ว่าเป็นการสร้างกุศลและยังเป็นการสืบทอดพระพุทธรูปศาสนามาในอีกทางหนึ่งด้วย

เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารในวรรณกรรมร่วมสมัยทั้งประเภทสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์เป็นการสร้างสรรคัวรรณคติที่แสดงให้เห็นว่าผู้แต่งหรือผู้สร้างนั้นล้วนเป็นงานที่เกิดมาจากความศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนามาด้วยความเชื่อในอานิสงส์ของการสร้างงานว่าเป็นการสร้างกุศลที่จะเอื้อประโยชน์ทางปัญญาให้แก่ทั้งผู้สร้างที่ได้เผยแพร่เรื่องราวชัยชนะของพระพุทธรูปองค์ที่มีเหนือมารทั้งหลายด้วยพุทธานุภาพและธรรมานุภาพในขณะเดียวกันผู้อ่านผู้ชมที่ได้เสพงานสร้างสรรคัวรรณคติต่าง ๆ ก็ได้ปัญญาจากพระธรรมอันประเสริฐของพระพุทธรูปองค์จึงนับเป็นกุศลที่ได้ทั้งผู้ให้และผู้รับนั่นเอง

เรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารประเภทสื่อสิ่งพิมพ์ ผู้แต่งจะกล่าวถึงอานิสงส์ของการสร้างงานไว้ในคำนำของหนังสือเพื่อชี้ให้เห็นว่าการสร้างสรรคัวรรณคตินั้นไม่ว่าจะเป็นการเขียนหรือจัดพิมพ์ขึ้นเพื่อสร้างกุศลในวาระต่าง ๆ โดยเฉพาะการนำเรื่องเล่าพระพุทธรเจ้าผจญมารไปใช้เป็นหนังสือที่ระลึกใน

งานทำบุญอุทิศส่วนกุศลและงานฌาปนกิจศพ อาทิ พระพุทธชัยมงคล (พาหุง) ฉบับวัดนรนาถสุนทรวิหารามซึ่งเป็นส่วนที่มีผู้นิยมนำมาพิมพ์เผยแพร่ในโอกาสต่าง ๆ อยู่มาก เช่น **พระพุทธชัยมงคล (พาหุง)** ที่ระลึกทำบุญอุทิศบูรพาจารย์พระธรรมปาโมกข์ อดีตเจ้าอาวาสวัดธาตุทองและงานฉลองสมโภชเปรียญธรรมพระภิกษุสามเณร ประจำปีการศึกษา 2558 **พระพุทธชัยมงคล (พาหุง)** จัดพิมพ์ในงานพระราชเพลิงศพพลเอกหลวงสุธรรมรงค์ ปี 2529 และ**พระพุทธชัยมงคล (พาหุง)** พิมพ์เผยแพร่เป็นการกุศล ปี 2538 โดยผู้จัดพิมพ์ได้กล่าวปรารภไว้ในคำอนุญาตให้พิมพ์หนังสือความว่า

“พระพุทธชัยมงคล (คาถาพาหุง) เป็นพระคาถาประเสริฐยิ่งในพระพุทธศาสนาเป็นสมบัติล้ำค่าของชาวพุทธควรพิมพ์เผยแพร่ให้มากต่อไป...ข้าพเจ้าได้พิมพ์หนังสือพระพุทธชัยมงคลคาถานี้เป็นธรรมทาน ขออุทิศส่วนบุญกุศลแก่ บิดามารดา ปู่ย่าตายาย พระอุปัชฌาย์ ครูบาอาจารย์ ญาติพี่น้อง มิตรสหาย ท่านที่มีพระคุณ เจ้ากรรมนายเวร สรรพสัตว์ทั่วทั้งหลาย จงได้รับส่วนบุญกุศลถ้วนหน้าเทอญ” (คงศักดิ์ โพธิ์ปกวิยธรรม: คำนำ)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่าการพิมพ์เผยแพร่เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในรูปแบบหนังสือที่ว่าด้วยบทสวดและตำนานเพื่อเป็นที่ระลึกทั้งในโอกาสทำบุญอุทิศส่วนกุศลและในงานฌาปนกิจศพล้วนแล้วแต่แสดงพันธกิจของการสร้างเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในฐานะวรรณกรรมที่สืบทอดขนบของการสร้างงานเพื่อสร้างกุศลได้อย่างเป็นรูปธรรม ดังที่ หม่อมเจ้าพูนพิสมัย ดิศกุล (2502: 93) กล่าวว่า การพิมพ์หนังสือวรรณคดีเป็นที่ระลึกแจกในงานฌาปนกิจศพเกิดจากความเจริญก้าวหน้าด้านการพิมพ์หลังจากรับอิทธิพลตะวันตกเพราะนอกจากจะแสดงให้เห็นขนบเรื่องการสร้างวรรณคดีเป็นการสร้างกุศลแล้วการจัดพิมพ์วรรณคดีก็เป็นกลวิธีการเผยแพร่และเก็บรักษาวรรณคดีอันเป็นสมบัติของชาติให้ดำรงอยู่สืบไป

นอกจากการจัดพิมพ์สำหรับใช้เป็นที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพแล้ว ยังมีเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในรูปแบบหนังสือบทสวดและตำนานสำนวนอื่นที่จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อประสงค์จะเผยแพร่เป็นธรรมทาน อาทิ หนังสือพาหุง: ชัยชนะแห่งพุทธะ ที่เรียบเรียงโดย จิต-ตระ-ธานี (นามปากกา) เป็นสมุดภาพประกอบบทสวดมนต์พาหุง ภาษาบาลี/ไทย/อังกฤษ พร้อมเนื้อเรื่องประกอบทั้ง 8 ตอน ซึ่งแต่เดิมเผยแพร่อยู่ในเว็บไซต์ จิต-ตระ-ธานี (www.jitdrathanee.com) ที่เปิดโอกาสให้สาธุชนที่สนใจสามารถดาวน์โหลดได้โดยไม่คิดมูลค่า ต่อมาผู้เขียนได้ปรับปรุงและจัดพิมพ์เป็นหนังสือเพื่อหารายได้สมทบทุนการสร้าง “ธรรมสถานเพื่อการปฏิบัติภาวนา” ณ จังหวัดราชบุรี โดยผู้เขียนยังได้กล่าวไว้ในคำนำถึงวัตถุประสงค์ในการสร้างหนังสือในครั้งนี้ว่า นอกจากจะหารายได้เพื่อสมทบทุนในการจัดสร้างสถานปฏิบัติธรรมแล้วยังมีวัตถุประสงค์เพื่อน้อมถวายเป็นพุทธบูชาเนื่องในโอกาส “พุทธชยันตี 2,600 ปี” แห่งการตรัสรู้ธรรมของพระพุทธองค์อีกด้วย

เช่นเดียวกับเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในหนังสือสมุทภาพพุทธประวัติที่ยังคงแสดงให้เห็นถึงขนบการสร้างงานเพื่อสร้างกุศลด้วยการเผยแพร่เรื่องราวพุทธประวัติของพระบรมศาสดารวมทั้งยังหวังให้กุศลและความประณีตในการสร้างสรรค์งานนี้นำมาใช้เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ด้วยเชื่อและยกย่องว่าพระมหากษัตริย์ไทยนั้นทรงอยู่ในฐานะเทวราชา ธรรมราชา และพุทธราชา (ณัฐกาญจน์ นาคนวล, 2559: 167) ดังปรากฏในคำนำ ดังนี้

พุทธประวัติเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา ของทุนนิธิเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา วัดพระราม 9 กาญจนาภิเษก คำนำกล่าวว่า “หนังสือพุทธประวัติเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา ฉบับนี้ พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ) เป็นผู้เขียนและได้อนุญาตให้วัดพระราม 9 กาญจนาภิเษก จัดพิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน เพื่อร่วมฉลองในมหามงคลวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมายุ 80 พรรษา ในปี 2550 อันเป็นมหามงคลยิ่งสำหรับชาวไทยด้วยพระมหากษัตริย์ผู้ทรงประพฤติธรรมและครองราชย์โดยธรรม....” (ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล: คำนำ)

สมุทภาพปฐมสมโพธิกถา คำนำกล่าวว่า “...ในวาระมหามงคลสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ทรงพระชนมายุ 84 พรรษา ในปี 2554 ธรรมสภาและสถาบันสันติธรรมได้จัดพิมพ์หนังสือปฐมสมโพธิกถาพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 84 พรรษา เพื่อถวายพระพร เฉลิมพระเกียรติพระองค์ท่านและเพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนาตามหน้าที่ของพุทธบริษัทให้เจริญและสถิตสถาพรตลอดไป...บุญกุศลอันบังเกิดจากการจัดพิมพ์หนังสือปฐมสมโพธิกถาฉบับเฉลิมพระเกียรติ 84 พรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ขอถวายพระพรให้พระองค์ทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน เป็นมิ่งขวัญของพสกนิกรปวงชนชาวไทยตราบกาลปาวสาน. (ธรรมสภา สถาบันสันติธรรม: คำนำ)

เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในรูปแบบหนังสือการ์ตูนและหนังสือภาพประกอบเรื่องเล่าเป็นการผลิตซ้ำเรื่องการผจญมารอีกรูปแบบหนึ่ง que แสดงให้เห็นการสร้างงานเพื่อสร้างกุศลและยังประโยชน์แก่ผู้อ่านดังจะเห็นได้จากคำนิยมและคำนำที่กล่าวไว้ในหนังสือ อาทิ

หนังสือประวัติพระพุทธเจ้า คำนิยมที่เขียนโดย ว.วชิรเมธี กล่าวว่า “ผู้เขียนหยิบหนังสือประวัติพระพุทธเจ้าเล่มนี้ขึ้นมาอ่านรวดเดียวจบด้วยความรู้สึกชื่นชมในฝีมือของผู้เขียนและด้วยความปิติยินดีแทนเด็กไทยที่จะได้อ่านวรรณกรรมชิ้นเยี่ยมอีกเรื่องหนึ่งในชีวิตพร้อมกันนั้นก็ขออนุโมทนาต่อสำนักพิมพ์นานมีบุ๊คส์ที่เพียรนำเสนอหนังสือชั้นนำให้เป็นสมบัติทางปัญญาแก่สังคมไทยมาอย่างยาวนาน ขอให้กุศลจริยาอันเกิดจากการช่วยเผยแผ่พระพุทธจริยาของพระบรมศาสดาสัมมา สัมพุทธเจ้าผ่านผลงานเล่มนี้ จงอำนวยพรให้สำนักพิมพ์มีความเจริญพัฒนาสภาพยิ่ง ๆ ขึ้นไป (ว.วชิรเมธี: คำนำ)

คำนำหนังสือพุทธประวัติ กล่าวว่า “...7ELEVEN และ BOOK SMILE ตระหนักรู้ถึงคุณค่าและคุณูปการที่พระพุทธองค์ทรงมีต่อโลกและเห็นว่าเป็นหนทางที่ง่ายที่สุดที่เราจะสามารถนำเอาคำสอนและสิ่งที่พระองค์ได้กระทำมาเป็นแบบอย่างในการครองชีวิตและเชื่อว่าแม้พุทธประวัติฉบับนี้จะเพียงหนังสือภาพการ์ตูน แต่เมื่อได้อ่านก็จะทำให้ความรู้สึกที่เรามีต่อศาสนาไม่ใช่เป็นเพียงความเชื่อที่เรานับถือสืบต่อกันมาเท่านั้น ยังก่อให้เกิดความศรัทธาอย่างมีเหตุผลและก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นสุขอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน (BOOK SMILE: คำนำ)

คำนำหนังสือสมุดภาพปฐมสมโพธิกถา นอกจากจะบอกเล่าถึงความตั้งใจและความเพียรพยายามของสำนักพิมพ์ที่เผยแพร่งานเขียนเรื่องปฐมสมโพธิกถาพระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรสให้เป็นที่แพร่หลายในเหล่าพุทธศาสนิกชนแล้วยังได้กล่าวถึงความศรัทธาและกุศลของเจ้าของภาพจิตรกรรมชุดพุทธประวัติที่ใช้ประกอบในงานเขียนชุดนี้ ความว่า

“ภาพจิตรกรรมทั้งหมดที่ปรากฏบนหนังสือปฐมสมโพธิกถาเล่มนี้ ได้รับการบรรจงสร้างสรรค์ด้วยความวิจิตรประณีตด้วยจิตอันบริสุทธิ์ของศิลปินเพื่อจารึกไว้ในบรรณพิภพและสนองพระมหากรุณาธิคุณแห่งพระบรมศาสดาให้เจริญแพร่หลายในบรรณพิภพด้วยการสร้างสรรค์วิจิตรกรรมของจิตรกรผู้มีพระคุณ ชื่อ อาจารย์กฤษณะ สุริยกานต์ จิตรกรท่านนี้มีเจตนาอันเป็นกุศล มีจิตอันบริสุทธิ์ สร้างสรรค์งานชุดนี้เพื่อบูชาบารมีแห่งพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยการมอบสิทธิ์ในการจัดพิมพ์ภาพที่สวยงามที่สุดชุดนี้ให้แก่ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรมเพื่อจารึกลงในหนังสือปฐมสมโพธิกถาเล่มนี้โดยเฉพาะ...” (ธรรมสภา สถาบันบันลือธรรม: คำนำ)

ภาพประกอบ 63 ตัวอย่างภาพจิตรกรรมภายในสมุดภาพปฐมสมโพธิกถา

ที่มา: สมุดภาพปฐมสมโพธิกถา (2554: 46 – 47)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่าการสร้างสรรค์เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารตั้งที่ปรากฏร่วมกับพุทธประวัติและแบบที่เล่าเรื่องเฉพาะตอนนั้นล้วนแล้วแต่ยังคงสืบทอดขนบการสร้างงานเพื่อสร้างกุศลด้วยกันทั้งสิ้นและไม่เพียงแต่เนื้อหาของเรื่องเล่าที่ได้รับการสืบทอดเพื่อการสร้างกุศลเท่านั้น ภาพจิตรกรรมที่บอกเล่าเรื่องราวการผจญมารเองก็นับเป็นงานที่สร้างสรรค์เพื่อหวังสร้างกุศลอีกทั้งยังเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแด่องค์พระบรมศาสดาด้วยเช่นกัน

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า การสร้างสรรค์เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในหนังสือหรือสื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับศาสนา ไม่ว่าจะเป็นเพื่อเป็นธรรมทานหรือเพื่อการค้าก็ตาม อาจนับได้ว่ามีส่วนการยิ่งในการสืบทอดขนบการสร้างงานเพื่อสร้างกุศล ด้วยเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารจากเดิมเป็นเพียงบทสวดพุทธชัยมงคลคาถาที่กล่าวสรรเสริญชัยชนะทั้ง 8 ประการที่พระพุทธร่องค์ทรงมีเหนือมนุษย์ อมนุษย์รวมทั้งสัตว์และเทวดาที่ได้รับการผลิตซ้ำและสร้างสรรค์เป็นเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารที่ไม่เพียงช่วยเผยแพร่เหตุการณ์สำคัญในพุทธประวัติและพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธร่องค์ที่ได้แสดงให้เห็นตัวอย่างเพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้นำไปเป็นแนวทางปฏิบัติแล้วนั้น การสร้างงานเหล่านี้ยังช่วยยืนยันให้สังคมประจักษ์ว่า ไม่ว่าวันเวลาจะผ่านไปกี่ยุคกี่สมัย ทว่าวรรณกรรมที่มีที่มาจากศาสนาก็ยังคงได้รับการผลิตซ้ำและสร้างสรรค์ขึ้นอยู่เสมอด้วยแนวคิดการสืบทอดขนบการสร้างงานเพื่อสร้างกุศลนี้ จะช่วยให้เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารผ่านงานเขียนและสื่ออิเล็กทรอนิกส์เหล่านี้ดำรงอยู่ในวัฒนธรรมและสังคมไทยสืบต่อไป

บทที่ 5

บทสรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “เรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมาร: การผลิตซ้ำและการสืบทอดในสื่อร่วมสมัย” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาว่า เรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารมีการผลิตซ้ำในสื่อร่วมสมัยในรูปแบบและลักษณะใดบ้างรวมถึงเพื่อศึกษาว่าเรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารมีการสืบทอดในสื่อร่วมสมัยอย่างไร ทั้งนี้ผู้วิจัยมีขอบเขตการศึกษาเรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารที่ปรากฏในสื่อร่วมสมัยรูปแบบต่าง ๆ โดยผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มข้อมูลตามประเภทของสื่อ ได้แก่ สื่อสิ่งพิมพ์จำนวน 19 เล่ม 17 ส่วน และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ จำนวน 6 ส่วน รวมทั้งสิ้น 23 ส่วน ผลการศึกษาเรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารทั้งในด้านการผลิตซ้ำและการสืบทอดในสื่อร่วมสมัยได้ผลสรุปดังนี้

สรุปผลการวิจัย

เรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัยที่ปรากฏอย่างแพร่หลายในสังคมปัจจุบันสามารถแบ่งออกได้ตามประเภทของสื่อได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ ประเภทสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ โดยในสื่อแต่ละประเภทยังมีรูปแบบการนำเสนอเรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารที่หลากหลาย ดังต่อไปนี้ ประเภทสื่อสิ่งพิมพ์ ได้แก่ 1) เรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารในวรรณคดีไทย 2) เรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารในพุทธคัมภีร์ รูปแบบลานเทียน 3) เรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารในหนังสือบทสวดและตำนาน 4) เรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารในตำนานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ 5) เรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารฉบับหนังสือการ์ตูน 6) เรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารในหนังสือสมุดภาพประกอบเรื่องเล่า และ 7) เรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารในหนังสือแบบเรียน ประเภทสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ได้แก่ 1) เรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารในรูปแบบบทเพลง 2) เรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารในรูปแบบภาพยนตร์การ์ตูนและ 3) เรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารในรูปแบบภาพยนตร์

เรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารทั้ง 8 เหตุการณ์ จากสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ทั้ง 23 ส่วนข้างต้นนี้ พบว่า มีเพียง 8 ส่วนที่เล่าเรื่องการผจญมารครบทั้ง 8 เหตุการณ์ ส่วนอีก 15 ส่วนนั้น มีการกล่าวถึงเพียงบางเหตุการณ์เท่านั้น ทั้งนี้ผู้วิจัยพบว่าเรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารที่มีการผลิตซ้ำมากที่สุด คือ เหตุการณ์การผจญกองทัพพญามาร รองลงมาคือ เหตุการณ์การผจญองคูลิมาล ถัดมาคือเหตุการณ์ผจญช้างนาหาคิริ เหตุการณ์การผจญอาฬวกยักษ์ เหตุการณ์การผจญท้าวพกาพรหม เหตุการณ์การผจญนางจัญจมาณวิกา โดยเหตุการณ์ที่ปรากฏน้อยที่สุดคือเหตุการณ์การผจญสังกนิครนถ์และการผจญนันทปันนทนคราช

ด้านการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร พบว่า ยังคงเป็นการผลิตซ้ำและนำเสนอเรื่องเล่าตามโครงเรื่องเดิม ทั้งนี้อาจมีการปรับปรับรายละเอียดของเรื่องเล่าอยู่บ้างทั้งด้านเนื้อหาและตัวละคร โดยพบว่า เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารทั้ง 8 เหตุการณ์มีแปรรูปหรือการปรับเปลี่ยนรายละเอียด เนื้อเรื่อง/เหตุการณ์และตัวละคร เกือบทุกตอนมีเพียงตอนการผจญท้าวพกาพรหมเท่านั้นที่ไม่ได้รับการปรับเปลี่ยน โดยผู้วิจัยพบว่า ในการแปรรูปด้วยการเพิ่มลด ปรับเปลี่ยนเนื้อเรื่อง/เหตุการณ์และตัวละครไม่ได้ส่งผลกระทบต่อโครงเรื่องหรือการดำเนินเนื้อเรื่องและแนวคิดแต่อย่างใด หากแต่เป็นการแปรรูปเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการสร้างสรรค์งานเท่านั้น อาทิ การเพิ่มตัวละครในเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารของคุลิมาลในหนังสือของคุลิมาลฉบับการ์ตูนสี่สีนั้นก็เพื่อต้องการให้มีตัวละครที่เข้ามามีบทบาทสำคัญในการเดินเนื้อเรื่องในช่วงที่อหิงสกะกำลังศึกษาอยู่ในสำนักทศปาโมกข์ แม้ตัวละครแต่ละตัวจะเข้ามามีบทบาทในช่วงเวลาสั้น ๆ แต่ก็ช่วยทำให้เรื่องเล่าในสำนวนนี้มีความน่าสนใจเพิ่มมากขึ้นในฐานะที่ช่วยสนับสนุนให้เห็นเส้นทางชีวิตหรือมิติของตัวละครของคุลิมาลมากยิ่งขึ้น หรือจะเป็นการปรับเปลี่ยนรายละเอียดของเหตุการณ์พระโกกาลิกะปลุกพระเทวทัตในตอนการผจญชังนาพาศิริ พบว่าเนื้อเรื่องในอรรถกถากล่าวว่าพระโกกาลิกะปลุกพระเทวทัตที่กำลังหลับอยู่ให้ตื่นขึ้นโดยการใส่เข่ากระทุ้งเข้าไปที่หน้าอกของพระเทวทัตจนกระอักเลือดแต่เมื่อมีการแปรรูปมาอยู่ในรูปแบบหนังสือการ์ตูนแล้วเนื้อเรื่องในตอนดังกล่าวถูกปรับเปลี่ยนเป็นพระโกกาลิกะปลุกพระเทวทัตด้วยวาจาและเมื่อพระเทวทัตทราบว่าเป็นพระสงฆ์ที่เคยติดตามตนเองมานั้น บัดนี้ได้กลับไปหาพระพุทธเจ้าแล้วด้วยความเจ็บใจจึงกระอักเลือดและล้มป่วยในที่สุด ซึ่งการปรับเปลี่ยนนี้อาจเนื่องมาจากเมื่อเปลี่ยนมานำเสนอในรูปแบบหนังสือการ์ตูนสำหรับเด็กและเยาวชนแล้วจึงอาจมีความพยายามในการหลีกเลี่ยงการเล่าเหตุการณ์ที่แสดงออกถึงความรุนแรงซึ่งอาจไม่เหมาะสมสำหรับเด็กจึงต้องมีการปรับเปลี่ยนวิธีการเล่าเรื่องดังกล่าว

นอกจากนี้ ยังพบว่าการเพิ่มเติมและลดทอนเหตุการณ์หรือตัวละครนั้น รูปแบบของสื่อนับว่ามีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการกำหนดรายละเอียดของเนื้อหา อย่างกรณีในสื่อสิ่งพิมพ์จะเห็นว่าหนังสือการ์ตูนสำหรับเด็กเล็กที่มีการกำหนดจำนวนหน้าและจำนวนคำในการเล่าเรื่องอาจไม่สามารถเล่ารายละเอียดต่าง ๆ ของเรื่องได้มากเท่ากับหนังสือการ์ตูนของเด็กโตหรือหนังสือประเภทตำนาน เช่นเดียวกับสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เรื่องเล่าที่มีการแปรรูปไปเป็นภาพยนตร์การ์ตูน (Animation) หรือภาพยนตร์ก็จะสามารถเพิ่มเติมรายละเอียดต่าง ๆ ของเหตุการณ์เข้าไปได้มากกว่าการแปรรูปเป็นบทเพลง เป็นต้น

การผลิตซ้ำและการสร้างสรรค์ที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร ในรูปแบบการ์ตูนทั้งในสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ในแต่ละสำนวนได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ผู้เสพหรือกลุ่มเป้าหมายมีอิทธิพลอย่างยิ่งในการแปรรูปเนื้อหาและตัวละคร ดังจะเห็นได้จากการ นำเสนอตัวละครพระพุทธเจ้าในฐานะพระเอก ขณะที่มารในแต่ละเหตุการณ์มีการนำเสนอในฐานะ เป็นตัวร้ายของเรื่อง ทั้งนี้ก็เพื่อให้เหมาะสมกับช่วงวัยและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน อีกทั้งใน รูปแบบการ์ตูนจะมีการนำเสนอข้อคิดหรือคติธรรมควบคู่ไปกับเรื่องราวการผจญมารของพระพุทธเจ้า ก็เพื่อเป็นการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในเด็กและเยาวชนให้สอดคล้องกับการพัฒนาศักยภาพ ทางด้านจิตใจ

ด้านการสืบทอดเนื้อหาในเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมาร พบว่า มีการสืบทอดเนื้อหาผ่านตัว บท โดยใช้วิธีการตีความเนื้อหาและนำเสนอใหม่ในรูปแบบต่าง ๆ โดยยังคงเนื้อเรื่องเดิมแต่อาจมีการ ปรับเปลี่ยนเนื้อหาในลักษณะต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และรูปแบบของสื่อ รวมถึงมีการ สืบทอดเนื้อหาผ่านภาพประกอบซึ่งนับเป็นกลวิธีการเล่าเรื่องพุทธประวัติที่มีมาแต่เดิม ทั้งนี้ ภาพประกอบในเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัยทั้ง 23 สำนวน สามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ 1) ภาพประกอบประเภทภาพจิตรกรรม 2) ภาพประกอบประเภทภาพถ่าย และ 3) ภาพประกอบประเภทภาพวาดการ์ตูน ดังนั้น การเล่าเรื่องด้วยภาพและเล่าเรื่องประกอบภาพจึงเป็น การแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างภาพหรือจิตรกรรมกับเรื่องเล่าพุทธประวัติ ชัดเจน รวมถึง วรรณคดีต่าง ๆ ที่มีมาอย่างยาวนาน การใช้ภาพประกอบการเล่าเรื่องนั้นจึงถือได้ว่ามีความสำคัญใน ในฐานะเครื่องมือที่ใช้สื่อความแบบรูปธรรมที่จะช่วยให้เกิดความเข้าใจเนื้อหาและเข้าถึงหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนาได้ง่ายยิ่งขึ้น

ข้อค้นพบอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับการสืบทอดเนื้อหาด้วยภาพประกอบพบว่า เรื่องเล่า พระพุทธเจ้าผจญมารในรูปแบบการ์ตูน ทั้งในประเภทสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์นั้นมีการ นำเสนอภาพตัวละครพระพุทธเจ้าในลักษณะที่ลดทอนความศักดิ์สิทธิ์ลงไปเมื่อเทียบกับตัวบท วรรณคดีหรือภาพประกอบประเภทภาพจิตรกรรมและภาพประกอบประเภทภาพถ่าย อาทิ พระพุทธเจ้าในวรรณคดีนั้นนำเสนอภาพให้ตัวละครพระพุทธเจ้ามีลักษณะเป็นผู้วิเศษหรือในภาพ จิตรกรรมตามวัดวาอารามนั้นนิยมนำเสนอภาพพระพุทธเจ้าให้มีลักษณะเป็นบุคคลเหนือจริง เช่น มี พระเกศาขดเป็นก้นหอย มีพระกรรณยาว มีฉัพพรรณรังสีหรือรองพระบาทจะมีภาพดอกบัวรองรับ เสมอ ในขณะที่ภาพประกอบสมัยใหม่ในหนังสือการ์ตูนนั้น พบว่าภาพพระพุทธเจ้าถูกนำเสนอใน ลักษณะที่มีความร่วมสมัย กล่าวคือ บางสำนวนใช้วิธีการลดทอนลักษณะพิเศษบางประการลง คงไว้ แต่เพียงลักษณะบางประการเพื่อบ่งบอกว่าเป็นตัวละครพระพุทธเจ้า เช่น ยังคงวาดภาพพระพุทธเจ้า ให้มีพระกรรณที่ยาวและมีมวยผม ให้ดูแตกต่างจากพระสงฆ์สาวกอื่น ๆ ที่มีลักษณะหัวล้านและมีโบหู เช่นคนปกติทั่วไป ในขณะที่บางสำนวนเลือกนำเสนอภาพพระพุทธเจ้าในลักษณะใหม่ซึ่งแตกต่างจาก

เดิม เช่น พระเกศาไม่ได้ขีดเป็นก้นหอยแต่เป็นเพียงมวยผมธรรมดาหรือภาพพระพุทธรูปที่ไม่มีดอกบัวรองรับทั้งขณะประทับนั่ง ยืนหรือลอยอยู่บนอากาศ ลักษณะดังกล่าวนี้บ่งว่าได้รับอิทธิพลการวาดภาพในรูปแบบแบบการ์ตูนญี่ปุ่น ซึ่งนับเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่จะช่วยปรับเปลี่ยนภาพพระพุทธรูปให้มีลักษณะเป็นมนุษย์ธรรมดามากยิ่งขึ้น

ด้านการสืบทอดแนวคิดพบว่าเรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัยยังคงสืบแนวคิดเกี่ยวกับธรรมวิธีในการเอาชนะมารในแต่ละเหตุการณ์ไว้ดังเดิมผ่านตัวบทและผ่านภาพประกอบ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าแม้จะมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบของสื่อในการนำเสนอเรื่องเล่าการผจญมารไปเล็กน้อยเพียงใดธรรมวิธีในการเอาชนะมารก็ยังคงได้รับการสืบทอดตามแนวคิดเดิม กล่าวคือ ยังคงเป็นการเอาชนะด้วยสันติวิธีโดยปราศจากการใช้อาวุธหรือต้องมีการสูญเสียเลือดเนื้อ อีกทั้งยังเป็นการนำเสนอแนวคิดเรื่อง “ผล” แห่งการบำเพ็ญบารมีที่พระพุทธรูปองค์ทรงสังฆมาอย่างยาวนานได้สัมฤทธิ์เป็นที่ประจักษ์โดยการมีชัยชนะเหนือหมู่มารในแต่ละเหตุการณ์ด้วยบารมีทั้งปวง นอกจากนี้ยังเป็น การเน้นย้ำเรื่องคุณธรรมที่ถือเป็นแบบอย่างของพระพุทธรูปเจ้าที่บุคคลทั่วไปสามารถนำไปปฏิบัติตามได้ กล่าวคือ เรื่องของการใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหาหรืออุปสรรคต่าง ๆ ด้วยการเลือกใช้วิธีที่เหมาะสมกับบุคคลหรือสถานการณ์นั้น ๆ โดยไม่จำเป็นต้องใช้กำลังหรือวิธีที่ผิดศีลธรรมจริยธรรม

ประเด็นการสืบทอดขนบวรรณคดีที่ปรากฏในเรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัย มี 2 ประเด็น ได้แก่ การสืบทอดขนบวรรณคดีคำสอนและการสืบทอดขนบการสร้างงานเพื่อสร้างกุศล

การสืบทอดขนบวรรณคดีคำสอน พบว่า เรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารยังคงสืบทอดลักษณะสำคัญในฐานะวรรณคดีคำสอนอย่างชัดเจนโดยมีการนำเสนอด้วยกลวิธีการสอนผ่านพฤติกรรมและคำพูดของตัวละคร การสอนแบบตรงไปตรงมา การใช้ตัวละครผู้ใหญ่ให้ทำหน้าที่สอนหรืออธิบายธรรมกับเด็กซึ่งนับเป็นภาพจำลองการสอนที่สร้างความใกล้ชิดกับกลุ่มผู้อ่านวัยเด็กได้เป็นอย่างดี บางส่วนมีการแทรกทัศนคติของผู้เขียนลงไปในลักษณะการสอนรวมไปถึงการชี้แนะทางความคิดเพื่อกระตุ้นให้ผู้อ่านเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในหลักธรรมและหลักปฏิบัติตามแนวทางของพระพุทธศาสนา รวมถึงยังมีการสืบทอดกลวิธีการถามตอบปัญหาธรรมที่ปรากฏในเหตุการณ์การผจญสังจนิครนถ์และการผจญท้าวพกาพรหม ทั้งนี้เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงวิธีการสอนและเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธรูปองค์

นอกจากนี้ยังพบว่าเรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารจำนวน 2 เหตุการณ์ได้ถูกนำไปใช้เป็นบทเรียนในหนังสือเรียนวิชาพระพุทธศาสนาในระดับมัธยมศึกษา ได้แก่ เหตุการณ์พระพุทธรูปเจ้าผจญพญามารและพระพุทธรูปเจ้าผจญองคุลิมาล โดยหนังสือเรียนดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าการเรียนการสอนในวิชาพระพุทธศาสนาในปัจจุบันเรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารทั้งสองเหตุการณ์ยังคงมีความสำคัญในฐานะตัวอย่างของความสำเร็จบนพื้นฐานของศักยภาพความเป็นมนุษย์ธรรมดาที่ต้องอาศัยความ

อดทน บากบั่นและต่อสู้กับความยากลำบากและเมื่อผ่านสิ่งเหล่านี้ไปได้เราก็ประสบความสำเร็จในเป้าหมายทั้งปวงและจากที่กล่าวมาทั้งหมดผู้วิจัยพบว่าชัยชนะอันเป็นมงคลทั้ง 8 ประการของพระพุทธองค์นั้นล้วนสะท้อนให้เห็นรูปแบบการแก้ไขปัญหารวมถึงวิธีการรับมือกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ยังคงสามารถนำมาเป็นแบบอย่างและปฏิบัติได้จริงในทั้งในระดับตนเอง ครอบครัว สังคมรวมถึงระดับประเทศด้วย

ในส่วนการสืบทอดขนบการสร้างงานเพื่อสร้างกุศล พบว่า เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัยทั้งประเภทสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์เป็นการสร้างสรรค์งานที่แสดงให้เห็นว่าผู้แต่งหรือผู้สร้างงานไม่ว่าจะผ่านตัวอักษรหรือภาพวาดอาจนับได้ว่ามีส่วนที่เกิดมาจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนาด้วยความเชื่อในอานิสงส์ของการสร้างงานว่าเป็นการสร้างกุศลที่จะเอื้อประโยชน์ทางปัญญาให้แก่ทั้งผู้สร้างที่ได้เผยแพร่เรื่องราวชัยชนะของพระพุทธองค์ที่มีเหนือมารทั้งหลายด้วยพุทธานุภาพและธรรมานุภาพในขณะเดียวกันผู้อ่านผู้ชมที่ได้เสพงานสร้างสรรค์ต่าง ๆ ก็ได้ปัญญาจากพระธรรมอันประเสริฐของพระพุทธองค์จึงนับเป็นกุศลที่ได้ทั้งผู้ให้และผู้รับ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นแนวคิดที่ว่า การสร้างงานที่มีเนื้อหามาจากเรื่องราวในพระพุทธศาสนานั้นนับเป็นการสร้างสรรค์งานที่ถือว่าเป็นการกระทำบุญกิริยาที่จะช่วยให้ผู้แต่งได้รับผลบุญจากกุศลกรรมทางปัญญา อีกทั้งการนำมาถ่ายทอดต่อกันนับเป็นการให้ปัญญาเป็นทานอีกทางหนึ่งด้วย ดังนั้นการสร้างสรรค์วรรณคดีจึงเกิดจากความศรัทธาที่ต้องกระทำด้วยความประณีต ด้วยจิตจดจ่อเป็นสมาธิ ผู้แต่งต้องใช้ทั้งความรู้รวมทั้งการขัดเกลาทางปัญญาจึงถือได้ว่าการสร้างสรรค์วรรณคดีเป็นการบำเพ็ญภาวนาผ่านการเพ่งพินิจตัวอักษรนั่นเอง

อภิปรายผลการวิจัย

เรื่องราวการผจญมารทั้ง 8 เหตุการณ์ของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถา (พาหุง) นี้ถูกประกอบสร้างขึ้นจากรวบรวมพุทธประวัติในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ที่ผู้แต่งต้องการสรรเสริญเรื่องราวชัยชนะอันเป็นมงคลทั้ง 8 ประการของพระพุทธเจ้าที่มีต่อ มนุษย์ อมนุษย์ เทวดาและสัตว์เดรัจฉาน โดยเป็นชัยชนะที่ได้มาด้วยพุทธานุภาพและธรรมานุภาพอันเกิดจากพระบารมีนานัปการของพระพุทธองค์ หากใช้ได้มาด้วยพลังกำลังหรือศาสตราวุธใด ๆ และแม้จะยังไม่สามารถหาข้อสรุปได้เกี่ยวกับผู้แต่งหรือแหล่งที่มาที่แน่ชัด แต่บทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถา (พาหุง) ก็ยังคงเดินทางผ่านกาลเวลาจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน จากบทสวดมนต์ในพิธีกรรมทางศาสนาสู่เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารที่ได้รับการผลิตซ้ำและสืบทอดในสื่อร่วมสมัยหลากหลายรูปแบบ

การศึกษาเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารทั้งในด้านการผลิตซ้ำและการสืบทอดในสื่อร่วมสมัย ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า แม้ความแพร่หลายของเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารหากเทียบกับเรื่องเล่าที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับศาสนาเรื่องอื่น ๆ อาทิ เรื่องราวพุทธประวัติ เรื่องเล่าทศชาติชาดก อาจถือ

ได้ว่าอย่างน้อยอยู่มาก แต่การศึกษาเรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัยทั้ง 23 ส่วนวันนี้ได้แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของการสืบทอดทั้งด้านเนื้อหาและแนวคิดมาอย่างต่อเนื่อง โดยในรูปแบบสื่อสิ่งพิมพ์ได้สะท้อนให้เห็นถึงการสืบทอดและการสร้างสรรค์เรื่องเล่าในรูปแบบวรรณกรรมร้อยแก้ว ส่วนในสื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ ได้สะท้อนให้เห็นถึงพลวัตในการสืบทอดเนื้อหาและแนวคิดด้วยการแปรรูปเรื่องเล่าการผจญมารจากวรรณคดีลายลักษณ์ไปสู่การเล่าเรื่องในรูปแบบอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นบทเพลง ละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์การ์ตูนและภาพยนตร์

ส่วนการสืบทอดเนื้อหาและแนวคิดผ่านภาพประกอบนั้น พบว่าสอดคล้องกับงานวิจัยของ ญัฐกาญจน์ นาคนวล (2559) “เรื่องเล่าทศชาติชาดก: การสืบทอดในสังคมร่วมสมัย” ที่ชี้ให้เห็นว่าการสร้างสรรค์เรื่องเล่าทศชาติชาดกโดยการใช้ภาพเล่าเรื่องนั้น นับเป็นพัฒนาการสร้างสรรค์ต่อยอดจากภาพจิตรกรรมทศชาติชาดกในสังคมร่วมสมัย ดังนั้น การสร้างสรรค์ดังกล่าวล้วนแสดงให้เห็นถึงการสืบทอดขนบการเล่าเรื่องด้วยภาพที่มีมาตั้งแต่อดีตและอาจกล่าวได้ว่าภาพประกอบเรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารในสำนวนต่าง ๆ ที่ได้รับการสร้างสรรค์อย่างหลากหลายนี้นับเป็นการต่อยอดและเน้นย้ำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ว่าวรรณคดีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับทัศนศิลป์อย่างไม่สามารถแยกขาดจากกันได้ ทั้งนี้เนื่องจากทัศนศิลป์มีส่วนช่วยเสริมคุณค่าให้กับวรรณคดีในขณะเดียวกันวรรณคดีเองก็ช่วยสร้างความชัดเจนให้กับทัศนศิลป์ด้วยเช่นกัน ดังนั้น เราจึงได้เห็นเรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารที่น่าเสนอในลักษณะวรรณคดีประภคูปที่ทัศนศิลป์ที่สอดคล้องกับมโนทัศน์และความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยอย่างเช่นในปัจจุบัน

นอกจากนี้เรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารยังแสดงให้เห็นการสืบทอดแนวคิดธรรมวิธีที่ทรงใช้เอาขณะมารในแต่ละเหตุการณ์ ทั้งในฐานะการแสดงให้เห็นถึงผลอันเกิดจากพระบารมีนานัปการที่พระพุทธรูปทรงบำเพ็ญมาอย่างยาวนาน อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นรูปแบบการแก้ไขปัญหารวมไปถึงวิธีรับมือกับสถานการณ์ต่าง ๆ และยังคงสามารถนำมาเป็นแบบอย่างและปรับใช้ได้ในชีวิตจริง

พลวัตอีกประการหนึ่งที่ปรากฏในเรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารในสื่อร่วมสมัยทั้ง 23 ส่วนคือการเลือกนำเสนอเนื้อหาและการตีความตามมุมมองของผู้สร้างงานซึ่งมีให้เห็นทั้งในงานเขียนและในภาพประกอบ ซึ่งผู้วิจัยพบว่าด้านเนื้อหาในการผจญมารในแต่ละเหตุการณ์นั้น สื่อร่วมสมัยในหลายสำนวนพยายามปรับเปลี่ยนให้ตัวละครพระพุทธรูปเจ้ามีความเป็นมนุษย์มากที่สุดด้วยการลดทอนความศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ลง ทั้งนี้ก็เพื่อต้องการชี้ให้เห็นว่า การประสบความสำเร็จของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเป็นความสำเร็จที่วางอยู่บนรากฐานของความเป็นมนุษย์ธรรมดา ๆ ซึ่งวิธีการนำเสนอเรื่องเล่าพระพุทธรูปเจ้าผจญมารเช่นนี้จะช่วยให้ผู้เสพรู้ว่าสถานภาพของพระพุทธรูปไม่ได้สูงส่งเกินไปกว่าจะเข้าถึงได้ ตรงกันข้าม กลับก่อให้เกิดความศรัทธามากยิ่งขึ้นว่า แท้จริงแล้วบนเส้นทางของการเป็นพระบรมศาสดาที่ยิ่งใหญ่นั้น มีเคล็ดลับอยู่ที่การพยายามฝึกหัดและพัฒนาตนเองเป็นสาระสำคัญ ดังเช่น การสร้างสรรค์ภาพยนตร์พุทธประวัติโดยชาวตะวันตกที่ต้องการนำเสนอ

บุคคลที่ชาวพุทธยกย่องว่าเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์นั้นให้มีลักษณะเป็นเพียงคนธรรมดา ในภาพยนตร์เรื่อง Little Buddha พระพุทธเจ้ามหาศาสดาโลกไม่ลืม ในปี 1993 โดยเรื่องราวพุทธประวัติในสำนวนการสร้างโดยชาวตะวันตกครั้งนี้จึงได้เห็นพระพุทธเจ้าในลักษณะที่มีความเป็นมนุษย์มากกว่าในสำนวนที่สร้างโดยสังคมชาวพุทธ

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า กลุ่มผู้เสพก็มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่ส่งผลให้เกิดการแปรรูปเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น ค่านิยมในการอ่านของเด็กและเยาวชนปัจจุบันที่เปลี่ยนจากเคยอ่านตัวบทวรรณกรรมที่เต็มไปด้วยตัวหนังสือมาเป็นการฟังเรื่องเล่าและการดูภาพประกอบเรื่องหรือให้ความสนใจเรื่องเล่าที่มีภาพมาประกอบด้วยมากกว่า ค่านิยมดังกล่าวจึงนำไปสู่การแปรรูปและการสร้างสรรค์วรรณกรรมนิทานและภาพยนตร์การ์ตูนสำหรับเด็ก ในส่วนกลุ่มผู้เสพที่เป็นวัยผู้ใหญ่ซึ่งอยู่ในโลกที่เต็มไปด้วยเทคโนโลยีโดยเฉพาะอย่างยิ่งอินเทอร์เน็ตที่นับเป็นช่องทางการสื่อสารที่สะดวกและเข้าถึงได้ง่าย อีกทั้งยังได้รับความนิยมจากคนทุกเพศทุกวัย ค่านิยมดังกล่าวจึงทำให้เราเห็นการแปรรูปและการสร้างสรรค์เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในรูปแบบบทเพลงหรือภาพยนตร์ที่สามารถเผยแพร่ได้ในสื่อออนไลน์ซึ่งถือเป็นพื้นที่ที่ทำให้เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารไม่ต้องถูกจำกัดอยู่เพียงในพิธีกรรมทางศาสนาหรือวัดวาอารามอีกต่อไป ซึ่งลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ เปรม สอนสมุทร (2547) เรื่อง “ผู้เสพกับการดัดแปลงเนื้อหาและตัวละครเรื่องพระอภัยมณีในวัฒนธรรมประชานิยม ในช่วงปีพุทธศักราช 2545 – 2546” หลายด้าน ทั้งเรื่องที่คุณสร้างสำนวนใหม่ได้ตีความคุณลักษณะของตัวละครใหม่ด้วยการสร้างตัวละครหลายมิติส่งผลให้ตัวละครดูสมจริงมากยิ่งขึ้น อีกทั้งเรื่องของผู้เสพที่ส่งผลสำคัญต่อการดัดแปลงดังกล่าวเนื่องด้วยเป็นการดัดแปลงตามแนวโน้มความนิยมของสื่อประเภทต่าง ๆ ในปัจจุบัน

จากเรื่องราวในคัมภีร์ทางศาสนาสู่เรื่องเล่าการผจญมารที่กลายมาเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายในปัจจุบันเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารจึงนับได้ว่าเป็นวัฒนธรรมที่ได้รับการบันทึกไว้ให้เป็นวัฒนธรรมที่ยังคงดำรงอยู่หรือยังคงมีชีวิตอยู่ตามแนวคิดของเรย์มอนด์ วิลเลียมส์ เนื่องจากเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารยังคงมีบทบาทในการสืบทอดเนื้อหาและแนวคิดการเอาชนะมารด้วยธรรมวิธีผ่านบทสวดมนต์พุทธชัยมงคลคาถา (พาหุง) ที่ใช้ในการสวดเพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา อีกทั้งยังได้รับการผลิตซ้ำในสื่อร่วมสมัยในรูปแบบต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วและไม่เพียงเท่านั้นด้วยเทคโนโลยีการสื่อสารที่ทันสมัยทำให้เรื่องราวการผจญมารชุดนี้ไม่ได้เป็นเรื่องไกลตัวสำหรับผู้คนในโลกยุคสมัยปัจจุบันแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้ามกลับทำให้เรื่องเล่าการผจญมารยังคงมีชีวิตและโลดแล่นอยู่ในการรับรู้ของผู้คนในสังคมไทยอยู่เสมอ อีกทั้งยังเป็นเรื่องเล่าอันมีที่มาจากศาสนาอีกเรื่องหนึ่งที่จะช่วยเผยแพร่พุทธประวัติและแบบอย่างในการเอาชนะอุปสรรคทั้งปวงที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้นั่นเอง

ศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่แสดงศักยภาพความเป็นมนุษย์ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้จะเป็นข้อสรุปที่ช่วยยืนยันว่าการผลิตซ้ำและการสืบทอดเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารรวมถึงแนวคิดธรรมวิธีในการเอาชนะมารนั้น เป็นการแสดงศักยภาพของมนุษย์ มนุษย์ผู้มีปัญญา มนุษย์ผู้พยายามและขณะเดียวกันมารเองอาจเป็นเพียงสัญลักษณ์ที่ทดสอบความเป็นมนุษย์เพียงเท่านั้น

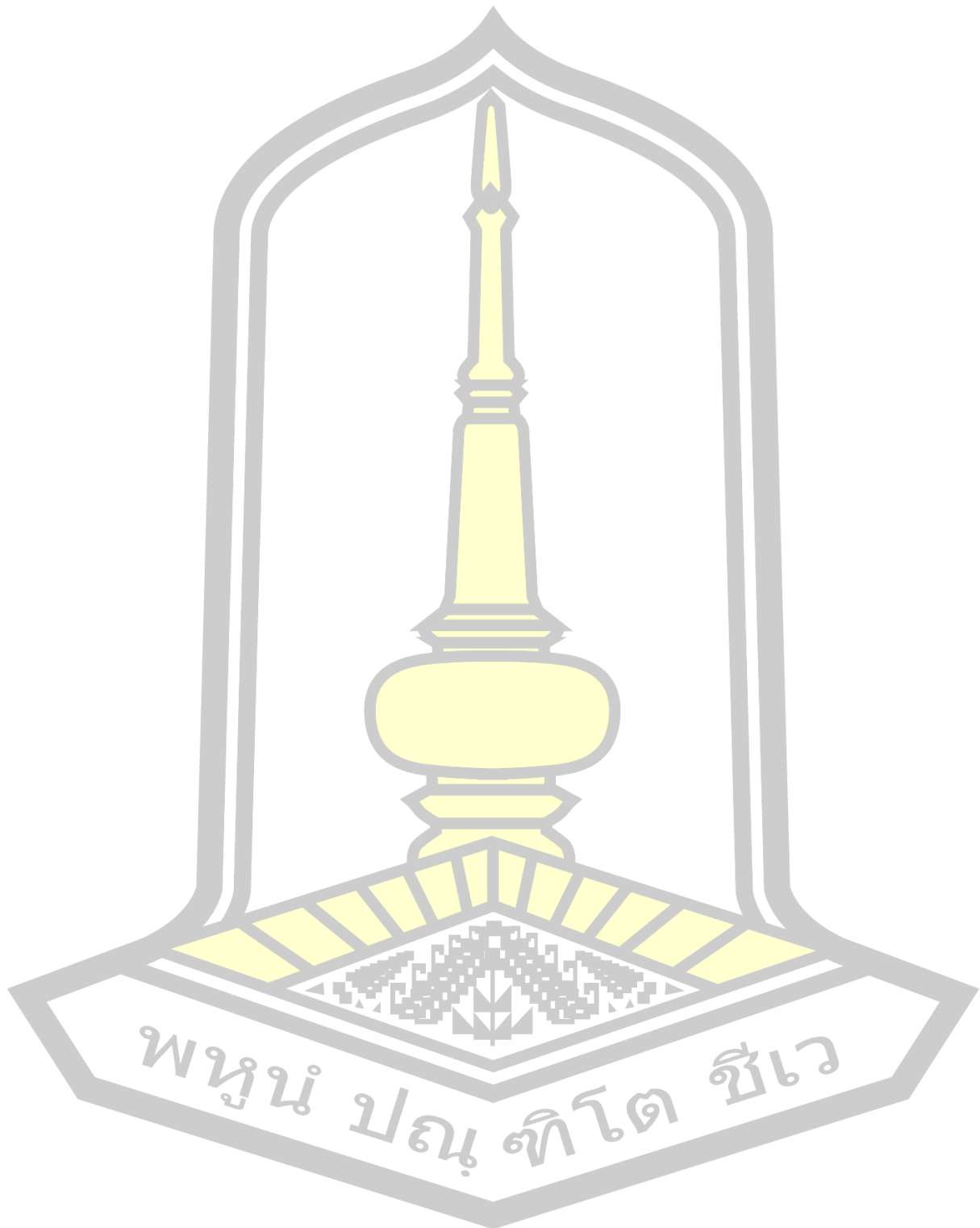
ข้อเสนอแนะ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ เป็นการวิจัยที่มุ่งศึกษาวิเคราะห์เรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารในประเด็นการผลิตซ้ำและการสืบทอดในสื่อร่วมสมัย ผู้วิจัยเห็นว่าควรมีการศึกษาเฉพาะตัวละครมารในแต่ละเหตุการณ์เพื่อให้ทราบว่ามารในแต่ละเหตุการณ์นั้น ๆ มีที่มาอย่างไรและการถูกนับว่าเป็นมารนั้นเกิดจากสาเหตุใด ตัวละครแต่ละตัวเป็นมารมาตั้งแต่ต้นหรือไม่หรือมีเหตุอันใดจึงต้องกระทำการทำร้ายพระพุทธองค์ดังที่ปรากฏในเรื่องเล่า

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่าเรื่องเล่าพระพุทธเจ้าผจญมารบางเหตุการณ์มีความแพร่หลายในสื่อต่าง ๆ อาทิ เรื่องขององคุลิมาลที่กลายเป็นพระอรหันต์ที่หลายคนให้ความเคารพศรัทธาในฐานะแบบอย่างของบุคคลผู้เคยหลงผิดและกลับตัวมาเป็นคนดี หรือจะเป็นเรื่องของอาฬวกยักษ์ที่กลายมาเป็นที่มาในการสร้างวัดถุมงคลที่แพร่หลายอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งสามารถศึกษาในประเด็นความแพร่หลายหรืออิทธิพลของเรื่องเล่าที่มีต่อการผลิตซ้ำในรูปแบบต่าง ๆ หรือหากมีแนวคิดอื่น ๆ ที่น่าสนใจหรือเกี่ยวข้องมาใช้ในการศึกษาก็จักเป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการต่อไป

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กอบกุล อิงคุทานนท์. (2519). **การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องตำนานอเลกตราในบทละครคลาสสิกและบทละครปัจจุบัน**. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2554). **การสื่อสาร ศาสนา กีฬา**. กรุงเทพฯ: โครงการเมธีวิจัยอาวุโส คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินวิมาน. (2551). **สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์.
- กุสุมา รัชชมณี. (2550). **ศักดิ์ศรีและความอับอายในวรรณกรรมไทย**. กรุงเทพฯ: แม่คำผาง.
- จักรกฤษณ์ ดวงพิตรรา. (2544). **แปล แปลงและแปรรูปบทละคร**. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- จักรสุรวัชร์ จันทร์วงศ์. (2549). **การศึกษาการดัดแปลงเรื่องอิเหนา เป็นบทละครโทรทัศน์**. ปรินญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (วรรณคดีไทย) ภาควิชาวรรณคดี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- จามหนึ่ง (นามแฝง). (2556). **วรรณคดีก่อนนอน เรื่อง พระพุทธเจ้า**. ปทุมธานี: สกายบุ๊กส์.
- จิต-ตระ-ธานี (นามแฝง). (2556). **พาทุง: ชัยชนะแห่งพุทธะ**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ไอดี.ปรีนท์.
- จุฬาวดี วรเศรษฐ์ศักดิ์. (2548). **การศึกษาวิเคราะห์เรื่องเล่าสยองขวัญของรายการวิทยุ : เดอะซี๊ด**. ปรินญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทยเพื่อการสื่อสารธุรกิจ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย.
- ซิลวี ฮอลลิงก้า. (2542). **พระอินทร์ : บทบาทในพุทธประวัติ**. ศิลปวัฒนธรรม, 120-122.
- ณรงค์ศักดิ์ สอนใจ. (2545). **การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมดัดแปลงเรื่องขุนช้างขุนแผน**. ปรินญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ภาษาไทย) คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ณัฐรัตน์ ผาธา. (2549). **ศึกษาวิเคราะห์บทสวดมนต์พุทธอัฐุขยมงคลคาถา (คาถาพาทุง)**. ปรินญาพุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรราชวิทยาลัย.
- ณัฐกาญจน์ นาคนวน. (2559). **เรื่องเล่าทศชาติชาดก: การสืบทอดในสังคมไทยร่วมสมัย**. อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ดวงมน จิตรจำนงค์. (2556). **วรรณคดีวิจารณ์เบื้องต้น**. ปัตตานี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ทวี เชื้อนแก้ว. (2546). **พุทธคัมภีร์ ชุด ชัยชนะของพระพุทธเจ้า 12 กัณฑ์**. พิมพ์ครั้งที่ 6. ขอนแก่น: สำนักพิมพ์ บริษัทคลังนารธรรมจำกัด.
- ทองย้อย แสงศิลป์ชัย. (2542). **พุทธชัยมงคลคาถา(คาถาพาทุง)**. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.

ที่ระลึกทำบุญอุทิศบูรพาจารย์พระธรรมปาโมกข์ (นพ องกรปญโญ ป.ธ.7) เจ้าอาวาสวัดธาตุทอง ปีที่

13. (2558). **พระพุทธชัยมงคล (พาหุง)**. กรุงเทพฯ.

ธนาภิต. (2540). **ประวัติพระพุทธรูปปางต่าง ๆ สำหรับเยาวชน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ปรีรามิต.

ธัญจิรา ศรีคำ. (2552). **การสื่อสารกับการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวของชุมชน**

ไถลื้อบ้านลำ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดพะเยา. ปรินญาวารสารศาสตรมหาบัณฑิต สาขา

สื่อสารมวลชน คณะวารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ธัมม์ ศิริพรมารินทร์. (2557). **พุทธประวัติ พระพุทธเจ้า**. ปทุมธานี: สกายบุ๊กส์.

เธียรนันท์. (2551). **มารมีจริง ทำดีแค่ไหน หากผลอใจก็เป็นมาร**. นนทบุรี: พิมพ์ดีการพิมพ์.

นพพร ประชากุลและชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช. (2542). **การเปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศน์ที่สัมพันธ์กับ**

วิธีการเล่าเรื่องในสื่อมวลชน ใน จินตทัศน์ทางสังคมในภาษาสื่อมวลชน: ศาสตร์และศิลป์แห่ง

การเล่าเรื่องในภาพยนตร์ ละครโทรทัศน์ ทีวีสื่อกวีตีโอข่าวและโฆษณา. กรุงเทพฯ: คณะนิเทศ

ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นัทธนัย ประสานนาม. (2556). **นิยามแห่งนิยาม: เรื่องเล่าสมัยใหม่ในปริทัศน์การเมืองวัฒนธรรม**.

กรุงเทพฯ: จรัสสนิทวงศ์การพิมพ์.

น่านกฐก(นามแฝง). (2556). **หนังสือชุด การผจญภัยของพระพุทธเจ้า ตอน ปราบสาวงามเจ้าเล่ห์**.

พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: : สำนักพิมพ์แฮปปี้คิดส์ บริษัท แพลน ฟอว์ คิดส์ จำกัด.

น่านกฐก(นามแฝง). (2557). **หนังสือชุด การผจญภัยของพระพุทธเจ้า ตอน ปราบข้างตมมัน**. พิมพ์

ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แฮปปี้คิดส์ บริษัท แพลน ฟอว์ คิดส์ จำกัด.

น่านกฐก(นามแฝง). (2557). **หนังสือชุด การผจญภัยของพระพุทธเจ้า ตอน ปราบยักษ์กินคน**.

พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แฮปปี้คิดส์ บริษัท แพลน ฟอว์ คิดส์ จำกัด.

น่านกฐก(นามแฝง). (2558). **หนังสือชุด การผจญภัยของพระพุทธเจ้า ตอน ปราบพญานาคมาก**

ฤทธิ์. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แฮปปี้คิดส์ บริษัท แพลน ฟอว์ คิดส์ จำกัด.

น่านกฐก(นามแฝง). (2558). **หนังสือชุด การผจญภัยของพระพุทธเจ้า ตอน ปราบพญามาร**. พิมพ์

ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แฮปปี้คิดส์ บริษัท แพลน ฟอว์ คิดส์ จำกัด.

น่านกฐก(นามแฝง). (2558). **หนังสือชุด การผจญภัยของพระพุทธเจ้า ตอน มหาโจรองคูลิมาล**.

พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แฮปปี้คิดส์ บริษัท แพลน ฟอว์ คิดส์ จำกัด.

เนื่ออ่อน ขว้ทองเขียว. (2556). **ความเข้าใจในจิตรกรรมไทย ประเพณี**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บุษดี อรสิริวรรณ. (2551). **กลวิธีการดัดแปลงวรรณกรรมสามก๊กเป็นการ์ตูนสามก๊ก ฉบับบันลือ**

สาส์น. อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย.

- ปรมาธิบดีชินโรส สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. (2539). **ปฐมสมโพธิกถา**. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- ประยูร อุคชาภู. (2544). **จิตรกรรมฝาผนังหนึ่งในสยาม**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- ปัญญา ใบบางยางและคณะ. (2557). **ตามรอยพระพุทธกิจ 45 พระพรรษา การเสด็จบำเพ็ญพุทธกิจของพระบรมศาสดา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.
- ปัญญา ใบบางยางและคณะ. (2559). **พระพุทธปริต (ภาคพิสดาร) ชะมังคลอัฐฐกะคาถา (คาถาพาหุง 8 ชัยมงคล พร้อมอรรถาธิบาย)**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.
- เปรม สอนสมุทร. (2547). **ผู้เสกกับการดัดแปลงเนื้อหาและ ตัวละครเรื่องพระอภัยมณีในวัฒนธรรมประชานิยมในช่วงปีพุทธศักราช 2545 – 2546**. ปรินญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พจมาน มูลทรัพย์. (2551). **เรื่องเล่าของเกย์ในชุมชนวรรณกรรมออนไลน์: กรณีศึกษากลุ่ม “บลูสกายโซไซตี้” ใน www.pantip.com**. ปรินญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต). (2532). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงราชวิทยาลัย.
- พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช). (2551). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ประยุตโต). (2538). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ประยุตโต). (2542). **พุทธวิธีในการสอน**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: โอเอ็นจีการพิมพ์.
- พระธรรมสิงหบุราจารย์.(จรัญ ฐิตธัมโม). (2534). **กฎแห่งกรรมธรรมปฏิบัติเล่ม 5**. กรุงเทพฯ: หอชัยรัตน์การพิมพ์.
- พระพิมพ์ลธรรม ราชบัณฑิต (ชอบ อนุจารีมหาเถระ). (2533). **ตำนานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว.
- พระมหาบุญเพียร ปุญญวิริโย. (2551). **สื่อคอมพิวเตอร์ช่วยสอน (CAI) ชุดพุทธประวัติ ฉบับ CD-ROM**. เชียงใหม่: ศูนย์บริการวิชาการ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาบุญโฮม ปรินุณณสีโล (ไชยฤทธิ). (2558). **หม้ายกุสมิไซหน้าคา.ประเด็นที่ ชาวพุทธควรรู้**. Retrieved from <http://www.mahabunhome.com/kusa.html>
- พระมหาพนัส กิตติสาร. (2559). **หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานพระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2**. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.).

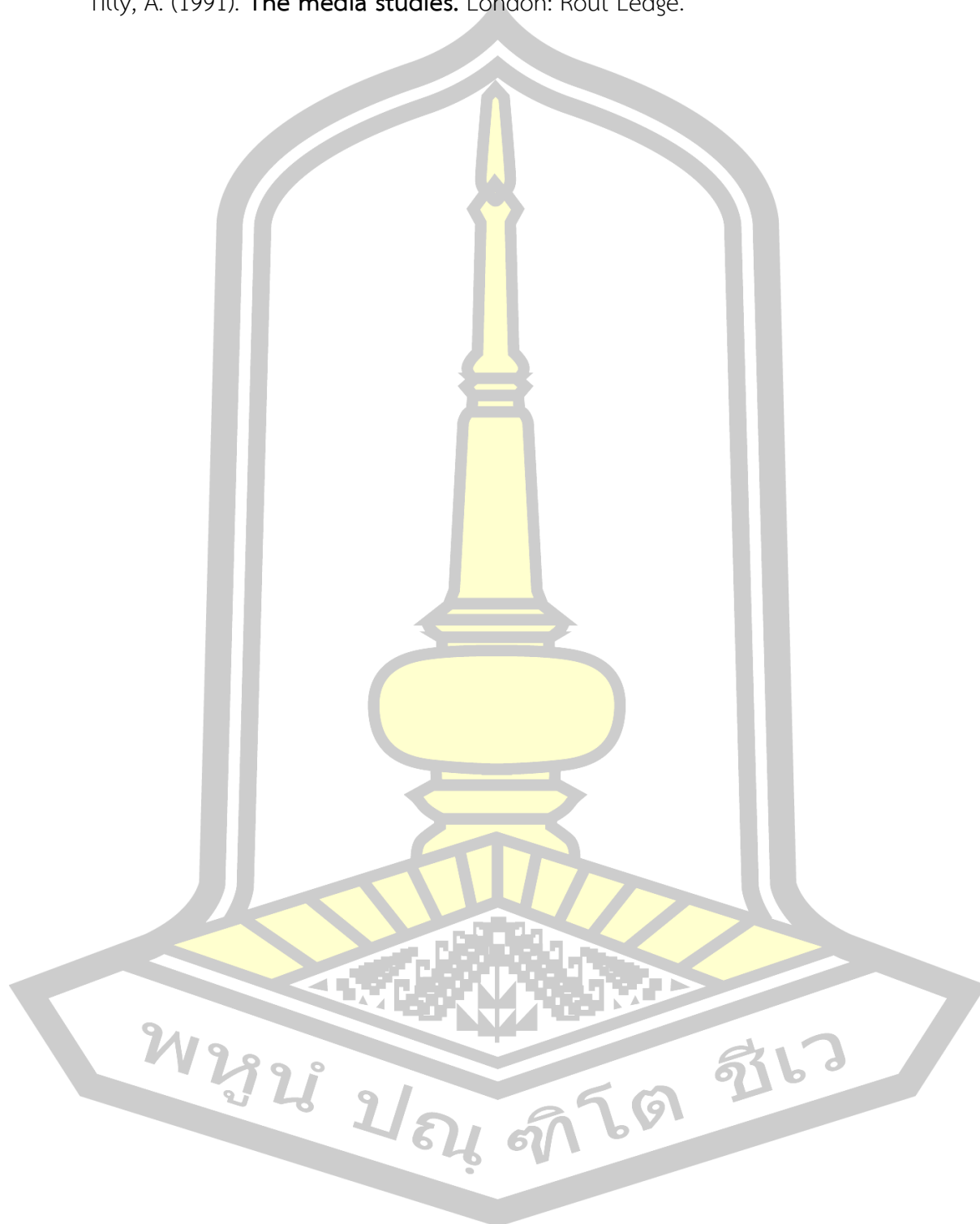
- พระมหาพนัส กิตติสารโ. (2560). **หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานพระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 – 6**. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.).
- พระมหาวิชัย กิตติวณโณ (เสาพะเนา). (2555). **การศึกษาเรื่องมารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เถรวาท**. ปริญญาพุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาศิริ กนต์สิริ. (2536). **คู่มือปฏิบัติธรรม (ฉบับพกพา)**. กรุงเทพฯ: เอราวิณการพิมพ์.
- พระศาสนโสภณ (เจริญ สุวฑฺฒโน ป.ธ.9). (2518). **ประวัติคาถาชินบัญชร**. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระโสภณคณภรณ์. (2529). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ: สภาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- พาทุง มนต์แห่งชัยชนะ. (2556). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธนชัยรุ่งเรืองพัฒนา จำกัด.
- พิสิทธิ์ กอบบุญ. (2548). **ปจฺฉา - วิสฺขนา: กลวิธีทางวรรณศิลป์ไรรวรรณคดี พุทธศาสนา**. ปริญญาดุขฎฐิบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พูนพิสมัย ดิศกุล,ม.จ. (2502). **ชีวิตและผลงานของสมเด็จพระเจด็จกรม พระยาดำรงราชานุภาพ**. พระนคร: รวมสาส์น.
- เพียร ปันทอง. (2548). **ประมวลความรู้ันักรรรมโทและธรรมศึกษาโท**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วัฒนาพานิช.
- ภัทริยา ภัลยานาม. (2543). **ตำนานและศาสนา ใน วอต ดริมส์ เมย์ คัม: การศึกษาเปรียบเทียบนวนิยายกับภาพยนตร์**. ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2534). **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด 91 เล่ม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มารศรี สอทิพย์. (2551). **เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช: กลวิธี การเล่าเรื่องและการสร้างภาพลักษณ์**. ปริญญาดุขฎฐิบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รังสีมา กุลพัฒน์. (2539). **แปลเก่า: จากนวนิยายสู่ภาพยนตร์**. ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

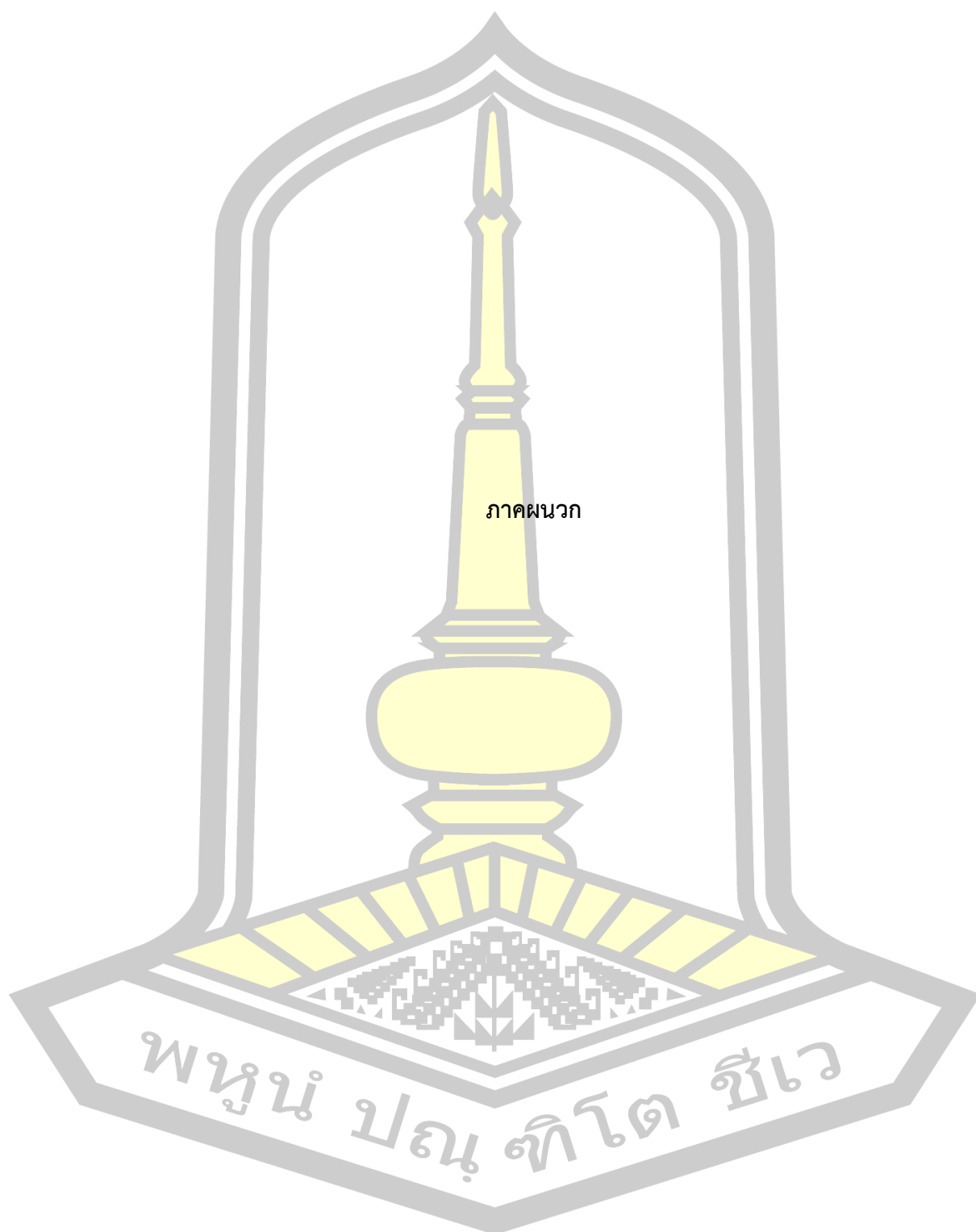
- ลัดดา จิตตคุตตานนท์. (2552). **การวิเคราะห์การสื่อสารเชิงวัฒนธรรมเพื่อการดำรงอยู่และการสืบทอดประเพณีบูชาอินขนิล**. ปรินญาปรัชญาดุขฎฐิบัณชิต สาขาวิชาสื่อสารมวลชน คณะวารสารศาสตร์และสื่อมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ลี บอมจี. (2554). **ประวัติพระพุทธเจ้า**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- ว. วชิรเมธี. (2550). **ธรรมะน้ำเอก**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์.
- วชิรญาณวโรรส,สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. (2500). **ธรรมวิจารณ์ ส่วนปรมัตถปฏิบัติ และส่วนสังสารวัฏฏ์ (หลักสูตรนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก)**. พิมพ์ครั้งที่ 19 กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- วรุณญา อัจฉริยบดี. (2554). **ศึกษาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ และนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ไทย: เรื่องเล่าและภาพแทน**. ปรินญาศิลปศาสตรมหาบัณชิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วสิน อินทสระ. (2545). **พุทธชัยมงคลคาถา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไอเอส ปรินตั้ง แฮัส.
- วัชรภรณ์ ดิษฐบ้าน. (2557). **พระอุปคุต: การสืบทอดและการผลิตซ้ำความ เชื่อตำนานและพิธีกรรมในสังคม ไทยปัจจุบัน**. ปรินญาอักษรศาสตรดุขฎฐิบัณชิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิชิต แก้วจินดา. (2533). **เทวบุตรมารในคัมภีร์บาลีของพุทธศาสนาเถรวาท**. ปรินญาอักษรศาสตรมหาบัณชิต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิศปต์ย์ ชัยช่วย. (2557). **กระบวนการสร้างสรรค์บทการ แสดง ประกอบแสง เสียง เรื่องอุรังคราตุปรกรรม**. วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 6(1), 134–136.
- ศานติ ภัคดีคำ. (2559). **พระคิวง**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์ปรินตั้งแอนดพับลิชชิ่ง.
- ศิริพร ฐิตะฐาน ณ ถลาง. (2536). **ละครนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ในละครโทรทัศน์: กระจกสะท้อนความสืบเนื่องและการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย**. วารสารสุโขทัยธรรมมาธิราช, 6(2), 66–81.
- ศิริพร ฝัศิริ. (2544). **การสร้างสรรค์ในการผลิตซ้ำภาพยนตร์ไทยจากตำนาน “แม่นากพระโขนง”**. ปรินญาเนเทศศาสตรมหาบัณชิต สาขาการสื่อสารมวลชน คณะเนเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิริพร ภัคดีผาสุก. (2558). **การผสมผสานวัฒนธรรมในหนังสือนิทานแนว edutainment (สาระบันเทิง) ภาษาไทย ใน เรื่องเล่าพื้นบ้านในโลกที่เปลี่ยนแปลง**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- สมหาปญญโณภิกขุ. (2550). **การรู้ธรรมแบบรู้จริง**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไยใหม่.
- สมเกียรติ โล่เพชรต้น. (2546). **วิเคราะห์ประวัติการนับถือศาสนาพุทธและศิลปะพระพุทธรูปในอินเดีย**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ปรินตั้งแอนดพับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

- สมสุข หินวิมาน. (2548). **ทฤษฎีสำนึกวัฒนธรรมศึกษา**. ใน เอกสารการสอนชุดปรัชญานิเทศศาสตร์และทฤษฎีการสื่อสาร หน่วยที่ 8 -15. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- สวัสดี พัฒน์เกิดผล. (2509). **บรรยายความพุทธมนต์ 2 เรื่อง พุทธมนต์บทนัสการและพุทธมนต์ชัยมงคล (พิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชทานเพลิงศพ น.อ. ทวีป ปรีชากุล ณ เมรุวัดเครือวัลย์วรวิหาร 7 ก.ค. 2509)**. ธนบุรี: การช่างวุฒิสึกษา.
- สุชาติ เกาทอง. (2536). **วาดเส้น**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สุภักดิ์ มหาวรากร. (2549). **การแปรรูปบทละครเรื่องอิเหนา**. ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต. (2541). **คาถาพาหุง “คาถาแห่งชัยชนะอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธองค์.”** กรุงเทพฯ: อรุณาการพิมพ์.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2537). **วัฒนธรรม ศาสนาและชาติพันธุ์: วิเคราะห์สังคมไทยในแนวมานุษยวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อาทิตย์ ชีรวณิชกุล. (2558). **ทศชาติกับทศบารมี: การศึกษาเปรียบเทียบ**. ใน **ทอแพรดอกไม้ในสายธาร**. กรุงเทพฯ: สันติศิริการพิมพ์.
- อิราวดี ไตลังคะ. (2543). **ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- อิสราพร พร้อมเพรียงพันธุ์. (2545). **ชาตानในวรรณกรรมตะวันตกและมารในวรรณกรรมตะวันออก**. ปรินญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เอื้องอรุณ สมิตสุวรรณ. (2535). **การวิเคราะห์การเขียนบทละครโทรทัศน์เรื่อง “ปริศนา.”** ปรินญา นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการสื่อสารมวลชน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โอม รัชเวทย์. (2552). **พุทธประวัติ ฉบับการ์ตูนสี่สี**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- โอม รัชเวทย์. (2554). **องคุลิมาล ฉบับการ์ตูนสี่สี** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- Baldick, C. (2004). **The Concise Oxford Dictionary of Literary Term**. New York: Oxford University.
- Buddhadasa. (1971). **To word the Truth**. (Donald K. Swearer., Ed.). Westminster: Philadelphia.
- Harmon, William. and Holman, H. (2003). **A Handbook to Literature**. New Jersey: Prentice Hall.

Munslow, A. (2007). **Narrative and History**. Hampshire: Palgrave Macmillan.

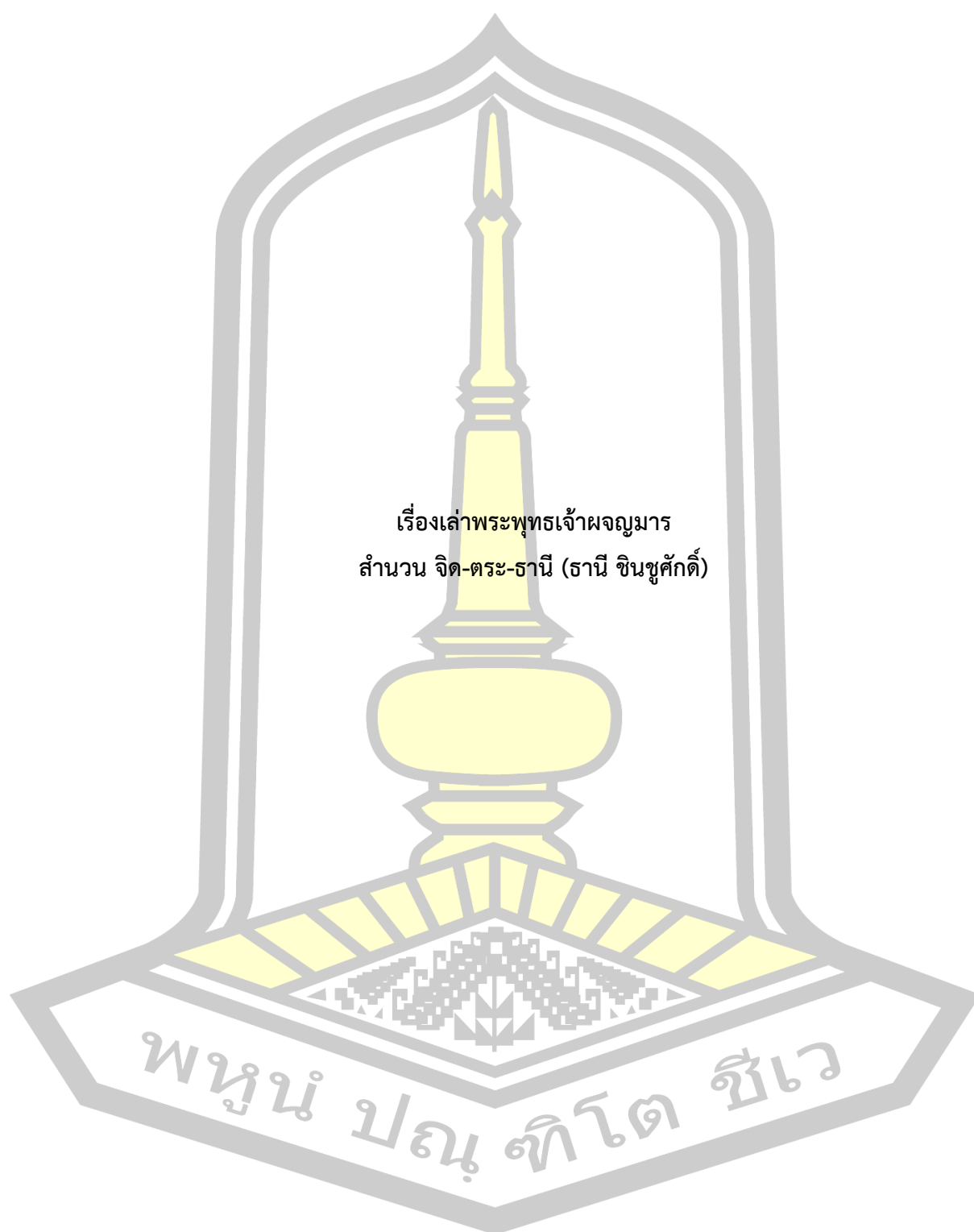
Tilly, A. (1991). **The media studies**. London: Routledge.

ภาคผนวก

พหุณฺ์ ปณฺุ ทิโต ชีเว

บทที่ 1 มหาบุรุษ ผู้มีชัยชนะเหนือกองทัพพญามาร

พาหุง สะหัสสะมะภินิมิตเตสาธุธัมมคัง
 ครีเมชะลัง อุทิตะโฆระสะเสนะมารัง
 ทานาทิธัมมะวิธินา ชิตะวา มุนินโท
 ตันเตชะสา ภะวะตุ เต ชะยะมังคะลานิ ฯ

สมเด็จพระจอมมุนีทรงผจญกับพญามารผู้มีฤทธิ์ สามารถเนรมิตแขนได้ตั้งพัน แต่ช่างถึงอาวุธครบ ชีข้างชื่อครีเมชะล และพร้อมทั้งเสนามาร มีงูออกมาจากร่างกาย โห่ร้องก้องกึกน่าสะพรึงกลัว ทรงพิชิตมารและเสนามารทั้งหลายนั้นด้วยธรรมวิธี คือ ทรงนึกถึงพระบารมีทั้งสิบประการ ที่ทรงบำเพ็ญแล้วมีทานบารมีเป็นต้น ด้วยเดชแห่งองค์พระผู้พิชิตมารนั้น ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่านทุกเมื่อ

เรื่องเล่าพุทธชัยมงคลคาถาบทที่ 1 กล่าวถึงชัยชนะของพระพุทธเจ้าที่มีต่อพญามารในคืนวันตรัสรู้ เป็นการต่อสู้ระหว่างพระพุทธเจ้าเพียงลำพังพระองค์เดียวกับศัตรูหมู่มารผู้มีอิทธิฤทธิ์และมีจำนวนมากมายเป็นกองทัพ แต่ในที่สุดพระพุทธองค์ก็ทรงเอาชนะหมู่มารนั้นได้ คาถาบทนี้นิยมใช้สำหรับการเอาชนะศัตรูหมู่มากร เช่น ใช้ในการออกรบ เป็นต้น ที่มาของชัยชนะครั้งนี้ มีดังนี้

เมื่อครั้งที่เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกบรรพชาขึ้น พระองค์ทรงม้ากัณฐกะเสด็จออกจากกรุงกบิลพัสดุ์ในยามราตรี โดยมีนายฉันทะเป็นผู้ตามเสด็จ พระองค์ทรงเสด็จไปตลอดราตรี เมื่อเดินทางได้ระยะทาง 30 โยชน์ พระองค์ก็ทรงข้ามแม่น้ำอนโฆมาที่และทรงบรรพชา ณ ริมฝั่งแม่น้ำนั้น โดยใช้พระขรรค์ตัดพระเมาลีออกและเปลี่ยนชุดเป็นนักบวช จากนั้นก็ให้นายฉันทะกลับไปกราบทูลพระเจ้าสุทโธทนะพระราชบิดาให้ทรงทราบ

เจ้าชายสิทธัตถะทรงเสด็จไปสู่สำนักของอาจารย์ผู้มีชื่อเสียงคืออาฬารดาบส กาลามโคตร และอุทกดาบสอรามบุตร ทรงเรียนปฏิบัติพรตจนสำเร็จอภิญญาและฌานสมาบัติได้ในเวลาอันรวดเร็ว แต่พระองค์ทรงดำริว่าไม่ใช่หนทางเพื่อการตรัสรู้ พระองค์จึงเสด็จต่อไปยังอุรุเวลาประเทศและตั้งปณิธานค้นหาหนทางเพื่อบรรลุพระโพธิญาณด้วยพระองค์เอง เวลาเดิยวต้นนั้น โภณฑิณฺฑะพราหมณ์ผู้เคยทำนายเจ้าชายสิทธัตถะ เมื่อครั้งประสูติว่าพระองค์จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เมื่อทราบข่าวว่าพระองค์ทรงเสด็จออกบรรพชาแล้วจึงไปชวนบุตรของพราหมณ์โหราจารย์อื่น ๆ ออกบวชตามรวมเป็น 5 พราหมณ์ เรียกว่าปัญจวัคคีย์และตามไปปรนนิบัติเจ้าชายสิทธัตถะถึงอุรุเวลาประเทศ

เจ้าชายสิทธัตถะทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาอย่างยิ่งยวด จนพระวรกายผอมโซ ไม่มีเรี่ยวแรงถึงขั้นสิ้นสติเกือบสิ้นพระชนม์หลายครั้งแต่ก็ไม่สามารถค้นพบวิธีพ้นทุกข์ได้ จึงทรงดำริว่าไม่ใช่หนทางที่ถูกต้อง (บางสำนวนว่ามีพระอินทร์มาติดพิณสามสายเพื่อเตือนสติ) เจ้าชายสิทธัตถะจึงหันมาปฏิบัติทางสายกลางคือ ไม่ตึงเกินไป ไม่หย่อนเกินไป กลับมาฉันอาหารตามปกติจนมีพระวรกายสมบูรณ์ มีพระสติแจ่มใส แต่เมื่อบรรดาปัญจวัคคีย์เห็นพระองค์ทรงกลับมาฉันอาหารตามปกติ จึงคิดว่าเจ้าชายสิทธัตถะทรงละความพยายามเสียแล้ว จึงพากันหลบพระองค์ไปอยู่ที่ป่าอิสิปตนะ ระยะทางห่างกัน 18 โยชน์

ในคืนราตรีวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 6 เจ้าชายสิทธัตถะทรงบรรทมและในเวลาใกล้สว่างทรงสุบินเป็นมงคลวิจิตร 5 ประการ คือทรงฝันว่า พระองค์มีกายใหญ่ขึ้น ผทมเหนือพื้นปฐพี พระเศียรหนุนหิมพานต์บรรพต พระพาหาทั้งสองข้างพาดหยั่งลงสู่มหาสมุทรทั้งสองฝั่ง พระยุคลบาทก็พาดหยั่งมหาสมุทรด้านตะวันตก เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะตื่นบรรทมแล้วก็ทรงรำพึงถึงความฝันอันเป็นมงคลทั้ง 5 ประการนี้ และด้วยพระปรีชาญาณของพระองค์เองจึงทรงทราบว่าความฝันนี้เป็นนิมิตหมายอันดีว่าพระองค์จะได้ตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างแน่นอน

หลังจากออกบรรพชาได้ 6 ปี เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะมีพระชมาอายุได้ 35 พรรษา ในวันเพ็ญเดือนวิสาขะ นางสุชาดา ชาวอุรุเวลาเสนานิคม ได้เตรียมข้าวมธุปายาสเพื่อทำพิธีกรรมที่ต้นไทร เนื่องจากนางได้บุตรชายตามที่เคยบนบานไว้ ระหว่างที่เตรียมข้าวมธุปายาสอยู่ นางก็ใช้นางปุลณาทาสีมาทำความสะอาดโคนต้นไม้นั้น นางปุลณาทาสีมาพบเจ้าชายสิทธัตถะประทับนั่งอยู่ที่โคนต้นไทร เห็นบริเวณนั้นสว่างไสวด้วยรัศมีจากพระองค์ เข้าใจว่าเป็นเทวดามารอรับพิธีกรรม จึงรีบกลับไปบอกนางสุชาดา นางสุชาดาเกิดปิติและศรัทธา จึงได้ใช้ถาดทองคำถึงแสนหนึ่งใส่ข้าวปายาสจนเต็มถาด แล้วทูลถาดนั้นบนศีรษะไปยังต้นไทร นำไปถวายเจ้าชายสิทธัตถะเพราะคิดว่าเป็นเทวดาขณะนั้น เจ้าชายสิทธัตถะไม่มีบาตรรับอาหาร ไม่รู้จะรับทานนั้นอย่างไร นางสุชาดารู้อาการจึงถวายเป็นข้าวปายาสพร้อมถาดโดยไม่เสียดายแล้วกลับไป

เจ้าชายสิทธัตถะทรงปั้นข้าวมธุปายาสเหมาะจาวตาลได้ 49 ปั้น แล้วประทับเสวยที่ริมฝั่งน้ำ ครั้นเสวยแล้วจึงทรงถือถาดทองคำรับว่า

“ถ้าเราจะได้บรรลุโพธิญาณในวันนี้ ขอถาดนี้จงลอยทวนกระแสน้ำไป แต่ถ้าไม่ได้ขอถาดนี้จงลอยไปตามกระแสน้ำตามปกติเถิด”

ตรัสแล้วก็ทรงลอยถาดลงไปในกระแสน้ำ ถาดนั้นลอยทวนกระแสน้ำไปประมาณ 80 ศอก แล้วจมลงกลางน้ำวนจนไปถึงภพของพญากาฬนาคราชกระทบซ้อนถาดของพระพุทธเจ้าทั้ง 3 พระองค์ก่อนหน้า เสียงถาดทองกระทบกันปลุกให้พญากาฬนาคราชลืมตาตื่นขึ้น กล่าวว่า “เมื่อวาน

พระพุทเจ้าบังเกิดขึ้นแล้วพระองค์หนึ่ง วันนั้นก็บังเกิดขึ้นอีกองค์หนึ่ง ” ณ ริมฝั่งแม่น้ำจนถึงเวลาเย็น จึงเสด็จบายพระพักตร์ไปทางต้นโพธิ์ ผ่านคนหาบหญ้าชื่อ โสติยะ ที่หาบหญ้าเดินสวนทางมา เขาจึงได้ถวายหญ้าคา 8 กำมือ เจ้าชายสิทธัตถะก็รับหญ้านั้นมาปูลาดเป็นอาสนะใต้ต้นโพธิ์ เจ้าชายสิทธัตถะทรงประทับนั่งแล้วอธิษฐานว่า

“แม่เนื้อและเลือดในสรีระจะแห้งเหือดไปจนหมดสิ้น แม่ร่างจะเหลือเพียงหนัง เอ็นและกระดูก ก็ตามที ถ้าเรายังไม่บรรลุพระโพธิญาณ เราจักไม่ลุกจากบัลลังก์นี้”

อธิษฐานแล้ว เจ้าชายสิทธัตถะก็ทรงประทับนั่งขัดสมาธิอยู่บนบัลลังก์นั้น ครั้งนั้น เทวดาจากหิมันจักรวาลก็มาห้อมล้อมและยืนกล่าวสวดดีพระโพธิสัตว์ ท้าวสักกเทวราชมาเยือนเป่าสังข์ วิชยุตสรรเสริญ พญากาฬนาคราชมาเยือนกล่าวพรรณนาคุณและท้าวมหาพรหมมาเยือนกันเสวตฉัตรให้ ผู้เป็นใหญ่แห่งสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตติเกิดมิจฉาภิภูฏฐิ เนื่องด้วยตนเองก็ปรารถนาพระโพธิญาณ เช่นเดียวกัน เกรงว่าหากเจ้าชายสิทธัตถะสำเร็จเป็นพระพุทเจ้าก่อน พระองค์จะทรงรื้อขนสัตว์ข้าม วัฏฏสงสารไปหมด เมื่อถึงเวลาที่ตนเองเป็นพระพุทเจ้าบ้าง จะไม่มีสรรพสัตว์ให้สั่งสอน ดำริดังนั้นแล้วพญามารต้องการขัดขวางไม่ให้เจ้าชายสิทธัตถะบรรลุพระโพธิญาณ จึงระดมทัพ ประกอบด้วย เทวดาฝ่ายมาร จัดเป็นทัพหน้ายาว 12 โยชน์ ทัพซ้ายและทัพขวาข้างละ 12 โยชน์ ทัพหลังยาวจรดชายขอบจักรวาล แต่ละทัพสูงขึ้นไปถึง 9 โยชน์ ส่งเสียงโห่ร้องกึกก้องปาน ประหนึ่งจะทำให้แผ่นดินทรุดลงได้

ตัวพญามาราริราชเองประทับนั่งบนช้างคิริเมฆล์ที่สูงถึง 150 โยชน์ เนมิตองศ์ให้มีแขนหนึ่งพัน ถืออาวุธนานาชนิด นำขบวนพลมารเข้าจู่โจมพระโพธิสัตว์จากทุกสารทิศ เทวดาในหิมันจักรวาลและท้าวสักกเทวราชที่มาเฝ้า ครั้นเห็นขบวนพลมารใหญ่โตยกมาก็คตกใจ เกิดอาการขนพองสยองเกล้า ต่างพากันหนีไปหลบถึงขอบจักรวาล พญากาฬนาคราก็รีบดำเนินไปหลบยังนาคพิภพนอนเอามือปิดหน้าด้วยความตกใจ แม้ท้าวมหาพรหมก็ยังต้องหลบไปยังพรหมโลกทันที คงเหลือแต่เพียงพระโพธิสัตว์พระองค์เดียวที่ประทับนั่งอยู่ พระโพธิสัตว์ครั้นถูกทอดทิ้งอยู่พระองค์เดียว มองไม่เห็นใครจะมาเป็นที่พึ่งได้ จึงทรงรำพึงว่า ในที่นี้เราไม่มีบิดามารญาติพี่น้อง ที่มีเพียงแต่เราผู้เดียวกับ บารมี 30 ทศ ที่บำเพ็ญสร้างมาเท่านั้น เพราะฉะนั้นเราจะใช้ บารมี 30 ทศ นี้แหละเป็นอาวุธ ดำริแล้วพระองค์ก็ทรงรำพึงถึงบารมี อุบารมีและปรมัตถบารมีที่ได้ทรงบำเพ็ญเพียรสร้างมา มิได้หวั่นไหวต่ออำนาจของพญามาร

บรรดามารทั้งหลายต่างแสดงฤทธิ์หลอกล่อและข่มขู่ให้หวาดกลัวแต่พระโพธิสัตว์ก็ไม่ได้ทรงหวั่นไหว พญามาราริราชจึงบันดาลมหารวมที่รุนแรงเกรี้ยวกราด สามารถทำลายภูเขาสูงถึงโยชน์ให้ เป็นจุนจิวลงได้ในพริบตา เพื่อขับไล่ให้พระโพธิสัตว์ลุกจากโพธิบัลลังก์ แต่ลมนั้นก็ไม้อาจแม่เพียง

แค่ทำปลายจีวรของพระโพธิสัตว์ให้สั้นใหม่ได้ พญามารจึงบันดาลฝนทำใหญ่ตกกระแทกกระแทกจนแผ่นดินแยกเป็นช่องลึก บันดาลทำฝนหินก้อนใหญ่ ๆ หินแต่ละก้อนตกกระแทบยอดภูเขาใหญ่ก็ครุกรุ่นเป็นควันไฟลุกโพลง บันดาลทำฝนอาวุธ มีทั้งหอก ดาบและลูกศร ครุกรุ่นเป็นควันไฟลุกโพลงลอยมาทางอากาศ บันดาลทำฝนเพลิงร้อนแรงปราศจากควัน บันดาลทำฝนเถ้าร้อนแดงร้อนแรงยิ่งนัก บันดาลทำฝนทรายกรด ครุกรุ่นเป็นควันไฟลุกโพลง ลอยมาในอากาศ บันดาลทำฝนเปือกตม คุณเป็นควันไฟลุกโพลง แต่แล้วบรรดาอาวุธทั้งหลายเหล่านั้นเมื่อมาถึงพระโพธิสัตว์ก็กลายเป็นดอกไม้ทิพย์ บุษาลงแทบบาทมูลทั้งสิ้น พญามาราริราชจึงบันดาลความมืดหวังให้พระโพธิสัตว์เกรงกลัวแล้วหนีไป แต่ความมืดนั้นเมื่อเจ้าไก่ลักลับอันตรธานไปเหมือนความมืดถูกกำจัดด้วยแสงอาทิตย์

พญามารไม่สามารถทำให้พระโพธิสัตว์หนีไปได้ด้วยอาวุธทั้ง 9 ประการนี้ก็กริ้วโกรธยิ่งนัก สั่งให้ไพร่พลเข้าไปจับพระโพธิสัตว์ไว้ให้ได้ ส่วนตัวพญามารเองก็ไสช้างครีเมิลเข้าไปใกล้ กวาดแกว่งจักรอาวุธแล้วทวาดว่า “สิทธิตถะ ท่านจงลุกขึ้นจากบัลลังก์นี้ บัลลังก์นี้เป็นของเรา” พระโพธิสัตว์ตรัสว่า

“ดูก่อนมาร ท่านไม่ได้บำเพ็ญบารมี 30 ทศ อันประกอบด้วย ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และอุเบกขาบารมีอย่างเรา เพราะฉะนั้นบัลลังก์นี้จึงไม่เกิดแก่ท่าน บัลลังก์นี้เกิดแก่เราเท่านั้น”

พระโพธิสัตว์ทรงตรัสต่อไปว่า

“บัลลังก์นี้เป็นที่ตรัสรู้ของพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญบารมีมาพร้อมแล้วเราบำเพ็ญทานบารมีมา โปธิบัลลังก์นี้จึงบังเกิดแก่เรา หากท่านกล่าวว่าบัลลังก์นี้เป็นของท่าน ใครเล่าเป็นสักขีพยานให้”

พญามาราริราชก็เหยียดมือไปตรงหน้าพลมารของตน บอกว่า “คนเหล่านี้เป็นสักขีพยาน” กล่าวจบพลมารก็โห่ร้องขึ้นว่า “เราเป็นพยาน!! เราเป็นพยาน!!” พญามารกล่าวต่อไปว่า “ท่านกล่าวว่าบัลลังก์นี้เกิดเพราะบารมีของท่าน ใครเล่าเป็นพยานให้” พระโพธิสัตว์ทรงชี้พระดัชนีไปตรงหน้ามหาบุรุษ แล้วตรัสว่า “ดูกร พระธรรมเจ้า ในอตภาพเป็นพระเวสสันดรแล้วให้สัตตสดกทาน ท่านเป็นสักขีพยานหรือไม่ได้เป็น ดูกร พระธรรมเจ้า เรานี้อุตสาหะบำเพ็ญบารมีมานับอนันตชาติ เราทำกุศลสิ่งใดก็ได้หลังทักษิณทกลง” ลำดับนั้น พระแม่ธรณี ไม่อาจทนนิ่งอยู่ได้จึงปรากฏกายเป็นรูปนารีผุดขึ้นมาจากแผ่นดิน ร้องประกาศว่า

“ข้าแต่พระมหาบุรุษ ที่พระองค์ทรงทำกองกุศลและหลังอุทกบนพื้นปฐพีนี้ ข้าพระบาท
ย่อมรู้ได้ เพราะข้าพระบาทนี้ได้เอามวยผมเก็บขับน้ำทุกหยาดหยดไว้ บัดนี้ ข้าพระองค์จะได้บิด
มวยผมให้กระแสน้ำอันหาประมาณมิได้นั้นปรากฏ

แล้วพระแม่ธรณีก็บีบมวยผม เกิดเป็นกระแสน้ำมากมายกว่าน้ำในมหานทีสี่พันนคร ท่วมพล
มารถล่มทลายเลื่อยล่อยไป มารทั้งหลายต่างตกใจกลัวจนตัวสั่นเตลิดหนีไปจนหมดสิ้น แม้ข้างศิริเมฆส์
ก็ถึงกับทรุดเขาลง ฝ่ายพญามารธิดา ครั้นเหลือพระองค์เพียงผู้เดียว ก็ครั้นคร้ามในพระเดชานุภาพ
สำนึกว่าพระโพธิสัตว์นี้เป็นผู้สร้างสมบารมีมามากมายสุดประมาณ จึงเกิดเป็นสัมมาทิฐิ ขอมมี
พระบารมีเสมอพระองค์นั้นไม่มี พระองค์จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในคราวนี้แน่แท้ กล่าวเสร็จแล้ว
พญามารก็กลับคืนสู่วิมานของตน

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ก็ประทับนั่ง บำเพ็ญสมาธิภาวนา เมื่อปฐมยาม ทรงสำเร็จบุพเพนิวาส
ญาณ สามารถระลึกชาติได้อันตชาติ มัชฌิมยาม ทรงสำเร็จทิพยจักขุญาณอันบริสุทธิ ทรงเห็นเหตุ
และกำเนิดของสรรพสัตว์ได้อย่างไม่ขัดข้องและในปัจฉิมยาม ทรงหยั่งพระญาณลงในปฏิจกสมุปบาท
ได้ทรงตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในยามใกล้รุ่ง หมื่นโลกธาตูก็หวั่นไหวถึง 12 ครั้ง บุรพนิมิต 32
ประการก็ปรากฏ

บทที่ 2 พระพุทธเจ้าผจญอาฬวกยักษ์ ทรงดับความดุร้ายของอสูร ด้วยขันติธรรม

มาราติเร กะมะภิกขุฉมิเตสัพพะรัตติง

โฆรัมปะนาฬะวะกะมักกะมะถัถะยักขัง

ขันตีสุทนต์ะวิธินา ชิตะวา มุนินโท

ตันเตชะสา ภาวะตุ เต ชะยะมังคะลานิฯ

สมเด็จพระจอมมุนีทรงผจญกับอาฬวกยักษ์ ผู้มีจิตใจกระด้างหยาบช้า ดุร้ายโหดเหี้ยมซึ่ง
เข้ามาทำยุทธนาการอยู่ตลอดคืน ทรงพิชิตอาฬวกยักษ์ด้วยขันติวิธี ด้วยเดชแห่งองค์พระผู้พิชิตอาฬ
วกยักษ์นั้น ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่านทุกเมื่อ

เรื่องเล่าพุทธชัยมงคลคาถาบทที่ 2 กล่าวถึง ชัยชนะของพระพุทธเจ้าที่มีต่ออาฬวกยักษ์ซึ่ง
เป็นยักษ์ที่ดุร้าย ใจคอโหดเหี้ยม เต็มไปด้วยโทสะและโมหะ แต่พระพุทธเจ้าก็ทรงเอาชนะได้ด้วยขันติ
บารมี คาถาบทนี้นิยมใช้สำหรับการเอาชนะศัตรูผู้กระด้างกระเดื่อง ศัตรูผู้เป็นอันธพาล เป็นต้น ที่มา
ของชัยชนะครั้งนี้เกิดขึ้นในพรรษาที่ 16 มีรายละเอียด ดังนี้

ยักษ์นั้น เป็นเทวดาจำพวกหนึ่งอยู่ในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา อยู่ในกรงของท้าวเวสสุวรรณ ในสมัยที่เป็นมนุษย์นั้น บุคคลพวกนี้มักเป็นคนเจ้าโทสะ โกรธง่าย โมโหง่าย แต่ได้ทำบุญอยู่บ่อย ๆ เมื่อละจากทางโลกนี้ไปแล้วจึงได้ไปเกิดเป็นยักษ์

ในครั้งพุทธกาลมียักษ์ตนหนึ่งชื่ออาฬวกยักษ์ มีวิมานอยู่ที่ต้นไทรใกล้เมืองอาฬวี ยักษ์นี้ฤทธิ์มาก เหาะเหินเดินอากาศได้และมีนิสัยดุร้าย ชอบจับคนและสัตว์กินเป็นอาหาร โดยอาฬวกยักษ์ได้รับพรจากท้าวเวสสุวรรณให้สามารถจับมนุษย์และสัตว์ที่เข้ามาสู่ร่มไทรของตนกินเป็นอาหารได้ ในครั้งนั้น นครอาฬวีมีกษัตริย์ชื่อพระเจ้าอาฬวกะพระองค์เป็นพระราชชาติโปรดการล่าเนื้อมาก พระองค์ออกล่าเนื้อเป็นประจำ ระหว่างการล่าเนื้อพระองค์ได้ตั้งคิดว่าถ้าเนื้อหนีออกไปทางผู้ใดผู้หนึ่งต้องรับผิดชอบติดตามเนื้อนั้นกลับมาให้ได้ วันหนึ่ง ระหว่างการออกล่าเนื้อ เนื้อตัวหนึ่งได้หลบหนีไปทางที่พระเจ้าอาฬวกะประทับอยู่ ดังนั้น พระองค์จึงทรงธนูเสด็จติดตามเนื้อนั้นไปเป็นระยะทางถึง 3 โยชน์ ในที่สุดพระองค์ก็สามารถฆ่ามันได้

พระเจ้าอาฬวกะทรงตัดเนื้อออกเป็นสองท่อนแล้วหอบกลับมา ระหว่างที่เสด็จกลับมานั้น เป็นเวลาเที่ยง เมื่อพระองค์เห็นต้นไทรใบหนาร่มเย็นจึงได้เสด็จเข้าไปประทับพักเหนื่อย โดยไม่รู้ว่าเป็นที่อยู่ของอาฬวกยักษ์ พระองค์จึงถูกอาฬวกยักษ์จับตัวไว้กินเป็นอาหาร แต่พระเจ้าอาฬวกะทรงขอชีวิตและสัญญาว่า จะส่งคนและสำหรับอาหารมาให้เป็นประจำ วันใดที่พระองค์ไม่ส่งคนมาให้ก็ขอให้อาฬวกยักษ์ไปจับพระองค์กินได้ อาฬวกยักษ์จึงปล่อยพระองค์ไป เมื่อพระเจ้าอาฬวกะเสด็จกลับพระนคร พระองค์ทรงปฏิบัติตามสัญญาโดยจัดส่งนักโทษไปให้อาฬวกยักษ์กินเป็นอาหารทุกวัน อาฬวกยักษ์นี้กำลังมาก เคี้ยวกินนักโทษเหมือนกินเผือกมัน คนที่ไปส่งนักโทษเห็นเข้าก็หวาดกลัวนำมามาเล่าสู่กันฟังจนชาวเมืองอาฬวีไม่มีผู้ใดกล้าทำความผิด ในไม่ช้าจึงไม่มีนักโทษส่งไปให้ยักษ์อีก แม้พระเจ้าอาฬวกะจะแกล้งเอาทรัพย์ไปทิ้งล่อไว้กลางทาง ก็ยังไม่มีใครกล้าหยิบฉวยเอาทรัพย์นั้นเป็นของตน เพราะกลัวจะถูกจับเอาไปเป็นอาหารยักษ์

เสนาอำมาตย์จึงแนะนำให้นำเด็กบ้านละ 1 คน ส่งไปเป็นอาหารยักษ์ ทำให้บ้านที่มีบุตรหรือมารดาที่กำลังมีครรภ์อยู่พากันอพยพหนีไปอยู่เมืองอื่น เมืองอาฬวีต้องจัดส่งคนไปเป็นอาหารแก้อาฬวกยักษ์อยู่ถึง 12 ปี ในที่สุดก็ไม่มีเด็กจะให้อาฬวกยักษ์กิน คงเหลือเด็กเพียงคนเดียว ก็คือ อาฬวกกุมาร พระโอรสของพระเจ้าอาฬวกะนั้นเอง ซึ่งพระองค์ก็ตัดสินใจส่งราชโอรสของตนให้ไปเป็นอาหารของยักษ์ เพื่อทรงปฏิบัติตามสัญญา เข้าสู่วันนั้น พระพุทธเจ้าทรงตรวจดูสรรพสัตว์ ด้วยสัมพัญญตญาณ ได้ทรงเห็นว่าอาฬวกยักษ์นี้มีอุปนิสัยพอจะบรรลุโสดาปัตติผลได้ ครั้งทรงกระทำกตกิจเข้าเสร็จแล้ว จึงเสด็จจากเมืองสาวัตถีไปยังที่อยู่ของอาฬวกยักษ์ เป็นระยะทาง 30 โยชน์ พระพุทธเจ้าทรงเสด็จไปถึงหน้าวิมานของอาฬวกยักษ์ในเวลาค่ำ ยักษ์รักษาประตูชื่อ คัทรกะ เห็นจึงเข้าไปถวายบังคมแล้วกราบทูลถาม พระพุทธองค์ทรงตรัสตอบว่า พระองค์มีพระประสงค์จะพักแรมในที่นี้สักคืนหนึ่ง คัทรกะยักษ์ จึงกราบทูลว่า เจ้าของวิมานนี้คือ อาฬวกยักษ์ เป็นยักษ์ที่โหดร้ายหลายกายมาก ไม่ยอมไหว้ใคร

ๆ แม้แต่บิดามารดาของตน ไม่รู้จักสมณชีพราหมณ์และไม่เคารพพระรัตนตรัย พระพุทธองค์อาจจะมีอันตรายได้ แต่พระพุทธเจ้าก็ทรงออกพระโอษฐ์ของพักอาศัยถึง 3 ครั้ง ในที่คัทรภักษ์ก็อนุญาตให้พระพุทธองค์เข้าพักได้ แต่ขอให้ตนไปแจ้งให้อาฬภักษัทราบเสียก่อน แล้วคัทรภักษ์ก็ออกจากวิมานมุ่งตรงไปป่าหิมพานต์ เพื่อแจ้งให้อาฬภักษัซึ่งกำลังประชุมอยู่ได้ทราบ

ขณะนั้น ประตูลิขิตของอาฬภักษัก็เปิดออกเอง พระพุทธเจ้าจึงเสด็จเข้าไปประทับนั่งเปล่งพระรัศมีเป็นสีทองอยู่บนบัลลังก์ทิพย์ของอาฬภักษั พวกนางสนมของอาฬภักษัเห็นพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าไปก็มีความยินดี พวกกันมาถวายบังคมแล้วมานั่งฟังธรรม ทางด้านคัทรภักษ์เมื่อถึงป่าหิมพานต์ก็นำความไปแจ้งอาฬภักษัให้ทราบ อาฬภักษัก็นิ่งไว้ไม่แสดงอาการเพราะอายุกว่าวัยภักษัอื่นจะรู้ว่ามิสมณะเข้ามาในที่อยู่ของตน ขณะที่พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมโปรดนางสนมภักษัอยู่นั้น มีภักษัอีก 2 คนคือ สาคาคริภักษัและเหมวตภักษัพร้อมด้วยบริวารพากันเหาะไปประชุมที่ป่าหิมพานต์ แต่เมื่อมาถึงวิมานของอาฬภักษัก็ไม่สามารถจะเหาะผ่านไปได้ พอทราบข่าวพระพุทธองค์ประทับอยู่จึงพากันแหว่งไปเฝ้าฟังธรรมก่อนจะเดินทางต่อ เมื่อไปถึงสมามภักษัแล้วสาคาคริภักษัและเหมวตภักษัจึงแจ้งให้อาฬภักษัทราบข่าวพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วิมานของเขาและแนะนำให้เขาไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์

เมื่อได้ทราบเช่นนั้นแล้ว อาฬภักษัก็โกรธเป็นฟืนเป็นไฟ แม้สาคาคริภักษัและเหมวตภักษัจะอธิบายว่าพระบรมศาสดาคือพระโพธิสัตว์ที่จุติจากดุสิตสวรรค์มาตรัสรู้ เพื่อสั่งสอนสรรพสัตว์อันเทวดาทิ้งหลายรู้ดี แต่อาฬภักษัก็ไม่ยอมฟัง ลูกขึ้นเอาเท้าซ้ายเหยียบพื้นศิลา ขวาเหยียบยอดเขาไกรลาส ส่งเสียงร้องประกาศชื่อของตนดังก้องไปทั่วชมพูทวีป อิทธิฤทธิ์ของอาฬภักษันั้น แม้เสียงร้องประกาศก็ดังก้องไปทั่วชมพูทวีป นับเป็นหนึ่งในบรรดาเสียงดังพิเศษ 4 อย่างที่ได้ยินกันทั่วชมพูทวีป คือ

1. เสียงปณณภักษัส่งเสียงไชโย ในคราวขณะพินพระเจ้านันดูชัยโกรพยะ
2. เสียงท้าวสักกะร้องประกาศขู่จะกินพุทธบริษัทผู้เฝ้าบาป ไม่ถือศีลถือธรรมครั้งปลายพุทธกาลพระกัสสปะพุทธเจ้า
3. เสียงพระเจ้ายุสราขร้องประกาศพระนามของพระองค์ในคราวที่พระองค์ทรงพาพระนางปภาวดีเสด็จขึ้นช้างออกจากพระนคร เมื่อนครกุสวดีถูกภักษัตรีทั้ง 7 ปิดล้อม และ
4. เสียงอาฬภักษัในครั้งนี้

แล้วอาฬภักษัก็บันดาลลมพายุใหญ่ให้พัดตรงเข้าทำลายพระพุทธเจ้าแต่พระพุทธเจ้าทรงอิชฐฐานปิดภัยพิบัตินั้นเสีย อาฬภักษับันดาลท่าฝนใหญ่ให้ตกลงมาจะใช้น้ำท่วมพระพุทธเจ้าให้ตาย แต่เมื่อน้ำฝนจะตกรุนแรงจนแผ่นดินแตกเป็นช่อง ๆ แต่ฝนนั้นก็ไม้อาจเปียกจีวรของพระผู้มีพระภาค

เจ้าได้ อาหวกยักษ์บันดาลให้ฝนแผ่นดินตกลงมายอดเขาใหญ่พ่นควันลูกโพลงลงมาทางอากาศ แต่พอถึงพระพุทธรเจ้าฝนนั้นก็กลับกลายเป็นดอกไม้ทิพย์ไปทันที

เมื่อไม่สำเร็จอาหวกยักษ์จึงทำฝนเครื่องประหาร ฝนถ่านเพลิง ฝนถ้ำร้าง ฝนทราย ให้ตกลงมา แต่ฝนเหล่านั้นก็กลายเป็นของหอมอันเป็นทิพย์มาบูชาพระพุทธรองค์ไปจนหมดสิ้น ฯลฯ ผ่านไปครึ่งคืน อาหวกยักษ์คิดว่าจำเป็นต้องใช้อาวุธที่ร้ายแรงที่สุดของตน ก็คือ ทูตสวรรค์ ซึ่งมีอำนาจร้ายแรงดุจอาวุธของพระอินทร์ คทาอาวุธของท้าวเวสสุวรรณและนัยนาอาวุธของพระยายมราช ซึ่งทูตสวรรค์นี้มีลักษณะเป็นผีผ้า หากโยนขึ้นไปในอากาศก็จะให้ทำฝนแล้งถึง 12 ปี ถ้าทิ้งลงพื้นดิน ต้นไม้ต่าง ๆ ก็จะมีหม้อทำลายถึง 12 ปี ถ้าทิ้งลงมหาสมุทรน้ำก็จะแห้งขอด ถ้าทิ้งบนภูเขา แม้เขาสิเนรุมาศก็จะระเบิดกระจัดกระจายเป็นผุยผง

เมื่ออาหวกยักษ์จะใช้ทูตสวรรค์ บรรดาเทวดาทั่วหมื่นโลกธาตุต่างก็มาชุมนุมกันเต็มไปหมด เพื่อรอดูพระบารมีของพระพุทธรองค์ในการปราบอาหวกยักษ์ อาหวกยักษ์เหาะวนรอบพระพุทธรเจ้า แล้วปล่อยทูตสวรรค์ไปในอากาศ ทูตสวรรค์ก็ส่งเสียงดั่งนำสะพริงกล้วประดุจสายฟ้าผ่าแต่สุดท้ายก็ลอยตกลงมากลายเป็นผ้าเช็ดพระบาทที่แทบเท้าของพระพุทธรองค์ อาหวกยักษ์เห็นดั่งนั้น คิดว่าอาวุธทั้งหมดไม่อาจจะทำอันตรายพระพุทธรองค์ได้ จึงออกคำสั่งแก่พระองค์ว่า “สมณะ ท่านจงออกไปเดี๋ยวนี้” พระพุทธรเจ้าทรงดำริว่าอาหวกยักษ์เป็นผู้มีจิตใจแข็งกระด้าง หากตอบโต้ด้วยความแข็งกระด้าง ก็จะกลับมีจิตใจกระด้างขึ้นกว่าเก่า ดำริแล้วก็ทรงลุกและเสด็จออกไปจากวิมานของยักษ์ อาหวกยักษ์เห็นดั่งนั้นจิตใจก็อ่อนลง คิดว่าพระพุทธรเจ้านี้ว่าง่าย แล้วก็ออกคำสั่งต่อว่า “สมณะ ท่านจงเข้าไป” พระพุทธรเจ้าก็ทรงเสด็จเข้าไปในวิมานของยักษ์ อาหวกยักษ์ดีใจ ออกคำสั่งให้พระพุทธรเจ้าเข้า ๆ ออก ๆ อยู่ถึง 3 ครั้ง ซึ่งพระพุทธรเจ้าก็ทรงทำตาม ประดุจการตามใจบุตรเมื่อร้องไห้ แต่เมื่อถึงครั้งที่ 4 อาหวกยักษ์สั่งว่า “สมณะ ท่านจงออกไป” ครั้งนี้พระพุทธรเจ้าทรงดำริสตอบว่า “เราไม่ออกไป ท่านจะทำอะไรก็ทำเถิด” เมื่ออาหวกยักษ์ถามเหตุผลพระพุทธรเจ้าก็ตรัสตอบว่า

“เมื่อเราเข้ามานั้นเราไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าของบ้าน เมื่อเจ้าให้เราออกเราจึงออก แต่เมื่อเจ้าผู้เป็นของบ้านอนุญาตให้เราเข้ามาแล้ว เหตุใดเราต้องออกไปอีก ตุก่อน อาหวกยักษ์ เจ้าอนุญาตให้ใครเข้ามาแล้วออกปากไล่เขานั้น ไม่มีมารยาท ไม่มีใครนับถือ”

อาหวกยักษ์แปลกใจในพุทธปัญญาจึงเป็นทูลถามปัญหา โดยชู้ว่าหากพระองค์แก้ไม่ได้ เขาก็จะฉีกหัวใจและจับร่างพระองค์เหยียดข้ามแม่น้ำคงคา แล้วอาหวกยักษ์ก็ไปนำคำถามมาถามพระพุทธรเจ้าโดยคำถามนี้มีที่มาจากในอดีตกาลในสมัยพระพุทธรเจ้าพระองค์ก่อนคือ พระกัสสปะพุทธรเจ้า บิดามารดาของอาหวกยักษ์ได้เคยถามปัญหาจากพระพุทธรกัสสปะและได้นำมาสั่งสอนอาหวก

ยักษ์แต่พอนานวันเข้าอาฬวกยักษ์ก็จำได้แต่คำถามแต่ลืมคำตอบ ถามใคร ๆ ก็ไม่มีใครตอบได้เพราะ เป็นปัญหาที่ตอบได้เฉพาะพระพุทธเจ้าเท่านั้น อาฬวกยักษ์จึงเขียนคำถามเก็บไว้ในวิมาน พระพุทธเจ้าก็ทรงแก้ปัญหาให้อาฬวกยักษ์เหมือนที่พระพุทธกัสสปะเคยแก้ไว้ ดังนี้

ปุจฉา :

อะไรเป็นทรัพย์เครื่องปล้ำใจอันประเสริฐของคนในโลกนี้ อะไรที่บุคคล ประพฤติดีแล้วนำความสุขมาให้ อะไรเป็นรสอันล้ำเลิศกว่ารสทั้งหลายและผู้ เป็นอยู่อย่างไรที่นักปราชญ์ยกย่องว่าประเสริฐสุด

วิสัชนา :

ศรัทธาเป็นทรัพย์อันประเสริฐของคนในโลก ธรรมอันบุคคลประพฤติดี แล้วนำความสุขมาให้ ความสัจย์เป็นรสอันล้ำเลิศกว่ารสทั้งหลายและผู้อยู่ด้วย ปัญญานักปราชญ์ทั้งหลายสรรเสริญว่าประเสริฐสุด

ปุจฉา :

คนข้ามโสมะได้อย่างไร ข้ามภรรณพได้อย่างไร ล่วงทุกขีได้อย่างไร บริสุทธิได้อย่างไร

วิสัชนา :

คนข้ามโสมะได้ด้วยความศรัทธา ข้ามภรรณพได้ด้วยความไม่ประมาท ล่วงทุกขีได้ด้วยความเพียร บริสุทธิได้ด้วยปัญญา

ปุจฉา :

คนมีปัญหาได้อย่างไร หาทรัพย์ได้อย่างไร หาชื่อเสียงได้อย่างไร ผูกมิตร ได้อย่างไรและทำอย่างไรจึงจะไม่เศร้าโศกเมื่อไปสู่ภพหน้า

วิสัชนา :

บุคคลเชื่อฟังธรรมย่อมได้ปัญญา บุคคลไม่ประมาท ฉลาด ไม่ทอดธุระ มีความเพียร ย่อมหาทรัพย์ได้ บุคคลย่อมได้ชื่อเสียงเพราะความสัจย์ ผู้ให้ย่อมผูก มิตรไว้ได้และบุคคลผู้มีธรรม 4 ประการ คือ สัจจะ ทมะ จาคะ และขันติ บุคคล นั้นละโลกนี้ไปแล้วย่อมไม่เศร้าโศก

ในที่สุดแห่งการทูลถามปัญหานี้อาหวกยักษ์ผู้ตั้งใจไปตามธรรมเทศนาก็สำเร็จพระโศดาบันในรุ่งแจ้งนั่นเอง เมื่ออาหวกยักษ์สำเร็จเป็นพระโศดาบันแล้ว ก็เปล่งเสียงสาธุการ เป็นเวลาเดียวกับที่คนจากเมืองอาหวินำอาหวกกุมารมามอบให้ อาหวกยักษ์รับพระราชกุมารนั้นแล้วก็ประคองราชกุมารน้อมถวายพระพุทธองค์ด้วยความเคารพ พระพุทธองค์ทรงรับพระราชกุมารนั้นมา ทรงประทานพรแล้วทรงมอบคืนให้คนของกษัตริย์เมืองอาหวิ พระราชกุมารนั้นจึงมีพระนามว่า หัตถกอหวกะ แล้วพระพุทธเจ้าก็เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในเมืองอาหวิโดยมีอาหวกยักษ์เดินถือบาตรและสังฆาฏิตามมาส่งถึงครึ่งทางแล้วจึงกลับ หลังจากนั้นอาหวกยักษ์ก็อยู่ในศีลธรรมเล็กกินเนื้อมนุษย์แต่บัดนั้น ฝ่ายพระเจ้าอาหวกะพร้อมด้วยข้าราชการและประชาชนได้ตามไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่โคนต้นไม้แห่งหนึ่งใกล้ประตูเมืองอาหวิและทูลถามเหตุว่าพระพุทธองค์ทรงโปรดอาหวกยักษ์ได้อย่างไร พระพุทธเจ้าแสดงธรรมอาหวกสูตรกษัตริย์และประชาชนเหล่านั้นฟังธรรมแล้วก็บรรลุมรรคผลถึง 84,000 คน ส่วนหัตถกอหวกกุมาร ต่อมาก็ได้บวชเรียนและสำเร็จเป็นพระอนาคามี

บทที่ 3 พระพุทธเจ้าผจญช้างนาฬาคีรี ทรงกรุณาพญาชสาร ด้วยกระแสเมตตาจิต

นาฬาคีริง คะชะวะรัง อะติมัตตะภูตัง
ทาวคคิจักกะมะสะนีวะ สุทาร์ณันตัง
เมตตัมพุเสกะวิธินา ชิตะวา มุนินโท
ตันเตชะสา ภาวะตุ เต ชะยะมังคะลานิ

สมเด็จพระจอมมุนีทรงผจญกับพญาช้างชื่อ นาฬาคีรี ซึ่งกำลังตกมันดุร้ายประดุจไฟป่าที่เผาผลาญทุกอย่างที่ขวางหน้า ร้ายแรงดั่งจักราวุธและสายฟ้าของพระอินทร์ ทรงพิชิตพญาช้างด้วยวิธีรดด้วยน้ำ คือ พระเมตตา ด้วยเดชแห่งองค์พระผู้พิชิตช้างนั้น ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่านทุกเมื่อ

เรื่องเล่าพุทธชัยมงคลคาถาบทที่ 3 กล่าวถึงชัยชนะของพระพุทธเจ้าที่มีต่อช้างนาฬาคีรี ซึ่งเป็นช้างที่ดุร้ายมากและขณะที่เผชิญหน้ากันนั้น ช้างนาฬาคีรีกำลังขาดสติเพราะเมาสุราและบาดเจ็บจากการถูกทำร้าย แต่พระพุทธเจ้าก็ทรงเอาชนะได้ด้วยเมตตาบารมี คาถาบทนี้นิยมใช้สำหรับการเอาชนะสัตว์ร้ายต่าง ๆ ซึ่งที่มาของชัยชนะครั้งนี้ มีดังนี้

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงเผยแผ่พระพุทธศาสนาถึงพรรษาที่ 37 ในครั้งนั้นพระเวททัตถิกษุผู้เป็นพระญาติของพระพุทธเจ้าแม่ได้บวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนาแล้ว แต่ก็ยังไม่ได้บรรลุมรรคผลใด ๆ เป็นแต่เพียงผู้ทรงฌานสมาบัติ จิตใจจึงยังลุ่มหลงอยู่ในกิเลสอยู่ ครั้นได้เห็นลางสักการะของพระพุทธเจ้า พระโมคคัลลานะ พระสารีบุตรและพระมหากัสสปะ ก็มีความคิดอยากได้ลางสักการะ อยากได้บริษัทที่มาบูชาตนเองอย่างนั้นบ้างจึงคิดอยากจะเป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์เสียเอง แต่พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาต พระเวททัตถิกษุคิดการใหญ่ ใช้อิถุนยาแสดงฤทธิ์หลอกลวงให้เจ้าชายอชาตศัตรูศรัทธาและยุยงให้เจ้าชายอชาตศัตรูปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารราชบิดาแล้วเป็นกษัตริย์แทนส่วนตนเองจะปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าและตั้งตนเป็นพระพุทธเจ้าแทน

พระเวททัตถิกษุคิดแผนจะปลงพระชนม์พระพุทธเจ้านั้น ครั้งแรกพระเวททัตถิกษุได้ส่งนายขมังธนูให้ไปลอบปลงพระชนม์ แต่นายขมังธนูเมื่อได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าก็เลื่อมใสยึดถือพระองค์เป็นสรณะ เมื่อแผนการไม่สำเร็จ พระเวททัตถิกษุคิดปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าด้วยตนเอง โดยการขึ้นไปแอบซ่อนอยู่บนยอดเขาชิวภูแล้วกลิ้งหินลงมาหมายให้ทับพระพุทธเจ้า แต่ก็ไม่สำเร็จ มีเพียงสะเก็ดหินก้อนหนึ่งกระเด็นไปกระทบพระบาทจนเกิดห้อพระโลหิต พระพุทธเจ้าทรงทราบที่พระเวททัตถิกษุผู้กระทำ จึงตรัสบอกภิกษุทั้งหลายว่า บัดนี้พระเวททัตถิกษุได้กระทำอนันตริยกรรมแก่พระองค์เสียแล้วครั้งที่สาม พระเวททัตถิกษุร้ายต่อพระพุทธองค์ โดยจะใช้ช้างนาฬาคีรีซึ่งเป็นช้างดุร้าย พระเวททัตถิกษุเข้าไปในกรุงราชคฤห์ ดัดสินบนให้ความรู้ช้างมอมเหล่าช้างนาฬาคีรี ด้วยเหล้าอย่างแรง 16 หม้อและใช้หอกทิ่มแทงช้างให้เจ็บแล้วหลอกล่อช้างที่กำลังดุร้ายเมามันนั้น ให้ออกไปทำร้ายพระพุทธเจ้าเวลาที่พระพุทธเจ้าเสด็จออกบิณฑบาต ความรู้ช้างโลกในลางสักการะที่จะได้จึงรับปากจะกระทำให้

วันรุ่งขึ้นพระพุทธเจ้าเสด็จพร้อมด้วยพระภิกษุสาวกมาบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ ความรู้ช้างก็ปล่อยช้างออกมาสู่ตรอกที่พระพุทธเจ้าเสด็จพุทธดำเนิน ช้างนาฬาคีรีเห็นพระพุทธเจ้าเสด็จดำเนินมาแต่ไกล ก็ชูวง หูกาง หางชี้ทำลายบ้านเรือนและเกวียนที่ขวางทางและวิ่งตรงรี่ไปหาพระพุทธเจ้าทันที ภิกษุทั้งหลายเห็นดังนั้น รีบกราบทูลพระพุทธองค์ว่า

“พระพุทธเจ้าข้า นี่คือช้างนาฬาคีรีที่ดุร้าย หยาบเข้า ฆ่ามนุษย์ได้อย่างง่ายดาย มันกำลังวิ่งตรงมาทางนี้แล้ว ขอให้พระผู้มีพระภาคโปรดเสด็จกลับเถิด ขอให้พระสุคตจงเสด็จกลับเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

แต่พระพุทธองค์ยังคงสงบเย็น และรับสั่งว่า

“มาเถิดภิกษุทั้งหลาย เธออย่ากลัวเลย ข้อที่ใครจะมาปลงชีวิตของตถาคตนั้น นั้นไม่ใช่ฐานะ ไม่ใช่โอกาสเพราะพระตถาคตทั้งหลาย ย่อมไม่ปรินิพพานด้วยความพยายามฆ่าของผู้อื่น”

แต่ภิกษุทั้งหลายก็เกรงว่าพระพุทธองค์จะได้รับอันตราย พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงต้องตรัสย่ำคำเดิมอีกถึง 3 ครั้ง จนช่างนาฬาคีรีวิ่งเข้ามาใกล้อย่างดุร้ายเฝ้ามาถึง ประชาชนชาวบ้านทั้งหลายเวลานั้น ต่างหลบหนีขึ้นไปอยู่บนปราสาทบ้าง บนบ้านเรือนบ้าง บนหลังคาบ้าง ส่งเสียงตะโกนกันลั่นทั้งพวกที่ไม่ศรัทธาและพวกที่ศรัทธาว่า “พวกเราทั้งหลายเอ๋ย พระสมณโคดมกำลังจะถูกช่างเหยียบตายแน่แล้ว” บ้างก็ว่า พวกเราผู้เจริญคอยดูให้ดูเถิดพระพุทธองค์จะทรงทำสงครามกับช่างดุร้ายนี้” ขณะนั่นเอง มีหญิงแม่ลูกอ่อนคนหนึ่งเห็นช่างนาฬาคีรีวิ่งมาใกล้ใจกลัว วางลูกไว้แล้ววิ่งหนีไป ช่างไล่หญิงนั้นไม่ทันก็เดินวนเวียนอยู่ใกล้ ๆ ทารกน้อยที่ร้องไห้เสียงดังด้วยความตกใจ พระพุทธองค์ยืนทอดพระเนตรอยู่ จึงตรัสเรียกช่างนาฬาคีรีด้วยพระสุรเสียงอันไพเราะ ว่า

“แน่เจ้าช่างนาฬาคีรี เขาให้เจ้าดื่มเหล้าถึง 16 หม้อ มอมเมาเสียจนมีนมัว ไซ้ว่าเขากระทำเจ้าด้วยประสงค์จักให้จับคนอื่นก็หาไม่ แต่เขากระทำด้วยประสงค์ให้เจ้าจับเรา เจ้าอย่าเที่ยวอาละวาดให้เมื่อยขาโดยใช้เหตุเลย จงมานี้เถิด”

ฝ่ายพระสาวกผู้มีฤทธิ์ทั้งหลาย ต่างก็รับอาสาที่จะปราบช่างนาฬาคีรี แต่พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า การปราบช่างนาฬาคีรีไม่ใช่วิสัยของพระสาวก เป็นวิสัยของพระพุทธเจ้าพระองค์เดียว ขณะนั่นเอง พระอานนท์ซึ่งจงรักภักดีในพระพุทธเจ้าเป็นที่สุด ก็ได้ก้าวออกไปยืนเบื้องพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า คิดว่าเราจะสละชีวิตฉลองพระคุณของพระพุทธองค์ด้วยการตายแทนพระองค์ พระพุทธเจ้าทรงตรัสห้ามว่า อานนท์จงหลีกเลี่ยงไปถึง 3 ครั้ง แต่พระอานนท์ก็หาได้หลีกเลี่ยงไม่ คงยืนขวางหน้าอยู่อย่างนั้น ขณะนั่นเอง พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงมีพระอาการสงบ พระแม่เมตตาจิตไปสู่ช่างนาฬาคีรี ด้วยฤทธาภาพแห่งความเมตตาและพุทธจริยาที่นุ่มนวลของพระพุทธองค์ จิตที่ชุ่มแค้นของช่างนาฬาคีรีก็สงบลง หยุตยีนนิ่ง หมายมีนเมา ลงดวงและน้อมศีรษะเข้าไปหาพระพุทธองค์อย่างช้า ๆ เมื่อทรงเห็นอาการเช่นนั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงยกหัตถ์ลูบกระพองช่างด้วยเมตตา พलगตรัสกับช่างนาฬาคีรีว่า

“ดูก่อนนาฬาคีรี เจ้าจงจำไว้ จงอย่าเข้าหาเราตถาคตด้วยจิตมุ่งร้ายทำลายเพราะจิตชั่วเป็นเหตุแห่งทุกข์ ผู้ใดทำร้ายตถาคต เมื่อจากชาตินี้ไปสู่ชาติหน้า จะไม่มีสุขคติเลย เจ้าอย่าดูร้ายเฝ้ามา้ว อย่าประมาทเพราะผู้ประมาทแล้วย่อมจะไปสู่สุขคติไม่ได้ เจ้าจงกระทำหนทางเอไปสู่สุขคติเถิด”

“ดูก่อนนาฬาคีรี แม้เจ้าเป็นเดรัจฉานได้มีโอกาสพบเราตถาคตในครั้งนี้ นับเป็นกุศลยิ่งนัก ตถาคตนี้อุปมาดังพระยาช้างตัวประเสริฐ ประกอบด้วยคุณของพระอรหันต์ เป็นมิ่งมงกุฎใน 3 โลก ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป เจ้าอย่าดูร้ายไล่ตีฆาตกรรมมนุษย์อีก จงมีเมตตา ยังใจให้โสมนัส อย่าได้ประกอบโทษ จงหมั่นเจริญเมตตาให้ยิ่งขึ้น เจ้าสิ้นชีพแล้วจะได้ไปเกิดในสวรรค์อย่างเที่ยงแท้”

ด้วยเมตตาภาพของพระพุทธองค์ชังนาฬาคีรีได้ฟังเช่นนั้น ก็มีจิตชื่นชมโสมนัสยิ่งนัก ส่งเสียงร้องขึ้นรับคำ แล้วเอางวงลูบละอองพระบาทของพระองค์มาพ่นลงบนกระหม่อมของตัวเอง แล้วก้าวถอยหลังออกมาชั่วระยะที่แลเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า จากนั้นก็คอนหันกลับมุ่งสู่โรงช้างที่อาศัยของตน เทวดาและพรหมได้เห็นพระบารมีก็โปรยดอกไม้และของหอมบูชาพระพุทธองค์ เงินทองก็อุบัติขึ้นในนครสูงถึงหัวเขา ชังนาฬาคีรีนั้นจึงได้ชื่อใหม่ว่า **ชังธนपाल**

สำหรับทางด้านพระเทวทัตนั้น เมื่อคิดการร้ายต่อพระพุทธเจ้าไม่สำเร็จ มหาชนก็กราบทูลพระเจ้าอชาตศัตรูเตือนสติให้รู้พระองค์ พระเจ้าอชาตศัตรูจึงหันกลับมานับถือพระพุทธเจ้า ลากสักการะที่พระเทวทัตเคยได้ก็ถนอยถนอมลงไป พระเทวทัตคิดอยากได้ลากสักการะคืน จึงคบคิดกับพระโกกาลิกะภิกษุ กราบทูลขอบัญญัติ 5 ประการคือ ขอให้ภิกษุเป็นผู้อยู่ป่า อยู่ด้วยบิณฑบาตอยู่ด้วยผ้าบังสุกุล อยู่โคนต้นไม้และไม่ฉันปลาและเนื้อตลอดชีวิต แต่พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาตพระเทวทัต จึงใช้เหตุนี้เที่ยวป่าวประกาศว่า หมู่คณะของตานั้นเป็นผู้เคร่งครัดมากกว่าและชักชวนพระภิกษุชาวใหม่ 500 รูป แยกหมู่คณะไปตั้งเป็นคณะสงฆ์ใหม่ปกครองกันเองต่างหาก แม้พระพุทธเจ้าจะทรงกล่าวโทษของการทำให้สงฆ์แตกแยกให้ฟังว่าเป็นอนันตริยกรรม พระเทวทัตก็ไม่เชื่อฟัง

วันหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงตรวจดูด้วยพระสัพพัญญุตญาณเห็นว่าภิกษุทั้ง 500 รูปนั้นมีญาณแก่กล้าพร้อมจะบรรลुरुธรรมแล้ว จึงให้พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะไปหาภิกษุผู้หลงผิดทั้ง 500 รูปเทศนาสั่งสอนจนภิกษุทั้งหมดนั้นเป็นระอรหันต์ แล้วจึงพากันเหาะกลับไปยังสำนักของพระพุทธเจ้า เวลานั้น พระเทวทัตนอนหลับอยู่ เมื่อตื่นขึ้นมาพบว่าภิกษุหายไปหมดแล้ว จึงทะเลาะกับพระโกกาลิกะ พระโกกาลิกะบันดาลโทสะใช้เข้ากระทิงหน้าอกพระเทวทัตจนกระดูกโลหิตพระเทวทัตได้รับทุกขเวทนาแสนสาหัส เป็นไขอยู่ถึง 9 เดือน ในที่สุดก็หวนระลึกถึงคุณของพระพุทธองค์ขึ้นมาได้ว่า บัดนี้ภิกษุและราชสกุลทั้งหลายก็มาทิ้งเราไปหมด จะมีก็เพียงแต่พระพุทธเจ้าเท่านั้นที่ทรงมีพระเมตตา ไม่เคยมีจิตคิดร้ายต่อตนเองเลย คิดแล้วก็ให้บริวารหามตนลงเปลพาไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อกราบทูลขอขมา พระอานนท์ทราบข่าวการมาของพระเทวทัต ก็กราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงทราบ พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า **“เทวทัตไม่มีโอกาสได้เห็นเรตถาคตอีกแล้ว”** เมื่อพระเทวทัตมาถึงประตูเมืองสาวัตถี พระอานนท์ก็กราบทูลพระพุทธเจ้าอีก พระพุทธเจ้าก็ทรงตรัสเช่นเดิมว่า **“เทวทัตไม่มีโอกาสได้เห็นเรตถาคตอีกแล้ว”** และเมื่อพระเทวทัตมาถึงสระโบกขรณีหน้าวัดพระเชตะวันมหาวิหาร พระอานนท์ก็กราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบอีก พระพุทธเจ้าก็ทรงตรัสเช่นเดิมว่า **“เทวทัตไม่มีโอกาสได้เห็นเรตถาคตอีกแล้ว”**

ด้วยบาปกรรมของพระเทวทัตที่กระทำต่อพระพุทธเจ้าหลายครั้งหลายหน ทำให้บริวารที่หามเปลมารู้สึกร้อนอยากอาบน้ำ จึงพากันวางเปลลงและพากันไปอาบน้ำในสระโบกขรณี ส่วนพระเทวทัตก็ก้าวลงจากเปล เมื่อพระเทวทัตย่างก้าวลงบนแผ่นดินแม้แผ่นดินหน้า 240,000 โยชน์ ก็ไม่อาจรองรับความหนักของกรรมนั้นได้ จึงได้แยกออก ปล่อยให้ร่างของพระเทวทัตถูกไฟนรกตกลงไปรับกรรมอยู่ในอเวจีมหานรก

บทที่ 4 พระพุทธเจ้าผจญโจรองคฺลิมาล ทรงทรมานจอมโจรองคฺลิมาล ด้วยพุทธธรรม

อุกขิตตะชัคคมะตีสหิตถะสุทวารุณันตัง

ธาวันตีโยชณะปะถังคฺลิมาละวันตัง

อิทธิภิสังขะตะมะโน ชิตะวา มุนินโท

ตันเตชะสา ภาวะตุ เต ชะยะมังคะลานิ

สมเด็จพระผู้มีพระภาค พระจอมมุนิทรงชนมมหาโจร ชื่อ องคฺลิมาล ในมือถือดาบเงื้อง่า โหดร้ายทารุณยิ่ง วิ่งไล่ตามพระองค์ห่างออกไปเรื่อย ๆ เป็นระยะทางถึง 3 โยชน์ ด้วยทรงบันดาลมโนมยิทธิ (ฤทธิ์ทางใจ) และด้วยเดชของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ขอข้มงคลทั้งหลายจึงมีแก่ท่านทุกเมื่อ

เรื่องเล่าพุทธข้มงคลคาถาบทที่ 4 กล่าวถึงชัยชนะของพระพุทธเจ้าที่มีต่อองคฺลิมาลผู้ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นจอมโจร ฆ่าคนมาแล้วถึง 999 คน แต่พระพุทธเจ้าก็ทรงเอาชนะได้โดยไม่ต้องใช้อาวุธและศาสตราวุธใด ๆ คาถาบทนี้นิยมใช้สำหรับการเอาชนะโจรภัย ที่มาของชัยชนะครั้งนี้ มีดังนี้

องคฺลิมาล เดิมชื่อ อหิงสกกุมาร เป็นบุตรของนางมันตานีกับคัคคะพราหมณ์ ราชบุโรหิตของพระเจ้าปเสนทิโกศล วันหนึ่งนางมันตานีคลอดอหิงสกะนั้นบรรดาสรรพาวุธทั้งหลายในพระนครก็ปรากฏแสงดุจเปลวไฟ พราหมณ์บุโรหิตผู้เป็นบิดาจึงรีบออกจากเรือนไปดูดาวเห็นว่าบุตรของตนเกิดในฤกษ์ของดาว ต่อไปจะเป็นภัยต่อราชสมบัติ จึงไปเข้าเฝ้าพระราชากราบทูลให้ประหารกุมารนี้เสีย พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงตรัสทักท้วงว่า **“โจรเพียงคนเดียวเปรียบเหมือนข้าวสาสิรวงเดียวที่มีอยู่ในนากว้างจักทำอะไรได้ ท่านจงเลี้ยงทารกนั้นไว้เถิด อย่าได้ฆ่าทารกน้อยคนนี้เลย”** ท่านบุโรหิตจึงแก้โดยการตั้งชื่อทารกว่า อหิงสกกุมาร แปลว่า กุมารผู้ไม่เบียดเบียนใคร เมื่ออหิงสกกุมารเจริญวัยขึ้น ก็ได้ไปศึกษาศิลปวิทยากับอาจารย์ทิตาปาโมกข์ที่เมืองตักศิลา อหิงสกกุมารนั้นประพฤติตนดี เฉลียวฉลาดและเชื่อฟังคำของอาจารย์จึงเป็นที่รักใคร่ของอาจารย์ ศิษย์อื่น ๆ พากันริษยาอหิงสกกุมารจึงวางแผนจะทำให้อหิงสกกุมารแตกกับอาจารย์

ศิษย์อีกกลุ่มหนึ่งไปฟ้องอาจารย์ว่าอหิงสกุมารคิดร้าย แต่อาจารย์ไม่เชื่อต่อมาศิษย์อีกกลุ่มหนึ่งก็เข้าไปฟ้องอาจารย์อีก อาจารย์ก็เริ่มเอนเอียงไปตามแต่ยังไม่แน่ใจนัก ครั้นศิษย์อีกกลุ่มหนึ่งไปฟ้องอาจารย์ในทำนองเดียวกัน อาจารย์จึงหลงเชื่อสนิทใจ คิดจะฆ่าอหิงสกุมารเสีย แต่แล้วกลับคิดได้ว่า ถ้าอาจารย์ฆ่าลูกศิษย์ ต่อไปคงไม่มีใครมาศึกษาในสำนักของตน คิดดังนั้นแล้ว จึงออกอุบายบอกอหิงสกุมารว่า “เธอเรียนศิลปะใกล้จะสำเร็จแล้ว เธอจงไปฆ่าคนมาให้ได้ หนึ่งพันคนก่อน อาจารย์จะสอนวิชามนต์อันเป็นสุดยอดวิชาให้” อหิงสกุมารลำบากใจที่จะต้องเบียดเบียนชีวิตผู้อื่น แต่อาจารย์ก็เกลี้ยกล่อมว่าอยากรู้วิชาดีก็มีแต่วิธีนี้เท่านั้นที่ถือเป็นการบูชาครู อหิงสกุมารจึงตัดสินใจกราบลาอาจารย์ เดินทางเข้าป่าพร้อมด้วยอาวุธครบมือเพื่อดักฆ่าคนคนที่เข้ามาในป่า แล้วตัดนิ้วมือคนที่ถูกฆ่าไว้คนละ 1 นิ้ว ร้อยเป็นพวงมาลัยคล้องคอ ชาวบ้านจึงขนานนามให้ว่า จอมโจรองคูลีมาล แปลว่า โจรผู้มีนิ้วมือเป็นพวงมาลัย

ชาวบ้านหวาดกลัวโจรองคูลีมาลมากไม่กล้าเข้าป่ากันอีก จอมโจรองคูลีมาลจึงออกจากป่าไปฆ่าผู้คนในหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงพากันหนีเข้ากรุงสรวัดถิ กราบร้องทุกข์ต่อพระเจ้าปเสนทิโกศลให้ทรงทราบ พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงจัดกำลังทหารออกปราบปราม ฝ่ายคัคคะพราหมณ์ได้ยินว่าพระราชาราชจะออกปราบโจร จึงกลับมาขอร้องนางพราหมณ์ภรรยาว่าจอมโจรนั้น แท้จริงคืออหิงสกุมารบุตรของตน นางพราหมณ์ขอร้องให้คัคคะพราหมณ์ไปช่วยยอหิงสกุมาร แต่คัคคะพราหมณ์ไม่กล้าไปช่วย เพราะคิดว่าไม่ควรวางใจคน 4 จำพวก คือ โจร เพื่อนเก่า พระราชา และผู้หญิง แต่ด้วยความรักของมารดาที่มีต่อบุตร เมื่อหมดหนทางที่จะช่วยเหลือได้นางพราหมณ์จึงตัดสินใจไปบอกข่าวแก่อหิงสกุมารด้วยตนเอง

เช้าตรู่วันเดียวกันนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงตรวจดูสรรพสัตว์ทั่วจักรวาล ได้เห็นองคูลีมาลปรากฏในพระญาณ ทรงทราบว่า หากพระองค์ไปโปรดองคูลีมาลจะออกบวชแต่หากพระองค์ไม่โปรดองคูลีมาลจะฆ่ามารดาแล้วไปสู่อเวจีมหานรก เช้าวันนั้นพระพุทธองค์จึงทรงเสด็จไปตามเส้นทางในถิ่นขององคูลีมาลเมื่อผ่านคนเลี้ยงโค พวกคนเลี้ยงโคก็กราบทูลห้ามไม่ให้พระองค์เสด็จต่อไป เพราะแม้บุรุษมากถึง 40 คน ก็ยังถูกองคูลีมาลฆ่าตายหมด พระพุทธเจ้าทรงสดับแล้วก็ทรงนิ่งเสียแล้วเสด็จดำเนินต่อไปจนถึงป่าชาลิวัน ฝ่ายองคูลีมาล วันนี้นำกำลังจะฆ่ามนุษย์ได้ครบหนึ่งพันคน บังเอิญคนที่ผ่านมาให้องคูลีมาลฆ่าเป็นคนที่หนึ่งพันนี้กลับเป็นมารดาของตนเอง องคูลีมาลเงื้อมดาบวิ่งเข้าใส่มารดาหมายจะฆ่าและตัดเอานิ้ว นางพราหมณ์เห็นลูกชายถือดาบวิ่งเข้าใส่ก็ตกใจ รีบวิ่งหนีทันที พระพุทธเจ้าจึงทรงดำเนินไปขวางทางไว้

องคูลีมาลเห็นพระพุทธเจ้าก็เปลี่ยนใจ คิดจะฆ่าพระพุทธเจ้าแทนมารดาของตน เมื่อคิดดังนั้นแล้วจึงถือดาบและโล่ผูกสอดแล่งธนู ติดตามพระผู้มีพระภาคเจ้าไป พระพุทธเจ้าทรงบันดาลอิทธิกสังขารทำให้องคูลีมาลไปไม่อาจทันพระองค์ผู้เสด็จไปตามปกติได้ องคูลีมาลห้อยตะปิงไปเติมกำลังขณะที่ไล่ตามจะถึงอยู่แล้ว ก็เห็นเหมือนพระองค์ดำเนินห่างออกไปไกล แต่ก็ไม่ลดละความพยายาม

ทุ่มเมกำลังวิ่งไปตามสุดความสามารถ พระพุทธเจ้าทรงบันดาลให้เกิดแม่น้ำบ้าง หล่มบ้าง เลนบ้าง ขวางหน้าองค์ลิมลิตลอดระยะ 3 โยชน์ จนเขารู้สึกเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าเต็มที คิดว่าน่าอัศจรรย์จริงหนอ เรานี้มีกำลังดุจพระยาช้างสารถึง 7 เชือก แต่วันนี้วิ่งจนสุดกำลังแล้วยังไม่อาจทันสมณะผู้เดินไปตามปกตินี้ได้คิดดังนี้แล้วองค์ลิมลิตจึงหยุดยืนแล้วกล่าวกับพระพุทธเจ้าว่า

“สมณะ จงหยุดก่อน สมณะ ท่านจงหยุดก่อน”

พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า

“เราหยุดแล้ว องค์ลิมลิต แต่ท่านลียังไม่หยุด”

องค์ลิมลิตคิดในใจว่า ได้ยินว่าสมณะศากยบุตรผู้นี้เป็นคนพูดจริง แต่ที่ท่านเดินไปอยู่แท้ ๆ กลับพูดว่า เราหยุดแล้ว ส่วนเราผู้หยุดอยู่ ท่านกลับพูดว่า ท่านลียังไม่หยุด จึงตะโกนถามไปด้วยความสงสัยว่า

“ดูก่อนสมณะ ท่านกำลังเดินไปกลับกล่าวว่าเราเราหยุดแล้ว ส่วนเราผู้หยุดอยู่ ท่านกลับกล่าวว่าเรายังไม่หยุด ท่านกล่าวมานั้นหมายถึงสิ่งใด”

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสว่า

“ดูกร องค์ลิมลิต เราเว้นจากการฆ่าสรรพสัตว์ได้แล้วจึงชื่อว่าหยุดแล้ว ส่วนเธอยังมีกิจในการฆ่า จึงชื่อว่ายังไม่หยุด แม้ว่าบัดนี้เธอจะหยุดยืนอยู่ แต่เธอก็ต้องวิ่งต่อไปในนรก เปรต อสุรกายและเดรัจฉานในภายหน้า”

องค์ลิมลิตได้ฟังดังนั้นก็ถูกคิดได้ จึงทิ้งดาบและอาวุธลงในเหวลึก กราบทูลขอบรรพชา พระพุทธเจ้าจึงทรงบรรพชาองค์ลิมลิตด้วยเอหิภิกขุ จากนั้นพระองค์ลิมลิตก็ตามเสด็จกลับพระเชตะวัน ทาดานพระเจ้าปเสนทิโกศล ได้นำขบวนทหาร 500 ออกมาปราบจระองค์ลิมลิต เมื่อเสด็จผ่านพระเชตะวันมหาวิหาร จึงเสด็จเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าในพระอาราม กราบทูลราชกิจให้พระพุทธเจ้าทรงทราบ พระพุทธเจ้าทรงตรัสถามว่า

“ดูก่อนมหาบพิตร ถ้าบัดนี้้องค์ลิมลิตปลงผมและหนวด ครองผ้ากาสาเยบวชเป็นบรรพชิต เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการพูดเท็จ ฉันทตอาหารหนเดียว และประพฤติพรหมจรรย์ มหาบพิตรจะอย่างไรกับเขา”

พระเจ้าปเสนทิโกศลกราบทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันจะให้และบำรุงเขาอย่างสมณะ แต่องค์คุณคือนั้นเป็นคนทุศีล จะมีความสำรวมด้วยศีลได้ที่ไหน”

พระพุทธเจ้าจึงทรงยกพระหัตถ์ชี้ให้ดูพระองค์คุณคือนั่งอยู่ไม่ไกลนัก ตรัสบอกว่า

“มหาราช นั้นไง องค์คุณคือนั้น”

พระเจ้าปเสนทิโกศลและทหารผู้ติดตามพากันตกใจ สะดุ้งหวาดกลัวไปตาม ๆ กัน พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า

“อย่ากลัวเลย องค์คุณคือนั้นเป็นผู้ไม่มีภัยต่อใคร ๆ อีกต่อไปแล้ว”

พระเจ้าปเสนทิโกศลเข้าไปถามพระภิกษุรูปนั้นจนแน่ใจว่าเป็นโจรองค์คุณคือนั้นที่กลับใจแล้วจริง ๆ พระองค์จึงทรงปลดผ้าคาดเอวออกถวาย และพระเจ้าปเสนทิโกศลได้กราบทูลสรรเสริญพระบรมศาสดาว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นำอัศจรรย์นักที่พระองค์ไม่ได้ทรงใช้พระอาญา ไม่ทรงใช้ศาสตราวุธ แต่พระองค์ก็ทรงทรมานบุคคลที่ใคร ๆ ทรมานไม่ได้ ทรงยังบุคคลที่ใคร ๆ ให้สงบไม่ได้ให้สงบได้ ทรงยังบุคคลที่ใคร ๆ ให้ดับไม่ได้ให้ดับได้”

พระองค์คุณคือนั้น นับจากได้เข้ามาบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาแล้ว ก็ได้รับความทุกข์ลำบาก เมื่ออภิณฑตผู้คนที่ยังกลัวก็แตกตื่นหนีกันซุลมุนวุ่นวาย ส่วนชนผู้โกรธแค้นก็ขึงว้างก้อนหินท่อนไม้ ก้อนกรวด ใส่ท่านด้วยความโกรธ บ้างก็ฉีกผ้าสังฆาฏิ บ้างก็ทุบบาตร แต่ท่านก็อดทนเรื่อยมาวันหนึ่ง พระองค์คุณคือนั้นก็หลีกหนีออกมาบำเพ็ญความเพียรอย่างสม่ำเสมอ ในที่สุดท่านก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

บทที่ 5 พระพุทธเจ้าผจญนางจิญจมาณวิกา ทรงชนะมารยาสตร์ ด้วยปาริสุทธิ์แห่งพุทธะ

กัตตะวานะ กัฏฐะมุทะรัง อิวะ คัพภินียา

จิญจาเย ทูฏฐะวะจะนัง ชะยะกายะมัชฌเม

สันเตนะ โสมะวิธินา ชิตะวา มุนินโท

ตันเตชะสา ภาวะตุ เต ชะยะมังคะลานิ

สมเด็จพระผู้มีพระภาค พระจอมมุนิทรงชนะคำกล่าวใส่ร้ายท่ามกลางชุมชน ของนางจิญจมาณวิกา ผู้ผูกท่อนไม้ซ้อนไว้ที่ท้องแสร้งทำเป็นหญิงมีครรภ์ ด้วยความจริง ด้วยความสงบเยือกเย็น ด้วยวิธีสมาธิอันงาม และด้วยเดชของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ขอชัยมงคลทั้งหลายจงมีแก่ท่านทุกเมื่อ

เรื่องเล่าพุทธชัยมงคลคาถาบทที่ 5 กล่าวถึงชัยชนะของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งที่ถูกสาวิกาของพวกเดียรฉัตร คือนางจิญจมาณวิกาใส่ร้าย ทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียง โดยกล่าวหาว่าพระพุทธเจ้าทำให้นางท้อง แต่ในที่สุดความจริงก็ปรากฏและนางจิญจมาณวิกา ก็ถูกรณีสืบไป คาถาบทนี้นิยมใช้สำหรับการเอาชนะการถูกใส่ร้ายป้ายสีต่าง ๆ ที่มาของชัยชนะครั้งนี้มีดังนี้

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงเริ่มประกาศพระพุทธศาสนาแล้วนั้น ได้มีมหาชนผู้เลื่อมใสศรัทธาออกบวชจนมีดวงตาเห็นธรรมกันเป็นจำนวนมาก พระสาวกก็มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น พุทธศาสนาแผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง พระเกียรติคุณของพระพุทธองค์จรขยายไปไกล ยิ่งศาสนาพุทธแผ่ขยายไปมากเท่าไรพวกเดียรฉัตร ซึ่งเป็นนักบวชนอกพุทธศาสนา ก็เสื่อมลาภสักการะมากขึ้นเท่านั้น เพราะมหาชนเปลี่ยนมาศรัทธาในพระพุทธองค์แทน ในการประกาศพุทธศาสนาพรรษาที่ 7 พวกเดียรฉัตรจึงคิดหาวิธีกำจัดพระพุทธองค์ โดยใช้สาวิกาผู้ใกล้ชิดนางหนึ่งชื่อ จิญจมาณวิกา ซึ่งเป็นหญิงรูปงาม ความงามของนางนั้นเปรียบดังเทพอัปสรในสรวงสวรรค์และเป็นหญิงที่พร้อมด้วยเล่ห์เหลี่ยมและมารยา พวกเดียรฉัตรออกอุบายให้นางจิญจมาณวิกาไปใส่ร้ายพระพุทธเจ้า ซึ่งนางจิญจมาณวิกา ก็รับอาสาทำตามแผนนั้น

เมื่อนางจิญจมาณวิกาได้รับแผนการจากสำนักเดียรฉัตรแล้ว เย็นวันนั้นนางก็แต่งตัวสวย นุ่งห่มผ้าสีเหมือนแมลงค่อมทอง ถือของหอมและดอกไม้ มุ่งหน้าไปสู่พระเชตวันมหาวิหาร เดินสวนกับสาวกที่ฟังธรรมเสร็จและกำลังเดินออกจากวัดแล้วแอบไปพักในวัดขอเดียรฉัตรที่อยู่ใกล้กับวัดพระเชตวัน หลายวันเข้าสาวกนั้นก็ถามว่านางจะไปไหน นางก็แสร้งตอบเป็นปริศนาว่า **“ท่านจะรู้ไปทำไมว่าฉันจะไปไหน”** ครั้นเวลาเช้า นางก็แอบเข้าไปอยู่ในวัดพระเชตวัน แล้วทำที่เป็นเดินออกจากวัดเพื่อกลับไปสู่พระนคร เดินสวนทางกับสาวกที่กำลังมุ่งหน้าไปทำบุญ ทำให้ผู้คนเข้าใจว่านางนอนค้างอยู่ในวัด เมื่อมีคนถามว่านางไปพักที่ไหนมา นางก็แสร้งตอบเป็นปริศนาอีกว่า **“ท่านจะรู้ไปทำไมว่าฉัน**

ไปพักที่ไหนดมา” นางจัญจมาณวิกาอดทนกับประทุติเช่นนี้อยู่ 1 – 2 เดือน นางก็เปลี่ยนตอบว่า “เราพักในคันธกุฎีเดียวกับพระสมณโคดม” ผู้คนเริ่มสงสัยว่าถ้อยคำของนางจัญจมาณวิกาพูดนั้น จริงหรือไม่จริง บางคนไม่เชื่อในคำพูดของนาง แต่บางคนก็เริ่มสงสัยว่านางอาจจะพูดความจริง จึงเริ่มมีเสียงวิพากษ์และหนาหูขึ้นทุกวัน จนเวลาผ่านไปเป็น 3 – 4 เดือน นางจัญจมาณวิกาเอาผ้ามาพันท้องให้สูงขึ้น ให้ผู้คนเข้าใจว่านางเริ่มตั้งครรภ์ ยิ่งเวลาผ่านไปนางก็ทำท้องให้ใหญ่ขึ้น จนเวลาผ่านไป 8 – 9 เดือน นางก็ผูกไม้กลมไว้ที่ท้อง ให้ผ้าห่มทับไว้และใช้ไม้คางโคทุบหลังมือและหลังเท้าให้บวมโต ทำอาการเหมือนคนท้องแก่ วันหนึ่ง เมื่อพระพุทธเจ้าแสดงธรรมท่ามกลางสาธุชนอยู่บนธรรมาสน์ นางจัญจมาณวิกาไปยืนอยู่ตรงหน้าแล้วกล่าวว่า

“พระสมณะ พระองค์อย่ามีวแต่แสดงธรรมอยู่เลย บัดนี้หม่อมฉันครรภ์ครบกำหนดใกล้จะคลอดแล้ว ขอพระองค์ช่วยจัดหาสถานที่คลอดลูกของเราแห่งหม่อมฉันด้วยเถิด หากพระองค์ไม่ทำเองก็ตรัสให้พระเจ้าโกศลหรืออนาถบิณฑิกเศรษฐีหรือนางวิสาขา ให้ช่วยจัดหาสถานที่คลอดแก่หม่อมฉันด้วยเถิด”

พระพุทธเจ้าทรงหยุดแสดงธรรมทรงมีพระอาการสงบนิ่ง พระพักตร์เรียบเป็นปกติ มหาชนที่ศรัทธาในพระองค์ก็นิ่งอยู่ ส่วนผู้ที่ศรัทธาไม่แก่กล้า ก็เริ่มหวั่นไหว ครั้งนั้น พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธดำรัสตอบว่า

“น้องหญิง คำที่เจ้ากล่าวมานั้น จะจริงหรือไม่ เราและเจ้าเท่านั้นย่อมรู้อยู่”

นางจัญจมาณวิกา ก็ย้อนว่า

“ก็ใช้ละสิ เรายุ่กันสองคน เพราะเราทำกันสองคนเท่านั้นนี่”

ขณะนั้นเอง บันฑุกัมพลศิลาสนของท้าวสักกเทวราชก็แสดงอาการร้อน ท้าวสักกเทวราชทรงตรววจดูก็ทราบว นางจัญจมาณวิกา กำลังกล่าวตู่ใส่ความพระพุทธเจ้าอยู่ พระองค์จึงเสด็จพร้อม กับเทพบุตร 4 องค์ ทรงรับสั่งให้เทพบุตรแปลงเป็นหนูเข้าไปกัดเชือกที่ผูกท่อนไม้กลมหน้าท้องของ นางจัญจมาณวิกา เมื่อเชือกถูกกัดขาด พร้อมกับเกิดลมพัดขึ้นตีผ้าปลิวสะบัด ไม้กลมก็ปลัดตกลงบน หลังเท้าของนางจัญจมาณวิกาจนปลายเท้าทั้ง 2 ข้างแตกเลือดลาด มหาชนที่เฝ้าฟังธรรมอยู่ก็รู้ความจริง พวกกันทุบตีขับไล่ นางจัญจมาณวิกาออกมาจากพระวิหารด้วยความโกรธ นางจัญจมาณวิกาวิ่งหนีออกมาจากพระวิหาร แต่ครั้นออกไปพ้นจากพระเนตรของพระพุทธองค์ พระธรรมีหนา 240,000

โยชน์ ก็ไม่อาจรองรับกรรมอันชั่วของนางได้ จึงแยกออกเป็นช่อง เปลวไฟจากนรกก็พวยพุ่งขึ้นมาดูด ร่างนางไปรับโทษทัณฑ์ในเวจิมทานรกทันที

บทที่ 6 พระพุทธเจ้าผจญสังกนิครนถ์

สัจจัง วิหายะ มะตีสัจจะกาวาทะเกตุง

วาทาภิโรปีตะมะนัง อะตอ์นธะภูตัง

ปัญญาปะทีปะชะลิตโต ชิตะวา มุนินโท

ตันเตชะสา ภาวะตุ เต ชะยะมังคะลานิ

สมเด็จพระผู้มีพระภาค พระจอมมุนิทรงชนะสังกนิครนถ์ ผู้เชิดชูลัทธิของตนว่าจริงแท้ อย่างเลิศลอย ราวกับชูธงขึ้นฟ้า ผู้มุ่งได้วาทะกับพระองค์ ด้วยพระปัญญาอันเป็นเลิศดุจประทีปอัน โขติช่วง ด้วยเทศนาญาณวิถิ และด้วยเดชของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ขอชัยมงคลทั้งหลายจงมี แก่ท่านทุกเมื่อ

เรื่องเล่าพุทธชัยมงคลคาถาบทที่ 6 กล่าวถึงชัยชนะของพระพุทธเจ้าที่มีต่อสังกนิครนถ์ เป็นการเอาชนะกันด้วยความแยบคายทางปัญญา คาถาบทนี้นิยมใช้สำหรับการโต้เถียงและการโต้ว่าที่ ต่าง ๆ ที่มาของชัยชนะครั้งนี้ มีดังนี้

ในครั้งพุทธกาลนั้น มีศาสนาที่รุ่งเรืองอีกศาสนาหนึ่ง เรียกว่า ศาสนาเซน มีมหาวิระหรือ ท่านนิครนถ์นาฏบุตรเป็นศาสดา นักบวชของศาสนาเซนนี้เรียกว่า นิครนถ์ ทั้งพุทธศาสนาและศาสนา เซน ต่างก็มีผู้นับถืออยู่มากมาย แต่ศาสดาทั้งสองศาสนากลับไม่เคยพบหน้ากันเลยแม้แต่ครั้งเดียว สำหรับที่เมืองเวสาลี ก็มีอาจารย์นิครนถ์หญิงคนหนึ่งและชายอีกคนหนึ่งต่างเล่าเรียนวาทะกับคนละ 500 ทั้งสองได้ต่อกันด้วยปัญญาอันยอดเยี่ยมไม่มีผู้ใดแพ้ชนะ กษัตริย์ลิจฉวีจึงเชิญทั้งสองให้อยู่เป็น อาจารย์ของพระกุมาร ต่อมานิครนถ์ทั้งสองได้อยู่ร่วมกันมีบุตร 1 คน และธิดา 4 คน ธิดาทั้ง 4 คนนั้น เป็นบัณฑิต ต่อมาได้ได้วาทะกับพระสารีบุตรแล้วพ่ายแพ้ ทั้งสี่จึงเข้าไปบวชในสำนักพระภิกษุณีและ ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ส่วนบุตรชายอีก 1 คนนั้นชื่อสังกนิครนถ์ เป็นผู้มีปัญญามากเพราะได้เล่า เรียน 1,000 วาทะจากบิดามารดาและยังได้ไปร่ำเรียนจากสำนักอื่น ๆ อีก ต่อมาก็ได้เป็นอาจารย์ของ พระกุมารกษัตริย์ลิจฉวี (ในพระอรรถกถา พระพุทธเจ้าทรงเรียนสังกนิครนถ์ว่า อัคคิเวสสนะ)

ในยุคนั้นมีอาจารย์นิครนถ์ผู้มีปัญญาจำนวนมาก เช่น ท่านปุรณะกัสสปนิครนถ์ ท่านมักขลิโคสานนิครนถ์ ท่านอชิตเกสภนิครนถ์ ท่านปุกุระกัจจายนะนิครนถ์ ท่านสญชัยนิครนถ์และท่านเวลัฏฐบุตรนิครนถ์ แต่ผู้ที่มีปัญญามากที่สุด มีไหวพริบ มีวาจาแหลมคม จนอาจารย์นิครนถ์อื่น ๆ ไม่มีใครสู้วาทะได้ก็คือ สัจจกนิครนถ์ สัจจกนิครนถ์มีความทะนงตนเองว่าเป็นผู้รู้มาก จนต้องเอาแผ่นเหล็กมารัดท้องไว้ เกรงว่าท้องจะแตกตายเนื่องจากภายในท้องของตนเองมีความรู้อยู่มากมาย ด้วยความหลงตัวเอง สัจจกนิครนถ์กล้าประกาศว่า ทิวทั้งเวสาลีไม่มีสมณะ พราหมณ์ คณาจารย์ หรือแม้แต่พระอรหันต์องค์ใด ที่มีปัญญาสูงส่งสามารถโต้ตอบปัญหาที่เขาได้โดยไม่ประหมา ห้วนไหว เขาคุยอวดอ้างถึงขั้นว่า อย่าว่าแต่มนุษย์เลยแม้เสาศิลาหากองโต้ตอบปัญหาด้วย เสา นั้นยังต้องประหมา สะทกสะท้านห้วนไหว ด้วยความเชื่อมั่นความรู้ของตน สัจจกนิครนถ์ก็มักจะคอยหาเรื่องโต้ตอบปัญหาต่าง ๆ กับบรรดาพระสาวกอยู่เสมอ

วันหนึ่ง สัจจกนิครนถ์ได้พบกับพระอัสสชิเถระผู้เป็นอาจารย์ของพระสารีบุตร เขาได้ถามว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนอะไร พระอัสสชิตอบว่า “**ขันธ 5 ไม่เที่ยง ไม่ใช่ตัวตนของเรา**” สัจจกนิครนถ์มีความเห็นเป็นตรงกันข้าม จึงประกาศจะเอาชนะพระพุทธเจ้าด้วยวาทะ พร้อมด้วยศิษย์ที่เป็นเจ้าลิจฉวีประมาณ 500 คน จึงไปถามปัญหากับพระพุทธเจ้าที่ป่ามหาวัน

สัจจกนิครนถ์ :

“ดูก่อน พระสมณโคดม ได้ยินที่ท่านสอนเรื่องขันธ 5 ไม่เที่ยง ไม่ใช่ตัวตนของเรา ใช่หรือไม่”

พระพุทธเจ้า :

“ดูก่อน อัคริเวสสนะ คำสอนของเราคือ รูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง รูปไม่ใช่ตัวตนของเรา เวทนาไม่ใช่ตัวตนของเรา สัญญาไม่ใช่ตัวตนของเรา วิญญาณไม่ใช่ตัวตนของเรา สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่ใช่ตัวตนของเรา ดังนี้”

สัจจกนิครนถ์ :

“ดูก่อนพระโคดม ธรรมดาพืชพันธุ์ เจริญงอกงามได้เพราะอาศัยแผ่นดินฉันใด บุคคลก็ย่อมต้องมีรูป มีเวทนา มีสัญญา มีสังขาร และมีวิญญาณเป็นตัวตนของเรา ฉะนั้น”

พระพุทธเจ้า :

“ดูก่อน อัคริเวสสนะ ท่านเชื่อว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณเป็นตัวตนของเรา ดังนี้หรือ”

สัจจกนิครนถ์ :

“ถูกแล้ว พระโคตม”

พระพุทธเจ้า :

“ดูก่อน อัคริเวสสนะ ถ้าอย่างนั้นเราจักสอบถามท่านว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลและพระเจ้าอชาตศัตรู อาจฆ่าคนที่ควรฆ่า เนรเทศคนที่ควรเนรเทศ พึงให้คุณให้โทษบุคคลในพระราชอาณาเขตของพระองค์ ใช่หรือไม่”

สัจจกนิครนถ์ :

“ถูกแล้วพระโคตม อย่าว่าแต่พระเจ้าปเสนทิโกศลและพระเจ้าอชาตศัตรูเลย แม้วิชชีและมัลลาก็อาจฆ่าคนที่ควรฆ่า เนรเทศคนที่ควรเนรเทศ ในแว่นแคว้นของตนได้เช่นกัน”

พระพุทธเจ้า :

“ดูก่อน อัคริเวสสนะ ถ้าเช่นนั้นจะกล่าวว่ารูปเป็นตัวตนของเรา ได้อย่างไร หากว่ารูปเป็นของเรา เราก็ต้องเป็นผู้กำหนดรูปของเรามีใช่หรือไม่”

พระพุทธเจ้าตรัสถามซ้ำ สัจจกนิครนถ์ก็ยั้งนิ่งเฉย

พระพุทธเจ้า :

“ดูก่อน อัคริเวสสนะ บัดนี้ไม่ใช่กาลที่ท่านควรจะนิ่งอยู่ ท่านรู้หรือไม่ว่าผู้ใดอันตถาคตถามปัญหาที่ขอบแก่เหตุแล้วถึง 3 ครั้ง มิได้แก้ศัรณะของผู้นั้นจะแตกเป็น 7 เลี้ยง”

สัจจกนิครนถ์ได้ฟังก็ตกใจกลัวจนขนลุกชัน กราบพูลว่า พระโคตมผู้เจริญของท่านจงถามต่อเถิดข้าพเจ้าจักแก้ ณ บัดนี้

พระพุทธเจ้า :

“ดูก่อน อัคคีเวสสนะ ท่านเชื่อว่ารูปเป็นตัวตนของเรา แสดงว่า
ท่านมีอำนาจในรูปของท่าน ดังนี้หรือ”

สัจจกนิครนถ์ :

“มิได้เลย พระโคตมผู้เจริญ”

พระพุทธเจ้า :

“ดูก่อน อัคคีเวสสนะ ท่านเชื่อว่า เวทนา สัญญา สังขาร และ
วิญญาณ เป็นตัวตนของเรา ดังนั้น ท่านจึงมีอำนาจในเวทนา สัญญา
สังขาร และวิญญาณ ว่าเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณของเรา จง
เป็นอย่างนั้นเถิด อย่าเป็นอย่างนี้เลย ดังนี้หรือ”

สัจจกนิครนถ์ :

“มิได้เลย พระโคตมผู้เจริญ”

พระพุทธเจ้า :

“ดูก่อน อัคคีเวสสนะ ดังนั้นท่านจะว่า รูป เวทนา สัญญา
สังขาร และวิญญาณ เที่ยงหรือไม่เที่ยง”

สัจจกนิครนถ์ :

“ไม่เที่ยง”

พระพุทธเจ้า :

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

สัจจกนิครนถ์ :

“สิ่งนั้นเป็นทุกข์”

พหุณี ปณฺฑิต ชีวะ

พระพุทธเจ้า :

“สิ่งใดที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนอยู่ ควรหรือที่จะเห็นว่าสิ่งนั้นเป็นของเรา เป็นตัวตนของเรา”

สัจจนิกครนถ์ :

“ข้อนั้นไม่ควรเลย พระโคตมผู้เจริญ”

พระพุทธเจ้า :

“ดูก่อน อคคีเวสสนะ ผู้ใดติดทุกข์ เข้าถึงทุกข์แล้ว กล้ากลืนทุกข์แล้ว ยังเห็นว่าทุกข์นั้นเป็นของเรา มีอยู่หรือ”

สัจจนิกครนถ์ :

“ไม่มีเลย พระโคตม”

พระพุทธเจ้า :

“ดูก่อน อคคีเวสสนะ เมื่อเป็นอย่างนี้ ท่านติดทุกข์ เข้าถึงทุกข์ กล้ากลืนทุกข์แล้ว ยังตามเห็นทุกข์ว่านั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นตัวตนของเรา ดังนี้หรือ”

สัจจนิกครนถ์ :

“มิใช่เลย พระโคตมผู้เจริญ”

พระพุทธเจ้า :

“ดูก่อน อคคีเวสสนะ บุรุษต้องการแก่นไม้ ถือเอาमितคมเข้าสู่ป่า เขาไปตัดฟันต้นกล้วยใหญ่ต้นหนึ่ง เขาก็ไม่พบแม้แต่กระพี้และแก่น ฉันทิดูก่อน อคคีเวสสนะ ท่านอันเราชักใช้ไล่เลี้ยง ก็วางเปล่าถ้อยคำของตนเองเหมือนต้นกล้วย ฉันทัน ท่านกล่าววาจาในที่ชุมชนเมืองเวสาลีว่า ไม่มีสมณะ พราหมณ์ คณาจารย์หรือแม้แต่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ใด ที่ได้ตอบกับท่านได้โดยไม่เกิดอาการประหมา ไม่หวั่นไหว ไม่มีเหงื่อไหลจากรักแร้ แม้แต่คนเดียว ดูก่อน อคคีเวสสนะ บัดนี้ หยาดเหงื่อของท่านหยาดหยดจากหน้าผากลงมายังผ้าห่มแล้วตกที่พื้น ส่วนเหลือของเราหาไม่มี”

สัจจนิกรณถ์นั่งนึ่ง คอดก ก้มหน้าหมดปฏิภาณ พ่ายแพ้แก่พุทธปัญญาของพระพุทธองค์ และได้นิมนต์พระพุทธเจ้าไปรับภัตตาหารที่อารามของตนเองในเช้าวันรุ่งขึ้น

บทที่ 7 พระพุทธเจ้าผจญนันทโพนันทนาคราช

นันทโพนันทะภูษะคัง วิพุธัง มะหิทธิง
 ปุตเตนะ เถระภูษะเคนะ ทะมาปะยันโต
 อิทฐปะเทสะวิธินา ชิตะวา มุนินโท
 ตันเตชะสา ภาวะตุ เต ชะยะมังคะลานิ

สมเด็จพระผู้มีพระภาค พระจอมมุนีทรงชนะพญานาคชื่อนันทโพนันทะ ผู้หลงผิดและมีฤทธิ์มาก ด้วยทรงแนะนำวิธี และ อิทธิฤทธิ์แก่พระโมคคัลลานะ พระเถระภุชงค์ พุทธบุตร ให้ไปปราบจนเชื่อง และด้วยเดชของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ขอชัยมงคลทั้งหลายจงมีแก่ท่านทุกเมื่อ

เรื่องเล่าพุทธชัยมงคลคาถาบทที่ 7 กล่าวถึงชัยชนะของพระพุทธเจ้าที่มีต่อนันทโพนันทนาคราช พระพุทธองค์ทรงมอบหมายให้พระโมคคัลลานะ อัครสาวกเบื้องซ้าย ใช้อิทธิฤทธิ์ทรมานจนนันทโพนันทนาคราชพ่ายแพ้ไป คาถาบทนี้นิยมใช้สำหรับการเอาชนะด้วยเล่ห์เหลี่ยมต่าง ๆ ที่มาของชัยชนะครั้งนี้ มีดังนี้

สมัยหนึ่งเวลาใกล้รุ่ง ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร พระองค์ได้ทรงตรวจดูสรรพสัตว์ในหมื่นโลกธาตุด้วยพระสัพพัญญุตญาณ ก็ได้เห็นพญานาคนามว่า นันทโพนันทะเป็นนาคที่ดุร้ายและมีมีจฉาทิภูติ แต่เป็นผู้เคยได้สร้างสมบารมีไว้มาก หากพระองค์เสด็จไปโปรดนันทโพนันทนาคราชก็มีวิสัยจะได้บรรลุธรรม พระพุทธองค์จึงทรงตรัสเรียกพระอานนท์มา บอกว่าวันนี้จะไปรับภัตตาหารที่บ้านของอนาถบิณฑิกเศรษฐี แต่พระองค์จะเสด็จไปเทวโลกก่อน พระอานนท์จึงบอกแก่ภิกษุ 500 ให้ตามเสด็จไปยังเทวโลกด้วยกายเนื้อ ขณะนั้น นันทโพนันทนาคราช กำลังอยู่บนรัตนบัลลังก์ทิพย์ ห้อมล้อมด้วยหมู่ทวารบาลที่มั่งสุราอาหารทิพย์อย่างเบิกบานใจ ครั้นเงยหน้าขึ้นมองในนภากาศก็เห็นพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระภิกษุ 500 กำลังจะเหาะข้ามยอดวิมานของตน บ่ายหน้าไปยังดาวดึงส์เทวโลก นันทโพนันทนาคราชรู้สึกโกรธแค้น ดำริว่าสมณะหัวโล้นเหล่านี้คงจะเหาะไปดาวดึงส์สวรรค์ แต่การเหาะห้ามหัวของเรา ฟันละอองที่ติดเท้าก็จะร่วงใส่เรา บัดนี้เราจะขัดขวางสมณะเหล่านี้ ไม่ให้เหาะข้ามวิมานเราไปอย่างเด็ดขาด

เมื่อคิดได้ตั้งนั้นพญานาคราชก็ลุกขึ้นไปยังเชิงเขาสิเนรุ เนรมิตกายใหญ่โต ขนรอบเขาสิเนรุ มาศที่สูง 84,000 โยชน์ เอาไว้ 7 รอบ แล้วแผ่พังพานปิดดาวดิงส์ที่อยู่เหนือยอดเขาสิเนรุมาศเอาไว้ ไม่ให้มองเห็น ท่านรัฐบาลภิกษุเห็นผิดปกติ กราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “เมื่อก่อนข้าพระองค์ยืนอยู่ตรงนี้ สามารถมองเห็นภูเขาที่อยู่ล้อมสิเนรุมาศและได้เห็นสวรรค์ชั้นดาวดิงส์ได้เห็นเวชยันต์ปราสาท แต่มาบัดนี้ไม่เห็นอะไรเลย ไม่ทราบว่าเป็นเพราะเหตุอะไรพระเจ้าข้า” เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสบอกเหตุว่า เกิดจากนั้นโทปนันทนาคราช มาแสดงฤทธิ์ปิดดาวดิงส์ไว้ ท่านรัฐบาลภิกษุจึงกราบทูลขอเป็นผู้ทรงมานันโทปนันทนาคราชให้สิ้นฤทธิ์ แต่พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาต ลำดับนั้นภิกษุที่เหลือก็ขออาสาโดยลำดับ คือ ท่านภททิยะภิกษุ ท่านราหุลภิกษุ เป็นต้น กราบทูลขอเป็นผู้ทรงมานันโทปนันทนาคราช แต่พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงอนุญาต ด้วยทรงทราบว่าไม่ใช่วิสัยของพระอรหันต์ทั้งหลายที่จะทำลายทิฐิมานะของพญานาคผู้มีฤทธานุภาพมาก ครั้นเมื่อพระโมคคัลลานะทูลของอาสาจึงทรงอนุญาตพร้อมทั้งประทานพรให้มีชัยชนะแก่พญานาค

พระโมคคัลลานะเมื่อได้รับพุทธานุญาตแล้ว ก็เนรมิตกายเป็นพญานาคใหญ่กว่านั้น โทปนันทนาคราชถึง 2 เท่า มีพังพานประมารแสนโกฏิ แล้วขดกาบรอบสิเนรุมาศทับนั้นโทปนันทนาคราชไว้ 14 รอบ แล้ววางพังพานของตนลงบนยอดพังพานของนั้นโทปนันทนาคราช กดเข้ากับยอดเขาสิเนรุมาศ จนนั้นโทปนันทนาคราชแทบกระตุกแตก โกรธเกรี้ยวยิ่งนัก นั้นโทปนันทนาคราช จึงพ่นไฟพิษใส่พระโมคคัลลานะ พระโมคคัลลานะก็พ่นไฟพิษที่ร้อนแรงกว่ากลับคืนนั้นโทปนันทนาคราช ตกใจที่จู่ๆ ก็มีพญานาคใหญ่มาชนตหางพันทับร่างของตน เอาพังพานมากดทับ แถมสามารถพันคว้นและไฟพิษได้รุนแรงกว่าตน จึงเอ่ยวาจาถามว่าท่านนี้เป็นใคร พระเถระตอบว่า “นั่นแหละ เรานี้คือ โมคคัลลานะ อัครสาวกเบื้องซ้ายแห่งพุทธองค์” พญานาคราชจึงกล่าวว่า “ท่านเป็นสมณะ เหตุใดจึงมาทำร้ายข้าพเจ้า” พระโมคคัลลานะตอบว่า “เราทรมาณท่าน เพื่อให้ท่านละมิจฉาทีฎฐิ รู้จักบาปบุญคุณโทษ รู้จักคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ตลอดจนคุณของมารดาบิดาครูอาจารย์ ตัวท่านนั้นไม่สมควรที่จะมาลำแตงความโกรธในพระพุทธเจ้าและพระสาวกที่เหาะมาเพราะแม่สะอองพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็จะมีมงคลยิ่งนัก หาเป็นอัมงคลไม่” ว่าแล้วพระโมคคัลลานะก็คืนร่างเป็นพระภิกษุ

นั้นโทปนันทนาคราชได้ฟังพระโมคคัลลานะ ก็ยังไม่ละมิจฉาทีฎฐิ ยังคงคิดหาทางจะกำจัดพระเถระให้ได้อยู่ พระโมคคัลลานะรู้วาระจิตของพญานาค จึงแสดงปาฏิหาริย์ เดินเข้าไปในช่องหูขวาของนาคราชแล้วออกทางช่องหูซ้าย เข้าช่องหูซ้ายแล้วออกทางช่องหูขวา เข้าทางช่องจมูกขวา ออกทางช่องจมูกซ้ายเข้าทางช่องจมูกซ้ายแล้วแกทางช่องจมูกขวาทำให้พญานาคราชได้รับทุกขเวทนายิ่งนัก ลำดับนั้น นั้นโทปนันทนาคราชได้อ้าปากขึ้น พระโมคคัลลานะจึงเข้าไปในปากแล้วเดินจงกรมอยู่ภายในท้องพญานาคราช ทางด้านทิศตะวันออกบ้างรับความเจ็บปวดทรมาณมากขึ้นแต่ก็ยังไมยอมแพ้ พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “โมคคัลลานะ นาคนี้มีฤทธิ์มากนะ อย่าได้ประมาท” พระโมคคัลลานะกราบ

ทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้มีพญานาคราชเช่นนั้นโทปนันทะนี้ ตั้งร้อยกัฏฐิ ตั้งพันกัฏฐิ ตั้งแสนกัฏฐิ ข้าพระองค์ก็พึงทราบได้ ฝ่ายนั้นโทปนันทนาคราชคิดว่า เมื่อตอนพระเถระเข้าท้องไปนั้นตนเองไม่ทัน แต่ถ้าออกมาเวลานี้เราจะเคี้ยวพระเถระกิน คิดแล้วจึงกราบว่า “ขอท่านจงออกมาเถิด เดินไปๆ มาๆ ภายในท้อง ทำให้ข้าพเจ้าลำบากเลย”

พระโมคคัลลณะจึงเดินออกมาจากปาก เหาะออกมาอยู่ข้างนอกนั้นโทปนันทนาคราชเห็นได้ ทิจึงพันลมพิษทางจมูก ลมนี้แม้โดนต้นไม้ก็จะหักโค่นแต่กลับไม่อาจทำอันตรายแก่พระโมคคัลลณะได้ เนื่องจากพระโมคคัลลณะเป็นผู้เชี่ยวชาญในการเข้าและออกจตุตถฌานรวดเร็วเป็นยิ่งนักนั้น โทปนันทนาคราชเห็นว่าพระเถระนี้มีฤทธิ์ร้ายกาจ ไม่อาจต่อสู้ได้ จึงหลบหนีไป พระโมคคัลลณะจึงเนรมิตรูปกายเป็นพญาครุฑ บินไล่พญานาคไป พญานาคก็แปลงกายเป็นสัตว์ชนิดต่าง ๆ โดบ้าง เล็กบ้าง เพื่อหลบหนี พระเถระก็ติดตามมิได้ลุลละ เมื่อเห็นว่าไม่อาจหนีพ้น นั้นโทปนันทนาคราชจึงแปลงกายเป็นมาณพน้อยเข้าไปกราบแทบเท้าของพระเถระอย่างสิ้นพยศและกล่าววาทว่า “ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าของถึงท่านเป็นสรมะ” พระโมคคัลลณะกล่าวว่า “เราเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระพุทธเจ้าเป็นศาสดาของเรา เราฉะนั้น ท่านจงไปสำนักของพระพุทธเจ้าเพื่อยึดเอาพระองค์เป็นที่พึ่งที่ระลึกอันสูงสุดเถิด” แล้วพระเถระก็พานั้นโทปนันทนาคราชมาเฝ้าพระพุทธเจ้า

เมื่อไปถึง พญานาคก็ก้มลงกราบนมัสการพระพุทธองค์ กราบทูลว่า “ข้าพเจ้ามีมิถิภาตวิญญู เป็นพาล มิได้รู้จักบาปบุญคุณโทษ ขอพระองค์ได้โปรดโอฬาสกรรมในความผิดที่ได้ทำพลั้งพลาดเพราะอกุศลเข้าสิ่งจิตนั้นด้วยเถิด บัดนี้ข้าพเจ้าจะขอบูชาพระรัตนตรัยไปจนตราบชีวิตจะหาไม่” พระพุทธเจ้าจึงประทานศีล 5 แล้วเสด็จนำภิกษุไปสู่นอนาถบิณฑิกเศรษฐีต่อไป อนาถบิณฑิกเศรษฐีรู้เรื่องที่พระพุทธเจ้าให้พระโมคคัลลณะปราบพญานาคลงได้จึงได้ถวายสังฆทานฉลองชัยตลอด 7 วัน

บทที่ 8 พระพุทธเจ้าผจญพกาพหม

ทุกคาหะทิฏฐิภูชะเคนะ สุทัฏฐะหัตถัง

พริหมัง วิสุทธิชุตติมิทธิพะกาภิธานัง

ญาณาคะเทนะ วิธินา ชิตะวา มุนินโท

ตันเตชะสา ภาวะตุ เต ชะยะมังคะลานิ

สมเด็จพระผู้มีพระภาค พระจอมมุนิทรงชนะพหม ชื่อท้าวพกะ ผู้รัตรังทิฏฐิ คือ ความเห็นผิดไว้แนบแน่น โดยสำคัญผิดว่าตนบริสุทธิ์มีฤทธิ์รุ่งโรจน์ด้วยวิธิวางยาอันวิเศษ คือ เทศนาญาณ และด้วยเดชของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ขอชัยมงคลทั้งหลายจงมีแก่ท่านทุกเมื่อ

เรื่องเล่าพุทธชัยมงคลคาถาบทที่ 8 กล่าวถึงชัยชนะของพระพุทธเจ้าที่มีต่อท้าวพกาพรหม พรหมผู้เป็นใหญ่แห่งพรหมโลกเพราะพรหมผู้นี้หลงผิดว่าพรหมนี้เที่ยงและมีความสุขที่สุด คาถาบทนี้นิยมใช้สำหรับการเอาชนะผู้ใหญ่และผู้มีทิฐิมานะ ที่มาของชัยชนะครั้งนี้ มีดังนี้

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่โคนต้นรังใหญ่ในสุภควัน ใกล้เมืองอุกกัฏฐาทรงตรวจดู ด้วยสัมพัญญตญาณก็เห็นว่าท้าวพกาพรหมมีมิจฉาทิฐิ หลงเชื่อว่าพรหมโลกนี้เที่ยง ยั่งยืน มั่นคง มีความไม่เคลื่อนเป็นธรรมดาและพรหมนี้ไม่ต้องเกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ การเกิดเป็นพรหมนี้คือการพันทุกข์ เหตุที่ท้าวพกาพรหมมีมิจฉาทิฐินี้ก็เนื่องจากสมัยท่านเกิดเป็นมนุษย์ ได้บวชเป็นดาบส ประกอบกุศลกรรมและรักษามาณสมบัตติ เมื่อสิ้นชีวิตแล้วจึงอุบัติในพรหมโลก เมื่อแรกมาอุบัติในพรหมโลกนั้น ท้าวพกาพรหมอุบัติในพรหมโลกชั้นที่ 10 คือเวฬุผลาพรหม มีอายุ 500 กัป เมื่อจุติจากเวฬุผลาพรหมแล้วก็ไปอุบัติต่อในพรหมโลกชั้นที่ 9 คือ สุภกัณหาพรหม มีอายุ 64 กัป เมื่อจุติจากสุภกัณหาพรหม ก็ไปอุบัติต่อในพรหมโลกชั้นที่ 6 คือ ชั้นอาภัสราพรหม มีอายุอีก 8 กัป รวมแล้วท้าวพกาพรหมเกิดเป็นพระพรหมมาแล้วมากกว่า 500 กัป ด้วยกาลเวลาที่ยาวนานมากจนไม่อาจจดจำน้เอง ท้าวพกาพรหมจึงหลงเข้าใจว่าพรหมนี้เที่ยง ไม่เกิด แก่ และดับและสุขยิ่งกว่าพรหมนี้ไม่มีอีกแล้ว

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบวาระจิตของท้าวพกาพรหมพระองค์จึงหายไปจากโคนต้นรังและไปปรากฏในพรหมโลก ท้าวพกาพรหมเห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมาก็กราบทูลพระพุทธรองค์ว่า

“ดูกร ท่านผู้เฒ่าทุกข์ เชิญท่านสู่พรหมโลกนี้เถิด พรหมโลกนี้เที่ยงยั่งยืน มั่นคง แข็งแรง มีความไม่เคลื่อนเป็นธรรมดา พรหมโลกนี้ไม่ต้องเกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ สุขกว่าพรหมโลกนี้ไม่มีอีกแล้ว”

พระพุทธเจ้าทรงตรัสตอบว่า

“ดูกร พรหมผู้เจริญ ท่านกล่าวสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง กล่าวสิ่งที่ไม่ยั่งยืนว่ายั่งยืน กล่าวสิ่งที่ไม่มั่นคงว่ามั่นคง กล่าวสิ่งที่ไม่แข็งแรงว่าแข็งแรง กล่าวสิ่งที่มีความเคลื่อนเป็นธรรมดาว่ามีความไม่เคลื่อน พรหมโลกนี้มีทั้งเกิด ทั้งแก่ ทั้งจุติ ทั้งอุบัติ อยู่เป็นปกติ แต่ท่านกลับกล่าวว่าพรหมโลกไม่มีเกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ ดูกร ท่านผู้เจริญ ท่านกำลังหลงในอวิชชาแล้วหนอ”

ท้าวพกาพรหมกล่าวแย้งว่า

“ข้าแต่พระโคตม พวกข้าพระองค์มี 72 คน ล้วนได้ทำบุญมาดีแล้ว มีอำนาจเหนือคนเหล่าอื่น ก้าวล่วงพ้นจากความเกิดและความแก่ การเกิดเป็นพรหมนี้ชื่อว่าถึงพระเวทแล้ว ข้าแต่พระโคตม การเกิดเป็นพรหมนี้ เป็นการเกิดครั้งสุดท้าย ความสุขยิ่งกว่าพรหมนี้ไม่มีอีกแล้ว”

ครั้งนั้น มารก็เข้าสิงกายของพรหมบริวารผู้หนึ่ง กล่าวกับพระพุทธเจ้าว่า

“ดูกรรมนะ ท่านอย่ารุกรานท้าวพกาพรหมนี้เลย พกาพรหมผู้นี้เป็นมหาพรหม เป็นพรหมผู้เป็นใหญ่ปกครองพรหมโลก เป็นผู้สร้างโลกและสรรพสัตว์เป็นบิดาของสรรพสัตว์ทั้งหลาย ดูกรรมนะ สมณะและพราหมณ์เหล่าใด เป็นผู้ตีเตียนดิน เกลียดดิน เป็นผู้ตีเตียนน้ำ เกลียดน้ำ เป็นผู้ตีเตียนลม เกลียดลม เป็นผู้ตีเตียนสัตว์ เป็นผู้ตีเตียนเทวดา เกลียดเทวดา เป็นผู้ตีเตียนพรหม เกลียดพรหม ว่าพรหมนี้ไม่เที่ยง สมณะและพราหมณ์เหล่านั้นเมื่อกายแตกดับแล้ว ล้วนต้องไปเกิดในอบาย ดูกรรมนะ สมณะและพราหมณ์เหล่าใด เป็นผู้สรรเสริญดิน ชมเชยน้ำ เป็นผู้สรรเสริญไฟ ชมเชยไฟ เป็นผู้สรรเสริญลม ชมเชยลม เป็นผู้สรรเสริญสัตว์ เป็นผู้สรรเสริญเทวดา ชมเชยเทวดา เป็นผู้สรรเสริญพรหม ชมเชยพรหม สมณะและพราหมณ์เหล่านั้น เมื่อกายแตกดับแล้วก็จะไปอุบัติในพรหมโลก ดูกรรมนะ เพราะเหตุานั้น ท่านจงทำตามคำที่พกาพรหมบอกแก่ท่านเท่านั้น ท่านจงอย่าฝ่าฝืนคำของพกาพรหมเลย”

พระพุทธเจ้าทรงทราบว่ามารเข้าสิงในพรหม จึงมีพุทธดำรัสโต้ตอบมารว่า

“นี่แน่ะมาร ท่านอย่าเข้าใจว่าเราไม่รู้จักท่าน เรานี้รู้จักท่านและไม่อยู่ในอำนาจของท่าน ดังพรหมที่ท่านครอบงำอยู่”

มารฟังคำของพระพุทธองค์แล้วจึงหนีไป ส่วนท้าวพกาพรหมนั้นยังมีมิฉฉาภิภูณอยู่ จึงได้เจรจาอวดอ้างฤทธานุภาพของตนว่ามีเหนือผู้ใดและท้าทายพระพุทธเจ้าว่าจะหายไปไม่ให้พระพุทธเจ้ามองเห็น แต่ไม่ว่าท้าวพกาพรหมจะพยายามหายไปอยู่ที่ไหน อย่างไร พระพุทธเจ้าก็ทรงเห็นตลอดว่าท้าวพกาพรหมอยู่ที่ใด พระพุทธองค์จึงทรงแสดงฤทธิ์บ้างโดยพระองค์ยังคงประทับอยู่ที่เดิมและได้ทรงแสดงพระสัทธรรมด้วยพระสุรเสียงไพเราะเสนาะโสภาบรรดาพรหมแต่ไม่มีพรหมองค์ใดสามารถมองเห็นพระองค์ได้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงกุศลกรรมของท้าวพกาพรหมว่า

“ดูกรรมผู้เจริญ เรานี้รู้อดีตของท่าน ก่อนนี้ในภพหนึ่ง ท่านเกิดเป็นดาบสอยู่ในทะเลทรายที่กัณดาร ได้เนรมิตน้ำให้พ่อค้าเกวียน 500 เล่ม ที่หลงทางนี้เป็นกุศลของท่าน ก่อนนี้

ท่านเป็นดาบสอาศัยอยู่ที่ชายป่า มีโจรลงมาจากเขามาปล้นชาวบ้านแล้วจับเอาคนจำนวนมากขึ้นไปบนเขา ท่านแปลงกายเป็นพระราชาร้อมกองทหาร ชับไล่โจรไปแล้วช่วยชีวิตชาวบ้านไว้ได้นี้เป็นกุศลของท่าน ก่อนนี้ท่านเป็นดาบสอยู่ริมฝั่งน้ำ ชาวเรือทิ้งเศษอาหารลงไปในน้ำ ทำให้พญานาคโกรธ ขึ้นมาทำลายเรือท่านแปลงเป็นครุฑชับไล่พญานาคไปนี้เป็นกุศลของท่าน ตูกรพรหมผู้เจริญ เรารู้บุญกรรมของท่านคุณนอนฝันแล้วตื่นขึ้น”

พระพุทธเจ้าทรงแสดงความไม่เที่ยงต่อไปว่า

“ดูก่อนพกาพรหม ความจริงอายุของท่านมีไม่มากเลย ท่านอย่าสำคัญว่าอายุของท่านมากอายุของท่านเหลือเพียง 100,000 นีรพุทธเท่านั้น”

ฝ่ายท้าวพกาพรหมพยายามใช้กำลังทิพจักขุและทิพปัญญา สอดส่องค้นหาพระพุทธองค์ที่ทุกสถานตลอดจนโลกธาตุก็ไม่สามารถแลเห็นพระพุทธองค์ได้ จนใจจนปัญญา หมดกำลังที่ค้นคว้าจึงบอกพรหมทั้งหลายว่า พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ใดได้ ขณะนั้นพระพุทธองค์ก็ตรัสเรียกว่า “ดูกรพกาพรหม ตถาคตกำลังเดินจงกรมอยู่บนเศียรเกล้าของท่านอยู่ในขณะนี้ ตรัสแล้วพระพุทธองค์จึงสำแดงพระกายให้ปรากฏแก่มหาพรหมทั้งหลายด้วยอิริยาบถเสด็จจงกรมอยู่บนเศียรของพกาพรหม พรหมทั้งหลายต่างก็ยกอกรประนมนมัสการ ขึ้นชมอิทธิปาฏิหาริย์ที่สูงกว่าเทวดาและพรหม มาร ทั้งหมด ในท้ายที่สุดท้าวพกาพรหมและพรหมบริษัทก็กลับมาเป็นพระพรหมสัมมาทิฐิและพรหมอีก 10,000 องค์ก็ได้บรรลุธรรม

พหุณฺ ปรณฺ ทิโต ชีเว

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	นางสาวพรพิมล เพ็ญประภา
วันเกิด	วันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2534
สถานที่เกิด	อำเภอเมือง จังหวัดตาก
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 100/624 บ้านพักข้าราชการกรมทหารม้าที่ 6 ค่ายศรีพัชรินทร หมู่ที่ 13 ถนน กสิกรทุ่งสร้าง ตำบลศิลา อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น รหัสไปรษณีย์ 40000
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2549 มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนขามแก่นนคร อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น พ.ศ. 2552 มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนขามแก่นนคร อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น พ.ศ. 2556 ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (ศศ.บ.) สาขาวิชาภาษาไทย (เกียรตินิยมอันดับ 2) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ทุนวิจัย	พ.ศ. 2562 ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ทุนอุดหนุนการวิจัยสำหรับนิสิตระดับบัณฑิตศึกษา (ระดับปริญญาโท) ประจำปีงบประมาณ พ.ศ 2561 คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ทุนภูมิพล ระดับปริญญาโท ประจำปีการศึกษา 2561 มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

พูนัน ปณฺ ทิโต ชีเว